MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE

satu mare

studii și comunicări
seria istorie-etnografie-artă

XXXIII/II
2017

SATU MARE

STUDII ȘI COMUNICĂRI

XXXIII/II

Redactor șef:

Dr. Claudiu Porumbăcean

Colegiul de redacție:

Dr. Maria Lobonț-Pușcaș
Mihaela Sălceanu
Cristina Busuioc
Drd. Lőrincz Nórbert
Adela Dobrescu

Secretar de redacție:

Dr. Paula Virag

Colegiul științific:

Dr. L. Balogh Beni, Arhivele Naționale ale Ungariei, Budapesta, Ungaria
Dr. Ovidiu Ghitta, Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj Napoca, România
Dr. Cornel Grad, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" Arad, România
Dr. Camelia Burghele, Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, România
Dr. Valentin Orga, Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, România
Dr. Német Péter, Nyíregyháza (Ungaria)
Dr. Doru Radosav, Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, România
Dr. Adrian Andrei Rusu, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca, România
Dr. Ottmar Trașcă, Institutul de Istorie „George Barițiu", Cluj-Napoca, România.
Dr. Jakab Albert Zsolt, Universitatea „Babes-Bolyai", Facultatea de Litere, Departamentul de Etnografie și Antropologie Maghiară ISPMN – Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale

Coperta: Iulian Petrescu, Aurel Cordrea
(Sigiliul orașului Satu Mare din secolul al XVIII-lea)

Adresa redacției:
MUZEUL JUDEȚEAN SATU MARE
B-dul Dr. Vasile Lucaciu, 21
440031 Satu Mare
ROMÂNIA
Tel: 04/0261/73.75.26
E-mail: muzeusm@gmail.com
www.muzeusm.ro

SATU MARE
STUDII ȘI COMUNICĂRI

Seria

ISTORIE – ETNOGRAFIE – ARTĂ – RESTAURARE – CONSERVARE

XXXIII/II

EDITURA MUZEULUI SĂTMĂREAN
SATU MARE
2017

CUPRINS - TARTALOM - CONTENTS

ISTORIE

ANA MARIA FLORESCU

Contribuţii la istoria bisericii şi comunităţii româneşti din Lelei
Contribution to the history of the Romanian Church and Community of Lelei 9-29

ERDEI JÁNOS

Szilágysomlyó adminisztrációja és helyi szabályrendeletei a dualizmus korában
Norme administrative locale la Şimleu Silvaniei în perioada dualistă
The local administration of Şimleu Silvaniei during the dualist period 31-40

CAMELIA DAVID

Evoluţii demografice în Livada (judeţul Satu Mare): 1867-1906
Demographical evolution in Livada (Satu Mare county): 1867-1906 41-62

RADU DAVID

Şcoala civilă romano-catolică de fete din Satu Mare
The Roman-Catholic Civil School for girls in Satu Mare 63-89

DIANA KINCES

Reclame şi publicitate din perioada interbelică redate în cotidianul local Satu Mare
Advertisements and publicity from the interwar period published in the local newspaper Satu Mare 91-100

MIHAELA SĂLCEANU

Aspecte ale preluării şcolilor de stat maghiare din judeţul Satu Mare de către statul român după marea Unire de la 1 decembrie 1918
Aspects of the takeover of Hungarian state schools by the Romanian state in Satu Mare County after the Great Union on the 1st of December 1918. 101-121

CLAUDIU PORUMBĂCEAN, PAULA VIRAG

Construcţia Palatului Prefecturii din judeţul Satu Mare (II) (1933-1937)
The building of the Satu Mare County Prefecture's palace (II) 1933-1937)..... 123-158

MARIN POP

Activitatea organizaţiei Partidului Naţional Ţărănesc din Judeţul Satu Mare în perioada 1926-1931
Activity of the national peasant party organization in Satu Mare county during 1926-1931.....159-176

VIOREL CÂMPEAN, OVIDIU T. POP

Noi informații despre viața și activitatea lui Arhim. dr. Augustin Paul
New information about the life and activity of Arhim. dr. Augustin Paul *177-188*

REMUS VÂRNAV

Ioniță G. Andron – Un jurnal de călătorie din prima tinerețe
Ioniță G. Andron - A Travel Journal from his first youth *189-224*

LŐRINCZ NORBERT

Moralitate sau diplomație? Pius al XII-a, „*tăcerea*" pe perioada holocaustului (1939-1945)
Morality or diplomacy? Pius XII and his "silence" during the Holocaust period (1939-1945) *225-233*

IRINA LIUBA HORVAT

Aspecte socio-demografice privind populația ucraineană din nord-vestul României (județele Maramureș și Satu Mare) în secolul XX
Socio-demographic aspects of the Ukrainian population in northwestern Romania - Maramures and Satu Mare Counties *235-246*

ETNOGRAFIE

DANIELA BĂLU

Cercetarea culturii tradiționale -rezultate obținute prin implementarea proiectelor finanțate din fonduri europene
Research of the traditional culture - results achieved by the implementation of the projects financed from European funds *249-267*

CAMELIA BURGHELE

De-ale strigoilor ... imaginar magic și magie licită / ilicită la Meseșenii de Sus – Sălaj
Ghosts...magical imagination, licit magic and illicit magic of the people of upper Meseșenii (de Sus) from Sălaj County *269-280*

DENISA CĂRĂIAN

Scurtă prezentare a icoanei Sfintei Treimi de Andrei Rubliov
Brief presentation of the icon of the Holy Trinity by Andrei Rubilov *281-284*

SZILÁGYI LEVENTE

Emlékállítás és felejtés. A „málenkij robot" emlékezete a szatmári sváboknál
Commemorative practices and oblivion mechanism. The memory of the deportations of the Satu Mare Swabians. *285-294*

TÓTH ZOLTAN

Viticultura Careiană și tipologia beciurilor viticole sătmărene
The viticulture of Carei and the typology of wine cellars in Satu Mare County *295-299*

CONSERVARE – RESTAURARE

OLIMPIA COMAN-SIPEANU, GHEORGHINA OLARIU

Identificarea pigmenţilor icoanei pe sticlă „Sfântul Nicolae" prin spectrometrie de fluorescenţă de raze x (xrf)

Identification of the pigments on the glass of "Saint Nicholas" icon by x-ray fluorescence spectroscopy (xrf) *303-312*

ISTORIA ARTEI - ISTORIA CULTURII

CRISTINA OANA BUSUIOC

Lucrarea *„Vis şi Iluzie"* analiză compoziţională

The work "Dream and Illusion" compositional analyses *315-327*

FELICIAN POP

Potenţarea istorică a românilor în literatura maghiară

Historical potentiation of Romanians in Hungarian literature *329-344*

SÁNDOR KERESKÉNYI

Fernand Braudel despre „perspectiva istorică"

Fernand Braudel on "historical perspective" *345-352*

CONTRIBUȚII LA ISTORIA BISERICII ȘI COMUNITĂȚII ROMÂNEȘTI DIN LELEI

Anamaria FLORESCU

Abstract: *(Contribution to the history of the Romanian Church and Community of Lelei) Lelei Village (translated in Hungarian: Lele) is situated in the south-east of Satu Mare County, being part of Hodod Commune. The village is placed south-east of the communal residence (Hodod), on its surface passing „the border" between Sălaj and Satu Mare County. The village was documentary attested in 1330 as Lelej, then successively Kis-Lele in 1337, Lelee in 1475, Lelew in 1514, Leleh in 1549. From the existing demographic data, it results that the population of Hungarian ethnicity has always dominated numerically, but there was also a Romanian minority. Romanians aren't remembered as inhabitants of the village until 1733. From the end of the 19th century until the interwar period, the Romanians represented between 15 and 20% of the population of the village.The Romanian wooden church from Lelei is on the list of historical monuments of Romania and is registered with the SM-II-m-B-05321 reference code. Unlike the other wooden churches from „Codru" ethnographic area, the church from Lelei didn't attract too much attention of the researchers, it is usually only mentioned, without details. It was also not known precisely the year of construction, some of the references mentioning the 18th century, others mentioning the 1780s more precisely, and others, such as the monumental guide of Hodod commune - 1870. No paper cites the source on which basis the dating was made. As far as we are concerned, we consider that the information provided in Petri Mór's Salaj's monograph is conclusive. He reminds that the Greek Catholics from the village had a wooden church in 1750. In some Greek-Catholic schematisms from the interwar period, it is indicated as the date of the construction of the church the age of 1728. The small church is situated on a hill on the eastern edge of the village. It was built up of wood, but during the interwar period, the villagers „modernized" it by plastering its wood bars.*

It is one of the few wooden churches preserved in the „Codru" ethnographic area of Satu Mare County and certainly the least known.The most valuable icons in the church are a glass icon picturing the Holy Family, and two on the wood, representing Jesus Christ „Pantocrator". The villagers think they are at least from the 19th century. There are also several Catholic worship statuettes and prayer books from the 18th and 19th centuries written in both Latin and Cyrillic characters that reflect the history of the church in the last three centuries: it belonged to the Greek-Catholic cult until its dissolution by the Communist regime in 1948 and since then belongs to the Orthodox confession. The church is surrounded by an old cemetery. Near the church, there is the resting place of four priests and the

Satu Mare - Studii și Comunicări, nr. XXXIII/II, 2017, p. 9-29.

collective grave of three Romanian soldiers, who passed away in October 1944, in the battles for the liberation of the village. The present paper brings the following contributions: a description of the demographic evolution of the Romanian community from the village for the last three centuries; a historical sketch of the Romanian church from Lelei; a more detailed description of the church architecture and its mobile inventory, and the year when the church was built, in 1728, based on sources that have not yet been exploited.

Keywords: *church, Lelei, monument, wood*, Romanians.

1. Cadrul geografic

Satul Lelei (în maghiară Lele) este situat în extremitatea sud-estică a judeţului Satu Mare, fiind parte componentă a comunei Hodod, alături de satele Hodod (centrul de comună), Nadişu Hododului şi Giurtelecu Hododului. Leleiul este situat la sud-est de reşedinţa comunală, prin hotarul satului trecând „graniţa" dintre judeţele Sălaj şi Satu Mare. De altfel, comuna Hodod se învecinează atât la sud, cât şi la est cu judeţul Sălaj, în vreme ce la nord se învecinează cu judeţul Maramureş.

Geografic, satul Lelei, se află poziţionat în partea vestică a Dealurilor Silvaniei, la sud de Culmea Codrului. Relieful este colinar, fără abrupturi spectaculoase, dealurile de aici având altitudini de până la 200 metri.

Din punct de vedere hidrografic Leleiul este situat pe cumpăna apelor ce desparte bazinul hidrografic al Crasnei de cel al Sălajului. Perimetrul satului este drenat de câţiva mici afluenţi ai pârâului Maja, afluentul Crasnei din partea dreaptă. Spre est, la doar 6 kilometri, se deschide valea mai largă a râului Sălaj, afluent pe stânga al Someşului.

În trecut zona a fost bine împădurită. Acest fapt este evident şi astăzi. Privit de sus satul apare ca o poiană împresurată de păduri, rămăşiţe ale vechilor codrii ai Silvaniei, care s-au retras treptat odată cu extinderea habitatului uman.

Ocupaţiile locuitorilor sunt cele tipice unui sat de dealuri joase: cultivarea cerealelor, a leguminoaselor, îngrijirea pomilor fructiferi (prun şi măr îndeosebi), creşterea animalelor.

2. Repere istorice

Vatra actuală a satului a fost locuită de om încă din timpurile preistorice. Pe Dealul Sinai a fost descoperită o aşezare eneolitică atribuită culturii Tiszapolgar, în zona „Izvorului Kakany" este cunoscută o aşezare a culturii Coţofeni (din perioada de tranziţie la Epoca Bronzului), pe „Dealul Nou" (Uj-hegy) a fost descoperit un tezaur format din 25 brăţări de bronz şi o verigă de aur, datate la finalul Epocii Bronzului, iar la „Viile Baglyos" o aşezare din ultima Epocă a Fierului[1].

Satul a fost atestat documentar în anul 1330 sub forma *Lelej*, apoi succesiv *Kis-Lele* în 1337, *Lelee* în 1475, *Lelew* în 1514, *Leleh* în 1549[2]. Primele informaţii despre sat sunt în legătură cu dispute privind proprietatea. La 1334 este menţionat Marton, căpitan al Devei, care ocupa pământurile din Lelei ce aparţineau familiei Kaplyon[3]. În 1337 toate hotarele satului erau împărţite între Menyői István, fiul lui Ugrin, Ramacsa fiul lui András, János fiul lui Péter, Pál fiul

[1] Szőcs Péter Levente (coord), Robert Gindele, Liviu Marta, Diana Iegar, Sárándi Tamás, Szilágyi Levente, *Hodod: a cultural and historical guid. Hadad: történelmi és kulturális kalauz. Hodod: ghid cultural şi istoric*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2008, pp. 2-6.

[2] Petri Mór, *Szilágy vármegye monographiája IV: Szilágy vármegye községeinek története (L-Z)*. [Budapest]: Szilágy vármegye közönsége, 1902, p. 15.

[3] *Ibidem*.

lui Tamás şi Miklós fiul lui László[4].

Evoluţia localităţii nu poate fi despărţită de cea a Hododului, care avea un statut superior. Pe aici trecea drumul ce lega regatul Ungariei de Transilvania, prin Cehu Silvaniei. În consecinţă, la Hodod[5] a fost construită o cetate, care avea rolul de a proteja acest important traseu. Cetatea este menţionată deja la 1399, ca fiind apărată de familia nobiliară Jakcs, aceasta stăpânind şi satele din zonă. În 1584 familia Jakcs se stinge, iar cetatea Hodod şi domeniul său sunt acordate de principele Transilvaniei, Ştefan Bathory, familie nobiliare Wesselényi.

Din punct de vedere administrativ regiunea a fost încadrată, până la începutul secolului al XV-lea, în marele comitat Solnoc, ce se întindea de la Tisa până la Dej[6]. De la debutul secolului al XV-lea, odată cu împărţirea comitatului Solnoc în câteva comitate mai mici, Hododul şi Leleiul s-au regăsit în comitatul Solnocul de Mijloc. Hododul adăpostea una din cele patru cetăţi ale comitatului.

După transformarea unei mari părţi a Ungariei medievale în paşalâc turcesc (1541), regiunea Silvaniei a avut o istorie foarte frământată, fiind expusă numeroaselor invazii turceşti, tătăreşti şi austriece. Pacea revine odată cu integrarea în Imperiul Habsburgic, prin tratatul de la Karlowitz (1699) şi mai cu seamă după încheierea „războiului curuţilor" în urma Păcii de la Satu Mare (1711). În această perioadă agitată în satele din zonă pătrunde Reforma religioasă. La Hodod primul preot reformat este amintit la 1557[7], iar la Lelei în anul 1653 (Tyukodi Janos)[8]. Între anii 1783-1788 a fost edificată clădirea bisericii reformate din Lelei, care este utilizată până astăzi. Casa parohială a fost dată în folosinţă în anul 1778. Preot era Csernátfalusi Péter care a păstorit în intervalul: 1773–1792[9]. Biserica a fost construită pe locul uneia mai vechi. Este o biserică sală cu plan simplu, terminată cu o absidă semicirculară. Tavanul este casetat. Spectaculosul turn exterior din lemn, cu o înălţime de 20 metri, a fost realizat încă din 1762. Cele două clopote au fost realizate în 1762 şi respectiv 1926[10].

Din firavele informaţii datând din Evul Mediu şi de la începutul Epocii Moderne se poate constata că satul Lelei a fost locuit de familii aparţinând micii nobilimi. La 1543 sunt înregistraţi cinci moşieri, 3 juzi, şase persoane libere, patru iobagi şi opt jeleri. Din secolul al XVIII-lea se înmulţesc şi dovezile documentare despre Hodod şi Lelei. În 1715 în Lelei locuiau 16 familii, care însumau 72 de persoane. Din acestea şapte erau familii de iobagi şi una de jeleri, celelalte aparţinând micii nobilimi. La 1720 sunt înregistrate 32 de familii, care totalizau 144 membri (una de nobili, opt de iobagi şi două de jeleri, iar celelalte aparţineau micii nobilimi)[11]. Rezultă că într-un interval de doar cinci ani, numărul de familii şi de locuitori s-a dublat, fapt care poate fi pus doar pe seama colonizării, în noile condiţii de pace, între graniţele Imperiului Habsburgic. Despre cei 144 locuitori amintiţi la 1720 ni se spune că „erau în majoritate maghiari" (*magyarok mindnyájan*), însă cu siguranţă existau şi câteva familii româneşti din mo-

[4] *Ibidem.*

[5] Informaţiile despre Hodod la *Ibidem*, vol. III.

[6] Cornel Grad, *Structurări şi restructurări teritorial-administrative în NV României: proiecte, dispute şi realizări în secolul XX (studiu documentar: partea I - judeţul Sălaj)*, în Lucrările Simpozionului Ştiinţific „Ştiinţă şi dezvoltare în profil teritorial" (27-28 mai, ediţia 2006,)". Editor: Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" Arad, Filiala Baia Mare - Centrul de Cercetări Ştiinţifice Interdisciplinare, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 2006, pp. 135-148.

[7] dr. Petri Mór, *op. cit.*, vol. III, p. 124.

[8] *Ibidem*, vol. IV, p. 19.

[9] *Ibidem*, p. 22.

[10] Daniela Bălu, Szőcs Péter Levente, Terdik Szilveszter, *Arhitectura ecleziastică din Satu Mare. Szatmár egyházi építészete. Ecclesiastical Architecture of Satu Mare*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, ed. I, 2004, ed. II, 2008, p. 78.

[11] dr. Petri Mór, *op. cit.*, vol. IV, p. 21.

ment ce în 1733 s-au născut în sat cinci copii români[12]. De altfel în 1750 sunt amintiţi în Lelei 34 de greco-catolici[13], cu siguranţă români. Tot acum este atestată şi biserica acestora, o construcţie din lemn[14]. La mijlocul secolului familia Wesselényi colonizează populaţie germană, mai cu seamă la Hodod şi doar câteva familii în Lelei. La începutul secolului al XIX-lea, în Lelei trăiau 105 familii aparţinând micii nobilimi, din care 20 erau scutiţi de plata impozitelor[15].

Secolul al XIX-lea aduce noi reforme administrative. În anul 1854 au fost reînfiinţate comitatele *Crasna* şi *Solnocul de Mijloc*. Odată cu reforma administrativă din 1876, *aceste două comitate au fost desfiinţate*. În locul lor a luat fiinţă *comitatul Sălajului* adăugându-se 27 comune din comitatul Dăbâca şi două comune din comitatul Cojocna. Reşedinţa, încă din acea perioadă (1876), s-a stabilit la Zalău[16]. În aceste noi condiţii, satul Lelei se afla în nord-vestul Comitatului Sălaj, la graniţa acestuia cu Satu Mare, fiind inclus în plasa Cehu Silvaniei.

Desigur că pentru secolul al XIX-lea informaţiile documentare sporesc considerabil, un rol important în acest sens jucându-l recensămintele. La 1847 sunt înregistraţi 1.090 de locuitori, din care: 10 romano-catolici, 135 greco-catolici şi 945 reformaţi[17].

Recensământul din 1857[18] furnizează următoarele date: numărul locuitorilor era de 811 (399 bărbaţi şi 395 femei), din care reformaţi: - 676, greco-catolici - 129, romano-catolici - 8 şi izraeliţi - 21. Au fost numărate 178 case.

Următoarele recensăminte înregistrează date mai complexe: naţionalitatea, gradul de alfabetizare, materialul din care sunt construite locuinţele etc. La recensământul din 1880 se înregistra următoarea situaţie[19]: 750 locuitori (592 maghiari, 135 români, 2 germani, unul de altă naţionalitate şi 20 cu limba maternă necunoscută); reformaţi - 591, greco-catolici - 136, izraeliţi - 18 (remarcăm că evreii nu sunt prezentaţi separat la naţionalităţi, de unde rezultă şi o neconcordanţă a datelor), romano-catolici - 3 şi evanghelici - 2; 241 locuitori erau „alfabetizaţi"; numărul de case era de 177.

Amintim că, la 20 februarie 1886, în Lelei se năştea Béla Kun, iniţial *Béla Cohen*, viitorul conducător al Ungariei bolşevice (21 martie 1919 - 13 noiembrie 1919), ceea mai cunoscută personalitate pe care a dat-o satul. Tatăl său era de origine evreu şi de profesie era notar în Cehu Silvaniei[20].

Recensământul din 1900[21] furniza următoarele date: număr de locuitori - 942 din care 807 maghiari şi 135 români. Pe religie - 749 reformaţi, 145 greco-catolici, 30 izraeliţi, 12 romano-catolici, 6 evanghelici (observăm că germanii şi evreii nu mai sunt menţionaţi ca naţiuni distincte de cea maghiară). 349 de locuitori erau ştiutori de carte. 929 ştiau ungureşte (rezultă că 14 locuitori nu vorbeau limba oficială). Erau înregistrate 201 case din care: una de cărămidă, şapte de piatră şi pământ, 65 de chirpici şi 128 de lemn. Acoperişul era din ţiglă la cinci case, şindrilă la 50 de case şi din trestie sau paie la 146 locuinţe.

---

[12] *Ibidem*, p. 22.
[13] *Ibidem*.
[14] *Ibidem*.
[15] *Ibidem*, p. 20.
[16] Cornel Grad, *op. cit.*, p. 139.
[17] dr. Petri Mór, *op. cit.*, vol. IV, p. 22.
[18] Traian Rotariu, Maria Semeniuc, Iulian Pah, Mezei Elemer, *Recensământul din 1857. Transilvania*. Studia Censualia Transsilvanica, Ed. Staff, ed. a II-a, Cluj-Napoca, 1997, pp. 424-425.
[19] Traian Rotariu, Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul din 1880. Transilvania*. Studia Censualia Transsilvanica, Ed. Staff, Cluj-Napoca, 1997, pp. 280-281.
[20] http://hu.wikipedia.org/wiki/KunBela (accesat la 6 aprilie 2013).
[21] Traian Rotariu, Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul din 1900. Transilvania*. Studia Censualia Transsilvanica, Ed. Staff, Cluj-Napoca, 1999, pp. 476-477 şi 488-489.

Recensământul din 1910[22] constata următoarele: numărul de locuitori urcase la 1.091, (596 bărbaţi şi 522 femei, 608 fiind alfabetizaţi) din care 973 erau înregistraţi ca fiind maghiari, iar 118 români (în scădere reală datorită maghiarizării sau datorită înregistrării eronate a datelor). De confesiune reformată se declarau 911, greco-catolici- 142, romano-catolică- 8, evanghelică- 3, ortodocşi - 1, izraeliţi - 26. Observăm, iarăşi, că evreii şi germanii sunt înregistraţi maghiari. În sat erau 229 case, din care: de cărămidă erau 3, 26 erau din piatră şi pământ, chirpici: 99 şi din lemn: 101. Deja 70 de case aveau acoperiş de ţiglă, 43 de şindrilă, iar 116 din trestie sau paie. Se observă o creştere a nivelului de trai reflectată de materialul de construcţie utilizat la case şi acoperiş. De asemenea, se remarcă o creştere substanţială, pentru un interval de un deceniu, a numărului de alfabetizaţi: de la 349 în 1900 la 608 în 1910. Desigur această evoluţie trebuie pusă pe seama numărului mare de copii din sat, care conform legilor statului maghiar erau obligaţi să urmeze cursurile învăţământului primar. De altfel în anii 1875-1876 a fost construită şcoala reformată din sat[23].

În perioada interbelică satul a rămas între graniţele judeţului Sălaj, plasa Cehu Silvaniei, iar după Al Doilea Război Mondial, odată cu reforma administrativă din 1950, a fost integrat regiunii Baia Mare (din 1960 – Maramureş), raionul Cehu Silvaniei. Reforma administrativă din 1968 a adus cu sine reînfiinţarea judeţelor, implicit a judeţului Sălaj, însă Leleiul împreună cu toate satele din „triunghiul Sub - Codru" au revenit judeţului Satu Mare[24].

Date statistice raportate în 1920 arată că satul avea 953 locuitori, din care 804 maghiari, 127 români şi 22 evrei. Tot atunci erau înregistrate 220 case[25]. La 1930 situaţia arăta astfel: 895 calvini, 185 greco-catolici, 25 „pocăiţi" şi 26 izraeliţi[26].

Din datele prezentate rezultă că satul a fost dominat numeric întotdeauna de populaţia de etnie maghiară, existând însă şi o consistentă minoritate românească. După Al Doilea Război Mondial, în condiţiile migraţiei populaţiei din mediul rural spre cel urban, populaţia satului Lelei a scăzut simţitor, la recensământul din 2002 fiind înregistraţi doar 662 locuitori, din care 637 erau maghiari[27]. Rezultă un important declin demografic, mai cu seamă în cazul populaţiei româneşti.

3. Comunitatea românească

Românii sunt amintiţi ca locuitori ai satului Lelei abia la 1733[28]. Ca şi confesiune ei sunt acei greco-catolici amintiţi împreună cu biserica lor la 1750[29]. Deşi nu avem dovezi directe despre acest lucru, acest fapt devine evident în momentul în care, recensămintele, alături de confesiune, vor înregistra şi etnia, aşa cum s-a întâmplat la 1880, 1900 şi 1910.

Satul, ca de altfel întreaga regiune ţinea de episcopia de Alba Iulia - Făgăraş (cu sediul la Blaj) din 1737. Amintim că unul din marii episcopi ai Blajului, Grigore Maior (episcop între 1773-1782), se trăgea din Sărăuad, un sat situat în apropiere de Lelei. Nu este exclus ca într-una

---

[22] Traian Rotariu, Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul din 1910. Transilvania*. Studia Censualia Transsilvanica, Ed. Staff, Cluj-Napoca, 1999, pp. 468-471.

[23] dr. Petri Mór, *op. cit.*, vol. IV, p. 22.

[24] Cornel Grad, *op. cit.*, pp. 44-53, în special nota 58, pp. 50-51.

[25] C. Martinovici, N. Istrati, *Dicţionarul Transilvaniei, Banatului şi celorlalte ţinuturi alipite*, Institutul de Arte Grafice „Ardealul", Cluj, 1921, p. 145.

[26] *Şematismul veneratului cler al eparhiei greco-catolice a Maramureşului pe anul 1932*, Tipografia „Dacia", 1932, p. 64. Autorii şematismului au folosit atât datele proprii cât şi pe cele ale recensământului din 1930, vezi în acest sens *Ibidem*, p. 5.

[27] http://hu.wikipedia.org/wiki/Lele (accesat la 5 aprilie 2013).

[28] Vezi supra nota 12.

[29] Vezi supra nota 13.

din vizitaţiile sale canonice din anii 1774-1776, când a străbătut sat după sat în comitatele Crasna, Solnoc şi Cluj[30], să fi fost şi la Lelei.

La 1842 Leleiul se afla încă în jurisdicţia episcopiei de Alba Iulia - Făgăraş. Şematismul romano şi greco-catolic pe anii 1842-1843, care descria întreaga parte ungară a Imperiului Habsburgic, ne oferă câteva informaţii suplimentare[31]. Aflăm că satul Lelei funcţiona ca o filie a parohiei Sălăţig (azi în Sălaj), care, la rândul său, era subordonată decanatului vicarial al Silvaniei. Biserica din Lelei avea hramul Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavril. Paroh la Sălăţig şi Lelei era Vasile (Basiliu) Moldovan, iar decan vicarial era Alexandru Şterca Şuluţiu. În Lelei sunt consemnaţi 124 credincioşi greco-catolici, iar în Sălăţig 242. Aceste date concordă cu cele din monografia Sălajului coordonată de dr. Petri Mór, care pentru anul 1847 consemna 135 greco-catolici şi cu cele ale recensământului din 1857 care înregistra 129.

La 1853 episcopia de Alba Iulia - Făgăraş este ridicată la rang mitropolitan, primul mitropolit fiind chiar Alexandru Şterca Şuluţiu (1854-1867), fostul vicar al Silvaniei[32]. Astfel încetează dependenţa bisericii greco-catolice româneşti de arhiepiscopia de Esztergom. Mitropolia avea ca sufragane episcopia de Oradea şi cele două episcopii nou înfiinţate, de Gherla şi Lugoj[33]. De la această dată Leleiul şi satele din jur au ţinut de episcopia de Gherla-Cluj, care a avut sediul la Gherla până în 1930, după care a fost strămutat la Cluj[34].

La 1867 comunitatea greco-catolică din Lelei, alături de cea din Bulgari, aparţinea de parohia Sălăţig (protopopiatul Oarţei). Existau 127 enoriaşi, preot era Grigoriu Pop, cantor Vasiliu Pop. Satul nu avea şcoală confesională românească, însă erau înregistraţi 10 elevi (în Sălăţig şi Bulgari existau şcoli confesionale, construite din lemn)[35].

Şematismul Episcopiei greco-catolice de Gherla pe anul 1878 indică faptul că filia Lelei aparţinea de parohia Sălăţig (protopopiatul Oarţei). Numărul greco-catolicilor era de 149. Este amintită şcoala de lemn a comunităţii frecventată de 12 elevi. La momentul respectiv nu existau preot paroh, cantor şi învăţător[36].

În 1886 Leleiul era, în continuare, o filie a parohiei Sălăţig, aparţinătoare la rândul său de protopopiatul Cehu Silvaniei. Preot paroh era Gheorghe Pop (Georgius Popu). Şematismul episcopiei de Gherla, consemnează pentru acest an 140 credincioşi greco-catolici, ceea ce concordă cu recensământul din 1880, care consemna 136. În Sălăţig erau 156 de greco-catolici, iar în Bulgari, cealaltă filie care aparţinea de Sălăţig erau 262. Pe ansamblul parohiei, în anul 1885, decedaseră 18 persoane şi se născuseră 22. 16 elevi greco-catolici din Lelei urmau şcoala confesională[37].

---

[30] Maria Someşan, *Începuturile bisericii române unite cu Roma*, Editura All, Bucureşti, 1999, p. 124.

[31] *Universalis Schematismus Ecclesiasticus Venerabilis Cleri Romano et Graeco-Catholici Saecularis et Regularis, Regni Hungariae Partiumque Eidem Adnexarum et Magni Principatus Transsilvaniae pro anno 1842/3*, Budae, Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae, 1844, pp. 457-458.

[32] Despre reorganizarea bisericii greco-catolice din Transilvania la 1853: Silvestru Augustin Prunduş, Clemente Plaianu, *Catolicism şi ortodoxie românească. Scurt istoric al Bisericii române unite*, Casa de Editură Viaţa Creştină, Cluj-Napoca, 1994, pp. 72-73 şi 88-89.

[33] *Ibidem.*

[34] *Ibidem*, pp. 88-95.

[35] *Siematismulu veneratului cleru a nou infiintiatei diecese greco-catolice a Gherlei pre anulu de la Christosu 1867*, Tipografia diecezană, Gherla, 1867, p. 151.

[36] *Schematismus venerabilis Cleri Diocesis Szamoujvariensis Graeci Ritus Catholicorum Pro Aanno a Christo Nato 1878,* Tipografia diocezei Gherla, 1878, p. 135.

[37] *Schematismus venerabilis Cleri Diocesis Szamoujvariensis Graeci Ritus Catholicorum Pro Aanno a Christo Nato 1886,* Tipografia diocezei Gherla, 1886, p. 161.

La 1898 Leleiul era în continuare o filie a parohiei Sălăţig, aparţinătoare la rândul său de protopopiatul Cehu Silvaniei. Preot era Grigore Pop de Tohat, cantor şi învăţător Pascu Mutu. La şcoală umblau 12 elevi, iar numărul greco-catolicilor era de 158[38].

Pentru anul 1906 şematismul episcopiei de Gherla[39] menţionează 202 greco-catolici la Sălăţig, 338 în Bulgari şi 87 în Lelei. Recensământul din 1910 înregistra un număr aproape dublu de greco-catolici în Lelei (142); nu ştim cauzele pentru care în şematism, cu doar patru ani înainte de recensământ sunt înregistraţi doar 87. Preotul Victor Bruchental, avea aşadar în parohia sa 627 de suflete. În Lelei cantor era Pascu Mutu. 10 copii urmau şcoala confesională la Lelei. Se mai menţionează că în biserică există registre parohiale care datează din anul 1828.

La 1914 şematismul episcopiei de Gherla[40] menţionează în sat 139 de greco-catolici, din care 18 erau şcolari. În sat sunt menţionaţi 924 calvini şi 41 izraeliţi. Leleiul era în continuare o filie a parohiei Sălăţig, care acum revenise la protopopiatul Oarţa. Şcoala şi casa cantorului erau construcţii de lemn. Cantor era acelaşi Pascu Mutu.

Odată cu înfiinţarea episcopiei greco-catolice a Maramureşului în 1930, protopopiatul Silvaniei a trecut în subordinea acesteia. În 1932, primul şematism întocmit de noua eparhie, semnala noua stare de fapt. Lelei rămânea o filie a parohiei Sălăţig, preot la această dată fiind Corneliu Bucşa (parohia era numită Sălăţig, însă casa parohială şi reşedinţa era la Bulgari, considerată filie a Sălăţigului, însă având un număr mai mare de credincioşi: 391 în Bulgari faţă de 297 la Sălăţig)[41]. Şematismul din 1936[42] consemnează însă o schimbare. Leleiul devenise o filie a parohiei Motiş. Motişul avea o singură filie - Lelei. Preot era Lazăr Gherman, curator Gavril Rednic, iar Gheorghe Alexa era cantor. Greco-catolicii erau în număr de 193, calvinii - 925, pocăiţii (baptişti) - 35 (este semnalată şi casa de rugăciune a acestora), izraeliţii - 30 (cu casă de rugăciune de asemenea), rezultând o populaţie totală de 1183 suflete.

În perioada interbelică numărul membrilor comunităţii româneşti/greco-catolice s-a menţinut în limitele proporţionale cunoscute faţă de cea maghiară, cu o creştere constantă. În perioada septembrie 1940 - octombrie 1944 nu s-au semnalat acte de şovinism faţă de populaţia românească, din partea populaţiei de etnie maghiară şi a autorităţilor horthiste. La recensământul din 1941[43] realizat de autorităţile maghiare, după cedarea Ardealului de nord-vest, în Lelei se înregistra o populaţie totală de 1.130 suflete. Greco-catolici erau 161. Ce este ciudat este că după limba maternă sunt înregistraţi 100 de vorbitori de română, iar după naţionalitate sunt înregistraţi doar 60 de români. Considerăm că aceste date contradictorii indică un fals grosolan al autorităţilor, care încercau să micşoreze „artificial" numărul românilor din sat.

Ca urmare a decretului 358 din 1 decembrie 1948 şi comunitatea greco-catolică din Lelei a fost nevoită să treacă la ortodoxie. După al doilea război mondial, în condiţiile migraţiei populaţiei din mediul rural spre cel urban, populaţia satului Lelei a scăzut simţitor, astăzi existând mai puţin de 10 români.

---

[38] *Schematismus venerabilis Cleri Diocesis Szamoujvariensis Graeci Ritus Catholicorum Pro Aanno a Christo Nato MDCCCXCVIII,,* Tipografia diocezei Gherla, 1898, p. 158.

[39] *Schematismus venerabilis Cleri Diocesis Szamoujvariensis Graeci Ritus Catholicorum Pro Aanno a Christo Nato MDCCCCVI,* Tipografia diocezei Gherla, 1906, p. 160.

[40] *Şematismul veneratului cler al diecezei greco-catolice române de Gherla pea anul 1914,* Gherla, Tipografia diecezană, 1914, p. 191.

[41] *Şematismul veneratului cler al eparhiei greco-catolice a Maramureşului pe anul 1932,* Tipografia „Dacia", 1932, p. 64.

[42] *Şematismul veneratului cler al eparhiei greco-catolice a Maramureşului pe anul 1936,* Tipografia „Dacia", 1936, pp. 81-82.

[43] Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul din 1941. Transilvania.* Studia Censualia Transsilvanica, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, pp. 300-301.

4. Biserica românească de lemn din Lelei

4.1. Stadiul cercetărilor

Biserica de lemn din Lelei se află pe lista monumentelor istorice ale României, fiind înregistrată cu indicativul SM-II-m-B-05321[44]. Din județul Satu Mare, pe această listă a bisericilor de lemn, se mai află bisericile de lemn din Bolda, Corund și Stâna, lăcașul de cult din Soconzel pierind într-un incendiu în urmă cu câțiva ani[45].

Spre deosebire de celelalte, cărora li s-au dedicat studii, biserica de lemn din Lelei nu a atras atenția cercetătorilor, ea fiind de obicei doar amintită, fără detalii. De exemplu într-o lucrare de mare amploare precum *Monumente istorice bisericești din eparhia Oradei. Județele Bihor, Sălaj și Satu Mare. Bisericile de lemn*, i se dedică o singură frază, în schimb celelalte biserici de lemn din zona Codrului sătmărean, inclusiv 29 de biserici dispărute, sunt prezentate în detaliu[46]. I. Iurasciuc și S. Șainelic, într-un studiu extins asupra bisericilor de lemn din zona Codrului, nici măcar nu menționează această biserică[47]. De asemenea, în lucrarea de sinteză *Arhitectura ecleziastică din Satu Mare nu este menționată* (deși despre biserica reformată există un articol)[48].

Trebuie să precizăm însă că există două lucrări mai recente unde se regăsesc câteva informații despre aceasta, sub forma unor articole de dicționar: *Casa Domnului, casa omului valori patrimoniale multiculturale: catalogul arhitecturii religioase din județul Satu Mare*[49] și ghidul monografic al comunei Hodod[50].

De asemenea, nu se cunoștea cu exactitate anul construcției, unele lucrări menționând secolul al XVIII-lea, altele indicând mai precis anul 1780, iar altele, precum ghidul monografic al comunei Hodod - 1870. Site-ul de internet al ministerului culturii indică același an, 1870, ca an al construcției bisericii. În nici o lucrare nu se citează sursa pe baza căreia a fost făcută datarea. În ceea ce ne privește, considerăm că informațiile oferite în monografia Sălajului a lui Petri Mór, sunt concludente. Acesta amintește că greco-catolicii din sat aveau la 1750 o biserică din lemn[51]. Credem că este vorba despre biserica actuală, deoarece nici o altă sursă nu menționează construcția uneia noi. În plus, câteva șematisme din perioada interbelică indică foarte exact anul construcției bisericii: 1728[52]. Menționăm că în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea și celelalte biserici din parohia Sălățig erau tot din lemn, iar dacă cea din Sălățig a dispărut, cea din Bulgari se păstrează până astăzi. Astfel, datăm biserica de lemn din Lelei în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, la fel ca bisericile din Bolda și Soconzel[53], fiind foarte posibil ca anul de

---

[44] http://www.cimec.ro/Monumente/LacaseCult/RO/Documente/lemnBazaDate.htm

[45] *Ibidem.*

[46] Ioan Godea, Ioana Cristache Panait, Aurel Chiriac, Marin I. Mălinaș, *Monumente istorice bisericești din eparhia Oradei. Județele Bihor, Sălaj și Satu Mare. Bisericile de lemn,* Ed. Episcopiei Ortodoxe a Oradiei, Oradea, 1978, p. 440.

[47] I. Iurasciuc și S. Șainelic, *Monumente de arhitectură populară: bisericile de lemn din zona Codru,* în „Satu Mare. Studii și Comunicări", III, 1975, pp. 165-204.

[48] Bălu, Daniela, Szőcs Péter, Terdik Szilveszter, *op. cit.* Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, ed. I, 2004, ed. II, 2008, p. 109.

[49] Imola Kiss, Daniela Bălu, *Casa Domnului, casa omului. Valori patrimoniale multiculturale: catalogul arhitecturii religioase din județul Satu Mare,* Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2000.

[50] Szőcs Péter Levente (coord.), Robert Gindele, Liviu Marta, Diana Iegar, Sárándi Tamás, Szilágyi Levente, *op.cit.*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2008.

[51] dr. Petri Mór, *op. cit.*, vol. IV, p. 22.

[52] *Șematismul veneratului cler al eparhiei greco-catolice a Maramureșului pe anul 1932,* Tipografia „Dacia", 1932, p. 64. și *Șematismul veneratului cler al eparhiei greco-catolice a Maramureșului pe anul 1936,* Tipografia „Dacia", 1936, pp. 81-82.

[53] Despre datarea acestora vezi: I. Iurasciuc și S. Șainelic, *op. cit.*, pp. 201-202.

construcţie să fie chiar 1728, aşa cum este indicat de şematismele mai sus amintite.

4.2. Arhitectura bisericii

Mica biserică este situată pe un deal la marginea de est a satului. Este împrejmuită de un vechi cimitir. Lângă biserică se află locul de odihnă a patru preoţi necunoscuţi şi mormântul colectiv a trei soldaţi români, care au căzut în octombrie 1944, în luptele pentru eliberarea satului (au fost înmormântaţi de oamenii din sat, care în 2009 au ridicat o nouă cruce la acest mormânt). Lângă biserică se află un tei secular. Bătrânii satului afirmă că în biserică s-au ţinut atâtea slujbe câte crenguţe sunt în acest tei[54].

Dimensiunile sale sunt următoarele: lăţime interioară: 3,40 metri; lăţime exterioară: 3,90 metri; lungime totală: 7,80 metri; înălţime la nivelul coamei acoperişului: 5,60 metri; înălţimea turnului: circa 9,50 metri. Reprezentativă pentru zona etnografică Codru, biserica are spaţiul interior împărţit după canoanele bisericeşti în trei încăperi: pronaosul, naosul şi absida altarului de formă pentagonală. Este o biserică mononavată. Pereţii sunt realizaţi din bârne aşezate orizontal, materialul folosit pentru acestea fiind obţinut, conform tradiţiei, chiar de pe locul unde a fost construită biserica[55]. În perioada interbelică (circa 1930) a fost tencuită pentru a opri procesul de degradare[56]. Cu acelaşi prilej fundaţia a fost refăcută şi biserica a fost împrejmuită la bază cu o centură de beton. Astăzi, din exterior, se observă cu uşurinţă bârnele masive de lemn, care susţin acoperişul, tencuite şi acestea.

Intrarea în biserică se face pe latura de vest. În faţa intrării se află o prispă cu doi stâlpi ce adăposteşte intrarea. Aici se pot observa grinzile masive de lemn, care susţin acoperişul, în starea lor naturală. Spaţiul destinat femeilor, pronaosul, este tăvănit, deasupra acestuia fiind amplasat turnul bisericii. Intrarea în biserică, datorită importanţei sale recunoscute, a fost tratată cu maximă atenţie. Vechea intrare a bisericii serveşte în prezent ca trecere între pronaos şi naos. Acoperişul naosului este uşor semicilindric. Iconostasul, cu două intrări, este zugrăvit şi împodobit doar cu icoane şi o cruce din lemn. Turnul bisericii, cu baza dreptunghiulară are galeria ieşită în afară, deschisă, şi căptuşită cu scânduri aşezate vertical. Deasupra galeriei se afla coiful turnului, piramidal cu baza patrulateră, de clară inspiraţie barocă[57]. Spre turn se poate ajunge chiar din prispă urcând o scară. Acoperişul, în două ape, este acoperit cu tablă, probabil tot ca urmare a „renovării" din perioada interbelică.

Pictura interioară nu s-a păstrat, pereţii interiori fiind tencuiţi şi zugrăviţi cu modele tipice caselor de la ţară din zilele noastre.

4.3. Inventarul mobil

Mobilierul datează din perioada interbelică şi este vopsit în albastru. În mijlocul bolţii semicilindrice se află un policandru din lemn sculptat, care poate fi urcat sau coborât cu ajutorul unui scripete. Se mai remarcă trei crucifixe foarte vechi, probabil din secolul al XIX-lea, frumos sculptate, mai mult ca sigur de un meşter local. Pe unul dintre acestea (decorat cu câte doi butoni în relief pe fiecare braţ) se remarcă o pictură ce îl înfăţişează pe Hristos răstignit, înconjurat de personaje biblice, probabil cei patru evanghelişti. Acest mic fragment de pictură dă o imagine despre cum trebuie să fi arătat pictura murală a acestei biserici, înainte de brutala „renovare" din perioada interbelică. Interesant este faptul că s-au păstrat şi câteva mici statuete de lemn de certă tradiţie catolică. Două reprezintă îngeri, două pe Iisus Hristos (una reprezintă scena răstignirii), una pe Sfânta Fecioară şi una pe Sfântul Anton cu pruncul, motiv tipic iconografiei catolice.

---

[54] Interviuri cu: Alexa Carolina, Florescu Maria, Gall Laszló, Gall Ana, Gall Rózsa, Lőke Levente.

[55] Interviuri cu: Alexa Carolina, Gall Laszló, Gall Ana, Gall Rózsa, Lőke Levente.

[56] Imola Kiss, Daniela Bălu, *op. cit.*, Satu Mare, 2000, p. 62.

[57] *Ibidem.*

Cele mai valoroase icoane existente în biserică sunt o icoană pe sticlă, înfățișând Sfânta Familie, și două pe lemn, care îl reprezintă pe Iisus Hristos „Pantocrator". Sătenii consideră că sunt cel puțin din secolul al XIX-lea, deoarece „și cei bătrâni tot aici le-au găsit"[58].

De o importanță aparte sunt cărțile religioase păstrate în biserică. *Sfânta Liturghie* este redactată cu caractere slavone. Nu am reușit să descifrăm anul și locul apariției datorită stării precare de păstrare. Sătenii spun că *Sfânta Liturghie* are vârsta teiului de lângă biserică[59]. Tot cu caractere slavone este redactată și o *Cazanie.* Se păstrează și un *Minei* greco-catolic, cu rânduiala slujbelor de obște ale sfinților, editat cu binecuvântarea lui Victor Mihalyi de Apșa, mitropolitul greco-catolic de Alba Iulia și Făgăraș (episcop de Lugoj: 1875-1895 și mitropolit: 1895-1918)[60]. Este interesant cum a supraviețuit acest *Minei* după desființarea bisericii greco-catolice din România, de către comuniști, prin decretul 358/1948 al Marii Adunări Naționale. Deși astăzi biserica este ortodoxă, *Mineiul* este folosit în continuare. Pe unele cărți de cult se păstrează diverse înscrisuri ale preoților, cantorilor sau donatorilor. Cel mai vechi dintre aceste înscrisuri sună astfel: „Pascu Mutu cantore greco catolicu filia Lelei anulu 1887." Este desigur același Pascu Mutu amintit de șematismele de la finele secolului al XIX-lea și prima parte a secolului al XX-lea.

5. Considerații finale

În rândurile anterioare am încercat să schițăm istoria mai puțin cunoscută a comunității românești din Lelei și a bisericii acesteia (greco-catolică până în 1948). Românii din acest sat al Țării Silvaniei au fost mereu în minoritate numerică față de comunitatea maghiară, cel puțin în perioada modernă. Acest lucru nu i-a împiedicat să își edifice o viață religioasă proprie în jurul micii biserici de lemn, construită în secolul al XVIII-lea ca atâtea altele din Satu Mare, Sălaj, Bihor și Maramureș.

Biserica în sine nu are nimic spectaculos, ea fiind tipică pentru edificiile religioase de lemn din nord-vestul României. Interesant este faptul că ea a supraviețuit până astăzi, chiar mutilată de „renovarea" din perioada interbelică. Nu ne îndoim că cei care au hotărât refacerea sa în preajma anului 1930 au fost mânați de bune intenții, de dorința de a moderniza o construcție veche, fără a înțelege însă valoarea sa de patrimoniu. Din decembrie 1948 ea aparține cultului ortodox și a servit unei comunități din ce în ce mai rarefiate. În prezent este o filie a parohiei Hodod. În anul 2010 a fost renovată prin contribuția celor șapte enoriași rămași în sat (zugrăveli exterioare, vopsirea mobilierului, igienizare etc.) și a fost resfințită la 15 iunie același an.

Chiar în starea în care se află astăzi, care îi diminuează mult valoarea sa culturală, istorică și de patrimoniu, bisericuța de lemn de la Lelei povestește despre viața acelor „tăcuți ai istoriei", meșterii care s-au străduit să o ridice cu precarele mijloace tehnice ale timpului, preoții puțin cunoscuți, care au înfruntat toate dificultățile pentru a le fi aproape enoriașilor și aceștia din urmă, care au ridicat-o și întreținut-o cu eforturi nebănuite pentru o comunitate atât de restrânsă. Ea va mai fi o vreme un martor tăcut, al existenței acestei comunități și după ce ultimul membru al acesteia se va fi mutat în cimitirul ce împrejmuiește mica biserică.

Locuitorii din Lelei după etnie

[58] Interviuri cu: Alexa Carolina, Gall Laszló, Gall Ana, Gall Rózsa.

[59] Interviuri cu: Alexa Carolina, Florescu Maria, Gall Laszló, Gall Ana, Gall Rózsa, Lőke Levente.

[60] Silvestru Augustin Prunduș, Clemente Plaianu, *op. cit.*, Cluj-Napoca, 1994, pp. 75-76.

Anul	Români	Maghiari	Germani	Evrei	Alţii	Total	Sursa
1880	135	592	2		21	750	Recensământ 1880
1900	135	807	-	-	-	942	Recensământ 1900
1910	118	973	-	-	-	1091	Recensământ 1910
1920	127	804	-	22	-	953	C. Martinovici, N. Istrati
1930	210	895	-	26	-	1131	Recensământ 1930
1941	60	1066	1	3	-	1130	Recensământ 1941
2002	25	637	-	-	-	662	Recensământ 2002

Locuitorii din Lelei după confesiune

Anul	Greco-catolici	Calvini	Romano-catolici	Luterani	Izraeliţi	Alţii	Total	Sursa
1847	135	945	10	-	-	-	1090	Petri Mor
1857	129	676	8		21	-	811	Recensământ 1857
1867	87	895	-	-	41	-	1023	Şematism Gherla 1867
1880	136	591	3	2	18	-	750	Recensământ 1880
1886	140	610	1	-	38		689	Şematism Gherla 1886
1898	108	726	3	-	30		867	Şematism Gherla 1898
1900	145	749	12	6	30		942	Recensământ 1900
1910	142	911	8	3	26	1 (ortodox)	1091	Recensământ 1900
1914	139	924	-	-	41	-	1091	Şematism Gherla 1914
1930	185	895	-	-	26	25 (baptişti)	1131	Recensământ 1930
1936	193	925	-	-	30	35 (baptişti)	1183	Şematism Baia Mare 1936
1941	161	916	7	5	11	30 (baptişti)	1130	Recensământ 1941

Anamaria Florescu
UBB - Cluj Napoca
Facultatea de Isorie-Filosofie
Secţia etnologie
florescu.adelina16@gmail.com

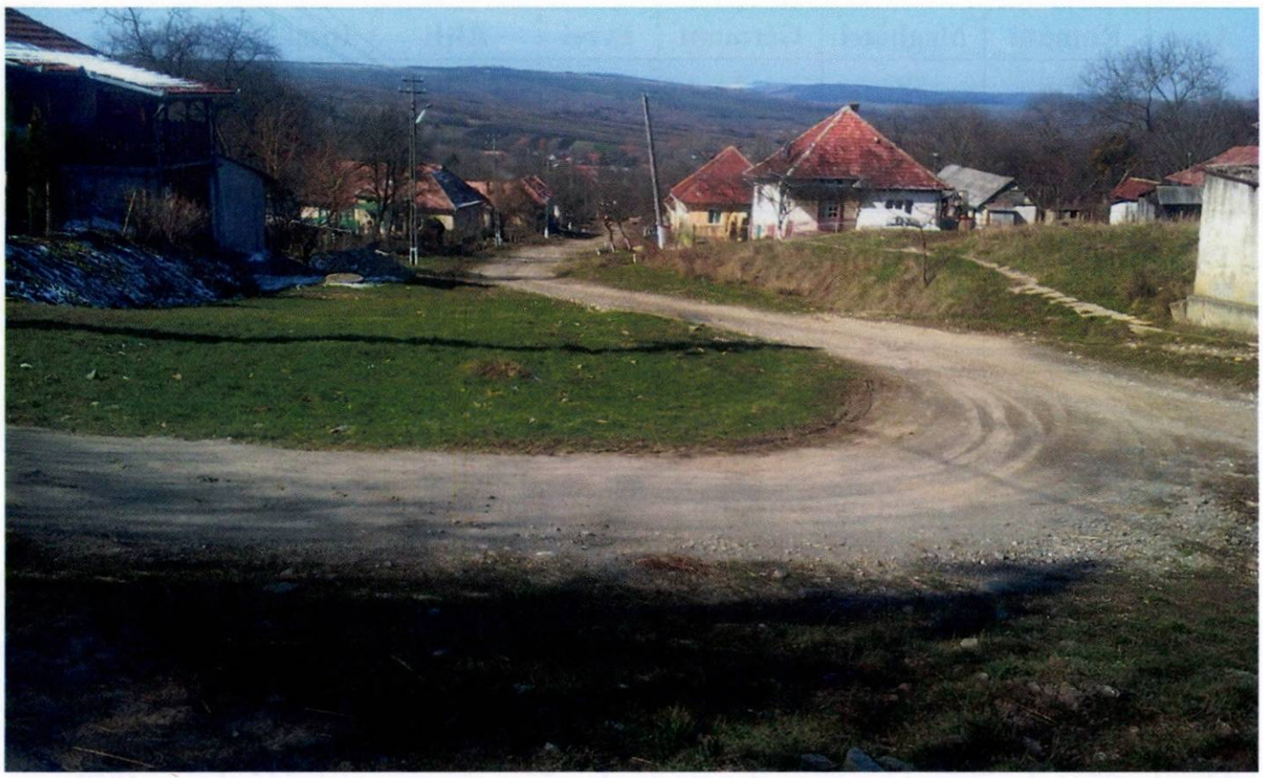

Satul Lelei în primăvara anului 2013

Biserica românească de lemn din Lelei (vedere dinspre nord)

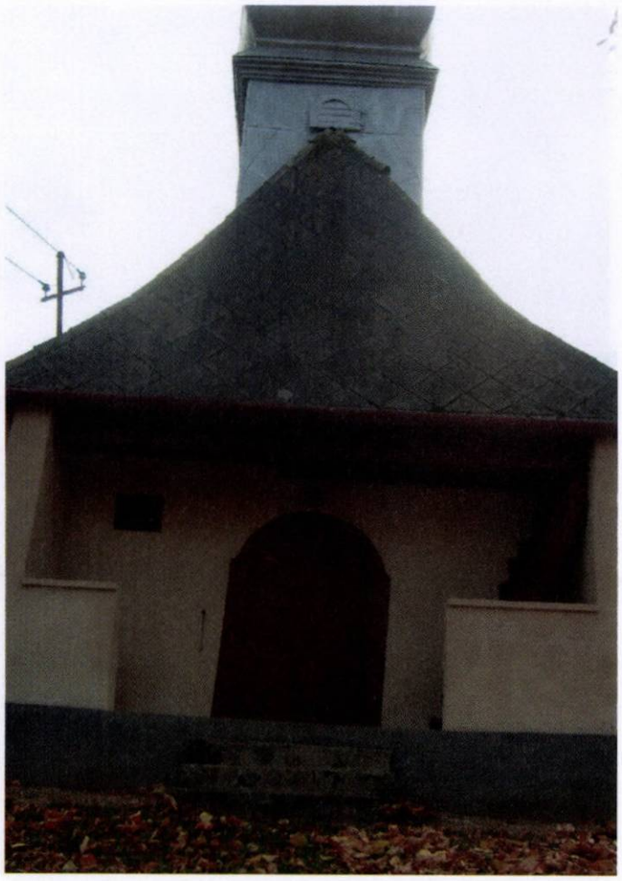

Intrarea bisericii

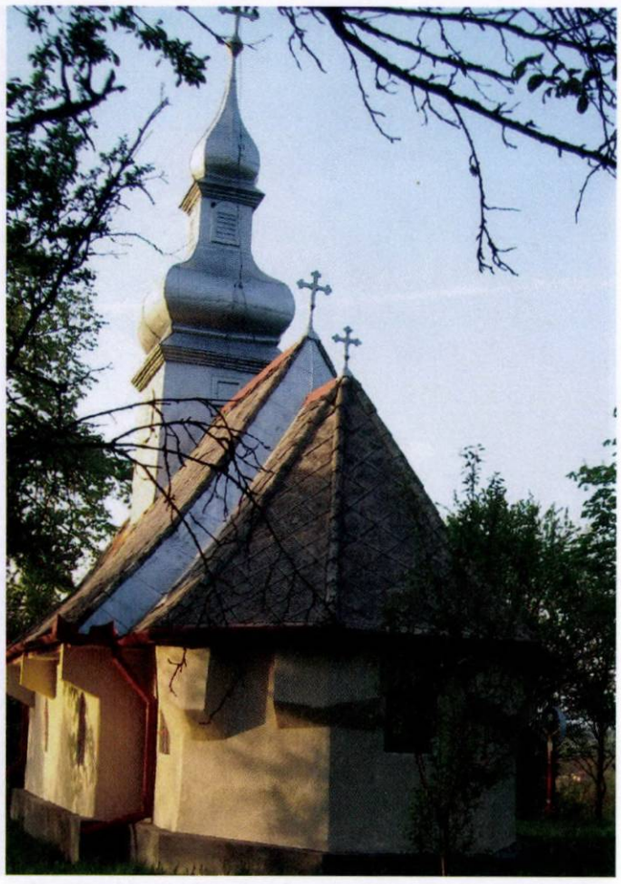

Vedere dinspre est

Zidul de sud străpuns de două mici ferestre

Vedere dinspre est cu absida altarului. Se observă grinzile de lemn (tencuite) din care a fost realizată biserica.

Turnul cu elemente baroce

Clopotnița

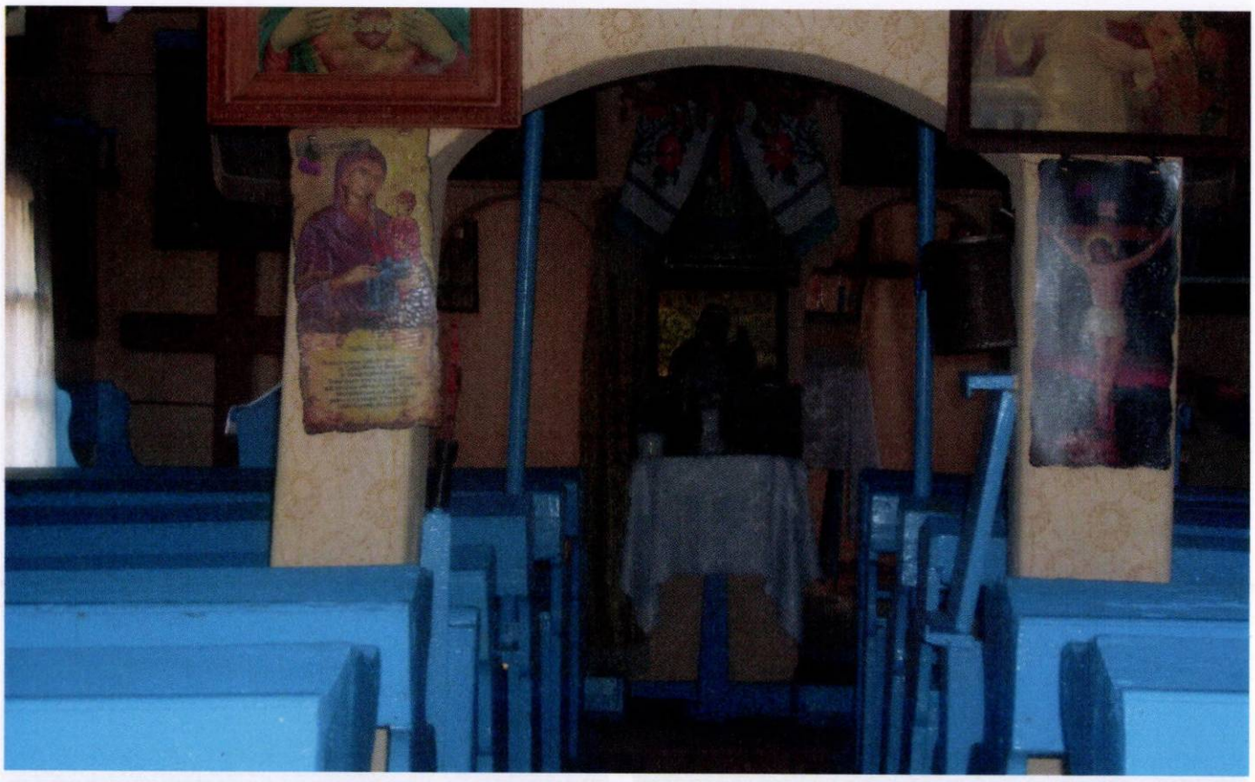

Interiorul bisericii

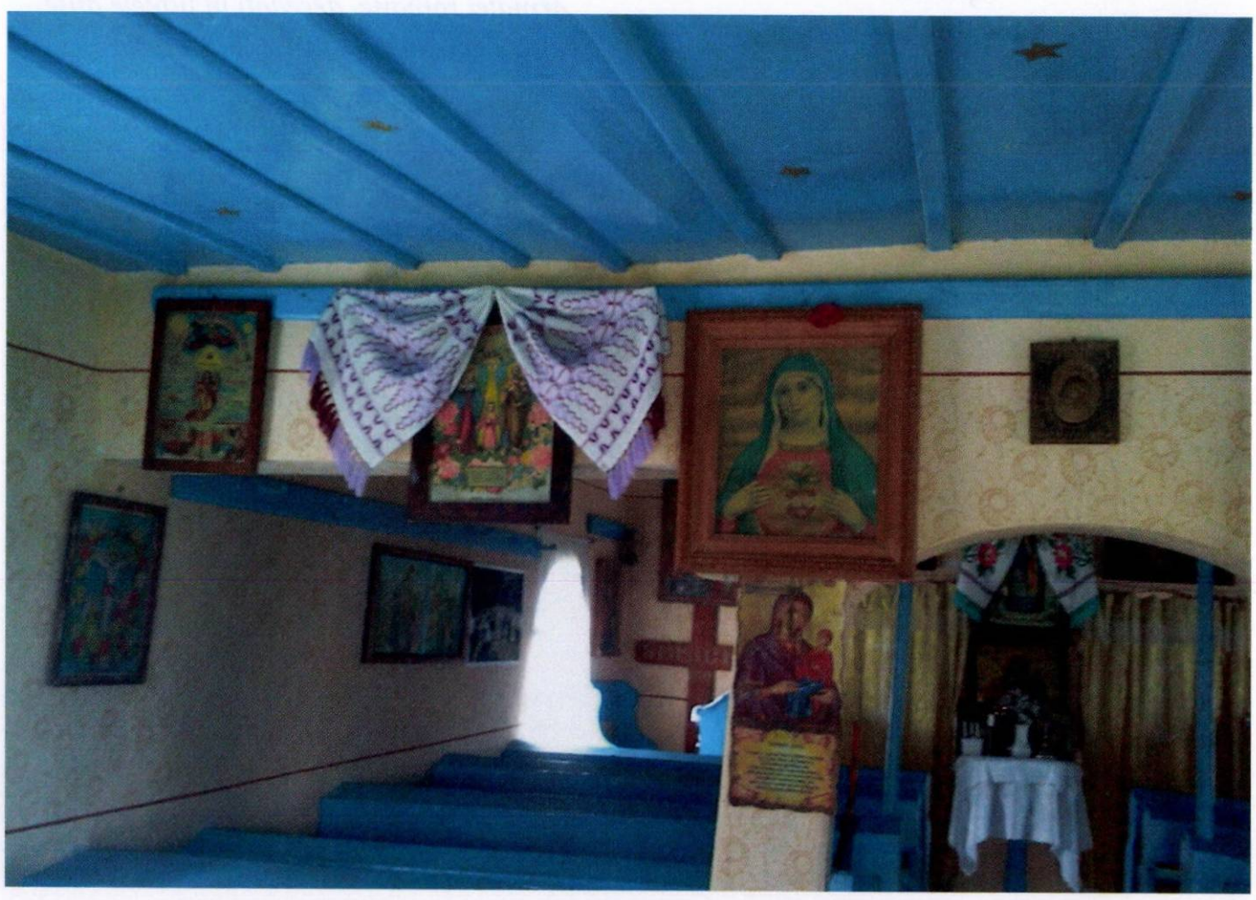

Interiorul bisericii (2)

Spre cer

Mormânt colectiv aparținând soldaților armatei române, decedați în luptele duse pentru eliberarea satului (octombrie 1944)

Morminte și cruci din cimitirul ce înconjură biserica

Vechi crucifix de lemn

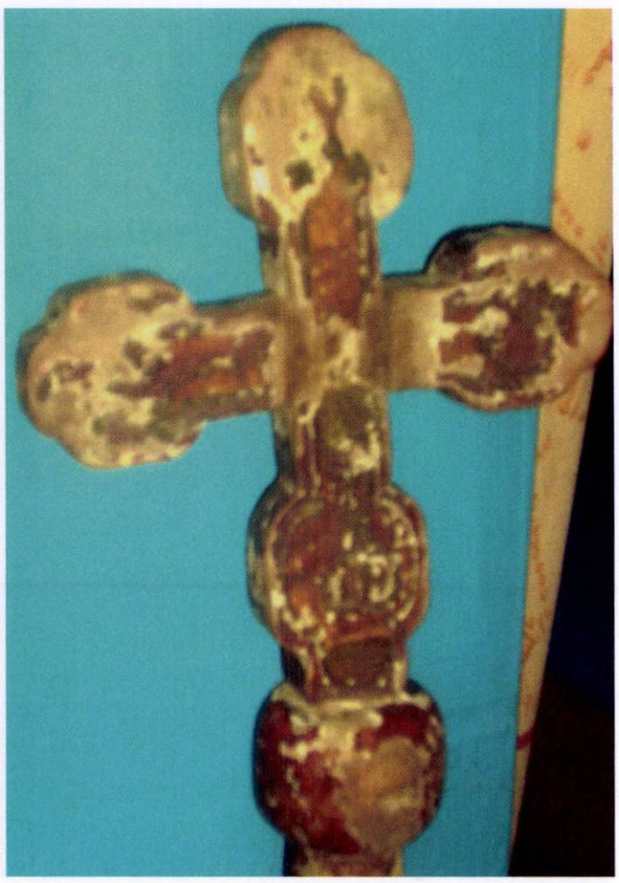

Vechi crucifix de lemn

Statuete de cult de tradiție catolică

Vechi crucifix de lemn

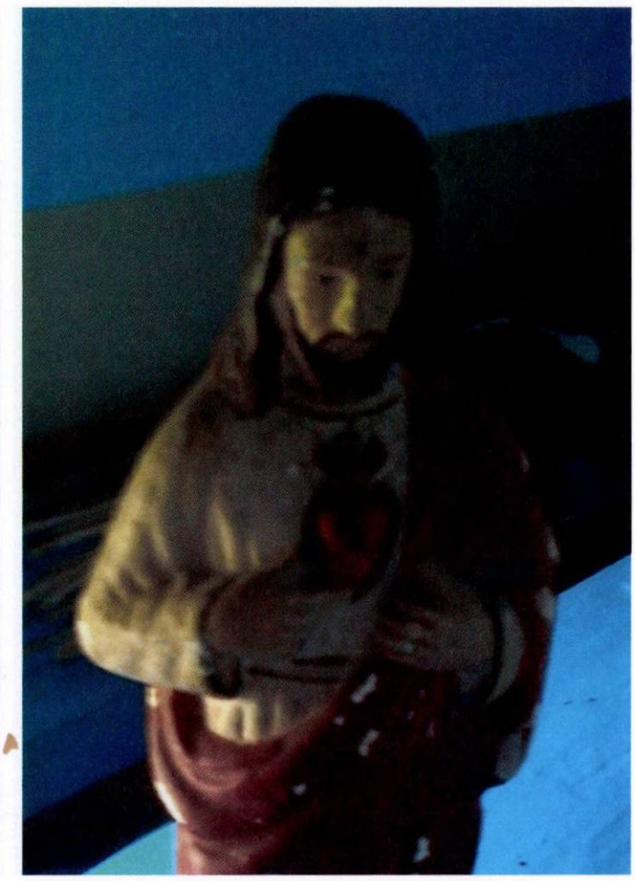

Statuetă reprezentându-l pe Iisus Hristos

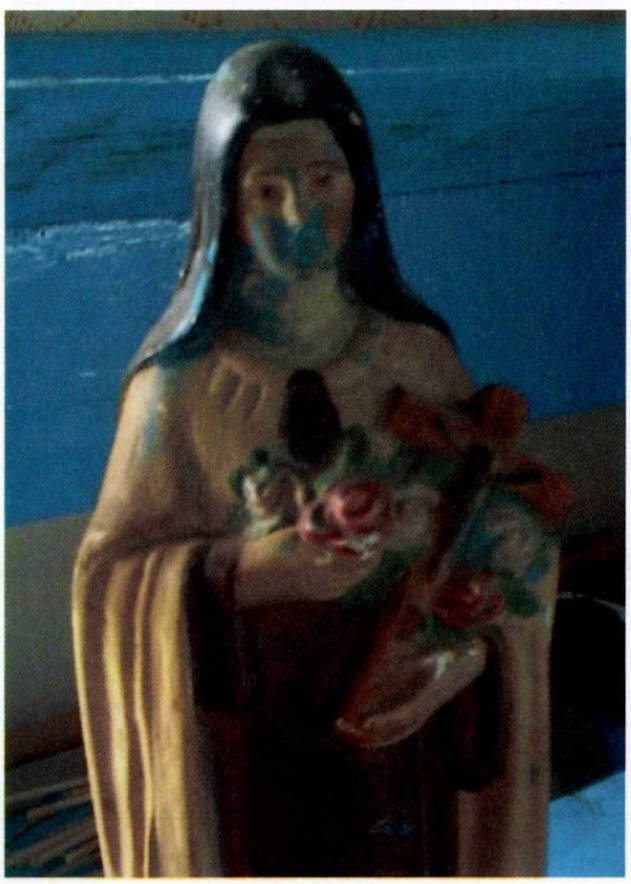

Statuetă – Sf. Fecioară Maria

Sf. Anton cu pruncul

Iisus „Pantocrator" – icoană veche pe lemn (secolul al XVIII-lea ?)

Icoană veche pe lemn

Vechi cărți de cult

„Cărţi slavoneşti”

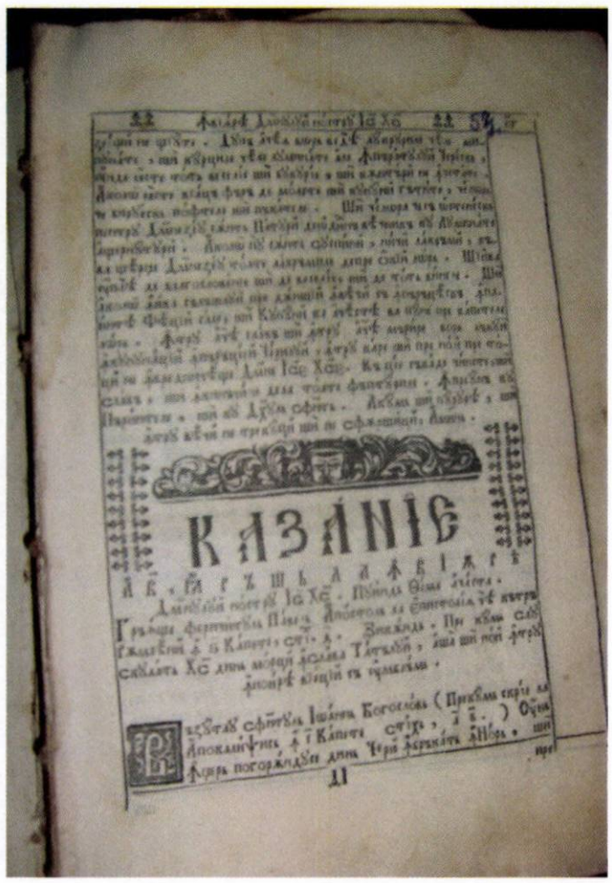

Cazanie

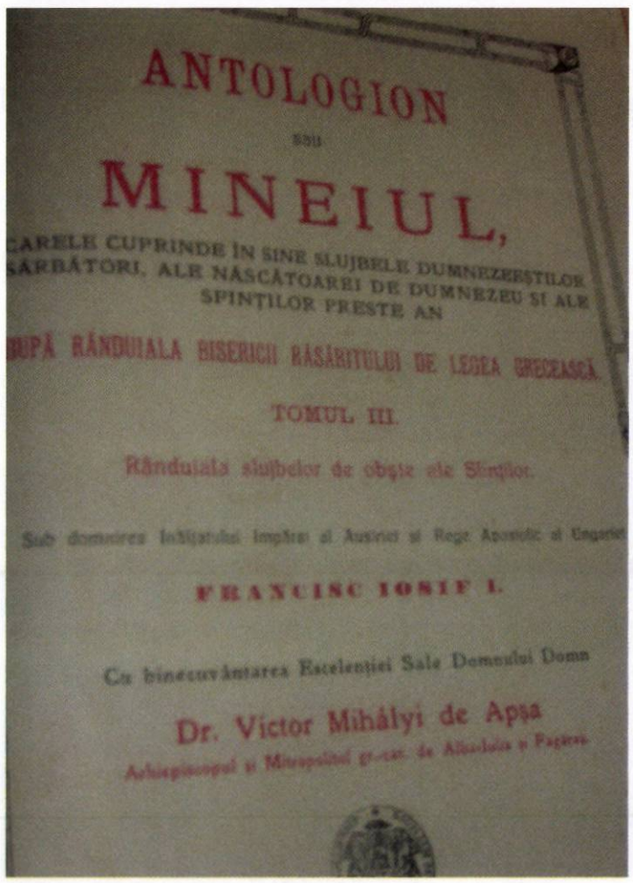

Minei greco-catolic

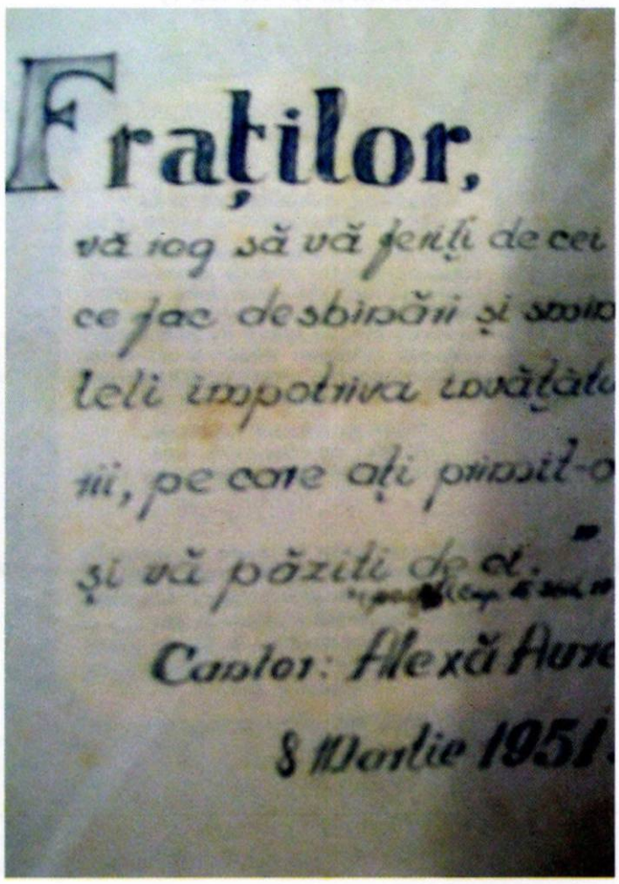

Însemnări pe bătrâne cărţi de cult (1)

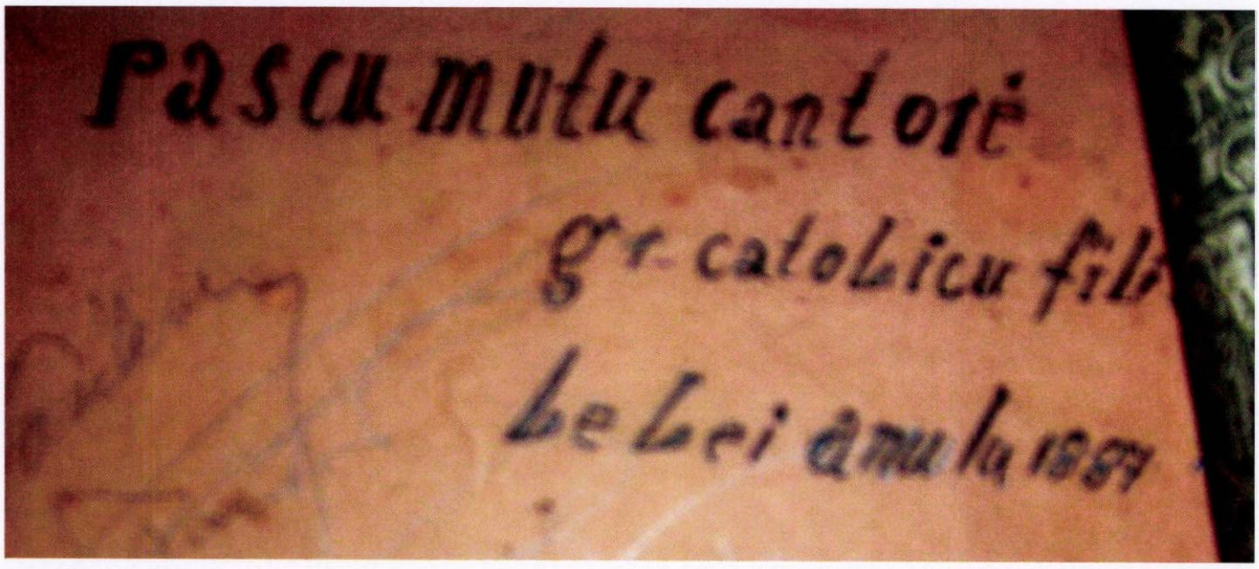

Însemnări pe bătrâne cărți de cult (2)

În așteptarea fiilor rătăcitori

SZILÁGYSOMLYÓ ADMINISZTRÁCIÓJA ÉS HELYI SZABÁLYRENDELETEI A DUALIZMUS KORÁBAN

János ERDEI

Abstract: *Dolgozatom témája röviden Szilágysomlyó városának adminisztrációjának bemutatása a dualizmus korában. Az olvasó egyből felteheti a kérdést, hogy mi értelme van egy letűnt korszak adminisztrációjával és ez által a mindennapi élet eseményeivel foglalkozni napjainkban, amikor a gyors fejlődés és a modernitás következtében ezek az aspektusok is nagymértékben megváltoztak. Ha jobban megfigyeljük az akkori idők törvényeit, eseményeit és mindennapjait észrevehetjük, hogy a dolgok alapvető filozófiája és mozgatórugója ugyanaz volt, mint napjainkban csak természetesen a különböző korok gondolkodásmódja a maga ízlése szerint formálta és változtatta és változtatja a mai napig. Szilágysomlyónak a dualizmus korabeli története azért is izgalmas, mert az új megyerendszer kialakítását követően Szilágysomlyó elveszti vármegyeközponti pozícióját, miután Kraszna és Közép – Szolnok vármegyéből létrejött Szilágy vármegye. Ennek központja pedig Zilah lett Somlyóval szemben. Ez az esemény kezdetben sokként érte a helyi embereket és sokan úgy vélték, hogy ez a város elsorvadásához fog vezetni, illetve a helyiek önérzetét is nagyban bántotta, ezért van az is, hogy a somlyóiak és a zilahiak között, mindig is megfigyelhető egy bizonyos ellenérzés. Amint ezt a lentebbi tanulmány is bizonyítani fogja nem pont így történt, mivel a város fejlődése nem rekedt meg, hanem a dualizmus korában is fokozatosan fejlődik és gazdagszik a település, igaz nem olyan mértékben mintha megyeszékhely lenne. Ezt a fejlődést mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy Szilágysomlyó lakossága ebben a korszakban nagyobb mértékben nőtt, mint Zilah lakossága, és ha nem következett volna be az a törés, amit az első világháború okozott akkor valószínűleg a tendencia tovább folytatódott volna, és ha akkor és a huszadik század közepére Szilágysomlyó lakosságának száma utolérte volna Zilah lakosságának számát.*

Kulcsszavak: *Szilágysomlyó, adminisztráció, helyi szabályrendeletek,* törvények *dualizmus kora.*

Keywords: *Şimleu Silvaniei, administration, local legislation, rules, norms, dualist period.*

NORME ADMINISTRATIVE LOCALE LA ŞIMLEU SILVANIEI ÎN PERIOADA DUALISTĂ

Abstact: *Tematica acestei lucrări prezentă administrația locală a orașului Şimleul Silvaniei în perioada dualistă. S-ar putea pune întrebarea de ce este important să examinăm normele administrativelor locale din acest oraș într-o anumită pe-*

rioadă istorică? Atunci când trăim într-o lume aflată într-o permanentă modernizare, suntem tentaţi să credem că diferite aspecte ale unei lumi de mult apuse nu mai sunt nici relevante şi nici actuale. Dar dacă nu acceptăm acest argument şi analizăm legislaţia şi normele administrative de atunci, putem remarca faptul că lucrurile nu s-au schimbat chiar aşa de mult. Esenţa conducerii din punct de vedere administrativ a zonei respective nu diferă foarte mult de ceea ce se întâmplă azi. Ceea ce se deosebeşte este mentalitatea şi filozofia privind conducerea unui oraş şi abordarea problemelor acestei sarcini. Istoria Şimleului Silvaniei din perioada dualistă este una foarte palpitantă din mai multe puncte de vedere. După unirea comitatelor Crasna şi Solnocu de Mijloc şi după înfiinţarea comitatului Sălaj, Şimleul Silvaniei îşi pierde statutul de putere administrativă locală şi simbolică. Din acest moment oraşul Zalău va îndeplini acest rol, fapt care a reprezentat un şoc pentru populaţia din comitatul Sălaj, dar mai ales pentru populaţia din Şimleu Silvaniei. Evenimentul istoric de atunci îşi păstrează şi astăzi amprenta în mentalitatea populaţiei din judeţul Sălaj, fapt manifestat printr-o oarecare rivalizare între cele două localităţi. În pofida acestei prime rupturi în evoluţia oraşului, în perioada dualismului, Şimleul a reuşit să prospere din punct de vedere economic, însă nu în ritmul în care ar fi evoluat dacă ar fi rămas centrul comitatului sălăjean. Această evoluţie este dovedită şi prin creşterea demografică semnificativă din această perioadă, o creştere rapidă care a fost mai accentuată decât cea a Zalăului. Dacă nu ar fi apărut şi cea de a doua ruptură în evoluţia demografică şi economică, Şimleul ar fi continuat probabil această tendinţă ascendentă şi ar fi putut ajunge, din punct de vedere al populaţiei, la nivelul Zalăului.

Cuvinte cheie: *Şimleu Silvaniei, administraţie, legislaţia locală, reguli, norme, perioada dualistă.*

The current study focuses on the local administration of the town Şimleul Silvaniei in the dualist period. We could ask ourselves why this work is relevant in today's modern times? If we stay and examine the subject of the article a bit we can see that all those questions from the past which had significant impacts on a town's leadership and administration and all in all difficulties haven't changed that much. In the following article therefore we shall see why this topic is so important in our contemporary times, why is there a rivalry between two of the biggest towns in Sălaj County, Şimleul Silvaniei and Zalău. We will also see what has led to the process of devolution in the region's economy and how has the First World War stopped Şimleul Silvaniei constant economic and populous growth. The article will tackle all these topics and will strive to give a scientific answer to all these questions.

A továbbiakban pedig röviden ismertetem a város vezetői által összeállított két szabályrendeletet, mely a város törvényeit és annak, adminisztrációjának módját hivatott szabályozni.

A város első szabályrendeletét 1887-ben dolgozták ki és léptették életbe. Melyet nyomtatott formában, ugyanebben az évben adtak ki *Szilágysomlyó rendezett Tanácsú város hatósága s illetőségi jogkörét tárgyazó szabályrendelet* címmel.

A szabályrendelet felosztása:

Első rész Szilágysomlyó város hatósága és illetőségi jogköre:

Ebben a részben az első § kimondja, hogy ezeket a szabályokat a város „rendezett tanácsú város" minőségében hozta és gyakorolja. Ugyanitt a harmadik paragrafusban szövegezik meg, hogy a városi tanács végrehajtói és jogi testülete áll: képviseleti közgyűlésből, tanácsból, árvaszékből és tisztviselői elöljáróságból.[1]

A második rész beszél a képviseleti közgyűlésből:

Itt először szó esik a közgyűlés tagjairól és ezek számáról, eszerint a képviseleti közgyűlés áll a városi képviselőkből és tisztviselőkből. A képviselők száma 48, mivel a legutóbbi 1880-as népszámlálás szerint a város lakossága 4191 személy volt. A hatodik § kimondja, hogy a képviselők fele, vagyis 24 tag a város legtöbb egyenes államadót fizető nagykorú és az állam nyelvén írni és olvasni tudó lakosból, vagy birtokos honpolgárból áll, illetve a város területén fekvő vagyonuk után legtöbb adót fizető nagykorú hajadon, özvegy, vagy törvényesen elvált nők és jogi személyek meghatalmazottjaiból, kiskorúak gyámjaiból." A képviselők másik fele pedig a város közössége által választódik meg azon személyek közül, akik választói joggal rendelkeznek. A nyolcadik cikkely pedig kimondja, hogy mely tisztviselők tartoznak automatikusan a közgyűlés tagjai közé: polgármester, jegyző, rendőrkapitány, ügyész, árvaszéki ülnök, pénztárnok, számvevő, közgyám, orvos és mérnök. A kilencedik cikkely szerint, a képviseleti gyűlések lehetnek rendesek, vagy rendkívüliek. Rendes közgyűlésből van évi négyet köteles tartani a tanács. Az elsőn, amit márciusban tartanak, a múlt évi elszámolást tárgyalják meg, az augusztusi közgyűlésen a jövő évi költségvetést vitatják meg, míg a májusi és novemberi gyűlésnek nincs kötött témája. Rendkívüli közgyűlést korlátlan számban lehet összehívni, ezt a polgármester teszi meg, ha a képviselő testület negyede kérvényezi, vagy valamelyik testület kérésére. Ezen kívül az alispán vagy a megyei közgyűlés kérésére is lehet rendkívüli közgyűlést összehívni.[2] A 10-dik § leszögezi a közgyűlés tárgyait: ezek lehetnek szabályrendeletek alkotása, községi kötelékbe való felvétel és az ebbe a kötelékbe való felvételnek a díjszabása, tisztviselők és a személyzet számának megállapítása, új hivatali állomások felállítása vagy a létezőek megszüntetése. Az alkalmazottak fizetésének megállapítása, ennek emelése vagy leszállítása. A tisztviselők, illetve a kisegítő személyzet megválasztása, illetve ellenőrzése kivéve a rendőrkapitány személyét. A törzsvagyon kezelése, a város javainak kezelése, adók kivetése és behajtása, közlekedési utak és középítkezések. A városi közmunka kivetése és felügyelete illetve az itt fellépő költségek kifizetése. Bizottsági munkálatok, indítványok és kérelmek. Polgármester éves jelentése a város közállapotáról és annak megvitatása, illetve elfogadása. A hivatal személyzetének szabadság idejének engedélyezése. A tanács és minden tisztviselő által vezetett jegyzőkönyvek és elszámolások ellenőrzése. Minden olyan tárgy és ügy, melyeket a törvény vagy felsőbb rendeletek a közgyűléshez utasít, vagy a képviseleti gyűlés saját hatáskörébe bevesz. A 10-dik § kimondja, hogy a közgyűlés által meghozott rendeletek egyből „*kötelező erővel*" bírnak, de azok a törvények melyek a községi törvény 24-dik § alá tartoznak, először a megyei tanács kell, hogy jóváhagyja. A következő alpontban közgyűlés ügyrendje került be. Itt arról esik szó, hogy a rendes és rendkívüli ülésekre a polgármester köteles legalább 24 órával előtte meghirdetnie, illetve el kell, küldje a megtárgyalásra kerülő pontokat is. Ha a polgármester nem lehet jelen az ülésen, akkor a főjegyző köteles őt helyettesíteni. A 14-dik § kimondja, hogy az ülést a polgármester nyitja meg és addig nem zárja le, amíg az összes ügy melyek fel voltak véve nincsenek rendezve. A 15-dik § leszögezi, hogy a közgyűlés tagjai nyújthatnak be új indítványt, de csak akkor, ha egyeztettek a polgármesterrel legalább a gyűlés megnyitása előtt egy nappal és ő beleegyezik az új tétel felvételébe. Ugyanitt ki van jelentve, hogy rendkívüli közgyűlés esetén csak azok az

[1] „Szilágysomlyó rendezett Tanácsú város hatósága s illetőségi jogkörét tárgyazó szabályrendelet 1887" Bölöni Sándor könyvnyomdája Szilágysomlyó 1887. 3. old.

[2] *Idem.* 5. old.

ügyek tárgyalhatóak, ami miatt a közgyűlést összehívták. A közgyűlésre a tárgyak fontossági sorrendben vevődnek fel, amit a polgármester határoz meg. A közgyűlésen, a polgármesteren és az előadón kívül egy tárgyban csak kétszer szólalhatnak fel, de vannak kivételes esetek is. A 18. § kimondja, hogy aki, zavarja a közgyűlést, vagy nem a napirendi tárggyal kapcsolatban szólal fel, és ha többszöri felszólítás után se türtőzteti magát, azt megbüntessék, és amíg nem fizeti ki büntetését, nem vehet részt a gyűlésen. Ugyanitt van leírva az is, ha a gyűlés folyamatosan félbe van szakítva rendbontásokkal illetve bekiabálásokkal, akkor a polgármester félbeszakíthatja az ülést, és ha nem sikerül a rendet helyreállítani, akkor az ülést aznapra felfüggesztheti.[3] A 19. § kimondja, hogy nem vehet részt a közgyűlési tárgyaláson azon pontjainak a megtárgyalásán, az a személy, aki személyesen érintett lehet. Ez lehet olyan személy, aki pereskedik a várossal, vagy szerződésben áll vele. Ugyanitt ki van jelentve, hogy egy személy nem vehet részt olyan szavazáson, amelyben közvetlenül érdekelve van. A szavazás általában közfelkiáltással történik, de bizonyos esetekben az elnök kérhet névszerinti nyílt vagy titkos szavazást is. A 23. § szerint, a gyűlések nyilvánosak és a hallgatóság számára elkülönített rész van biztosítva, de ha ezek zavarják az ülést vagy nyomást próbálnak tenni a képviselőkre, akkor ezek a személyek eltávolíthatóak. A 26. § kimondja, hogy a közgyűlés jegyzőkönyvét maga a gyűlés hitelesíti, amit az elnök és a jegyző ír alá, illetve a gyűlés nem rekeszthető be a hitelesítés előtt.

A harmadik rész a tanács tagjait mutatja be és e személyek kötelezettségeit írja le:

A 27 § kimondja, hogy a tanács szavazattal bíró tagjai a következőek: polgármester, rendőrkapitány, pénztárnok, főjegyző, ügyész és orvos. A 28. § szerint a tanács feladata végrehajtani a felsőbb közigazgatási határozatokat, illetve végrehajtani azokat a rendeleteket, amik nincsenek egyetlen tisztségviselői körnek kiadva se, emellett végrehajtja a képviseleti közgyűlés határozatait. Elsőfokú közigazgatási hatóságot képez azon ügyekben, melyekre a törvényi utasítás kötelezi. Elsőfokú iparhatósági ügyek rendezése, a kereskedők felügyelete, italmérési, mérték illetve súlyok ellenőrzése. Az ipari engedélyek megadása, gyárakhoz és üzemekhez, illetve építési engedélyek kiadása. Ellenőrzi a város, illetve a környező települések megfelelő működését és adminisztrációját, gondoskodik a községi iskolákról és más nevelő intézményekről. Szegényügy kezelése, szabadságok kiadása. Őrködik város javai és jogai felett és intézkedéseket tesz ennek megőrzése gyanánt. Ugyanitt van megfogalmazva az is, hogy a tanács jogköre kiterjed a város teljes bel és külterületére, minden lakosra, még azokra is, akik csak ideiglenesen tartózkodnak a városban. A tanács működése is meghatározott pontokban van megfogalmazva, eszerint a város költségvetését minden év augusztusában kell a közgyűlés elé terjeszteni, emellett pedig minden évben leltárt kell készíteni a város ingó és ingatlan vagyonáról.[4] A 32. § kimondja, hogy a tanács mindent meg kell, tegyen azért, hogy tartani tudja a közgyűlés által megszavazott költségvetést. A 34. § szerint, a város kell, gondoskodjon a településen élő szegényekről. illetve minden vásár alkalmával biztosítania kell a közrendet és egy mértékfelügyelőt. Ezen kívül a tanács kötelessége az állami adók beszedése, és az építkezések felügyelése. A tanács havonta legalább egyszer össze kell, üljön, ha a polgármester nem tud jelen lenni, akkor őt a főjegyző helyettesíti. A városi tanácsülések nyilvánosak, illetve a városi alkalmazottak háromhavonta kötelesek jelentést tenni a tanácsnak.

A negyedik részben a különböző tisztségek vannak meghatározva és az azokhoz tartozó kötelezettségek:

A 43. § kimondja, hogy az elöljáróságokat képezi: a polgármester, rendőrkapitány, főjegyző, aljegyző, ügyész, árvaszéki ülnökök, pénztárnok, számvevő, ellenőr, közgyám, levéltárnok, orvos, mérnök és esetleg más tisztviselők. Minden elöljárósági tag választás útján nyeri el tisztségét, kivéve a rendőrkapitány. A választott tagok 6 évre vannak megbízva kivéve a jegyző,

[3] *Idem.* 6. old.

[4] *Idem.* 11. old.

orvos és a kezelő személyzetet, akik életük végéig töltik be a tisztséget. A 46. § kimondja, hogy a polgármester, főjegyző, pénztárnok és számvevő nem lehet egymással rokonságban sem sógorságban. A következő § pedig kijelenti, hogy bármely elöljárósági tag vagy a hivatal bármely hivatalnoka, ha kárt okoz szándékosan vagy mulasztás által a városnak, vagy bármely lakosnak az köteles kártérítést fizessen. Ugyanitt ki van mondva az is, hogy a pénzkezelő tisztviselők, ha kárt okoznak, akkor az őket felügyelő személy is köteles a kár egy részét fedezni, mert az ő feladata volt, hogy felügyelje a beosztottját.[5]

Az ötödik rész foglalkozik az egyes tisztviselők munka, jogi és más hatásköreivel:

A 49. § foglalkozik a polgármester munkakörének leírásával. Eszerint a polgármesternek ahhoz, hogy betöltse tisztségét ügyvédi oklevéllel, államtudományi vagy jogtudományi végzettséggel kell, rendelkezzen. A polgármester a város első tisztviselője ezért ő képviseli minden tekintetben a várost a felsőbb hivatalokban, ezen kívül ő az, aki irányítja a város adminisztrációját és betarttatja a város által hozott törvényeket. Elnöke a városi küldöttségeknek és bizottságoknak. Ő az elnöke a képviseleti gyűlésnek, a tanácsnak, az árvaszéknek, és az állandó választmánynak. Az ő feladata, hogy összehívja a képviseleti gyűlést és a gyűlés előtt legalább 24 órával kiküldje minden tag számára a gyűlés tárgyjegyzékét. Ő az őre a városi pecsétnek és ő írja alá a városi rendeleteket, illetve a város által kiadott okmányokat. A márciusi rendes közgyűlésen köteles beszámolót tartani a város állapotáról. Ő felügyeli a város vagyonát összes értékét és kötelessége, hogy a város javait gyarapítsa. Személyesen felügyeli a költségvetés állapotát, illetve a városi kassza könyvelését és a hivatal összes pénztárát ellenőrzi, minden harmadik hónapban.[6] Ő felügyeli a polgármesteri hivatal összes alkalmazottjának munkáját, ha valami nem talál megfelelőnek ő köteles a fegyelmi eljárást levezetni. A rendőrkapitány jelentéseit havonta egyszer ellenőrzi, illetve ő engedélyezi a szabadság kérvényeket is. A polgármester köteles kiadni az engedélyeket bálokra és színi előadásokra. Ő intézi a betelepülési kérvényeket, illetve az ideiglenesen itt tartózkodóknak a nyilvántartását, felügyeli a szegényügyet és ő adja ki a szegénységi bizonyítványokat is. A polgármester vezeti és felügyeli a katonaügyeket, illetve ő irányítja a városi közmunkát is, felügyeli a járdák és közutak állapotát. A polgármester felügyeli a városban levő tanintézmények állapotát és ő az, aki az oktatási intézmények számára a fenntartási költségeket előteremteni. Köteles számba venni és felügyelni a város vagyonába tartozó ingatlanokat, erdőket és mezőgazdasági területeket, ezekről minden évben jelentést tesz. A polgármester képviseli a város érdeket a megyebizottsági gyűlésen, ezért célszerű ezeken megjelennie. Az 50. § a főjegyző feladatait írja le. Főjegyző csak az lehet, akinek van községjegyzői vizsgája vagy a polgármesteri pozícióhoz szükséges végzettsége. A főjegyző a képviseleti gyűlés, a tanács, az állandó választmány, a különböző bizottságok és küldöttségek előadója, illetve az itt készülő jegyzőkönyvek felügyelője. Ő fogalmazza meg a határozatokat, felterjesztéseket, jelentéseket és az elnökkel együtt aláírásával hitelesíti. A polgármester akadályoztatása esetén ő veszi át az ő teendőit, a polgármester által kiadott feladatokat felügyeli. Ő a jegyzői hivatal feje ezért ő felel az iktatói, kiadói és irodai személyzetért. Ő a városi levéltár vezetője ő őrzi a levéltár kulcsát és felel a levéltár állapotáról, az iparügyek felügyelője.[7] Az 52. § a rendőrkapitányi munkakörökkel foglalkozik. A rendőrkapitány kötelessége, hogy a város területén és azon kívül biztosítsa a rendet és a biztonságot, meg kell előzze a törvényellenes cselekedetet, és ha valami bűntény történik azt köteles kivizsgálni és a bűnösöket a törvény elé vinni. Felügyeli a város csendjét, ezen kívül kiemelten figyelteti a vendéglőket, kocsmákat és bordélyházakat. A rendőrkapitány ellenőrzi a vásárokon és az üzletekben a súlyok és mérő eszközök hitelességét, a nyilvános eseményeken, ünnepségeken felügyeli a rendet. Ő köteles kezelni a cselédügyet az

[5] *Idem.* 14. old.
[6] *Idem.* 18. old.
[7] *Idem.* 21. old.

1876-os cselédtörvény értelmében. A rendőrséghez tarozik a tűz és vízveszély elhárítása. Árvíz vagy tűz esetén a rendőrparancsnok vezeti a mentést, ugyancsak ő ellenőrzi a kazánokat, veszélyes berendezéseket, illetve az építkezéseket. Ő felelős a köztisztaságért. Járványok esetén az orvos vagy állatorvos intézkedéseit betartatja a városban. Ő tartja nyilván a hadköteleseket, és levezényli az esetleges katonai beszállításokat, elszállásolásokat. Köteles elszámolni az általa kiszabott büntetések beszedéséről, illetve minden márciusban a rendes közgyűlés előtt jelentést tesz az előző évi működéséről. A segédkapitány felügyeli a város tisztaságát illetve a közrendért felelős. Felügyeli az utcák világítását és az éjjeli őrök tevékenységét, az idegen koldusokat és csavargókat kivezeti a város területéről. A rendőrkapitánynak jelent és ennek hiánya esetén átveszi a kötelezettségeit.[8] Az 54. § az ügyész teendőivel foglalkozik, eszerint csak az választható meg ügyésznek, aki ügyvédi diplomával rendelkezik. Az ügyész a város jogtanácsosa és a városi törvények őre. Köteles részt venni az összes városi közgyűlésen és városi tanácsülésen. Ő képviseli a várost a peres ügyekben, ő írja a jogi okiratokat és a városi szerződéseket. A következő § a pénztárnok jogkörét mutatja be. Ő felügyeli a város összes bevételét és kiadását, illetve a különböző pénztárakat is ezért biztosítékként köteles 1400 forintot letétbe helyezzen, hivatala elfoglalása előtt. A pénztár bevételéből és kiadásáról külön könyvet vezet, melybe minden pénzmozgást köteles bevezetni és ezt a polgármester és a jegyző hetente ellenőrzi és aláírja. Ellenőrzi az összes kasszát és a városhoz tartozó különböző alapítványok és letétek állapotát, melyekről külön könyvelést és számadást vezet. Minden év végén ellenőrzés gyanánt bemutatja a számadásokat és a közgyűlés kérésére bármikor aláveti magát pénzügyi ellenőrzésre. Ő köteles kiszámolni és behajtani a városi birtokok utáni adót, illetve a bor és húsfogyasztási adót is, ugyanő felelős az állami adók behajtásában is, az adóhátralékok behajtása és a felszólítási értesítések kézbesítése is az ő hatáskörébe tartozik. A következő § a házi és adópénztári ellenőr tevékenységét szabályozza. Ő hivatalba lépése előtt 700 forint garanciát kell, letétbe helyezzen. Ő a pénztárnok felügyelete alatt tevékenykedik és neki tartozik elszámolással. A helyi adókat és a városi pénztárba bejövő bevételt vezeti, melyről naponta elszámol a pénztárnoknak, illetve elkészíti a napi kimutatásokat és közreműködik az adóösszeírásban. Az 57. § a számvevői és birtoknyilvántartói tisztségeket írja le, eszerint ő megvizsgálja a pénztárnok által kiadott kimutatásokat, ő készíti el a költségbecsléseket és a költségvetés tervezetet, illetve ő a gyámhatósági nyilvántartó és a közgyám is. Az 58. § az orvos munkakörét mutatja be. Először is csak az lehet orvos, akinek az országban elismert orvosi oklevele van és legalább két éves szakmai tapasztalattal rendelkezik. Az ő feladata a város közegészségügyének a felügyelete, a járványok megelőzése, illetve azok megfékezése. A városi szegények ingyen ellátása, illetve a városi kórházban levő betegek kezelése. Ezenkívül ő felügyeli vagy végzi a halottkémi teendőket és ellenőrzi a szülésznők tevékenységét is.[9] A következő § az állatorvos jogkörét mutatja be, eszerint ő felügyeli a város állatállományát, illetve ő felelős a marhalevelek kiadásában, ellenőrzi a mészárszékeken levágott állatok minőségét. A 60. § a mérnök munkakörét mutatja be. Városi mérnök csak az lehet, akinek műegyetemi diplomája van. Ő felel a városi építkezésekért, felügyeli ezeket, ezenkívül ő felelős az utak és járdák állapotáért, illetve a vízszabályozásért is, ezenkívül felügyeli a városban levő nagyobb gépek és kazánok állapotát. A következő § az oktató-kiadó feladatait mutatja be. Ő főleg a város adminisztrációjáért fele, illetve ő iktatja és rendszerezi a városhoz bejövő illetve az onnan hivatalosan kiadott dokumentumokat. A polgármesternek és a jegyzőnek jelent. Az írnok köteles a hivatali órákban a polgárok beadványait bevenni ezenkívül a polgármester és a jegyző parancsait teljesíteni. A mértékhitelesítő a városban a kereskedők által használt mérlegeket és űrmértékeket ellenőrzi, illetve háromhavonta ellenőrzi a kereskedelmi egységek könyvelését. A 64. § a községbírósági végrehajtó munkáját írja le, eszerint a

[8] *Idem.* 26. old.

[9] *Idem.* 30. old.

községi bíró ítéleteit tartatja be és neki tartozik engedelmeskedni. A 66. § a városgazda jogkörét írja le, ő felelős a város tulajdonában levő ingatlanok állapotáért, évente jelentést tesz a polgármesternek és leltárt tart félévente. Ő felügyeli a városi közmunkát és felel a munkások fizetéséért. A szülésznő köteles segíteni a várandós asszonyoknak, a szegényeknek ingyen a többieknek fizetés fejében. A városi orvosnak tartozik jelenteni és kötelessége levezetni a szüléseket és felügyelni a csecsemők állapotát. A 69. § a tisztviselők bérezését szabja meg. Eszerint a polgármester napi díja 3 forint. Az ügyész, jegyző, orvos, mérnök és rendőrkapitány díja 2 forint 50 krajcár. Az állatorvos, pénztárnok, számvevő, segédkapitány, levéltárnok, aljegyző fizetése 2 forint egy napra. A birtoknyilvántartó, városgazda, iktató fizetése 1 forint 50 krajcár. Az írnokok, szülésznő, végrehajtó és mezőőr fizetése 1 forint. A cselédek fizetése pedig 50 krajcár. Ezeket a díjakat 1894-ben felemelték. A polgármesternek 1 forinttal, míg a többi kategóriába eső személynek 50 koronával. Az utolsó kategóriába eső személyeknek a fizetése nem változott. [10] A rendeletet Gencsy Sándor polgármester és Virág Lajos főjegyző írta alá, míg a vármegye nevében Szikszai Lajos alispán látta el kézjegyével.

Az 1907-ben elfogadott és a következő évben kiadott városi szervezeti szabályrendelet már nyolc részből áll, de mindössze csak 57 paragrafust tartalmaz ezért ennek következtében rövidebb, mint az 1887-es törvénycsomag és szabályrendelet. Az eső részben az első § kimondja, hogy a város a törvények korlátai közt hatósági jogokat gyakorol, ezen jogokat intézi és végrehajtja a képviselő testület, tanács, árvaszék, községi bíróság és a város tisztviselői.[11]

A második rész a képviselő tanács felépítését és jogkörét mutatja be amely nagyjából megegyezik az 1887-es rendeletekkel, de természetesen vannak változások. Az egyik változást a 8. § mondja ki eszerint a polgármester a közgyűlés elnöke, de ha ő ebbe akadályozva van, akkor a közigazgatási tanácsos helyettesíti, ha ő se tud jelen lenni, akkor a főjegyző. Ugyanitt az is ki van jelentve, hogy a jegyzőkönyveket a jegyző vezeti, de a város erre más tisztviselőket is megbízhat. A 11. § kimondja, hogy a szavazás megindítása után tilos felszólalni. A 13. § kimondja, hogy ha az igen és nem szavazatok száma egyenlő, akkor az elnök szava dönt, de ha ő nem kíván szavazni, akkor az indítvány elutasíttatik.[12] A 14. § szerint a közgyűlések általában nyilvánosak, de a szemérmet sértő, széksértő és a titkos szavazást igénylő eseteknél a tárgyalások zártak. Ezenkívül pedig a közgyűlés vagy az elnök bármikor kérheti a hallgatóság eltávolítását.[13] A 16. § meghatározza az állandó szakbizottságokat, ezek: állandó választmány, jogügyi bizottság, gazdasági és pénzügyi bizottság, egészségügyi bizottság. A következő §-ben a szakbizottságok jogköre van tárgyalva. Az állandó választmány 12 tagból áll, elnöke a polgármester. Ez a bizottság tárgyalja azokat az ügyeket, amelyek a közgyűlés elé terjesztetnek be és nem tartozik egyik szakbizottsághoz se, de joga van a többi szakbizottsághoz tartozó ügyeket saját hatáskörébe vonni. A jogügyi bizottság az elnökön kívül 4 tagból áll, ennek a bizottságnak ugyancsak a polgármester az elnöke, míg előadója az ügyész, ez a bizottság véleményt formál a város összes jogi kérdésével kapcsolatban. A gazdasági és pénzügyi bizottság elnöke a polgármester, előadója a gazdasági tanácsos, a számvevő és a pénzügyi ellenőr. Hatáskörébe tartozik a várost érintő összes gazdasági és pénzügyi kérdés. Továbbá beterjeszti az évi költségvetést és számadást, illetve javaslatot tehet a tévesen kivetett vagy behajthatatlan adók eltörlésére. Az egészségügyi bizottság elnöke a polgármester ezenkívül még 6 tagból áll, hivatalból tagok még az orvos, állatorvos és a rendőrkapitány. Hatáskörébe az összes közegészségügyi és állategészségügyi probléma tartozik.

[10] *Idem.* 36. old.

[11] „Szilágysomlyó R. T. város Szabályrendeleteinek Gyűjteménye" Kiadja a városi tanács, Bölöni Sándor könyvnyomdája Szilágysomlyó 1908. 1 old.

[12] *Idem.* 4. old.

[13] *Idem.* 5. old.

A harmadik rész a tanács jogkörével foglalkozik. Ezek a 21 és 22 § vannak megfogalmazva. E szerint a tanács végrehajtja a közgyűlés és a szakbizottságok rendeleteit, felügyeli a költségvetést, és ha nem várt kiadások adódnak azt beterjeszti a legközelebbi közgyűlés elé. A város ingó és ingatlan vagyonának a felügyelete és kezelése. Első fokú hatóságként jár el az iparügyekben.[14]

A negyedik rész az árvaszékkel foglalkozik, ahol ki van jelentve, hogy az árvaszék szerkezetét és hatáskörét az állami szabályrendelet határozza meg. Az ötödik rész a községi bírósággal foglalkozik, amely kimondja, hogy az itteni teendőket a város által választott személyek végzik, de a hatáskörüket az országos törvények határozzák meg.

A hatodik rész a városi tisztviselőkkel foglalkozik. A polgármester jogköre nem változott semmit az 1887-es szabályrendelet szerint. A főjegyző a bizottságoknak, a képviseleti közgyűlésnek és a tanácsnak a jegyzője. Köteles a tanácsüléseket és bizottsági üléseket követő 48 órában a jegyzőkönyvet elkészíteni. Emellett ő a polgármesteri irodának a közvetlen felügyelője, ő felelős a közgyűlések tárgysorozatainak az összeállításában és neki kell ezt elküldenie legalább 24 órával a közgyűlések előtt. A polgármesternek felel és neki jelent. A 27. § foglalkozik a közigazgatási tanácsosi tisztséggel, ezt csak olyan személy töltheti be, aki jogi képesítéssel bír. Ő helyettesítheti a polgármestert a bizottsági üléseken, illetve ő felel közigazgatási, tanügyi, ipari és gazdasági ügyekért, emellett ő tölti be az árvaszéki ülnök szerepét is, mely kötelezettséget a gyámhatósági szabályrendelet határoz meg. Az ügyész a város törvényeinek és szabályainak betartásának őre, köteles a város összes peres ügyében képviselnie a települést, emellett pedig ő fogalmazza meg a város szabályrendeleteit, a város által kötött szerződéseket és árveréseket. A 28. § kimondja, hogy magánpraxist is folytathat, de ezen ügyei nem lehetnek összeférhetetlenek a város érdekeivel[15]. A mérnök tölti be a gazdasági tanácsos tisztséget is, feladatai közé tartozik a város építkezéseinek tervezése, ezek előkészítése illetve a költségvetés elkészítése. Felügyeli a magán és állami építkezésnél az utcavonalak helyes megállapítását, az utak, hidak és járdák állapotát. Felügyeli a város ingó és ingatlan vagyonát, illetve a város tulajdonában levő épületek állapotát, ő a város erőit napszámosainak a vezetője is, illetve jelenti, ha a város területében határsértés történt. Teljesíti a műszaki és technikai teendőket, amivel a város megbízza[16]. Csak olyan személy töltheti be ezt a pozíciót, akinek mérnöki, építészi, erdészi vagy felső ipariskolai végzettsége van. Az orvos felügyeli a város közegészségét, ellenőrzi a bordélyházakat és a kéjnők egészségi állapotát, vagyis hetente kétszer ellenőrzi ezek egészségi állapotát[17]. Ő a városi kórház főorvosa, ha ott beteg van azt köteles naponként meglátogatni és gyógykezelni. Felügyeli a szülésznőket, illetve rendőri megkeresésre elvégzi a halottkémi teendőket is. Kiállítja a halotti bizonyítványokat és elvégzi a boncolásokat, ha arra igény van. Jelenti a rendőrségen, ha erőszakos vagy véletlen halálesettel találkozik, vagy ha egy családban bántalmazás gyanúja merül fel. A városi tanácsnak havonta jelentést tesz a közegészségügy állapotáról, illetve köteles mindenkit ingyen elsősegélyben részesítenie. A 31. § foglalkozik az állatorvos jogkörével, eszerint ellenőrzi a vásárokra felhajtott állatok állapotát, ellenőrzi a mészárosoknál levő hús minőségét, évente állatösszeírásokat végez, havonta egyszer ingyen vizsgálja a községi és közhasznú állatállományt. Az aljegyző elvégzi a polgármester által neki kiosztott ügydarabokat, ezenkívül helyettesíti a jegyzőt, ő végzi a közgyámi teendőket is. A pénztáros kezeli a város bevételeit és kiadásai, ezekről naponta jelentést tesz és elszámolást készít. Felügyeli az adó behajtását és a rendes jövedelmeket, minden három hónapban jelentést tesz a különböző pénztárak állásáról. Felügyeli a helyi, a vármegyei és az állami adók behajtását, és minden hónapban beszolgáltatja a

[14] *Idem.* 7. old.
[15] *Idem.* 10. old
[16] *Idem.* 11. old.
[17] *Idem.* 12. old.

kincstárba a befolyt összeget. Ő a pénztári hivatal vezetője ezáltal ő felügyeli az ottani alkalmazottak munkáját is. A számvevő a 34. § értelmében minden évben elkészíti a város teljes leltárát, ellenőrzi a folyószámlákat és részt vesz a költségvetés elkészítésében. Ő veti ki a pótadókat és felügyeli a beszedésüket, ellenőrzi a város vagyonát és vezeti a gyámpénztári elszámolást, ő végzi a birtokok nyilvántartását is. Az ellenőr, felügyeli a pénztárnokokat és a város pénzügyeit, külön könyvelést vezet, melynek egyeznie kell a pénztárak számadásaival. Ő az őre a városi pénztár egyik kulcsának s ugyancsak közbenjár az adóösszeírásban és ennek behajtásában. A 36. § ír a segéd és kezelőszemélyzetről, eszerint ez áll egy iktatóból, egy kiadóból, aki ugyanakkor irattárnok is, három írnokból, és egy végrehajtóból. Az iktató feladata, hogy a város hatóságához érkező összes írásbeli beadványt iktassa, a fontos beadványokat azonnal a polgármester elé kell terjessze. A kiadó a polgármesteri hivatal összes ügydarabját letisztázza, illetve kiadja az írnokoknak és ellenőrzi az ő munkájukat is. Felel a hivatal által kiadott kiadványok postázásáért, emellett irattárnokként vezeti és rendben tartja városi levéltárat és irattárat. Az írnokok az irodai teendőket végzik el, az iktató és a kiadó által kiosztott ügyiratokat tisztázzák, ezenkívül minden mást is el kell végezzenek, amivel megbízzák őket. Ha sürgős eseteket kell elvégezni az írnokok kötelessége munkaideje után is bennmaradni, amíg nem végez a neki kiosztott teendőkkel.[18] A végrehajtó az, aki az állami és helyi adókat behajtja, a hátralékos személyeknek negyedévente intést küld, ezenkívül a pénztári hivatalban irodai teendőket is ellát, illetve a pénztárnok alá van rendelve, annak minden utasítását elvégzi. A hivatalszolgák kötelessége a rend és a tisztaság fenntartása, illetve elvégzik a tisztviselők által rájuk bízott feladatot. Őket a polgármester fogadja fel és napi díjban kapják fizetésüket. A 43. § rendelkezik a segédszemélyzettel, ezek az erdőőrök, mezőőrök, kéményseprő, lámpagyújtogató, illetve a gyepmester, őket is a polgármester fogadja fel és bocsájtja el, illetve szabja meg teendőiket.

A hetedik rész a rendőrséggel foglalkozik. Itt a 44. § kimondja, hogy a rendőrség állománya áll a rendőrkapitányból, egy alkapitányból, egy irattárnokból, egy díjnokból, egy őrmesterből, egy tizedesből és kilenc rendőrből. A rendőrkapitány felügyeli a város rendjét és betartatja a városi és állami törvényeket. Engedélyt ad a politikai vagy más nemű gyűlések és összejövetelek tartására, lefolytatja a bűnügyi nyomozást. Ő felelős az újoncozásért, illetve a sorozásért és mozgósításért a városon belül. Az alkapitány helyettesíti a rendőrkapitányt annak távollétében, az ő feladata a tartalékosok nyilvántartásba vétele, ő felügyeli a rendőrök munkáját. Az iktató a rendőrség adminisztrációját vezeti.

A nyolcadik részben a szabályrendelet általános határozatai vannak leírva. Eszerint a hivatalos órákat a képviselő testület határozza meg, de ha sok teendő van felhalmozódva a polgármesternek jogában áll a hivatali órákat naponta egy órával meghosszabbítani. Az 52. § kimondja, hogy a polgármester egy évben 6 hét szabadságot vehet ki, az elöljáróság többi tagjának évi 4 hét jár, míg a segéd és kezdő személyzetnek évi két hét szabadság adható ki. Ugyanebben a fejezetben az 54. § kimondja, hogy kiküldetések esetén a polgármester napi díja 10 korona, az elöljáróság tagjainak 8, a segéd és kezdő személyzeté 6, míg a rendőrök és hivatalszolgáknak napi 3 korona jár. Ha a kiszállás a vármegye határán kívülre szól, akkor a napidíj az előbb közölt másfélszerese. Ugyanitt van leírva, hogy vasúti utazás esetén az elöljáróság és a segédszemélyzet második osztályú helyen utazik, míg a rendőrök és szolgák a harmadik osztályon utazhatnak. Az 56. § pedig szabályozza a város alkalmazásában levő személyek fizetését ami a következőképpen nézett ki:[19].

[18] *Idem.* 19. old.
[19] *Idem.* 25. old.

Titulus	Éves fizetés (korona)	Egyébagy juttatás (lakástámogatás vagy egyenruha)
Polgármester	3600	600
Közigazgatási tanácsos	2400	400
Főjegyző	2400	400
Rendőrkapitány	2400	400
Mérnök	2000	400
Aljegyző	1600	300
Tiszti ügyész	1600	
Tiszti orvos	1600	
Pénztárnok	2000	300
Számvevő	1600	300
Ellenőr	1500	300
Alkapitány	1400	250
Állatorvos	1200	
Iktató	1200	200
Kiadó	1200	200
Rendőrségi írnok	1200	200
3 írnok (fejenként)	1100	200
Végrehajtó	1000	200
Díjnokok	napi díjuk 2 korona 4 év régiség után 3	
Rendőr őrmester	720	ruha
Rendőr tizedes	528	ruha
9 rendőr (fejenként)	480	ruha
Hivatalszolga	300	lakás és ruha
2 hivatalszolga	480	ruha
Szülésznő	300	

A szabályrendeletet Lukátsffy Ödön polgármester és Klein Mór főjegyző írták alá, 1907. október 5-én. Míg a vármegye részéről az alispán 1908. június 29-én írta lá. [20]

Mint ebből a rövid összefoglalóból is kitűnik a város által kiadott két szabályrendelet megfelelő alapot biztosított arra, hogy a város egy folyamatosan fejlődő és a kor szellemiségének megfelelő település legyen.

Erdei JÁNOS
kavicsapapszolgaja@yahoo.com

[20] *Idem*. 26. old.

EVOLUȚII DEMOGRAFICE ÎN LIVADA (JUDEȚUL SATU MARE): 1867-1906

Camelia DAVID

Abstract: (Demographical evolution in Livada (Satu Mare county): 1867-1906) *This paper aims at reconstituting the family life in Livada village (at present a city) from the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century. The analyzed problems are typical of the whole Transylvania; however, there are also some specific situations due to the ethnical and confessional diversity of Livada.*

Livada village (today a city) is located in the north-east of Satu Mare county, 23 km from Satu Mare, at the bifurcation of the national roads: Satu Mare- Baia Mare and Satu Mare-Negresti-Oas. The territory of the commune superposes Somesului Field and it is crossed by the river Tur and the streams Racta and Eger.

In the analyzed period, the evolution of the population was oscillating as the censuses made in Transylvania in 1880, 1900 and 1901 show: in 1900 there were 2145 inhabitants, fewer than in 1890 (2240 inhabitants). The difference is given by migration and not by a higher mortality. However, the number of families was growing: in 1880 there were 280 households, in 1900 there were 370 and in 1910 the number was 377. The number of the family members was decreasing, so a possible modern demographic behaviour - families having fewer children- was highlighted.

Ethnically speaking, there was a diversity of nationalities, some being natives, while others settled here as a result of the 19th and the beginning of 20th century colonization (Slovaks, Croats and Carpatho-Russians). These nationalities settled here because the village was situated at the intersection of some commercial roads: Satu Mare- Baia Mare and Satu Mare- Oasului area (then Ugocea).

The ethnical diversity determined a confessional diversity; as a result, three religious communities appeared: Greek- Catholic, Roman-Catholic and Calvinist. Beside these, there was a smaller community, the Israelites, which would be diminished till total disappearance after the Second World War (in the spring of 1944 the Jews from the present Satu Mare county -and not only -were deported to Auschwitz).

Our research is a case study, one of many others, that can be done on the Transylvanian village, no matter of the historic period. We hope that through this paper we have contributed to revealing a part of the truth instead of those who cannot do it anymore.

Keywords: *Demographical evolution, Livada, Satu Mare, County, population, households, families*

1. Date geografice

Comuna (azi oraşul) Livada, este situată în nord-estul judeţului Satu Mare, la 23 de km de municipiul Satu Mare, la bifurcaţia drumului naţional: Satu Mare - Baia Mare şi Satu Mare - Negreşti Oaş. Teritoriul comunei se suprapune peste Câmpia Someşului, fiind străbătut de râul Tur şi pârâurile Racta şi Eger. Se învecinează la nord-vest cu comuna Turulung, la vest cu comunele Botiz şi Odoreu, în sud cu comuna Medieşu Aurit, iar în est cu comunele Oraşu Nou, Călineşti şi Gherţa Mică.

Suprafaţa administrativă este de 166 km^2 având în componenţă următoarele sate: Livada Mică, Dumbrava şi Adrian. Cel mai îndepărtat sat de centrul comunei este satul Dumbrava, aflat la o distanţă de 7 km.

2. Date istorice

Aşezarea este atestată în anul 1270 sub numele de Sarkuz, denumirea schimbându-şi-o în timp de mai multe ori în Saarkoz (1490) şi Sarköz (1828, 1851) această ultimă denumire menţinându-se şi azi[1]. Localitatea este menţionată din anul 1270, deoarece în acest an, regele Ungariei Ştefan al V-lea donează domeniul nobilului Morocz (Mauriciu) ca răsplată pentru serviciile aduse[2].

Numele satului (oraşului) vine de la una din familiile care au stăpânit domeniul, şi anume familia Sarkozi, începând cu anul 1447. Familia Sarkozi împărţea domeniul cu familia Morocz şi apoi Bathory. Începând cu anul 1610, familia Bathory moşteneşte domeniul prin căsătorie. Acesta trece prin mâinile mai multor familii nobiliare maghiare până în anul 1746 când intră în posesia baronului Vécsey Laszlo[3]. Familia Vécsey păstrează domeniul până în anul 1924 când va fi preluat de groful Sztaray Mihaly, un prieten al chirurgului sătmărean Lükő Béla[4].

În centrul satului se află Biserica reformată, construită în anul 1457 de Susana Bathory. Iniţial biserica a fost catolică, dar, după pătrunderea calvinismului în Transilvania, a devenit reformată. În anul 1779, biserica a fost refăcută, păstrând elementele gotice iniţiale. Are o singură navă, cu absidă pentagonală cu boltire gotică, având ferestre de formă ogivală. Cheia de boltă păstrează blazonul familiei Bathory, un porumbel pe o ramură de măcieş, având gâtul străpuns de o săgeată. În anul 1881 s-a adăugat turnul clopotniţei, construit din lemn[5].

Biserica romano-catolică datează din anul 1799 când familia Vécsey i-a colonizat aici pe slovaci[6]. Biserica greco-catolică este construită în anul 1826, în urma colonizării rutenilor de la începutul secolului al XIX-lea[7].

Castelul Vécsey, construit în stil baroc, în anul 1760, avea iniţial două etaje. Etajul superior era realizat din lemn, având o terasă care oferea o panoramă superbă asupra Ţării Oaşului. În anul 1823, în urma unui incendiu a fost distrus etajul al doilea, care nu a mai fost niciodată reconstruit. Castelul are formă patrulateră, având o curte interioară, cu coridoare închise de jur împrejurul parterului şi etajului. În preajma castelului a fost amenajat un parc dendrologic

---

[1] Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţillor din Transilvania*, vol I: A-N, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1967, p. 360.

[2] Anzik Albert, Csáki Francisc, *Livada. Istoria. Şcolii generale*, Tipografia Euro Print, Satu Mare, 2005, p. 10.

[3] Borovszky Samu, *Szatmar vármegye*, Budapest, 1908, p. 149.

[4] Monica Pop, Gabriela Silaghi, Ioan Viman, *Judeţul Satu Mare. Ghid turistic, istoric, cultural, Ed. Solstiţiu*, Satu Mare, 2004, p. 64.

[5] *Ibidem.*

[6] Borovszky Samu, op. cit., p. 149.

[7] Monica Pop, Gabriela Silaghi, Ioan Viman, *op. cit.*, p. 62.

cuprinzând rarităţi dendrologice. Magnolia este unică în judeţ prin mărimea şi exotismul ei[8].

Putem spune că satul era bogat, având în vedere suprafaţa arabilă de 2.452 iugăre (după datele din Recensământul agricol din anul 1895[9]) şi numărul de animale: 1.678 bovine, 212 cabaline, 7 caprine, 1.425 porcine, 1508 ovine, 13.542 păsări şi 185 familii de albine[10].

Fiind situat la intersecţia unor drumuri comerciale ce legau oraşul Satu Mare de Baia Mare şi zona Oaşului (Ugocea), pentru traversarea satului se cerea vamă. Totodată era dezvoltat şi din punct de vedere al activităţii economice deoarece a existat o fabrică de cărămidă şi var (construită de baronul Vécsey), moară cu abur şi carieră de piatră[11].

Hotarul satului era împărţit în mai multe cătune distincte, al căror teren avea utilizări distincte (păşuni, teren arabil, vie) fiind locuite şi lucrate de ţăranii familiei Vécsey. Acestea aveau nume sugestive: Sarközi-Hegy, Felsömajor, Görbedszeg, Gyertyamos, Teglazin şi Ujmajor[12].

În ceea ce priveşte educaţia copiilor din sat, aceasta nu a fost neglijată deoarece au existat numeroase şcoli confesionale. În anul 1621 se deschide prima şcoală confesională pe lângă Biserica reformată (se cunosc toţi învăţătorii până la desfiinţarea ei de către comunişti în anul 1949). Şcoala era condusă de către preot, care era şi preşedintele şcolii, şi de către învăţător, care servea biserica în calitate de cantor[13]. Şcoala romano-catolică datează din anul 1803, fiind desfiinţată în anul 1948 de către comunişti[14]. Şcoala greco-catolică a avut viaţa cea mai scurtă funcţionând între anii 1900-1925[15].

Pentru a putea supravieţui, şcolile au fost sprijinite în permanenţă de către nobilii locului. După reforma învăţământului din anul 1948, şcolile confesionale dispar, fiind comasate într-o singură şcoală de stat, mai târziu fiind înfiinţat şi Liceul Agricol din Livada.

Datorită evoluţiei istorice îndelungate, a dezvoltării economice şi a „exploziei demografice", începând cu 21 iulie 2006, în urma unui referendum validat de către autorităţi, Livada devine al cincilea oraş al judeţului Satu Mare.

3. Dinamica şi structura naşterilor

Creşterea numerică a unei comunităţi rurale sau urbane este în strânsă legătură cu natalitatea, care are rolul de a „umple" golurile lăsate de o epidemie sau un război. În studiul de faţă vom urmări natalitatea din satul Livada din mai multe perspective şi anume: evoluţia anuală, sezonalitatea naşterilor şi concepţiilor, legitimitatea şi ilegitimitatea naşterilor.

Natalitatea are o strânsă legătură cu căsătoria, deoarece este unul din rezultatele acesteia, unul dintre obiectivele unei familii era să poată să-şi transmită numele prin intermediul urmaşilor legali. În concluzie, multe dintre familiile reconstituite, în primul an după căsătorie şi-au atins un prim obiectiv - aducerea pe lume a unui copil. În perioada analizată în satul Livada, în cele trei parohii s-au născut 3.529 copii, revenind o medie anuală de 88,22 copii.

---

[8] *Ibidem*, p. 64.

[9] Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul Agricol din 1895 Transilvania*, vol. I, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, pp. 244-245.

[10] *Ibidem*, vol. II, pp. 474- 475.

[11] Borovszky Samu, *op. cit.*, p. 149.

[12] *Ibidem.*

[13] Anzik Albert, Csaki Francisc, *op. cit.*, p. 11.

[14] *Ibidem.*

[15] *Ibidem.*

3.1. Repartiția anuală a nașterilor

Tabelul nr. 1: **Repartiția anuală a nașterilor**[16]

Anul	Număr copii			Total
	Parohia Greco Catolică	Parohia Romano Catolică	Parohia Reformată	
1867	39	45	13	97
1868	27	38	20	85
1869	31	30	19	80
1870	36	37	21	94
1871	28	30	21	79
1872	25	23	11	59
1873	29	35	25	89
1874	21	30	17	68
1875	24	32	17	73
1876	32	26	17	75
1877	21	30	14	65
1878	26	27	16	69
1879	24	30	16	70
1880	22	15	17	54
1881	24	33	15	72
1882	29	28	18	75
1883	13	21	15	49
1884	33	32	21	86
1885	27	44	16	87
1886	44	33	18	95
1887	37	47	22	106
1888	33	42	22	97
1889	36	32	28	96
1890	38	44	26	108
1891	40	42	19	101
1892	27	39	22	88
1893	26	39	30	95
1894	35	41	27	103
1895	43	48	26	117
1896	32	47	29	108
1897	49	36	30	115
1898	37	38	25	100
1899	40	48	29	117
1900	43	45	18	106
1901	40	30	36	106
1902	28	37	25	90
1903	32	25	19	76
1904	38	30	23	91
1905	37	29	23	89
1906	36	39	24	99
Total	**1282**	**1397**	**850**	**3529**

[16] Sursa: Arhivele Naționale - *Biroul Județean Satu Mare (în continuare ANBJSM)*, fond: *Colecția Registre Parohiale de Stare Civilă*, inv. nr. 14, dos: 861, 862, 867, 868, 869, 876, 877.

Conform datelor din tabel observăm evoluţia ascendentă a natalităţii în cele trei parohii astfel încât cea mai ridicată natalitate este în parohia romano-catolică, unde s-au născut 1.397 copii reprezentând 39,58 % din total, urmată de parohia greco-catolică cu 1.282 copii reprezentând 36,32 % şi parohia reformată cu 850 nou născuţi reprezentând 24,08 %. Numărul mai mic de copii născuţi în parohia reformată nu este cauzată de slaba capacitate de reproducere a acestora, ci de procentul redus pe care-l ocupă această comunitate în rândul populaţiei satului[17]. În acelaşi timp, putem observa faptul că cea mai ridicată natalitate se află în parohia romano-catolică, chiar dacă din punct de vedere numeric conform datelor din recensămintele din anul 1880, 1900 şi 1910, aceasta se găseşte pe locul al doilea ca număr după greco-catolici. Putem trage concluzia că acest grup etnic (maghiarii) şi confesional avea capacitatea de reproducere cea mai mare, favorizând creşterea numerică a populaţiei satului.

Urmărind evoluţia natalităţii de-a lungul celor patruzeci de ani, în paralel în cele trei parohii, nu vom observa mare diferenţă în ceea ce priveşte numărul de copii născuţi, respectându-se aproximativ procentajul final menţionat anterior. Pornind de la numărul de nou născuţi pentru fiecare parohie în perioada amintită, vom observa o medie de 32,05 copii pe an născuţi în parohia greco-catolică; 34,92 copii în parohia romano-catolică şi 21,25 de nou născuţi în parohia reformată. De-alungul perioadei analizate natalitatea din cele trei parohii nu este constantă, ci oscilează atingând un minim de 49 nou născuţi în anul 1883 şi un maxim de 117 nou născuţi în anii 1895 şi 1899. Motivele acestor oscilaţii pot fi condiţiile socio-economice ale familiei, lipsa de spaţiu şi de intimitate, având în vedere faptul că într-o gospodărie locuiau mai multe generaţii, iar spaţiul era insuficient, criza mondială de supraproducţie izbucnită în anul 1873, ani cu recolte bogate sau slabe, epidemiile care secerau un număr mare de persoane[18], chiar şi pe adulţii aflaţi în plină perioadă de reproducere.

Numărul de nou născuţi este în creştere între anii 1867-1870 depăşind media de 80 de naşteri pe an. Anul 1871 însă prefigurează din punct de vedere al natalităţii reculul dat de izbucnirea epidemiei de holeră din anul 1872, având repercusiuni şi în anul următor. În timpul epidemiei de holeră din anul 1872 chiar dacă satul nu a fost afectat, întâlnindu-se doar câteva cazuri izolate de holeră, s-au născut doar 59 de copii. În acest în sat „bântuiau" epidemiile de scarlatină, rujeolă, difterie, care au cauzat moartea mai multor persoane decât a facut epidemia de holeră din anul 1872. În aceste condiţii în care moartea prin intermediul acestor epidemii „bătea la uşă", familiile au încercat să se protejeze refuzând aducerea pe lume a unui copil, care putea fi următoarea victimă a acestor boli necruţătoare în acele vremuri. Cu toate că în anul 1872 s-au născut puţini copii, nu acesta este cel mai infertil an, deoarece în anul 1883 s-au născut doar 49 de copii.

Intensitatea şi frecvenţa epidemiilor s-au resimţit până în anul 1884 când natalitatea din satul Livada începe să crească cu adevărat, având o mică cădere în anul 1903 când s-au născut doar 76 copii, în restul anilor media este de aproximativ 100 copii anual. În această perioadă de 22 de ani (1884 - 1906), exceptând anul 1903 s-au născut 2.200 copii, reprezentând 62,34 % din totalul copiilor născuţi în perioada analizată.

Această evoluţie a natalităţii respectă evoluţia natalităţii din întreaga Transilvanie[19], dar şi pe cea de la nivel european unde distingem o creştere a natalităţii la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX[20].

[17] Traian Rotariu (coord.) Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul din 1900. Transilvania, în seria Studia Censualia Transilvanica*, Ed. Staff, Bucureşti, 1999, pp. 486-489.

[18] Luminiţa Dumănescu, *Transilvania copiilor. Dimensiunea demografică a copilăriei la românii ardeleni (1857-1910)*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2006, p. 107.

[19] Apud, Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Cluj-Napoca, 1999, p. 117.

[20] Ioan Horga, *Europa secolului al XIX-lea*, Ed. Universităţii din Oradea, Oradea, 2000, p. 68.

Natalitatea, în satul analizat de noi, atinge punctul maxim în anul 1895, când s-au născut 117 copii din care 43 în parohia greco-catolică, 48 în cea romano-catolică și 26 în cea reformată. Aceeași situație se înregistrează și în anul 1899 când se nasc tot 117 copii, din care 40 în parohia greco-catolică, 48 în cea romano-catolică și 29 în cea reformată.

Cu toate că datele noastre se opresc în anul 1906, putem afirma cu certitudine că natalitatea își continuă cursul ascendent, având în vedere datele obținute de recensământul din anul 1910 unde se vede clar că numărul de locuitori a crescut[21] comparativ cu anul 1900 și cum altfel decât printr-o natalitate ridicată și o mortalitate cât mai scăzută, astfel încât sporul natural să fie ridicat.

Mai dorim să subliniem faptul că în parohia greco-catolică, care, din punct de vedere numeric era mai mare se nasc mai puțini copii decât în parohia romano-catolică. Motivul acestei diferențe îl constituie, probabil, educația religioasă a familiilor greco-catolice.

Privit doar din prisma anilor în cauză, tabloul natalității nu este complet, dacă nu analizăm lunile de concepție și de naștere a copiilor, având în vedere faptul că între concepție și naștere sunt în cele mai multe cazuri 9 luni.

Analizând tabelul nr.1 (vezi anexa) care ne prezintă comparativ sezonalitatea concepțiilor și a nașterilor putem trage următoarea concluzie: există diferențe la nivelul celor trei parohii. Dacă pentru parohia greco-catolică, cea mai prolifică luna având natalitatea cea mai ridicată este ianuarie, când se înregistrează 128 nașteri, având ca și lună de concepție luna aprilie, când ne aflăm în perioada Postului Paștelui, în schimb în parohia romano-catolică natalitatea maximă este în luna mai cu 134 nașteri, cu lună de concepție august, când ne aflăm în Postul Sfintei Marii, iar în parohia reformată nivelul maxim este atins în luna aprilie, având luna de concepție luna iulie în plin sezon agricol. Doar parohia reformată se încadrează tiparului altor sate ale Transilvaniei[22]. Similitudinea la cele trei parohii se manifestă la nivelul natalității minime, care este înregistrată în luna decembrie în toate parohiile, la fel cu marea majoritate a satelor transilvănene[23]. La o analiză de ansamblu a natalității în cele trei parohii observăm o distribuție echilibrată a nașterilor în cele 12 luni ale anului, fiecare anotimp având o lună cu natalitate ridicată.

Lunile cele mai prolifice din punct de vedere al natalității sunt luna mai cu 333 nașteri și septembrie cu 329 nașteri, având ca luni de concepție august și decembrie. Această distribuție vine să înlăture clișeul despre religiozitatea populației rurale care în timpul posturilor religioase nu înteținea raporturi sexuale. Însă lunile de iarnă mai destinse din punct de vedere al intensității muncilor agricole, sau din gospodărie, nopțile lungi, permiteau o apropiere a partenerilor, care nu par impresionați de interdicțiile religioase ale posturilor[24]. Natalitatea scăzută din lunile iunie și iulie, are ca și motiv perioada de concepție la începutul toamnei, când muncile câmpului sunt foarte solicitante Dintre toate posturile religioase de peste an se pare că locuitorii satului îl respectau pe cel al Paștelui, deoarece în luna decembrie, având ca și lună de concepție martie, s-au născut cei mai puțini copii.

Analizând cele trei grafice care ne prezintă căsătoriile, concepția și nașterile (vezi anexa) în cele trei parohii, ajungem la următoarele concluzii: dacă în cazul căsătoriilor frecvența lor maximă este în primele luni ale anului, cencepțiile se realizează în lunile de vară iar nașterile în lunile de toamnă[25]. Comportamentul sexual al cuplului intră sub incidența unor reguli stri-

---

[21] Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul din 1900. Transilvania*, în seria Studia Censualia Transilvanica, Ed. Staff, București, 1999, pp. 468-471.

[22] Luminița Dumănescu, *op. cit*, p. 128.

[23] *Ibidem.*

[24] Sorina Paula Bolovan, *op. cit*, p. 123.

[25] Luminița Dumănescu, *op. cit*, p. 128.

cte ale societăţii rurale tradiţionale. Rapoartele sexuale sunt interzise în timpul ciclului menstrual, al sarcinii, al zilelor de post săptămânale şi a postului religios. Făcând un calcul simplu am ajuns la concluzia că societatea era supusă la o abstinenţă sexuală de aproximativ o jumătate de an[26]. Numărul mare al naşterilor dovedeşte faptul că nu se respectau aceste restricţii. În acelaşi timp, calendarul agricol nu afecta concepera copiilor, având în vedere faptul că se nasc mulţi copii în lunile martie, aprilie, mai şi iunie. O singură problemă apărea în aceste cazuri: datorită necesităţii mâinii de lucru pe câmp, mama mai mult sau mai puţin refăcută după naştere, era nevoită să-şi reia activitatea în gospodărie şi pe câmp neglijându-şi copii, care rămâneau în grija bunicilor sau a fraţilor mai mari.

O altă abordare a natalităţii o realizăm din punct de vedere al sexului nou născuţilor, constatând că din cei 3529 nou născuţi 1812 au fost băieţi şi 1717 fete, repartizaţi astfel: 682 băieţi şi 600 fete în parohia greco-catolică, 683 băieţi şi 714 fete în parohia romano-catolică, respectiv 447 băieţi şi 403 fete în parohia reformată.

Diferenţa dintre natalitatea masculină şi cea feminină nu este mare, doar 95 persoane în favoarea băieţilor, dar aceasta va duce inevitabil la o mortalitate masculină mai mare şi la căutarea soţiilor în alte localităţi.

3.2. Legimitatea nou născuţilor

Pornind de la tabelul nr. 2 (vezi anexa), observăm că din cei 3.529 copii născuţi în satul Livada în perioada 1867-1906, 155 sunt ilegitimi, rata ilegitimităţii având o valoare de 4,23 %, mai mică decât cea a satului Ardeova din judeţul Cluj, cu 5,11 %[27] ,sau a satului Ghenci[28] (judeţul Satu Mare) unde a fost 6,40 %, dar mai mare decât cea din satul Izvorul Crişului (judeţul Cluj) unde a fost de doar 1,5 %[29]. Naşterile ilegitime pot fi considerate un indicator al moralităţii, dar şi al sexualităţii extramaritale a unei comunităţi[30].

Analizând ilegitimitatea comparativ în cele trei parohii observăm că în parohia greco-catolică s-au născut 79 copii ilegitimi, în cea romano-catolică 45, iar în cea reformată 31. Superioritatea ilegitimităţii din parohia greco-catolică, poate fi legată de numărul mai mare de membri ai acestei comunităţi, astfel încât un număr mai mare de femei vor naşte în afara căsătoriei, fiind în continuare acceptate de comunitate, altfel nu ne explicăm numărul ridicat de mame care îşi cresc singure copii.Astfel în parohia greco-catolică am identificat 59 de femei care aduc pe lume copii ilegitimi, în cea romano-catolică 23 de femei, iar în cea reformată 17.

Ilegitimitatea nu a fost întotdeauna rodul unor relaţii întâmplătoare, foarte multe femei trăiau în concubinaj şi nelegalizându-şi relaţia prin căsătorie, copii erau consideraţi ilegitimi. Putem exemplifica prin cazul cuplului Varga Gyorgy şi Lakatos Ana, care între anii 1884 şi 1898 au adus pe lume 9 copii. La fel Lakatos Agnes şi Kanalos Mihaly au adus pe lume între anii 1884 şi 1900 - 6 copii. Numărul mare de concubinaje ne semnalează faptul că, comunitatea era foarte tolerantă şi nu se scandaliza dacă un cuplu nu-şi oficializa relaţia la primărie şi biserică.

Nu am putut cerceta fenomenul concubinajului, deoarece în registrele parohiale nu

---

[26] Luminiţa Dumănescu, *Satul transilvănean din perspectiva demografică. Studiu de caz - Parohia greco catolică Mărgău 1836-1890,* în Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean (coord.) „Populaţie şi societate. Studii de demografie istorică a Transilvaniei (sec XVIII-XIX)", Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p. 176.

[27] Sorina Paula Bolovan, *op. cit.*, p. 123.

[28] Camelia Chereji, *Familia în satul românesc din nord vestul Transilvaniei. Studiu de caz: Satul Ghenci din comitatul Satu Mare 1863-1918*, Dizertaţie masterat, Oradea, 2000, p. 32.

[29] Sorina Paula Bolovan, *op. cit.*, p. 123.

[30] Daniela Deteşan, *Satul transilvănean în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul secolului XX. Studiu de caz: Brăişor (jud. Cluj),* în Ioan Bolovan (coord.) „Transilvania în epocile modernă şi contemporană. Studii de demografie istorică", Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 41.

este precizat de fiecare dată numele tatălui copilului ilegitim. Am întâlnit numeroase femei care rămase văduve de tinere vor avea copii în urma relației de concubinaj care nu era obligatoriu să se concretizeze printr-o căsătorie.

În ultima parte a acestui studiu vom scoate din anonimat câteva familii care constituie un eșantion reprezentativ pentru cele trei parohii ale satului. Câți copii avea o familie, câți ajungeau la vârsta maturității, la câți ani năștea o femeie primul și ultimul copil, la cât timp după căsătorie apărea în viața tinerei familii primul copil? Iată câteva întrebări la care vom încerca să răspundem în continuare.

Pentru fiecare din cele trei parohii am ales câte 10 familii, pe care le-am reconstituit, în limita datelor pe care le-am avut sau la care am avut acces. Astfel, cele 30 de familii au adus pe lume 158 de copii repartizați astfel: 60 de copii familiile greco-catolice[31], 52 copii familiile romano-catolice[32] și 46[33] copii familiile reformate, revenind la nivel de familie 5,26 copii.

În parohia reformată familiile aveau între 2 și 4 copii, o singură familie și anume Lorinczy Karoly și Angi Iuliana dau naștere între anii 1889-1911 la 10 copii din care doar 5 ajung la maturitate (cel puțin din datele la care am avut acces așa reiese)[34].

În parohia romano-catolică familiile au între 3 și 10 copii, dar mai bine de jumătate dintre ei nu depășesc pragul de 20 de ani. Reprezentativ este cazul familiei Koropcsak Gyorgy și Iacob Maria, care între anii 1892-1914 au adus pe lume 10 copii, din care doar trei au ajuns la maturitate, majoritatea murind în primul an de viață[35].

În ceea ce privește parohia greco-catolică familiile aveau între 4 și 8 copii, dar și în cazul acestora jumătate dintre ei mureau înainte de a trece pragul de 5 ani. Numărul mare de copii poate fi și rezultatul unei recăsătorii, cum este cazul lui Lapka Andras, care cu prima soție Oszohanics Maria are doi copii, iar după moartea prematură a acesteia în urma complicațiilor provocate de naștere, după o lună de văduvie se recăsătorește cu Tonya Maria, cu care va mai avea 4 copii[36].

În ceea ce privește vârsta mamei la prima naștere (ne referim doar la eșantionul de 30 de familii reconstituite), Kovacs Ana, soția lui Kovacs Ianos aduce pe lume primul copil la vârsta de 16 ani. În aceeași situație este și Tonya Maria soția lui Lapka Andras, care naște primul copil la 18 ani, iar ultimul la 19 după care va muri ca urmare a complicațiilor suferite în timpul nașterii.

În general femeile nasc după 20 de ani, la câțiva ani după căsătorie[37] în condițiile în care au reușit să-și facă un rost și să ofere un minim de confort copiilor. Există și numeroase excepții: femei care au născut în primul an după căsătorie, cum ar fi Kore Ana, soția lui Midla Gyorgy care naște la 7 luni (fie copilul s-a născut prematur, fie a fost conceput înainte de căsătorie), sau Kovacs Ana, soția lui Kovacs Ianos, care naște primul copil la 8 luni după căsătorie. În aceeași situație sunt și Bandura Ana și Burka Iuliana, care vor aduce pe lume primul copil la 9 luni după căsătorie.

Dacă am prezentat vârsta minimă la care este adus pe lume primul copil ne-am oprit și la polul opus al vârstei maxime la care este adus ultimul copil și anume 40-42 ani. Exemplificăm prin două mame și anume: Kore Ana soția lui Midla Gyorgy, care aduce pe lume ultimul copil (al treilea) la vârsta de 40 de ani și Angi Iuliana, soția lui Lorinczy Karoly aduce pe lume ultimul

---

[31] Sursa: ANBJSM, fond: *Colecția Registre Parohiale de Stare Civilă*, inv. nr. 14, dos. 861, 862.

[32] *Ibidem*, dos. 867, 868.

[33] *Ibidem*, dos. 876, 877.

[34] *Ibidem*, dos. 877.

[35] *Ibidem*, dos. 86- 872.

[36] *Ibidem*, dos. 861-865.

[37] Luminița Dumănescu, *op. cit.*, p. 129.

copil (al zecelea) la 42 de ani. Intervalul dintre naşteri poate fi cuprins între minimul de 9 luni cum este cazul Iulianei Lorinczy (între al treilea şi al patrulea copil) şi 108 luni cum este cazul lui Angi Eszter care a avut un prim copil înainte de căsătorie, iar următorul copil a venit pe lume abia după 9 ani de la încheierea căsătoriei. Exemplele ar putea continua însă lucrarea de faţă nu se doreşte a fi o înşiruire de nume, ci prin acestea dorim o exemplificare a problemelor analizate.

Nu putem încheia acest studiu fără să ne oprim puţin asupra onomasticii în cele trei parohii. Am observat că există o regulă în ceea ce priveşte acordarea numelui copiilor. De obicei primul născut primeşte numele tatălui, dacă este băiat, sau al mamei, dacă este fată, apoi copii vor lua numele bunicilor. Dacă unul dintre copii moare, numele acestuia nu este uitat, ci va fi preluat de către unul dintre fraţii născuţi anterior. În ceea ce priveşte băieţii, observăm că în toate cele trei parohii se dau prenumele de: Gyorgy, Mihaly, Iozsef, Karoly, Ianos, Peter, Andras, Miklos, Imre, Jakab, Pal, Adam, Sandor. În ceea ce priveşte fetele, predomină următoarele prenume: Anna, Maria, Ilona, Iulia/Iuliana, Maria, Erzsebet, Flori, Terez/Terezia, Verona, Veronika, Szuszana.

Putem concluziona afirmând că deşi natalitatea era ridicată, ea era contrabalansată de o mortalitate la fel de ridicată, astfel încât creşterea populaţiei din satul Livada este foarte lentă. Într-adevăr familiile din comunitatea analizată aduceau pe lume mulţi copii, dar abia un sfert din numărul acestora ajungeau la maturitate şi reuşeau să-şi întemeieze la rândul lor familii şi ciclul se relua. În perioada respectivă copilul însemna şi o gură în plus de hrănit, dar mai ales, după ce creştea, o mână de lucru în plus, care uşura munca istovitoare a câmpului.

4. Fenomenul mortalităţii

„Moartea se arată rar oamenilor pe neaşteptate şi pe neştiute, ea venind să le curme viaţa, dar după credinţa şi spusele românilor, totdeauna le dă de ştire mai înainte prin diferite semne atât neamurilor apropiate cât şi celui vizat că în scurt timp va veni la dânsul ca să-i ia sufletul, şi abia după aceea se arată şi ea singură."[38]

Moartea, sau „capătul drumului" este cel mai sinistru eveniment din viaţa umană, nu iartă pe nimeni, copil, adult, bărbat, femeie, vine ca un fulger, loveşte şi dispare, în faţa ei suntem cu toţii neputincioşi deoarece este singurul eveniment pe care nu-l putem controla. Lăsând la o parte cifrele, statistica, analiza din capitolul de faţă, nu putem uita drama acestor familii, care au avut de suferit de pe urma acestui eveniment nedorit, dar prin care cu toţii trebuie să trecem.

În abordarea noastră privind fenomenul mortalităţii în satul Livada între anii 1867-1906, ne vom opri asupra următoarelor aspecte pe care le vom trata separat şi anume:

- Evoluţia mortalităţii;
- Mişcarea sezonieră a deceselor;
- Distribuţia pe grupe de vârstă şi sexe a deceselor;
- Cauzele deceselor.

4.1. Evoluţia deceselor

În decursul celor patruzeci de ani analizaţi (1867-1906) în satul Livada, în cele trei parohii s-au înregistrat 2841 decese repartizate astfel: 1.091 decese în parohia greco-catolică, reprezentând 38,48 % din totalul deceselor; 1.141 în parohia romano-catolică reprezentând 40,16 % din totalul deceselor şi 609 în parohia reformată, respectiv 21,43 % din totalul deceselor.

Tabelul nr. 2: **Repartiţia anuală a deceselor**[39]

[38] Simion Florea Marian, *Înmormântarea la români*, Ed. Saeculum I.O., Bucureşti, 2000, p. 7.

[39] Sursa: ANBJSM, fond: *Colecţia Registre Parohiale de Stare Civilă*, inv. nr. 14, dos.: 865, 871, 872, 876,

Anul	Parohia Greco Catolică	Parohia Romano Catolică	Parohia Reformată	Total
1867	19	16	18	53
1868	36	39	19	94
1869	33	38	6	77
1870	34	40	19	93
1871	34	35	25	94
1872	46	30	13	89
1873	48	60	25	109
1874	15	22	12	49
1875	27	18	9	54
1876	13	40	18	71
1877	16	28	11	55
1878	12	25	8	45
1879	28	39	22	89
1880	31	48	19	98
1881	43	32	13	88
1882	38	22	18	78
1883	21	25	10	56
1884	19	17	6	42
1885	15	25	13	53
1886	30	27	17	74
1887	34	28	8	70
1888	23	18	15	56
1889	21	19	11	51
1890	31	23	13	67
1891	20	28	16	64
1892	40	52	25	117
1893	31	16	16	63
1894	28	28	24	80
1895	32	27	16	75
1896	20	24	22	66
1897	33	23	20	76
1898	24	35	14	73
1899	30	33	17	80
1900	25	17	11	53
1901	32	25	27	84
1902	27	39	6	72
1903	22	35	13	70
1904	26	16	11	53
1905	20	26	12	58
1906	14	27	11	52
Total	1091	1141	609	2841

La o primă analiză a tabelului care ne prezintă evoluția deceselor, observăm numărul ridicat de decese în parohia romano-catolică motivul fiind bineînțeles, în primul rând, numă-

877.

rul mai mare de romano-catolici în totalul populației din satul Livada.

Dacă împărțim perioada analizată în trei intervale rezultă următoarele situații:

- 1867-1880 - sunt înregistrate 1210 decese - 42,59 %
- 1881-899 - sunt înregistrate 1242 decese - 43,71 %
- 1900-1906 - sunt înregistrate 389 decese - 13,69 %

Se poate observa o scădere a numărului de decese în al doilea interval cu 32 persoane. Cu toate acestea există un excedent de populație. Aceeași situație a fost observată și în parohia greco-catolică Cluj Mănăștur între anii 1855-1904[40]. În primul interval analizat mortalitatea este ridicată înregistrându-se totuși un excedent de populație de 2,05 % din totalul populației anului 1880[41].

În comparație, al doilea interval, chiar dacă are mai multe decese, va duce la un excedent de locuitori de 2,53 % raportând nataliatea și mortalitatea la Recensământul din anul 1900[42]. Chiar dacă mortalitatea este mai ridicată decât în perioada anterioară, la fel este și natalitatea care va suplini pierderile suferite în urma deceselor. În a treilea interval, se înregistrează cele mai puține decese pe de o parte datorită perioadei scurte pe care am cuprins-o, dar și datorită reducerii mortalității ca urmare a îmbunătățirii condițiilor de viață și a sistemului sanitar, ajungându-se la un excedent semnificativ de populație[43], după cum ne arată și datele din Recensământul anului 1910[44].

Anul cu mortalitatea cea mai ridicată din perioada analizată nu este după cum ne-am așteptat anul 1872 când a avut loc epidemia de holeră, ci anul 1892 când s-au înregistrat 117 decese. Motivele sunt: epidemiile de scarlatină în parohia greco-catolică, unde sunt înregistrate 40 decese; epidemia de scarlatină și tuberculoză în parohia romano-catolică, unde s-au înregistrat 52 decese (cele mai multe din perioada analizată) și epidemia de rujeolă din parohia reformată, unde s-au înregistrat 25 decese. Un alt an în care mortalitatea a fost ridicată, a fost anul 1873, când s-au înregistrat 109 decese datorită epidemiei de variolă și a unor cazuri izolate de holeră.

După un scurt răgaz dat de anii 1877-1878 urmează un nou boom al deceselor între anii 1879-1881. Aceeași situație se înregistrază la nivelul întregii Transilvanii, astfel încât după fiecare epidemie populația se reface în mod natural, ca în momentul izbucnirii unei noi epidemii[45] rata mortalității să fie foarte ridicată, afectând un număr mult mai mare de persoane.

Începând cu anul 1874 mortalitatea scade brusc de la 109 cazuri în anul anterior la 49 decese, continuându-se tendința de scădere până în anul 1878 când s-au înregistrat doar 45 decese. Tendința de scădere a mortalității după anul 1874 se înregistrează la nivelul întregii Transilvanii și implicit a comitatului Sătmar unde este localizat satul Livada[46].

---

[40] Luminița Dumănescu, *Transilvania copiilor. Dimensiunea demografică a copilăriei la românii ardeleni (1857-1910)*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2006, p. 135.

[41] Traian Rotariu (coord), Maria Semeniuc, Cornelia Mureșan, *Recensământul din 1880. Transilvania*, seria Studia Censualia Transilvanica, București, Ed. Staff, 1997, pp. 282-283.

[42] Idem, *Recensământul din 1900. Transilvania*, seria Studia Censualia Transilvanica, Ed. Staff, București, 1999, pp. 486 - 489.

[43] Nu am putut calcula excedentul de populație deoarece datele noastre se opresc în anul 1906, nemaiavând acces la anii următori (la data realizării acestei cercetări).

[44] Traian Rotariu (coord.) Maria Semeniuc, Mezei Elemer, *Recensământul din 1910 Transilvania*, în seria Studia Censualia Transilvanica, București, Ed. Staff, 1999, pp. 468-469.

[45] Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluția de la 1848 și unirea din 1918. Contribuții demografice*, Ed. Fundației Culturale Române, Cluj-Napoca, 2000, p. 143.

[46] *Ibidem*, p 145; Adriana Florica Muntean, *Mortalitate și morbiditate în nord-vestul Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în Ioan Bolovan (coord.), „Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică", Ed. Presa Universitară Clujeană,

Mortalitatea devine din nou ridicată în anii 1894 și 1899 când sunt înregistrate 80 de decese datorită diverselor epidemii care au afectat comunitatea.

La începutul secolului al XX-lea mortalitatea începe să scadă, excepție făcând doar anii 1901 cu 84 decese, 1902 cu 72 decese și 1903 cu 70 decese, datorită epidemiilor de rujeolă, difterie și tuse convulsivă, care afectează copii de până la 14 ani[47]. Anii cu cele mai puține decese au fost: 1878 când s-au înegistrat doar 45 de decese, urmat de anul 1889 cu 51 cazuri și 1906 cu 52 cazuri. Motivele scăderii mortalității la începutul secolului XX ar fi stingerea focarelor epidemiologice, îmbunătățirea sisteului sanitar prin efectuarea vaccinului împotriva rujeolei[48].

Evoluția mortalității în perioada analizată este strâns legată de condițiile politice, economice, sociale și sanitare. Astfel, seceta prelungită din anii 1864-1866, care a redus hrana oamenilor și a animalelor, epidemia de holeră din anul 1866, care a afectat în primul rând animalele[49], s-au răsfrânt asupra indivizilor, a căror organism și-a diminuat rezistența datorită alimentației deficitare (având în vedere faptul că mor animalele care constituiau o sursă de hrană și ajutor în muncă), vor duce la creșterea mortalității în anii 1868-1873. Consecințele unei epidemii nu sunt obligate să apară în anul în care s-a declanșat epidemia, astfel încât holera manifestată la animale va afecta populația în anii următori deoarece s-a redus efectivul care asigura o parte din hrana oamenilor.

Criza de supraproducție din anul 1866 și declanșarea războiului vamal dintre Austro Ungaria și România au provocat creșterea mortalității[50] începând cu anul 1866 și atingând apogeul în anul 1892. Îmbunătățirea sistemului sanitar, educația, recoltele bogate și dispariția focarelor epidemiologice vor duce la scăderea mortalității începând cu anul 1904.

4.2. Mișcarea sezonieră a deceselor

Ca și în cazul nașterilor și al căsătoriilor se poate observa o distribuție relativ echilibrată a deceselor pe parcursul unui an[51].

Urmărind graficul nr. 4 cu repartiția lunară a deceselor (vezi anexa) putem compara repartiția lunară a deceselor în cele trei parohii ale satului Livada. Cele mai numeroase decese sunt înregistrate în parohia greco-catolică, care își menține „supremația" și în repartiția lunară a deceselor. Cea mai ridicată mortalitate este întâlnită în luna ianuarie, când sunt 293 decese (în total pe toți anii analizați), urmată de luna martie cu 285 cazuri. Situația din satul Livada este diferită de alte sate ale Transilvaniei, în care mortalitatea cea mai ridicată este înregistrată în luna martie[52]. La polul opus se situează luna iunie cu 155 decese. Cu mortalitate scăzută sunt și lunile: iulie - 210 cazuri, noiembrie - 213 cazuri și mai - 214 cazuri. Datorită acestei repartiții, în care fiecare anotimp are cel puțin o lună de maxim și minim la nivelul deceselor, nu le putem încadra în totalitate în tiparul specific Transilvaniei în care luna cu mortalitate maximă este martie și cea cu mortalitate minimă este iunie[53].

Această evoluție diferă de la o lună la alta, de la un anotimp la altul și își are cauzele în ritmul muncilor aricole, având în vedere că analizăm o localitate rurală în care întreaga popu-

---

Cluj-Napoca, 2002, p. 202.

[47] Daniela Deteșan, *Satul transilvănean în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Studiu de caz: Brăișor (jud. Cluj)*, în Ioan Bolovan (coord.), „Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică", Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 46.

[48] Adriana Florica Muntean, op. cit., p. 144.

[49] Mircea Brie, *Familie și societate în Nord Vestul Transilvaniei, a doua jumătate a secolului XIX - începutul secolului XX*, Teză de doctorat, Oradea, 2007, p. 394.

[50] Apud, Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 144.

[51] Luminița Dumănescu, *op. cit.*, p. 144.

[52] Mircea Brie, *op. cit.*, p. 415.

[53] Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 154.

laţie era implicată în agricultură; conţinutul alimentaţiei în funcţie de anotimp, aportul caloric şi de vitamine este diferit şi nu în ultimul rând datorită regimului alimentar impus de posturile religioase[54]. Dacă am grupa ponderea deceselor pe cele patru anotimpuri ar fi procentaje apropiate. În aceste condiţii vom încerca să explicăm motivele deceselor din fiecare anotimp.

În timpul iernii, mortalitatea este datorată mai ales afecţiunilor respiratorii şi bronhopulmonare, care îi afectează pe copii dar şi pe bărbaţii care erau nevoiţi să lucreze la temperaturi scăzute şi în condiţii de precipitaţii. În acelaşi timp, perioada de iarnă se suprapune peste Postul Crăciunului, cu restricţiile lui alimentare, care afectau organismul adulţilor. Mortalitatea ridicată din luna ianuarie poate fi explicată şi prin excesele alimentare din perioada sărbătorilor de iarnă, când organismul slăbit de post „cedează" în faţa atâtor bunătăţi,

Primăvara are un maxim în luna martie când organismul „slăbit" de sezonul rece va fi afectat de creşterea temperaturii şi a epidemiilor aduse de această creştere. Totodată, începutul sezonului agricol, munca istovitoare, duce la creşterea mortalităţii în luna aprilie.

În timpul verii, în luna iunie întâlnim cele mai puţine decese, aceeaşi situaţie fiind întâlnită în întreaga Transilvanie[55]. Mortalitatea din acest sezon este dată de intensitatea muncilor agricole, temperaturile ridicate care pot provoca afecţiuni cardiace, lipsa de supraveghere a copiilor, având în vedere că mamele sunt obligate să participe la munca câmpului, în afara gospodăriei şi nu în ultimul rând excesului de fructe şi legume necoapte şi nespălate, care provocau tulburări digesive (enterocolite), de multe ori acestea fiind mortale.

În timpul toamnei mortalitatea este la fel ridicată în lunile septembrie şi octombrie datorită exceselor alimentare (fructe şi legume nespălate) şi a muncii istovitoare de pe câmp. Luna noiembrie coincide cu încheierea sezonului agricol, cu abundenţa alimentară şi ca urmare mortalitatea este mult mai scăzută.

4.3. Distribuţia pe grupe de vârstă şi sexe a mortalităţii

Moartea nu iartă pe nimeni, copil, bătrân, bărbat, femeie, nu ţine cont de vârstă şi de condiţia socială. Analizând tabelul nr. 3 (vezi anexa) observăm o distribuţie uniformă între grupele de vârstă din cele trei parohii întâlnindu-se un maxim la grupa de vârstă sub un an şi un minim la grupa de vârstă peste 80 de ani.

Se poate observa o mortalitate ridicată la copii de până la 5 ani, situaţia din localitatea Livada nefiind singulară, ea întâlnindu-se şi în localitatea Ghenci[56] din comitatul Satu Mare şi în întreaga Transilvanie[57]. Mortalitatea infantilă este cea mai ridicată având un procentaj de 34,94% din totalul deceselor. Motivele sunt diverse: pornind de la naşterea prematură, la cunoştinţele mamei despre cum evoluează şi cum trebuie protejată o sarcină, la igienă, la alimentaţia din timpul sarcinii şi după, la alimentaţia nou născutului şi nu în ultimul rând la sistemul sanitar. În perioada respectivă femeile năşteau acasă ajutate de moaşe, care nu aveau cunoştinţe medicale suficiente, astfel încât să poată rezolva o complicaţie apărută în timpul naşterii sau imediat după naştere. De exemplu Gyorgy, fiul lui Szeman Mihaly şi Andzik Ilona moare la o oră după naştere, sau Maria şi Mihaly,copiii lui Balog Mihaly şi Zvonik Maria, mor tot la o oră după naştere. Printre cauzele morţii nou născuţilor sunt amintite „debilitatea" sau slăbiciune din naştere ,care ilustrază starea precară a condiţiilor de trai[58], alimentaţia şi igiena din satul transilvănean.

[54] *Ibidem.*

[55] *Ibidem.*

[56] Camelia Chereji, *op. cit.*, p. 31.

[57] Luminiţa Dumănescu, *op. cit.*, p. 139.

[58] Lucian Drămuş, *Reconstituirea evoluţiei şi a fenomenelor demografice în satul Muncel (jud. Alba) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea*, în Ioan Bolovan (coord.), „Transilvania în epocile modernă şi contemporană. Studii de demografie istorică", Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 26.

Sugarul, cel mai mic membru al familiei, are nevoie în primele luni de viață de o atenție deosebită, dar mama își relua activitățile obișnuite, fiind nevoită să-și neglijeze copilul, care rămânea în grija unor bătrâni sau a fraților mai mari. Având în vedere că într-o casă trăiau mai multe generații, într-un spațiu restrâns, bolile contagioase afectau în primul rând nou născutul, care are sistemul imunitar insuficient dezvoltat. Alimentația necorespunzătoare, lipsa de igienă și personal medical, tratarea diverselor boli cu leacuri „băbești" puteau determina o mortalitate ridicată la această grupă de vârstă[59].

O altă grupă de vârstă care avea de suferit este cea cuprinsă între 1 și 4 ani, jumătate dintre cei născuți nu atingeau pragul de 5 ani[60], înregistrându-se în cele trei parohii 508 decese, și cea de 5 - 9 ani în care se înregistrază 175 decese. Este perioada în care apar bolile copilăriei, care în perioada respectivă puteau fi fatale în condițiile în care igiena și sistemul sanitar nu erau bine reprezentate în sate.

O dată trecut pragul de 10 ani organismul se întărește și mortalitatea scade, având un nou salt la grupa de vârstă 20 – 39 de ani, mai des în rândul femeilor, care mor de pe urma repetatelor sarcini, sau a complicațiilor acestora.

Mortalitatea este din nou ridicată la grupa de vârstă de pese 60 de ani[61] cam aici situându-se speranța de viață a oamenilor din perioada respectivă (a celor care depășeau vârsta„ problematică" a copilăriei).

Cea mai coborâtă mortalitate este cea a grupei de peste 80 de ani, având în vedere că un număr mic de persoane ajungeau la această venerabilă vârstă. În continuare vom da câteva exemple de persoane care au avut cea mai lungă experiență de viață. În parohia romano-catolică cea mai înaintată vârstă a atins-o Gezwein Ianos de 92 de ani, care a murit de infarct la 22 ianuarie 1902 și Tronkos Andras de 80 de ani, mort în 13 decembrie 1911 fiind cardiac. În parohia greco-catolică cea mai înaintată vârstă au atins-o: Markowics Wilhelmina de 86 de ani, văduva baronului Vecsey Miklos, care moare de bătrânețe în 19 ianuarie 1892 și Zuriak Maria de 85 de ani, care moare de bătrânețe la 18 iulie 1893. În parohia reformată cei mai longevivi săteni au fost: Angi Ianos, care moare la 80 de ani, Batary Mihaly, care moare la 77 de ani, și-Angi Erzsebet care moare la 84 de ani.

În ceea ce privește mortalitatea pe sexe, aceasta este asemănătoare cu cea din întreaga Transilvanie și anume numărul bărbaților decedați este mai mare decât al femeilor[62]. Astfel, în satul Livada, în cele trei parohii avem următoarea situație:

- Parohia greco-catolică din 1091 decese -559 sunt bărbați și 532 femei;
- Parohia romano-catolică din 1141 decese -582 sunt bărbați și 559 femei;
- Parohia reformată din 609 decese -317 sunt bărbați și 292 femei.

Diferențele nu sunt mari de 28, 23 respectiv 25 persoane, dar se simt în structura pe sexe a populației, aceeași diferență făcându-și apariția și în cazul natalității. Mortalitatea feminină este ridicată la grupele de 20 - 39 de ani și peste 70 de ani[63] ,în prima grupă datorită nașterilor și a complicațiilor acestora, iar la a doua datorită speranței de viață mai mare a acestora. În ceea ce-i privește pe bărbați, un număr redus vor depăși vârsta de 80 de ani.

Motivele mortalității masculine ridicate ar fi uzura fizică și psihică datorită condițiilor de viață și a programului extenuant de muncă, excesele alimentare (mai ales după perioadele

[59] Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 156.

[60] *Ibidem.*

[61] Daniela Deteșan, *op. cit.*, p. 79.

[62] Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 152.

[63] Alexandru Simion, *Evoluția demografică în Feleac (1826-1907)*, în Ioan Bolovan, Corneliu Pădurean (coord.), „Populație și societate. Studii de demografie istorică a Transilvaniei", Cluj-Napoca, 2003, p. 136.

de post) alcoolismul, mobilitatea mare a bărbaţilor având în vedere că ei puteau lucra într-un alt sat sau mergeau la târg, la moară, unde intrau în contact cu persoane din alte localităţi, care puteau fi purtători ai unor boli, pe care le puteau transmite în condiţiile unui spaţiu aglomerat.

În conluzie, mortalitatea masculină domină satul Livada şi întreaga Transilvanie, la fel şi mortalitatea infantilă, care era o realitate crudă, greu de suportat nu numai în Transilvania ci în întreaga Europă[64].

4.4. Cauzele mortalităţii

Pentru a întregi tabloul sinistru al mortalităţii trebuie să ne oprim şi asupra cauzelor care au provocat-o, nu toate persoanele murind de bătrâneţe. În tabelul nr. 4 (vezi anexa) am încerat să prezentăm bolile care au cauzat decesele din cele trei parohii ale satului Livada. Le-am inclus doar pe acelea care au fost uşor de descifrat sau de tradus. În registrele parohiale bolile erau trecute în limba maghiară cu denumirea lor populară, astfel încât multe dintre ele nu au mai putut fi traduse şi incluse în această prezentare.

După cum cum putem obseerva din tabel, cele mai numeroase decese sunt cauzate de „debilitate" sau slăbiciunea din naştere, după cum s-a evidenţiat şi prin superioritatea mortalităţii infantile, înregistrându-se 852 cazuri, reprezentând 29,98% din totalul deceselor[65].

Alte cauze ale deceselor erau infarctul miocardic şi bolile de inimă, care afectau populaţia de peste 60 de ani, reprezentând 7,32 % din totalul deceselor, putându-se realiza o corelaţie cu grupele de vârstă de peste 60 de ani pe care o putem include în acelaşi procentaj, depăşind uşor 7% din totalul deceselor înregistrate.

Tuberculoza era considerată o adevărată calamitate socială[66], făcând ravagii mai ales în parohia greco-catolică, unde s-au înregistrat în prioada analizată 100 de cazuri, iar în cea romano- catolică 79 decese. În parohia reformată au fost doar 37 decese, dar nu pentru că erau mai feriţi de această boală, ci pentru că raportat la numărul populaţiei, erau mai puţin numeroşi, procentajul de 6,07% fiind apropiat de cel din parohia romano-catolică, care este de 6,92%.

Colicile abdominale şi enterocolita au dus la decesul a 208 persoane, ca procentaj cea mai afectată fiind parohia reformată cu 7,71%. Cauzele acestor boli necontagioase ar fi în primul rând alimentaţia, prin abuzuri, mai ales după perioadele de abstinenţă alimentară din perioada posturilor religioase. Consumarea legumelor şi fructelor verzi sau nespălate cauzau colici abdominale, mai ales la copii de până la 5 ani, aceasta fiind principala cauză a a deceselor la grupa de vârstă 1 – 4 ani, conform datelor din Registrele parohiale[67].

Frisoanele, frigurile, atrofia, varicela, dizenteria afectau persoanele cu vârste diferite ducând la creşterea mortalităţii în fiecare an.

Este interesant că satul Livada nu a fost puternic afectat de epidemia de holeră din anul 1872, această boală cauzând în perioada analizată moartea a 10 persoane astfel:

- În parohia greco-catolică - 1873 sunt 3 cazuri, 1875 un caz, 1883 un caz, 1893 două cazuri;
- În parohia romano-catolică câte un caz în anii 1873 şi 1902;
- În parohia reformată două cazuri în anul 1901 şi câte un caz in anii 1899 şi 1904[68].

Alte epidemii afectează satul, având consecinţe mult mai catastrofale, decât au afectat epidemiile de holeră sau tuberculoză[69]. Epidemiile de rujeolă, scarlatină, difterie, tuse convulsivă şi variolă vor cauza moartea a 227 persoane. O asemenea motalitate scoate în evidenţă

[64] Sorina Paula Bolovan, *op. cit.*, p. 133.

[65] ANBJSM, *Colecţia Registre Parohiale de Stare Civilă*, inv. nr. 14, dos. 865, 871, 872, 877.

[66] Adriana Florica Muntean, *op. cit.*, p. 204.

[67] ANBJSM, *Colecţia Registre Parohiale de Stare Civilă*, inv. nr. 14, dos. 865, 871, 872, 877.

[68] *Ibidem.*

[69] Apud, Mircea Brie, *op. cit.*, p. 412.

situația precară a sistemului sanitar din lumea rurală[70]. Epidemii de scarlatină au fost în anii 1892-1893 și 1901, rujeola în anii 1892, 1901-1902 și 1905, difteria 1894-1897 și 1905, tuse convulsivă în anii 1880-1882, 1892, 1897 și 1903.

Având în vedere faptul că aceste boli erau contagioase, iar familiile numeroase locuiau într-un spațiu restrâns, boala era contactată de mai mulți membri ai familiei cauzând adevărate drame, decedând în câteva zile mai mulți membrii ai aceleiași familii. Așa este cazul lui Ujlaky Ianos și Kondor Maria, care își vor pierde cei doi copii din cauza varicelei și anume Mihaly de 7 ani, la 15 august 1875 și Irma de 2 ani, la 21 august același an. Aceeași dramă este întâlnită și în familia lui Lapka Gyorgy și Gocs Iuliana, care în anul 1878, din cauza aceleași boli, în trei zile își pierd trei copii și anume la 15 martie moare Iozsef de 6 ani și Terez de 35 de zile, iar la 17 martie moare și Mihaly de 2 ani[71]. La fel, datorită colicilor, în anul 1871, mor fetele lui Veleyti Mihaly și Bojer Ana și anume Verona de 27 zile, la 28 august și Terez de 6 ani, la 6 octombrie. De aprindere de plămâni mor tata și fiul în anul 1906 și respectiv Angi Andras de 70 de ani la 30 aprilie și la 10 iunie Angi Samuel de 54 de ani[72]. La un număr de 279 decese nu am putut stabili cauza, aceasta nefiind trecută sau fiind imposibil de descifrat sau tradus, iar la 461 cazuri am trecut bolile.

Pentru a avea o imagine mai clară a bolilor care cauzau decese la sfârșitul secolului al XX-lea, vom face o listă cu acestea, accentuând faptul că preotul, ajutat probabil de un medic, a reușit să treacă în rubrica specială din registrul parohial cauzele decesului un număr mare de boli: encefalită, abces, Alzheimer, gută, edem pulmonar, turbare, sifilis, cianoză, hemoragie, oftică, peritonită, gripă, meningită, nefrită, dispnee, scorbut, epilepsie, hidrocefalee, icter.

Chiar dacă aceste boli apar cu denumirea populară, observăm că existau totuși cunoștințe medicale cel puțin la nivel teoretic. Din nefericire condițiile materiale și frica naturală a țăranului față de medic, au făcut ca sistemul sanitar să pătrundă și să evolueze în mediul rural foarte încet și cu mult mai târziu față de aprobarea Legii sanitare de către statul austriac în anul 1876[73]. Astfel, în Comitatul Sătmar în anul 1890, 4597 copii decedați nu au fost văzuți de medic nebeneficiind astfel de asistență medicală[74].

În concluzie putem afirma că viața este strâns legată de moarte, care stă ascunsă găsind un moment „propice" în care să vină pe nesimțite și să mai fure un suflet de copil, adult sau bătrân ducând la creșterea numărului de morminte din cimitirele celor trei parohii.

5. Mișcarea naturală a populației: sporul natural

Analiza fenomenelor demografice nu este completă dacă nu ne referim și la sporul natural. Acesta reprezintă diferența dintre natalitate și mortalitate și poate fi pozitiv sau excedent de populație respectiv negativ sau deficit de populație. Sporul natural este influențat de către mortalitate și natalitate, dar poate să intervină și un alt factor care să aducă modificări și anume emigrația și imigrația. Suntem la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, când întreaga Transilvanie se industrializează, iar tentațiile unui loc de muncă la oraș sunt foarte mari, mai ales pentru locuitorii satelor din apropierea marilor orașe.

Analizând tabelul nr. 5 cu evoluția sporului natural (vezi anexa), vom trage concluzia unui spor natural de 688 persoane în decursul celor 40 de ani ai perioadei analizate. Același spor natural pozitiv se înregistrează în întreg Comitatul Satu Mare, cu o singură excepție, anul

[70] Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 143.
[71] ANBJSM, *Colecția Registre Parohiale de Stare Civilă*, inv. nr. 14, dos. 864.
[72] *Ibidem*, dos. 877, 889.
[73] Adriana Florica Muntean, *op. cit.*, p. 204.
[74] Apud, Adriana Florica Muntean, *op. cit.*, p. 208

1881, când își face apariția un deficit natural[75].

Comparând evoluția sporului natural din satul Livada cu cel din satul Ghenci și ansamblul Comitatului Satu Mare, vom observa clar diferențele. Dacă la nivelul satului Ghenci vom întâlni o singură perioadă cu deficit natural, cea cuprinsă între anii 1871-1875[76], în schimb la nivelul localității Livada aceste perioade de deficit vor fi mai numeroase.

La o analiză de ansamblu a evoluției sporului natural în cele trei parohii, observăm o tendință de scădere a acestuia până în anul 1884, iar după acest an putem spune că începe tranziția demografică, datorită excedentului de populație prin reducerea mortalității dar și a natalității[77]. Tranziția demografică înseamnă „industrializare și creștere economică, emanciparea femeii și modificarea statutului ei în societate, erodarea mentalităților colective tradiționale și apariția unor noi modele culturale și comportamentale"[78].

Situația generală din Livada este asemănătoare cu cea a altor sate din Transilvania[79] cu unele excepții, și anume numeroasele perioade cu spor natural negativ, diferențele de spor natural pozitiv sau negativ între cele trei parohii și prin faptul că excedentul de populație nu se va regăsi în totalul populației recenzate în anul 1900, respectiv 1910.

Anul 1872 este caracterizat de un deficit de 30 de persoane, cauzat de o mortalitate foarte ridicată și de o natalitate scăzută. Este anul în care întreaga Transilvanie a fost afectată de epidemia de holeră, însoțită și de boli ale copilăriei cum ar fi scarlatina, rujeola și varicela care au dus la moartea a numeroși copii. În anul următor comunitatea resimte efectele epidemiei, având în vedere faptul că deficitul se menține ridicat și anume - 20. Abia în anul următor comunitatea începe să se refacă după pierderile suferite în anii anteriori, pregătindu-se parcă pentru criza din anul 1880, când se confruntă cu cel mai mare deficit de 44 persoane, cauzat de un număr ridicat de decese provocate de aceleași epidemii. Este ultima „criză" din acest deceniu, deoarece în anii următori, chiar dacă se menține deficitul, acesta rămâne la un nivel mediu. După cum am observat „criza demografică" nu se manifestă în același an, ca și criza de la nivelul întregului comitat, putem afirma astfel că acele cauze care au determinat criza din anul 1881[80] din Comitatul Satu Mare și Bihor, s-au manifestat în localitatea analizată de noi, cu un an mai devreme anticipând criza care va urma. Un nou recul demografic este vizibil în anul 1892 caracterizat prin mortalitatea cea mai ridicată din toată perioada analizată, care este însă compensată de o natalitate ridicată, acesta fiind motivul pentru care nu l-am considerat anul „crizei demografice".

Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea aduc un excedent de populație, care variază de la un an la altul, culminând cu anul 1899, când s-a înregistrat un excedent de 53 de persoane. Într-o primă fază, excedentul de populație se face printr-o creștere a natalității, însă la începutul secolului al XX-lea mortalitatea începe să se reducă progresiv de la un an la altul.

Evoluția demografică nu este unitară la nivelul comitatului având în vedere comportamentul sexual și proporția membrilor celor trei confesiuni în totalul populației din satul Livada. Comportamentul cel mai puțin fluctuant îl au membri comunității reformate, mult mai conservatoare și tradiționalistă, astfel încât în cei 40 de ani cercetați au înregistrat un excedent de 241 persoane, reprezentând 35,02% din totalul excedentului, un procentaj foarte ridicat

[75] Mircea Brie, *Familie și societate în nord vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX)*, Teză de doctorat, Oradea, 2007, p. 417.
[76] Camelia Chereji, *op. cit.*, pp. 46 - 52.
[77] Ioan Bolovan, *op. cit.*, p. 158.
[78] *Ibidem.*
[79] Daniela Deteșan, *op. cit.*, p. 50.
[80] Mircea Brie, *op. cit.*, p. 419.

ținând cont că membrii acestei comunități erau cei mai puțini din punct de vedere numeric. În această comunitate s-a înregistrat deficit în doar 6 ani, din totalul de 40 și în 2 ani a fost echilibru între natalitate și mortalitate. Comunitatea romano-catolică confirma și prin intermediul sporului natural că era cea mai numeroasă, înregistrând un excedent de 256 persoane. Membrii comunității greco-catolice au excedentul cel mai scăzut, doar 191 persoane. Cu toate că natalitatea în această comunitate este foarte ridicată, același lucru îl putem spune și despre mortalitate, acestea coroborate ducând la un spor natural scăzut dar nu negativ.

Având în vedere recensămintele realizate de către autoritățile austriece în anii 1880 și 1900, am putut raporta sporul natual la întreaga populație existentă în anii respectivi.

Recensământul din anul 1880

Populația	Gospodării	Greco catolici	Romano catolici	Reformați	Evanghelici	Izraeliți	Alte religii
2240	280	674	1065	406	2	97	1

Recensământul din anul 1900

Populația	Gospodării	Greco catolici	Romano catolici	Reformați	Evanghelici	Izraeliți	Alte religii
2145	307	865	750	480	-	59	-

Recensământul din anul 1910

Populația	Gospodării	Greco catolici	Romano catolici	Reformați	Evanghelici	Unitarieni	Izraeliți	Orto-docși
2502	377	949	903	575	1	1	70	3

În parohia greco-catolică' în anul 1880[81] se înregistrează un deficit de 1,33%, în parohia romano-catolică un deficit de 3,09% iar în cea reformată de 0,49 %. Pe ansamblul anului 1880, după cum am mai afirmat, populația scade cu 44 persoane[82] ceea ce reprezintă 2,05% din totalul populației, fiind considerat anul de criză al satului Livada datorită deficitului ridicat de populație. Anul 1900[83] se caracterizează printr-un excedent de populație de 53 persoane reprezentând 2,53% din totalul populației, repartizat astel: +2,10% în parohia greco-catolică, +3,73% în parohia romano-catolică (cel mai ridicat) și +1,45% în parohia reformată.

Cu toate că în cei 40 de ani analizați a sporul natural a fost pozitiv, la nivelul satului, acesta nu se va regăsi în totalul populației din comunitate. Comparând populația anului 1880 cu cea din anul 1900 observăm un deficit de 95 de persoane când în realitate conform datelor obținute din registrele parohiale ar trebui să existe un excedent de 486 persoane. Cauzele acestor diferențe ar putea fi: înregistrarea greșită a datelor de către autoritățile austriece, sau un număr mare de persoane migrează (ne referim la populația romano- catolică care este mai redusă cu 315 persoane, deși natalitatea în această parohie este cea mai ridicată), între anii 1880-1900 existând un excedent de 173 de persoane, pe care însă nu-l regăsim.

Aceeași situație de excedent o întâlnim și la nivelul comunității israeliților care în anul 1880 numărau 97 de membri iar în anul 1900 numărul acestora scade la 59. Ne este greu să

[81] Traian Rotariu (coord.), *op. cit*, pp. 282-283.

[82] Calculele s-au realizat ținând-se cont doar de populația aparținătoare celor trei confesiuni, acestea fiind luate ca reper în totalul populației.

[83] Traian Rotariu (coord.), *op. cit.*, pp. 486-489.

credem că în 20 de ani mortalitatea să fi fost atât de mare încât aproape să înjumătăţească comunitatea, iar apoi în 10 ani să se apropie iarăşi de nivelul anului 1880.

Ideea emigraţiei şi imigraţiei poate fi susţinută şi de evoluţia numărului gospodăriilor între anii 1880 şi 1910[84]. În aceste condiţii în 20 de ani apar doar 27 de gospodării (1880-1900), iar în 10 (1900-1910) ani apar 70. Putem afirma că între anii 1880-1900 membrii comunităţii îşi părăsesc vatra satului, fie în urma căsătoriei, fie din dorinţa de a găsi un loc de muncă la oraş (având în vedere apropierea satului de oraşele Satu Mare şi Baia Mare). După anul 1900 putem vorbi de un aport de populaţie din exterior, având în vedere numărul mare de gospodării nou apărute, revenirea izraeliţilor şi apariţia primilor ortodocşi.

Putem considera comunitatea din satul Livada un sistem care evoluează prin intrările şi ieşirile din interiorul acestuia, care stagnează când mişcările sunt realizate în mod echilibrat sau se măreşte când intrările sunt dominante. Prin aceste intrări comunitatea evoluează şi va face faţă altor ani de criză care vor mai apărea.

Anexe

Tabelul nr. 1: **Repartiţia lunară a nou-născuţilor**

Luna naşterii	Luna concepţiei	Parohia greco catolică	Procentaj %	Parohia romano catolică	Procentaj %	Parohia reformată	Procentaj %	Total	Procentaj %
Ianuarie	Aprilie	128	9,98	100	7,15	69	8,11	297	8,41
Februarie	Mai	105	8,19	112	8,01	73	8,58	290	8,21
Martie	Iunie	118	9,20	115	8,23	73	8,58	306	8,67
Aprilie	Iulie	106	8,26	129	9,23	86	10,11	321	9,09
Mai	August	122	9,51	134	9,59	77	9,05	333	9,43
Iunie	Septembrie	105	8,19	116	8,30	69	8,11	290	8,21
Iulie	Octombrie	110	8,58	121	8,66	67	7,88	298	8,44
August	Noiembrie	125	9,75	120	8,58	78	9,17	323	9,15
Septembrie	Decembrie	103	8,03	161	11,52	65	7,64	329	9,32
Octombrie	Ianuarie	112	8,73	119	8,51	64	7,52	295	8,35
Noiembrie	Februarie	83	6,47	85	6,08	67	7,88	235	6,65
Decembrie	Martie	65	5,07	85	6,08	62	7,29	212	6
Total		**1282**	**100%**	**1397**	**100%**	**850**	**100%**	**3529**	**100%**

ANBJSM, *Colecţia Registre Parohiale de Stare Civilă*, inv. nr. 14, dos. 861, 862, 867, 868, 869, 876, 877.

Tabelul nr. 2: **Repartiţia pe sexe şi legitimitatea noilor născuţi**

[84] *Ibidem*, pp. 488-489.

Anul	Parohia Greco Catolică					Parohia Romano-Catolică					Parohia Reformată					Total				
	Total	Băieți	Fete	Legitimi	Ilegitimi	Total	Băieți	Fete	Legitimi	Ilegitimi	Total	Băieți	Fete	Legitimi	Ilegitimi	Total	Băieți	Fete	Legitimi	Ilegitimi
1867 - 1870	133	67	66	123	10	150	78	72	144	6	73	37	36	72	1	356	182	182	339	17
1871 - 1880	252	126	126	236	16	278	115	163	263	15	171	92	79	169	2	701	333	368	668	33
1881 - 1890	314	166	148	289	25	356	197	159	342	14	201	117	84	195	6	871	480	391	826	45
1891 - 1900	372	209	163	355	17	423	214	209	419	4	255	119	136	245	10	1050	542	508	1019	31
1901 - 1906	211	114	97	200	11	190	79	111	184	6	150	82	68	145	5	551	275	276	529	22
Total	1282	682	600	1203	79	1397	683	714	1352	45	850	447	403	819	31	3529	1812	1717	3374	155

ANBJSM, *Colecția Registre Parohiale de Stare Civilă*, inv. nr. 14, dos. 861, 862, 867, 868, 869, 876, 877.

Tabelul nr. 3: **Repartiția pe grupe de vârstă a deceselor**

Grupa de vârstă	Parohia greco catolică	Procentaj %	Parohia romano catolică	Procentaj %	Parohia reformată	Procentaj %	Total	Procentaj %
Sub 1 an	348	31,89	389	34,09	255	41,87	992	34,91
1 - 4 ani	185	16,95	232	20,33	91	14,94	508	17,88
5 - 9 ani	79	7,21	70	6,13	26	4,26	175	6,15
10 - 14 ani	13	1,19	26	2,27	19	3,11	58	2,04
15 - 19 ani	24	2,19	18	1,57	15	2,46	57	2,00
20 - 29 ani	55	5,04	53	4,64	26	4,26	134	4,71
30 - 39 ani	74	6,78	76	6,66	32	5,25	182	6,40
40 - 49 ani	79	7,24	81	7,09	33	5,41	193	6,79
50 - 59 ani	84	7,69	59	5,17	32	5,25	175	6,15
60 - 69 ani	95	8,7	83	7,27	49	8,00	227	7,99
70 - 79 ani	38	3,48	41	3,59	23	3,77	102	3,59
> 80 ani	15	1,37	5	0,43	5	0,82	25	0,87
Necunoscută	2	0,18	8	0,7	3	0,49	13	0,45
TOTAL	1091	100%	1141	100%	609	100%	2841	100%

ANBJSM, *Colecția Registre Parohiale de Stare Civilă*, inv. nr. 14, dos. 865, 871, 872, 876, 877.

Tabelul nr. 4: **Cauzele mortalităţii**

Boala	Parohia greco catolică	Procentaj %	Parohia romano catolică	Procentaj %	Parohia reformată	Procentaj %	Total	Procentaj %
Slăbiciune din naştere	345	31,62	294	25,76	213	34,97	852	29,98
T.B.C.	100	9,16	79	6,92	37	6,07	216	7,60
Tifos	18	1,64	12	1,05	7	1,14	37	1,302
Dizenterie	41	3,75	30	2,62	10	1,64	81	2,85
Colici abdominale (enterocolită)	82	7,51	79	6,92	47	7,71	208	7,32
Frisoane / friguri	53	4,85	40	3,50	9	1,37	102	3,59
Infarct şi boli de inimă	88	8,06	90	7,88	47	7,71	225	7,91
Aprindere de plămâni endem pulmonar	108	9,89	67	5,87	33	5,41	208	7,32
Atrofie	33	3,02	41	3,59	20	3,28	94	3,30
Varicelă	40	3,66	18	1,57	20	3,28	78	2,74
Altele	71	6,50	245	21,47	145	23,80	461	16,22
Necunoscută	112	10,26	146	12,79	21	3,44	279	9,82
Total	1091	100%	1141	100%	609	100%	2841	100%

ANBJSM, *Colecţia Registre Parohiale de Stare Civilă*, inv. nr. 14, dos. 865, 871, 872, 876, 877.

Tabelul nr. 5: **Evoluţia natalităţii, mortalităţii şi sporului natural**

An	Parohia greco catolică			Parohia romano catolică			Parohia reformată			Total		Spor / deficit natural
	Natalitate	Mortalitate	Spor / Deficit natural	Natalitate	Mortalitate	Spor / Deficit natural	Natalitate	Mortalitate	Spor/Deficit natural	Nascuţi	Morţi	
1867	39	19	+20	45	16	+29	13	18	-5	97	53	+44
1868	27	36	-9	38	39	-1	20	19	+1	85	94	-9
1869	31	33	-2	30	38	-8	19	6	+13	80	77	+3
1870	36	34	+2	37	40	-3	21	19	+2	94	93	+1
1871	28	34	-6	30	35	-5	21	25	-4	79	94	-15
1872	25	46	-21	23	30	-7	11	13	-2	59	89	-30
1873	29	48	-15	35	36	-1	25	25	0	89	109	-20
1874	21	15	+6	30	22	+8	17	12	+5	68	49	+19

An	Parohia greco catolică			Parohia romano catolică			Parohia reformată			Total		Spor / deficit natural
	Natalitate	Mortalitate	Spor / Deficit natural	Natalitate	Mortalitate	Spor / Deficit natural	Natalitate	Mortalitate	Spor/Deficit natural	Nascuți	Morți	
1875	24	27	-3	32	18	+12	17	9	+8	73	54	+19
1876	32	13	+9	26	40	-14	17	18	-1	75	71	+4
1877	21	16	+5	30	28	+2	14	11	+3	65	55	+10
1878	26	12	+4	27	25	+2	16	8	+8	69	45	+24
1879	24	28	-4	30	39	-9	16	22	-6	70	89	-19
1880	22	31	-9	15	48	-33	17	19	-2	54	98	-44
1881	24	43	-19	33	32	+1	15	13	+2	72	88	-16
1882	29	38	-9	28	22	+6	18	18	0	75	78	-3
1883	13	21	-8	21	25	-4	15	10	+5	49	56	-7
1884	33	19	+14	32	17	+15	21	6	+15	86	42	+44
1885	27	15	+12	44	25	+19	16	13	+3	87	53	+34
1886	44	30	+14	33	27	+6	18	17	+1	95	74	+21
1887	37	34	+3	47	28	+19	22	8	+14	106	70	+36
1888	33	23	+10	42	18	+24	22	15	+7	97	56	+41
1889	36	21	+15	32	19	+13	28	11	+7	96	51	+45
1890	38	31	+7	44	23	+21	26	13	+3	108	67	+41
1891	40	20	+20	42	28	+14	19	16	+3	101	64	+37
1892	27	40	-13	39	52	-13	22	25	-3	88	117	-29
1893	26	31	-5	39	16	+23	30	16	+14	95	63	+32
1894	35	28	+7	41	28	+13	27	24	+3	103	80	+23
1895	43	32	+11	48	27	+21	26	16	+10	117	75	+42
1896	32	20	+12	47	24	+23	29	22	+7	108	66	+42
1897	49	33	+16	36	23	+13	30	20	+10	115	76	+39
1898	37	24	+13	38	35	+3	25	14	+11	100	73	+27
1899	40	30	+10	48	33	+15	29	17	+12	117	80	+37
1900	43	25	+18	45	17	+28	18	11	+7	106	53	+53
1901	40	32	+8	30	25	+5	36	27	+9	106	84	+22
1902	28	27	+1	37	39	-2	25	6	+19	90	72	+18
1903	32	22	+10	25	35	-10	19	13	+6	76	70	+6
1904	38	26	+12	30	16	+14	23	11	+12	91	53	+38
1905	37	20	+17	29	26	+3	23	12	+11	89	58	+31
1906	36	14	+22	39	27	+12	24	11	+13	99	52	+47
TOTAL	**1282**	**1091**	**+191**	**1397**	**1141**	**+256**	**850**	**609**	**+241**	**3529**	**2841**	**+688**

ANBJSM, *Colecția Registre Parohiale de Stare Civilă*, inv. nr. 14, dos. 861, 865, 867, 868, 869, 871, 872, 876, 877.

Camelia David
Școala Gimnazială „Avram Iancu" Satu Mare
Satu Mare, RO
camisantal@yahoo.com

ŞCOALA CIVILĂ ROMANO-CATOLICĂ DE FETE DIN SATU MARE

Radu DAVID

ABSTRACT: *After settling down in Satu Mare in 1842, the nuns of St. Vincent of Paul's Order established several educational institutions for girls. They opened a Primary School in the same year of their arrival to Satu Mare. In 1857, they put the basis of the Roman-Catholic Pedagogical School for Primary School Teachers, and a kindergarten during the following year. Probably in 1874 they established a Crafts School of Girls, where the pupils were learning tailoring.*

In 1890 they set up a Secondary School, which is the subject of the present study. In the Hungarian part of the Austro-Hungarian Empire, this type of educational institution used to be called Civil School. The duration of the studies was of four years. The girls who graduated elementary school were admitted to the Civil School. The girls were inhabitants of Satu Mare city, of the county with the same name, but also of the neighboring counties. Most of them came from families belonging to the small bourgeoisie: traders, crafters, clerks and teachers.

Even if it was a Roman-Catholic school, it had a multi-confessional aspect, as many Jewish and Christian pupils were also admitted at this school, even if they had other religions, as Greek-Catholic and Protestant. By adopting this policy, the school proved itself to be a mirror of the multi ethnical and multi confessional society of Satu Mare. The pupils were taught in Hungarian. Most of the teaching staff was formed of nuns belonging to St. Vincent of Paul Order, a lot of them having been educated at the order's own Superior Normal School of Girls, set up at Satu Mare in 1894. This school was preparing the future teachers for the civil schools.

The Roman-Catholic School for Girls functioned independently of the other educational institutions of the Vincentian sisters until 1926. After Satu Mare was joined to Romania in 1919, the school had to adapt to the requirements of the Romanian educational system. As there were no civil schools in Romania, this school was integrated in the Roman-Catholic High school of Girls in 1926. The high school had been set up by the Vincentian sisters too, in 1918, and the Civil School became the secondary school, Hungarian section, of the high school mentioned above. After Romania lost the North-Western part of Transylvania to Hungary, according to the Dictate from Vienna on the 30th of August 1940, the Civil School regained its independence of the high school in January 1942. Starting with March 1945, Transylvania was taken over by the Romanian state. The school functioned according to the rules of the Hungarian educational system until 1947, but from the fall of 1945, it got back its name of Secondary School, specific to the Romanian educational system. The school was again integrated

into The Roman-Catholic Highschool of Girls, starting with the school year of 1947-1948.
In 1948 the whole educational school system from Romania was nationalized by the communist regime. The nuns lost their right of teaching, and their schools were reorganized by the Romanian state. The Roman-Catholic Highschool of Girls was merged with the Calvinist Highschool of Girls, thus forming the Hungarian Highschool of Girls, one of the nowadays "Ioan Slavici" National College's roots.

Keywords: *educational institutions, Roman-Catholic Pedagogical School, Primary School, pupils, teachers.*

1. Înfiinţarea şi funcţionarea şcolii

Conform anuarului şcolii pe anul şcolar 1922-1923, Şcoala Civilă Romano-Catolică de Fete ar fi fost înfiinţată în anul 1889[1]. Nu a fost identificat însă niciun document care să ateste acest lucru. Cel mai vechi registru matricol al şcolii începe cu anul şcolar 1890-1891[2]. Un alt anuar, cel pentru anul şcolar 1942-1943, menţionează de asemenea, că şcoala a fost întemeiată în 1890[3]. Acelaşi an este indicat şi de către Bura László, într-o sinteză asupra învăţământului sătmărean[4]. Considerăm, fără nici un dubiu, că acesta este anul înfiinţării şcolii. Instituţia a primit drept de publicitate din partea ministerului prin ordinul 27 314 din 8 august 1892. La Satu Mare o şcoala echivalentă ca rang şi destinată tot educaţiei fetelor a fost inaugurată de comunitatea reformată în 1892[5]. Ordinul Sf. Vincenţiu crease o şcoală similară şi la Sighet în 1878[6].

Numele şcolii de care ne ocupăm, aşa cum apare în anuare şi în registrele matricole, era Şcoala Civilă Romano-Catolică de Fete din Satu Mare/Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Leányiskola[7]. Termenul de „şcoală civilă" ar putea trezi nedumeriri, deoarece el nu există în terminologia pedagogică românească. Şcolile civile funcţionau în partea ungară a Imperiului Austro-Ungar şi erau echivalentul gimnaziului din sistemul românesc de învăţământ. Durata studiilor era de patru ani. În anul I erau acceptate absolvente ale şcolii primare de patru, cinci sau şase ani. În anul II se puteau înscrie şi absolvente ale şcolii primare de şase ani.

Şcoala de la Satu Mare a fost inaugurată în timpul episcopului Meszlényi Gyula (1887-1905), căruia oraşul îi datorează şi ridicarea „Turnului Pompierilor", una din construcţiile sale emblematice. Şcoala era în administrarea surorilor milostive din ordinul Sf. Vincenţiu şi îşi

[1] *Anuarul Şcoalei Civile Rom. Cat. de Fete din Satu Mare pe anul şcolar 1922-1923, publicat de direcţiunea şcoalei*, Tipografia Simon şi Vescan, Satu Mare, 1924, p. 2. În continuare *Anuarul Şcolii Civile:1922-1923.*

[2] Arhivele Naţionale ale României, Biroul Judeţean Satu Mare (în continuare ANBJSM) fond: *Gimnaziul Romano-Catolic de Fete*, inv. nr. 371, Registrul matricol nr. 2. În acest fond se află 15 registre. Primul aparţine însă Şcolii Primare (a fost arhivat greşit), iar Registrul nr. 8 este un registru de eliberare a diplomelor.

[3] Agárdy M. Alda (igazgató), *A Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Leányiskola. Évkönyve. Az 1942/1943 tanévrol. Az iskola fennállásának LIII évében szerkesztette*, „Pátria" könyvnyomdai, Szatmárnémeti, 1943, p. 6. În continuare *Anuarul Şcolii Civile: 1942-1943.*

[4] Bura László, *Iskolavárosunk Szatmárnémeti*, Csíkszereda, Státus könyvkiadó, 1999, p. 148. Acesta a întocmit o scurtă schiţă cronologică a acestei şcoli, fără a indica însă vreo sursă bibliografică.

[5] *Ibidem*, p. 147.

[6] Aceasta va funcţiona cu unele intermitenţe până în 1948. Cf. Vánk Sándor, *Máramorosszigeti római katolikus egyházi iskolak*, Nagybánya, 2005, pp. 187-203.

[7] În unii ani şcolari, în registre apare şi cu numele de *A Zardai Római Katolikus Polgári Leányiskola* sau *Az Irgalmas Nővérek Római Katolikus Polgári Leányiskola.*

desfăşura cursurile în clădirea B a Colegiului Naţional „Ioan Slavici" de astăzi. Această clădire a fost finalizată în anul 1892. Cu prilejul lucrărilor de renovare din anul şcolar 2011-2012, în partea centrală a faţadei sudice a clădirii, la limita dintre parter şi etaj, a fost descoperită sub straturi vechi de zugrăveală, o „inscripţie" cu numele şcolii în limba maghiară. Aceasta este acum protejată şi este vizibilă din stradă. Şcoala nu a utilizat singură acest corp de clădire, ci l-a împărţit cu alte instituţii şcolare ale surorilor vincentine. Deoarece clasele paralele erau o raritate, şcoala nu avea nevoie de foarte multe săli de curs. Într-un inventar[8] realizat în februarie 1944 se precizează că această şcoală utiliza exclusiv pentru elevele sale doar patru săli de clasă. Alte cabinete şi laboratoare le împărţea cu celelalte şcoli administrate de surorile caritătii[9]. Cabinetele de istorie, geografie, desen şi sala de gimnastică erau utilizate în comun cu Liceul Romano-Catolic de Fete. Laboratoarele de ştiinţele naturii, chimie şi fizică le folosea împreună cu Liceul Romano-Catolic de Fete şi cu Şcoala Normală Romano-Catolică de Fete. Unele cabinete şi laboratoare, precum şi sala de gimnastică se aflau în corpul de clădire nou, inaugurat în anul 1912 (numit astăzi corpul A).

În primii ani de existenţă şcoala nu a avut un număr mare de eleve, însă în al treilea an de funcţionare numărul acestora s-a dublat faţă de primul an de fiinţare (116 faţă de 58). Şcoala a devenit treptat foarte atractivă pentru familiile care îşi doreau să ofere o educaţie fetelor, dincolo de studiile primare. Elevele şcolii proveneau în general din comitatul Satu Mare şi de la limitele comitatelor învecinate. Pe lângă clasele de „zi" sau cu frecvenţă, şcoala primea la examene şi aşa-numitele eleve particulare, care se pregăteau acasă sau într-o şcoală fără drept de publicitate şi susţineau examenele de final de an într-o şcoală autorizată de minister. După absolvirea şcolii se putea urma un liceu, multe absolvente înscriindu-se la şcolile pedagogice locale, de învăţătoare şi respectiv educatoare, îndrumate şi coordonate tot de surorile caritătii.

În anul I se înscriau absolvente ale şcolii primare, dar categoriile de vârstă erau eterogene în comparaţie cu şcoala de astăzi. Astfel, în anul şcolar 1890-1891, elevele de anul I (clasa a V-a din zilele noastre), erau născute între anii 1877-1879, având deci între 11 şi 13 ani. Cele înscrise în anul I în 1899-1900 aveau tot între 11 şi 13 ani, ca şi cele din 1909-1910, iar cele înscrise în 1919-1920 aveau înte 11 şi 15 ani. Elevele particulare aveau şi vârste mai înaintate. De exemplu, în anul şcolar 1941-1942, au susţinut examnele de absolvire ale anului I şi eleve născute în 1922[10].

Cursurile nu erau gratuite. Se plătea o taxă de înscriere la şcoală şi o altă taxă pentru cursuri. Pentru elevele particulare, în 1894-1895 se percepea o taxă de înscriere de 4 coroane şi o taxă de examen de 20 coroane[11]. În 1899-1900 se plăteau taxe diferite: 24, 50, 60 coroane, în funcţie de potenţa financiară a familiei din care provenea eleva. Majoritatea plătea 10 coroane pentru înscriere şi diferenţa la examen. În săptămânalul catolic *Heti Szemle* din 28 august 1912 se menţionează că taxa de înscriere la Şcoala Civilă era de 10 coroane, iar cea de studii era de 60 de coroane pentru întreg anul şcolar[12]. De la începutul secolului XX şi până la

[8] Arhivele Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, *Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Leányiskola Jegyzőkönyv 1943/1944* (nefondat), proces-verbal încheiat la 20 februarie 1944, pp. 2-3. Este vorba de un proces-verbal/inventar întins pe 29 de pagini (dactilografiate), extrem de cuprinzător. Probabil şcoala se pregătea de ce era mai rău, având în vedere evoluţia războiului. Acest inventar a fost realizat la cererea ministerului.

[9] *Ibidem.*

[10] Informaţiile le-am extras din registrele matricole ale anilor şcolari respectivi, aflate la ANBJSM fond: *Gimnaziul Romano-Catolic de Fete*, inv. nr. 371.

[11] Informaţii despre taxele scolare se regăsesc de obicei în toate registrele matricole, acestea având o rubrică specială în care se înregistra plata acestora, dar şi în presa vremii. Vezi mai ales Registrul matricol nr. 5, pentru elevele din clasele cu frecvenţă şi Registrul matricol nr. 3 pentru elevele particulare.

[12] *Heti Szemle*, anul XXI, Satu Mare, nr. 35, 28 august 1912, p. 5.

începerea Primului Război Mondial cele mai multe eleve achitau 10 coroane pentru înscriere şi 40 coroane pentru examenele de final de an. Elevele care susţineau examen pentru doi ani concomitent achitau 10 coroane pentru înscriere şi 50 pentru examinare. La începutul anului şcolar 1918-1919 taxa de înscriere era de 40 de coroane, iar taxa de studii era în sumă identică[13]. În anul şcolar 1919-1920 taxele se achitau încă în coroane austriece[14]. Exista o taxă de înscriere de 50 de coroane şi taxe de studii/examene în funcţie de posibilităţile familiei (48, 50, 80, 130 coroane). Din anul şcolar următor taxele sunt achitate în lei. Se plătea 30 de lei pentru însciere şi taxe de studii/examen variind de la 100 şi până la 400 lei. Elevele sărace erau scutite de taxe.

Elevele care nu erau din oraş erau cazate în internatul surorilor milostive (celebrul „claustru"), în convictul „Irsik"[15] sau la „Casa Învăţătorilor"[16]. În anul şcolar 1942-1943, dintre elevele claselor cu frecvenţă, 115 locuiau cu părinţii, deci erau din oraş, 18 locuiau în chirie, 35 se aflau în internatul şcolii, 8 erau cazate în internatul „Irsik", iar 4 se aflau la „Casa Învăţătorilor"[17]. În anul şcolar următor 43 de eleve erau cazate în internatul şcolii, 9 la convictul „Irsik" şi 2 la „Casa Învăţătorilor"[18].

Corpul profesoral era format în mare parte din călugăriţe, absolvente ale Şcolii Normale Superioare/Institutului Pedagogic Romano-Catolic. În realitate multe dintre acestea au predat la şcoala civilă înainte de a absolvi cursurile Şcolii Normale Superioare. Astfel, acestea aveau o dublă calitate, profesoare de şcoală civilă şi în acelaşi timp eleve la Şcoala Normală Superioară deschisă în 1894 (multe erau înscrise aici ca eleve particulare). De exemplu Dőry M. Leontia a predat la şcoala civilă cel puţin între 1906-1913, dar a absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare doar în 1910. Göbl M. Anisia a funcţionat între 1891-1894 la şcoala civilă, însă a absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare doar în 1896. Németh M. Stilla a predat la şcoala civilă între 1898-1921, dar a finalizat cursurile la Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare numai în 1912, după tentative anterioare nereuşite. Exemplele de acest gen ar putea continua[19]. Practic, fostele călugăriţe – învăţătoare, au fost şcolarizate suplimentar în propriile instituţii, pentru a deveni profesoare de şcoală civilă.

Este greu de precizat efectivul de cadre didactice pentru fiecare an şcolar, deoarece în registrele matricole semnau doar profesoarele – diriginte şi cele care luau parte la examenele de final de an. Totuşi anuarele şcolii, câte s-au păstrat, ne ajută să ne construim o imagine în legătură cu acest aspect. În anul şcolar 1922-1923 şcoala era încadrată cu 10 cadre didactice: directorul, preotul care preda orele de religie şi opt profesoare, toate călugăriţe[20]. Douăzeci de ani mai târziu (1942-1943) situaţia era aproape identică[21]. Erau încadrate nouă cadre didactice (incluzând-o pe directoarea şcolii), dintre care opt erau călugăriţe, profesoara de sport fiind singura laică şi patru preoţi care predau orele de religie pentru confesiunile romano-catolică, greco-catolică română, greco-catolică maghiară şi reformată. Dintre cele nouă profesoare,

[13] *Szatmári Hirlap,* anul XXVII, Satu Mare, nr. 35, 28 august 1918, p. 3.

[14] Unificarea monetară s-a realizat doar în acel an, de la finalul anului 1918 şi până atunci pe teritoriul României circulând leul românesc, leul german („de ocupaţie"), rubla rusească şi coroana austriacă.

[15] Cunoscut şi sub numele de Convictul Episcopal Romano-Catolic - clădirea alăturată de cea care adăposteşte astăzi Colegiul Naţional Kölcsey Ferenc, de pe strada Alexandru Ioan Cuza, colţ cu strada Mihai Eminescu.

[16] Clădire demolată în prezent. S-a aflat pe locul unei parcări a întreprinderii „Electrolux".

[17] *Anuarul Şcolii Civile: 1942-1943,* p. 24.

[18] Arhivele Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, *Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Leányiskola Jegyzőkönyv 1943/1944* (nefondat), proces-verbal încheiat la 20 februarie 1944, p. 4.

[19] Pentru aceste exemple vezi subcapitolul dedicat personalului didactic al şcolii.

[20] *Anuarul Şcolii Civile:1922-1923,* p. 2.

[21] *Anuarul Şcolii Civile: 1942-1943,* p. 10.

patru erau cu normă întreagă în şcoala civilă, iar celelalte erau încadrate cu normă parţială, având ore şi în alte instituţii şcolare ale surorilor caritătii (profesoara de sport provenea de la Şcoala Comercială de Fete). În anul şcolar următor instituţia era încadrată cu director, trei cadre didactice cu normă întreagă, nouă cu normă parţială, o maestră de lucru manual, un profesor de religie şi un medic şcolar. Cu excepţia medicului şi a preotului/profesor de religie, toate celelalte cadre didactice erau călugăriţe[22].

Până în perioada interbelică anul şcolar a fost împărţit în două semestre. Din 1922-1923 se introduce anul şcolar cu trei trimestre ca efect al impunerii sistemului şcolar românesc. Notarea elevelor s-a realizat cu calificative, de la înfiinţarea şcolii şi până în trimestrul al treilea din anul şcolar 1923-1924, când s-a introdus sistemul de notare românesc cu note de la 1 la 10. Până în anul şcolar 1913-1914 s-a utilizat sistemul de notare cu cinci calificative: kitűnő/eminent, jeles/foarte bine, jó/bine, elégséges/suficient, elégtelen/insuficient. Din anul şcolar 1914-1915 s-a utilizat sistemul cu patru calificative, „eminent" fiind scos din grila de notare. Pentru purtare şi „sărguinţă" se acordau calificative precum: példás/exemplar, dícséretes/lăudabil, jó/bine etc. După Dictatul de la Viena şi revenirea oraşului Satu Mare sub administraţia maghiară s-a reintrodus sistemul de notare cu patru calificative, în mod excepţional fiind folosit neoficial şi „eminent".

Examenele de final de an şcolar erau planificate, de regulă, în luna iunie. Pentru elevele care nu promovau examenul în această primă sesiune şi pentru elevele particulare se mai organizau sesiuni de examinare în septembrie şi uneori şi în decembrie. La examenele de final de an participau profesorii de specialitate, dirigintele şi directorul şcolii alături de un inspector din partea Inspectoratului Şcolar al Episcopiei, care era preşedintele comisiei de examen. De exemplu, la examenele din iunie 1909 a participat şi inspectorul dr. Lessenyey Ferenc (protonotar apostolic şi canonic al Episcopiei Romano-catolice de Satu Mare). În 1911 tot acesta a îndeplinit rolul de preşedinte. În 1912, 1913 şi 1914 ia parte la această activitate noul inspector general, canonicul Szabó István. În 1915 şi 1916 a fost prezent canonicul şi inspectorul general dr. Jórdan Károly de Szentgyőrgy. În 1917, 1918 şi 1919 inspector şi preşedinte al comisiei a fost dr. Lang Antal. În iunie 1920 rolul de preşedinte al comisiei l-a avut dr. Baranyi József. În iunie şi septembrie 1921 inspector era din nou dr. Lang Antal. Examenele din iunie 1922 le coordonează inspectorul general dr. Jórdan Károly de Szentgyőrgy şi dr. Scheffler Ferenc. Tot dr. Szentgyőrgy este preşedinte şi în sesiunea din septembrie 1922. În iunie şi septembrie 1923 preşedintele comisiei de examen a fost dr. Scheffler Ferenc. Pentru examenele susţinute de elevele particulare în 1925-1926, 1926-1927 şi 1927-1928 semnează doar directoarea şcolii – Kassay M. Evangelista. După 1920 la examenele de absolvire asistau şi delegaţi ai ministerului de resort. În 1923 aceştia au fost Ioan Pap şi Gheorghe Sima[23].

Materiile studiate nu s-au modificat prea mult de-a lungul timpului. Redăm în continuare o listă cu „obiectele" studiate în anul şcolar 1890-1891[24]:

- Anul I: Religie şi morală/etică; Limba maghiară (lectură şi gramatică); Limba germană; Limba franceză; Aritmetică; Geografie; Botanică şi Zoologie; Caligrafie; Desen; Muzică; Lucru de mână pentru fete; Gimnastică.
- Anul II: Religie şi morală/etică; Limba maghiară (lectură şi gramatică); Limba germană; Limba franceză; Aritmetică; Geografie; Istorie; Botanică şi Zoologie; Caligrafie; Desen; Muzică; Lucru de mână pentru fete; Gimnastică.
- Anul III: Religie şi morală/etică; Limba maghiară (lectură, gramatică, compunere

[22] Arhivele Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, *Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Leányiskola Jegyzőkönyv 1943/1944* (nefondat), proces-verbal încheiat la 20 februarie 1944, p. 4.
[23] *Anuarul Şcolii Civile:1922-1923*, p. 2.
[24] Cf. ANBJSM fond: *Gimnaziul Romano-Catolic de Fete*, inv. nr. 371, Registrul matricol nr. 2.

şi stilistică); Limba germană; Limba franceză; Aritmetică; Geometrie; Chimie; Mineralogie; Geografie; Istorie; Caligrafie; Desen; Muzică; Lucru de mână pentru fete; Gospodărie; Gimnastică.

- Anul IV: Religie şi morală/etică; Limba maghiară (lectură, gramatică, compunere şi stilistică); Istoria literaturii; Limba germană; Limba franceză; Aritmetică; Geometrie; Chimie; Fizică; Igienă; Geografie; Istorie; Constituţie; Caligrafie; Desen; Muzică; Lucru de mână pentru fete; Gimnastică.

În fiecare an de studiu se acordau calificative şi pentru purtare, sârguinţă şi pentru aspectul lucrărilor scrise.

În anul şcolar 1919-1920 se studiau aceleaşi materii, singura noutate fiind introducerea limbii române ca obiect de studiu[25]. Pentru predarea acesteia a fost adusă o călugăriţă de origine română, Alunár M. Assiola. Adaptarea la sistemul românesc de învăţământ a fost un proces de durată. De altfel, Consiliul Dirigent nu a forţat lucrurile, respectând acel principiu al Rezoluţiei de la Alba Iulia, conform căruia „fiecare popor se va instrui ... în limba sa proprie". După transferul puterii de către autorităţile de la Alba Iulia către autorităţile de la Bucureşti la 4 aprilie 1920, şcoala a trebuit să se adapteze tot mai mult legislaţiei româneşti. Limba de predare a rămas maghiara, dar treptat documentele şcolare încep să fie întocmite în limba română. În anul şcolar 1921-1922 apare pentru prima dată în registrele matricole ştampila bilingvă româno-maghiară. Pentru prima dată numele şcolii este tradus în română - „Şcoala Civilă Romano-Catolică de Fete Satu Mare". Anul şcolar 1922-1923 este primul împărţit în trei trimestre. Tot în acest an, în registrul matricol[26], pentru întâia oară" numele străzilor din Satu Mare este trecut bilingv sau după noua denumire românească. Abia din anul şcolar 1923-1924 registrul matricol este completat exclusiv în limba română (inclusiv rubricatura tipizată). În trimestrele I şi II s-au acordat calificative, după sistemul maghiar, scrise însă în limba română. Pe trimestrul al treilea s-au acordat note de la 1-10, după sistemul românesc. În acest an şcolar se studiau materiile[27]:

- Anul I: Religie; Limba română; Limba maghiară; Limba franceză; Istorie; Geografie; Matematici; Ştiinţele naturii; Muzică vocală; Desen artistic (grafiat Desemn după moda epocii); Caligrafie; Gimnastică; Gospodărie; Lucru manual.

- Anul II: Religie; Limba română; Limba maghiară; Limba franceză; Istorie; Geografie; Matematici; Ştiinţele naturii; Muzică vocală; Desen artistic; Caligrafie; Gimnastică; Gospodărie; Lucru manual.

- Anul III: Religie; Limba română; Limba maghiară; Limba franceză; Limba germană; Istorie; Geografie; Matematici; Ştiinţe fizico-chimice; Muzică vocală; Desen artistic; Caligrafie; Gimnastică; Gospodărie; Lucru manual.

- Anul IV: Religie; Limba română; Limba maghiară; Limba franceză; Limba germană; Istorie; Geografie; Matematici; Ştiinţe fizico-chimice; Muzică vocală; Desen artistic; Gimnastică; Gospodărie; Lucru manual; Igienă; Instrucţie civică.

Din anul 1923 şcoala şi-a pierdut dreptul de publicitate, astfel că examenele de final de an se susţineau la Şcoala Secundară de Stat pentru Fete[28]. Aşa s-a întâmplat în anii 1924, 1925 şi 1926[29]. Deoarece în sistemul românesc de învăţământ nu existau şcoli civile, în 1926 şcoala a fost unită cu Liceul Romano-Catolic de Fete, devenind gimnaziul de secţie maghiară

[25] Loc. cit., Registrul matricol nr. 3, pentru elevele particulare şi Registrul matricol nr. 4 pentru clasele cu frecvenţă.

[26] Pentru aceasta şi pentru celelalte schimbări - vezi Registrul matricol nr. 6.

[27] *Ibidem.*

[28] Azi Colegiul Naţional „Doamna Stanca".

[29] *Ibidem,* f. 374 şi 375 etc.

al acestuia[30]. Va funcţiona astfel până în 1940 la cedarea Ardealului de nod-vest în urma Dictatului de la Viena.

Din toamna anului 1940 se revine la denumirea de şcoală civilă, rămânând însă sub conducere comună cu liceul până în ianuarie 1942[31]. Clasele cu frecvenţă au fost introduse treptat, ajungându-se ca şcoala să aibă efectiv complet în 1943-1944. Elevele particulare au fost numeroase şi în acest interval şi au atins efectivul complet de patru clase încă din 1941-1942. Limba română a rămas obiect de studiu, cu două ore pe săptămână în toţi cei patru ani de şcoală[32]. De asemenea limba română era şi materie de examen de final de an, alături de limba maghiară, limba germană, matematici, ştiinţele naturii, istorie, geografie, fizică şi muzică[33]. S-a revenit la sistemul de notare maghiar cu calificative. Nu există schimbări semnificative printre obiectele de studiu, în comparaţie cu perioada de dinaintea Primului Război Mondial, demnă de semnalat fiind doar renunţarea la studiul limbii franceze şi introducerea limbii germane încă din anul I.

Anul şcolar 1943-1944 a adus o mare instabilitate în rândul personalului didactic, mai multe profesoare călugăriţe plecând din şcoală şi fiind înlocuite[34]. Datorită deplasării frontului, anul şcolar 1944-1945 a început cu întârziere. Numeroase eleve au venit la şcoală abia în semestrul II, fiind acceptate în urma unor examene de diferenţă[35].

Din toamna anului 1945 se renunţă la denumirea de şcoală civilă, impunându-se numele de gimnaziu, specific şcolii româneşti[36]. Şcoala este reintegrată Liceului Romano-Catolic de Fete din anul şcolar 1947-1948.

2. Elevele şcolii

2.1. Evoluţia numărului de elevе[37]

După începuturi modeste, cu un efectiv de doar 58 de elevе în primul an de funcţionare a şcolii, cu numai doi ani mai târziu, numărul acestora se dublează ajungându-se la 116 elevе înscrise în anul şcolar 1892-1893. Procesul se menţine ascendent, cu un uşor regres în anii de la începutul secolului al XX-lea. Primul Război Mondial nu a afectat înscrierile la şcoală, dimpotrivă. Acum, precum şi în primii doi ani de după încheierea conflagraţiei mondiale, se înregistrează cel mai mare număr de elevе înmatriculate din toată istoria şcolii. Această creştere poate oferi însă o imagine eronată. Ea s-a realizat pe seama elevelor „particulare", al căror număr a ajuns să îl depăşească pe al elevelor de la cursurile de „zi".

---

[30] *Anuarul Şcolii Civile: 1942-1943*, p. 6.

[31] *Ibidem.*

[32] De văzut în acest sens registrele matricole de la nr. 9 la 13 (din 1940-41 şi până în 1944-45) şi Arhivele Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, *Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Leányiskola Jegyzőkönyv 1943/1944* (nefondat), proces-verbal încheiat la 20 februarie 1944, p. 4.

[33] Arhivele Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, *Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Leányiskola Jegyzőkönyv 1941/1942*, proces-verbal încheiat la 17 iunie 1942 şi *Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Leányiskola Jegyzőkönyv 1942/1943*, proces-verbal încheiat la 15 iunie 1943.

[34] Loc. cit., *Szatmárnémeti Római Katolikus Polgári Leányiskola Jegyzőkönyv 1943/1944*, procesele-verbale din 29 septembrie 1943, 10 octombrie 1943 şi 1 aprilie 1944, care reflectă aceste modificări.

[35] ANBJSM, fond: *Gimnaziul Romano-Catolic de Fete*, inv. nr. 371, Registrul matricol nr. 13.

[36] Loc. cit., Registrul matricol nr. 14 (an şcolar 1945-1946) şi Registrul matricol nr. 15 (an şcolar 1946-1947).

[37] Datele le-am extras din registrele matricole ale şcolii aflate la AN BJ SM fond: *Gimnaziul Romano-Catolic de Fete*, inv. nr. 371. Cifrele din tabel se referă la elevele înscrise la cursuri în fiecare an şcolar.

Anul şcolar	Clasa											Total înscrise
	Eleve din clasele cu frecvenţă					Eleve „particulare"[38]						
	I	II	III	IV	Total parţial	I	II	III	IV	Mixt[39]	Total parţial	
1890 - 1891	17	14	16	11	**58**	-	-	-	-	-	-	**58**
1891 - 1892	24	20	23	18	**85**	-	-	-	-	-	-	**85**
1892 - 1893	30	27	23	19	**99**	2	1	4	10	-	**17**	**116**
1893 - 1894	31	28	27	20	**106**	2	4	4	7	-	**17**	**123**
1894 - 1895	56	34	27	23	**140**	3	5	14	13	-	**35**	**175**
1895 - 1896	48	57	34	23	**162**	2	2	15	7	4	**30**	**192**
1896 - 1897	35	50	47	32	**164**	4	2	8	2	1	**17**	**181**
1897 - 1898	43	46	47	40	**176**	2	1	4	7	-	**14**	**190**
1898 - 1899	34	41	42	29	**146**	8	5	12	4	3	**32**	**178**
1899 - 1900	47	39	39	34	**159**	10	10	16	8	-	**44**	**203**
1900 - 1901	47	46	53	38	**184**	6	11	12	13	-	**42**	**226**
1901 - 1902	45	46	39	37	**167**	3	3	2	4	-	**12**	**179**
1902 - 1903	39	44	34	35	**152**	2	9	6	2	3	**22**	**174**
1903 - 1904	50	42	38	37	**167**	1	4	11	4	1	**21**	**188**
1904 - 1905	48	61	44	36	**189**	4	5	8	4	-	**21**	**210**
1905 - 1906	46	51	52	40	**189**	1	7	6	9	1	**24**	**213**
1906 - 1907	58	53	59	56	**226**	3	2	3	-	-	**8**	**234**
1907 - 1908	54	58	64	57	**233**	3	7	4	14	-	**28**	**261**
1908 – 1909	79	57	64	52	**252**	5	4	9	3	-	**21**	**273**
1909 - 1910	56	83	52	57	**248**	11	9	9	1	-	**30**	**278**
1910 - 1911	59	58	77	58	**252**	13	14	14	9	-	**50**	**302**
1911 - 1912	63	56	55	63	**237**	11	14	7	4	1	**37**	**274**
1912 - 1913	60	67	63	56	**246**	9	8	9	8	3	**37**	**283**
1913 - 1914	76	67	69	66	**278**	17	10	10	9	3	**49**	**327**
1914 - 1915	45	62	60	61	**228**	12	20	13	7	-	**52**	**280**
1915 - 1916	93	70	68	73	**304**	28	24	21	10	1	**84**	**388**
1916 - 1917	99	69	64	71	**303**	39	31	13	21	15	**119**	**422**
1917 - 1918	118	95	73	66	**352**	56	36	24	8	7	**131**	**483**
1918 - 1919	72	74	72	74	**292**	47	62	46	34	9	**198**	**490**
1919 - 1920	68	64	76	76	**284**	98	71	102	74	10	**355**	**639**
1920 - 1921	61	55	47	67	**230**	36	36	23	24	-	**119**	**349**
1921 - 1922	68	62	44	42	**216**	35	29	20	24	2	**110**	**326**
1922 - 1923	48	68	61	41	**218**	25	9	12	17	28	**91**	**309**
1923 - 1924	40	43	49	49	**181**	1	6	10	6	-	**23**	**204**
1924 - 1925	1	27	19	37	**84**	-	-	-	-	-	-	**84**
1925 - 1926	18	13	12	-	**43**	5	-	3	-	-	**8**	**51**
1926 - 1927	-	-	-	-	-	2	4	-	-	-	**6**	**6**
1927 - 1928	-	-	-	-	-	-	1	4	-	-	**5**	**5**
1940 - 1941	66	-	-	-	**66**	14	5	4	-	-	**23**	**89**
1941 - 1942	64	65	-	-	**129**	45	37	35	28	-	**145**	**274**
1942 - 1943	62	58	66	-	**186**	33	29	44	25	-	**131**	**317**
1943 - 1944	61	60	60	60	**241**	37	31	42	32	-	**142**	**384**
1944 - 1945	60	57	48	60	**225**	10	18	29	41	-	**98**	**323**
1945 - 1946	40	60	60	52	**212**	-	7	-	12	-	**19**	**231**
1946 - 1947	66	54	55	57	**232**	-	-	-	-	-	-	**232**

[38] Pentru primii doi ani de existenţă a şcolii nu sunt menţionate eleve particulare. În anii şcolari 1892-1893 şi 1893-1894 acestea au fost trecute în acelaşi registru matricol cu elevele din clasele cu frevenţă. Din 1894-1895 este deschis un registru matricol separat pentru acestea (Registrul matricol nr. 3).

[39] În această categorie am inclus elevele particulare care susţineau examenele pentru mai mulţi ani şco-

Astfel, dacă în 1913-1914 elevele „particulare" reprezentau 14,94 % din elevele înscrise, în 1916-1917 erau deja 28,19 %, iar în 1919-1920 atingeau 57,35 %, pentru a descreşte în anul şcolar următor la 34,09 % şi în 1923-1924 la 11,27 %. Această suprareprezentare a elevelor „particulare" în anii de război o putem pune pe seama dorinţei părinţilor de a-şi proteja fiicele, care erau astfel nevoite să se deplaseze la Satu Mare, doar în perioada de susţinere a examenelor anuale. În plus în anul şcolar 1919-1920 numeroase eleve de la Şcoala Civilă de Stat din Baia Mare şi-au susţinut examenele ca eleve „particulare" cu cadrele didactice de la Satu Mare[40]. Aşa se explică creşterea neobişnuită a numărului elevelor de acest tip pentru acest an şcolar. Cu toate acestea trebuie să remarcăm faptul că numărul elevor de la cursurile cu frecvenţă nu a scăzut în vremea războiului, continuând chiar să crească, atingând valoarea maximă în anul şcolar 1917-1918.

După război, efectivul total al şcolii a început să scadă din trei motive. În primul rând, trasarea graniţei dintre România şi Ungaria, a făcut ca şcoala din Satu Mare să piardă o importantă arie de selecţie situată în vestul comitatului Satu Mare, care acum se afla în Ungaria. Al doilea motiv a fost pierderea dreptului de publicitate al şcolii. A treia cauză a constituit-o înfiinţarea Şcolii Secundare de Stat pentru Fete, în toamna anului 1923, care a atras elevele române. Decăderea este extrem de vizibilă dacă punem în balanţă anul şcolar 1922-1923, în care exista un număr de 309 eleve înscrise şi, comparativ, anul şcolar imediat următor cu doar 204 eleve înscrise. Remarcăm, deci, o scădere cu o treime a populaţiei şcolare. La începutul anului şcolar 1923-1924, 123 de cursante ale şcolii au fost preluate de Şcoala Secundară de Stat pentru Fete[41]. Este vorba despre elevele de origine română şi evreiască, eleve care nu au mai avut dreptul să frecventeze o instituţie romano-catolică cu predare în limba maghiară. Anii următori au înregistrat un declin drastic al numărului de eleve înscrise, până la transformarea Şcolii Civile în gimnaziul (şi totodată secţia maghiară a) Liceului Romano-Catolic de Fete.

După reînfiinţarea sa ca Şcoală Civilă în toamna anului 1940, în urma Dictatului de la Viena, populaţia şcolară a revenit treptat la valorile numerice de dinaintea Primului Război Mondial, cu menţiunea că elevele particulare reprezentau iarăşi procentaje importante din total: 52,91 % în anul şcolar 1941-1942, 41,32 % în 1942-1943, 36,97 % în 1943-1944 şi 30,34 % în 1944-1945.

Un alt aspect important ce necesită a fi urmărit este abandonul şcolar. Acesta poate fi observat atât studiind evoluţia/involuţia numărului de eleve dintr-o clasă pe parcursul şcolarităţii, cât şi ca procentaj pentru fiecare an şcolar în parte. Dacă studiem evoluţia/involuţia numărului de eleve dintr-o clasă, vom constata atât clase care suferă scăderi de efectiv, cât şi clase care înregistrează creşteri. Astfel, în anul şcolar 1895-1996 - în anul I au fost înscrise 48 de eleve. Au promovat în anul IV doar 29. În anul şcolar 1900-1901 elevele din anul I de studii au fost în număr de 47. În anul IV (1903-1904) în clasă rămăseseră 37 de fete. În anii de la începutul secolului al XX-lea şi ai Primului Război Mondial observăm fenomenul contrar. Astfel, anul I din 1903-1904, avea înscrise 50 de eleve, în vreme ce în anul IV (1906-1907) regăsim 56 de eleve. În anul I din 1914-1915 erau înregistrate 45 de eleve; aceeaşi clasă în anul IV (1917-1918) prezenta 66 eleve înscrise[42]. Între 1940-1947 se consemnează doar

lari. De exemplu, în anul şcolar 1895-1896, două eleve au susţinut atât examenele pentru anul III, cât şi cele de anul IV. Tot aici am inclus şi elevele pentru care nu este clar precizat anul de studiu.

[40] Conform înscrisurilor din Registrul matricol nr. 3., f. 220, elevele particulare din Baia Mare (119 eleve) şi Baia Sprie (47 eleve) au susţinut examenul în localitate, comisia de examinare deplasându-se acolo.

[41] Ioan Viman, *Învăţământul secundar din părţile sătmărene în perioada interbelică: 1919-1940*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2007, p. 199. Autorul pune acest transfer pe seama desfiinţării Şcolii Civile Romano-Catolice de Fete. În realitate, în 1923 şcoala şi-a pierdut doar dreptul de publicitate.

[42] Nu mai furnizăm alte exemple, deoarece datele sunt uşor de urmărit pe diagonală, în tabel.

pierderi minore pentru fiecare clasă. În tabelul de mai jos ne-am propus să surprindem situaţia abandonului şcolar, prin decupaje secvenţiale situate la cinci ani distanţă. Am luat în discuţie şi anii supuşi vitregiilor existenţei obiective, precum 1918-1919 şi 1919-1920, în care „Marea Istorie" a afectat situaţia învăţământului.

Anul şcolar	Număr eleve retrase din clasele cu „frecvenţă"	Abandonul la elevele „particulare"[43]	Total
1890 - 1891	6	-	**6 (10,34 %)**
1895 - 1896	8	-	**8 (4,16 %)**
1900 - 1901	18	4	**22 (9,73 %)**
1905 - 1906	12	3	**15 (7,03 %)**
1910 - 1911	15	2	**17 (5,62 %)**
1915 - 1916	6	-	**6 (1,54 %)**
1918 - 1919	23	75	**98 (20 %)**
1919 - 1920	25	71	**96 (15,50 %)**
1920 - 1921	13	25	**38 (10,88 %)**
1924 - 1925	27	-	**27 (32,14 %)**
1940 - 1941	9	1	**10 (11,23 %)**
1944 - 1945	3	-	**3 (1,33 %)**

Se observă uşor că după un început ezitant, cu un procent de peste 10 % eleve retrase în primul an de funcţionare a şcolii, în anii următori rata abandonului şcolar este în scădere, înregistrând valori mici chiar şi în vremea Primului Război Mondial. Primăvara tensionată a anului 1919 şi redesenarea graniţelor au dus la creşterea procentuală a acestui fenomen pentru anii şcolari 1918-1919 şi 1919-1920. Astfel, în cazul a 43 dintre cele 71 de eleve particulare ce nu s-au mai prezentat la examene în anul şcolar 1919-1920, este indicată noua frontieră ca motiv al abandonului şcolar[44]. În schimb, procentajul mare al abandonului din 1924-1925 se datorează cu siguranţă retragerii dreptului de publicitate al şcolii, de către statul român. În celălalt interval de funcţionare a şcolii se observă o rată mare de renunţare la studii în primul an de reluare a activităţii (1940-1941) şi procentaje mult mai mici în anii următori.

O problemă pe care am întâlnit-o şi la Şcoala Primară este suprapopularea claselor. Numărul de eleve într-o clasă depăşea frecvent 40 – 50. Abia în anul şcolar 1908-1909 avem informaţii despre clase paralele - I A şi I B cu 39 şi, respectiv, 40 de eleve. Până atunci nu există indicii despre existenţa acestui format. Următorii doi ani şcolari această structură este menţinută, dar în 1911-1912 clasele au fost unite într-una singură de anul IV cu 63 de eleve. În 1915-1916 avem iarăşi I A şi I B, în total 93 de eleve. Anul următor clasa este comasată şi cuprinde 69 de eleve (anul II). În schimb anul I are două clase - de 49 şi, respectiv, 50 de eleve. Şi în 1917-1918 există două clase de anul întâi, I A - cu 60 de eleve şi I B - cu 58 de eleve. Şi anul doi se remarcă prin două clase: II A - cu 46 şi II B cu 49 eleve. În 1919-1920 existau III A şi III B, respectiv IV a şi IV B. În 1920-1921 - IV A şi IV B aveau în total 67 eleve. Sălile de clasă mari

[43] Erau eleve care se înscriau la şcoală, dar nu se prezentau pentru susţinerea examenelor.

[44] ANBJSM fond: *Gimnaziul Romano-Catolic de Fete*, inv. nr. 37, Registrul matricol nr. 3, passim.

şi aerisite permiteau funcţionarea cu efective de neconceput astăzi.

2.2. Confesiunea religioasă a elevelor[45]

Anul şcolar	Confesiunea					Total (100 %)
	Romano-catolică	Greco-catolică	Reformată	Israelită	Alta/ neprecizată	
1890 - 1891	34 (58,62 %)	2 (3,44 %)	6 (10,34 %)	16 (27,56 %)	-	**58**
1894 - 1895	108 (61,71 %)	18 (10,28 %)	21 (12 %)	28 (16 %)	-	**175**
1899 - 1900	119 (58,62 %)	12 (5,91 %)	28 (13,79 %)	44 (21,67 %)	-	**203**
1904 - 1905	140 (66,66 %)	24 (11,42 %)	17 (8,09 %)	29 (13,80 %)	-	**210**
1909 - 1910	164 (58,99 %)	44 (15,82 %)	22 (7,91 %)	48 (17,26 %)	-	**278**
1914 - 1915	163 (58,21 %)	39 (13,92 %)	33 (11,78 %)	45 (16,07 %)	-	**280**
1919 - 1920	290 (46,84 %)	92 (14,86 %)	82 (13,24 %)	121 (19,54 %)	34 (5,49 %)	**619**
1922 - 1923[46]	193 (67,48 %)	44 (15,38 %)	24 (8,39 %)	25 (8,74 %)	-	**286**
1924 - 1925	62 (73,80 %)	3 (3,57 %)	9 (10,71 %)	10 (11,90 %)	-	**84**
1940 - 1941	50 (56,17 %)	24 (26,96 %)	13 (14,60 %)	1 (1,12 %)	1 (1,12 %)	**89**
1944 - 1945	224 (69,34 %)	73 (22,60 %)	22 (6,81 %)	-	4 (1,23 %)	**323**

Am selectat pentru analiza noastră ani şcolari situaţi la un ecart aproximativ egal. Se constată o dominare netă a elevelor de confesiune romano-catolică, care au majoritatea absolută în toţi anii studiaţi (excepţie 1919-1920). Urmează elevele de religie israelită, cele de confesiune greco-catolică şi cele de confesiune reformată. În rândul acestora din urmă le-am cuprins atât pe cele de confesiune „helvetică" adică calvină (care erau majoritare), cât şi pe elevele unitariene sau de confesiune evanghelică augustană[47]. Se observă dispariţia elevelor de confesiune israelită în anii celui De-al Doilea Război Mondial. Acest fapt se datorează în

[45] Datele le-am cules din registrele matricole utilizate şi pentru studierea evoluţiei numărului elevelor şcolii.

[46] Date extrase din Anuarul Şcolii Civile: 1922-1923, p. 8. Conform anuarului numărul total de eleve înscrise la şcoală a fost de 286. Conform calculelor noastre bazate pe datele înregistrate în registrele matricole, în acest an şcolar ar fi fost înscrise 309 eleve.

[47] De exemplu, în anul şcolar 1890-1891, din cele şase eleve menţionate la confesiunea reformată, cinci ţineau de ramura „helvetică"/calvină, iar una era unitariană. În 1899-1900 printre elevele reformate se aflau şi trei de confesiune evanghelică augustană şi o elevă ce ţinea de cultul unitarian etc.

primul rând legislaţiei antisemite din Ungaria, care se aplica şi în Ardealul de nord-vest, după 30 august 1940, conform căreia în şcoli se aplica principiul „numerus clausus", procentajul elevilor evrei neputând depăşi 6 % în şcolile publice, cifră care corespundea aproximativ cu procentajul populaţiei evreieşti raportată la întreaga populaţie a ţării[48]. Pe de altă parte, la Satu Mare, în anul 1941 s-a deschis o Şcoală Civilă Mixtă evreiească[49], aceasta preluând majoritatea elevelor de această confesiune din celelate şcoli din oraş.

2.3. Originea etnică a elevelor

Nu am întocmit un studiu sistematic cu privire la originea etnică a elevelor acestei şcoli, deoarece datele existente sunt insuficiente. Registrele matricole nu menţionează clar etnia, ci limba maternă. În aceste condiţii la majoritatea elevelor este consemnată ca limbă maternă maghiara. Pentru a interpreta datele existente se poate apela la religie/confesiune şi la numele elevelor.

Se poate afirma la modul general, că o mare parte a elevelor de confesiune romano-catolică era de etnie maghiară. Printre ele există însă destule de etnie germană (şvabă) şi slovacă, fapt evidenţiat de numele lor. Elevele de confesiune greco-catolică erau în majoritate de etnie română şi ucraineană, fără a uita de cele care aparţineau de biserica greco-catolică maghiară. Şi pentru elevele romînce este consemnată ca limbă maternă maghiara. Vom analiza situaţia din câţiva ani şcolari.

Astfel, conform registrului matricol pentru anul şcolar 1890-1891, toate cele 58 de eleve înscrise, ar fi avut ca limbă maternă maghiara[50]. Or, 16 eleve erau de origine israelită, iar dintre cele două eleve greco-catolice, Katoka Maria, pare a avea mai degrabă origine ruteană.

În 1894-1895 toate elevele din clasele cu frecvenţă sunt declarate ca având limba maternă maghiara, deşi 28 dintre acestea erau israelite, iar 15 greco-catolice. Elevele particulare sunt considerate de asemenea de limbă maternă maghiară, or două dintre elevele greco-catolice au o certă origine românească. Este vorba despre Nyistor Amália şi despre Papp Irén, al cărei tată, Papp István, era preot greco-catolic în Baia Sprie[51].

Pentru anul şcolar 1899-1900, dintre cele 159 eleve înscrise la clasele cu frecvenţă, la 144 este consemnată ca limbă maternă maghiara, la 13 germana, iar pentru două româna. Cele 44 de eleve particulare sunt considerate toate ca având limba maternă maghiara, chiar şi Domnitza Paulina, de confesiune greco-catolică, al cărei tată era cantor – învăţător. În anul şcolar următor elevele cu limba maternă germană şi română dispar aproape în totalitate, printre elevele de la cursuri cu frecvenţă fiind înregistrată una singură cu limba maternă germană. Nu este vorba de o dispariţie fizică ci de faptul că la aceleaşi eleve acum este consemnată maghiara ca limbă maternă.

În anul şcolar 1909-1910 întâlnim o situaţie similară. Astfel, toate cele 57 de eleve ale anului IV, clasă cu frecvenţă, sunt considerate a avea limba maternă maghiara. 16 dintre acestea erau israelite, iar şase greco-catolice. Dintre acestea şase considerăm că Bozsán Julianna (din Botiz), Márosan Mária (Negreşti-Oaş) şi Muszte Mária (Târgu-Lăpuş) au cu siguranţă româna ca limbă maternă. În acelaşi an şcolar, toate elevele particulare sunt înregistrate cu maghiara ca limbă maternă, deşi şase erau de confesiune israelită şi cinci greco-catolice. Dintre acestea cinci,

---

[48] Lőwy Dániel, *A Kálváriától a tragédiáig. Kolozsvár zsidó lakosságának története* , Koinónia Kiadó, Kolozsvár, 2005, p. 131.

[49] Despre această şcoală vezi: Csirák Csaba, *A Szatmárnémeti Izraelita Koedukációs Polgári Középiskola*, lucrare accesibilă la: http://egyur.50webs.com/Izrkozepisk.pdf (ultima accesare: 07.02.2017).

[50] ANBJSM, fond: *Gimnaziul Romano-Catolic de Fete din Satu Mare*, nr. inv. 371, Registrul matricol nr. 2.

[51] Pentru elevele particulare: *loc. cit.*, Registrul matricol nr. 3.

trei sunt sigur românce: surorile Szücs Kornélia şi Valéria[52], al căror tată era cantor-învăţător la Csenger şi Bretan Florá, al cărei tată era de asemenea cantor-învăţător, însă la Doba.

Conform unei statistici[53] referitoare la anul şcolar 1942-1943, dintre cele 180 de eleve clasificate din clasele cu frecvenţă, 165 aveau ca limbă maternă maghiara, iar 15 româna. Din cele 180 de eleve, 154 vorbeau doar limba maghiară, 24 vorbeau atât româna cât şi maghiara, iar două eleve cunoşteau atât limba maghiară cât şi pe cea germană.

Situaţia este similară cu cea înregistrată în cazul Şcolii Primare[54] şi considerăm că furnizarea altor exemple de acest gen ar fi redundantă. Este evident că majoritatea elevelor avea maghiara ca limbă maternă, procesul de maghiarizare fiind accentuat atât în mediul şvăbesc, cât şi în cel evreiesc, dar exemple precum cele de mai sus arată cât de nesigure sunt aceste înregistrări din documentele şcolare şi îndeamnă la utilizarea lor cu precauţie.

2.4. Originea geografică a elevelor

Distanţa de la care vin elevii pentru a studia la o şcoală arată zona de influenţă a acesteia şi dovedeşte notorietatea sa. O analiză complexă a acestei situaţii este imposibil de realizat, datorită modalităţilor diferite de înregistrare a datelor în registrele matricole. Astfel, în unele registre este indicată localitatea unde s-a născut eleva, în timp ce în altele se menţionează adresa de domiciliu a părinţilor. Util pentru demersul nostru este domiciliul părinţilor şi al elevei din perioada studiilor. Considerăm că este irelevantă alcătuirea unor statistici bazate pe locul de naştere al elevei, deoarece în multe situaţii acesta nu coincide cu adresa din perioada şcolarităţii şi deci nu reflectă gradul de atractivitate al şcolii[55]. În consecinţă ne vom baza în demersul nostru pe datele existente[56].

Anul şcolar	Eleve din clasele cu frecvenţă		Elevele particulare		Total	
	Din oraşul Satu Mare	Din afara oraşului	Din oraşul Satu Mare	Din afara oraşului	Din oraşul Satu Mare	Din afara oraşului
1890 - 1891	38	20	-	-	**38 (65,51 %)**	**20 (34,39 %)**
1894 - 1895	76	64	4	31	**80 (45,71 %)**	**95 (54,25 %)**
1899 - 1900	91	68	6	38	**97 (47,78 %)**	**106 (52,22 %)**

[52] Kornélia este trecută cu numele de familie Szücs, iar Valéria cu numele de familie Szüts.

[53] *Anuarul Şcolii Civile: 1942-1943*, p. 23.

[54] Situaţia este identică şi în cazul celorlalte şcoli administrate de „surorile milostive" la Satu Mare, după cum vom vedea în capitolele următoare.

[55] De exemplu din cele 35 de eleve particulare înscrise în anul şcolar 1894-1895, pentru 16 locul naşterii nu coincide cu domiciliul din momentul înscrierii la şcoală. În 1899-1900, din 44 de eleve particulare datele nu coincid la 19 eleve, în 1904-1905, din 22 de eleve datele nu corespund pentru 10 eleve, în 1909-1910, din 30 de eleve, datele nu corespund pentru 12 eleve, în 1914-1915, din 52 eleve nu corespund la 23. Datele le-am extras şi comparat din Registrul matricol nr. 3. Nici la elevele de la cursuri cu frecvenţă nu este altă situaţie. Pentru anul şcolar 1915-1916, din totalul de 309 eleve înscrise, locul naşterii nu coincide cu domiciliul în cazul a 142 de eleve, iar pentru 10 eleve nu se poate stabili corespondenţa deoarece nu sunt înregistrate ambele tipuri de date. Cf. Registrul matricol nr. 5.

[56] În registrele matricole pentru clasele cu frecvenţă, după înregistrarea datelor pentru fiecare an şcolar, este întocmit, de regulă, un tabel cu statistica anului respectiv. Acesta cuprinde şi două rubrici dedicate locului de unde provin elevele, în una din acestea fiind consemnate elevele din oraşul Satu Mare iar cele din comitat în cealaltă. În Registrul nr. 3, în care sunt cuprinse elevele particulare, se indică atât locul naşterii, cât şi adresa de domiciliu a elevelor.

1904 - 1905	124	65	9	12	**133 (63,33 %)**	**77 (36,37 %)**
1909 - 1910	169	79	-	30	**169 (60,79 %)**	**109 (39,21 %)**
1914 - 1915	159	69	4	48	**163 (58,21 %)**	**117 (41,79 %)**
1919 - 1920	160	124[57]	7	348	**167 (26,13 %)**	**472[6] (73,87 %)**

Este evident că în clasele cu frecvenţă sunt majoritare elevele din oraş, însă cele provenite din afara oraşului reprezintă procente semnificative. Aşa cum era de aşteptat, în cazul elevelor particulare, raportul se inversează, fiind majoritare elevele din alte oraşe sau din mediul rural. Studiind localităţile de proveniență ale acestora, constatăm că în mare parte acestea erau oraşe mici (precum Baia Sprie, Carei, Csenger, Mátészalka), târguri şi comune mai mari (precum Seini, Şomcuta Mare, Livada, Medieşu Aurit sau Apa). Mai jos vom ilustra concret aceste afirmaţii, prezentând originea elevelor particulare, pentru câţiva ani şcolari.

În anul şcolar 1894-1895 elevele particulare care nu erau localnice proveneau din Carei (19), Baia Sprie (5), Medieşu Aurit (4), Kabola Poliana[59] (2) şi de la o fermă din zona Nagy-Vadas (1)[60].

În anul şcolar 1899-1900 elevele particulare care nu erau localnice proveneau din Baia Sprie (7), Apa (3), Bixad (3), Medieşu Aurit (3), Valea lui Mihai (3), Livada Nouă (2). Câte o elevă îşi avea domiciliul în Curtuiuşeni, Fehérgyarmat[61], Feketeardó[62], Livada, Jászberény[63], Jibou, Nagyecsed[64], Nyírbátor[65], Oraşu Nou, Recea, Seini, Slatina[66], Szamosszeg[67], Tăuţii Măgheräuş, Terebeşti, Ulmeni.

În anul şcolar 1904-1905 nouă dintre elevele particulare erau din Satu Mare. Celelalte 12 veneau din Botiz (2), Carei (2), Crucişor, Fehérgyarmat (1), Korolevo[68] (1), Mărtineşti, Nagydobos[69] (1), Seini (1), Turulung (1), Vásárosnamény[70] (1). Doar două eleve erau din afara comitatului Satu Mare, venind din Bereg şi Ugocea.

În 1909-1910 printre elevele particulare nu se regăseşte niciuna cu domiciliul în Satu Mare. Acestea veneau din Mátészalka (7), Livada (3), Urziceni (3), Carei (2), Socond (2), Şomcuta Mare (2), Csengerújfalu[71] (2). Câte o elevă provenea din Doba, Fehérgyarmat,

---

[57] 43 dintre acestea nu erau din judeţul Satu Mare.

[58] Amintim că cele mai multe dintre eleve au susţinut exemenele la Baia Mare şi Baia Sprie cu o comisie de examinare de la Satu Mare.

[59] Localitate din Ucraina de azi, Kobyletska Poliana.

[60] În judeţul Szabolcs-Szatmár-Bereg din nord-estul Ungariei de astăzi.

[61] Oraş în judeţul Szabolcs-Szatmár-Bereg din nord-estul Ungariei de astăzi.

[62] Azi Chernotisov, raionul Vinogradov din vestul Ucrainei.

[63] Oraş în judeţul Jász-Nagykun-Szolnok din Ungaria centrală.

[64] Oraş în judeţul Szabolcs-Szatmár-Bereg din nord-estul Ungariei de astăzi.

[65] *Ibidem.*

[66] Orăşel din Maramureşul istoric, situat la nord de Sighetul Marmaţiei, azi în raionul Tyachiv din Ucraina.

[67] Sat situat lângă oraşul Mátészalka din judeţul Szabolcs-Szatmár-Bereg din nord-estul Ungariei de astăzi.

[68] Localitate în raionul Vinogradov, Ucraina de vest.

[69] Sat situat lângă oraşul Mátészalka din judeţul Szabolcs-Szatmár-Bereg din nord-estul Ungariei de astăzi.

[70] Oraş în judeţul Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungaria.

[71] Sat în districtul Csenger, judeţul Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungaria.

Hajdúdorog[72], Komlódtótfalu[73], Nábrád[74], Micula, Sanislău, Sechereşa, şi Seini.

În anul şcolar 1914-1915 doar o elevă avea domiciliul în afara comitatului Satu Mare, venind din Vylok, comitatul Ugocea, astăzi în Ucraina. Celelalte eleve erau din oraşe şi sate de pe cuprinsul Sătmarului, doar trei fiind din oraş. Din Ardud erau originare 12 eleve; din Mátészalka – 13; din Şomcuta Mare – cinci eleve, iar din Atea şi Ruşeni veneau două eleve. Câte o elevă provenea din Berchez, Cărăşeu, Cicârlău, Culciu Mic, Nagydobos, Nagyecsed, Sâi, Terebeşti, Vitka[75], Vylok[76], Zsárolyan[77].

În anul şcolar 1919-1920, atât la clasele cu frecvenţă, cât mai ales la clasele de eleve „particulare" se înregistrează un mare număr de eleve din afara comitatului, dar mai ales din oraşul Baia Mare[78]. Majoritatea provenea de la Şcoala Civilă de Stat de aici şi s-a înscris la Satu Mare pentru a-şi susţine exemenele de final de an[79].

Pe baza datelor prezentate mai sus, concluzionăm că şcoala atrăgea eleve de pe tot cuprinsul comitatului Satu Mare - în configuraţia sa de atunci şi, deopotrivă, din aşezări situate la limitele comitatelor vecine[80].

2.5. Originea socială a elevelor

În rândurile următoare vom încerca să prezentăm un profil al elevelor care au urmat cursurile şcolii, în funcţie de originea lor socială[81]. Pentru aceasta am extras din registrele matricole date privind profesia părinţilor. De regulă este menţionată doar profesia tatălui, situaţia mamei fiind menţionată doar în cazul decesului tatălui. Ca şi în cazurile precedente, am efectuat studii de caz pentru câţiva ani şcolari, pe care i-am considerat reprezentativi, deoarece datele culese pentru ani şcolari consecutivi sunt aproape identice şi prezentarea lor an de an ar deveni redundantă. Deoarece am regăsit în informaţiile documentare o mare diversitate a profesiilor, am încercat să le cuantificăm în câteva domenii reprezentative, pe care le vom reda în tabelul următor. Profesiile foarte rare (restaurator, pădurar, etc.) le-am încadrat la categoria „altele".

---

[72] Oraş în districtul Hajdúböszörmény, judeţul Hajdú-Bihar, Ungaria.

[73] Sat în districtul Csenger, judeţul Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungaria.

[74] Sat în districtul Fehérgyarmat, judeţul Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungaria.

[75] Mică aşezare lângă Vásárosnamény, în judeţul Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungaria.

[76] Localitate în raionul Vinogradov, Ucraina de Vest.

[77] Sat în districtul Fehérgyarmat, judeţul Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungaria

[78] Amintim că acesta făcea parte din comitatul Satu Mare.

[79] Nu cunoaştem situaţia şcolii din Baia Mare. Probabil că acesteia i-a fost retras dreptul de publicitate de către autorităţile statului român.

[80] Elevele din clasele cu frecvenţă, care nu erau din oraşul Satu Mare, veneau cam din aceeaşi arie geografică şi aceleaşi localităţi ca şi elevele particulare. Cf. datele înregistrate în ANBJSM, fond: *Gimnaziul Romano-Catolic de Fete*, inv. nr. 371, Registrul maticol nr. 5. Acest registru cuprinde datele personale ale elevelor din clasele cu frecvenţă, inclusiv domiciliul acestora, pentru intervalul cuprins între anii 1915-1926.

[81] Până în anul şcolar 1919-1920 datele se referă doar la elevele particulare, deoarce nu sunt disponibile informaţii de acest gen pentru elevele din clasele cu frecvenţă. Datele provin de la ANBJSM fond: *Gimnaziul Romano-Catolic de Fete*, inv. nr. 371, Registrul matricol nr. 3.

Profesia (ocupaţia) părinţilor	Anul şcolar							
	1894-1895	1899 -1900	1904 -1905	1909 -1910	1914 -1915	1919 -1920\Elev e particulare[82]	1919 -1920 Eleve din clasele cu frecvenţă[83]	1942 -1943[84]
Proprietari de moşie	4 (11,42 %)	10 22,72 %)	7 (33,33 %)	7 (23,33 %)	8 (15,38 %)	7 (9,45 %)	21 (7,95 %)	4 (2,33 %)
Administrator moşie	-	5 (11,36 %)	-	1 (3,33 %)	1 (1,92 %)	-	3 (1,13 50	-
Industriaşi; directori fabrică, mină sau bancă	2 (5,71 %)	-	1 (4,76 %)	1 (3,33 %)	1 (1,92 %)	2 (2,70 %)	5 (1,89 %)	4 (2,33 %)
Profesii libere[85]	1 (2,85 %)	2 (4,54 %)	2 (9,52 %)	3 (10 %)	8 (15,38 %)	2 (2,70 %)	5 (1,89 %)	13 (18,30 %)
Comercianţi	3 (8,57 %)	1 (2,27 %)	-	3 (10 %)	2 (3,84 %)	7 (9,45 %)	42 (15,90 %)	5 (2,92 %)
Funcţionari	8 (22,85 %)	2 (4,54 %)	6 (28,57 %)	6 (20 %)	7 (13,46 %)	9 (12,16 %)	28 (10,60 %)	38 (22,22 %)
Profesori; învăţători şi/sau cantori; preoţi	3 (8,57 %)	3 (6,81 %)	1 (4,76 %)	6 (20 %)	6 (11,53 %)	5 (6,75 %)	16 (6,06 %)	8 (4,67 %)
Militari, gardieni, jandarmi, poliţişti	-	-	-	-	-	6 (8,10 %)	10 (3,78 %))	3 (1,75 %)
Agricultori	-	6 (13,63 %)	1 (4,76 %)	-	5 (9,61 %)	4 (5,40 %)	38 (14,39 %)	43
Mici meseriaşi	6 (17,14 %)	3 (6,81 %)	3 (14,28 %)	2 (6,66 %)	3 (5,76 %))	13 (17,56 %)	48 (18,18 %)	51 (25,14 %)
Muncitori	-	3 (6,81 %)	-	-	2 (3,84 %)	6 (8,10 %)	43 (16,28 %)	-
Pensionari	-	1 (2,27 %)	-	-	-	-	2 (0,75 %)	-
Mama văduvă	2 (5,71 %)	2 (4,54 %)	-	-	-	1 (1,35 %)	-	-
Orfani de ambii părinţi	-	1 (2,27 %)	-	-	-	-	-	-
Altele (servitor, zilier, frizer, chelner etc.)	3 8,57 %)	2 (4,54 %)	-	-	4 (7,69 %)	2 (2,70 %)	4 (1,51 %)	-
Nu există date (sau sunt indescifrabile)	2 (5,71 %)	3 (6,81 %)	-	1 (3,33 %)	5 (9,61 %)	9 (12,16 %)	33 (12,50 %)	15 (8,77 %)
Total (100 %)	**35**	**44**	**21**	**30**	**52**	**74**	**264**	**171**

Pe baza datelor din tabel putem conchide că elevele proveneau din familii ce aparţineau burgheziei mici şi mijlocii, funcţionarilor şi intelectualilor, dar şi proprietarilor agricoli mai înstăriţi, categorii sociale educate şi cu disponibilitate financiară pentru a oferi educaţie unei

[82] Datele se referă doar la elevele particulare din anul IV.

[83] Date extrase din Registrul matricol nr. 5, loc.cit.

[84] Date extrase din Anuarul Şcolii Civile pe anul şcolar 1942-1943. Informaţiile se referă doar la elevele din clasele cu frecvenţă.

[85] Jurişti, medici, farmacişti, ingineri, artişti etc.

fete în învățământul secundar. Spre exemplu în 1894-1895, Böszörmenyi Zsigmond, proprietar de moşie, întreţinea la şcoală ca eleve particulare trei fiice, una în anul II de studii şi celelalte două în anul III. În acelaşi an Bákо Anna, fiica directorului minelor de la Baia Sprie absolvea anul III, iar Ilona şi Mária, fiicele lui Dukász Endre, constructor şi restaurator de orgi din Carei încheiau cu succes anul IV.

Remarcăm faptul că fiicele de muncitori şi agricultori aproape că lipsesc dintre elevele particulare, dar sunt bine reprezentate în clasele cu frecvenţă[86]. Acest fapt se datorează stării materiale mai precare a acestor categorii, care nu îşi permiteau să plătească meditatori personali pentru fiicele lor. În schimb, la clasele cu frecvenţă puteau obţine reducerea taxelor şcolare, anularea acestora sau chiar burse.

2.6. Situaţia la învăţătură

Fiecare perioadă are exigenţele sale educaţionale. A studia datele din trecut prin prisma standardelor educaţionale actuale ar fi profund greşit. De aceea ne vom limita la prezentarea rezultatelor şcolare ale elevelor de altădată, fără a încerca să le extrapolăm în contemporaneitate. Analiza noastră a fost îngreunată de modalitatea de înregistrare a rezultatelor şcolare în registrele matricole şi în puţinele anuare şcolare păstrate. După cum am arătat deja, la Şcoala Civilă Romano-Catolică s-au utilizat calificativele până în trimestrul III al anului şcolar 1923-1924 când a fost introdus sistemul românesc cu 10 note. Şi sistemul de notare cu calificative a suferit modificări de-a lungul timpului. Totodată, de multe ori în documentele şcolare nu sunt consemnate calificativele/mediile anuale, ci doar sunt făcute simple menţiuni, precum „a promovat în an superior" sau „nu a promovat anul". În aceste condiţii centralizarea datelor după un tipar unic este imposibil de realizat. În tabelele următoare ne propunem să prezentăm situaţia la învăţătură pentru câţiva ani şcolari pentru care am dispus de date cuantificabile. Am prezentat separat rezultatele elevelor din clasele cu frecvenţă de ale elevelor particulare, pentru a vedea dacă există diferenţe semnificative între cele două tipuri de şcolarizare, cu atât mai mult cu cât ideea şcolarizării acasă pare a avea tot mai mulţi adepţi şi în zilele noastre.

Anul şcolar	Calificativul anual – clase cu frecvenţă					
	Situaţia neîncheiată/ retrase	Insuficient	Suficient	Bine	Foarte bine	Eminent
1899 - 1900[87]	15 (9,43 %)	16 (10,06 %)	10 (6,28 %)	45 (28,30 %)	47 (29,55 %)	26 (16,35 %)
1909 – 1910	6 (2,41 %)	-	24 (9,68 %)	113 (45,56 %)	89 (35 ,88 %)	16 (6,45 %)
1912 - 1913	7 (2,84 %)	20 (8,13 %)	9 (3,65 %)	92 (37,39 %)	97 (39,43 %)	21 (8,53 %0
1913 - 1914	9 (3,23 %)	13 (4,67 %)	7 (2,51 %)	105 (37,76 %)	107 (38.48 %)	37 (13,30 %)
1914 - 1915	1 (0,44 %)	18 (7,89 %)	30 (13,15 %)	124 (54,38 %)	55 (24,12 %)	Nu se mai acorda
1922 - 1923[88]	6 (2,75 %)	21 (9,63 %)	57 (26,14 %)	106 (48,62 %)	28 (12,84 %)	Nu se mai acorda
1942 - 1943[89]	6 (3,22 %)	33 (17,74 %)	69 (37,09 %)	61 (32,79 %)	3 (1,61 %)	14 (7,52 %)

[86] Din categoria muncitorilor cel mai bine reprezentaţi sunt cei care lucrează la căile ferate. Reprezintă circa o treime din total.

[87] Din anul şcolar 1899-1900 şi până în 1914-1915 inclusiv, datele cu privire la situaţia la învăţătură le-am extras din registrele matricole ale anilor respectivi, ANBJSM fond: Gimnaziul Romano-Catolic de Fete, inv. nr. 371.

[88] Datele le-am extras din Anuarul Şcolii Civile: 1922-1923, , pp. 3-7.

[89] Pentru anul şcolar 1942-1943 datele le-am extras din Anuarul Şcolii Civile: 1942-1943, p. 24.

Anul şcolar	Calificativul anual - eleve particulare					
	Situaţia neîncheiată/ retrase	Insuficient	Suficient	Bine	Foarte bine	Eminent
1899 - 1900[90]	11 (25 %)	2 (4,54 %)	6 (13,63 %)	8 (18,18 %)	12 (27,27 %)	5 (11,36 %)
1909 - 1910	-	1 (3,33 %)	2 (6,66 %)	20 (66,66 %0	6 (20 %)	1 (3,33 %)
1912 - 1913	1 (2,70 %)	2 (5,40 %)	2 (5,40 %)	17 (45,94 %)	13 (35,13 %)	2 (5,40 %)
1913 - 1914	2 (4,08 %)	7 (14,28 %)	7 (14,28 %)	26 (53,06 %)	8 (16,32 %0	-
1914 - 1915	-	5 (9,61 %)	9 (17,30 %)	36 (69,23 %)	2 (3,84 %)	-
1922 - 1923[91]	21 (23,07 %)	8 (8,79 %)	19 (20,87 %)	42 (46,15 %)	1 (1,09 %)	Nu se mai acorda
1942 - 1943[92]	-	26 (19,84 %)	62 (47,32 %)	41 (31,29 %)	2 (1,52 %)	-

Din analiza datelor din cele două tabele rezultă că majoritatea elevelor din clasele cu frecvenţă se situau în jurul calificativelor „Bine" şi „Foarte bine", în timp ce elevele particulare se grupează la calificativul „Bine". Această situaţie nu mai este valabilă în perioada celei de-a doua conflagraţii mondiale, când cele mai multe eleve de la cursurile cu frecvenţă sunt valorizate cu calificativele „Suficient" şi „Bine", iar elevele particulare obţin aceleaşi rezultate. În cazul ambelor tipuri de şcolarizare accesul la „Foarte Bine" şi „Eminent" pare extrem de dificil, ceea ce ne duce cu gândul la înăsprirea standardelor de evaluare faţă de perioada anterioară.

O altă observaţie care se impune este aceea că în anii superiori creşte procentajul elevelor cu claificative bune şi scade procentajul celor cu calificative inferioare. Spre exemplu, în anul şcolar 1899-1900, în clasele cu frecvenţă am identificat 16 eleve cu calificativul „Insuficient". Doar două proveneau din anul IV, în timp ce şase erau din anul I. În 1922-1923 în anul IV nicio elevă nu a primit acest calificativ, în timp ce în anul I sunt şapte eleve în această situaţie. În acelaşi timp, în anul I erau doar două eleve cu calificativ „Foarte bine", în timp ce în anul IV erau nouă eleve ce primiseră acest calificativ maxim la acea dată. Această situaţie se datorează desigur trierii elevelor în funcţie de aptitudinile şi interesul lor pentru studiu şi explică, în parte, micşorarea numărului de eleve în clasele superioare.

Nu lipsesc elevele care nu îndeplinesc standardele minimale şi care primind calificativul „Insuficient" rămân repetente. Din nou este evident că procentajul acestora creşte în jurul anului 1940. Multe din elevele care au primit calificativul anual „Suficient" rămâneau corigente la una sau mai multe materii. De exemplu, în anul şcolar 1899-1900, din cele şase eleve particulare, care au încheiat anul şcolar cu calificativul general „Suficient", cinci au fost iniţial corigente. Ulterior acestea au promovat examenul de corigenţă, fiind clasificate cu acest calificativ care asigura promovarea „la limită".

Examenele de absolvire a şcolii nu erau facile. Drept dovadă, la finalul anului şcolar 1922-1923, dintre cele 55 de absolvente (41 din clasa cu frecvenţă şi 14 eleve particulare) - s-au prezentat la examen doar 32. Acestea au promovat examenele, însă fără rezultate spectaculoase, ceea ce arată încă o dată exigenţa evaluatorilor (11 au primit calificativul general „Suficient", 17 - „Bine" şi trei dintre ele - „Foarte bine")[93].

---

[90] Datele pentru anii şcolari 1899-1900, 1909-1910, 1912-1913, 1913-1914 şi 1914-1915, le-am extras din Registrul matricol nr. 3, ANBJSM fond: Gimnaziul Romano-Catolic de Fete, inv. nr. 371.

[91] Datele le-am extras din Anuarul Şcolii Civile: 1922-1923, pp. 3-7.

[92] Pentru anul şcolar 1942-1943 datele le-am extras din Anuarul Şcolii Civile: 1942-1943, p. 24.

[93] *Anuarul* Şcolii Civile: 1922-1923 , p. 7.

2.7. Problema absenteismului şcolar

Am extras din registrele matricole absenţele elevelor din clasele cu frecvenţă, acolo unde acestea au fost consemnate. Ne-am propus astfel să obţinem o imagine a fenomenului absenteismului şcolar în acea epocă.

An şcolar	Număr mediu de absenţe pe elevă				Media absenţelor elevă/ an şcolar
	An I	An II	An III	An IV	
1899 - 1900[94]	39,48	40,58	28,19	34,54	35,87
1909 - 1910[95]	49,72	48,13	41,98	41,07	45,22
1919 - 1920[96]	47,20	35,30	42,90	58,15	45,88
1920 - 1921[97]	47,53	44,47	73,09	89,32	63,60
1940 - 1941[98]	36,13	-	-	-	36,13

În anul şcolar 1899-1900 media este de 35,87 absenţe/elevă, dar în timp ce există opt eleve care nu au nicio absenţă se remarcă o elevă cu 297 şi multe altele care depăşesc 150 de absenţe. În anul II remarcăm o elevă cu 72 de absenţe în total, din care 26 nemotivate. Datorită situaţiei şcolare şi absentării nemotivate a rămas repetentă. În aceeaşi situaţie era o elevă de anul III, care are doar 13 absenţe, toate nemotivate şi de asemenea, rezultate slabe la învăţătură. În anul şcolar 1909-1910 au existat 13 eleve fără nicio absenţă, dar şi o elevă cu 265, toate motivate pe caz de boală. Frecvent apar eleve cu peste 100 de absenţe.

Numărul de absenţe pe elevă pare foarte ridicat în comparaţie cu zilele noastre. Remarcăm raritatea elevelor cu absenţe nemotivate şi măsurile drastice la adresa acestora. Datele sunt destul de apropiate de cele obţinute pentru elevele Şcolii Primare Romano-Catolice.

3. Personalul didactic

Corpul didactic era format în cea mai mare parte din călugăriţe ale ordinului Surorilor Caritătii Sf. Vincenţiu de Paul. Cele mai multe erau formate în propria şcoală din Satu Mare, Şcoala Normală Superioară, înfiinţată în 1894, care pregătea profesoare pentru şcoli civile. Acestora li se adăugau profesorii de religie desemnaţi de către episcopie. În continuare prezentăm personalul didactic, care a activat în şcoală[99]. Pentru fiecare cadru didactic menţionăm doar acei ani de activitate în şcoală despre care deţinem dovezi certe.

Profesoare – călugăriţe

Ádám M. Honorata: 1940-1941. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1922[100]. A predat istorie, geografie şi limba franceză. A predat şi la Liceul

[94] Date extrase din Registrul matricol nr. 2, ANBJSM, fond Gimnaziul Romano-Catolic de Fete, inv. nr. 371.

[95] Date extrase din Registrul matricol nr. 4.

[96] Ibidem.

[97] Date extrase din Registrul matricol nr. 6.

[98] Date extrase din Registrul matricol nr. 9.

[99] Reconstituirea am realizat-o după semnăturile din registrele matricole. Pentru anii şcolari 1922-1923 şi 1942-1943 ne-au stat la dispoziţie şi anuarele şcolii, iar pentru anii 1941-1941, 1942-1943 şi 1943-1944 au fost utile şi trei registre de procese-verbale aflate în custodia Arhivelor Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare (nu sunt fondate).

[100] Profesoarele de la Şcoala Civilă, ce au absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare, le-am identificat în *Registrul Matricol al Şcolii Normale Superioare Romano-Catolice de Fete din Satu Mare* (*Registrul nr. 2*), păstrat în Arhivele Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, fond:

de Fete Romano-Catolic încă din 1922.
Agárdy M. Alda: 1940-1946. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1920. A predat geografie, istorie şi limba maghiară. A fost director al Şcolii Civile din ianuarie 1942 şi până în 1946. A predat şi la Liceul de Fete Romano-Catolic încă din 1920.
Alunár M. Assiola: 1920-1923. A predat limba română.
Bartos M. Angelica: 1920-1922 A predat geografie şi limba maghiară.
Borsody M. Bernadette: 1901-1902
Borsody M. Erzsébet: 1916-1919. A predat ştiinţele naturii, chimie şi educaţie pentru sănătate. A predat şi la Liceul de Fete Romano-Catolic.
Bóth M. Klara/Clara: 1941-1947. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1922. A predat geografie, istorie şi limba maghiară. A fost director al Şcolii Civile în anul şcolar 1946-1947. A predat şi la Liceul de Fete Romano-Catolic, instituţie în cadrul căreia a îndeplinit şi funcţia de director (cel din urmă, între 1947-1948).
Borz M. Lerina: 1922-1923. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1922. A predat caligrafie, istorie, limba şi literatura maghiară.
Bud M. Magda: 1941-1944. A predat limba română, limba franceză şi muzică. A predat şi la Liceul de Fete Romano-Catolic şi la Şcoala Normală de Învăţătoare.
Budaházi M. Imelda: 1904-1906
Castelli/Kastelli M. Cornelia/Kornélia: 1890-1902. A predat istorie şi geografie. O regăsim iniţial ca învăţătoare la Şcoala Primară apoi şi printre profesoarele de la Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică, Şcoala Normală de Educatoare, de Învăţătoare şi de la Liceul de Fete Romano-Catolic.
Csuvara M. Immaculata: 1907-1910. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1906.
Déry M. Everilda: 1904-1924. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1900. A predat caligrafie, istorie, limba maghiară şi limba germană.
Dőry M. Leontia: 1906-1913. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1910. A predat desen şi caligrafie. A predat şi la Liceul Romano-Catolic de Fete, dar şi la şcoala absolvită şi la la Şcoala Normală Romano-Catolică de Învăţătoare.
Drágus M. Chrysteta: 1941-1945. Maestră de lucru de mână pentru fete. A predat şi la Liceul Romano-Catolic de Fete.
Erdélyi M. Hermilla: 1923-1924. Profesoară de muzică şi gimnastică.
Fábian M. Florentin: 1893-1894
Franck M. Philothea: 1918-1919. A predat geografie, limba germană şi stilistică.
Fridrik M. Fidelis: 1894-1895. Între 1894-1896 a predat şi la Şcoala Normală Romano-Catolică de Educatoare (limba maghiară, caligrafie, istorie şi geografie).
Goricski/Goricsky M. Salvatoris: 1913-1914. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1913. A predat limba maghiară. Va preda aceeaşi materie şi la Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică, la Şcoala Normală de Învăţătoare Romano-Catolică şi la Liceul Romano-Catolic de Fete.
Göbl M. Anisia: 1891-1894. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1896.
Hannig M. Kazimira: 1897-1898. A funcţionat şi ca învăţătoar la Şcoala Primară.
Hejj M. Speciosa: 1917-1918. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1911. A predat geografie şi limba maghiară.
Jarosiewitz/Jarusiewitz M. Alice: 1941-1944. Profesoară cu studii superioare. A predat şi la

Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare.

Liceul Romano-Catolic de Fete.
Kassay M. Evangelista: 1906-1928. A predat matematică. A fost iniţial învăţătoare la Şcoala Primară. A fost un timp director adjunct al Şcolii Civile, iar între februarie 1923 şi 1926 director. A funcţionat şi la Liceul Romano-Catolic de Fete.
Kinál M. Benigna: 1941-1944. A predat limba română. A predat geografie, ştiinţele naturii şi educaţie morală şi la Liceul Romano-Catolic de Fete şi la Şcoala Normală de Învăţătoare.
Kind M. Cherubin: 1941-1942
Kocsis M. Antida: 1941-1944
Koepping M. Mercedes: 1908-1911. A predat anterior şi la Şcoala Civilă Romano-Catolică de Fete din Sighet[101].
Konvicska M. Adelheid: 1890-1893
Kovács M. Bellarmina: 1944-1945
Kovács M. Beata: 1941-1942. A predat caligrafie şi desen.
Kovács M. Oktávia: 1898-1905
Kresnyák M. Anselma: 1903-1904. Va preda şi la Şcoala Normală Romano-Catolică de Învăţătoare.
Krizsmanek M. Virgilia: 1922-1924. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1922. A predat geografie, istorie şi limba maghiară şi la Liceul Romano-Catolic de Fete. A funcţionat câţiva ani şi la Şcoala Normală.
Kubovits M. Engelberta: 1894-1898. A predat matematică şi ştiinţele naturii. O regăsim şi printre profesoarele de la Şcola Normală Superioară Romano-Catolică şi Şcoala Normală Romano-Catolică de Educatoare unde a predat şi chimie, educaţie civică şi contabilitate.
Lakos M. Marillac: 1917-1918; 1941-1942. A predat geografie, istorie şi limba maghiară. A fost profesoară şi la Liceul Romano-Catolic de Fete.
Lakos M. Clarentia: 1920-1923. Profesoară de lucru de mână pentru fete şi desen. A funcţionat şi ca învăţătoare la Şcoala Primară (1919-1920).
Lengyel M. Ladisla: 1890-1891
Lőrincz M. Augusta: 1941-1943. A predat limbile germană, franceză şi maghiară. A fost profesoară şi la Liceul Romano-Catolic de Fete şi la Şcoala Normală de Învăţătoare. .
Lustaler M. Edigna: 1900-1901
Nagy M. Bertilla: 1907-1915. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1906. A predat ştiinţele naturii. A fost iniţial învăţătoare la Şcoala Primară. Va preda şi la Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică. Este printre cele mai longevive cadre didactice dintre surorile milostive de la Satu Mare.
Németh M. Stilla: 1898-1921. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1912. A predat geografie istorie, limba maghiară şi desen, inclusiv la şcoala absolvită.
Óberth/Ormódi M. Annuntiata: 1940-1945. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1922. A predat matematică, ştiinţele naturii şi desen. A predat şi la Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică între 1921-1923 şi la Liceul Romano-Catolic de Fete.
Osvald M. Aquina: 1914-1917. Maestră de lucru de mână pentru fete.
Palkovits M. Clarentia: 1902-1907
Parner M. Neita: 1915-1916
Paulus M. Basilia: 1897-1904. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1897. Va preda desen şi la Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică.
Póngracz M. Viktoria: 1921-1924. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică

[101] Vánk Sándor, *op.cit.*, p. 40.

de Fete din Satu Mare în 1904. A predat ştiinţele naturii, geografie, chimie, fizică, igienă şi economie. A predat şi la şcolile Ordinului Sf. Vincenţiu de la Sighet[102].

Ragyina M. Marcella: 1917-1918.

Rasztovich M. Aquila: 1919-1920. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1910. A predat istorie, limba germană şi lucru de mână pentru fete. Va preda şi la Liceul Romano-Catolic de Fete.

Reszler M. Bonaventura: 1944-1945. A predat limba franceză. Absolventă de studii superioare la Cluj. A funcţionat şi la Liceul Romano-Catolic de Fete

Ruber M. Colombieris: 1941-1944. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1922. A predat ştiinţele naturii, inclusiv la Liceul Romano-Catolic de Fete. Din 1942 apare cu numele schimbat în Raskóczi M. Colombieris.

Strobentz M. Remigiah: 1916-1920. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1910. A predat geografie, ştiinţele naturii şi limba maghiară. A funcţionat şi la Liceul Romano-Catolic de Fete.

Szabó M. Carola: 1910-1912. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1906.

Szabó M. Gonsalva: 1899-1900. A funcţionat şi ca învăţătoare la Şcoala primară (1898-1899).

Szabó M. Honória: 1894-1898. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1896. Va preda şi la aceasta.

Szabó M. Jolandis: 1919-1921. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1919. A predat geografie, limba germană şi limba maghiară.

Száraz M. Digna: 1915-1916

Tamás M. Carmella: 1941-1944. A predat matematică, fizică şi ştiinţele naturii inclusiv la Liceul Romano-Catolic de Fete.

Teleky M. Desideria: 1940-1941. Maestră de lucru manual şi gospodărie. A predat şi la Liceul Romano-Catolic de Fete şi la Şcoala Normală Romano-Catolică de Învăţătoare.

Tempfli M. Tarsitia: 1941-1942. Profesoară cu studii superioare de limba germană, limba maghiară, istorie. A predat şi la Liceul Romano-Catolic de Fete.

Tersánszky M. Edvina/Edwina: 1921-1922. A predat limba maghiară şi la Şcoala Normală Romano-Catolică de Educatoare, dar şi la Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică.

Tóth M. Theodosia: 1896-1897. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1897. A funcţionat şi ca învăţătoare la Şcoala Primară.

Trampusch M. Francisca: 1941-1942. Profesoară cu studii superioare de limba germană, limba franceză, limba maghiară. A predat şi la Liceul Romano-Catolic de Fete.

Ulicsák M. Xaveria: 1941-1943. A predat caligrafie şi desen, inclusiv la Liceul Romano-Catolic de Fete.

Varga Erzsébet: 1942-1943. Profesoară de educaţie fizică. la Şcoala Comercială de Fete de Stat. Nu era călugăriţă.

Virág M. Rosina: 1895-1897.

Vlaszáts M. Aloisia: 1891-1894. A predat ştiinţele naturii şi la Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete şi la Şcoala Normală Romano-Catolică de Educatoare.

Wimmerth M. Clarissa: 1916-1917, 1943-1944. A fost iniţial învăţătoare, apoi a absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1911. A predat istorie şi limba maghiară.

Zsámba M. Doloris: 1913-1915. A predat limba maghiară, istorie şi desen.

Zsigráy M. Veréna: 1898-1899. A absolvit Şcoala Normală Superioară Romano-Catolică de Fete din Satu Mare în 1906.

---

[102] *Ibidem.*

Profesori de religie/capelani/îndrumători spirituali

Gyulai Mihaly: 1922-1923 – religie confesiunea romano-catolică
dr. Korlat Ferenc: 1941-1942 – religie confesiunea romano-catolică
dr. Szász Ince: 1942-1943 – religie confesiunea romano-catolică
Lemeni Romul: 1942-1943 – greco-catolic român
Ulicsák Béla: 1942-1943 – greco-catolic maghiar
Soós Lajos: 1942-1943 – reformat
Olasz Pacifik: 1943-1944 – religie confesiunea romano-catolică.

Directori

1890-1894 - ?
Castelli/Kastelli M. Cornelia/Kornélia [103] : 1894-1902. Profesoară de istorie şi geografie. A predat la aproape toate şcolile coordonate de călugăriţele din ordinul Sf. Vincenţiu de la Satu Mare, fiind printre cele mai longevive cadre didactice ale congregaţiei.
Hehelein Károly[104]: 1902-1911. Canonic şi prelat papal a fost şi director al Gimnaziului Romano-Catolic de Băieţi la finalul secolului al XIX-lea.
Benkő József: 1911-1923. Teolog şi canonic al Episcopiei de Satu Mare. A decedat la 22.02.1923[105].
Kassay M. Evangelista: februarie 1923-1926. A predat matematică. A fost mult timp director adjunct al şcolii.
Popovics M. Ancilla: 1940-1942 (ianuarie) – era directoarea Liceului Romano-Catolic de Fete, Şcoala Civilă aflându-se sub conducerea acesteia până în ianuarie 1942.
Agárdy M. Alda: 1942 (ianuarie) - 1946. Era absolventă a Şcolii Normale Superioare Romano-Catolice de Fete din Satu Mare din anul 1920.
Bóth M. Klara: 1946-1947. Era absolventă a Şcolii Normale Superioare Romano-Catolice de Fete din Satu Mare din anul 1922. Din 1959 şi până în 1991 a fost superioara ordinului Sf. Vincenţiu la Satu Mare[106].

Radu David
Colegiul Naţional „Ioan Slavici" Satu Mare
Satu Mare, RO
raduholod@yahoo.com

[103] Este posibil ca aceasta să fi îndeplinit funcţia de director şi înainte dar nu avem date în acest sens. Ea semnează ca director pentru prima dată la finele anului şcolar 1894-1895 în Registrul Matricol nr. 3 (care cuprinde elevele particulare) - ANBJSM fond: Gimnaziul Romano-Catolic de Fete, inv. nr. 371.
[104] O scurtă biografie a acestuia în Tempfli Imre, Sipos Ferenc, *A szatmári római katolikus egyházmegye író papjai*, Szatmárnémeti, 2000, pp. 85-86.
[105] *Anuarul Şcolii Civile pe anul 1922-1923*, p. 2.
[106] Cf. Bura László, Ilk, Antal József, *A Páli Szent Vincéről nevezett Szatmári Irgalmas Nővérek 1842-1892*, „Gloria", Nyomda, Kolozsvár, 1992, p. 16.

Clădirea utilizată de Şcoala Civilă Romano-Catolică de Fete construită în 1892 (corp B – Colegiul Naţional „Ioan Slavici Satu Mare").

Faţada nordică (dinspre curte) a aceleiaşi clădiri.

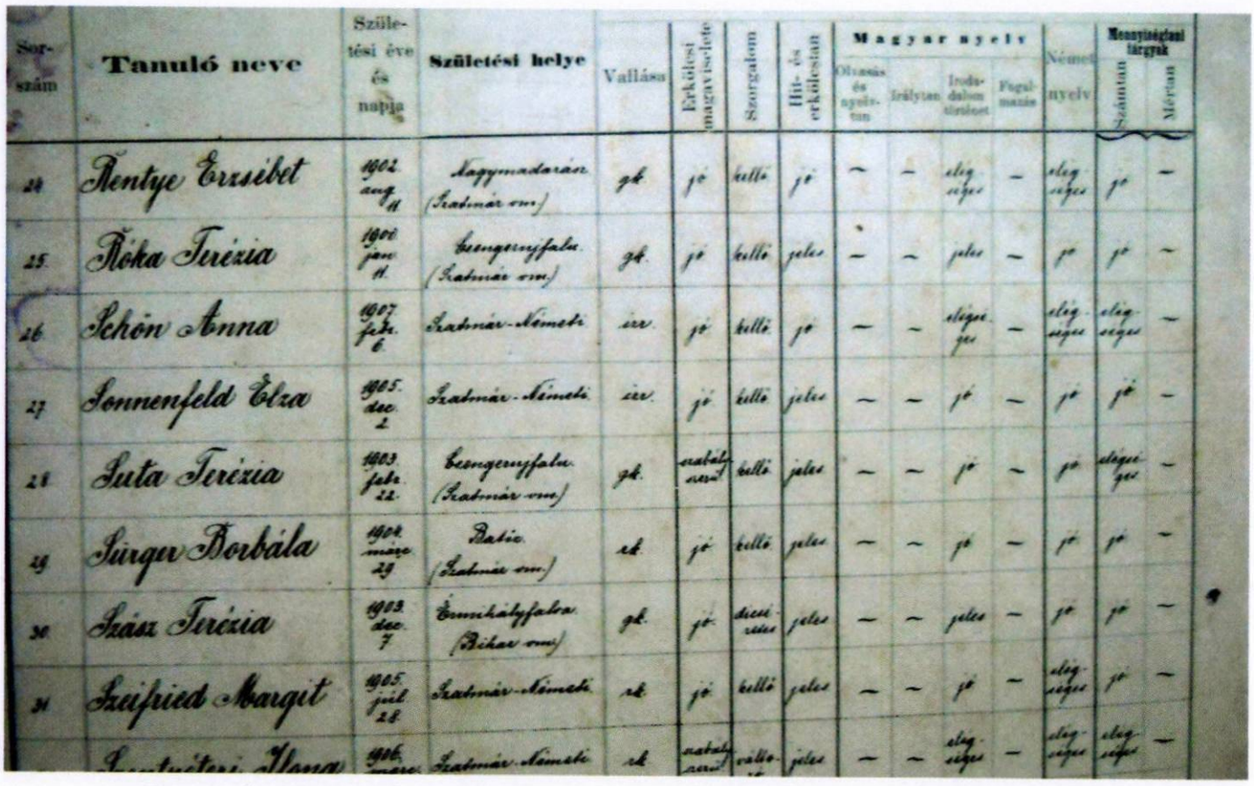

Sor-szám	Tanuló neve	Születési éve és napja	Születési helye	Vallása	Erkölcsi magaviselete	Szorgalom	Hit- és erkölcstan	Magyar nyelv: Olvasás és nyelvtan	Magyar nyelv: Irálytan	Magyar nyelv: Irodalom történet	Magyar nyelv: Fogalmazás	Német nyelv	Mennyiségtani tárgyak: Számtan	Mértan
24	Bentye Erzsébet	1902 aug. 11	Nagymadarász (Szatmár vm.)	gk.	jó	kellő	jó	—	—	elég séges	—	elég séges	jó	—
25	Bóka Terézia	1901 jan. 11	Csengerujfalu (Szatmár vm.)	gk.	jó	kellő	jeles	—	—	jeles	—	jó	jó	—
26	Schön Anna	1907 febr. 6	Szatmár-Németi	izr.	jó	kellő	jó	—	—	elégsé-ges	—	elég séges	elég séges	—
27	Sonnenfeld Ebza	1905 dec. 2	Szatmár-Németi	izr.	jó	kellő	jeles	—	—	jó	—	jó	jó	—
28	Suta Terézia	1903 febr. 22.	Csengerujfalu (Szatmár vm.)	gk.	szabály-szerű	kellő	jeles	—	—	jó	—	jó	elégsé-ges	—
29	Surgyu Borbála	1901 márc. 29	Batiz (Szatmár vm.)	rk.	jó	kellő	jeles	—	—	jó	—	jó	jó	—
30	Szász Terézia	1903 dec. 7	Érmihályfalva (Bihar vm.)	gk.	jó	dicsé-retes	jeles	—	—	jeles	—	jó	jó	—
31	Szeifried Margit	1905 júl. 28	Szatmár-Németi	rk.	jó	kellő	jeles	—	—	jó	—	elég séges	jó	—
	[illegible] Ilona	1906 márc.	Szatmár-Németi	rk.	szabály-szerű	vál-tozó	jeles	—	—	elég séges	—	elég séges	elég séges	—

Pagini din Registrul matricol nr. 4 al Şcolii Civile Romano-Catolice de Fete.
AN BJ SM fond: Gimnaziul Romano-Catolic de Fete, inv. nr. 371.

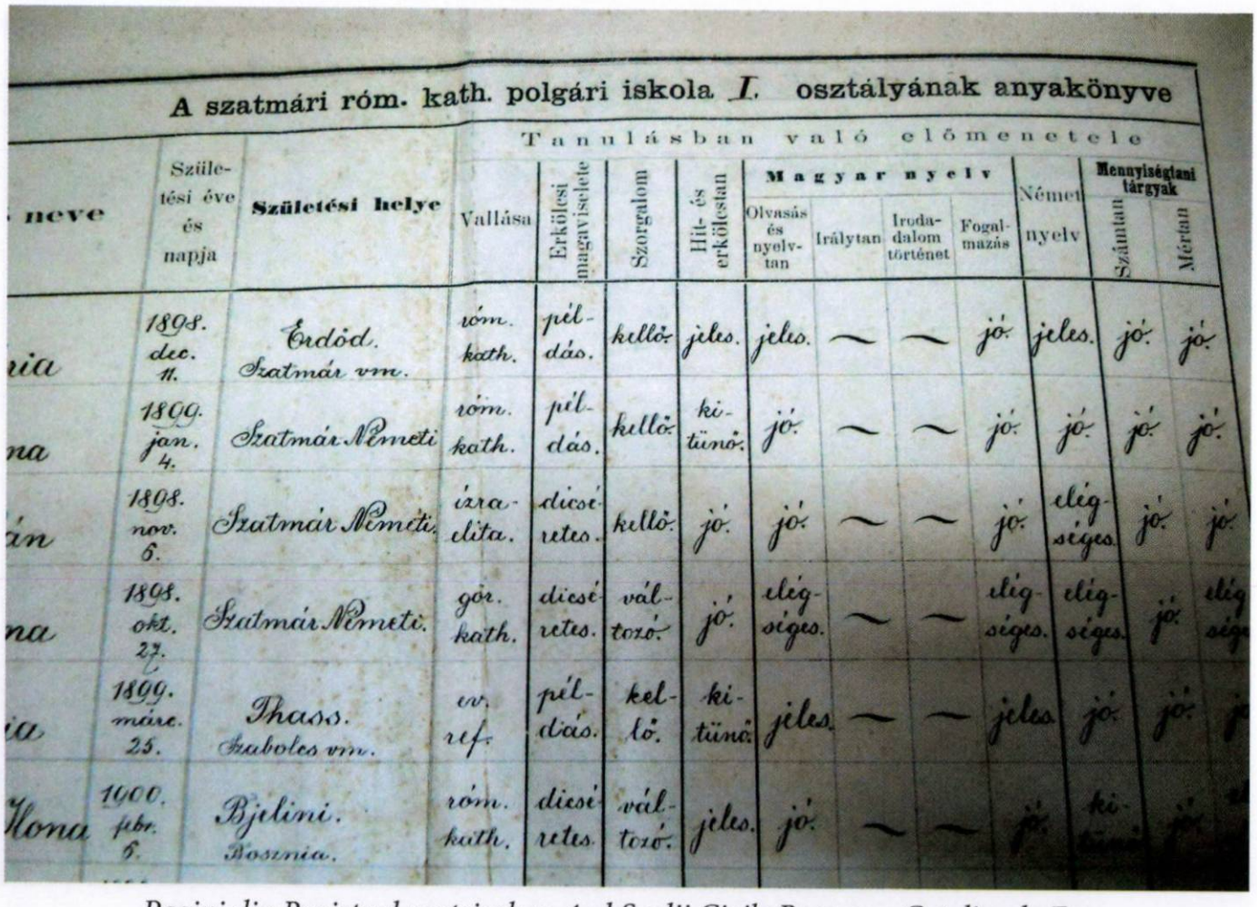

A szatmári róm. kath. polgári iskola I. osztályának anyakönyve

neve	Születési éve és napja	Születési helye	Vallása	Tanulásban való előmenetele: Erkölcsi magaviselete	Szorgalom	Hit- és erkölcstan	Magyar nyelv: Olvasás és nyelvtan	Magyar nyelv: Irálytan	Magyar nyelv: Irodalom történet	Magyar nyelv: Fogalmazás	Német nyelv	Mennyiségtani tárgyak: Számtan	Mértan
ria	1898. dec. 11.	Erdőd. Szatmár vm.	róm. kath.	példás.	kellő.	jeles.	jeles.	—	—	jó.	jeles.	jó.	jó.
na	1899. jan. 4.	Szatmár Németi	róm. kath.	példás.	kellő.	kitűnő.	jó.	—	—	jó.	jó.	jó.	jó.
án	1898. nov. 6.	Szatmár Németi	izra-elita.	dicsé-retes.	kellő.	jó.	jó.	—	—	jó.	elég séges.	jó.	jó.
na	1898. okt. 23.	Szatmár Németi.	gör. kath.	dicsé-retes.	vál-tozó.	jó.	elég séges.	—	—	elég séges.	elég séges.	jó.	elég séges
ia	1899. márc. 25.	Thass. Szabolcs vm.	ev. ref.	pél-dás.	kel-lő.	ki-tűnő.	jeles.	—	—	jeles.	jó.	jó.	jó
Ilona	1900. febr. 6.	Bjelini. Bosznia.	róm. kath.	dicsé-retes.	vál-tozó.	jeles.	jó.	—	—	jó.	ki-tűnő.	jó.	

Pagini din Registrul matricol nr. 4 al Şcolii Civile Romano-Catolice de Fete.
AN BJ SM fond: Gimnaziul Romano-Catolic de Fete, inv. nr. 371.

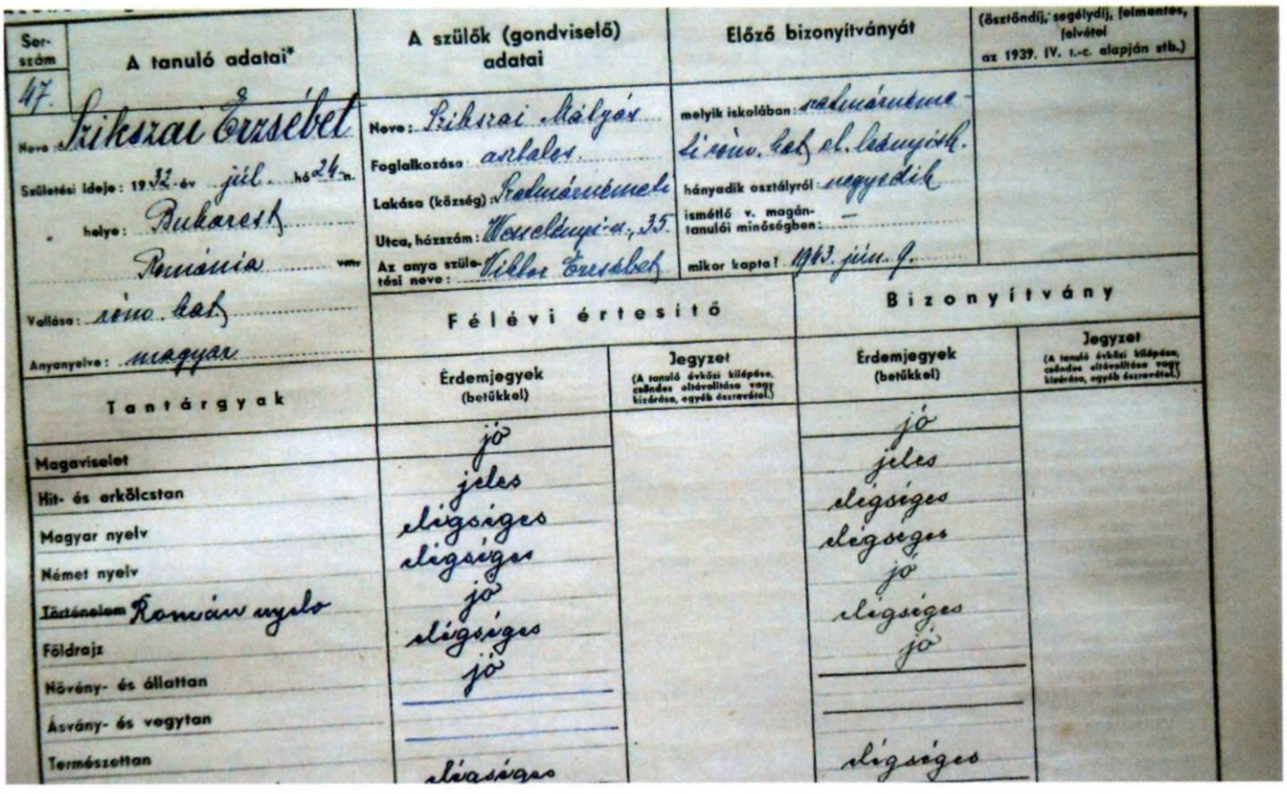

Sorszám	A tanuló adatai*	A szülők (gondviselő) adatai	Előző bizonyítványát	(ösztöndíj, segélydíj, felmentes, felvétel az 1939. IV. t.-c. alapján stb.)
47.	Neve: Szikszai Erzsébet	Neve: Szikszai Mályás	melyik iskolában: szatmárnémeti róm. kat. el. leányisk.	
	Születési ideje: 1932. év júl. hó 24. n.	Foglalkozása: asztalos	hányadik osztályról: negyedik	
	helye: Bukarest	Lakása (község): Szatmárnémeti	ismétlő v. magántanulói minőségben: –	
	Románia vmv	Utca, házszám: Wesselényi-u., 35.	mikor kapta? 1943. jún. 9.	
	Vallása: róm. kat.	Az anya születési neve: Viktor Erzsébet		
	Anyanyelve: magyar			

Tantárgyak	Félévi értesítő: Érdemjegyek (betűkkel)	Félévi értesítő: Jegyzet (A tanuló évközi kilépése, csöndes eltávolítása vagy kizárása, egyéb észrevétel.)	Bizonyítvány: Érdemjegyek (betűkkel)	Bizonyítvány: Jegyzet (A tanuló évközi kilépése, csöndes eltávolítása vagy kizárása, egyéb észrevétel.)
Magaviselet	jó		jó	
Hit- és erkölcstan	jeles		jeles	
Magyar nyelv	elégséges		elégséges	
Német nyelv	elégséges		elégséges	
~~Történelem~~ Román nyelv	jó		jó	
Földrajz	elégséges		elégséges	
Növény- és állattan	jó		jó	
Ásvány- és vegytan				
Természettan	elégséges		elégséges	

Pagină din Registrul matricol nr. 12 al Şcolii Civile Romano-Catolice de Fete.
AN BJ SM fond: Gimnaziul Romano-Catolic de Fete, inv. nr. 371.

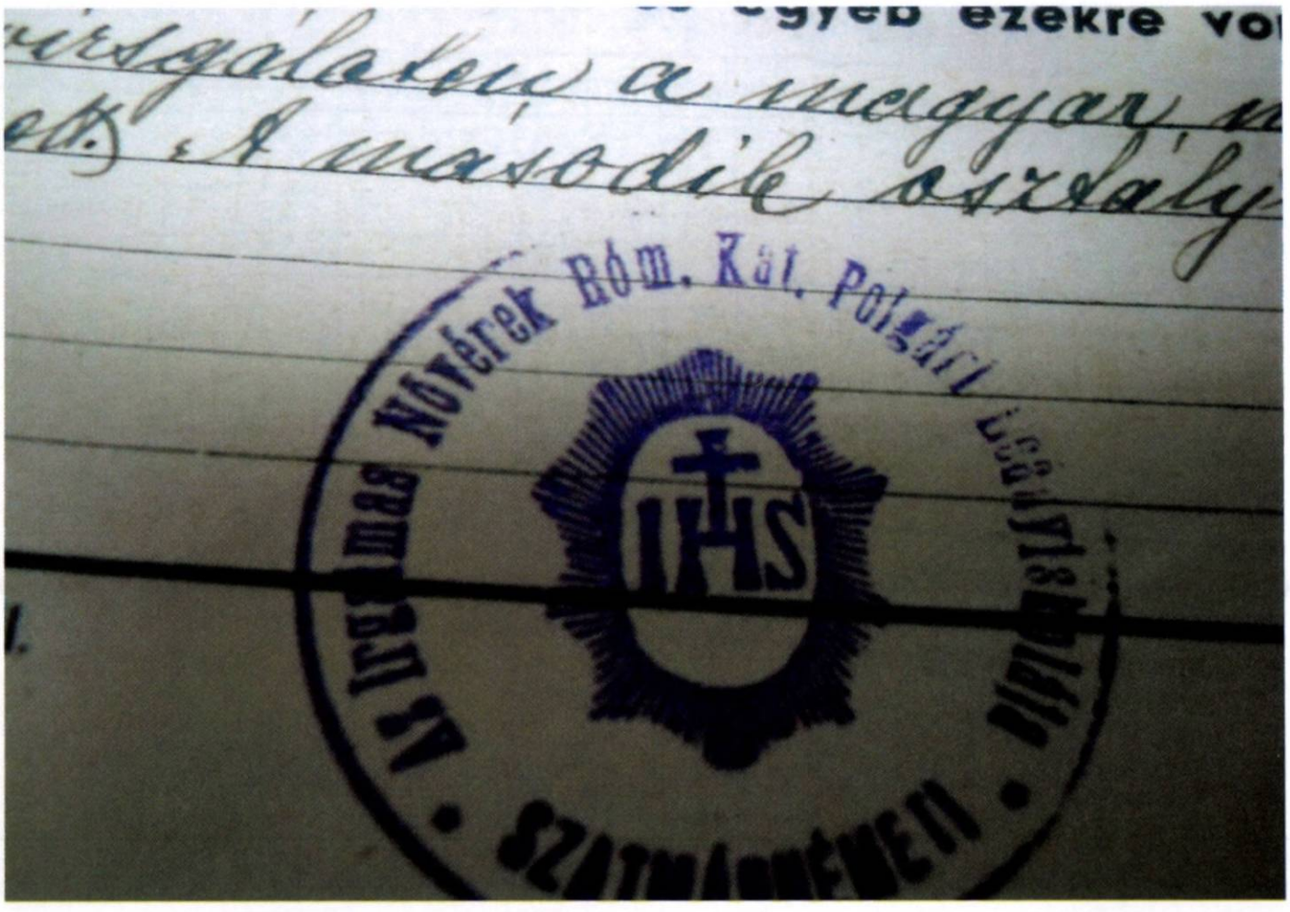

Ştampila Şcolii Civile Romano-Catolice de Fete în anul şcolar 1943-1944.

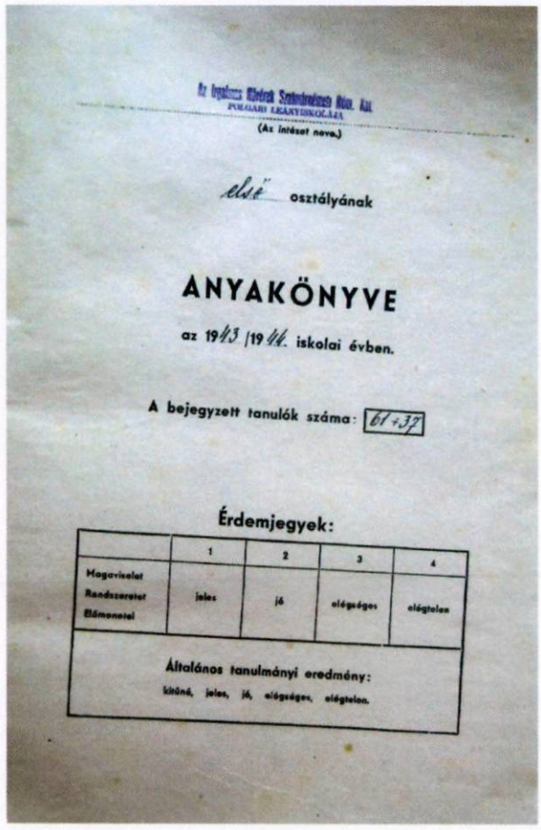

(Az intézet neve.)

első osztályának

ANYAKÖNYVE

az 1943/1944. iskolai évben.

A bejegyzett tanulók száma: 61+37

Érdemjegyek:

	1	2	3	4
Magaviselet Rendszeretet Előmenetel	jeles	jó	elégséges	elégtelen

Általános tanulmányi eredmény:
kitűnő, jeles, jó, elégséges, elégtelen.

Pagină din Registrul matricol nr. 12 al Școlii Civile Romano-Catolice de Fete. AN BJ SM fond: Gimnaziul Romano-Catolic de Fete, inv. nr. 371.

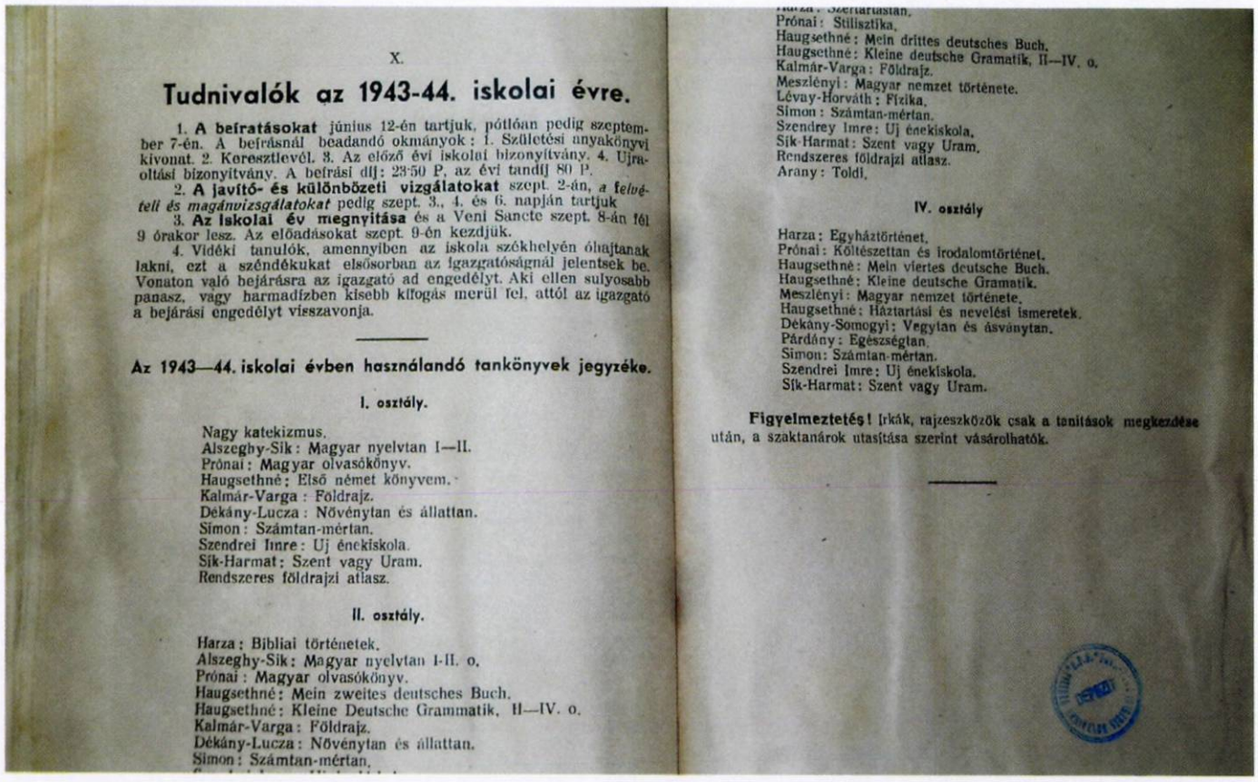

X.

Tudnivalók az 1943-44. iskolai évre.

1. **A beiratásokat** június 12-én tartjuk, pótlóan pedig szeptember 7-én. A beírásnál beadandó okmányok: 1. Születési anyakönyvi kivonat. 2. Keresztlevél. 3. Az előző évi iskolai bizonyítvány. 4. Újraoltási bizonyítvány. A beírási díj: 23·50 P, az évi tandíj 80 P.

2. **A javító- és különbözeti vizgálatokat** szept. 2-án, *a felvételi és magánvizsgálatokat* pedig szept. 3., 4. és 6. napján tartjuk

3. **Az iskolai év megnyitása** és a Veni Sancte szept. 8-án fél 9 órakor lesz. Az előadásokat szept. 9-én kezdjük.

4. Vidéki tanulók, amennyiben az iskola székhelyén óhajtanak lakni, ezt a széndékukat elsősorban az igazgatóságnál jelentsek be. Vonaton való bejárásra az igazgató ad engedélyt. Aki ellen sulyosabb panasz, vagy harmadízben kisebb kifogás merül fel, attól az igazgató a bejárási engedélyt visszavonja.

Az 1943—44. iskolai évben használandó tankönyvek jegyzéke.

I. osztály.

Nagy katekizmus.
Alszeghy-Sik: Magyar nyelvtan I—II.
Prónai: Magyar olvasókönyv.
Haugsethné: Első német könyvem.
Kalmár-Varga: Földrajz.
Dékány-Lucza: Növénytan és állattan.
Simon: Számtan-mértan.
Szendrei Imre: Uj énekiskola.
Sík-Harmat: Szent vagy Uram.
Rendszeres földrajzi atlasz.

II. osztály.

Harza: Bibliai történetek.
Alszeghy-Sik: Magyar nyelvtan I-II. o.
Prónai: Magyar olvasókönyv.
Haugsethné: Mein zweites deutsches Buch.
Haugsethné: Kleine Deutsche Grammatik, II—IV. o.
Kalmár-Varga: Földrajz.
Dékány-Lucza: Növénytan és állattan.
Simon: Számtan-mértan.

Prónai: Stilisztika.
Haugsethné: Mein drittes deutsches Buch.
Haugsethné: Kleine deutsche Gramatik, II—IV. o.
Kalmár-Varga: Földrajz.
Meszlényi: Magyar nemzet története.
Lévay-Horváth: Fizika.
Simon: Számtan-mértan.
Szendrey Imre: Uj énekiskola.
Sík-Harmat: Szent vagy Uram.
Rendszeres földrajzi atlasz.
Arany: Toldi.

IV. osztály

Harza: Egyháztörténet.
Prónai: Költészettan és irodalomtörténet.
Haugsethné: Mein viertes deutsche Buch.
Haugsethné: Kleine deutsche Gramatik.
Meszlényi: Magyar nemzet története.
Haugsethné: Háztartási és nevelési ismeretek.
Dékány-Somogyi: Vegytan és ásványtan.
Párdány: Egészségtan.
Simon: Számtan-mértan.
Szendrei Imre: Uj énekiskola.
Sík-Harmat: Szent vagy Uram.

Figyelmeztetés! Irkák, rajzeszközök csak a tanítások megkezdése után, a szaktanárok utasítása szerint vásárolhatók.

Anuarul Școlii Civile Romano-Catolice din Satu Mare pe anul școlar 1942-1943. Sunt prezentate activitățile de deschidere a anului școlar următor și lista manualelor ce vor fi utilizate.

RECLAME ŞI PUBLICITATE DIN PERIOADA INTERBELICĂ REDATE ÎN COTIDIANUL LOCAL SATU MARE

Diana KINCES

Abstract: *Advertisements and publicity from the interwar period published in the local newspaper Satu Mare. The advertisements from the interwar period published in the local newspaper Satu Mare give us a picture of what the society from Satu Mare represented in the immediate aftermath of the Great Union from 1918. Satu Mare was a Romanian local daily published between 1919 and 1937, being the most read Romanian newspaper with the greatest continuity. In its pages, the advertisements tried to make known different products and services: banks, shops of various types and famous in the epoch, cultural activities, cinemas, factories, medicines etc. The commercial that appeared at that time could be just a simple announcement, usually a text, sometimes accompanied by a sketch, for a better representation, but the message was the same, to sell and make known products and services.*

Keywords: *advertisements, newspaper, products, services, stories, banks, Satu Mare, interwar period.*

Perioada interbelică reprezintă una dintre cele mai intens rememorate şi idealizate perioade istorice, în România acest fenomen dezvoltându-se cu rapiditate mai ales după anul 1989. Fără a încerca să prezinte un tablou complet şi complex al acestui segment temporal, reclamele din presa scrisă reprezintă o importantă sursă de informaţii cu privire la mentalităţile, obiceiurile, gusturile şi activităţile populaţiei din regiunea respectivă. Oglindă a compoziţiei socio-culturale a publicului cititor de ziare, dar şi vehicul prin care se urmărea occidentalizarea unei pături cât mai mari a populaţiei României, reclamele din presa interbelică uimesc astăzi prin elementele grafice de o reală valoare artistică, textele atent articulate şi prin grija neîntreruptă de a comunica direct, personal, cu cititorul. Deşi au o vechime de aproape un secol, reclamele interbelice au o vitalitate impresionantă, fiind mult mai actuale decât o mare parte din corespondentele lor din prezent.

Ziarele şi revistele apărute în judeţul Satu Mare în cele două decenii au întregit ansamblul vieţii spirituale locale, prin multitudinea problemelor puse spre dezbatere participând la satisfacerea nevoii de informare a cititorilor. Acestea au contribuit la formarea gustului şi educaţiei publicului, răspunzând nevoii tot mai accentuate de informare a omului modern. Schimbul de informaţii devenise acum o necesitate cotidiană. Primele periodice româneşti, cu ritm de apariţie dens, s-au inspirat din realităţile social-politice specifice zonei, adresându-se unui public larg şi divers, a cărui audienţă o căutau. După realizarea idealului de unitate

națională, dar îndeosebi după instaurarea administrației românești, în județul Satu Mare s-au creat condiții noi, favorabile apariției unor organe de presă tipărite în limba română[1].

În această perioadă, la Satu Mare au apărut mai multe ziare și reviste românești care au creat o efervescență în rândul populației românești, chiar dacă unele au fost efemere. În perioada interbelică s-au înregistrat peste 50 de titluri numai în limba română, la acestea adăugându-se și ziarele în limba maghiară[2]. Trebuie să avem însă în vedere faptul că, în perioada interbelică, mulți români sătmăreni cumpărau în continuare cărți și ziare ungurești, deoarece nu prea știau citi în limba română[3]. Prin problematica cuprinsă, durata apariției lui și valoarea deosebită a colaboratorilor săi, cel mai reprezentativ a fost ziarul *Satu Mare*, tipărit pentru prima dată la 24 septembrie 1919[4]. Până în anul 1938 ziarul se tipărea de două ori pe săptămână, miercurea și duminica. Fondatorul acestui ziar românesc a fost Dariu Pop, din anul 1920 Anton Davidescu a fost redactor-responsabil și director al acestui ziar, iar din 1928 îl găsim pe dr. Mihai Popp ca și redactor responsabil. Dacă la început era un organ al Partidului Național Român, în iunie 1920 ziarul Satu Mare se autodeclara ca organ politic independent, afiliindu-se din anul 1935 Partidului Național Țărănesc. Pentru o perioadă scurtă de timp și-a avut redacția pe strada Mihai Viteazu nr. 20, ca mai apoi să se stabilească pe strada Vasile Lucaciu, în diferite locații, dar și în Piața Brătianu nr. 6[5].

Ne-am obișnuit cu toții ca reclamele să fie o parte din viață noastră. Fie că ne dorim sau nu, acestea apar la tot pasul, invadându-ne intimitatea și mințile. Deși par de dată recentă, reclamele au existat de foarte mult timp, chiar dacă nu erau la fel de insistente ca și în zilele noastre. „Reclama este sufletul comerțului". Așa cum o știu toți oamenii de afaceri de astăzi, o știau toți negustorii, comercianții sau precupeții din perioada interbelică. Reclama este modul prin care informațiile despre un produs sau serviciu ajung la consumatori, pe diferite canale. Louis Angé în *Manualul de publicitate pentru uzul comercianților, industriașilor, profesioniștilor publicității și școalelor de comerț din Franța,* spunea la începutul anilor 30 că „publicitatea este arta de a se adresa unui public cu scopul de a se face ascultat și de a obține ceea ce se dorește. Este arta de a se face cunoscut publicului, de a i se propune un anumit lucru, în așa mod ca această propunere să fie înțeleasă și urmată după îndemnul nostru"[6]. În literatura de specialitate a vremii erau exprimate diferite opinii referitoare la importanța și rolul reclamei, de multe ori aceasta fiind privită în mod negativ: „reclama modernă arată pentru public un injurios dispreț. Ea tratează omul ca pe cel mai tâmpit dintre animalele inferioare"[7]. Însă cele mai multe opinii erau pozitive și încercau să argumenteze importanța reclamei: „cum ar ști lumea că undeva se găsește ceva bun dacă nu faceți reclamă? Reclama e o referință permanentă pentru o întreprindere, ea este pentru o firmă ceea ce este hrana pentru corp. Cerneala tipografiei este

---

[1] Oproiu Bogdan, *Cultură și societate în județul Satu Mare în perioada interbelică*, teză de doctorat, Oradea, 2013, p. 10. https://www.uoradea.ro/display2279.

[2] http://www.informatia-zilei.ro/sm/in-anul-1926-ziarele-maghiare-din-satu-mare-aveau-mii-de-cititori-romani/

[3] *Almanahul Presei Române pe 1926*, editat de Sindicatul presei române din Ardeal și Banat, Cluj Napoca, 1925, pp. 155 – 156.

[4] Nae Antonescu, *Din istoria presei sătmărene – ziarul Granița* în „Satu Mare. Studii și comunicări", IX – X, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1992 – 1993, p. 177.

[5] Informații obținute în urma parcurgerii ziarului Satu Mare, anii: I – 1919 - XIX – 1937.

[6] Louis Angé, *Manualul de publicitate pentru uzul comercianților, industriașilor, profesioniștilor publicității și școalelor de comerț din Franța*, tradus de Ioan Tăcutu, Tipografia ziarului Universul, București, 1936, p. 15.

[7] George Tudorică, *Reclama. Importanță, evoluție, rezultate*, Ed. Cartea Românească, București, 1945, p. 8.

sângele comerţului" [...]. „Capacitatea direcţiei, puterea de judecată şi inteligenţa nu pot înlocui reclama. Vreţi să ştiţi ce este un anunţ? Încercaţi să plasaţi produsele voastre fără reclamă"[8].

Imaginaţia omului a fost mereu pusă la încercare atunci când a venit vorba de imagine, de a-şi vinde produsele ori de a atrage clienţii. Cu mai multă sau mai puţină fantezie, în perioada interbelică, rădăcinile domeniului publicităţii de astăzi sunt vizibile şi pregnante. Erau timpuri când reclama era mai puţin intruzivă, mai puţin senzorială, mai puţină pur şi simplu. Era o publicitate mai informativă şi mai naivă în persuasiune şi se vindeau efectiv produse, nu mărci. Chiar dacă atunci erau folosite anunţuri simple şi schiţe pentru publicitate, efectul şi principiul erau acelaşi. Dacă astăzi, având la bază reclama, s-a dezvoltat o adevărată „industrie" în domeniul comunicării şi a PR-ului, reclama în acea perioadă putea fi doar un simplu anunţ, de regulă text, doar uneori însoţit de o schiţă, un mic desen, pentru o reprezentare cât mai bună a produsului.

O imagine a ceea ce însemna reclama şi publicitatea în perioada interbelică, la nivel local, o regăsim răsfoind paginile cotidianului *Satu Mare*, pe parcursul anilor 1919 - 1937. De-a lungul perioadei interbelice, ziarul *Satu Mare* a avut cel mai mare tiraj, fiind, din punct de vedere cantitativ, cel mai reprezentativ periodic românesc al Sătmarului interbelic. Ziarul se adresa în primul rând populaţiei româneşti a judeţului, acest lucru fiind reliefat foarte bine şi prin îndemnurile adresate oamenilor pentru a cumpăra ziarul: „nu e bun român acela care nu se abonează" sau „Români! Faceţi abonamente şi recomandaţi-l prietenilor!"[9], „Citiţi şi răspândiţi ziarul Satu Mare!"[10]. Ziarul a avut iniţial un format mare, de 42 x 58cm, cu doar 2 pagini, iar din 1920 de 32 x 48cm, cu 4 pagini şi foarte rar 6 pagini, având un preţ cuprins de-a lungul apariţiei sale între 30 de bani şi 5 lei. Ziarul era distribuit şi în alte localităţi ale judeţului (Carei şi Halmeu), având abonaţi şi corespondenţi chiar şi în afara graniţelor ţării, în America (Cleveland, Roebling, Philadelphia), Cehoslovacia, Italia şi Franţa.

La începutul apariţiei sale numărul reclamelor nu era foarte mare, apărând în paginile ziarului chiar şi un anunţ care spunea: „Se primesc reclame"[11]. În perioada 1922 – 1930 fiecare număr al ziarului abunda în reclame: unele de mici dimensiuni, alcătuite aproape exclusiv dintr-un corp textual, altele ocupând spaţii mai mari conţinând informaţii - cheie după care cititorii puteau identifica brand-ul prezentat. Se întâmpla de multe ori ca întreaga pagină 4 să fie ocupată de reclame, acestea regăsindu-se şi în partea de jos sau pe marginile celorlalte pagini. După 1930 numărul reclamelor se micşorează, dar continuă să ocupe un spaţiu considerabil, în special pe ultima pagină. În anii 1936 – 1937 nu se mai regăsesc deloc reclame în paginile ziarului.

În paginile acestui ziar anunţurile publicitare încercau să facă cunoscute diferite firme, produse şi servicii: bănci, magazine de felurite tipuri şi celebre în epocă, cinematografe, fabrici, activităţi culturale, medicamente etc.

„Casa Noastră"
Societate anonimă pentru bancă, comerţ şi industrie.
Reprezentanta Băncii MARMOROSCH, BLANK & Co. S. A. din Bucureşti.
Capital Lei 10,000.000 — Rezerve Lei 3,500.000
Sediul social: SATU-MARE Str. Lucaciu 5.
Filiala BAIA-MARE
Secţia de bancă telefon . . . No. 171 şi 174.
Secţia de mărfuri telefon No. 4—29 şi 4—33.
Primeşte depuneri spre fructificare dând dobândă mare.
Încasează cecuri asupra Băncilor din Ţară şi streinătate pe lângă cele mai avantagioase condiţiuni.
Secţia de mărfuri

Reclamele publicate în acea perioadă oferă foarte multe informaţii despre meseriile şi preocupările vremii, observând astfel că în Satu Mare îşi desfăşurau activitatea numeroşi producători şi prestatori de servicii, din domenii foarte variate. Încă din primele numere apar reclame ale *Băncii de Escont* din Satu Mare, o societate pe acţiuni cu capital fundamental de 5.000.000 de coroane şi un fond de

[8] *Ibidem*, p. 9.
[9] *Satu Mare*, an IV, nr. 99, duminică 10 decembrie 1922, p. 3.
[10] *Satu Mare*, an XIX, nr. 8, duminică 16 mai 1937, p. 2.
[11] *Satu Mare*, an I, nr. 27, miercuri 24 decembrie 1919, p. 4.

rezervă de 800.000 de coroane. Instituția oferea diferite servicii economice efectuând plăți și pentru România, Cehoslovacia și Austria.[12] De asemenea, *Casa Română* din Baia Mare realiza orice operațiuni de comerț, industrie și bancă.[13] Începând din anul 1920 numărul instituțiilor bancare românești care își fac reclamă în paginile ziarului se înmulțesc: *Casa Noastră* – societate anonimă pentru bancă, comerț și industrie, reprezentanta Băncii Marmorosch, Blank & Co SA din București[14], *Albina* – Institut de credit și de economii Sibiu[15], *Banca Românească*, sucursala Satu Mare care emitea cecuri, franci francezi și dolari la cursul zilei, *Banca Română* din Satu Mare, *Banca Comercială și Mijlocitoare* din Satu Mare, *Banca de cereale și credit* - societate pe acțiuni din Satu Mare[16] etc.

Magazinele celebre în epocă aveau reclamele cele mai atent realizate. Marea majoritate a magazinelor promovate sunt cele de haine și îmbrăcăminte. În cadrul acestei categorii, merită amintite numele câtorva magazine foarte cunoscute în epocă: magazinul *Müller* oferea „paltoane de iarnă pentru dame, cele mai noi modele de Viena și paltoane de piele pentru bărbați"[17], magazinul *Sámuel* vindea în anul 1922, 3m de „stofă veritabilă engleză" la doar 400 de lei pentru „oficianții legitimați"[18], la magazinele *Bela Spitz* sau *Mauritiu Szántó& Co* se găseau de asemenea paltoane de iarnă, *Katz și Weisz* era un magazin de manufactură, „cu prețurile reduse ca niciodată până acum"[19].

Celebre erau și *Max Rosenfeld* care avea un depozit de stofe, magazinele de modă *Antoniu Mayer*, *Kardos*, prăvălia de mode pentru dame și domni a lui *Dr. Feldner & Co* din strada Mihai Viteazu (vindea albituri pentru bărbați, pălării, mănuși, tricotaje), magazinul *Fraților Friedmann* – „cel mai ieftin din Sătmar, unde se găsesc asortimente bogate în catifele, stofe, covoare, linoleuri și șaluri de iarnă", „Magazinul *George Fabian* are la dispoziția onoratului public: paltoane pentru doamne, stofe, ciorapi pentru doamne și ciorapi bărbătești, cămăși, flaneluțe, atât pentru domni cât și pentru doamne – Edificiul Episcopesc"[20], *Schäfer Desideriu* – haine pentru copii, postăvăria *Neumann* sau *Samuel Ignac* etc.

Marele magazin românesc din București - *Luca P. Niculescu* - cu sucursala în Satu Mare, Piața Victoriei nr. 22, oferea stofe, perdele și îmbrăcăminte cu o reducere de 5% pentru învățători, preoți și funcționari de stat, sau „*Magazin de Concurență*!!! Satu Mare, Piața Brătianu, nr. 22. Prețuri reduse! - Să fim atenți la adresă! Pânză toate calitățile, zefir, perdele, cuverturi de șezloane, stofe de modă, difinte, voaluri, cartoane, șorțuri, haine, batist, grenadine, puplin,

[12] *Ibidem.*

[13] *Satu Mare*, an I, nr. 29, miercuri 31 decembrie 1919, p. 4.

[14] *Satu Mare*, an VII, nr. 87, duminică 1 noiembrie 1925, p. 4.

[15] *Satu Mare*, an V, nr. 2-3, duminică 7 ianuarie 1923, p. 6.

[16] *Almanahul județului Satu Mare 1925*, Satu Mare, 1924, an I, pp. 64 – 70. Almanahul era editat de Anton Davidescu, redactor al ziarului „Satu Mare".

[17] *Satu Mare*, an IV, nr. 97, duminică 3 decembrie 1922, p. 1.

[18] *Ibidem*, p. 3.

[19] *Satu Mare*, an IV, nr. 99, duminică 10 decembrie 1922, p. 4.

[20] *Satu Mare*, an V, nr. 84, miercuri 24 octombrie 1923, p. 4.

libertine etc."[21]. Tot aici amintim şi reclamele pentru serviciile de croitorie oferite: *Lóvasz, Adam Szeibert* - „cea mai elegantă croitorie şi unde se lucrează elegant şi eftin"[22], sau atelierele pentru broderii *Kohn şi Keller.* Magazinele de stofe şi de îmbrăcăminte din România interbelică aveau şi o funcţie socială bine definită: aici se întâlneau domnii şi doamnele din înalta societate, putând astfel achiziţiona şi discuta despre ultimele apariţii vestimentare din Occident.

În aceeaşi categorie trebuie menţionate reclamele pentru magazinele de ghete (*Fraţii Grünfeld, Iosif Inglick, Scheumann, Vajda* etc.), fiind promovat şi un brand naţional, ghetele *Filt*, produse la Timişoara într-o fabrică de încălţăminte de lux, înfiinţată în anul 1921 şi care în 1932 avea deja contracte cu ţări precum Franţa, Anglia şi Suedia[23].

Un mare număr de reclame este destinat magazinelor şi târgurilor organizate cu ocazia sărbătorilor de iarnă: „s-a deschis târgul de Crăciun şi de Anul Nou în bazarul sătmărean unde se găsesc tot felul de mărfuri, ca jucării, articole pentru decor de suvenir, vase de fiert, porţelanuri, sticle şi tot felul de lucruri pentru călători - *Blatinczky Ştefan*"[24], Marele târg de Crăciun *Fischer Antal, Mertz Josif, Szilágyi şi Goldfinger* etc. Aceste târguri organizate cu ocazia marilor sărbători vindeau diferite produse la preţuri promoţionale chiar şi la sfârşitul perioadei sărbătorilor, găsind în paginile ziarului reclame la târguri de Crăciun inclusiv în luna ianuarie. Tot în categoria cadourilor de Crăciun erau şi reclamele pentru o expoziţie de icoane sau pentru atelierul de fotografie al *surorilor Buzási*[25].

Tipografii, restaurante, medici, toţi aveau nevoie de publicitate. Folosind mai mult sau mai puţin imaginaţia, textele din anunţuri vorbesc strict despre facilităţile oferite, servicii, calitate şi preţ. Acestea sunt elementele pe care le găsim şi în anunţurile date de cafenelele Dacia[26] sau Victoria: „Varieteu în fiecare seară la cabaretul Victoria Bébé Mandy Const. Comicul român cel favorit. Cu începere de sâmbătă. Lia Amorette, dansatoare română, Albin Boriss cu noui dansuri. Afară de aceste reprezentaţia tuturor artiştilor. Cercetaţi *cabaretul Victoria*! Local distins şi cu program artistic"[27]. „Cel mai frumos *Cafeu Dacia*, reînovat modern, cu serviciu prompt, unde concertează în fiecare seară Horvath Jancsi cu

[21] *Satu Mare*, an IX, nr. 19, duminică 8 mai 1927, p. 2.
[22] *Satu Mare*, an IV, nr. 99, duminică 10 decembrie 1922, p. 3.
[23] http://www.filty.ro/about.php accesat la data de 21.09.2017.
[24] *Satu Mare*, an IV, nr. 101, duminică 17 decembrie 1922, p. 4.
[25] *Ibidem.*
[26] Vezi şi *Almanahul judeţului Satu Mare 1926*, întocmit de A. Davidescu redactor al ziarului „Satu Mare", Satu Mare, 1925, an I, p. 72.
[27] *Satu Mare*, an II, nr. 54, duminică 18 iulie 1920, p. 3.

renumita sa orchestră. Cel mai elegant local de distracţie pentru familii. Bufet asortat"[28]. „Alo! Români! Alo! *Cafeul Dacia* este cel mai frumos local de petrecere pentru lumea aleasă. Se dă cu chirie pentru baluri şi serbări elegantul salon amenajat în acest scop"[29].

Des întâlnite sunt reclamele pentru bere: „Cea mai fină bere *Gloria* o găsiţi la Europa. Gustaţi-o şi vă veţi convinge!"[30] – „Cea mai higenică, cea mai nutritivă este berea *Luther şi Czell.* V-o recomandăm tuturor! Depozit general, B-dul Basarabilor 16"[31] – „De când *Ursus* Fabrica de Bere S.A. a cumpărat fabrica de bere a firmei Czell din Cluj – Mănăştur berea renumită şi bună din Mănăştur nu se mai numeşte Czell ci Bere Ursus. A nu se confunda cu berea numită şi azi Czell, care este produsă în comuna Dârste lângă Braşov"[32].

În paginile ziarului apar reclame la două brutării: „S-a deschis! Brutăria nouă, modernă şi renumită pentru producerea pâinei de casă cu hemein, precum şi prăvălia de făină şi fabrica de pâine Dumitrie Konstantinovici

Pentru cumpărători cu vagonul, mare beneficii, atât la făină, cât şi la grâu. Observaţi bine numele lui Dumitrie Konstantinovici care şi la timpurile cele mai grele a prevăzut publicul cu pâine"[33] – „O brutărie românească în Satu Mare, pentru românii din oraş şi judeţ ... Rugăm călduros onoratul public român din Satu Mare şi jur să ne sprijine deoarece suntem unica franzelărie românească din acest oraş. Primim comenzi zilnic. Cu toată stima Labău şi Balmoş"[34].

S'a deschis! S'a deschis!

Brutăria nouă modernă şi renumită pentru producerea pâinei de casă cu hemein, precum şi prăvălia de faină şi fabrica de paine

DUMITRIE KONSTANTINOVICI

Fabrica: Calea Traian No 3. Casă proprie. Pâinea cea mai bună şi gustuoasă a lui Dumitrie Konstantinovici se poate cumpăra:

Prăvălia principală: Calea Traian No 3. (strămutată din hala de gube), unde cuptoarele mele moderne stau la dispoziţia onor. public zilnic la orele 8–11. Se primesc coaceri private de orice natura cu garanţia deplină.

Filiala: Str. Ştefan Cel Mare No 30. (Hala de gube, unde coacerile se fac dimineaţa la orele 8 (dela 1 Octombrie la orele 9)

Localurile pentru vânzare pâinei:

1. La capul podului Somesului.
2. Coltul stradelor Gen. Cristescu si Maramures.
3. Calea Traian 10. (Casa lui Kaufmann).
4. Coltul str. Unirii si Vacarescu.
5. Coltul str. Abatorului.
6. Pe Piata I. C. Bratianu in o satra, unde zilnic se poate cumpara paine proaspata pana la orele 12.

Aici în prăvălia principală vând şi în filiale se capătă zilnic pâine cu hemein, calităţi prima, iar Duminecă dimineaţa până la orele 10 a. m. cu prăjituri foarte reuşite şi anume:

paina alba . . . . lei 8
„ semialba . . „ 7
„ bruneta . . „ 6

În prăvălia principală se poate cumpăra permanent făină en gros şi detailu, iar în filiala numai în detailu produsele morilor celor mai renumite a cărui mărunţarele preţuri:

faina 0 . . . lei 10
„ de copt . „ 9
„ de paine „ 6
tarite . . . . „ 2.70
farmitura fina . „ 18

Pentru cumpărători cu vagonul, mare beneficii, atât la făină, cât şi la grâu. Observaţi bine numele lui

Telefon: 345 Dumitrie Konstantinovici Telefon: 345

care şi în timpurile cele mai grele a prevăzut publicul cu pâine.

Tipografie şi Editură „Szabadsajtó" S. A. Satu-Mare

Foarte mult se încerca promovarea produselor şi serviciilor româneşti, perioada interbelică reprezentând şi o etapă deosebit de importantă de afirmare şi consolidare a elementului românesc, inclusiv sub aspect economic: „Fiecare român adevărat are datorinţa să cumpere numai de la comercianţi şi meseriaşi români"[35]. „Cumpăraţi cărţi româneşti!"[36]. Într-o societate dominată de comercianţi în special evrei şi maghiari, promovarea produselor şi serviciilor româneşti este de la sine înţeleasă, cu atât mai mult cu cât înainte de Marea Unire publicitatea scrisă în limba română era irealizabilă. Din categoria serviciilor medicale, medicamentelor şi cosmeticelor nu apar publicate foarte multe reclame: sunt menţionate farmaciile *Edmund Barbul* şi *Iosif Horvath*, în 1923 apar reclame pentru praful *Hőffer no. 1* şi *crema Hőffer* pentru copii mici şi sugari, pudra *Hőffer no 2* şi *no 3* pentru femei, iar în 1932 *medicamentul D.V. pentru menstruaţie* şi *parfumeria Savoy.* Apar însă reclame pentru medici (în special stomatologi), laboratoare de radiologie, saloane de cosmetică, manichiură şi coafură: „În atenţiunea Doamnelor! Cu onoare aduc la cunoştinţă onoratului public feminin că în salonul meu de frizerie am angajat un nou colaborator sosit acum de la Paris. Ondulează, piaptănă şi

[28] *Satu Mare*, an IV, nr. 88, miercuri 1 noiembrie 1922, p. 4.
[29] *Satu Mare*, an V, nr. 60, miercuri 1 august 1923, p. 4.
[30] *Satu Mare*, an V, nr. 2-3, duminică 7 ianuarie 1923, p. 6.
[31] *Satu Mare*, an X, nr. 19, duminică 6 mai 1928, p. 4.
[32] *Satu Mare*, an X, nr. 31, duminică 29 iulie 1928, p. 4.
[33] *Satu Mare*, an V, nr. 78, miercuri 3 octombrie 1923, p. 4.
[34] *Satu Mare*, an VII, nr. 87, duminică 1 noiembrie 1925, p. 4.
[35] *Satu Mare*, an II, nr. 47, miercuri 23 iunie 1920, p. 3.
[36] *Satu Mare*, an VII, nr. 87, duminică 1 noiembrie 1925, p. 3.

taie părul după ultima modă. Mă angajez la tot felul de preparări şi aranjări de păr în baza jurnalului ultimei mode de la Paris. Ondulaţia părului cu apă. Vizitaţi frizeri de dame. Desideriu Balogh. Hotel Dacia în curte"[37].

Trebuie totuşi să menţionăm şi o reclamă inedită şi savuroasă: „Folosiţi-vă de ocaziune! DINŢI cumpăr numai azi şi mâine. Dinţi, denturi artificiale vechi şi stricate de cauciuc şi de aur!!! Plătesc preţuri bune! Hotel Victoria, camera 11"[38].

Nu trebuie să omitem reclamele pentru fabrica Unio din oraş: „*UNIO* Fabrica de vagoane, societate anonimă în Satu Mare. Secţia de articole şi lamele de fier. Capital social: lei 40.000.000. Rezerve: lei 5.000.000"[39], sau pentru *Uzina electrică a oraşului Satu Mare*[40] care se ocupa cu „instalarea reţelelor de iluminat cu electricitate şi telefonice, cu sistem special şi cu preţuri cele mai avantajoase. Lămpi normale şi candescente de jumătate de Watt, cele mai bune fabricaţiuni se pot primi în preţuri cele mai ieftine"[41].

Consolidarea şi formarea unei puternice culturi naţionale a fost unul din obiectivele guvernelor ce au condus România în perioada interbelică. Printre încercările de a „culturaliza masele", şi în Satu Mare cinematografele au fost cele care au avut un succes fulminant în perioada dintre cele două războaie mondiale. Reclamele apărute în presă făceau referire la spectacolele şi filmele difuzate de către cele două cinematografe *Urania* şi *Apollo*. Observăm astfel că în programul lor rulau cele mai noi filme din Europa şi America, o adevărată senzaţie fiind difuzarea filmelor sonore începând cu anul 1932. Filmele cu Luciano Albertini[42], Harry Piel[43], Ila Lóth[44], Lucy Doraine[45], Priscilla Dean[46], Lya Mara[47], Charlie Chaplin, Stan şi Bran, dar şi filme cu celebrul câine Rin-tin-tin şi Mickey Mouse erau de mare senzaţie, fiind larg difuzate. De remarcat este faptul că prezentarea spectacolelor de teatru sau circ se făcea şi în incinta cinematografelor,

[37] *Satu Mare*, an VII, nr. 87, duminică 1 noiembrie 1925, p. 3.
[38] *Satu Mare*, an V, nr. 83, duminică 21 octombrie 1923, p. 4.
[39] *Satu Mare*, an IX, nr. 51, miercuri 18 decembrie 1927, p. 4.
[40] *Almanahul judeţului Satu Mare 1927*, Satu Mare, 1926, an III, p. 92. Almanahul era editat de Anton Davidescu, redactor al ziarului "Satu Mare".
[41] *Satu Mare*, an VIII, nr. 30, duminică 18 aprilie 1926, p. 4.
[42] Luciano Albertini(30 noiembrie 1882 – 6 ianuarie 1945) a fost un actor italian, producător de film şi regizor renumit. https://en.wikipedia.org/wiki/Luciano_Albertini.
[43] Hubert August Piel (12 iulie 1892 – 27 martie 1963) a fost un actor german actor, regizor, scenograf şi producător a peste 150 de filme. https://en.wikipedia.org/wiki/Harry_Piel
[44] Ila Lóth, născută Mária Rónai (28 mai 1900 – 21 septembrie 1975 Budapesta) a fost o actriţă de origine maghiară apărând în 27 de filme în perioada 1918 – 1973. https://en.wikipedia.org/wiki/Ila_L%C3%B3th
[45] Lucy Doraine născută Ilona Kovács (22 mai 1898 Budapesta – 14 octombrie 1989 Los Angeles) a fost o actriţă de origine maghiară apărând în 24 de filme în perioada 1918 - 1923. https://en.wikipedia.org/wiki/Lucy_Doraine
[46] Priscilla Dean (25 noiembrie 1896 – 27 decembrie 1987) a fost o actriţă americană foarte renumită în filmele mute şi în teatru. https://en.wikipedia.org/wiki/Priscilla_Dean
[47] Lya Mara (1 august 1897 – 1 martie 1960) a fosto actriţă cu origini poloneze, fiind una dintre cele mari staruri ale filmului german mut. https://en.wikipedia.org/wiki/Lya_Mara

menționând aici piesele lui Nóti Károlyi (*Manevrele de toamnă, Fereastra deschisă* etc.). Foarte rar erau difuzate producții românești (filmul **Încoronării** *Regelui Ferdinand I și Reginei Maria,* în 16 octombrie 1923).

Mai rar întâlnite sunt reclamele pentru produse și servicii prestate în alte localități sau județe: „*Băile terapeutice din Bicsad* sunt Carsbadul din Ardeal, Mecca pentru aceia care au catarh..."[48] sau „*Băile din Bicsad* se deschid la 1 Iunie. Cura internă de apă minerală, băi de ape minerale calde și carbonice, hidroterapie și inhalațiuni. Recomandate de cei mai buni medici specialiști, pentru vindecarea bolilor organelor respiratorii, pentru boli de stomac, rinichi, băşică și fiere, pentru ichter și alte boli. Pentru siguranță camerile se pot reține înainte. Doctor în permanență. Bucătărie excelentă cu prețuri moderate se mănâncă bine. Orice lămuriri se dau de către Direcția băilor la cerere. Direcțiunea Băilor Bicsad, jud. Satu Mare"[49].

„Fiul lui Antoniu Novotny – *Turnătorie de Clopote* – Timișoara Fabrică. Catalogie gratis"[50], „*Uzinele de fer din Hunedoara*"[51], „Nou apărut! Cea mai bogată carte de rugăciuni „Cărarea fericirii" de G. Mânzat preot, cu tot felul de rugăciuni ocazionale în 364 pagini ... Comandați-o imediat la *Librăria Anca Cluj*. Prețul: cartonată 85, în pânză 140, în piele lux pentru dame 280"[52]. „Mare asortiment de plapome de matrațuri și tot felul de lucruri pentru pat *Wollwattdeck* Cluj ... Executăm prompt comenzile din provincie"[53]. „Piane, pianine. Cu prețul fabricei până la 1 noemvrie 1929 la marele depozit *I. Triska Cluj*, str. Șaguna 14. În curs de reorganizare vinde piane noi și întrebuințate cu prețuri cele mai avantajoase"[54]. „*Fritz Auner&comp. Mediaș*. Carne de porc proaspătă, calitatea întâia. Salam de iarnă ... [55] etc.

Legătura comună a acestor reclame nu este doar perioada de timp în care au fost produse sau scopul publicitar, ci mai ales limbajul de adresare deosebit de ceremonios: „Onoratul public", „Onorata clientelă", „doamnelor", „domnilor", reclamele reprezentând implicit adevărate invitații adresate potențialilor clienți, de a încerca sau consuma produsele, precum și rugăminți adresate cumpărătorilor să sprijine respectivele firme, toate reflectând o societate amabilă, cu reguli clare de politețe, complezență și bun simț.

Din punct de vedere economic, reclamele se adresau în primul rând unui segment foarte mic al societății din România interbelică, mult mai limitat într-un oraș de provincie precum Sătmarul. Însă, mai mult decât un vehicul economic, ele au fost în epocă un vehicul de transmitere a unui set coerent și occidentalizant de valori. Funcția lor principală a fost de a crea un univers socio-cultural idealizat, în încercarea de a racorda preferințele, gusturile și valorile publicului român la standardele occidentale. Reclamele sunt în acest sens o oglindă fidelă a păturii bogate a societății românești, a aspirațiilor și a credințelor lor, a valorilor pe care le promovau și spre care tindea, măcar la nivel declarativ, societatea românească.

Microcosmos cultural, reclama este un important vehicul prin care se poate investiga

[48] *Satu Mare*, an XII, nr. 26, duminică 29 iunie 1930, p. 4.
[49] *Satu Mare*, an VIII, nr. 39, miercuri 23 mai 1926, p. 4.
[50] *Satu Mare*, an V, nr.78, miercuri 3 octombrie 1923, p. 4
[51] *Satu Mare*, an VIII, nr. 21, miercuri 14 martie 1926, p. 4.
[52] *Satu Mare*, an VII, nr. 88, miercuri 4 noiembrie 1925, p. 4.
[53] *Satu Mare*, an XI, nr. 22, duminică 2 iunie 1929, p. 4.
[54] *Satu Mare*, an XI, nr. 42, duminică 20 octombrie 1929, p. 1.
[55] *Satu Mare*, an V, nr. 60, miercuri 1 august 1923, p. 4.

felul în care societatea din România interbelică era construită şi se construia simbolic. Incursiunea în această lume diversă şi plină de semnificaţii nu a putut fi apărată de aceeaşi tentaţie de idealizare: reclamele din *Satu Mare* înfăţişează o lume aproape perfectă, cu o estetică aparte şi cu o putere de seducţie aproape irezistibilă, ce estompează interesele mercantilismului negustoresc.

Diana Kinces
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
dianasabou@yahoo.com

Pag. 4. SATU-MARE Numărul 99. — 10 Decembrie 1922.

4 DECEMBRIE **„PATRIA MESSE“** 4 DECEMBRIE

Prima expoziţie specială de albituri pentru domni fără obligament de cumpărare

„ABBAZIA“ cămaşă frumoasă de zefir cu 2 gulere L. 190.—	**„TOCA“** cămaşă de zefir i-a cea mai nouă cu 2 gulere L. 240.—	**„HARDING“** specialitate de cămaşă de zefir L. 300.—	**„UNIVERSAL“** cămaşă de zefir englez original cu 2 gulere L. 400.—
„LYON“ cămaşă admirabilă de mătase L. 700.—	**„WILSON“** cămaşă de lână flanel, cu guler L. 180.—	**„GENUA“** cămaşă albă moale de calitate fină L. 150.—	**„OPERA“** cămaşă pentru frac şi jachet L. 200.—
„AURORA“ cămaşă albă călcată din şifon spălat L. 200.—	**„LORD“** cămaşă de dormit din materia cea mai fină L. 180.—	**„GÉSA“** cămaşă de dormit cu decor admirabil L. 200.—	**„GENTLIMAN“** cămaşă de dormit, admirabilă din materia cea mai bună L. 200.—

PIJAMA ◆◆◆ KIMON ◆◆◆ MANTOURI PENTRU DIMINEAŢĂ

Magazinul de modă KARDOS

Citiţi şi răspândiţi ZIARUL

Satu-Mare

Singurul ziar romănesc din ţinuturileacestе, care apare în condiţiuni superioare

Români! faceţi abonamente şi recomandaţi-l prietinilor

Loteria Ligii Culturale

Aprobată de Onor. Minist. de Interne cu No. 5570 A.

519 câştiguri

şeapta milioane

LEI 7.000.000

— PRIN LUMINA LA FERICIRE —

N. IORGA

1 câştig de Lei		**2.000.000**
1	**„ „ „**	**1.000.000**
2 câştiguri a	**„**	**500.000**
4	**„ „ „**	**200.000**
6	**„ „ „**	**100.000**

şi multe alte câştigu i mai mici

Tragerea la 1 Ianuarie 1928

CAŞTIGURILE SE PLATESC INTEGRAL

Se vând la toate secţiunile Ligei Culturale, Bănci, Librării şi la Depozitari de ziare. Unde nu se găsesc lozuri adresaţi Comenzile însoţite de valoarea lor, prin mandat poştal: Biuroului Ligei Culturale, Bucureşti, str. Luterană 6, Etaj I. Pentru comenzi mai mici de 5 lozuri se adangă 20 lei pentru porto-recom. Comenzile mai mari de 5 lozuri se expediază franco de orice cheltueli.

1—2

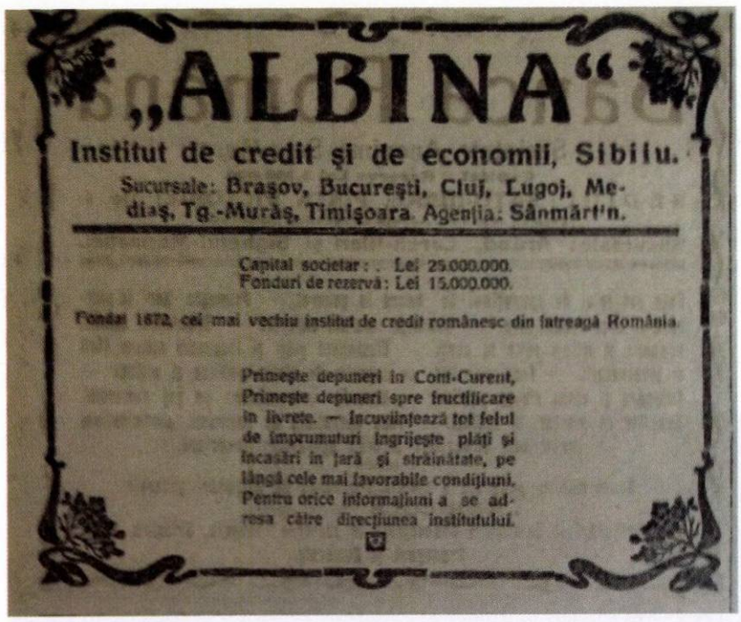
„ALBINA“
Institut de credit şi de economii, Sibiiu.
Sucursale: Braşov, Bucureşti, Cluj, Lugoj, Mediaş, Tg.-Muraş, Timişoara. Agenţia: Sânmărt'n.
Capital societar: . Lei 25.000.000.
Fonduri de rezervă: Lei 15.000.000.
Fondat 1872, cel mai vechiu institut de credit românesc din întreagă România.
Primeşte depuneri în Com-Curent,
Primeşte depuneri spre fructificare în livrete. — Încuviinţează tot felul de împrumuturi îngrijeşte plăţi şi încasări în ţară şi străinătate, pe lângă cele mai favorabile condiţiuni.
Pentru orice informaţiuni a se adresa către direcţiunea institutului.

Baile BICSAD
s'au deschis dela 1 Iuvie
Recomandate de cei mai buni medici specialişti pentru vindecarea bolilor organelor respiratori, pentru boli de stomac, rinichi, băsca şi fiere, pentru ichter şi alte boale. Cura internă de apă minerala, băi de ape minerale calde şi inhalatorium. Baie de strand! Tratament medical de specialitar. Pension pe o zi dela 240 lei, Bucătăria diatetică. Staţiunea de C. F. R., poştă, telegraf loco. Adresa: Băile Bicsad jud. Sătmar. 1—10.

Târgul icoanelor, coroanelor şi tot felul de antichităţi
AKT
Expoziţia de pictură a dlui
ÓCSVÁR
este isvorul celor mai frumoase cadouri pentru sărbători. 1—2

NOU APĂRUT
16—20
Cea mai bogată carte de rugăciuni
„Cărarea Fericirii“
de: G. Mânzat preot
cu tot felul de rugăciuni ocazionale în 364 pagini. — Aprobat sub Nr. 581923.
Comandaţi-o imediat la
Librăria ANCA Cluj.
PREŢUL: Cartonată 85 In pânză 140. In piele lux pentru dame 280. Comandaţi „Predici la Morţi“ de: prot. I. MARGA. 45 lei. La comandă anticipaţi preţul plus 10 lei porto.

(3—3)
Fiul lui
Antoniu Novotny
Turnătorie de Clopote
TIMIŞOARA-FABRICĂ
Strada Lunei No. 4.
Telefon 243
Catalogie gratis!

ASPECTE ALE PRELUĂRII ŞCOLILOR DE STAT MAGHIARE DIN JUDEŢUL SATU MARE DE CĂTRE STATUL ROMÂN DUPĂ MAREA UNIRE DE LA 1 DECEMBRIE 1918

Mihaela SĂLCEANU

Abstract: *This study presents a very important moment in the history of Satu Mare educational system. December 1st 1918 Great Union, confirmed at the assembly in Alba Iulia, hasn't automatically meant the set up of the Romanian administration. This was accomplished during several months and facing challenges and disagreements* in many villages raised by the resistance of some representatives of the ancient Hungarian administration. Education was the last obstruction the new administration had to take over from the old Austro-Hungarian administration. This couldn›t have happened without the dedication of personalities like Dariu Po*p-school inspector, Ioan Mihalca, Alexa Pop, Gavril Nagy, etc, greek catholic priests and teachers, true people that brought education and wisdom to the villages in Satu Mare.*

Keywords: *schooling, Romanian administation, schools, teachers, Dariu Pop, Ioan Mihalca, Alexa Pop, învăţători.*

Secolul al XX-lea a debutat pentru românii transilvăneni sub auspicii deloc faste. Asistăm la o ofensivă fără precedent a autorităţilor oficiale de maghiarizare a naţiunilor nemaghiare din cadrul regatului maghiar.

În anul 1880 ponderea demografică a maghiarilor ajunsese deja la 41,6% din totalul populaţiei regatului după ce la sfârşitul veacului al XVIII-lea maghiarii abia reprezentau o treime din populaţie[1]. Situaţia era la fel şi în judeţul Satu Mare, unde ponderea maghiarilor a făcut un pas uriaş prin asimilarea evreilor, şvabilor, rutenilor şi a unei părţi a românilor, ajungând astfel ca în anul 1910 să reprezinte 66,7% din populaţia comitatului[2].

Pilonul principal al acestei maghiarizări forţate ale populaţiilor nemaghiare din regat a fost, fără îndoială, învăţământul şi în primul rând cel primar. Câteva cifre şi date ne vor ajuta să creionăm acest proces de maghiarizare. Vom remarca, în mod deosebit legile şcolare din 1879, 1883, 1891, 1907 şi 1910 care au consfinţit obligativitatea predării limbii maghiare în şcolile primare, gimnaziale şi grădiniţe. Se reduc numărul şcolilor primare în alte limbi, iar cele în

*Mulţumesc domnilor dr. Viorel Ciubotă şi dr. Viorel Câmpean pentru informaţiile şi sprijinul acordat pe parcursul redactării lucrării.

[1] Paul Lendvai, *Ungurii*, Ediţia a-III-a, Editura Humanitas, Bucureşti, 2013, p. 297.

[2] Viorel Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni pentru unire (1918-1919)*, Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 2004, p. 21.

limba maghiară ajung în anii1891-1892 să reprezinte 56% din totalul şcolilor. Situaţia devine şi mai explozivă odată cu legile din 1907 şi 1910, cunoscute sub numele de Legile Apponyi, care duc la înjumătăţirea şcolilor, aparţinând naţionalităţilor[3].

O situaţie de-a dreptul catastrofală se prezintă pentru populaţia românească din comitatul Satu Mare, care, începând cu anul 1912, suportă un dublu proces de maghiarizare, prin şcoală şi prin biserică, odată cu crearea episcopiei maghiare de Hajdudorog. Această situaţie catastrofală pentru românii sătmăreni o observăm din actele oficiale care toate se poartă în limba maghiară. Protocoalele, consemnările din jurnalele şcolilor, procesele verbale ale adunărilor parohiale sau şcolare toate se întocmeau în limba maghiară. „Huiduită şi alungată a fost limba noastră din toată administraţia bisericească, ba chiar şi din biserici şi şcoli, unde au fost numiţi preoţi de limbă străină"[4], scria Romul Marchiş, vicarul naţional român din Carei în 23 noiembrie 1918[5].

Iată de ce credem că a existat în rândul populaţiei româneşti sătmărene o atitudine de opoziţie totală faţă de această politică a autorităţilor maghiare, atitudine care se manifestă în primul rând prin refuzul de a-şi da copii la şcolile maghiare şi încercările disperate de a menţine şcolile confesionale în parohiile româneşti sătmărene.

În această privinţă sunt emblematice cazurile a două comunităţi vecine geografic, dar una aparţinând de episcopia de Hajdudorog, **Sătmărelul**, iar alta, **Mădărasul,** aparţinând de episcopia de la Oradea.

În Sătmărel, deşi războiul bântuia cu putere, iar foarte mulţi săteni erau mobilizaţi, adunarea extraordinară a credincioşilor hotărăşte, în 22 august 1915, că vor susţine şcoala confesională şi mai departe şi astfel vor avea învăţământ în limba română. Şi aceasta în condiţiile în care învăţătorul român era mobilizat pe front, preotul înlocuindu-l de mai bine de un an. Adunarea hotărăşte „să ţină preotul şi mai departe, poate mai puţine ore, dar şcoala nu o va lăsa"[6].

Şi în Mădăras, în adunarea din 28 ianuarie 1915, credincioşii declarau „unanim că doresc a-şi învăţa limba" şi să se facă memoriu la Inspectoratul de învăţământ ca limba română să fie predată în şcoala de stat din localitate[7].

Trebuie menţionat că, dacă în Sătmărel mai coexistau şcoala confesională cu şcoala de stat, mult mai puternică şi mai înzestrată, în Mădăras autorităţile reuşiseră cu complicitatea învăţătorului român Ioan Ciulean să etatizeze şcoala confesională încă de prin anii 1897! El a convins credincioşii să ceară în scris întregirea salariului învăţătorului la 400 de coroane „ademenind poporul cu vorbe viclene", scrie în Cronica parohială[8].

Trebuie să remarcăm că exista, la începutul veacului al XX-lea un curent în rândul învăţătorimii române de a solicita comunităţilor săteşti mărirea salariilor conform legilor şcolare şi pe care comunităţile sărace româneşti nu le puteau satisface, chiar dacă uneori era vorba de maximum 200 de coroane anual. Aşa că solicitările de întregire de salariu din partea statului sunt numeroase în primele două decenii ale veacului al XX-lea. Sigur că autorităţile şcolare aveau tendinţa să ridice oferta, spunând că vor prelua toate cheltuielile şcolare cu condiţia transformării în şcoală de stat. Nu este de mirare că numărul şcolilor de stat în

[3] Paul Lendvai, *op.cit.*, p. 311.

[4] Lupta românilor din judeţul Satu Mare pentru făurirea statului naţional unitar român. Documente 1848-1918, Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Bucureşti,1989, p. 480.

[5] Despre Romul Marchiş, vezi pe larg Viorel Câmpean, *Oameni şi locuri din Sătmar*, vol. I, Ed. Citadela, Satu Mare, 2010, p. 98-101 şi vol. III, Ed. Citadela, 2015, p. 283-286.

[6] Parohia ortodoxă Sătmărel, *Registrul proceselor verbale*, neinv.

[7] Arhivele Naţionale Satu Mare (în continuare ANSM), *Colecţia de documente ale instituţiilor ecleziastice*, dos. 315, p. 60-60 v.

[8] Viorel Ciubotă, *op. cit.*, p. 54.

comunele româneşti era deja de 40.

Unul din românii sătmăreni de mare implicare politică, naţională, bisericească şi mai ales în domeniul apărării şcolii româneşti, Constantin Lucaciu,[9] până în anul 1914 preot în Craidorolţ, fratele mai puţin cunoscut al lui dr. Vasile Lucaciu, dar nu lipsit de extraordinare calităţi, scria într-o carte, din păcate azi uitată, dar nu mai puţin actuală, apreciată şi de Nicolae Iorga[10]: „Neexistând nici o normă de lege ori regulament, care să fixeze un model de clădire şcolară, inspectorii şcolari, administraţia, notarul comunal sau moşierul bogat prin fel şi fel de uneltiri ajungeau să declare şi cea mai bună clădire ca necorespunzătoare, sub pretext că ori nu era destul de înaltă, ori n-avea ferestrele destul de mari, ori că uşa nu era aşezată în loc potrivit, ba una, ba alta, până ce sosea sentinţa de moarte a Comitetului Comitatens şi şcoala se închidea în ciuda tuturor protestelor celor în drept şi numai iată se deschidea în sat o şcoală de stat ori comunală, care spre mai mare pălmuire a oricărui simţ de pudoare şi bunăvoinţă, se aşeza în fosta şcoală confesională, decretată de mai înainte ca necorespunzătoare şi luată acum cu chirie sau cumpărată pe veci"[11].

Tot în acea perioadă apărea şi cartea unui alt român transilvănean, Onisifor Ghibu, refugiat şi el în România. Cartea apărea la Bucureşti şi a reprezentat o radiografie necruţătoare a învăţământului în general, inclusiv a celui românesc din Transilvania[12].

Biserica greco-catolică susţinea 1146 de şcoli confesionale cu 1120 de învăţători. În mod legal limba de predare în aceste şcoli era limba română, mai puţin în comunele care în anul 1912 au fost înglobate Hajdudorogului şi unde a fost declarată obligativitatea predării materiilor în limba maghiară. Situaţia nu era mai strălucită nici în celelalte, pentru că limba română se preda în 5,5 ore pe săptămână, iar limba maghiară în 13 ore![13]

Mai remarcăm că era obligatoriu ca documentele şcolare să fie redactate în limba maghiară (condică de înmatriculare, condică de clasificare şi de absenţe, condica şcolară unde se trecea materia predată, condica de inspecţie)[14].

Onisifor Ghibu reproduce şi câteva statistici, privind populaţia (Comitatul Satu Mare avea 396.632 locuitori din care doar 119.760 - 42% erau români), precum şi şcolile primare, normale, secundare, superioare etc.[15].

În ceea ce priveşte şcolile primare, existau în Sătmar 38 de grădiniţe de copii, 69 de şcoli de stat, 4 şcoli comunale, 1 greco-ortodoxă, 143 greco-catolice, 51 romano-catolice, 2 evanghelice, 133 reformate, 6 izraelite, 4 private. Deci un total de 417 şcoli[16].

Dacă până în anul 1868 în Comitatul Satu Mare nu a existat nicio şcoală de stat, în anul 1895 anul sărbătoririi „Mileniului maghiar" (o mie de ani de la venirea ungurilor) s-au deschis astfel de şcoli în Seini, Cavnic, Peleşu Mare, Şomcuta Mare, Negreşti-Oaş, localităţi care pe atunci aparţineau Comitatului Satu Mare. În 1896 s-au deschis şcoli de stat în Apa, Medieşu Aurit, Odoreu, Potău, Dindeşti, Sânmiclăuş, Vama, în 1905 în Oraşul Nou, Borleşti, Domăneşti, Hrip, Lipău, Culciu Mare, Gerăuşa, Pomi, Sătmărel, Moişeni, Mireşu Mare, Cicârlău, Văleni, Vetiş, iar în 1907 în Târşolţ, Andrid, Doba, Ghenci[17].

[9] Vezi pe larg în V. Câmpean, *op. cit.*, vol. II, Ed. Citadela 2010, p. 257-261.

[10] Nicolae Iorga, *Oameni care au fost,* vol. II, Editura pentru Literatură, Bucureşti, 1967, p. 182-183.

[11] Constantin Lucaciu, *Biserica, şcoala şi armata factorii vieţei naţionale şi de stat,* Institutul de Arte Grafice „C. Sfetea", Bucureşti, 1915, p. 93.

[12] Onisifor Ghibu, *Viaţa şi organizaţia bisericească şi şcolară în Transilvania şi Ungaria*, Institutul de Arte Grafice „Nicolae Stroilă", Bucureşti, 1915, p.77 şi 108.

[13] *Ibidem*, p. 109.

[14] *Ibidem*, p. 110.

[15] *Ibidem*, p. 170.

[16] *Ibidem*, p. 171.

[17] Borovszky Samu, *Szatmár Vármegye*, Országos Monografia Társaság, Budapest, 1908, p. 342.

Oricum situaţia învăţământului primar confesional românesc era departe de a fi strălucită în anii 1914-1918. Vom folosi o sursă maghiară de informaţie pentru a nu fi acuzaţi de părtinire.

Vom prezenta pe plăşi situaţia cunoscătorilor de carte după o lucrare maghiară, care a apărut în anul 1914!

În plasa Careii Mari unde trăiau 43.692 locuitori, din care 36.588 maghiari, 303 germani, 5 slovaci, 6.748 români, 15 ruteni, alţii 67, vorbeau maghiară 42.215 persoane, ceea ce ne arată intensitatea procesului de maghiarizare. Culmea că aici erau notaţi 18.235 romano-catolici, 14.447 greco-catolici, 10.115 reformaţi, 860 de evrei, citeau şi scriau 24.288 persoane[18].

În plasa Carei era un procent de 55% ştiutori de carte.

Plasa Mátészalka avea 45.191 locuitori, din care 44.979 maghiari, 86 germani, 30 slovaci, 29 români, 15 ruteni, alţii 52. Maghiară vorbeau 45.125 persoane, din care 23.699 scriau şi citeau. Erau 27.542 reformaţi, 3.481 romano-catolici, 8.848 greco-catolici[19].

Procentul ştiutorilor de carte era de 52%.

Plasa Satu Mare avea 34.093 locuitori, din care maghiari 29.364, germani 74, slovaci 7, români 4.310, ruteni 3, alţii 63. Maghiară vorbeau 32.546 locuitori, ştiau să scrie şi să citească 17.941 locuitori. Din punct de vedere religios erau 14.868 reformaţi, 4.015 romano-catolici, 13.248 greco-catolici, 5 ortodocşi, 1.915 evrei, etc[20]. Un procent de 52% ştiau scrie şi citi.

Plasa Csenger avea 28.899 locuitori, din care 27.134 maghiari, 1.667 români, 16 germani, 18 slovaci, 4 ruteni, 60 alţii. Vorbeau maghiară 28.518, iar 16.046 ştiau să scrie şi să citească. Religios erau 2.361 romano-catolici, 7.990 greco-catolici, 16.642 reformaţi, 1837 evrei, etc[21]. Deci 55% ştiau scrie şi citi.

Plasa Fehérgyarmat avea 31.631 locuitori, din care 31.518 maghiari, 54 germani, 8 slovaci, 23 români, etc. Vorbeau maghiară 31.617 persoane şi ştiau să scrie şi să citească 19.617 persoane (62%). Dominau reformaţii cu 25.198 de suflete[22].

Plasa Oaş avea 24.365 locuitori, din care 5.199 maghiari, 928 germani, 282 slovaci, 17.886 români, 13 ruteni, alţii 52. Vorbeau maghiară 7.868 persoane, iar de citit şi scris 5.985 persoane. Religios erau 744 romano-catolici, 18.581 greco-catolici, 3.111 reformaţi, 1.905 evrei.[23] Procentul cunoscătorilor de carte este de 24.5%.

Plasa Ardud avea 31.711 locuitori, din care 13.526 maghiari, 3.527 germani, 14.449 români. Vorbeau maghiară 20.849 persoane, iar 13.366 ştiau scrie şi citi. Religios erau 9.761 romano-catolici, 16.590 greco-catolici, 4.223 reformaţi, 1092 evrei.[24] 42% din locuitori ştiau scrie şi citi.

Plasa Seini avea 28.136 locuitori, din care 7.770 maghiari, 281 germani, 20.049 români. Vorbeau maghiară 13.068 locuitori, iar 9.118 ştiau să scrie şi să citească.Religios erau 20.889 greco-catolici, 3.003 reformaţi, 2.332 romano-catolici, 1.887 evrei.[25] Doar 32% din populaţie scria şi citea.

Plasa Baia Mare avea 30.584 locuitori, din care 4626 maghiari, 172 germani, 25.608 români, 4 ruteni. Vorbeau maghiara 8.605 persoane, iar 8.380 ştiau să scrie şi să citească (27%). Religios erau 3.119 romano-catolici, 26.160 greco-catolici, 601 reformaţi, 52 ortodocşi, 599

[18] Farkas Jenő, *Szatmármegyei Kalauz,* Nánásy István Nyomása, Ed. Nagybánya, 1914, p. 6-7 şi V. Ciubotă, *op. cit.*, p. 20.

[19] *Ibidem*, p. 24.

[20] *Ibidem*, p.30.

[21] *Ibidem*, p. 47.

[22] *Ibidem*, p. 54.

[23] *Ibidem*, p. 62.

[24] *Ibidem*, p. 67.

[25] *Ibidem*, p. 74.

evrei[26].

Plasa Şomcuta Mare avea 30.027 locuitori. Maghiari erau 3.404, 343 germani, 24.882 români, alţii 383. Vorbeau maghiară 7.567 persoane, iar 7.025 scriau şi citeau.Din punct de vedere religios erau 643 romano-catolici, 23.416 greco-catolici, 2.101 reformaţi, 1943 ortodocşi, 1900 evrei[27]. Doar 23% din populaţie scria şi citea.

Am ţinut să prezentăm aceste cifre, deoarece ele ne demonstrează că în zonele româneşti analfabetismul era extrem de mare, în jur de 65-70% din populaţie, ceea ce ne arată că sistemul de învăţământ confesional nu era viabil pentru întreaga masă a populaţiei, mai ales când acesta era lipsit de resurse şi de cadre şcolare valoroase care preferau de foarte multe ori învăţământul de stat unde erau mult mai bine plătiţi. Sigur că într-un stat dispus să accepte existenţa naţionalităţilor, ceea ce nu era cazul Ungariei din ultimele decenii ale veacului al XIX-lea şi primele două decenii ale veacului al XX-lea, statul ar fi trebuit să ajute financiar mai mult şi învăţământul confesional românesc. Statul maghiar nu a avut niciun interes, considerându-l o piedică în calea maghiarizării din regat.

Au existat voci, din păcate nu puternice, care au încercat să atragă atenţia asupra politicii ultranaţionaliste a guvernelor maghiare din această perioadă şi care au cerut respectarea strictă a prevederilor legii naţionalităţilor din anul 1868. Putem să enumerăm aici pe prinţul Rudolf, pe prinţul Franz Ferdinand, pe deputatul Lajos Mocsáry etc[28]. Şi nu în ultimul rând pe fruntaşii mişcării naţionale româneşti care în această perioadă, pe cale parlamentară, pe calea presei, pe căi private, au încercat din răsputeri să atragă atenţia maghiarilor asupra situaţiei insuportabile ce se crease pentru românii transilvăneni. Totul a fost în zadar.

În această perioadă şcoala confesională românească era şi într-o criză acută de învăţători calificaţi, dintre care foarte mulţi au fost mobilizaţi pe fronturile Primului Război Mondial.

Vom exemplifica cu câteva date statistice interesante, fără să putem prezenta o statistică generală pentru tot judeţul Satu Mare. Astfel, erau mobilizaţi în 1917 din dieceza Oradei învăţătorii: Ioan Matei din Supuru de Jos, Gabriel Sima din Stâna, Vasile Cuc din Bolda, Ioan Gocan din Cuţa, Ioan Fáthry din Hurezu Mare, George Mărcuş din Medişa, Augustin Micle din Racova, Ioan Szantó din Sârbi, Ioan Raţiu din Istrău, Augustin Popp din Sânmiclăuş, Isidor Zancu din Ruşi, Vasile Cosma din Homorodu de Jos, Ştefan Chindriş din Bicău, Emilian Iacob din Pomi, Octavian Popp din Lipău, Vasile Sepeşi din Roşiori[29].

Deci dintr-un total de 45 de cantori învăţători, 16 erau pe front, ceea ce în procente însemna 35,5%, foarte mult pentru a se putea desfăşura un învăţământ românesc de calitate.

Şi din alte părţi avem nume de învăţători plecaţi pe front (din eparhia Gherlei): Andrei Bulzan din Cig, despre care nu se mai ştia nimic din toamna anului 1914, pierzându-i-se urma pe frontul din Serbia, Ioan Moldovan din Săcăşeni, dar care sosise acasă din prizonieratul din Rusia în luna iunie 1918, George Dunca din Eriu Sâncrai, prizonier în Rusia[30].

Avem şi preoţi care sunt plecaţi pe front: Atanasie Doroş din Tarna Mare, Iuliu Pop din Mecenţiu, George Moody din Ghenci, Ludovic Vida din Carei, etc.[31].

Din păcate avem multe localităţi unde nu erau învăţători deloc: Moftinu Mic, Doba,

[26] *Ibidem*, p. 79.

[27] *Ibidem*, p. 118-119.

[28] Paul Lendvai, *op. cit.*, p. 314-316. Mocsáry a fost exclus din propriul partid şi alungat din viaţa politică!

[29] Viorel Ciubotă, *op. cit.*, p. 77. Am completat o serie de nume din *Status personalis dioecesis Magno-Varadinensis graeci ritus catholicorum*, Magno-Varadini, Tipografia „Nayvarad", 1917, p. 15-18.

[30] *Ibidem*, p.77.

[31] *Ibidem.*

Odoreu, Bercu, Peleşu Mare. Sau sunt localităţi unde funcţionau dascăli ieşiţi la pensie şi reîntorşi la serviciul activ: Botiz, Culciu Mare, Andrid[32].

În majoritatea satelor unde învăţătorii erau plecaţi pe front în mod normal preoţii au preluat destinele şcolilor confesionale, mai ales ţinând seama că ei erau în mod legal şi directori ai şcolilor confesionale. Exemplificăm cu cazul şcolii confesionale din Sătmărel, unde învăţătorul a plecat pe front încă în iunie 1914 şi preotul ţinea prelegeri la şcoală, fără plată, de mai bine de 4 luni (august – decembrie 1914). El cerea, în adunarea extraordinară din 6 decembrie 1914 să primească compensaţii. Adunarea stabileşte că preotul Ioan Mihalca[33] să înlocuiască şi pe mai departe pe învăţător şi să primească 40 de coroane lunar „care sumă şi altcum rămâne la biserică în datoria preotului"[34]. Deci este clar că preotul nu se alegea cu nimic din ţinerea orelor la şcoala confesională. Dar nu este mai puţin adevărat că nici comunitatea locală nu era prea generoasă, deşi în adunarea extraordinară din 22 august 1915 când se pune iarăşi problema şcolii şi a orelor pe care preotul le face „Poporul voieşte a susţinea şcoala confesională şi pe mai departe" şi să se caute învăţător. Se hotărăşte că dacă nu se va găsi învăţător, preotul să ţină pe mai departe şcoala „poate mai puţine ore dar şcoala nu o va lăsa"[35].

În sfârşit, învăţătorul Gavril Nagy după doi ani de front a fost declarat „neapt de arme" şi apt pentru serviciul de santinelă. Probabil, fusese rănit grav. Astfel, locuitorii din Sătmărel întocmesc în 11 septembrie 1916 o cerere pentru a fi eliberat din armată şi a se reîntoarce la şcoala din sat.

Întorcându-se, învăţătorul Nagy ridică problema înaintării în grad, deoarece împlinind 17 ani în învăţământ avea dreptul să avanseze din clasa III, gradul I (cu 1800 coroane leafă anual) la clasa II, gradul II cu o leafă de 2000 coroane anual. Adunarea din 2 decembrie 1917 îi recunoaşte dreptul, însă „comuna bisericească fiind săracă, nu poate să-i solvească această aredicare de 200 coroane anual". Adunarea decide să se ceară Ministerului de Culte şi Instrucţie Publică ajutor de stat pentru a putea ridica salariul învăţătorului![36]

În decursul a 40 de ani de regim „constituţional" unguresc şcoala românească ajunsese în timpul războiului la un pas de maghiarizarea totală, pas ce era considerat de guvernanţii maghiari mijlocul cel mai eficace pentru înfăptuirea unităţii naţionale a statului maghiar[37]. Probabil că acest pas ar fi fost trecut la terminarea războiului victorios pentru Puterile Centrale.

O primă etapă se concretizează în anul 1917 când contele Apponyi, ajuns din nou

---

[32] *Schematismus venerabilis cleri dioecesis graeci rit. cath. Hajdudorogiensis*, Typis Alexii Jóba, Nyiregyháza, 1918, p. 131, 132, 133, 109, 110, 112, 116, 120.

[33] *Ioan Mihalca* (1854-1925). A urmat liceul la Oradea, iar teologia la Seminarul Latin din Satu Mare. Hirotonit în 1878. În acelaşi an se şi căsătorise, în 5 august, la Hurezu Mare cu Elena, fiica parohului local, Ioan Sopronyi. A fost capelan în Chereluş, apoi administrator parohial în Şimand (Arad). Aici se vor naşte copiii Augustin Traian (ajuns preot şi el), şi Alexandru. În aceşti ani ştim că a tradus o broşură intitulată *Jertfa cea mare*. Între 1892-1893 a fost paroh la Medişa, iar din 1893 până în 1907 a slujit la Hurezu Mare. Apoi pleacă la parohia Sătmărel (Gidani, în epocă). Membru activ al Partidului Naţional Român, s-a numărat printre preoţii care au protestat împotriva înfiinţării Episcopiei greco-catolice de Hajdudorogh. În timpul slujirii sale la Sătmărel s-a terminat construirea bisericii de zid cu hramul „Sf. Mare Mucenic Dimitrie". Un alt fiu al său, Romul, a ajuns protopop la Carei. Pentru activitatea sa vezi şi lucrările: Viorel Ciubotă, *Vicariatul naţional român din Carei*, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997 şi Viorel Câmpean, *Teologul Traian Mihalca în corespondenţă cu un coleg de peste Carpaţi*, în *„Eroii neamului"*, Satu Mare, an VII, (serie nouă), nr. 2 (23), iunie 2015, pp. 47-50.

[34] Parohia Ortodoxă Sătmărel, *Registrul proceselor verbale începând cu anul 1904.*

[35] *Ibidem.*

[36] *Ibidem.*

[37] P. Roşca, Învăţământul primar ardelean, în *Transilvania, Banat, Crişana, Maramureşul 1918-1928*, vol. II, Ed. Cultura Naţională, Bucureşti, 1929, p. 1026.

ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, creează acea „graniţă culturală" care a însemnat în primul rând statificarea şcolilor confesionale din judeţele de graniţă ale Transilvaniei. Această măsură e încununată în perioada 15 iulie – 28 august 1918 când organizează la Cluj un curs special cu 200 de învăţători români unde aceştia au jurat că se vor pune în slujba maghiarizării[38].

Urmare a acestor politici au fost desfiinţate 311 şcoli confesionale române cu 477 învăţători. Ele au fost înlocuite cu şcoli în care toate materiile, în afară de religie, se predau în limba maghiară[39].

La toate aceste măsuri opresive guvernamentale mai trebuie să adăugăm pe cele cauzate de gripa spaniolă care a bântuit cu furie în anul 1918 şi care a dus la suspendarea şcolilor în majoritatea localităţilor sătmărene. De exemplu la Sătmărel primul mort de gripă spaniolă este îngropat în 4 octombrie 1918, murind până la 1 noiembrie 1918 un număr de 20 de persoane[40].

Preotul Alexa Pop[41] din Sanislău nu s-a putut prezenta la adunarea de constituire a Consiliului Naţional Comitatens Satu Mare din 12 noiembrie 1918 deoarece în comună existau o mulţime de bolnavi de gripă spaniolă şi zilnic îngropa câte 2-3 persoane[42]. Situaţia era la fel şi în alte localităţi, astfel că autorităţile au închis şcolile de frica răspândirii molimei!

Abia în 21 februarie 1919 preotul Ioan Mihalca anunţa Inspectoratul Şcolar Satu Mare despre începerea prelegerilor la şcoala de stat cu limba de propunere română şi cerea trimiterea salariului pentru învăţătorul Iuliu Fabian[43].

Trebuie amintit că încă din 6 noiembrie 1918 Inspectoratul Şcolar Regesc Satu Mare înştiinţa şcolile din judeţ prin adresa 7523/918 despre faptul că Ministrul Instrucţiunii Publice prin adresa 200532 a declarat că elevii din clasa I şi a II –a din şcolile primare cu limba de propunere românească nu mai sunt obligaţi să înveţe în limba maghiară. La fel proceda şi Episcopia greco-catolică de Oradea care în aceeaşi dată, 6 noiembrie, anunţa despre hotărârea Ministerului[44].

Mai trebuie să observăm că în timpul revoluţiei din toamna anului 1918 multe din comunităţile româneşti sătmărene şi-au declarat opţiunea necondiţionată pentru folosirea limbii române în procesul de învăţământ.

Astfel, locuitorii din Corod într-o adresă trimisă Consiliului Dirigent în decembrie

---

[38] *Ibidem*, p.1029.

[39] Gh. Iancu, *Contribuţia Consiliului Dirigent la consolidarea statului naţional unitar român (1918-1920)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 258.

[40] Parohia ortodoxă română Sătmărel, *Matricola morţilor din anul 1904*, inv. nr. 159.

[41] Vezi pe larg Ioan Ardelean Senior, *Oameni din Sălaj*, Aşezământul tipografic „Luceafărul", Zalău, 1938, p. 75-85 şi Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Editura Solstiţiu, Satu Mare, 2000, pp. 160-161. *Alexa Pop* (1858-1927), protopop greco-catolic. A absolvit teologia la Satu Mare, fiind hirotonit în 1881. A fost paroh pentru început la Buşag şi Săsar. Încă de când slujea la Săsar a devenit membru pe viaţă al „Astrei". S-a aflat, împreună cu mulţi poporeni alături de lupta fruntaşilor români împrocesuaţi la Cluj. Din 1907 până la sfârşitul vieţii a funcţionat la Sanislău. Se va construi în acest timp o biserică impunătoare. S-a implicat atât pe plan politic, cât şi pe plan cultural în emanciparea românilor sătmăreni. A fost preşedinte al Reuniunii învăţătorilor greco-catolici din Arhidiaconatul Sătmarului. A protestat vehement contra nou înfiinţatei Episcopii de Hajdudorog. La 18 aug. 1912 a organizat la Sanislău o mare adunare de protest, la care au participat dr. Ioan Ciordaş şi preotul Constantin Lucaciu. Episcopia orădeană l-a păstrat între asesorii consistoriali. La 18 noiembrie 1918 a fost ales în conducerea CNR cercual Carei. A activat politic şi după Unire, în cadrul formaţiunii naţionale, ulterior naţional-ţărăniste.

[42] V. Ciubotă, *op. cit*, p. 94.

[43] Parohia Ortodoxă Sătmărel, *Registrul actelor intrate şi ieşite din parohia Sătmărel începând cu anul 1908*, neinv.

[44] *Lupta românilor din judeţul Satu Mare ...*, 1989, *p. 459.*

1918 cereau să se ia măsuri pentru ca românii sătmăreni să poată studia în limba română: „Acuma, vrem să trăim ca români şi ca români să şi murim. Pretindem să ni se dea limba noastră maternă răpită! Pretindem să putem învăţa limba română maternă în şcolile naţionale româneşti, lucru dorit şi pretins de acum înainte de toţi, cu toată inima şi sufletul"[45].

Cei din Crucişor, luând la cunoştinţă adresa din 6 noiembrie 1918 privitor la limba română „având în vedere dreptul înnăscut la limba noastră în instrucţiune, în şcoala noastră confesională greco-catolică limba de propunere să fie exclusiv română şi această şcoală a noastră o vom ţinea şi în viitor cu ajutoriul de stat de până acum..."[46].

Episcopul Demetriu Radu cere totodată ca senatele şcolare să se pronunţe în termen de 8 zile cum doresc „a-şi regula afacerea şcolară, şi dacă doresc şi sunt apte de a-şi „redeschide ori înfiinţa şcoală din propriile puteri", care numai cu ajutorul de la stat şi acesta în ce măsură?"[47]

Fapt demn de a fi menţionat este că în adunarea românilor din Satu Mare şi împrejurimi din 13 noiembrie 1918, desfăşurată la Satu Mare, unul dintre punctele rezoluţiei adoptate (nr. 4) se referea la învăţământ: „Pe baza dreptului de învăţământ liber pretinde ca, în toate şcolile normale, medii, limba de propunere să fie cea românească în părţile locuite de români şi să fie socotite susţinute de stat[48].

Şi la Carei, în 18 noiembrie adunarea românilor pretindea reintroducerea limbii române în învăţământ şi înfiinţarea catedrei de limba română la gimnaziul din localitate[49].

Din cauza condiţiilor interne şi internaţionale vom menţiona că judeţul Satu Mare a rămas până în luna aprilie 1919 sub administraţia ungurească şi astfel nu au putut fi realizate prea multe în domeniul învăţământului românesc. Abia după eliberarea judeţului Satu Mare de către armata română în 19 aprilie 1919 s-au făcut încercări de către Consiliul Naţional Român Comitatens Satu Mare de organizare a vieţii economice, sociale şi culturale.

Astfel, în 26 aprilie 1919, în şedinţa Consiliului Naţional Român Comitatens Satu Mare s-a hotărât ca la Inspectoratul pentru Învăţământ să fie numit dr. Francisc Groza[50], profesor la Liceul Regal Catolic din Satu Mare[51].

Această numire însă venea în contradicţie cu politica Consiliului Dirigent şi mai ales a Resortului de Culte şi Instrucţiune Publică, care a avut în frunte în acea perioadă doi oameni de mare valoare, V. Goldiş şi Valeriu Branişte, iar printre secretarii generali pe Onisifor Ghibu, istoricul Ioan Lupaş, Alexandru Rusu, Lutz Korodi, şef de secţie era Tiberiu Brediceanu. Toate aceste personalităţi doreau ca la baza învăţământului românesc să stea cele două mari principii, care au ieşit victorioase în urma războiului mondial: principiile libertăţii popoarelor şi principiile unei democraţii adevărate, nu cum au fost cei aproximativ 50 de ani de „democraţie" ungurească. De fapt, ei au şi reuşit să impună în Hotărârea de unire a Transilvaniei cu România, la paragraful III, punctul 1 o prevedere referitoare la învăţământ extrem de progresistă: „Fiecare

[45] V. Ciubotă, *op. cit*, p.233. Documentul a fost reprodus şi tradus din ungureşte prima dată de Titus L. Roşu, *Pentru o istorie a Sătmarului*, în *Afirmarea*, anul III, nr. 5-6, mai-iunie 1938, p. 59.

[46] ANSM, fond *Colecţia de documente ale instituţiilor ecleziastice*, dos. nr. 310, f. 148.

[47] *Lupta românilor din judeţul Satu Mare ...*, p. 459-460.

[48] V. Ciubotă, *op. cit.*,p. 360.

[49] *Idem*, *Vicariatul Naţional Român...*, p. 85.

[50] *Francisc Groza* (1883-1955?), fiu al oraşului Satu Mare, după absolvirea studiilor şi-a legat viaţa de activitatea de profesor la Liceul catolic Regesc şi apoi „Mihai Eminescu" din localitatea natală. A avut şi preocupări publicistice. De asemenea, cunoaşterea limbilor clasice i-a oferit posibilitatea de a tipări în 1937 volumul *Gramatica limbii latine*. Cf. Viorel Câmpean, Marta Cordea, Ovidiu T., Pop, *Francisc Groza, un intelectual dedicat învăţământului şi culturii sătmărene*, Editura Citadela, Satu Mare, 2012.

[51] V. Ciubotă, *Lupta românilor sătmăreni..., p. 445.* Exista încă din 6 februarie 1919 un ordin al Resortului de interne din Consiliul Dirigent prin care se desfiinţau Consiliile Naţionale, astfel că hotărârile luate la Satu Mare erau ilegale.

popor se va instrui, administra şi judeca în limba sa proprie..."[52].

În această idee s-au căutat ca la nivel de judeţe să fie numiţi conducători (numiţi acum revizori şcolari) cu idei progresiste, buni organizatori. Aşa ajunge în judeţul Satu Mare ca revizor şcolar judeţean Dariu Pop[53], fost învăţător în Maieru, Măgura Ilvei, Feldru, Şanţ, Beclean, Bulgari, Şişeşti şi Băseşti (chemat de Gh. Pop de Băseşti). Aici la Băseşti este condamnat în 1914 la 4 luni închisoare pentru articolele sale în care denunţa tarele regimului maghiar. Ajutat de Vasile Goldiş el trece în România, scăpând de închisoare şi participând din plin la demascarea regimului opresiv maghiar din Transilvania, mai ales prin articolele publicate în ziarele importante bucureştene, „Dimineaţa" şi „Adevărul". Între anii 1916-1919 Dariu Pop a fost locotenent în unităţile de voluntari ardeleni, participând inclusiv la luptele de eliberare ale Sătmarului din primăvara anului 1919. Vasile Goldiş nu l-a uitat şi l-a numit prin ordinul nr. 2.286 din 1 martie 1919 revizor şcolar al judeţului Satu Mare, deşi acesta încă nu era eliberat de sub ocupaţia maghiară[54].

La Satu Mare a ajuns să-şi ocupe postul cândva în lunile mai-iunie, deoarece circularele pe care le trimite şcolilor din judeţ datează după 10 iunie 1919. Probabil a fost demobilizat la cererea Consiliului Dirigent, care era în prima parte a anului 1919 într-o căutare febrilă de cadre capabile să ocupe extrem de multele posturi din administraţie şi învăţământ.

După părerea lui P. Roşca, trei au fost marile probleme la care au trebuit să facă faţă conducătorii Transilvaniei în anul 1919.

În primul rând, trebuiau preluate şi organizate fostele şcoli primare maghiare de stat, comunale şi grădiniţele de copii, trebuiau asigurate condiţiile pentru începerea procesului de învăţământ în septembrie 1919, proces întrerupt din cauza gripei spaniole, încă din anul 1918.

În al doilea rând, asigurarea de cadre didactice pentru şcolile preluate, asigurarea întreţinerii localurilor distruse, în bună parte, de război şi de revoluţia din toamna anului 1918. S-a apelat la învăţătorii pensionari şi la preoţii pensionari din vechiul regat, la suplinitori fără o pregătire didactică necesară. Şi nu în ultimul rând, problema cea mai importantă era unificarea învăţământului românesc prin adoptarea unor legi unitare, care să funcţioneze pe teritoriul României Mari. Problema a fost relativ rezolvată într-un timp destul de scurt, până în 1 septembrie 1924 când a fost adoptată o nouă lege a învăţământului care a reprezentat un mare câştig faţă de legile anterioare care au guvernat învăţământul din Ardeal[55].

Această ultimă etapă a fost pregătită în Transilvania prin „Decretul privitor la reorganizarea învăţământului primar" adoptat de Consiliul Dirigent în 4 septembrie 1919. El prevedea câteva principii şi dispoziţii care au facilitat unificarea învăţământului primar. În preambul, se stipula clar că „Una dintre acestea (consecinţe n.n.) este necesitatea reorganizării învăţământului primar pe baze care să asigure, pe lângă interesele diferiţilor factori şcolari şi interesele superioare ale statului românesc precum şi necesitatea unificării diferitelor tipuri de şcoală primară într-un tip superior." Se recunoştea încă şcoala confesională „cu toate că tipul

[52] Ştefan Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia*, Editura Universităţii Babeş-Bolyai, Cluj, 1968, p. 405.

[53] *Dariu Pop* (1887-1965), născut pe plaiuri năsăudene a fost învăţător la Şişeşti şi Băseşti, luptând alături de doi patrioţi exemplari ai timpului său, dr. Vasile Lucaciu şi George Pop de Băseşti. S-a refugiat în România, revenind pe plaiurile noastre o dată cu trupele eliberatoare. A deţinut începând din 1919 funcţia de revizor şcolar. S-a impus şi în cultura sătmăreană interbelică, ca publicist, autor de manuale, etc. Ultimii ani din viaţă şi i-a petrecut la Cluj. Cf. Dariu Pop, *Note autobiografice*, Editura Citadela, Satu Mare, 2015, şi Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar...*, p. 164-165; Dariu Pop, *Dascălul din Blidari*, Ed. Someşul, Satu Mare, 2008, p. 249-250. În cele trei lucrări citate datele şi numerele de înregistrare sunt diferite. Probabil că au fost emise mai multe note în această problemă.

[54] Dariu Pop, *Note autobiografice*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2015, p. 21-26 şi V. Ciubotă, *op. cit.*, p. 291.

[55] Vezi pe larg P. Roşca, *op. cit.*, p. 1031-1034.

cel nou preconizat de Resortul Cultelor este superior şcoalei confesionale...", subvenţionată de stat şi controlată de el[56].

Noua şcoală de stat cădea în responsabilitatea comună a statului, a bisericii şi a comunităţii locale. Şcoala nou preconizată purta numele de „Şcoala primară naţională". Ea stătea sub conducerea unui sfat şcolar local cu membri aleşi pe 3 ani şi mandataţi de consiliul comunal, comitetele parohiale şi de către stat. Se prevedeau drepturile şi atribuţiile învăţătorilor precum şi competenţele sfatului şcolar, a revizorului şcolar, etc.

Trebuie remarcat că acest decret al Consiliului Dirigent a apărut în a doua parte a anului 1919, după ce în învăţământul transilvănean avusese în prima parte a anului o adevărată revoluţie.

După cum remarcam şi mai înainte, învăţământul sătmărean a avut în frunte o personalitate de primă mărime, Dariu Pop, care în timp scurt a reuşit să schimbe radical faţa învăţământului sătmărean, modificându-i caracterul unguresc de până atunci şi transformându-l în învăţământ românesc. Acest timp scurt înseamnă lunile iunie – septembrie 1919, deoarece pentru anul şcolar 1919 – 1920 deschiderea era preconizată la 1 octombrie 1919[57].

Pentru a vedea intensitatea muncii Revizoratului Şcolar Judeţean Satu Mare în primul an de funcţionare credem că sunt definitorii numerele de înregistrare a circularelor pe care Dariu Pop le expediază şcolilor şi entităţilor din judeţ. Astfel, până în 30 septembrie 1919 se ajunge la numărul 4.372, reprezentând o circulară prin care şcolile româneşti erau înştiinţate de apariţia „Revistei Copiilor şi a Tinerimii"[58]. Până în 9 decembrie 1919 avem nu mai puţin de 5.410 numere de înregistrare, o cantitate imensă de documente expediate în mai puţin de 7 luni de zile! Trebuie să recunoaştem că este o realizare excepţională.

Menţionăm că am reuşit să depistăm doar o parte din numărul acesta mare de documente. Ne vom opri doar la luna iunie 1919, care după părerea noastră, constituie luna de vârf a preluării şcolilor de stat sau comunale maghiare din judeţ şi transformarea lor în şcoli româneşti.

Astfel, prin circulara nr. 3.260/14 iunie 1919 revizorul şcolar cere preotului Ioan Mihalca din Sătmărel ca în urma dispoziţiilor Consiliului Dirigent să preia şcoala de stat pentru statul român în termen de 8 zile, numind şi un epitrop al şcolii[59]. Probabil că asemenea circulare au fost transmise peste tot în judeţ unde se aflau asemenea cazuri. Am mai găsit circulara trimisă (nr. 3.250/din iunie 1919) protopopului Alexa Pop prin care era mandatat să preia şcoala de stat din localitatea Sanislău[60]. Plenipotenţa aceasta era dublată de alta cu acelaşi număr (3.250) din data de 17 iulie 1919 prin care acelaşi Alexa Pop era mandatat să preia şi grădiniţa de copii din Sanislău[61].

În 16 iunie 1919 se expedia circulara nr. 3.311 prin care se anunţa că potrivit dispoziţiei Consiliului Dirigent Resortul Cultelor şi Instrucţiunii Publice din 23 mai 1919 nr. 4.153, personalului didactic şi auxiliar din şcolile confesionale (în afară de cele săseşti subvenţionate de la stat) nu li se vor plăti salariile şi ajutoarele decât pe baza unei hotărâri speciale a Consiliului Dirigent[62]. Cu numărul 3.336 din 18 iunie 1919 se dădeau lămuriri asupra ajutorului de haine care se acorda învăţătorilor. Se mai specifica că ajutorul se acorda doar învăţătorilor care au

---

[56] *Decret privitor la reorganizarea învăţământului primar*, Sibiu, 1919, p.3 şi 4.

[57] Gh. Iancu, *op.cit.*, p. 262.

[58] Document aflat în colecţie particulară.

[59] ANSM, *Colecţia de documente ale instituţiilor ecleziastice*, dos. 310, f., 86.

[60] Document aflat în colecţie particulară.

[61] *Ibidem.*

[62] ANSM, *Colecţia de documente ale instituţiilor ecleziastice*, dos. 310, f. 87

depus jurământul de fidelitate față de statul român[63].

Prin circulara nr. 3.387 din 20 iunie 1919 se anunță că membrii corpului didactic precum și familiile lor se bucură de reducere de 50% în călătoriile de pe calea ferată[64].

După apariția la Satu Mare a primului ziar românesc „Satu Mare" în 24 septembrie 1919, Dariu Pop a putut mai ușor să-și facă cunoscute ideile novatoare pe care le avea privitor la dezvoltarea învățământului românesc. În primele trei numere el publica trei articole privitoare la școală: *Garnizoana* (pledoarie pentru învățarea limbii române[65]), Școlile primare[66], *Inaugurarea Liceului Mihai Eminescu*[67]. Dar între timp el rezolvase deja cea mai stringentă problemă a învățământului sătmărean: preluarea școlilor primare de stat și comunale maghiare și transformarea lor în școli primare naționale românești.

Se păstrează în fondurile Arhivelor Naționale din Satu Mare mai multe procese verbale de preluare a școlilor de stat de către autoritățile românești. Se remarcă faptul că în general preluarea școlilor s-a desfășurat fără incidente majore, dar totuși, nelipsind împotrivirile din partea foștilor conducători maghiari ai destinelor învățământului de stat.

Cel mai deosebit și mai interesant model de preluare a unei școli de stat se întâmplă la Mădăras unde evenimentul are loc cu mult înainte de adoptarea de către Consiliul Dirigent a dispoziției de preluare a școlilor de stat, comunale și grădinițelor de copii.

Se păstrează procesul verbal de ședință a Consiliului Național Român din Mădăras din 9 ianuarie 1919 (de fapt singurul care se mai păstrează) în care președintele Consiliului, probabil preotul Romul Buzillă, după ce aduce la cunoștința membrilor că „împrejurările s-au schimbat radical, aducând războiul mondial o nouă situație – eliberarea tuturor națiunilor oprimate și subjugate..." și își exprimă părerea că ar trebui „a se îngriji și de învățământul în școala de stat.[68]" El arată că „domnul Ioan Péreny până aci director – docente la acea școală (de stat n.n.), întrucât nu posedă limba română chiar și prin ordinațiunea Ministerului de Instrucție unguresc este absolvat (înlocuit n.n.) de la conducerea școalei din întrebare, dar cu tenoarea ordinațiunilor Marelui Sfat Național Român și respectiv a Ministrului Român de Culte și Instrucțiune Publică, Consiliile Naționale Române sunt îndatorate să se îngrijească de învățământ în școlile de stat – care nu poate să fie decât în limba română - și în urmare propune, că tot după Sfânta Sărbătoare a Botezului Domnului, adică 20 ianuarie stil nou să se înceapă învățământul și în școala de stat, cu atât mai vârtos că motivul sistării prelegerilor: gripa spaniolă, a încetat cu desăvârșire, iar antastia comunală tărăgănează în mod de neînțeles..." El cere reluarea învățământului în școala de stat „cu atât mai vârtos că elevii vor primi instrucție în dulcea lor limbă românească. De asemenea cere preluarea edificiului școlar cu tot inventarul de către învățătorul Gyenye care să conducă școala, după ce va depune jurământul de fidelitate Sfatului Național Român[69].

Consiliul Național „salutând sositul soarelui dreptății – primește cu unanimitate propunerile prezidentului și îl provoacă că realizarea acelora să o și înfăptuiască cu toate mijloacele și puterea ce le are"[70].

Este o dovadă de curaj exemplar pentru că nu trebuie să uităm că județul Satu Mare era încă sub ocupație maghiară, ocupație ce a luat sfârșit abia în zilele de 19-20 aprilie 1919.

[63] Document aflat în colecție particulară.

[64] ANSM, *Colecția de documente ale instituțiilor ecleziastice*, dos. 310, f. 88.

[65] „Satu Mare", an I, nr. 1/24 septembrie 1919. Menționăm că Dariu Pop era directorul ziarului.

[66] *Idem*, nr. 2/28 septembrie 1991.

[67] *Idem*, nr. 3/1 octombrie 1919.

[68] ANSM, *Colecția de documente ale instituțiilor ecleziastice*, dosar 315, f. 75, Protocol publicat de V. Ciubotă și Mihaela Sălceanu, în *„Eroii Neamului"*, anul IX, nr. 2, iun. 2017, p. 27-28.

[69] *Ibidem.*

[70] *Ibidem.*

Din Sanislău avem exemplul unei preluări paşnice a şcolii de stat şi grădiniţei de copii de stat, proces care se poate spune că a caracterizat majoritatea preluărilor din judeţ.

După cum aminteam, prin adresa nr. 3.250 din 14 iunie 1919 Dariu Pop, revizorul şcolar al judeţului Satu Mare îl delega pe protopopul Alexa Pop „a prelua în numele meu şcoala de stat în termen de 8 zile"[71]. Evenimentul se întâmplă în data de 25 iunie 1919 şi la el ia parte Alexa Pop, preot - protopop, comisarul preluării, Augustin Szabo, farmacist, denumit epitrop, Gurzo Imre, fost preşedinte al senatului şcolar de stat, Baumgartner György, fost epitrop al şcolii, Remecz Budó, învăţător, Horvat Imre, învăţător, György T. Piroska, învăţătoare. După ce se ia la cunoştinţă plenipotenţa lui Alexa Pop, s-a constatat că inventarul şcolii „în afară de unele mobile" este complet, dar există un deficit mare în bugetul şcolii. Se preia şcoala de stat, iar domnul Gurzo Imre „fost preşedinte îşi înaintează abzicerea (demisia n.n.) spre achitare, în numele întregei curatorime şi îşi cere de la forul competent absolvirea."[72]

Alexa Pop îl informa pe revizorul şcolar Dariu Pop prin adresa 124 din 2 august 1919 despre preluarea şcolii de stat făcându-i cunoscut că în luna aprilie 1919 armata română încartiruită în clădire a făcut pagube mai ales în materialul didactic, pagube de care trebuie absolvită fosta conducere[73].

În 17 iulie 1919 Dariu Pop, revizorul şcolar al judeţului, îi extindea procura nr. 3.250/1919 însărcinându-l şi cu preluarea grădiniţei de copii din Sanislău[74]. Preluarea are loc în data de 30 iulie 1919, la eveniment participând Alexa Pop, Augustin Szabó, epitropul denumit, Baumgartner György, fost epitrop, Remecz Budó – învăţător, notar ad-hoc al preluării şi Maria Szimon – conducătoarea grădiniţei de copii.

La întrebarea lui Alexa Pop dacă se învoiesc cu preluarea grădiniţei, „György Baumgartner declară că se învoieşte să predee în folosul statului român edificiul grădiniţei cu toate mobilele şi superedificate aparţinătoare, cu aceea condiţiune că dacă statul român în venitor îl va folosi ca azil de copii şi să nu fie alt scop, iar din contră edificiul rămâne în posesiunea comunei Sanislău, deoarece numai folosinţa e întăbulată pe edificii. A s t f e l , preluarea se consideră făcută şi aşa se continuă pertractarea şi revidimarea inventarului"[75].

Conducătoarea grădiniţei de copii este însărcinată şi pe mai departe cu conducerea grădiniţei de copii până la alte dispoziţii, avându-se în vedere cum a condus instituţia în trecut[76].

Preluarea şcolii din Sătmărel a decurs însă cu probleme din cauza opoziţiei preşedintelui scaunului şcolar Andor Szarka. Adresa de împuternicire pentru preotul local Ioan Mihalca din partea revizorului şcolar judeţean Dariu Pop, poartă acelaşi număr de înregistrare ca şi cea din Sanislău (3.260/1919) şi aceeaşi dată (14 iunie 1919)[77]. Probabil au fost trimise aceleaşi adrese la toate comunele unde existau şcoli de stat.

Adunarea de preluare s-a desfăşurat în ziua de 14 iulie 1919, la ea fiind prezenţi Ioan Mihalca, preotul local, împuternicitul revizorului şcolar judeţean, Demetriu Şuta, Alexandru Szilágyi, Traian Şuta, locuitori în Sătmărel şi Andor Szárka, fost preşedinte al curatoratului şcolar maghiar.

Andor Szárka nu a făcut predarea „cu scuze că pe el l-a denumit de preside fostul prefect maghiar, şcolile de stat nu le predă statului român, nici la porunca actualului prefect român comitatens, căci conferinţa de pace încă nu a decis că comitatul (sic!) Sătmar să va

---

[71] Document aflat în colecţie particulară.

[72] *Ibidem.*

[73] *Ibidem.*

[74] *Ibidem.*

[75] *Ibidem.*

[76] *Ibidem.*

[77] ANSM, *Colecţia de documente ale instituţiilor ecleziastice*, dosar 359, f. 86.

adnexa la România Mare, ori va rămânea Ungariei, deci până la acel decis el, ca maghiar, **nu predă** şcolile de stat maghiare din Gidani"[78].

Prin adresa nr. 97/1919 din luna iulie preotul Ioan Mihalca înştiinţa Revizoratul Şcolar Judeţean despre împotrivirea lui Andor Sárka care s-a scuzat cu faptul că „pre el l-a denumit de preside al curatoratului prefectului judeţului de atunci, el refuză predarea şcolilor, până ce nu va primi şi acum, el însuşi, la adresa sa, îndrumarea prefectului de azi al judeţului, ca aieve să predea şolile de stat maghiare în posesiunea statului român"[79].

Urmare a adresei scrise el primeşte verbal ordinul să preia şcolile, neţinând seama de opoziţia lui Andor Szárka: „Rezistenţa lui Andor Szárka nu face nici o împiedicare la preluare"[80]. Deci în 20 iulie Ioan Mihalca declara solemn „de proprietatea statului român aceste şcoli de stat fost maghiare, cu toate zidurile, întreg intravilanul, cu toate mobilierele, instrumentele de învăţământ şi cu toate ce se află în lăuntrul salelor şcolare..."[81].

Ce s-a predat? Din fericire preotul Mihalca a notat în mod minuţios tot ce a găsit în şcolile de stat. Vom enumera pe categorii de obiecte inventarul. Ca mobilier sunt notate: tablă neagră – 1, masă pentru învăţători – 1, podium – 1, scaune pentru învăţător – 2, dulap pentru păstrarea instrumentelor şcolare – 1, sobă de încălzit – 1, bănci pentru şcolari – 16, ţinător de apă cu scaun – 1, cuiere pentru hainele şcolarilor – 12. Ca instrumente de învăţământ sunt notate: globul pământului – 1, harta celor 5 continente –1, harta Europei -1, harta Ungariei – 1, cub decilitru –1, 1 metru de lemn, planşe de istorie naturală – 15 buc.

Protocoale folosite în administrarea şcolilor: protocol de suscepere pe anul 1916-1917 (1), protocoale de materie propusă (2), protocol de progres (1), protocol de vizitat (1), protocoale pentru şcoala de repetiţie (4), protocoale nefolosite (5), indice scrise pentru elevi (50). Dintre cărţile folosite în procesul de învăţământ sunt notate nu mai puţin de 121 de cărţi de diferite specialităţi: cărţi de citire, limba maghiară, geografie, aritmetică, ... toate în limba maghiară[82]. Nu a existat nicio carte în limba română!

Pentru comparaţie dăm şi datele privitoare la şcoala confesională românească din Medieşu Aurit pentru anul şcolar 1913-1914. Situaţia credem că era cam la fel în toate şcolile confesionale.

Şcoala era din lut, cu 5 încăperi şi cu o sală de clasă (10x8x4m), cu 16 bănci pentru şcolari. Aveau următoarele manuale: *Catehismul* de I. Alexi (30 buc.), *Istoria Biblică* de Gavril Pop (15 buc.), *Abecedar român* (30 buc.), *Legendar* (20 buc.), *Aritmetică* de Bodnar şi Mihály, *Limba maghiară* de Kozma, Szőllősi şi Ember (40 buc.), ultimele trei în limba maghiară[83].

Preluarea şcolilor de stat maghiare, comunale şi a grădiniţelor de copii în vara anului 1919 în judeţul Satu Mare credem că a fost o operaţie de succes, deşi procesul s-a desfăşurat în condiţii deosebit de grele. Să nu uităm că armata română se afla pe Tisa, iar judeţul Satu Mare era condus după legile militare, fiind situat în imediata apropiere a frontului. Apoi, nu trebuie să uităm că existau tot felul de opoziţii împotriva noii administraţii româneşti, reuşindu-se cu mare greutate să se pună pe picioare o astfel de administraţie din mers dacă putem spune aşa, mai ales prin aducerea unor specialişti din alte părţi şi folosindu-se încă o lungă perioadă vechii funcţionari maghiari.

Este un fapt remarcabil schimbarea majoră care a avut loc la nivelul învăţământului primar sătmărean. Câteva cifre sunt destul de concludente. Astfel, dacă în 1918 existau 93 şcoli

[78] *Loc. cit.*, f. 91-92.
[79] Parohia ortodoxă română Sătmărel, dos. 8, neinv.
[80] ANSM, *Colecţia de documente ale instituţiilor ecleziastice*, dos. 359., f. 92.
[81] *Ibidem*.
[82] *Ibidem*, f. 92.
[83] *Loc. cit., dos.* 318, f. 318.

primare confesionale româneşti şi 82 şcoli de stat maghiare, în anul 1920 avem tot 93 de şcoli confesionale româneşti, dar se modifică situaţia şcolilor de stat cu limba de predare română care erau 90 şi 12 cu limba de predare maghiară. Numărul învăţătorilor era de 623 din care 222 de învăţători de stat români, 100 de învăţători de stat minoritari, 90 de învăţători confesionali minoritari[84].

Ce a însemnat noul învăţământ primar românesc de stat pentru populaţia satelor în marea ei majoritate românească? În primul rând, o creştere semnificativă a numărului de elevi români care au urmat şcoala. Astfel, în anul 1920 din 27.970 de elevi români între 7-18 ani au urmat şcoala 20.139, deci în procente 72%. În anul 1925 din 32.904 elevi între 7-18 ani, 26.572 urmat şcoala, în procente 82%[85].

Dar cel mai bine ne ilustrează saltul fantastic pe care îl face învăţământul românesc două dintre localităţile la care am făcut referire în rândurile de mai sus, Mădărasul şi Sătmărelul. Astfel, din Mădăras în 1938 proveneau nu mai puţin de 200 de intelectuali, răspândiţi în toată ţara[86]. Din Sătmărel proveneau în 1937 nu mai puţin de 30 de elevi care studiau la şcolile superioare, secundare, profesionale sau de meserii[87].

Deja în 1930 procentul cunoscătorilor de carte din judeţul Satu Mare era de 65,4% din populaţie faţă de 55,0% de cunoscători de carte din timpul regimului maghiar, deci o creştere de 10,4 procente[88].

Anexe

1

1919 iunie 14, Satu Mare. Revizorul şcolar Dariu Pop îi cere protopopului Alexa Pop ca în termen de 8 zile şcoala de stat să fie preluată de către statul român.

Revizoratul Şcolar al Judeţului Satu Mare
Nr. 3250/1919

D<omniei> sale D<omnu>lui Alexa Pop, Protopop

Conform dispoziţiei Consiliului Dirigent sunt a prelua toate şcolile de stat pentru Statul Român.

Pentru executarea mai grabnică în actualele împrejurări, sunte<ţi> rugat ca în termen de 8 zile să binevoiţi a prelua în numele meu Şcoala de stat din comuna Sanislău, dregând două procese verbale din care unul îl veţi trimite acestui Revizorat.

Mulţumindu-vă pentru serviciul adus semnez.

Satu Mare la 14 iunie 1919

Revizor Şcolar,
Dariu Pop

<ştampila Revizoratul Şcolar, jud. Satu Mare, România>

N.B. Veţi numi şi un epitrop (gondnok) de încredere.

f. 1v: Nr. 3.250/1919 Luna iunie 16/ Rev<erendisimul> domn Alexa Pop, protopop/ Szaniszló.

---

[84] V. Ciubotă, *Lupta românilor...*, p. 293. Datele sunt luate dintr-o situaţie întocmită de Onisifor Ghibu.
[85] *Ibidem*, p. 296.
[86] Ştefan Mărcuş, *Sătmar*, Editura Tipografia românească, Oradea, 1936, p. 189.
[87] ANSM, *Colecţia de documente ale instituţiilor ecleziastice*, dos 359, f. 108.
[88] Augustin Caliani, *L'enseignement primaire et secondaire en Transylvanie avant et aprés 1918*, Bucarest, 1944, p. 20

Protocol

2

1919 iunie 25, Sanislău. Protocol privind preluarea şcolii de stat cu toate bunurile imobile şi mobile, de către preotul şi protopopul Alexa Pop, ca împuternicit al statului român, Revizoratul şcolar al judeţului Satu Mare.

Luat în Sanislău la 25 iunie 1919 în sala de cancelarie a şcoalei de stat ad hoc.

Prezenţi

Rev<erendisimul> D<omn> Alexă Pop preot – protopop, comisarul preluării şcoalei de stat, D<omnu>l Augustin Szabo, farmacist, denumit epitrop, D<omnu>l Gurzó Imre, fost preşedinte al senatului şcolar de stat, D<omnu>l Baumgartner György, fost epitrop al şcoalei, Remcz Budó, înv<ăţător>, Horvat Imre, înv<ăţător>, György T. Piroska, înv<ăţătoare>.

Obiect:

1. Prelurea şcoalei de stat din Sanislău.

D<omnu>l Alexa Pop, comisarul preluării citeşte rescrisul D<omnu>lui Revizor al judeţului Satu Mare, în care îl plenipotenţează spre a prelua şcoala de stat din Sanislău.

Se ia la cunoştinţă.

2. Se constatează pe baza inventarului vechi toate mobilele şi recuzitele mişcătoare a şcoalei.

Cu cetirea inventarului vechi să constatează, că afară de unele mobile, toate sunt de faţă şi să preiau.

3. Să citeşte preliminariul vechi, autenticat a şcoalei.

Să ia la cunoştinţă, cu acea escepţiune, deoarece preliminariul să încheie cu deficit mare, pentru egalare este îndemnată direcţiunea şcolară să facă un preliminar nou.

Astfel, preluarea şcoalei de stat e îndeplinită, D<omnu>l Gurzó Imre, fost preşedinte îşi înaintează abzicerea spre achitare, în numele întregii curatorime şi îşi cere de la forul competent absolvirea.

Se ia spre ştiinţă.

Luându-să acest protocol în două exemplare, să ceteşte, să primeşte şi să subscrie.

D<at> c<a> m<ai> s<us>.

Alexe Pop
Protopop comisar
Aug<ustin> Szabó
Epitrop interimar
Remcz Budó
înv<ăţăto>r, ca notar al preluării
Gurzó Imre
Baumgartner György
Gyögy Piroska,
Horvat Imre

<f. 2V:> 13 – 919 Protocol de preluare a şcoalei de stat / un exemplar l-am predat în persoană Revizoratului în 30/VI 919.

3

1919 iulie 2, Sanislău. Protopopul Alexa Pop îl anunţă pe revizorul şcolar Dariu Pop că a preluat grădiniţa din localitate şi că armata română a produs pagube şcolii.

Domnule Revizor Şcolar!

Su % aclud protocolul despre preluarea asilului de stat din Sanislău. Totodată am onoarea a vă aduce la cunoştinţă, cum că miliţia română încartiruită la şcoala de stat din loc a făcut pagube în instrucţie, despre ce D<omnu>l Czifra Augustin Bela a făcut arătare Comandamentului, de unde a primit un certificat că va despăgubi şcoala, ce e datoare, nu cred să se împlinească. Asta pentru acea ameninţare că epitropul registrator e dator pentru acea daună.

Sanislău la 2 VIII 919

Alexa Pop, protopop

<Pe f.1v: > 9 – 919

4

1919 iulie 20, Gidani. Parohul local Ioan Mihalca preia şcoala din localitate în numele statului român, în ciuda împotrivirii fostului preşedinte al curatoratului şcolar maghiar, Andor Szarka.

Proces verbal,

Luat în Gidani – Szatmárzsadány la 20 iulie 1919

Prezenţi: Ioan Mihalca paroh local, protopop onorar şi asesor consistorial, ca emisul Revizoratului Şcolar al judeţului Sătmar, Demetriu Şuta, Alexandru Szilágyi şi Traian Şuta, locuitori în Gidani.

Obiect: Preluarea şcolilor de stat maghiar<e>. Ioan Mihalca, paroh local, protopop onorar şi asesor consistorial face cunoscut prezenţilor, că în tenoarea pe baza ordinăţiunilor Comitetul Dirigent, toate şcolile de pe teritoriul ocupat de armata română şi adnecsele la Regatul României Mari, sunt a să prelua în posesiunea statului român în 14 iulie a<nul> c<urent> a venit a prelua şcolile fostului stat maghiar din comuna Gidani şi conform îndrumării primate a chemat la preluare şi pe d<omnu>l Andor Szarka, fostul preside al curatoratului şcolar maghiar ca să predea acelea şcoli. Acest preside a refuzat predarea cu scuza, că pe el l-a denumit de preside fostul prefect maghiar, şcolile de stat nu le predă statului român, nici la porunca actualului prefect român comitatens, căci conferinţa de pace încă nu a decis că comitatul (sic!) Sătmar să va adnexa la România Mare, ori va rămânea Ungariei, deci până la acel decis el ca maghiar, nu predă şcolile de stat maghiare din Gidani.

În acest sens am făcut arătare oficioasă su<b> n<umele> 97 – 1919 revizoratul şcolar din Satu Mare, care în 16 iulie verbalmente, mi-o impus cât mai grabnica preluare a acelor şcoli de stat în folosul statului român, luându-se proces verbal în două exemplare, denumindu-se un epitrop şcolar pentru paza acelor şcoli. Rezistenţa lui Andor Szarka nu face nicio împiedicare la preluare.

Deci în urma celor impuse, prin aceasta, declar de proprietatea statului român aceste şcoli de stat fost maghiare, cu toate zidurile, întreg intravilanul, cu toate mobilierele, instrumentele de învăţământ şi cu toate ce se află în lăuntrul salelor şcolare, despre ce inventor separate să va lua şi să va adnexa la acest proces verbal.

Gidani la 20 iulie 1919

Înaintea noastră

Demetriu Şuta

Alexandru Szilagyi

Traian Şuta

Ioan Mihalca
paroc gr<eco> cat<olic> de Gidani,
protopop onorar şi asesor consistorial ca preluator al şcolilor

Inventarul salei claselor IV-VI

Mobile şcolare				
1	Tablă	neagră	1	
2	Masă	pentru învăţător	1	
3	Podiu	su<b> masa învăţ<ătorului>	1	
4	Scaune	pentru învăţător	2	
5	Dulap	pentru păstrarea instrumentelor	1	
6	Sobă	de încălzit sala	1	
7	Bănci	pentru şcolari	16	
8	Ţinător	de apă cu scaun	1	
9	Cuiere	pentru hainele elevilor	12	
Instrumente de învăţământ				
1	Glasul pământului		1	
2	Charta celor 5 Contingente		1	Se află în sala I
3	Charta Europei		1	
4	Charta Ungariei *		1	
5	Cub deci litru		1	
6	1 metru de lemn		1	
Protocoale				
1	Protocol de suscepere			1916-17
2	Protocol de materie propusă			
3	Protocol de progres şi abc			
4	Protocol de vizitat			
5	Protocoale p<entru> şcoala de rep<etiţie>		4	
6	Protocoale anuale nefolosite		5	
Tipuri de istorie naturală				
1	Diferite icoane		15	
2	Indice pentru elevi scrise **		50	

Cărţi şcolare		
1	M<agyar> olvasó könyv V-VI oszt<ály> (Carte de citire maghiară pentru clasele V-VI)	5
2	M<agyar> olvasó IV osztály (Carte de citire maghiară pentru clasa a IV-a)	9
3	M<agyar> olvasó II (Carte de citire maghiară pentru II)	2
4	M<agyar> olvasó II (Carte de citire maghiară pentru II)	2
5	Magyar nyelvtára IV (Limba maghiară pentru IV)	2
6	Födrajz V-VI (Geografie pentru V-VI)	7
7	Földrajz IV (Geografie pentru IV)	1
8	Magyarok története VI (Istoria Ungurilor pentru VI)	6
9	Vegytan Természetan (Chimie şi Ştiinţele naturii)	2
10	Számtan (Aritmetica)	13
11	Mértan V-VI. (Geometria)	2
12	Alkotmánytan (Drept constituţional)	9
13	Gazdaságtan V. (Economie)	4
14	Gazdasági olvasókönyv (Lecturi economice)	5

15	Nyelvtan III-IV. (Gramatica)	16
16	Kis katekizmus	1
17	Egészségtan (Igiena)	1
18	Tanitók részére szakkönyv (Manual pentru învăţători)	6
19	Polgári ifjusági növénytan (Botanica)	1
Hivatalos levelezések, akták. II csomagban 1905-1918) Corespondenţa oficială în două pachete 1905-1918)		
A szakleltárból hiányzik (Din inventarul de specialitate lipsesc)		
1	Gyalulatlan deszka – O scândură negeluită	
2	Ráma fürész – două ferestraie de rame	
3	Giyalu – un gilău	
4	Fanyelü kés – 4 cuţite cu mâner din lemn	
5	Csont kéa – 2 cuţite de os	
6	Sarok – 5 colţuri	
7	Csipkés véső – o daltă zimţată	
8	Doboz fénykép sarok – o cutie de colţare pentru fotografii	
9	Doboz iratí kapcsok – o cutie de agrafe	
10	Színes papír vegyes – 79 hârtii colorate, diferite	
11	Egy egész iv vászon papír – o coală de hârtie pânzată	
12	Darab méteres fekete vászon – o bucată de pânză neagră	
13	Köteg papír minták – 2 legături de hârtie cu modele	
Az iskolai felszereléseből hiányzik – Din rechizitele şcolare lipsesc		
1	Doboz kréte – o cutie de cretă	
2	Darab bádog deciliter – o măsură de decilitru	
3	Darab badog centiliter – o măsură de centilitru	
4	Törlő ruha – o cârpă de şters	
5	Köpö csésze – o scuipătoare	
At ifjusági könyvtárból hiányzik – Lipsesc din biblioteca şcolară		
1	Gyulai Pál – Aprobb gyermekmesék – Poveşti scurte pentru copii	2
2	Benedek Elek: Madár mesék – Poveştile păsărilor	1
3	Benedek Elek: Pásztor mesék – Poveşti păstoreşti	1
4	Posa Lajos: Száll az ének – Zboară cântecul	2
5	Rákosi Viktor: Kéthavi lakoma – Ospăţ de două săptămâni	2,50
6	Sebök Zsigmond: Macko csudajárásai – Isprăvile ursuleţului	2
7	Toth Béla: Makvetők – Semănători de ghindă	
8	Ambrus Zoltan: Berzsényi báro kalandja – Peripeţiile baronului Berzsenyi	4
9	Ambrus Zoltán: Az alkohol – Alcoolul	4
10	Gvadányi Jozsef: A peleskei notárius – Notarul din Peleş	0,50
11	Verne Gyula: Tizenötves kapitány – Căpitan la 15 ani	2,80
De la clasa I-a lipseşte		
12	1 scaun şi 1 orologiu	

Aşa am scris şi în inventarele susternute la Revizorat.
Gidani 23/ VII 919
I. Mihalca[89]

5

1919, iulie 24, Sanislău. Farmacistul Augustin Szabo este desemnat să preia şcoala din Sanislău în numele statului român.

Domniei Sale Domnului Augustin Szabo, farmacist în Sanislău

Su<b> nr. 3250 a<nul> c<urent> am îndrumare ca pentru şcoala din loc de stat, care o vom prelua în 24 l<una> curentă d<imineaţa> la oarele 9 se numesc Epitrop, drept aceea prin aceste pre Domnia Ta te denumesc de epitrop a Şcoalei române de Stat din Sanislău, împuternicindu-te a prelua inventariul şi a le confrunta cu obiectele din diurnă.

<f. 1v:> 9 – 919 / Pentru preluarea şcoalei de stat recercare.

6

1920 ianuarie, Gidani. Protocol privind alegerea membrilor sfatului şcolii primare naţionale locale. Se stabilesc detalii referitoare la Spectacolul de colinzi şi poezii „Înfiinţarea României Mari", prezentat de Crăciun.

Protocol

Luat în Gidani în şedinţa senatului bisericesc ţinută la ianuar 1920.

Prezenţi: subscrişii.

Obiectul I.

Delegarea celor 6 membrii la Sfatul şcoalei primare naţionale locale.

Parocul deschizând şedinţa, notifică, că conform (sic!) „Decretului privitor la reorganizarea învăţământului primar" edat de Consiliul Dirigent Resortul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, conform paragrafului 9, senatul bisericesc are să-şi delege din sânul său 10 membrii ca delegaţi în sfatul şcoalei primare naţionale locale. Membrii au să fie trecuţi de 30 de ani, conform paragrafului 10 al decretului.

Roagă Senatul să-şi delege doar 6 membri la acel sfat, cari vor fi insinuaţi revizorului şcolar.
Ad I decis.

Senatul bis<ericesc> gr<eco> cat<olic> în sfatul şcoalei primare naţionale deleagă pe:

1. Parocul Ioan Mihalca
2. George Şuta I
3. Ambroziu Luţaş
4. George Pop
5. Nicolae Dutca
6. George Şuta a Gligor

[89] Arhivele Naţionale Direcţia judeţeană Satu Mare, *Colecţia Documente ecleziastice*, dosar nr. 359, f. 91-92.
Pe aceeaşi filă la rubrica Observări Mihalca a mai notat: „Teritoriul comunei 3.365 jug<ăre> cat<astrale> din cari: Posesorii mari au 2071, sătenii 1294, de tot 3.365".
* Peste hărţi s-a tăiat.
** Peste protocoale şi planşe de istoria naturală este tăiat.

Din partea comunei deleagă:

1. Nicoară Lobu
2. Ion Fabian
3. Ioan Pop
4. Alexandru Şuta
5. George Popan
6. Ioan Şuta al Nasti

Obiectul II:

Prezidele notifică că învăţătoarea Aurora Lolica Mihalca s-a pregătit cu fetele adulte să predee în sărbătorile Crăciunului o reprezentaţiune teatrală „Înfiinţarea României Mari" cu corinzi şi câteva poezii. Are să o predee în folosul bisericii. Roagă curatorimea să-i esopereze permisiune de reprezentare de la pretură, să stabilească preţul întrării, să pună casier şi controlor şi să ceară asistenţa a 2-4 jandarmi pentru scutirea şcoalei unde se va preda teatrul la cinci oare după miazăzi în I eventual şi a II zi de Crăciun.

Senatul să binevoiască a conceda reprezentarea piesei în şcoala confesională. Dacă ar fi reprezentarea în şcoala de stat venitul ar fi ½ al fetelor pentru spesele lor făcute deja şi ½ în folosul şcoalelor naţionale.

În 19 ianuarie 1920 s-au prezentat 4 fete cerând spesele ce le-au dat ele, afară de spesele ce le-au dat laolaltă cu celelalte fete, că aşa s-a decis la ţinerea reprezentaţiei teatrale.

Ioan Mihalca le restituie aceste sume:

1. Emilia Popan 10
2. Terezia Cörmös 10
3. Maria Ziman 5
4. Iuliana Motişan 10

De tot suma 35 c<oroane>

Subscrisele recunoaştem că am primit sumele de sus.

Emilia Popan, Terezia Cörmös, Maria Ziman, Iuliana Motişan.

Ad II decis:

Să decide ca reprezentarea să se facă în şcoala de stat cu preţul de intrare de 3 cor<oane> în I zi de Crăciun şi 2 cor<oane> [în] [a] II zi de Crăciun, iar venitul de ½ în spesele făcute de fete şi ½ în folosul pruncilor săraci, pentru cărţi.

7

1919 iulie 30, Sanislău. D<omnu>l George Baumgartner, fost epitrop şi totodată plenipotenţiatul preşedintelui senatului şcolar, este de acord să predea statului român clădirea grădinei de copii din Sanislău. Directoarea Maria Szimon acceptă să aibă grijă de edificiu până se va muta.

Protocol

Luat în Sanislău la 30 iulie 1919 în edificiul grădinei de copii.

1. Preluarea edificiului grădinei de copii de stat din loc.

Prezenţi:

Rev<erendisimul> D<omnu>l protopop Alexa Pop ca comisarul (sic!) preluării, D<omnu>l Augustin Szabo, farmacisc ca epitrop denumit, D<omnu>l George Baumgartner, fost epitrop şi totodată plenipotenţiatul preşedintelui senatului şcolar, care din cauza afacerilor oficioase nu s-au prezentat la preluare, Remecz Budó, învăţător de stat, ca notarul denumit al preluării şi d<omni>şoara Maria Szimon, conducătoarea grădinei de copii din loc.

După ce Rev<erendisimul> D<omn> Alexa Pop comisarul preluării ceteşte referatul

Revizorului județului Sătmar de sub N<umă>rul 3250/1919 şi făcând cunoscută prezentarea oficioasă a D<omniei> sale întreabă pe D<omnu>l George Baumgartner, să se declare că se învoieşte a preda edificiul grădinei de copii cu toate instrucţiile şi super edificatele aparţinătoare edificiului?

D<omnu>l George Baumgartner fost epitrop în numele prezidentului să declară, că da, edificiul grădinei de copii şi toate instrucţiile cu toată onoarea le predă în folosinţa statului român cu aceea, condiţiune că dacă statul român în viitor îl va folosi ca azil de copii să nu fie alt scop, la din contră edificiul rămâne în posesiunea comunei Sănislău deoarece numai folosinţa e întăbulată pe edificiu.

Astfel, preluarea se consideră făcută şi aşa să continuă pertractarea şi verificarea inventarului. După ce revidimarea inventarului s-au efeptuit, să constată cum că toate obiectele cari sunt o mulţime, au fost manuate în cea mai exemplară ordine şi afară de unele cari s-au luat în folosinţă toate sunt de faţă. Şi comisiunea să simte obligatoare a-şi exprima recunoştinţa faţă de Domnişoara Maria Szimon, conducătoare grădinei de copii, care cu mare dragoste şi grije a păstrat aşa de frumos toate recuzitele.

Astfel, terminându-să preluarea edificiului şi a tuturor recuzitelor grădinei de copii, D<omnu>l Augustin Szabó, epitrop, roagă pe D<omni>şoara Maria Szimon conducătoarea grădinei de copii ca şi mai departe să binevoiască a griji de toate recuzitele şi de mobilele grădinei de copii până la altă dispoziţiune, adecă până ce va locui în edificiu.

D<omni>şoara Maria Szimon cu toată afabilitatea va manua şi va avea grije şi mai departe până la altă dispoziţiune, respective până la mutarea ei din edificiu, când apoi toată îngrijirea o preia D<omnu>l Augustin Szabó.

Cetindu-să protocolul să subscrie.

D<at> c<a> m<ai> s<us>

Alexa Pop

Protopop comisar

Augustin Szabó

Epitrop interimal

Remcz Budó, înv<ăţător> ca notarul preluării

Baumgartner George

igazgató, gondnok,

Szimon Mária

Mihaela Sălceanu
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
ela_1975@yahoo.com

CONSTRUCȚIA PALATULUI PREFECTURII DIN JUDEȚUL SATU MARE (II) (1933-1937)

Claudiu PORUMBĂCEAN
Paula VIRAG

Abstract: *(The building of the Satu Mare County Prefecture's pallace (II) 1933-1937) In 1925, the relocation of the county seat from Carei to Satu Mare (via Baia Mare) being anticipated, the issue of allocating an edifice corresponding to the administrative needs for the good functioning of the county services was opened. There have been several options taken into account such as the construction of a new building, the possibility of temporarily hiring a suitable office or an exchange of buildings.*

Given the fact that the county had no financial resources and no loans for this purpose, the activity of the Prefecture's administrative service was carried out in the building of the City Hall, the financial service, the accounting department and the sanitary service in the edifice of the Court of Justice, the technical service of the roads in a rented space, and the School Inspectorate in the building of a school (today, the General School Constantin Brâncoveanu). This provisional status lasted more than 11 years, the problem being solved by building a new headquarters of the Prefecture in Satu Mare during the mandate of the Prefect Dr Octavian Ardelean, the building being known as the Prefecture Palace or the Administrative Palace of the Satu Mare County. Total costs have reached almost 15 million lei. After the abolition of the Prefecture as an institution (1949), the building became the political and administrative headquarters of the county. In 1985, the building was received by the County Historical Museum thanks to the efforts of Doru Radosav, the museum's director at that time. Years of construction and renovation works followed, so that the building can fulfil the requirements for a museum with exhibitions and rich archaeological, historical and ethnographic collections. Today are still preserved the original access door, the interior railings, the artesian fountain, as well as some furniture items, and a damaged slab with the names of the Romanian prefects after the Great Union and until 1940, the last one to be restored and located in the access hall of the Satu Mare County Museum.

Keywords: *Satu Mare County Prefecture, Octavian Ardelean, palace, Ștefan Benea, inter-war, Gheorghe Liteanu, Victor Smigelschi.*

În condițiile în care toate demersurile cu privire la un posibil schimb imobiliar pe relația Carei - Satu Mare între Ministerul Transporturilor și Prefectura Județului Satu Mare (sau

chiar Ministerul Apărării), au fost zadarnice, problema funcţionării Prefecturii nu se putea rezolva altfel decât prin construirea unui palat administrativ[1]. După cum am arătat cu altă ocazie, în condiţiile în care judeţul nu avea atunci disponibilităţi financiare şi neavând contractat nici un împrumut pentru acest scop, interimar, activitatea serviciului administrativ al Prefecturii s-a desfăşurat în clădirea Primăriei, serviciul financiar, cel contabil şi serviciul sanitar în edificiul Tribunalului, serviciul tehnic al drumurilor într-un spaţiu închiriat, iar Revizoratul şcolar în clădirea unei şcoli (azi Şcoala Generală „Constantin Brâncoveanu"). Acest statut de provizorat a durat mai bine de 11 ani, problema fiind rezolvată prin construirea unui nou sediu al Prefecturii la Satu Mare în timpul mandatului prefectului dr. Octavian Ardelean[2], clădirea fiind cunoscută sub numele de Palatul Prefecturii sau Palatul Administrativ al judeţului Satu Mare, clădirea actuală a Muzeului Judeţean de pe Bulevardul Vasile Lucaciu nr. 21 (fostă Regele Ferdinand, nr 19 la momentul construcţiei).

ORGANIZAREA LICITAŢIILOR

În anul 1930 s-a anunţat oficial concursul pentru proiectul de construcţie a Palatului Prefecturii la care au participat 18 concurenţi, proiectele lor fiind examinate de un juriu la data de 27 mai 1930. Juriul a propus acordarea unui premiu a câte 30.000 lei pentru:

1. Arhitect Constantin Comanău, Bucureşti
2. Inginer arhitect Cornel Liuba şi profesor inginer arhitect M. Hubert, Timişoara
3. Arhitect Sterie Becu, Bucureşti

Cu suma de 10.000 lei au fost recompensaţi:

1. Inginer arhitect M. Samson – Olbaum Strasser, Cluj
2. Inginer arhitect H. Delavrancea Ghibor, Bucureşti
3. Inginer arhitect T. Niga - S. Teodorescu – S. Călugăreanu, Bucureşti

Aceeaşi comisie propune ca, utilizând ideile bune ale proiectelor premiate şi cumpărate, să se facă prin încredinţare directă un proiect, care va corespunde tuturor cerinţelor arhitectonice şi nevoilor administrative[3].

Datorită crizei economice din perioada 1929-1933, cu efectele binecunoscute şi la nivel naţional şi local[4], aceste demersuri au fost amânate. Abia în anul 1933 s-a reluat chestiunea

---

[1] Referitor la mutarea reşedinţei de judeţ de la Carei la Satu Mare şi chestiunea schimbului imobiliar, vezi pe larg Claudiu Porumbăcean, Paula Virag, *Schimbarea reşedinţei Prefecturii de la Carei la Satu Mare,* în „Acta Musei Porolissensis" (AMP), Zalău, 2017, 20 p, în curs de publicare.

[2] Una din cele mai reprezentative personalităţi ale vieţii medicale şi politice sătmărene, Octavian Ardelean (1899-1974) s-a născut la 24 septembrie 1899 în localitatea Negreşti, comitatul Satu Mare şi era fiul lui Demetriu Ardelean şi Maria Kocsis. A absolvit liceul şi examenul de bacalaureat la Seghedin, urmând apoi Facultatea de Medicină la Budapesta, Bucureşti şi Cluj şi un stadiu de studii şi practică medicală la Paris, Londra şi în Suedia pentru specializare în radiografie. Începând cu anul 1922 va practica medicina în Satu Mare, devenind medic la Spitalul orăşenesc, apoi medic primar, şeful secţiei de radiologie şi chiar director al acestui spital. Perioada de apogeu a carierei sale politice a fost marcată de numirea sa în funcţia de prefect al judeţului Satu Mare în intervalul 20 aprilie 1935 - 29 decembrie 1937. Este o perioadă de maximă dezvoltare a judeţului Satu Mare, cu realizări de excepţie în toate domeniile vieţii social-economice, politice, administrative şi culturale. Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar,* Ed. Solstiţiu, Satu Mare, 2000, p. 15-17.

[3] *** *În serviciul patriei. Dare de seamă asupra realizărilor înfăptuite în judeţul Satu Mare (1933-1937),* Satu Mare, 1938, p. 153.

[4] Claudiu Porumbăcean, *Efectele sociale ale marii crize economice în oraşul Satu Mare reflectate în presa locală (1929-1933),* în Angela Rus, Ottmar Traşcă, Virgiliu Ţârău (coord.) „Transilvania în modernitatea românească. De la mişcarea naţională la autodeterminare şi integrare. In honorem Gheorghe Iancu", Ed. Argonaut, Cluj Napoca, p. 380-402.

construirii palatului, când a fost încredinţată arhitectului Victor Smigelschi din Bucureşti, care urma să facă o analiză critică asupra proiectelor premiate pentru a putea studia pe baza lor amplasamentul clădirii, distribuţia interioară şi arhitectura faţadelor. În urma acestor studii, arhitectul urma să întocmească noul plan al construcţiei, devizul estimativ al lucrărilor şi caietul de sarcini.

Victor Smigelschi a prezentat lucrările sale Consiliului Judeţean în şedinţa din 10 iulie 1933, acesta acceptând planurile şi devizul lucrărilor. Ele au fost apoi avizate de către Consiliul Superior Tehnic cu jurnalul nr. 769 din 1 august 1933. La 14 august 1933, arhitectul Victor Smigelschi trimite către prefectul Gavril Oşianu următoarea adresă[5]:

„Domnule Prefect

Am onoarea a Vă remite anexat, în legătură cu licitaţia ce se va ţine pentru darea în întreprindere a lucrărilor de construcţie ale Palatului Administrativ, textul următoarelor piese:

1. ***Publicaţiunea de licitaţie***
2. ***Condiţiunile speciale de licitaţie şi***
3. ***Formularul de ofertă însoţit de deviz-ofertă, cari împreună cu planurile şi caietul de sarcini aprobate de Consiliul Tehnic Superior, vor forma dosarul licitaţiei.***

Din aceste piese urmează a fi multiplicate: în câte 6-8 exemplare Caietul de sarcini şi Condiţiunile speciale de licitaţie, care se va preda fiecărui concurent.

Primiţi, Vă rog, Domnule Prefect, asigurarea respectoasei mele consideraţiuni."

Anunţul pentru licitaţie a apărut în mai multe publicaţii: Buletinul Oficial al Judeţului Satu Mare nr. 33-34 din 24 august 1933, Buletinul Camerei de Industrie şi Comerţ nr. 35/1933, Monitorul Oficial al României nr. 197 din 29 august 1933, Dreptatea nr. 1780 din 28 august 1933, Patria (Cluj), nr. 186/1933, Universul, nr. 234; Samos nr. 194/1933, Gazeta Licitaţiilor nr. 49/1933[6]:

„Prefectura Judeţului Satu Mare

Nr. 13225-1933

PUBLICAŢIUNE

Se aduce la cunoştinţa celor interesaţi că în ziua de 30 Septemvrie 1933, ora 10 se va ţine în localul Prefecturii (Satu Mare, str. Lucaciu 2) licitaţie publică cu oferte închise, pentru darea în întreprindere a lucrărilor de construcţie ale Palatului Administrativ.

Licitaţia se va ţine în conf. cu Art. 88-110 incl. în Legea Contabilităţii Publice, cu regulamentul de funcţionare O.C.L. (Mon. Of. No. 1 din 1 Ian. 1930) şi cu Normele Generale publicate în Mon. Of. No. 127 din 4 Iunie 1932.

Valoarea lucrărilor pe deviz este de Lei 9.983.399.

Garanţia provizorie va fi de 5% iar cea definitivă de 10% din valoarea ofertei în numerar sau efecte garantate de Stat şi se va consemna la Casa de Depuneri şi Consemnaţiuni sau la Administraţia Financiară.

Condiţiunile speciale de licitaţie, caietul de sarcini, planurile şi devizul lucrărilor, formularul de ofertă etc., se pot consulta în orele de serviciu în biroul Serviciului Financiar al Prefecturii.

Satu Mare, la 22 August 1933

Prefect: Dr. Gavril Oşianu

Şeful Serviciului Financiar, ***Dr. Emil Coconeţi"***

Au fost primite mai multe adrese de intenţie din partea celor interesaţi de a participa la

[5] Arhivele Naţionale Satu Mare (în continuare ANSM), *fond Prefectura judeţului Satu Mare* (în continuare Prefectura), dos. nr. 21/1933, f. 1.

[6] *Ibidem*, f. 21.

licitație, printre care amintim arhitectul diplomat Iosif Steiner din Arad, firmei Kurt Ornstein din București, Societatea Ingineri și Arhitecți Dr. L. Bohățiel și E. Devecseri din Cluj ș.a[7].

Prima licitație pentru executarea lucrărilor de construcție a avut loc la 30 septembrie 1933, la care au participat 11 concurenți. Documentația pentru licitație (caiet de sarcini și plan)[8] a fost întocmită de Victor Smigelschi. Conform procesului verbal al licitației, cea mai bună ofertă a aparținut inginerilor Bohățiel și Deveceri din Cluj, pentru suma de 8.172.070 lei[9]. Consiliul Județean, în ședința din 1 noiembrie 1933, având avizul favorabil al Oficiului central de Licitație, a adjudecat definitiv executarea lucrărilor de construcție celor doi câștigători. Semnarea contractului nu a mai avut loc, deoarece câștigătorii au invocat faptul că trecuse termenul de 30 de zile de la prezentarea ofertei lor. Mai precis, datorită faptului că începerea lucrărilor a fost întârziată de proceduri, la 23 octombrie 1933 firma câștigătoare se adresează Prefecturii Satu Mare, menționând că acest fapt, datorită creșterii prețurilor la materialele de construcții, periclitează licitația, ei nemaiputând onora prețurile inițiale. La 24 martie 1934, cei doi ingineri, Bohățiel și Deveceri, solicită prefectului efectuarea unor modificări contractuale, cerere respinsă prin Decizia Comisiei Interimare a Județului Satu Mare, nr. 74.934 din 3 aprilie 1934, pe motiv că prețurile nu au crescu, ci din contră. Au fost prezenți la dezbateri prefectul Aurel Nistor, Ioan Tarția, Emil Tișcă, Romul Ciontea ș.a. Din extrasul ședinței Comisiei Interimare a județului din 24 mai 1934 constatăm atitudinea vehementă din partea lui Emil Tișcă față de prefectul Aurel Nistor, nemulțumit de faptul că noua construcție este blocată de motive deloc întemeiate, situație repetată și la ședința din 7 iunie 1934 când noul prefect era Ioan Pogăciaș[10].

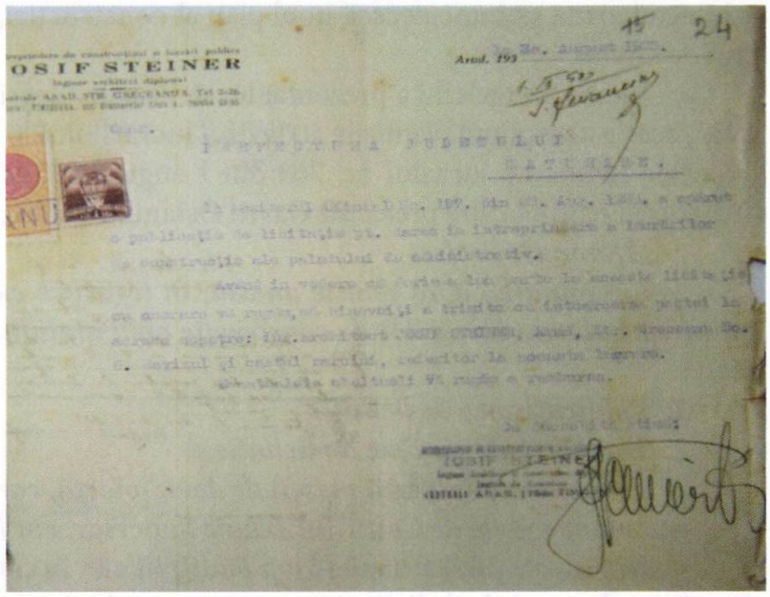
OSIF STEINER

Două săptămâni mai târziu, prin Decizia nr. 8742/934 din 14 iunie, licitația este practic anulată și se decide reluarea acesteia. Se constată că ***„terenul oferit de Primărie nu este suficient, iar exproprierea unui lot alăturat a îngreunat procedurile. Pe terenul oferit de Primăria exista o lucrare începută de instituție dar neterminată”***[11]. Este vorba de vechiul proiect al Palatului Prefecturii început în anii 1926-1927, dar la care ulterior s-a renunțat.

De altfel, în chestiunea clădirii Prefecturii, Primăria, condusă de Ștefan Benea[12], a do-

[7] *Ibidem*, f. 24, 27, 31.

[8] *Ibidem*, f. 38-39; Caietul de sarcini al câștigătorului cuprinde 23 de pagini dactilografiate.

[9] *Ibidem*,, f. 35-36.

[10] *Ibidem*, f. 62-73; despre Ioan Pogăciaș vezi pe larg Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Ioan Pogăciaș (1888-1955). Unul din prefecții Sătmarului interbelic*, în „Revista Arhivei Maramureșene”, anul IX, nr. 9/2016, p. 153-164; ANSM, *fond Prefectura*, dos. nr. 26/1934, f. 79.

[11] ANSM, *fond Prefectura*, dos. nr. 21/1933, f. 74.

[12] Ștefan Benea (1889-1961), primar al municipiului Satu Mare în perioada 1933-1937, vezi pe larg *Trei ani de muncă. Activitatea Comisiei interimare a municipiului Satu Mare 1933-1936*, Presa Liberă, Satu Mare, f.a., p. 62; Horia I. Gheorghiță, *Satu Mare. Oameni și fapte*, Tipografia „Gloria”, Satu Mare, 1935, p. 44; Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Caietele liberale sătmărene II, Ștefan Benea (1889-1961)*, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2014.

nat imobilul de pe B-ul. Ferdinand colţ cu Calea Traian în vederea construirii noului Palat, conform deciziei 15.936/1933, aprobată de Ministerul de Interne[13] la 6 iulie 1934. Comisia interimară a judeţului a fost informată în acest sens prin adresa nr. 12.694 din 12 iulie 1934, dar s-a luat din nou în discuţie posibilitatea (sau necesitatea) extinderii suprafeţei prin achiziţionarea unor proprietăţi limitrofe care aparţineau văduvei proprietarului Reiter Iacob şi dr. Fekete Samu.

Încă din şedinţa Consiliului Judeţean Satu Mare desfăşurată sub preşedinţia lui Alexandru Breban, la 1 noiembrie 1933, la punctul 6 din desfăşurătorul şedinţei s-a discutat cumpărarea terenului intravilan proprietate a d-nei Reiter Roza, căsătorită Fekete Samuilă, pentru întregirea terenului destinat construcţiei Palatului Prefecturii. S-a oferit de către Primărie proprietarului suma de 350.000 lei şi materialele de construcţie ce rezultă din demolare, însă nu s-a acceptat. Primăria este acuzată că a oferit terenul necorespunzător. Soluţia ar fi doar exproprierea. Titu Demian replică susţinând că nu a fost vorba şi de acest teren, ci doar de cel al Primăriei. În consecinţă, Decizia Consiliului Judeţean este următoarea:

„Se va înainta acţiune în justiţie pentru exproprierea pentru utilitate publică a imobilelor înregistrate în C.F. No. 4388 din Satu Mare, No. topogr. 3248 cu o suprafaţă de 84 st.p. şi No. topogr. 3249 cu o suprafaţă de 190 stp proprietatea D-nei Reiter Rozalia măr. Fekete Samoilă şi grevată cu uzufructul vidual a Dnei Reiter Iacob născ. Adler Iuliana necesare spre scopurile construirei Palatului Administrativ al judeţului"[14].

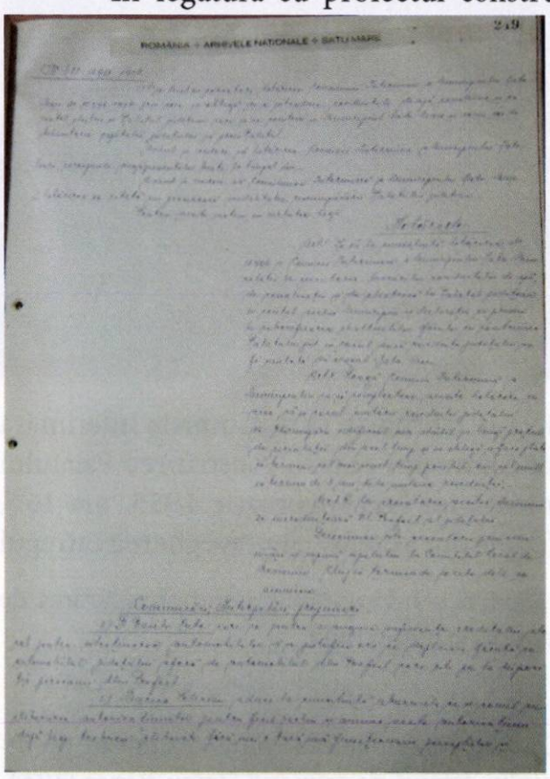

În legătură cu proiectul construcţiei unui palat administrativ la Satu Mare, Ioan Pogăciaş, prefectul judeţului, declară la începutul lunii iunie 1934 că ***„întrucât Primăria oraşului Satu Mare încă nu a cedat Prefecturii în formă legală, prin înscrierea în cartea fundară a terenului din colţul străzii Calea Traian, cădere care trebuie să aibă şi aprobarea Ministerului şi nici nu s-a asigurat exproprierea terenului alăturat, azi proprietatea domnului Dr. Fekete, problema construcţiei nu poate fi încă soluţionată. Existenţa unor proiecte, azi în discuţie între prefectură şi ministerul de armată, pentru cedarea palatului administrativ din Carei pentru necesităţile armatei în schimbul localului deţinut azi de Inspecţia CFR, care poate fi satisfăcută cu un local mai mic, trebuie de asemenea cercetate. În orice caz, problema construcţiei palatului administrativ, nu a fost scoasă din discuţiile ordinei de zi, ea constituind un punct important în curs de rezolvare, dar care impune a fi temeinic cercetată şi rezolvată"[15].***

Revenind la şedinţa Comisiei interimare din 23 august 1934, Primăria informează că nu a avut trecută în buget pentru anul 1934 suma necesară achiziţionării acestor terenuri, motiv pentru care a solicitat Prefecturii să facă această achiziţie din bugetul alocat construcţiei, suma urmând să fie restituită de Primărie din bugetul anului următor, propunere acceptată de Comisia interimară a judeţului[16]. Achiziţia a

[13] ANSM, *fond Prefectura,* dos. nr. 26/1934, f. 226.
[14] *Ibidem*, dos. nr. 21/1933, f. 173-174.
[15] „Gazeta Sătmarului", Satu Mare, nr. 123, 17 iunie 1934.
[16] ANSM, *fond Prefectura,* dos.nr. 26/1934, f. 228.

costat Primăria suma de 2.000.000 lei, donat apoi, prin decizia nr. 463-12384/1934 (suprafața cumpărată era de 84+190 stp. la prețul de 2.000lei/stp.)[17]. De asemenea, Primăria s-a angajat să introducă conductele de apă și canalizare și curentul electric. S-a mai prevăzut, poate datorită experienței nefaste cu Palatul din Carei, ca în caz de mutare a reședinței de județ, Palatul va fi preluat de Primărie[18].

În repetate rânduri, primarul municipiului Satu Mare, dr. Ștefan Benea, a arătat că ***„e timpul ca în chestii vitale ale orașului, să se consfătuiască toți cetățenii, fără deosebire de partide politice, cari până în prezent au împiedicat continuitatea lucrărilor începute de altă organizație politică"***[19]. Apoi a expus situația edilitară a orașului, starea apeductului și canalelor. El menționează ***„necesitatea modernizării pieței Regele Ferdinand, lucrare necesară atât pentru estetica orașului, cât și pentru a asigura noii clădiri a Prefecturii județului ce se va ridica în primăvara ansamblul cerut"***. Domnia sa informează cetățenii cu privire la ***„mutarea liniei ferate din strada Regele Ferdinand pe traseul liniei mari, până la podul de cale ferată, de unde apoi va fi condusă pe digul Someșului, descongestionând circulația în oraș și podul de pietoni de peste Someș"***[20].

În aceste condiții s-a ținut o a doua licitație la 25 octombrie 1934, în prezența a 4 concurenți, cea mai bună ofertă aparținând arhitectului Gheorghe Liteanu din București pentru suma de 8.407.655 lei. Licitația însă nu a fost validată de Oficiul Central de Licitații datorită faptului că oferta Uniunii Micilor Industriași din Ploiești a fost respinsă eronat de la licitație[21].

A urmat apoi o a treia licitație în 28 decembrie 1934 la care însă nu a participat nici un concurent[22].

La 1 februarie 1935 s-a ținut a patra licitație[23] (copie document) la care s-au înscris 7 competitori, oferta câștigătoare aparținând din nou arhitectului Gheorghe Liteanu pentru suma de 8.492.511 lei. Oferta a fost validată și de Oficiul Central de Licitații[24], astfel că, în aceeași zi, la 10 februarie 1935, Comisia interimară a județului a încheiat cu arhitectul Gheorghe Liteanu contractul pentru construirea Palatului Prefecturii cu suma de 8.407.647 lei[25] (copie document), iar la 11 februarie 1935, ora 16[30], s-a predat șantierul în vederea începerii lucrărilor[26] (copie document). Supravegherea întregul

[17] ANSM, *fond Primăria Municipiului Satu Mare*, dos. 3, 1934, f. 1-4, Hotărâre privind cumpărarea de către PMSM a terenului intravilan pentru construirea Palatului Administrativ.

[18] ANSM, *fond Prefectura,* dos. nr. 26/1934, f. 249.

[19] „Gazeta Sătmarului", Satu Mare, nr. 134, 21 noiembrie 1934.

[20] Pentru modificările urbanistice interbelice vezi pe larg Claudiu Porumbăcean, Viorel Câmpean, *Modificări urbanistice în Sătmarul interbelic în perioada mandatului deținut de primarul Ștefan Benea (1934-1937),* în Valentin Orga, Ottmar Trașcă, Liviu Țârău, Virgiliu Țârău (Editori) „Din modernitate spre contemporaneitate. Studii istorice dedicate lui George Cipăianu la împlinirea vârstei de 75 de ani", Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2017, p. 386-404.

[21] ANSM, *fond Prefectura,* dos. nr. 21/1933, f. 227-229.

[22] *Ibidem,* f. 299.

[23] *Ibidem,*dos. nr. 12/1935, f. 2-4.

[24] *Ibidem,*dos. nr. 26/1934, f. 487.

[25] *Ibidem,*dos. nr. 12/1935, f. 9.

[26] *Ibidem,*f. 28.

şantier a revenit Serviciului Judeţean de Drumuri Satu Mare, condus de ing. Emil Leheni.

INAUGURAREA ŞANTIERULUI

Piatra de temelie a Palatului Administrativ a fost sfinţită în data de 20 iulie 1935, ora 9[30], în aceeaşi zi cu cea a Casei Naţionale[27], în prezenţa ministrului de justiţiei dr. Valer Pop (care era şi preşedintele organizaţiei judeţene a PNL) şi a subsecretarului de stat de la Ministerul Agriculturii şi Domeniilor, Mircea Cancicov. Aceştia au sosit în Satu Mare pe data de 18 iulie 1935[28].

Dar iată ce nota presa liberală sătmăreană cu această ocazie:

„Am asistat cu toţii sâmbătă, 20 iulie anul curent la inaugurarea punerii pietrei fundamentale a celor două edificii menite să înalţe prestigiul judeţului şi oraşului nostru şi în acelaşi timp a transforma din temelii acest ţinut atât de oropsit în trecut.

Importanţa unui astfel de act depăşeşte cadrele obişnuitului şi de aceea găsim cât se poate de potrivit că inaugurarea s-a făcut în prezenţa D-lor Miniştrii Valeriu Pop şi Mircea Cancicov. Aceste două monumente vor fi bastioane ale culturii şi stăpânirii româneşti pe aceste meleaguri vorbind generaţiilor viitoare despre vrednicia acelora care au iniţiat şi sprijinit astfel de acte măreţe.

S-a aşezat piatra fundamentală a Casei Naţionale. Această instituţie este un vechiu deziderat al Românilor din acest oraş şi realizarea acestuia nu poate decât să ne bucure pe toţi. Ea va deveni focar de cultură românească pentru a atrage la sine pe toţi Românii, indiferent de religiune sau credinţe politice. Prin întrunirile amicale de acolo vor dispărea dintre noi orice asperităţi şi vom conlucra în armonie urmărind un singur scop: binele şi fericirea omului de pe aceste plaiuri şi recâştigarea prin cultură a tot ceea ce în cursul timpurilor s-a înstrăinat pe nedrept şi prin viclenie. La această cultură românească, primim cu drag pe toţi acei cetăţeni conştienţi, indiferent de limbă şi naţionalitate, care înţeleg să se încadreze în mod armonic în mod armonic în viaţa noastră românească având acelaşi idealuri pe care le nutreşte astăzi şi le va nutri întotdeauna întreg poporul românesc. Adăpându-se la această cultură vor deveni ceea ce şi noi dorim şi ceea ce şi în interesul lor să fie.

Spre Prefectură...

Celălalt somptuos palat, căruia i s-a pus temelia este Palatul Administrativ. El va fi un difuzor al tuturor ideilor şi măsurilor înţelepte venite de la centru, sau pornite de aici pentru binele şi progresul, pe toate terenurile acestui ţinut şi a populaţiei lui. Precum lumina soarelui risipeşte întunericul, aşa şi măsurile înţelepte pornite de aici vor înlătura şi distrug orice obstacole care ni se vor pune în faţa marilor realizări şi acte ce aşteaptă să fie înfăptuite prin administraţia românească.

Cinste şi laudă se cuvine tuturor acelora care prin sprijinul lor moral şi material au ajutat aceste începuturi a căror sfârşit apropiat va însemna încoronarea cu succes a muncii pozitive româneşti. În special merită toată consideraţia primarului municipiului lui d-l Dr.

[27] „Gazeta Sătmarului", Satu Mare, nr. 147, 28 iulie 1935; Claudiu Porumbăcean, *Casa Naţională din Satu Mare, un deziderat al românilor sătmăreni care astăzi este pierdut*, în „Citadela", anul VIII, nr. 1-3 (81-83), ianuarie - martie, 2014, p. 6-9.

[28] ANSM, *fond Prefectura*, dos. nr. 12/1935, f. 137.

Ștefan Cherecheș (Benea n.n.), inițiatorul și președintele Casei Naționale prin a cărui muncă și insistențe s-a ajuns astăzi unde suntem. Tot la el și la toții bunii români ne este speranța că începutul inaugurat așa de măreț va avea o inaugurare și mai măreață la terminare cât și apropiată a lucrărilor, ceea ce dorim și așteptăm cu drag toți care urmărim de aproape realizările și monumentele românești"[29].

În același număr mai găsim un articol intitulat „Sfințirea pietrei fundamentale a Palatului Administrativ și a Casei Naționale. Au asistat d-nii miniștrii dr. Valeriu Pop și Cancicov. Solemnitatea sfințirii pietrei fundamentale. Cuvântările la palatul administrativ. Vorbirea d-lui ministru dr. Valeriu Pop. Vizita la tribunal. La Casa Națională. Restul programului vizitei ministeriale".

„În fața unui public numeros, a avut loc Sâmbătă înainte de masă, solemnitatea sf*inț*irii ***pietrei fundamentale a Palatului Administrativ și a Casei Naționale. Au asistat d-nii miniștri, dr. Valeriu Pop și Cancicov, subsecretar de stat la domenii, reprezentanții tuturor autorităților civile și militare din orașul nostru, 215 primari ai comunelor din județ și alții.***

La Palatul Administrativ, la orele 10 s-a celebrat un serviciu divin de către părintele protopop Aurel Dragoș. Au participat dnii: dr. Valeriu Pop, ministrul justiției, subsecretar de stat Cancicov, dr. Octavian Ardeleanu, prefectul județului, dr. Ștefan Cherecheș, primarul municipiului, Fildan, procuror general la Curtea de Apel Oradea, Francisc Erdőss, prim-președintele tribunalului, dr. Al. Vașvari, primprocuror, colonel Coroamă, col. Munteanu, col. Radovan, dr. Ioan Pogăciaș, fost prefect, I. Radu, subprefect, I. Ursu și V. Scurtu, autori de primari, dr. Al. Doroș, dr. Oct. Pop, G. Gavrilaș cons. Inspector financiar, Gh. Popovici etc., întreg corpul magistraților, numeroși ofițeri ai garnizoanei locale, funcționarii administrativi, primpretorii de plasă, notarii comunali, etc.

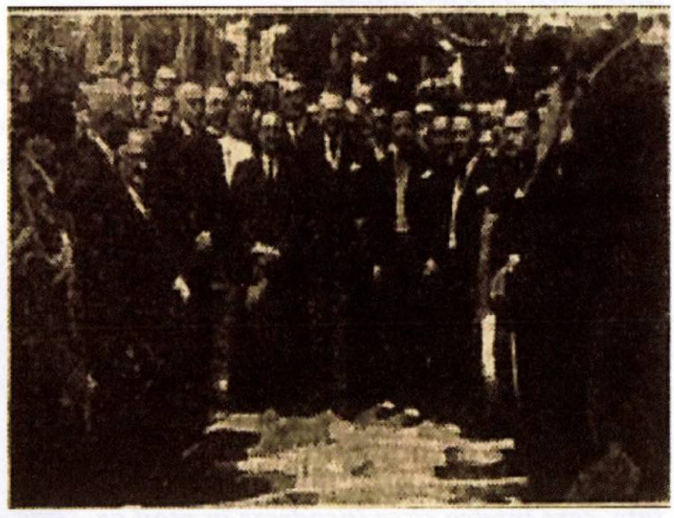

După serviciul religios a ținut o frumoasă cuvântare d. senator Aurel Dragoș, arătând importanța solemnității.

<u>Cuvântarea d-lui prefect Octavian Ardelean</u>: Cetățenii județului Satu Mare de față aici prin cei 215 reprezentanți fideli ai comunelor și orașelor din județ, onorați cu prezența și protejarea reprezentanților înaltului guvern al MS și al voinții țării, azi la 20 Iulie 1935 prin serbarea de față prăznuiesc depunerea pietrei fundamentale a noului palat administrativ al județului Satu Mare. Prin acest înălțător act populația județului își manifestă una dintre cele mai înălțătoare afirmare a conștiinței sale cetățenești pe care rostul și datoria existenței i o impune. La această manifestațiune integrală a sufletului românesc de pe aceste plaiuri nu poate fi o simplă bizară coincidență asistența guvernului prin cei doi distinși membrii. Reprezentanți ai departamentelor justiției și a agriculturei. Dreptatea și pământul nostru strămoșesc la praznicul de azi a confirmării noastre de națiune și Stat, nu e un simplu hazard, ci este un semn al providenței de justificare. Dreptate, formula prin care ne-am exprimat întregul nostru trecut, vitregit de încercări și suferințe, și pe care azi cu atâta nobilă largheță o revărsăm asupra concetățenilor noștri dintre care mulți până ieri credeau și pretindeau că această dreptate este patrimoniul integral izolat și distinctiv al lor.

[29] „Gazeta Sătmarului", Satu Mare, nr. 147, 28 iulie 1935.

Mutat sediul județului la Satu Mare, problema unui local potrivit pentru adăpostirea serviciilor a devenit cea mai arzătoare chestiune la ordinea zilei. Găzduiți de către Municipiul Satu Mare, cu cea mai amplă ospitalitate, dar ca o consecință a unei nefaste concepții de guvernisire a dominației ungurești, municipiul și el plasat într-un edificiu impropriu n-a putut găsi modalitatea rezolvării acestei găzduiri potrivite. Astfel, construirea unui palat administrativ s-a impus în mod impetuos și urgent. În consecință întreaga gospodărie a județului a fost în acest sens dirijată grație căreia în primăvara acestui an s-au putut începe lucrările palatului, mergând fără întrerupere, cum arată prezența situației avându-se asigurată terminarea până cel târziu în primăvara anului viitor.

Iată dlor miniștri și d-lor, o părticică din marea operă a consolidării noastre ca stat și națiune din acest județ. Ea este semnificativă căci pe lângă faptul că dovedește spiritul constructiv al elementului românesc, proectează aici la granița mult râvnită a țării și o altă însemnătate. Ridicarea acestor ziduri baricade ale apărării prestigiului și unor [...] noastre națională înseamnă prăbușirea nu numai a unor așezăminte învechite ci și dispariția unor exceptii ce dirijau afirmarea unei națiuni.

Această prefectură numai este Citadela unei oligarhii zidită pentru a prea mări prerogativele unei clase protejate, acest palat nu mai este zidul fudul al cetății unei nobilimi privilegiate ca fost ridicat din prețul de trădare a unui popor care la rândul lui luptase și el pentru libertatea ce i se cuvenea. Nu! Acest zid este templul democrației instaurate de sentimentul de dreptate al poporului român. Acest palat ridicat din munca cinstită a țăranului factor principal al acestei țări este închinat promovării virtuților cetățenești, dragostei de neam și țară.

<u>Cuvântarea dlui primar dr. Ștefan Chereches</u>: Astăzi, 20 iulie 1935, toți cei de față suntem martorii vii al unui act măreț și de însemnătate. Depunerea pietrei fundamentale a Palatului administrativ în orașul de graniță Satu Mare, nu este un simplu act ce marchează o importantă realizare edilitară, ci este ceva mai mult, este un adevărat monument istoric în viața Sătmarului românesc. Noi sătmărenii cari asemenea am tras peste o mie de ani sub jugul străin, și am durat atâtea suferinți - secole de-a rândul, cadrați între nedreptate. - Ne dăm seama ce bine de el.

De aceea a fost o idee cât se poate de fericită, când s-a hotărât ca acest ceremonial să se desfășoare astăzi în prezența și sub patronajul dlui ministru al justiției - care aș spune - este martorul principal, alături de noi, sigiliul Țării, la întocmirea actului doveditor că nedreptatea milenară - din învrednicirea Atotputernicului și cu jertfele neamului românesc, a dispărut definitiv și azi și noi sătmărenii trăim o viață liberă în țara noastră liberată acum 17 ani. Ceremonialul de azi înseamnă deci că Sătmarul înțelege să fie românesc, și că administrația românească și-a înfipt stăpânirea pentru totdeauna în această glie a pământului strămoșesc.

Din acest motiv I-A TREBUIT în mod imperativ, orașului nostru, Sătmarului, acest palat, care în altă parte a județului NU PUTEA să aibă însemnătatea istorică subliniată de mine. Fie deci, ca acest palat, al cărui temelie reazimă pe puternicele forțe de vitalitate realizare ale geniului românesc, să stea mândru pe vecie la acest punct de graniță vestind lumii întregi sus și tare că: p-aici nu se trece!

<u>Cuvântul d-lui Ioan Pogăciaș</u>: Arras aedifianus - fundamentus ponimus! Între împrejurările noastre mici burghezi întrunitu-ne-am aici, - să punem piatra fundamentală a uriașului palat. În viața miniștrilor, a marilor bărbați un asemenea act nu e altceva decât o convenție birocratică, în viața noastră însă e o întorsătură a sorții, o zi de o însemnătate extraordinară, a cărei urme nimic nu le va șterge. E un punct fix, de unde vom începe numerarea, e o realizare epocal, după care le vom măsura pe toate. Începutul micilor vieți, începutul

micilor lupte provinciale, a zvârcolirilor sterile, a ambiției, speranței viitorului îndepărtat, centrul victoriilor visate, stânca din ascunzișul mării a căderilor glorioase.

Această clădire a cerut jertfe, a cerut jertfe încă atunci, când era numai ideea, pe a cărei altar invizibil jertfit - am și eu răbdările altor trei ani, - meditând o mie de zile, că această piatră, care se pune azi, - unde ar trebui așezată aici, sau la Baia Mare? În urmă, biruința, convingerea rațională și eu am devenit soldatul acestei idei. ***Turmentat de bucurie. Vă zic "Bine ați venit" domnilor miniștri, onorați domni - și voi slujbași administrativi, ridicând cu prezența d-voastră fastul sărbătorii noastre, când aici la hotarele de vest, punem piatra fundamentală la cetatea eternă a românismului de aici.***

Piatra fundamentală azi așezată are la bază temelia cea mai tare ca granitul, mai rezistentă ca betonul - se razimă pe cinstea funcționarilor administrativi ai județului. Cinstea acestor funcționari a adus ziua de azi - cinstea lor a strâns fondurile necesare - a lor e meritul, că acești pereți se ridică falnic pre ceriul - a lor va fi recunoștința, când în acest locaș deja terminat, vor sălăjlui pe vecie cei doi chiriași modești: munca și cinstea. Noi aici la hotare, - în aceste două virtuți trebuie să întrecem pe toți - fiind și mai aproape posibilitatea comparației și mai ascuțit tăișul criticei.

Aici nu e suficient să lucrăm, aici trebuie să îndurăm, să luminăm, - nu e suficient să vorbim, - trebuie să dovedim.

Aici nu e suficient să afirmăm, că trăim - trebuie să asigurăm traiul liniștit al viitorului îndepărtat.

Aici trebuie să facem ceriul mai strălucitor, luna mai frumoasă - și nopțile mai sigure!

Aici nu clădim numai pentru noi și pentru azi, - prin orice realizare așezăm o seră a viitorului, - o dovadă a drepturilor noastre indiscutabile pe acest pământ!

Vă asigurăm domnilor că noi străjerii de la vest, precum în trecut, așa și în viitor, ne vom face datoria, vom jertfi și vom da tot pentru: limba - pentru neamul și pentru credința noastră, - pecetluind acest vot - sacru cu jurământul nostru: "Vitam et sanguinem pro Patria, - pro Rege, - pro Trono et pro Terra hac nobis care" (Viața și sângele nostru pentru Patrie pentru rege și pentru acest Pământ care ne este așa de scump.)

În fine, ***în calitatea mea de veteran administrativ, de aici aduc viile mele mulțumiri funcționarilor județeni, vechilor mei colaboratori, - domnilor membri - ai fostei comisii intermediare, cari prin străduința lor au făcut posibilă realizarea visurilor noastre și în urmă mulțumesc domnilor întreprinzători care toarnă în formă de beton și stâncă hotărârea noastră. O rugăminte am, - să vă notați bine în memorie această zi, - și să vă aduceți pururi aminte de acest jurământ.***

<u>Actul comemorativ</u>: D. dr. Octavian Pop, secretarul general al prefecturii, a cetit apoi actul comemorativ:

„Cu străduințele conducătorilor județului, azi 20 iulie 1935, în anul al 17-lea de la unirea tuturor românilor, într-o singură vară, în zilele domniei M. Sale Regelui Carol II, președinte al consiliului de miniștrii fiind domnul Gheorghe Tătărăscu, ministru al internelor domnul Ion Inculeț, prefect al județului d. dr. Octavian Ardeleanu, iar primar al municipiului Satu Mare, d. dr. Ștefan Chereches. În acest loc dăruit de oraș, pusu-s-a neperitor semn de vecinică stăpânire pe aceste mărginașe plaiuri ale țării, în fața d. dr. Valeriu Pop, ministrul ***justiției și delegat al guvernului, a reprezentanților tuturor autorităților, a celor 215 primari din județ, piatra de temelie a palatului administrativ al județului Satu Mare, plănuitor al clădirii fiind arhitectul dr. Victor Smighelski, iar ziditor arhitectul Gheorghe Liteanu".***

<u>Vorbirea D-lui ministru dr. Valeriu Pop</u>: O mie de ani s-au scurs peste aceste plaiuri. O mie de ani noi ne-am trudit și din munca noastră, stăpânitorii vechi au căutat să-și afirme

dominația, arătând că neamul nostru e bun numai de muncit în glie. Libertatea națională ne surâde după atâtea suferințe. Să se știe că noi nu suntem moștenitorii unei stăpâniri trecute: noi care am muncit o mie de ani suntem în stare să creiăm și să facem lucruri ce vor vorbi generațiilor viitoare. ***Strămoșii noștri au clădit drumuri care au vorbit de mărirea romană. Tot așa azi, construim drumuri ce vorbesc generațiilor de azi de stăpânirea plaiurilor acestora, și generațiilor viitoare despre sacrificiul ce facem pentru durerea domniei de aici, unde se leagă civilizația cu orientalismul. Doresc ca această clădire să fie nu numai ziduri mute, ci să se umple de sufletul de dreptate română și românească. Iar noi toți cari asistăm la această serbare să continuăm opera de afirmare a neamului românesc și să punem temelia cea mai solidă a imperiului românesc indistructibil și veșnic pe aceste plaiuri.***

D. ministru a așezat apoi prima cărămidă a pietrei fundamentale, sfințită de părintele arhidiacon Aurel Dragoș, în numele muzicei militare, ce a intonat Imnul Regal și Rugăciunea.

După aceasta dnii miniștri însoțiți de oficialități au vizitat Palatul Justiției, de curând renovat. La această vizită am remarcat și prezența dlui Mihăilescu, președintele Curții de Apel din Oradea. Tot cu această ocazie s-a desvelit în salonul tribunalului, un tablou în ulei a dlui ministru Valeriu Pop, lucrat de K. Csikos Antonia. D. Francisc Erdoss, primpreședintele Tribunalului, a mulțumit prin cuvinte alese, dlui Valeriu Pop, pentru interesul de care a dat dovadă față de aceste instituțiuni...”

CONSTRUCȚIA PALATULUI

Lucrările la acest șantier mult așteptat au demarat în forță, chiar dacă pe perioada execuției au mai fost făcute ajustări la proiectul inițial. O primă solicitare aprobată a fost de lărgire a fundației cu 30%, apoi a balustradei interioare, a suprafeței tencuite (s-au folosit 6 vagoane de terasit pentru 2.949 m^2 de tencuială[30]), solicitarea alocării unei locuințe în incinta Palatului pentru medicul șef al județului Satu Mare, compusă din patru camere cu dependințe, mutarea localului destinat Revizoratului Școlar la parter în locul ocupat de locuința intendentului care urma să fie mutat la subsol, mărirea pivnițelor cu încă trei încăperi, sub locuința directorului, pentru a compensa spațiile de locuit alocate medicului șef și intendentului[31]. Ulterior, locuința medicului șef a fost mutată la etajul II al clădirii. Toate modificările aduse proiectului inițial se făceau doar la solicitarea arhitectului Victor Smigelschi care informa autoritățile județului pentru obținerea aprobărilor necesare.

Din păcate însă, de multe ori lucrurile au mers destul de anevoios, fiind mai multe discuții între constructor și autoritățile județului. S-a întârziat cu demolarea vechii construcții existente pe acest teren, apoi cu înlocuirea cărămizilor pentru pereții interiori care au fost confecționate în regie proprie de Gheorghe Liteanu, acuzat că ar fi vândut cărămida rezultată din demolarea vechii clădiri care aparținea Prefecturii, de o calitate superioară[32] ș.a. Constructorul a argumentat faptul că furnizorii locali oferă cărămidă de proastă calitate, ***„plină cu paie, poroasă și crăpată”***[33]. Au mai fost probleme cauzate de structura geologică a solului care implică modificarea (lărgirea) fundației. În jurul acestei chestiuni au fost destul de multe discuții și expertize tehnice[34]. La un moment dat, într-o ședință a Comisiei interimare a Consiliului Județean, Smigelschi este acuzat de „legături comerciale” cu Liteanu, insinuându-se o relație care-l favoriza pe executantul Palatului, fapt dezmințit categoric de Smigelschi care trimite la

[30] ANSM, *fond Prefectura*, dos. nr. 37/1934, f. 131.
[31] *Ibidem*, dos. nr. 12/1935, f. 10.
[32] *Ibidem*, f. 49.
[33] *Ibidem*, f. 160.
[34] *Ibidem*, f. 55.

14 martie 1935 o scrisoare de protest prefectului Pogăciaș[35] (foto document).

La 9 mai 1935, Prefectura se adresează Antreprizei Liteanu sesizând că „lucrările Palatului Prefecturii sunt în mare întârziere față de repartiție de lucrări"[36]. Situația se repetă la 2 iulie 1935, fiind constatată o întârziere de 40 de zile față de calendarul stabilit[37].

În ședința din 20 februarie 1936[38], Comisia interimară a luat în discuție solicitarea pentru furnizarea ușilor necesare Palatului. La 22 ianuarie 1936, Gheorghe Liteanu se angaja să confecționeze ușile necesare la un preț de 325 lei m^2. Comisia aprobă așadar schimbarea ușilor de brad prevăzute inițial cu uși duble placate cu placaj de 5 mm, sarcina executării revenindu-i arhitectului Liteanu[39]. Pentru a înțelege procedurile vremii în ceea ce privește construcția Palatului, vom prezenta in extenso procesul verbal al ședinței amintite:

No. 2.968/1936.

Prefectura județului Satu Mare

Încheiat în comisia ședinței intermediare care a avut în ziua de 20 Februarie 1936, în sala de ședințe a Prefecturii.

PROCES-VERBAL NO.9

No. 98-1936-2868-1936.

S-a luat în cercetare procesul verbal No. 10 al Direcției Lucrărilor Palatului Prefecturei din 7 Februarie 1936, relativ la furnizarea ușilor necesare Palatului Administrativ al județului în construcție.

După examinarea actelor comisia deliberând, a dat următoarea deciziune:

Având în vedere că în cursul executării lucrărilor de construire a Palatului Administrativ a județului s-a găsit necesară de Direcțiunea Lucrărilor înlocuirea ușilor prevăzute în deviz cu uși dublu placate cu placaj de 5 mm pe ramă interioară de brad cari atât sub raportul rezistenței cât și a esteticei sunt de preferat tipului prevăzut în deviz.

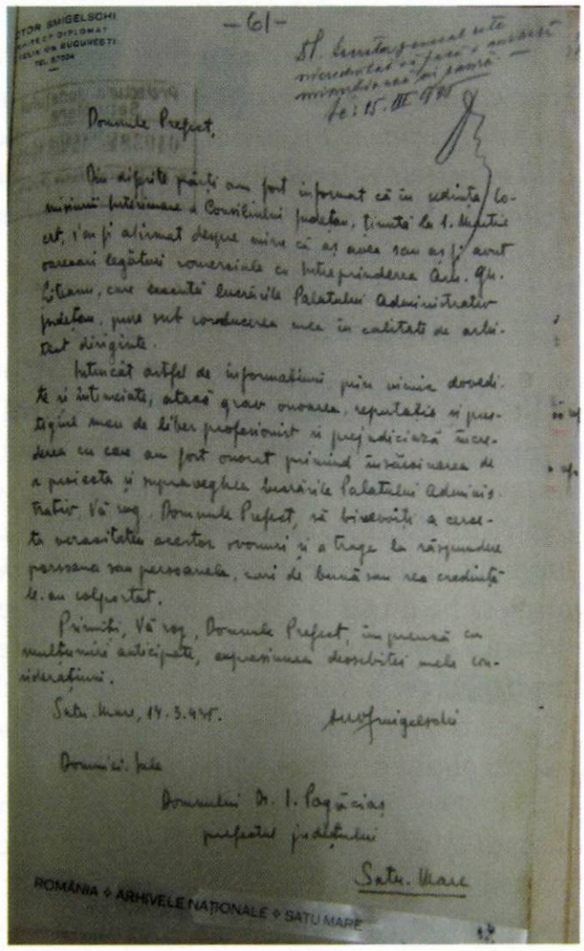

Având în vedere oferta domnului arhitect Gh. Liteanu din 22 Ianuarie 1936 prin care numitul se obligă a executa lucrările de confecționarea ușilor cerute cu un spor de preț de 325 lei per m^2 față de prețul prevăzut în deviz.

Având în vedere rezultatul licitației comparative ținută de prefectura județului în ziua de 3 februarie 1936, din care reiese că oferta domnului antreprenor Gh. Liteanu este cu circa 3% mai scumpă decât cea mai avantajioasă ofertă obținută la licitație.

Având în vedere hotărârea Direcției Lucrărilor Palatului Prefecturei cuprinse în procesul verbal No 10 din 7 Februarie 1936 prin care se opinează adjudecarea lucrărilor din chestiune asupra antreprizei Gh. Liteanu cu condițiunea, ca să le facă cu prețul cel mai avan-

[35] *Ibidem*, f. 61.

[36] *Ibidem*, f. 106.

[37] *Ibidem*, f. 130.

[38] *Ibidem*, dos. nr. 1/1936, f. 63-66.

[39] *Ibidem*, dos. nr. 29/1935, f. 464-465.

tagios oferit la licitație în Lei. 900 / nouăsute / per m² adică cu un spor de preț de 289 / două sute optzeci și nouă / peste prețuri la unitare prevăzute în deviz.

Având în vedere că antrepriza Gh. Liteanu prin adresa sa din 17 Februarie 1936 își menține oferta din 22 Ianuarie 1936 pe motivul că diferența de preț de 3% este motivată de regia incompatibil de mare a antreprizei.

Având în vedere că județului i-ar conveni mai mult ca lucrările din chestiune să fie executate de antrepriza Gh. Liteanu, care prezintă garanție mult mai mare pentru executarea în bune condiții a lucrărilor și în felul acesta județul nu ar trebui să încheie un nou contract.

Având în vedere că diferența de 3 % este așa de mică față de valoarea antreprizei încât antreprenorul va putea să renunțe la ea fără nici o greutate.

Având în vedere interesele județului,

Pentru aceste motive, în virtutea legii

Se hotărăște

Art. I. Se aprobă înlocuirea ușilor interioare de brad prevăzute la art. 71 și 72 din devizul general al lucrărilor de construcția palatului administrativ al județului cu uși duble placate cu placaj de 5 mm. pe rama interioară de brad și se adjudecă executarea acestor lucrări asupra domnului arhitect Gh. Liteanu cu condițiunea, ca să le facă cu un spor de Lei: 289 per m² / două sute optzeci și nouă / peste prețul prevăzut în deviz.

Art. II. Dl. Prefect al județului este însărcinat cu executarea acestei deciziuni.

Deciziunea este supusă apelului la Comitetul local de Revizuire Cluj în termen de zile de la comunicare.

În aceeași ședință s-a discutat și cererea arhitectului Liteanu pentru recepționarea provizorie a lucrărilor executate și terminate în campania anului 1935, pentru eliberarea garanțiilor aferente.

La 27 februarie 1936, prefectul Octavian Ardelean a inspectat șantierul Palatului pentru recepționarea lucrărilor efectuate până la acel moment. S-au constatat următoarele: clădirea era ridicată în roșu, acoperișul finalizat, scările și tavanele de asemenea, precum și o parte din tâmplărie[40].

La începutul lunii aprilie 1936 Gheorghe Liteanu se plânge de scumpirea materialelor de construcție, solicitând Prefecturii printr-un memoriu redactat, suplimentarea fondurilor care să acopere costurile materialelor de pe piață, în caz contrar fiind nevoit să suspende șantierul[41]. Autoritățile recunosc problemele semnalate și încearcă găsirea unor soluții financiare, în condițiile în care bugetul instituției nu mai putea suporta alte cheltuieli. În ședința comisiei intermediare a județului Satu Mare, care a avut loc în 16 iunie 1936, s-a discutat și despre procesul verbal adresat în ședința comitetului restrâns pentru controlul lucrărilor de construcție a palatului administrativ al județului, ținută în ziua de 11 iunie 1936, prin care ***„se propunea a se aproba acordarea unui spor de 200.000 față de contractul de întreprindere dlui antreprenor, arhitect Gh. Liteanu, în vederea acoperirii în parte a diferenței de preț al materialelor de construcție intervenită de la încheierea contractului.***

S-a hotărât să se achite domnului antreprenor Gh. Liteanu suma de 200.000 lei, dar numai după terminarea completă a lucrărilor de construire a palatului administrativ. De asemenea, domnul antreprenor Gh. Liteanu este rugat să prezinte Comisiei restrânse de lucrări un program de lucrări care să fie întocmit așa ca lucrările să fie complet terminate până la 15 septembrie 1936. Domnul jurist consult al județului trebuie să redacteze un supliment la contract, în care să prevadă că în afară de plusul mai sus menționat, domnul antreprenor Gh. Liteanu nu mai poate cere sub nici un motiv nici o altă majorare, dar va termina

[40] *Ibidem*, dos. nr. 37/1934, f. 48.

[41] *Ibidem*, dos. nr. 12/1935, f. 197-198.

lucrările restante până la 15 septembrie 1936"[42].

De altfel, se ajunge la încheierea unui contract suplimentar între cele două părţi pentru a debloca situaţia, semnat la 24 septembrie 1936[43], şi discutat în şedinţa Comisiei interimare din 25 septembrie 1936[44].

În şedinţa comisiei interimare a judeţului Satu Mare, care a avut loc în ziua de 26 noiembrie 1936[45], s-a discutat şi raportul Direcţiei Lucrărilor de construire a palatului administrativ, referitoare la suplimentele de lucrări executate de antreprenorul Gheorghe Liteanu. Inginerul Emil Leheneanu, şeful serviciului tehnic dă citire ***„răspunsului Direcţiunii Lucrărilor dat la decizia Comisiei Intermediare no. 537-19.086-1936, comunicată Direcţiunii Lucrărilor cu ordinul domnului prefect no. 19.086/1936, arătând că peste valoarea contractului de întreprindere de 8.407.647 lei, pentru construcţia palatului administrativ s-au făcut următoarele sporuri":***

1. Spor de scumpire aprobat cu decizia nr. 303-10.029/1936, în valoare de **200.000** lei
2. Spor pentru locuinţa de la etajul II, modificare de deviz aprobată cu decizia 2.775/1935 - **155.726 lei**
3. Spor pentru lărgirea fundaţiilor cu 30% aprobat cu decizia nr. 106-5.220-1935 - **112.576 lei**
4. Spor de ciment la betonul în cofraje aprobat cu deciziunea nr. 104-5.017-1935 - **73.000 lei**
5. Spor pentru înlocuirea cărămizii de mână cu cărămidă presată nr. 358-14.703-1935 - **101.751 lei**
6. Spor pentru executare uşilor cu dublu placaj conform deciziei nr. 89-2.868/1936 - **148.546 lei**

[42] *Ibidem*, dos. nr. 2/1936, f. 28.
[43] *Ibidem*, dos. nr. 12/1935, f. 217.
[44] *Ibidem*, dos. nr. 2/1936, f. 167.
[45] *Ibidem*, dos. 3/1936, f. 98-100.

7. Spor pentru alternativa prevăzută în deviza executării faţadelor cu terasit/1-IV-1936 - **501.826 lei**
8. Omisiuni şi greşeli în deviz aprobate cu nr. 177-5.020/1936 - **39.731 lei**

Astfel, valoarea lucrărilor de la palatul administrativ se ridică la **9.740.803 lei.**

Direcţia lucrărilor mai supune spre aprobare şi o serie de modificări la deviz:

- Scara principală executată conform alternativei cu ciment alb - diferenţă de preţ **19.170 lei**
- Pardoseala vestibului şi a holurilor principale executate cu carelaj/placi mozaic - diferenţă de preţ **58.000 lei**
- Diferite greşeli şi omisiuni în deviz se propun spre aprobare
- Suplimente pentru diverse lucrări mici executate în 1936 - racordarea coşului caloriferului, grătare de sârmă la coşuri etc. - **15.176 lei**
- Suplimente pentru şpriţ de ciment sub tencuiala tavernelor de beton armat, omisiune de redactare în deviz, ordonată prin Jurnalul de Şantier - **1.100.600 lei**
- Suplimente pentru diferenţa de cantităţi la art. 7.8.9 beton armat rezultată în urma calculelor definitive de execuţie cu preţurile devizului plus de circa 4%la valoarea prevăzută - **80.000 lei**
- Suplimente pentru diferenţa de cantităţi la tâmplărie / greşeală în deviz / cu preţurile devizului - **164.637 lei**
- Suplimente la ferestrele şi geamurile de fier cu preţurile devizului - **40.000 lei**
- Suplimente pentru greşeala în calcularea sporului pentru uşi duble placate - **38.823 lei**
- Suplimente pentru mici diferenţe de cantităţi la diferite articole ale devizului cu preţurile originale din deviz circa - **50.000 lei**

Totalul acestui plus din greşeli şi omisiuni este de **484.966 lei**

În consecinţă, cheltuiala construcţiei palatului administrativ ajunge la suma de **10.302.939 lei.**

Astfel, Emil Leheneanu, propune aprobarea acestor plusuri. Victor Smigelschi, membru expert în Direcţia Lucrărilor, intervine pentru a lămuri unele poziţii, în condiţiile în care aceste diferenţe ridică o serie de discuţii aprinse în cadrul Comisiei Interimare. Fiind vorba de sume mari de bani şi despre o chestiune urgentă care trebuie explicată, Comisia decide convocare unei noi şedinţe pe data de 30 noiembrie 1936, ora 10[30], în care „să se aducă clarificările necesare".

În şedinţa extraordinară a Comisiei Intermediare a judeţului Satu Mare, care a avut loc în ziua de 30 noiembrie 1936, se dă citire procesului verbal nr. 49 din 26 noiembrie 1936[46]. Disputele de la şedinţa precedentă continuă. Redăm în continuare câteva pasaje din procesul verbal al acestei şedinţe:

„În sumar ia cuvântul Emil Leheneanu – şeful serviciului drumurilor, care la motivarea deciziei nr. 555-1.086/1936, exceptează că plusurile în sumă de 484.000 lei, provenite din greşeli şi omisiuni din deviz ar fi în favorul antreprizei şi s-ar baza pe prezumţii şi sume aproximative afirmând că poziţiile acestea sunt evaluate cantitativ cu preţurile unitare contractate,

Nefiind în favoarea antreprizei, ci fiind contravaloarea unor lucrări real executate, cu excepţia ultimei poziţii de 50.000 lei, care este de aceeaşi natură însă neprecizabilă deocamdată cantitativ, deoarece urmează să se execute în viitor.

Domnul Alexandru Pop, preşedintele Direcţiei Lucrărilor observă că din decizie reiese că membrii direcţiei se fac răspunzători în legătură cu lucrările şi gestiunea lucrărilor palatului pentru fapte şi atribuţii pe care nu le-au avut, motiv pentru care cere să i se arate ce

[46] *Ibidem*, f. 110-117.

menire a avut Direcția Lucrărilor, pentru că după părerea sa Direcția Lucrărilor nu a avut atribuții fixate, deci nu poate fi făcută răspunzătoare pentru nimic.

Domnul Dr. Emil Coconeți, șeful serviciului financiar a citit art. 12 din contract care fixează atribuțiile Direcției Lucrărilor:menirea și atribuțiile Direcției Lucrărilor este controlul executării cantitative a lucrărilor și decontarea provizorie a lucrărilor executate.

Se discută și despre raportul Direcțiunei Lucrărilor construirii palatului administrativ, referitor la suplimentarea de sporuri la lucrări.

Domnul prefect dr. Octavian Ardelean propune Comisiei Interimare să cerceteze raportul Direcției Lucrărilor împărțindu-l în trei părți:

1. ***Sporuri de lucrări deja aprobate***
2. ***Aprobarea unor modificări în deviz***
3. ***Sporurile din omisiuni și greșeli ce se propun acum pentru aprobare***

Se citesc din nou deciziile:

1. ***Spor de scumpire aprobat cu decizia nr. 303-10.029/1936, în valoare de 200.000 lei***
2. ***Spor pentru locuința de la etajul II, modificare de deviz aprobată cu decizia 2.775/1935 - 155.726 lei***
3. ***Spor pentru lărgirea fundațiilor cu 30% aprobat cu decizia nr. 106-5.220-1935 - 112.576 lei***
4. ***Spor de ciment la betonul în cofraje aprobat cu deciziunea nr. 104-5.017-1935 - 73.000 lei***
5. ***Spor pentru înlocuirea cărămizii de mână cu cărămidă presată nr. 358-14.703-1935 - 101.751 lei***
6. ***Spor pentru executare ușilor cu dublu placaj conform deciziei nr. 89-2868/1936 - 148.546 lei***
7. ***Spor pentru alternativa prevăzută în deviza executării fațadelor cu terazit/1-IV-1936 - 501.826 lei***
8. ***Omisiuni și greșeli în deviz aprobate cu nr. 177-5020/1936 – 39.731 lei***

Domnul ing. arhitect Smigelschi, domnul prefect și domnul Emil Leheneanu, șeful serviciului tehnic județean, dau explicații la fiecare din aceste puncte. Astfel, comisia interimară constată că plusurile la lucrările executate de antrepriză au fost fixate și bine calculate 1-6 și 8, cu excepția lucrărilor de la punctul 7 referitor la tencuiala fațadelor cu terasit. La acest punct Comisia Interimară constată că în decizia nr. 178-635/1936 nu s-a fixat suma alternativei, dar în motivarea deciziei se spune ***„având în vedere că tencuiala de piatră artificială terasit sau teranova este mult superioară celei normale, deci diferența de preț dintre aceste tencuieli, care de altfel este neînsemnată față de valoarea construcției, se justifică prin superioritatea celei dintâi". Astfel se dovedește că la aprobarea lucrărilor nu a fost vorba de un aranjament, respectiv un spor de 501.826 lei plus 194.175 lei, ci a fost vorba de diferența acestei sume, căci numai așa se putea vorbi de o diferență de preț minimală, după cum membrii Comisiei Interimare din acel timp susțin și afirmă împreună cu fostul președinte al comisiei, domnul prefect, dr. Octavian Ardelean.***

Domnul ing. Victor Smigelschi, dirigintele lucrărilor de construcție, încearcă să arate că valoarea executării acestei lucrări în sensul susținut de comisie este ireală și tocmai pentru a dovedi acest lucru Comitetul de Direcție a Lucrărilor a cerut o expertiză.

Comisia constată după susținerea domnului ing. arhitect Smigelschi și a Direcției Lucrărilor că lucrarea pe mp. Material și manoperă vine în 285 lei.

Cercetându-se devizul estimativ pentru lucrări aprobat de Consiliul Tehnic superior cu Jurnalul 169 din 1 August 1933, se constată la pct. 21 din deviz că tencuiala exterioară din mortar de var îmbunătățit cu ciment alb a fost prevăzută în 12o lei/mp, iar alternativa, ca

spor la art.21 pentru tencuieli exterioare executate cu terasit pro mp. la 80 lei, adică în total la 200 lei/mp, când alternativa devizului este de 210 lei/mp.

În consecință nu poate fi justă cererea și propunerea Direcției Lucrărilor și, în special, a domnului Victor Smigelschi, calculând tencuiala cu terasit plusul sumelor de 285 lei/mp, fiind imposibilă creșterea mărfii și manoperei de la 1 august 1933 până la ianuarie 1935 cu 85 lei/mp".

În continuare, se prezintă analiza de preț prezentată de inginerii experți locali care prezintă situația: material și manoperă - 216 lei/mp și schela 18 lei, deci un total de 234 lei/mp,

iar ca beneficiu de 10% - 23lei/mp, socotind astfel după analiza prețurilor costul terasitului în 341.748 lei, din ceea ce rezultă că manopera nu poate să fie suma pretinsă și propusă. În urma acestei analize, se solicită arhitectului Gheorghe Liteanu să prezinte factura cu prețul terasitului cumpărat pentru Palatul Prefecturii, Comisia Interimară dorind să facă o analiză reală a costurilor. Acesta nu prezintă factura solicitată, motivând că ea nu a fost încă trimisă.

În această situație, Comisia Intermediară propune ca antreprenorul Gheorghe Liteanu să prezinte factura cu prețul terasitei la comanda făcută, Comisia Interimară urmând să se pronunțe asupra diferenței. Toate celelalte sume de la pozițiile 1-6 și 8 sunt ratificate, aprobând situațiile prezentate de Direcția Lucrărilor, motivând că „șeful serviciului tehnic județean confirmă că lucrările s-au realizat și controlul executării a fost făcut de Serviciul tehnic județean".

În ceea ce privește propunerea Direcției Lucrărilor pentru următoarele modificări la deviz:

- Scara principală executată conform alternativei cu ciment alb, apărând o diferență de preț de 19.170 lei
- Pardoseala vestibulului și a holurilor principale executate cu carelaj/plăci mozaic, apărând o diferență de preț de 58.000 lei

Au fost aprobate de către comisie, cu un plus total de 77.170lei.

Privitor la partea cu „plusuri provenite din diferite erori și omisiuni", în valoare de 484.000 lei, pentru care se cere aprobare, arhitectul Victor Sigelschi arată că în devizul estimativ aprobat de Consiliul Tehnic Superior este prevăzută suma de 611.971 lei pentru cheltuieli neprevăzute, iar legea admite omisiuni și greșeli care nu pot depăși cota de 5% a devizului. Cheltuielile discutate reprezintă suma de 523.000 lei și solicită astfel aprobarea ei.

Comisia analizează fiecare spor de omisiuni și greșeli în felul următor:

1. Suplimente pentru diverse lucrări mici executate în 1936: racordarea coșului caloriferului, grătare de sârmă la coșuri etc. în valoare de 15.176 lei.
Victor Smigelschi arată că acestea sunt suplimentare pentru o serie de lucrări care nu figurau în ofertă și care s-au făcut, această cheltuială trebuind adăugată. Ing. Emil Leheneanu confirmă executarea acestor lucrări și faptul că valoarea sumei adăugate este justificată, propunând astfel aprobarea. Așadar, Comisia aprobă și acest spor de 15.176 lei.
2. Documente pentru șpriț de ciment sub tencuiala tavanelor de beton armat, omisiune de redactare în deviz, în valoare de 100.800 lei.
Victor Smigelschi arată că „la articolele 14 și 15 din deviz sunt prevăzute tencuieli netede drișcuite din mortar de var gros, din greșeală scăpându-se din deviz cuvintele șprițuială din ciment ori fără această tencuială nu se putea face. Domnul Emil Leheneanu, șeful serviciului județean de drumuri confirmă executarea lucrării și că sporul cerut este justificat. Astfel, comisia aprobă sporul de 100.800 lei".
3. Suplimentul pentru diferența de cantitate la art. 7, 8, 9 beton armat rezultată în urma calculelor definitive de execuție cu prețurile devizului plus circa 4% la valoarea prevăzută stabilind un plus de 80.000 lei. Victor Smigelschi arată că la aceste articole a fost o greșeală de evaluare la volumul de beton armat. Aici s-a schimbat cantitatea, punându-se o cantitate în plus care trebuie recompensată.

Serviciul tehnic județean afirmă că „a controlat cantitățile și că răspunde de ele. Nu se prezintă nici o situație clarificatoare, un calcul doveditor, iar plusul peste deviz se propune cu aproximativ 4% la valoarea prevăzută".

Comisia Interimară nefiind pe deplin lămurită și negăsind sporul justificat, solicită Serviciului Tehnic Județean ca pentru această lucrare, dar și pentru orice altă lucrare care s-a efectuat fără aprobarea autorității care a încheiat contractul să întocmească acte clarificatoare. Sporul de 60.000 lei se aprobă în principiu numai urmând ca la lichidare să se întocmească o situație în acest sens.

4. Supliment pentru diferența de cantități la tâmplărie - greșeală în deviz cu prețurile devizului 164.637 lei.

Din nou arhitectul Victor Smigelschi este obligat să ofere lămuriri, arătând că și aici există un plus de cantitate întrebuințată peste cantitatea din deviz. Șeful Serviciului Tehnic Județean afirmă că a verificat ulterior greșeala săvârșită la calculele cantităților precum și faptul că plusul de cantități a fost întrebuințat de întreprindere în suma sporului indicat în referat.

Comisia Interimară obiectează asupra modului în care a procedat arhitectul diriginte și Șeful Serviciului Tehnic Județean, și anume că nu au sesizat în prealabil Comisia Interimară despre această greșeală de calcul a devizului, cerând aprobarea Comisei pentru acest spor de cantități necesare conform cu planul și respectând formele prevăzute de art. 30 din caietul de sarcini.

Bazându-se pe afirmațiile șefului Serviciului Tehnic Județean, Comisia aprobă sporul propus de Direcția Lucrărilor de 164.637 lei.

5. Supliment la ferestrele și geamlâcurile de fier cu prețurile de 40.000 lei.

Victor Smigelschi arată că la art. 59 și 60 din deviz s-a făcut o greșeală de calcul. Servi-

ciul Tehnic Județean pentru justificarea acestui spor nu prezintă nici un calcul doveditor.

Comisia Interimară menține și la acest punct obiecția sa de nerespectare a formelor legale prevăzute la art. 30 din caietul de sarcini și invită Serviciul Tehnic Județean să prezinte un calcul precis ca justificare a acestei poziții. În general, el solicită ca Serviciul să prezinte de urgență calculele sale precise pentru toate diferențele de cantități și sporuri la toate pozițiile unde s-au ivit greșeli decalcul din partea arhitectului diriginte. Sporul propus de 40.000 lei se aprobă numai în principiu și cu rezervă.

6. Supliment pentru greșita calculare a sporului pentru uși duble placate: suma 33.823 lei. Comisia a remarcat aceeași situație ca la punctul precedent și a dispus aceleași măsuri aprobând sporul de 33.823 lei, numai în principiu și cu rezervă.
7. Suplimente pentru mici diferențe de cantități la diferite articole ale devizului cu prețurile originale din deviz: aproximativ 50.000 lei.

În acest caz, comisia omite să discute acest caz până la lichidarea definitivă a lucrărilor, găsind „acest spor numai ca o prezumție, nedovedit".

Secretarul general dr. Octavian Pop sugerează să se clarifice dacă sporurile acordate până acum au depășit sau nu 20 % după cum prescrie legea contabilității deoarece după referatul Direcției Lucrărilor sporul se ridică la 1.892.453 lei.

Comisia Interimară decide că aprobă sporurile cuprinse la omisiuni și greșeli, dar și pe cele pe deplin justificate numai în cazul dacă nu se depășește 20% din valoarea contractului încheiat între Prefectura județului și antrepriza Gheorghe Liteanu. Cu supravegherea și controlul sever al acestei dispoziții sunt însărcinați domnii Emil Leheneanu, inginer șef al județului dr. Octavian Pop, avocatul județului și dr. Emil Coconeți, șeful serviciului financiar.

În urma discuțiilor privind ***„referatul Direcției Lucrărilor construcției palatului administrativ înregistrat sub nr. 20018/1936, dat la decizia Comisiei Interimare nr. 537 și 555/19086, ținând cont de și raportul și lămuririle verbale date de ing. arhitect Victor Smigelschi și șeful Serviciului Tehnic Județean în ce privește mersul și stadiul financiar al lucrărilor de construcție ale palatului, văzând și tabloul comparativ întocmit de acest Serviciu, verificat de arhitectul diriginte Victor Smigelschi, conținând datele comparative a lămuririlor, arătând și plusurile economice survenite din lucrările executate,***

Văzând procesele verbale ale Direcțiunei Lucrărilor din Ședința de la 26 noiembrie 1936, prin care se arată că examinând chestiunea lucrărilor suplimentare și omisiunilor, propune aprobarea aporturilor de lucrări și de valori în sumele arătate în raport".

După reverificarea tuturor documentelor înaintate Comisiei, s-a constatat că din lucrările suplimentare aprobate peste valoarea contractului de 8.407.647, următoarele s-au executat sub controlul Serviciului Tehnic Județean și al Direcției Lucrărilor:

1. Modificările pentru locuința de la etajul II, aprobate cu decizia nr. 79-3864/1935, cu un spor de preț de 155.736 lei;
2. Lărgirea fundațiilor cu 30%, aprobate cu decizia nr. 106-5220/1935, constituind un spor de preț de 112.576 lei;
3. Sporul cantității de ciment la beton de cofraje aprobat cu decizia nr. 104-5017/1936, constituind un spor de 73.000 lei;
4. Înlocuirea cărămizii de mână cu cărămidă presată aprobată cu decizia nr. 358-14.703/1935, constituind un spor de 101.751 lei.
5. Executarea ușilor cu dublu placaj aprobată cu decizia nr. 98-2868/1936, constituind un spor de 148.546 lei;
6. Pentru omisiuni și greșeli în deviz 39.731 lei, sumă aprobată cu decizia nr. 177.5020/1936;
7. Spor de scumpire 200.000 lei, sumă aprobată cu decizia nr. 303-10029/1936.

La propunerea Direcțiunii Lucrărilor pentru modificările din deviz a următoarelor

lucrări:

1. Alternativa cuprinsă la art. 28 pentru a se executa scările cu mozaic alb și negru constituind un spor de 19.170 lei;
2. Plus de lucrări la executarea pardoselilor în vestibul și holuri, cu carelaj din placi de mozaic colorate cu alb și negru, lucrări neprevăzute în deviz, cantitate de 290 m.p. cu spor de preț la m.p. 200 lei, constituind un spor de 58.000 lei.

Comisia apreciază că aceste lucrări modificatoare sunt necesare și corespund din punct de vedere practic și estetic, iar sporul de 77.170 lei este neînsemnat, așa încât ea consideră propunerea acceptabilă.

În ceea ce privește plusurile provenite din diferite greșeli și omisiuni în valoare de 482.027 lei, Comisia Interimară hotărăște:

- Ratifică și aprobă situațiile prezentate de Direcțiunea Lucrărilor privind lucrările suplimentare:
- Modificările pentru locuința de la etajul II. Probate cu decizia nr. 79-3.864/1935, cu un spor de preț de 155.726 lei
- Lărgirea fundațiilor cu 30% aprobate cu decizia nr. 106-5.220/1935, constituind un spor de preț de 112.576 lei
- Sporul cantității de ciment la betonul de cofraje aprobat cu decizia nr. 104-5.017-1935, constituind un spor de 73.000 lei
- Înlocuirea cărămizii de mână cu cărămidă presată aprobată cu decizia nr. 358-14.703-1935, constituind un spor de 101.751 lei
- Executarea ușilor cu dublu lăcaj aprobată cu decizia nr. 89-2.868/1936, constituind un spor de 148.546 lei
- Pentru omisiuni și greșeli în deviz, suma aprobată cu decizia nr. 177-5.020-1936, 29.731 lei
- Spor de scumpire, sumă aprobată cu decizia nr. 303-10.029/1936, 200.000 lei

Totalul acestor diferențe se ridică la suma totală de 831.330 lei.

Se mai aprobă următoarele modificări de deviz:

- Alternativa cuprinsă în deviz la art. 28 pentru a se executa scările cu mozaic alb și negru, constituind un spor de 19.170 lei
- Plus de lucrări la executarea pardoselilor în vestibul și holuri, cu carelaj din placi de mozaic colorate cu alb și negru, lucrări neprevăzute în deviz, cantitate de 290 m^3 cu spor de preț la m.p. 200 lei, constituind un spor de 58.000 lei, constituind în total un spor de preț de 77.170 lei.

Aprobă următoarele lucrări suplimentare și plusuri provenite din omisiuni și greșeli în deviz încă neaprobate:

1. Suplimentele pentru diverse lucrări mici executate în 1936, cum sunt tencuitul, racordarea coșului caloriferului, grătare la coșurile de ventilație și fiare pentru susținerea corsalelor la geamuri-constând un spor de 15.716 lei
2. Plusul pentru tencuitul tavernelor de beton armat cu șpriț de ciment sub tencuiala de var, omisiune de redactare la art. 15 din deviz, lucrare ordonată prin Jurnalul de Șantier din 20.IV.1936, calculându-se 5.600 mp, cu 18 lei/m.p. și constituind un spor de preț de 100.800 lei
3. Suplimentul la art. 71și 72 al devizului prevăzându-se greșit în deviz cantitatea de 514m.p. de uși, executându-se în realitate 918 m.p., ceea ce face că scăzând economiile făcute la celelalte articole de tâmplărie constituie un spor de 164.637 lei.

În total acestea reprezintă un spor de preț de 281.153 lei

Aprobă principial și cu rezervă, urmând ca Serviciul Tehnic Județean să întocmească o

situație precisă cu calcule a,le plusurilor de cantități și prețuri la următoarele sporuri propuse:

1. Recalcularea planșelor de beton armat, majorând la executare cubajul betonului armat la art. 7,8,9 din deviz cu 80.000 lei
2. Plusul la geamlâcurile de fier prevăzute mai puțin în deviz - 40.000 lei
3. Suplimentul pentru greșelile de calcul a sporului pentru duble placate - 33.823 lei

Totalul sporurilor este de 153.823 lei.

Nu se aprobă, ***„omițându-se a se delibera asupra sporului de aproximativ 50.000 lei, suplimente pentru mici diferențe de cantități a diferite articole ale devizului urmând ca această poziție să se precizeze de Serviciul Tehnic Județean la lichidarea lucrărilor".***

Confecționarea mobilierului

După predarea șantierului au început, în paralel cu lucrările de construcție, demersurile pentru confecționarea și achiziționarea mobilierului necesar noii clădiri. La 19 decembrie 1934 este expediată adresa Școlii de Arte și Meserii Satu Mare către Prefectura județului Satu Mare cu oferta pentru mobilier[47]. Școala de Arte și Meserii, condusă de Ștefan Focșa, era considerată la acea vreme cea mai bună școală de meserii din țară în construcții de mobilier, apreciere făcută de Ministrul Angelescu (de trei ori în 10 ani). Se oferea o garanție de 3 ani pentru lucrările efectuate de ei[48].

Oferta înaintată de Școala de Arte și Meserii din Satu Mare (sprijinită de Ministerul Instrucțiunii, al Cultelor și Artelor), în sumă de 1.230.669 lei, a fost declarată câștigătoare[49]. Modificările ulterioare aduse planului inițial, au crescut cheltuielile totale, ajungându-se la suma de 1.884.309 lei. Pentru a nu defavoriza Școala de Arte și Meserii din Baia Mare, Comisia interimară a județului a alocat o parte din lucrări și acestei instituții. Contractul a fost încheiat la 18 aprilie 1935, dar a suferit mai multe ajustări de ordin practic sau estetic. Spre exemplu, în ședința Comisiei interimare din 12 martie 1936, s-au hotărât, printre altele, următoarele[50]:

- ***Biroul din cabinetul prefectului urmează să se schimbe cu un birou mai mare și mai serios, pe lângă prețul din contract.***
- ***Studioul divan din schița no. 5. se va înlocui cu un divan fără polițe pentru bibliotecă, pe lângă prețul din contract.***
- ***Se suprimă lampa de birou din lemn a cărei valoare de lei. 850 se scade din contract.***
- ***Se suprimă aranjamentul din camerele de oaspeți în suma de Lei. 54368 și se va înlocui cu mobilier mai simplu și strict necesar în valoare de Lei maximum 25.000 lei, deci se scade Lei. 29.368 din contract.***
- ***Se suprimă din 140 fotele model 36 buc. 45 în suma totală de Lei. 72.900 care se scade din contract.***
- ***Se suprimă 3 garnituri tapisate în valoare de Lei. 43.500 care se scade din contract.***

[47] *Ibidem*, dos. nr. 37/1934, f. 1.

[48] *Ibidem*, f. 2-3.

[49] *Ibidem*, dos. nr. 26/1934, f. 555; dos. nr. 29/1935, f. 25.

[50] *Ibidem*, dos. nr. 1/1936, f. 86.

- ***Se suprimă 85 scaune retapisate a căror valoare de Lei. 21.060 se scade din mobilierul atribuit spre confecționare Scoalei de Arte și Meserii Baia Mare, cu care Scoală județul încă nu are contract.***
- Școala de Arte și Meserii Satu Mare ne va da o compensație între prețurile celor 9 dulapuri pentru arhivă cu rulouri și între acele cu uși simple, după ce Comisia va fi numai în situație de a hotărî asupra acestei cauze.
- În urma modificărilor de mai sus suma contractuală de Lei. 890.985, din contractul încheiat între Prefectura Județului Satu Mare și Școala de Arte și Meserii Satu Mare se stabilește la suma de Lei. 740.767, iar din valoarea lucrărilor atribuite, dar însă necontractate cu Școala de Arte și Meserii Satu Mare se scade suma de Lei. 21.080.
- ***Decizia de față face parte integrantă din contractul de antrepriză încheiat între Județul Satu Mare și Școala de Arte și Meserii Satu Mare la 18 Aprilie 1935.***

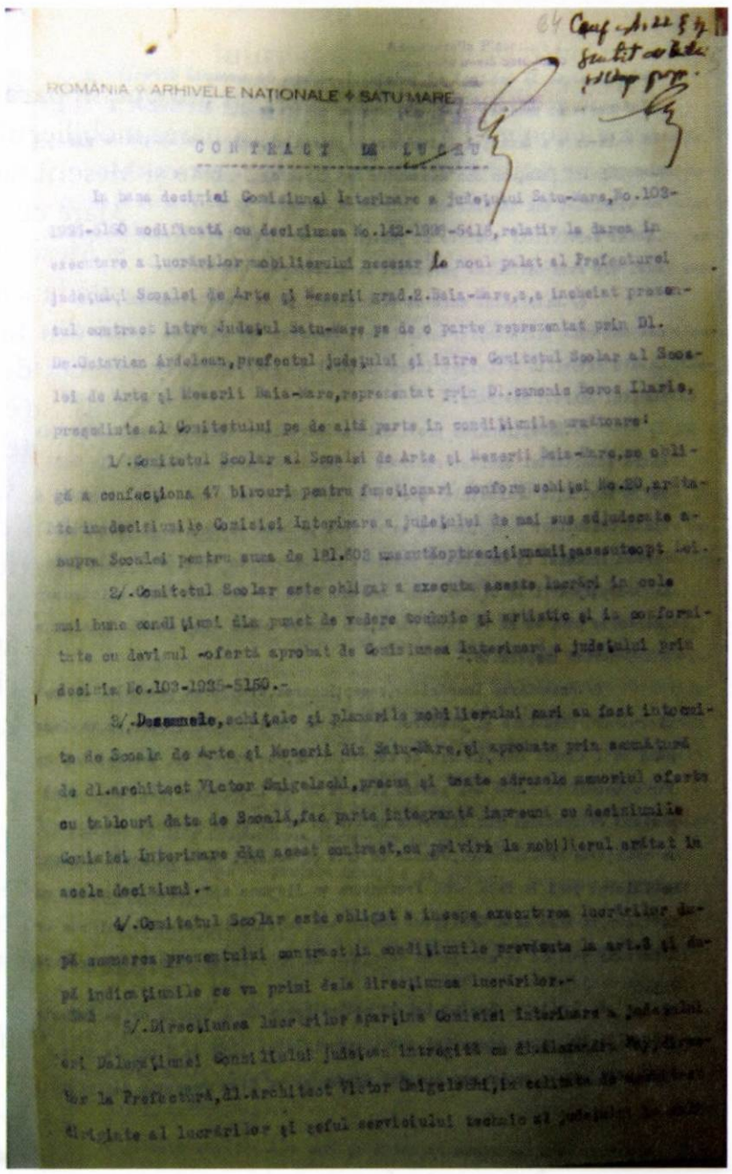
ROMÂNIA - ARHIVELE NAȚIONALE - SATU MARE

CONTRACT DE LUCRU

La aceeași ședință din 12 martie[51] ***„s-a luat în cercetare adresa Școalei de Arte și Meserii din Satu Mare No. 751 din 3 Martie 1936, prin care cere de a i-se repartiza ei pentru executare și partea dată școlii de Arte și Meserii din Baia Mare din mobilierul comandat pentru palatul administrativ al județului. După examinarea actelor, s-a decis organizarea unei comisii formată din Octavian Ardelean (prefect), Ștefan Băbos, Cupșe Avram, Cotuțiu Joan (membrii comisiei interimare), inginerul șef Emil Leheni, și Ștefan Focșa (directorul Școalei de Arte și Meserii Satu Mare), pentru a constata dacă Școala de Arte și Meserii Baia Mare a făcut cumpărăturile de material lemnos necesare confecționării mobilierului și dacă capacitatea de lucru a acestei școli (8-10 elevi) că mobilierul poate fi furnizat la termenul stabilit".***

Așadar, la 12 mai 1936 a fost încheiat și contractul cu Școala de Arte și Meserii din Baia Mare, în valoare de 181.608 lei[52] (copie document).

Repartizarea mobilierului s-a făcut pentru fiecare birou sau încăpere în parte[53]. Toate piesele de mobilier urmau să fie confecționate după cele mai moderne proceduri, din lemn de

[51] *Ibidem*, f. 90.

[52] *Ibidem*, dos. nr. 37/1934, f. 64-65.

[53] *Ibidem*, f. 4-16.

stejar şi nuc, material uscat şi bine conservat.

În şedinţa Comisiei Interimare a judeţului Satu Mare din 15 ianuarie 1937 s-a discutat despre ***„angajarea procurării scaunelor şi fotoliilor în noul Palat Administrativ al judeţului. Având în vedere că Şcoala de Arte şi Meserii din Satu Mare, antrepriza pentru confecţionarea mobilierului în noul palat administrativ al judeţului, până în prezent nu a pus în lucrare fotoliile a căror valoare se urcă la suma de 220.800 lei, că realizarea lor este foarte urgentă, că firma Eugen Herman a prezentat o ofertă pentru furnizarea a 80 de scaune cu preţul de 350 lei/bucată şi 150 de fotolii cu preţul de 470 lei/bucată, totalul fiind de 98.500 lei, s-au hotărât următoarele:***

- ***S-a aprobat procurarea de la firma Eugen Herman magazin de mobile Satu Mare, a 80 de scaune la preţul de 350 lei/bucată şi 150 fotolii cu 470 lei/bucată.***

Preţul total fiind de 98.500 lei"[54].

Încălzirea centrală şi instalaţiile sanitare

În şedinţa din 19 septembrie 1935, în şedinţa Comisiei interimare, s-a discutat adjudecarea lucrărilor pentru instalaţia de încălzire a Palatului, lucrare câştigată de Societatea Caloria din Cluj, care a avut cea mai avantajoasă ofertă, 2.727.263[55]. Licitaţia a avut loc la 8 august 1935. Materia primă folosită pentru încălzire propusă de această societate recomandată era mai rentabilă, fiind vorba de cărbuni în loc de păcură.

Aceeaşi societate a câştigat şi licitaţia pentru instalaţiile sanitare, în valoare de 784.761 lei[56]. O parte din aceste cheltuieli (410.000 lei) vor cădea în sarcina Primăriei municipiului Satu Mare, care se angajase să introducă în utilităţile necesare funcţionării Palatului Prefecturii. Situaţia este identică şi în cazul introducerii curentului electric, costurile ridicându-se la suma de 122.000 lei[57]. În cele din urmă, este aprobată contribuţia Primăriei cu suma totală de 600.000 lei, aici fiind incluse toate utilităţile prevăzute, conform convenţiei dintre Prefectura şi Primăria municipiului Satu Mare, în baza jurnalului Consiliului de Miniştri nr. 146 din 22 ianuarie 1935.

„No.116-4.632-1936.-

S-a luat în cercetare în Camera de consiliu raportul serviciului financiar şi de contabilitate, cu privire la construirea Primăriei Municipiului Satu Mare, la cheltuielile de instalare a apeductului, canalizării şi conductei curentului electric în noul palat administrativ al judeţului.

- ***Se aprobă ca Municipiul Satu Mare să preia asupra sa lucrări şi materiale în valoare totală de***
- ***Lei. 400.000 pentru instalarea conductei de apă şi canalizare***
- ***Lei 200.000 lei pentru instalarea conductei electrice ce se va executa în noul Palat Administrativ al judeţului,***
- ***iar suma de Lei. 600.000 se va înscrie în bugetul Municipiului pentru exerciţiul 1936/37.***

No.117-4.943-1936.-

S-a luat în cercetare cererea firmei "Caloria", societate în nume colectiv din Cluj, antreprenorul lucrărilor de instalare a încălzirei centrale de la palatul administrativ al judeţului în construcţie pentru aprobarea procurării unui vagon de cărbuni "Petroşani" necesari la facerea probelor încălzirei centrale.

S-a hotărât:

---

[54] *Ibidem*, dos. nr. 5/1937, f. 6-7.

[55] *Ibidem*, dos. nr. 29/1935, f. 195, 311.

[56] *Ibidem*, f. 215-216.

[57] *Ibidem*, f. 487-488.

- ***Județul va cumpăra unui vagon de cărbune "Petroșani" necesar probei ce urmează a se face instalației de încălzire centrală din noul palat administrativ***
- ***Comanda va fi făcută de firma antreprenorială și va factura odată cu situația de plată ce urmează a înainta pentru lucrările executate".***[58]

La 28 martie 1938, prefectul județului Satu Mare, col. Simion Coman, însoțit de mai multe persoane din conducerea Prefecturii, alături de arhitectul Victor Smigelschi, diriginte al șantierului, a făcut recepția definitivă a lucrărilor de încălzire centrală executate de Societatea „Caloria" Cluj-București la clădirea Palatului Prefecturii. Lucrările au fost executate în anii 1936-1937 și recepționate provizoriu în data de 15 ianuarie 1937, valoarea lor ajungând la suma de 2.651.450 lei[59].

Instalațiile electrice

La ședința din Comisiei interimare din 12 martie 1935[60] ***„s-a luat în cercetare dosarul cu privire la instalarea curentului electric pentru lumină și motoare, rețelei telefonului intern, rețelei posturilor de telefon public, conductei pentru ceasornicele electrice și conductelor pentru sonerii fără corpurile de lumină și aparate speciale".***

S-au hotărât următoarele:

„Se aprobă planurile, caietul de sarcini și devizul estimativ întocmit de dl arhitect-diriginte Victor Smigelschi, relativ la instalarea rețelei curentului electric pentru lumină și motoare, rețelei telefonului intern, rețelei posturilor de telefon public, conductei pentru ceasornicile electrice, conductelor pentru aparatele de radio și conductelor instalației de sonerii în suma totală de Lei. 1.243,807. Dată fiind urgența lucrării s-a dispus publicarea licitației pentru darea în antrepriză a lucrărilor pe termen de 15 zile".

În data de 3 aprilie 1936 s-a organizat licitația pentru lucrările de electricitate, telefon și sonerii necesare Palatului, în valoare de 243.807 lei. La licitație s-au înscris doi concurenți: Ioan Abrudan din Satu Mare care a oferit un preț mai mare cu 20% decât cel estimat, și Gheorghe Liteanu a cărui ofertă a fost cu 25% mai mare. Ca atare, a fost declarat câștigător Ioan Abrudan cu suma finală de 280.494 lei[61].

La solicitarea lui Victor Smigelschi, la 30 noiembrie 1936 s-a aprobat achiziționarea corpurilor de iluminat necesare, fiind înlocuite cele prevăzute inițial, împreună cu 400 de becuri incandescente, în valoare de 140.000 lei Comanda se va face prin Uzina Electrică a Primăriei Satu Mare[62]. Subiectul a fost discutat în ședința Comisiei Interimare a județului Satu Mare din data de 13 februarie 1937[63]când s-a hotărât ***„aprobarea furniturii corpurilor de lumină necesare palatului administrativ al județului de către Uzina Electrică, regia publică comercială a municipiului Satu Mare după cum urmează:***

- Aplice de faianță, fără glob, conform desenului - 17 buc a 45 lei/buc, total 765 lei
- Plafoniere de faianță fără glob, conform desenului nr. 2 - 13 buc a 45 lei/buc, total 585 lei
- 3 brațe de faianță cu glob opal, conform desenului nr. 3
- Diametru 16cm, 11 buc a 110 lei, total 1210 lei
- Diametru 12 cm, 8 buc a 100 lei, total 800 lei

---

[58] *Ibidem,* dos. nr. 1/1936, f. 91.
[59] *Ibidem,* dos. nr. 37/1934, f. 54.
[60] *Ibidem,* dos. nr. 1/1936, f. 90-91.
[61] *Ibidem,* dos. nr. 37/1934, f. 68; dos. nr. 1/1936, f. 216-217.
[62] *Ibidem,* dos. nr. 37/1934, f. 93.
[63] *Ibidem,* dos. nr. 5/1937, f. 31-32.

- Plafoniere de faianță cu glob opal 16 cm, conform desenului nr. 4, 1 buc a 100 lei, total 100 lei
- Plafoniere de metal oxidat, cu reflector interior, glob opal 16 cm, conform desenului nr. 5, 2 buc a 106 lei, total 212 lei
- Brațe de perete din metal oxidant cu glob opal, 16 cm, conform desenului nr. 6, 7 buc a 160 lei, total 1120 lei
- Plafoniere de metal oxidant cu reflector interior, sticlă opală, 30 cm, conform desenului nr. 7, 1 buc a 310 lei, total 310 lei
- Idem, conform desenului nr. 8, diametrul 30 cm, 15 buc a 340 lei, total 5100 lei
- Pendule, desen nr. 9, de metal oxidant, globuri opale albe:
- Diametru 16 cm, tijă 40 cm, 2 buc a 130, total 260 lei
- Diametru 20 cm, tijă 40 cm, 11 buc a 150 lei, total 1650 lei
- Diametru 20 cm, tijă 80 cm, 18 buc a 170 lei, total 3060 lei
- Diametru a 25 cm, tijă a 80 cm, 1 buc a 210 lei, total 210 lei
- Diametru 30 cm, tijă 80 cm, 6 buc a 260 lei, total 1560 lei
- Idem, cu sticlă diametru 30 cm, conform modelului ales nr. 3254
- Tijă de 40 cm, 7 buc a 220 lei, total 1540 lei
- Tijă de 70 cm, 19 buc a 240 lei, total 4560 lei
- Brațe de perete din metal oxidat, globuri opale, diametru 16 cm, conform desenului nr. 12, 21 buc a 140 lei, total 2940 lei
- Idem cu sticlă specială transparente / afumate / conform desenului nr. 12, cu câte trei brațe, 10 buc a 360 lei, total 3600 lei
- Lămpi de birou, diametru 45-50 cm, pentru 150 W, conform modelului ales nr. 3293, complet opal sau mat
- Tijă de 40 cm, 3 buc a 1200, total 3600 lei
- Tijă de 80 cm, 14 buc a 1200 lei, total 16800 lei
- Lămpi de masă conform desenului nr. 17, cu 3mșnur, 4 buc a 575 lei, total 23000 lei
- Idem, cu reflector de tablă emailată, desen nr. 18, 12 buc a 420 lei, total 5040 lei
- Idem, cu reflector de tablă emailată, 18 buc, a 42 lei, total 756 lei
- Pendule de faianță, cu reflector de tablă emailată, cu 1 metru șnur, 13 buc, a 56 lei, total 728 lei
- Becuri incandescente pentru 220-230 V de I-a calitate:

a) Becuri clare a 10 Watt, 10 buc a 28 lei, total 280 lei
25Watt, 100 buc a 28 lei, total 2800 lei
40 Watt, 80 buc, a 30 lei, total 2400 lei
60 Watt, 35 buc a 36 lei, total1260 lei
100 Watt, 50 buc a 53 lei, total 2650 lei
150 Watt,15 buc, a 80 lei, total 1200 lei
Becuri mate, 25 Watt, 15 buc, a 30 lei, total 450 lei
40 Watt, 15 buc a 32 lei, total 480 lei
60 Watt, 50 buc, a 38 lei, total 1900 lei
Becuri mate sferice, 40 Watt, 10 buc, a 32 lei, total 320 lei
60 Watt, 35 a 38 lei, total 374 lei

- Inscripție „Prefectura județului Satu Mare", pe 415 buc, a 0,90 lei, total 374 lei

Total: 91.868 lei

„Toate prețurile se înțeleg franco Satu Mare, inclusiv ambalaj, fasung-uri, sârme N.G.1, Cod gata pentru montaj, însă fără becuri electrice la corpurile de iluminat/pct. 1-19 inclusiv. Termenul de livrare: 15 zile de la comandă. Condiții de plată: 30% la livrarea furni-

turilor. Restul în cursul lunilor aprilie şi mai 1937".

În şedinţa Comisiei Interimare din 1 aprilie 1937[64], s-a discutat despre achiziţionarea corpurilor de iluminat necesare la cabinetele domnilor prefect şi subprefect din noul palat administrativ al judeţului, tot prin intermediul Uzinei Electrice a municipiului Satu Mare. S-a aprobat furnizarea corpurilor de lumină necesare cabinetelor domnilor prefect şi subprefect, după cum urmează:

- Lămpi dina alamă nichelată cu 2 discuri givrate, matizate cu bordură clară, diametru 70 cm, 2 bucăţi a 2500 lei, total 5.000 lei
- Lampă originală "Murano", compusă din 6 braţe cu dimensiunea de 100 cm, 1 buc, 6.000 lei

Total 11.000 lei

Orologiul

În şedinţa comisiei intermediare a judeţului Satu Mare, ţinută în 4 septembrie 1936, s-a discutat şi despre oferta domnului Mayer Josif, ceasornicar din Satu Mare, pentru instalarea orologiului de turn în noul palat Administrativ al judeţului. Remarcând că valoarea orologiului de turn ce urmează a se instala în noul palat administrativ depăşeşte suma de 50.000 de lei, comisia hotărăşte respingerea ofertei domnului Mayer Josif, ceasornicar din Satu Mare, urmând a se publica o licitaţie pentru instalarea orologiului de turn în noul Palat Administrativ al judeţului[65]. Din câte cunoaştem, acest orologiu nu a mai fost achiziţionat, turnul Palatului devenind ulterior, după 1989, Observator astronomic.

Balustrada şi porţile

În ceea ce priveşte confecţionarea balustradei şi a uşii de intrare în clădire, care există şi astăzi (excepţia fiind demontarea Stemei Regale de pe uşa de acces), la şedinţa Comisiei Interimare a judeţului Satu Mare din data de 30 noiembrie 1936, prezidată de Ioan Tarţia, se discută solicitarea lui Gheorghe Liteanu de a se înlocui balustrada prevăzută iniţial în proiect, cu grile de fier forjat, la fel ca şi uşile de la intrare. Lucrarea a fost atribuită Fabricii UNIO din Satu Mare[66].

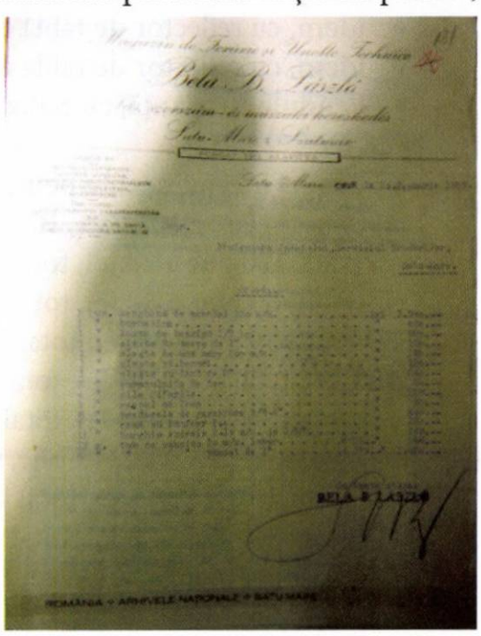

În şedinţa din 21 octombrie 1937[67] s-a discutat raportul prefectului cu privire la aprobarea contractului dintre Prefectură şi Fabrica de Vagoane „Unio" Satu Mare pentru confecţionarea grilajului din bare de ţevi de fier cromate la scara principală a noului Palat al Prefecturii. Delegaţia permanentă a judeţului a decis să păstreze nemodificat contractul încheiat cu Fabrica de Vagoane „Unio" Satu Mare cu preţul de 55.000 lei pentru confecţionarea grilajelor cromate la scara de acces pe două nivele, aprobat de Ministerul de Interne la 17 septembrie 1937.

Plăcuţele de inscripţionare necesare Palatului au fost câştigate de Mihail Klein din Satu Mare pentru suma de 8.160 lei[68] (13 februarie 1937). Uneltele şi ma-

[64] *Ibidem*, f. 90.
[65] *Ibidem*, dos. nr. 2/1936, f. 124.
[66] *Ibidem*, dos. nr. 37/1934, f. 95; dos. nr. 3/1936, f. 118.
[67] *Ibidem*, dos. nr. 34/1937, f. 175.
[68] *Ibidem*, dos. nr. 37/1934, f. 132.

terialele necesare întreţinerii instalaţiilor sanitare din Palat s-au ridicat la suma de 10.000 lei şi au fost procurate în regie proprie de la „Magazinul de Ferărie şi Unelte Technice Bela B. László" din Satu Mare[69].

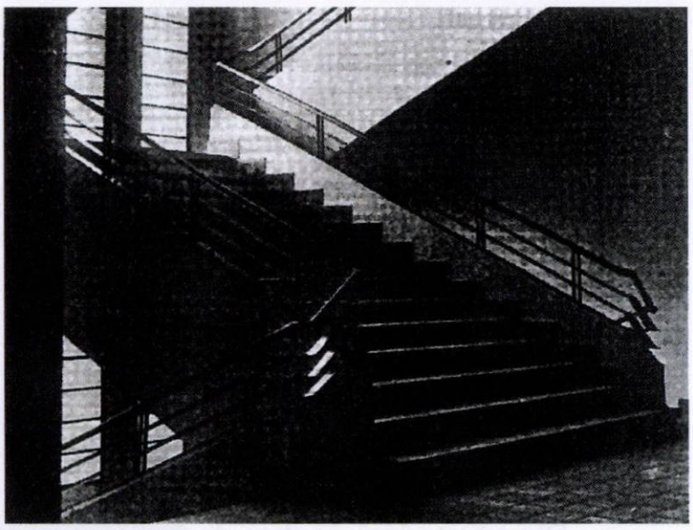

Curtea interioară a Prefecturii

La 25 iunie 1938 s-a organizat licitaţia pentru construirea unui garaj şi a unui atelier la Palatul Prefecturii[70]. Datorită faptului că nu s-a prezentat nici un ofertant, procedura a fost reluată. În cele din urmă lucrarea a revenit ing. Racz Vasile, în valoare totală de 400.000 lei, lucrarea fiind recepţionată pe 23 decembrie 1939[71].

La 28 mai 1938 a avut loc licitaţia pentru lucrările de pavare, canalizare şi apeductul necesar stropirii curţii Palatului Prefecturii[72]. La 21 iunie 1938 s-a organizat o nouă licitaţie pentru lucrările de pavare, canalizare şi apeductul pentru stropirea curţii Palatului Prefecturii. Datorită faptului că nu s-a prezentat nici un ofertant, procedura a fost reluată la 29 august, câştigător fiind declarat ing. Goschi Mathias din Satu Mare, pentru suma de 76.588 lei[73] (20 ianuarie 1937).

Un an mai târziu, în data de 17 august 1939, este prezentat conducerii Prefecturii un memoriu referitor la „construirea unui gard panou şi alt gărduţ de şipci la palatul prefecturii Satu Mare în valoare de 22.500 lei"[74], iar la 7 octombrie 1939, Serviciul Tehnic înaintează proiectul lucrărilor de construire a scărilor de incendiu la palatul prefecturii, în valoare de 19.691 lei[75].

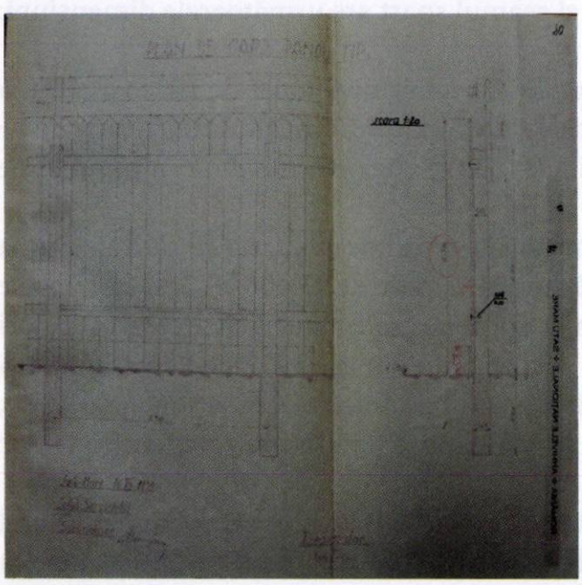

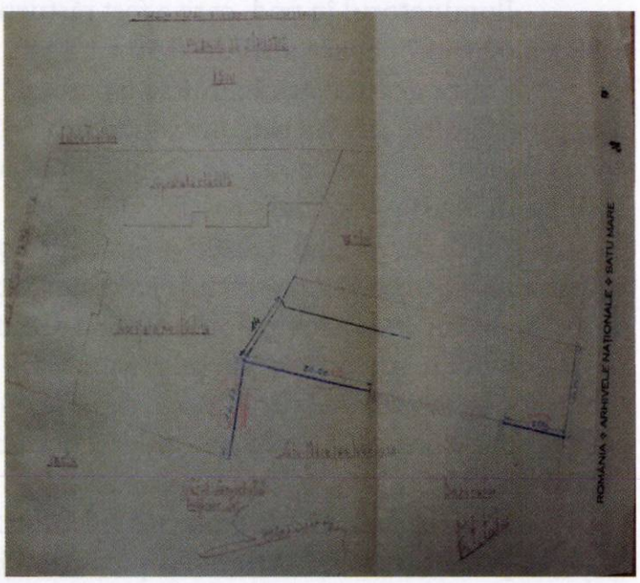

[69] *Ibidem*, f. 121.
[70] *Ibidem*, f. 154.
[71] *Ibidem*, f. 170.
[72] *Ibidem*, dos. nr. 7/1938, f.32.
[73] *Ibidem*, dos. nr. 37/1934, f. 153, 162.
[74] *Ibidem*, dos. nr. 7/1939, f. 16-20.
[75] *Ibidem*, f. 52.

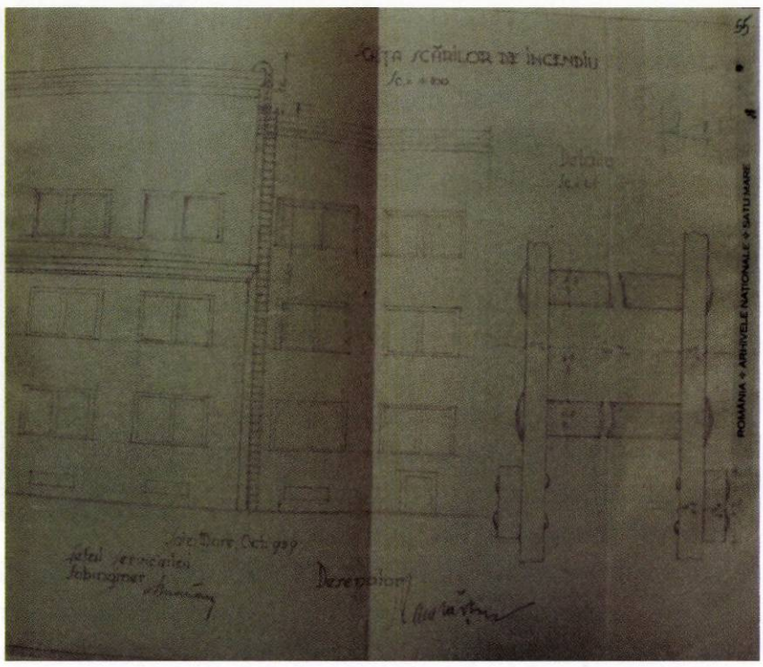

Câteva zile mai târziu, la 12 octombrie 1939, prefectul județului, colonel Simion Coman, aprobă rezultatul licitației „prin tratări directe" desfășurată la sediul Prefecturii din Satu Mare, în ziua de 9 octombrie 1939, pentru „executarea lucrărilor de construire a scărilor de incendiu, necesare palatului administrativ din Satu Mare, în valoare de 19.691, adjudecând domnului Hulban Vasile, domiciliat în Satu Mare, pe prețul de 19.397 lei"[76].

Din păcate însă, în data de 30 octombrie 1939 a avut loc o furtună puternică în municipiul Satu Mare, care a afectat acoperișul palatului prefecturii[77]. „Dr. Nicolae Chișu – șeful cancelariei Prefecturii Satu Mare, subinginerul Alexandru Marian – șeful Serviciului Tehnic, și Tarpan Paul – desenator de la același serviciu, s-au deplasat pe acoperișul prefecturii pentru a constata starea acestuia".

S-a constatat că „tabla galvanizată a fost smulsă de vânt și, în mare parte ruptă, răsturnând și distrugând coșul de la ventilator. Tabla de pe acoperiș a fost desfăcută în partea dinspre imobilul vecin de pe Calea Traian nr. 3, într-o formă trapez, având lungimea acoperișului: baza mare de 33,50m; baza mică 3,50 m, iar înălțimea de 6,60 m; partea de pe peretele din fața clădirii este de formă dreptunghiulară: 33,50 x 3,90 m. Coșul ventilatorului are 3 orificii și următoarele dimensiuni: 1,70 x 0.45 x 1,20 m.

Iluminatorul în pod, care a fost răsturnat și geamul spart are următoarele dimensiuni: 1,80 x 1,00m și 2 capace mici de: 0,50 x 1.50 m.

Cauza acestei stricăciuni se datorează faptului că marginea tablei de pe coamă nu a fost prinsă îndeajuns și a pătruns vântul sub tinichea, ridicând și desprinzând tinicheaua de pe aștereala acoperișului de care era prinsă cu urechi mici de tinichea cu cuie de 25 mm lungime care nu au rezistat vântului".

Șeful Serviciului Tehnic a întocmit un memoriu referitor la lucrările de reparare a învelișului la acoperișul prefecturii județului Satu Mare, în valoare de 23.000 lei. În 3 noiembrie 1939, prefectul județului, colonel Simion Coman, a aprobat „rezultatul licitației prin tratări directe ținută la prefectura județului Satu Mare în ziua de 3 noiembrie 1939 pentru executarea lucrărilor de reparare a tablei zincată de pe acoperișul palatului prefecturii județului Satu Mare, adjudecând domnului Ardelean Andei, domiciliat în comuna Satu Mare, pentru prețul de 22.655 lei".

În 10 februarie 1940, prefectul județului Satu Mare, colonel Coman, a aprobat „rezultatul licitației prin bună învoială ținută la prefectura județului Satu Mare, în 9 februarie 1940, pentru amenajarea subsolului cu baie de dușuri, în valoare – conform devizului modificat de 13.026 lei – adjudecând domnului Răbșan Toma, domiciliat în comuna Satu Mare, pentru prețul de 12.960 lei"[78], recepția lucrării fiind efectuată pe data de 14 martie 1940.

CREDITELE BANCARE

[76] *Ibidem*, f. 57;
[77] *Ibidem*, f. 62-68.
[78] *Ibidem*, f. 86.

În vederea unei construcţii noi, iniţial Prefectura a încercat în mai multe rânduri să contracteze un împrumut pentru acest scop, însă condiţiile de rambursare au fost foarte dificile, motiv pentru care s-a renunţat la un potenţial credit. Văzând că pe această cale nu se putea realiza investiţia propusă, s-a procedat la crearea unui fond suficient pentru a se putea demara lucrările de construcţie.

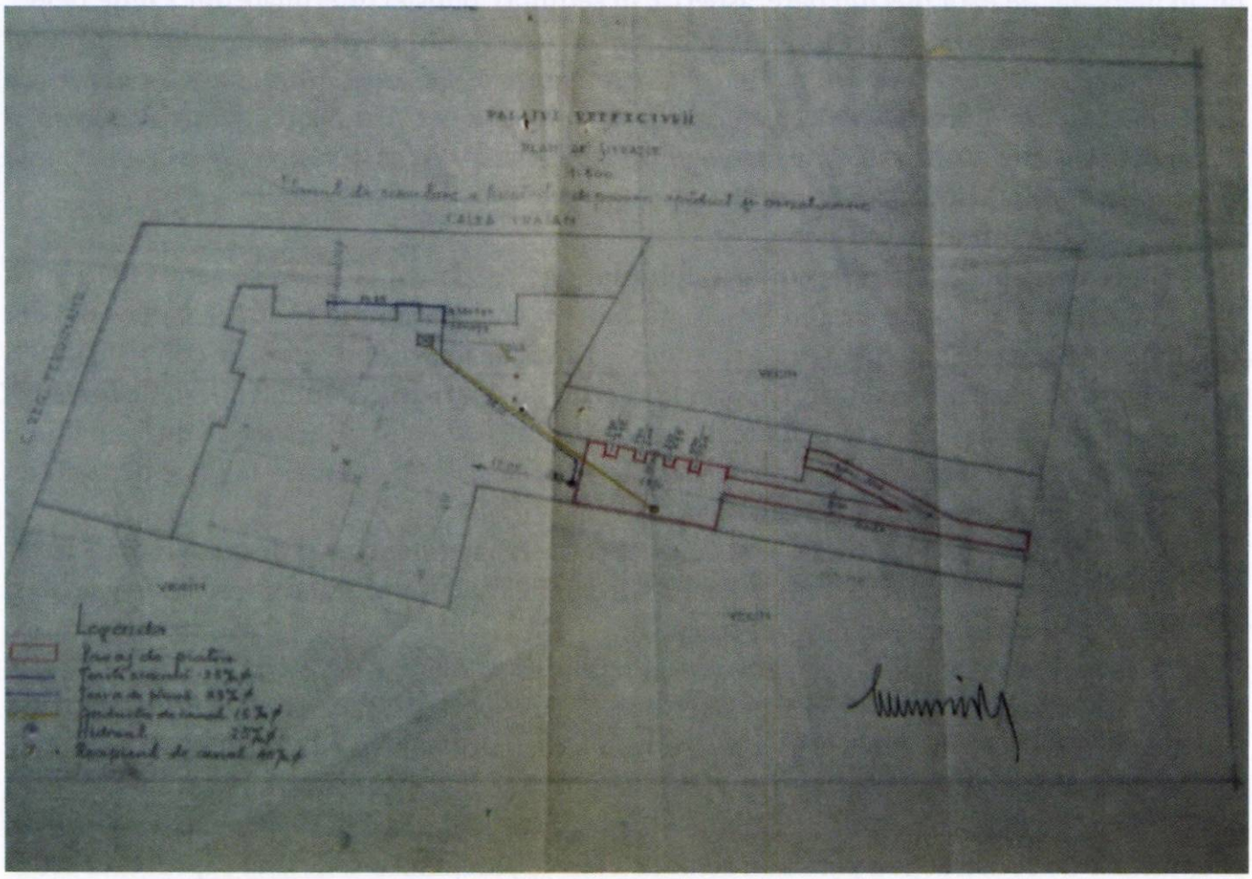

În raportul Prefecturii din 14 ianuarie 1936 (pentru finele anului 1935), se menţiona că la sfârşitul anului construcţia Palatului este ridicată şi acoperită, în curs fiind lucrările pentru încălzirea centrală şi instalaţii sanitare (apă şi canal). Până în acel moment s-au plătit 6.694.789 lei suma fiind defalcată după cum urmează: 4.752.789 lei pentru lucrări de zidărie; 1.773.000 pentru încălzire centrală şi instalaţii sanitare; 169.000 pentru mobilier. Se intenţiona contractarea unui împrumut de 5-6.000.000 lei pentru finalizarea construcţiei[79]. Comisia interimară a judeţului Satu Mare a aprobat la finele anului 1935 acest credit oferit de Casa Naţională de Economii şi Cecuri Poştale din Bucureşti pe termen de cinci ani, cu amortizare semestrială de 600.000 lei plus dobânzile aferente. Se mai aştepta doar aprobarea Consiliului de Miniştri pentru acest credit[80].

La finalul anului 1935 cheltuielile ce urmau să fie plătite erau următoarele:

1. Contractul Liteanu pentru construcţie – 3.754.858 lei
2. Contractul Pintea pentru încălzire centrală – 1.378.263 lei
3. Contractul Pintea pentru instalaţii sanitare – 301.761 lei
4. Contractul Şcoala de Arte şi Meserii pentru mobilier – 1.215.309 lei
5. Instalaţii electrice şi telefon – 300.000 lei

Total – 6.950.191 lei

Pentru acoperirea acestor cheltuieli judeţul mai dispunea doar de suma de 973.776 lei

[79] *Ibidem*, dos. nr. 5/1935, f. 1.

[80] *Ibidem*, dos. nr. 29/1935, f. 415-416.

și din împrumutul acordat Primăriei Municipiului Satu Mare suma de 479.000, deci un total de 1.452.776 lei. Suma neacoperită se ridică la 5.497.415 lei, ceea ce justifică interesul și necesitatea pentru creditul de 6.000.000 lei. La ședința din 20 februarie 1936, prefectul Octavian Ardelean aduce la cunoștința Comisiei aprobarea din partea Consiliului de Miniștri pentru contractarea acestui credit, urmând să se demareze formalitățile necesare[81]. Se pare că lucrurile nu au mers atât de ușor precum pare, astfel că, în ședința Comisiei interimare din 2 iulie 1936[82], ***„s-a discutat și despre raportul domnului prefect referitor la contractarea unui împrumut de cont curent de 1.000.000 lei, la Banca „Casa Noastră" SA Satu Mare, până la obținerea împrumutului de 6.000.000 lei ce urmează a se contracta la Casa Națională de Economii și Cecuri Poștale din București, în vederea plății cheltuielilor celor mai urgente cu construirea palatului administrativ al județului".***

S-au hotărât următoarele:

- „S-a aprobat contractarea unui împrumut de cont curent la „Casa Noastră" SA pentru bancă, comerț și industrie din Satu Mare, până la concurența sumei de 1.000.000 lei și depunerea în gaj la numita bancă a stocului de titluri de împrumut intern de consolidare 3% 1934 în valoare nominală de 3.456.000 și a celui de titluri de împrumut intern de înzestrare a Țării 4.1/2% 1934, în valoare nominală de 240.000 pentru garantarea împrumutului de mai sus, pe lângă condițiunile prevăzute în proiectele de contract de gaj și de contract de împrumut de cont curent, anexate.
- Domnul prefect al județului și domnul șef serviciu financiar și de contabilitate al județului sunt autorizați să semneze valabil în numele județului atât contractul de gaj, cât și contractul de împrumut de cont curent".

În ședința comisiei intermediare a județului Satu Mare, care a avut loc în ziua de 23 iulie 1936, s-a discutat și scrisoarea „Casei Noastre" SA[83] pentru bancă, comerț și industrie din Satu Mare, no. 2960 din 2 iulie 1936, prin care se comunica pentru a lua la cunoștință despre dobânzile și celelalte cheltuieli ce urmează a fi suportate de județ, după împrumutul de cont curent de 1.000.000 lei contractat la numita bancă în ziua de 2 iulie 1936, pentru acoperirea cheltuielilor de construcție a palatului administrativ al județului. S-a hotărât „aprobarea ordonanțării dobânzii de 9% și a celorlalte cheltuieli în suma de 36.850 lei"[84].

Câteva luni mai târziu, prefectul Octavian Ardelean înaintează un raport Comisiei interimare referitor la „contractarea unui nou împrumut de 2.000.000 lei, pe baza unui reescont de aceeași sumă, acordat de Banca Națională a României uneia sau mai multor bănci din Satu Mare". Raportul în cauză a fost discutat în ședința Comisiei din 15 octombrie 1936, din al cărei proces verbal consemnăm[85]:

„Ținând cont de:

- ***Legea specială publicată în Monitorul oficial no. 77 din 1 aprilie 1936, prin care s-a primit autorizația de a contracta un împrumut de 6.000.000 lei***
- ***De faptul că județul în afară de datoria de 1.000.000 lei contractat pe gaj de la Casa Noastră SA din Satu Mare, nu are alte datorii***
- ***De faptul că pentru terminarea construcției Palatului Administrativ județul mai are***

[81] *Ibidem*, dos. nr. 1/1936, f. 92.

[82] *Ibidem*, dos. nr. 2/1936, f. 55-56.

[83] Pentru activitate Băncii „Casa Noastră" SA vezi pe larg Claudiu Porumbăcean, Înființarea și activitatea Băncii „Casa Noastră" S.A. din Satu Mare, în „Satu Mare. Studii și comunicări", nr. XXX/II, 2014, p. 71-81.

[84] ANSM, *fond Prefectura*, dos. nr. 2/1936, f. 71.

[85] *Ibidem*, dos. nr. 3/1936, f. 31-32.

nevoie de suma de 3.000.000 lei, din care aproximativ 500.000 lei vor face garanțiile de recepționare, 2.000.000 lei urmează să fie contractat de la o instituție bancară din localitate prin reescontul acordat de Banca Națională a României, iar restul de lucrări se vor plăti din încasările curente ale județului.

- *De faptul că din contractul Liteanu pentru lucrări de zidărie, dulgherie, fierărie etc. Mai trebuie plătită suma de 1.600.665 lei, din contractul Caloria pentru instalarea încălzirei centrale mai este de plătit suma de 491.149 lei, din contractul Caloria pentru instalații sanitare etc. mai trebuie plătită suma de 333.761 lei, din contractul Școala de Arte și Meserii Satu Mare pentru mobilier mai este de plătit suma de 314.220 lei, din contractul Școala de Arte și Meserii Baia Mare pentru mobilier mai trebuie achitată suma de 121.608 lei, din contractul Ioan Abrudan pentru instalațiile electrice etc. mai este de achitat suma de 194.414 lei, deci în total mai trebuie achitată suma de 3.055.867 lei;*
- *De faptul că costul întregii construcții și instalații conform contractelor urcă la 14.565.656 lei, din care până în prezent s-a lichidat din excedente și încasări curente suma de 11.509.769 lei;*
- *De faptul că posibilitățile financiare ale județului permite ca rambursarea împrumutului solicitat să se facă până la 31 martie 1938, în rate egale trimestriale*
- *De faptul că județul poate oferi ca garanție încasările sale prin administrația financiară și inscripțiuni ipotetice de prim rang asupra edificiului în construcție în care a investit până în prezent 11.509.789 lei, asupra palatului administrativ din Carei proprietatea sa și asupra edificiului Preturii plasei Halmeu, proprietatea sa negrevate până în prezent cu nici o sarcină.*
- *De faptul că împrumutul solicitat se va întrebuința de județ pentru înzestrarea patrimoniului său și că acest împrumut se va reesconta de Banca Națională a României, dobânda ce se va încasa după acest împrumut de banca creditoare să nu fie mai mare decât 2% peste scontul Băncii Naționale a României*
- Și de faptul că județul este autorizat legat pentru a contracta acest împrumut

S-au hotărât următoarele:

- *Aprobarea contractării unui împrumut de 2.000.000 lei, de la o instituție bancară din localitate prin reescontarea acestui împrumut de la Banca Națională a României. Împrumutul se va utiliza exclusiv pentru cheltuielile angajate prin contractele de întreprindere intervenite între județ și antreprenor pentru construirea și înzestrarea palatului administrativ.*
- *Fixarea termenului de rambursare a acestui împrumut la 31 martie 1938*
- *Rambursarea împrumutului se va face prin înscrierea sumelor necesare în bugetul județului pe exercițiul financiar 1936/37 și 1937/38, și anume 500.000 lei capital plus dobânzile la data de 31 martie 1937, iar restul de 1.500.000 lei plus dobânzile în rate trimestriale plătibile la 1 iulie 1937, 1 octombrie 1937, 1 ianuarie 1938 și 31 martie 1938.*
- *Ca garanție se oferă băncilor creditoare în afara înscrierii sumelor necesare în bugetul județului și dreptul de ipotecă de primul rang asupra terenului și noului palat administrativ în curs de construcție asupra Palatului administrativ din Carei și asupra localului Preturei Ugocea, toate proprietatea sa.*
- *Persoanele care sunt autorizate a semna polițe valabile în numele județului se desemnează de către prefectul și serviciul financiar și contabilitate, în prezent dr. Octavian Ardelean-prefect, dr. Emil Coconeți-șeful Serviciului financiar al județului.*
- *Dobânda care se va plăti după acest împrumut să nu fie mai mare de 2% peste scon-*

tul Băncii Naționale a României."

Înainte cu o lună de inaugurarea noului Palat Administrativ, la 13 noiembrie 1936, în ședința Comisiei interimare[86] s-a discutat și raportul prefectului referitor la „contractarea unui împrumut gaj în suma de 600.000 lei de la Casa de Păstrare a județului Satu Mare, cu sediul în Satu Mare, în vederea acoperirii în parte a cheltuielilor legate de construirea palatului administrativ al județului.

„Ținând cont de:

- ***Publicarea în Monitorul Oficial no 77 din 1 aprilie 1936, prin care județul a fost autorizat să contracteze unul sau mai multe împrumuturi până la concurența sumei de 6.000.000 lei***
- ***De dispozițiile ordinului Ministerului de Interne, directiva Administrației Locale no. 3793 din 4 aprilie 1936, prin care s-a autorizat luarea de măsuri pentru îndeplinirea formalităților necesare pentru contractarea împrumutului.***
- ***De decizia comisiei interimare no. 329-1936-7814 din 2 iulie 1936, prin care s-a aprobat contractarea unui împrumut pe gaj de 1.000.000 lei de la Casa Noastră Sa pentru Banca, comerț și industrie din Satu Mare, deci se mai pot contracta împrumuturi până la concurența sumei de 5.000.000 lei.***
- ***Faptul că neputându-se contracta împrumutul de 6.000.000 lei de la Casa Națională de Economii și Cecuri poștale, iar terminarea construcției palatului administrativ al județului este urgentă, este nevoie urgentă de un împrumut pentru a face față plăților celor mai urgente care trebuie făcute antreprenorilor pentru lucrările întrerupte din lipsa de fonduri.***
- ***Faptul că județul are un stoc de titluri de împrumut intern de consolidare 3% 1935, în valoare nominală de 1.088.500 lei și un stoc de titluri de împrumut intern de înzestrare a Țării 4.1/2% din 1934, în valoare nominală de 508.000 conform borderoului anexat-titluri, contra a căror depunere în gaj Casa de Păstrare a județului Satu Mare din Satu Mare este dispusă să acorde județului un împrumut de 600.000 lei pe termen de un an, rambursabil în patru rate trimestriale: 1 martie, 1 iunie, 1 septembrie și 1 decembrie 1937 cu o dobândă anuală de 8%.***

Se hotărăște:

- ***Aprobarea unei noi contractări a unui împrumut pe gaj de 600.000 lei de la Casa de Păstrare a județului Satu Mare, în vederea plăților celor mai urgente care trebuie făcute pentru construcția palatului administrativ al județului și depunerea de gaj la unitatea bancară a stocului de titluri de împrumut intern de consolidare 3% 1935, în valoare nominală de 1.088.500 lei, și a celui de titluri de împrumut intern de înzestrare a țării 4.1/2 1934, în valoare nominală de 508.000 lei, pentru garantarea acestui împrumut, pe lângă condițiile prevăzute în proiectul de contract de împrumut pe gaj anexat.***
- ***Domnul prefect și domnul șef al serviciului financiar al județului sunt autorizați să semneze valabil în numele județului contractul de împrumut pe gaj".***

RECEPȚIA PALATULUI

Inaugurarea noului Palat administrativ, care este o capodoperă arhitectonică ce ar face cinste oricărui oraș modern, a avut loc într-un cadru solemn la 13 decembrie 1936, în prezența ministrului de interne Ioan Inculeț, a ministrului de justiție Valeriu Pop, a ministrului subsecretar de stat Tiberiu Moșoiu și a numeroase oficialități din țară, alături de prefectul județului – dr. Octavian Ardelean. La 16 ianuarie 1937, toate serviciile din cadrul Prefecturii Satu Mare și-au început activitatea la noul sediu.

[86] *Ibidem*, f. 74.

După cum am văzut, lucrările la noul Palat al Prefecturii au continuat şi după inaugurarea festivă din 13 decembrie 1936[87].

La 14 ianuarie 1937 s-a întocmit procesul verbal de recepţie a Palatului în prezenţa prefectului Octavian Ardelean, a autorităţilor judeţene şi a arhitectului Victor Smigelschi.

În data de 20 ianuarie 1937, ***„Dl Prefect, dr. Octavian Ardelean, însoţit de dl secretar general, dl. Octavian Pop, şi dl Alexandru Pop, şeful serviciului economic, s-au prezentat la dl primar al municipiului Satu Mare, aducându-i mulţumiri în numele judeţului şi funcţionarilor judeţeni pentru ospitalitatea şi buna găzduire dată timp de 10 ani oficiilor prefecturii şi pentru concursul dat în toată această perioadă administraţiei judeţene. Ei şi-au exprimat toată mulţumirea faţă de felul în care au colaborat cele două instituţii, rugând să se transmită aceste mulţumiri tuturor colaboratorilor şi populaţiei municipiului Satu Mare.***

La rândul său, domnul primar, dr. Ştefan Benea, în cuvinte călduroase, şi-a exprimat bucuria faţă de această atenţie a domnului prefect, promiţând că va transmite celor în drept cuvintele de caldă mulţumire şi recunoştinţă a prefecturii judeţului"[88].

În şedinţa din 18 februarie 1937[89] s-a discutat despre procesul verbal de recepţie provizorie a lucrărilor palatului administrativ, contractate cu antrepriza Gheorghe Liteanu.

S-au aprobat:

- „diferitele lucrări suplimentare ivite în cursul terminării lucrărilor în suma de 38.944 lei, conform specificării procesului verbal de recepţie cap. III, p. A.C.
- plusurile aprobate în principiu prin decizia nr. 556-20018/1936, care se urcă la:
- plus din cauza recalculării planşeelor de beton armat conform art. 7, 8, 9 din procesul verbal de recepţie, rotund 80.000 lei
- plus la geamlâcuri, prevăzute mai puţin la art. 59, 60 din deviz, conform procesului verbal de recepţie, total 16.514 lei
- spor pentru greşita calculare a uşilor dublu placate, total 33.823 lei

Totalul sporurilor reale 139.337 lei

- Procesul verbal de recepţie provizorie, dresat la 14 ianuarie 1937, cu suma totală a lucrărilor de 10.002.054 lei, din care după scăderea garanţiei de 3% şi a sumelor plătite până în prezent prin situaţiile nr. 1-13/1935 şi 1-8/1936, rămâne de achitat încă 630.203 lei
- Prin prezenta decizie se dă descărcare Direcţiei Lucrărilor de însărcinare avută pentru conducerea lucrărilor palatului administrativ din contractul Gheorghe Liteanu".

Sintetizând, costurile au fost destul de ridicate, însă timpul de execuţie a fost unul foarte rapid, în ciuda dificultăţilor apărute pe parcurs, de altfel inerente la orice şantier de asemenea anvergură. Pentru executarea lucrărilor de încălzire centrală cu apă caldă, precum şi lucrările sanitare, s-a organizat o nouă licitaţie în data de 8 august 1935, contractul fiind câştigat de firma Caloria Bucureşti pentru suma de 2.727.263 lei (încălzirea centrală), respectiv 784.760 lei pentru instalaţiile sanitare, apă şi canal.

Partea de instalaţii electrice, telefonie şi sonerii necesare palatului administrativ a fost scoasă la licitaţie în data de 3 aprilie 1936, contractul fiind obţinut de Ioan Abrudan, electro-tehnician din Satu Mare, pentru suma de 280.494 lei.

Pentru furnizarea mobilierului necesar palatului administrativ, în urma licitaţiei din

[87] Pentru ceremonia de inaugurare a Palatului Prefecturii vezi Claudiu Porumbăcean, *O dată de referinţă din istoria Sătmarului - 13 decembrie 1936,* în „Mărturii culturale", anul I, nr. 4/2016, Satu Mare, p. 8-11.

[88] ANSM, *fond Prefectura,* dos. nr. 5/1937, f. 11.

[89] *Ibidem,* f. 43-44.

18 februarie 1935, s-a încheiat un contract cu Şcoala de Arte şi Meserii din Satu Mare pentru suma de 890.985 lei şi cu Şcoala de Arte şi Meserii din Baia Mare pentru suma de 181.608 lei.

Centralizând lucrările şi costurile necesare construirii şi dotării Palatului Prefecturii, rezultă următoarele cifre:

1.	Construirea palatului administrativ	8.407.647 lei
2.	Instalaţia de încălzire centrală	2.727.263 lei
3.	Instalaţii sanitare, apă, canal	784.760 lei
4.	Instalaţii electrice, telefonie, sonerii	280.494 lei
5.	Mobilier	1.072.593 lei
	Total	**13.272.757 lei**

În urma modificărilor survenite pe parcursul construcţiei, costul final al Palatului Prefecturii a crescut, ajungându-se la suma totală de **14.996.318 lei**[90].

După finalizarea lucrărilor de construcţie, la 6 iunie 1938 a fost întocmit un referat cu privire la situaţia terenului şi descrierea proprietăţii Palatului Administrativ Satu Mare din care rezultă următoarele[91]:

„Palatul Administrativ este o clădire modernă, solidă, clădită pe o suprafaţă de 1.528 mp şi este construită din următoarele materiale:

1. ***Fundaţia*** până sub pardoselele parterului este construită din beton şi beton armat
2. ***Elevaţia zidurilor în întregime din cărămidă normală de fabrică***
3. ***Tavanele în întregime sunt construite din beton armat***
4. Şarpanta format mic şi acoperit cu tinichea zincată
5. ***Duşumelele în toate birourile, sala festivă, sala de şedinţă şi în locuinţele dela parter şi etajuri sunt construite din parchet de stejar, pe coridoare şi scări din ciment sclivisit.***
6. ***Tencuiala pereţilor atât în interior cât şi în exterior este din mortar de var gras amestecat cu nisip, în interior zugrăvit simplu şi în exterior stropit cu praf de piatră***
7. ***Palatul este situat pe un teren de 4.459 mp din care suprafaţa clădită este de 1.528 mp şi are două faţade la Nord, care are o lungime de 68,20 ml şi la Vest cu 46,70 ml.***
8. ***Camerile şi dependinţele ocupate de către serviciile publice sunt repartizate după necesităţile serviciului respectiv, cari sunt în număr de 40***
9. ***Camerile şi dependinţele destinate funcţionarilor la parter şi etaje sunt în număr de 15 Mai sunt camere la subsol (locuinţe) destinate pentru servitori".***

În materialul citat se mai menţiona că Palatul Administra***tiv din Careii Mari (fostul sediu al Prefecturii care se pare că era în continuare proprietatea judeţului Satu Mare) este"*** o clădire veche situată pe un teren de cca 11.589 mp, din care 4.936,90 mp suprafaţă clădită".

După mai bine de un deceniu de provizorat şi incertitudini, Prefectura judeţului Satu Mare a avut, în sfârşit, o casă nouă, casă de care s-a bucurat mult prea puţin datorită vicisitudinilor istoriei. În primele zile ale lunii septembrie 1940 instituţia a fost evacuată în urma Arbitrajului de la Viena din 30 august 1940, revenind la finele anului 1944, cu mandatul ultimului prefect PNŢ, Ştefan Anderco. Prefectura este desfiinţată de autorităţile comuniste în anul 1949, fiind înlocuită cu Comitetul provizoriu până la finele acestui an, pentru ca, din 1950 să fie aplicată nouă organizare administrativ teritorială care împărţea România în regiuni compuse din raioane. Din acest moment centrul Regiunii devine Baia Mare, Satu Mare fiind doar reşedinţă de raion. Clădirea Palatului revine organizaţiei PCR din Satu Mare, aici fiind şi sediul principalelor instituţii raionale de stat. Anul 1968 aduce cu sine o nouă reorganizare administrativă a Româ-

[90] **** În serviciul patriei*, p. 155.

[91] *Ibidem*, dos. nr. 7/1938, f. 37.

niei, reapărând judeţele, însă nu pe structura teritorială interbelică. Ca atare, municipiul Satu Mare redevine reşedinţa judeţului cu acelaşi nume, dar cu consistente modificări, localităţi importante din vechiul judeţ fiind trecute judeţului Maramureş după bunul plac al prim-secretarilor judeţeni de partid (Baia Mare, Seini, Şomcuta, Baia Sprie, Cavnic etc.). În „compensaţie" Satu Mare a primit fostele plase Carei, Supur şi Tăşnad.

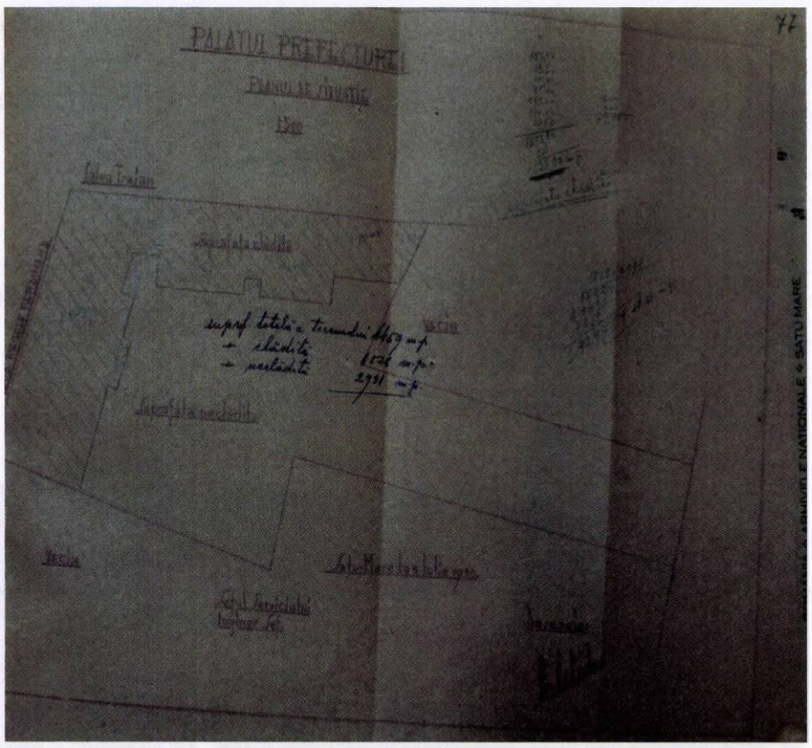

Aşadar, Palatul Prefecturii interbelice, a devenit sediul Comitetului Judeţean PCR Satu Mare (şi implicit al primului secretar de partid), şi al conducerii de stat a judeţului. După finalizarea Centrului Nou în urma unui grotesc proces de sistematizare, Conducerea de partid şi de stat a judeţului se mută în noul Palat Administrativ (1985), iar monumentala clădire a vechii Prefecturi va reveni Muzeului Judeţean Satu Mare, graţie eforturilor depuse de directorul instituţiei din acela moment, profesorul Doru Radosav. Au urmat ani buni de şantier pentru lucrări de sistematizare şi renovare, astfel încât clădirea să poată deservi cerinţelor expoziţionale fireşti pentru un muzeu cu deosebite colecţii arheologice, istorice şi etnografice. Se mai păstrează astăzi, după cum am mai menţionat, uşa de acces originală, balustradele interioare, fântâna arteziană, precum şi unele obiecte de mobilier, sau o placă deteriorată cu numele prefecţilor români după Marea Unire şi până în anul 1940, ce urmează să fie restaurată şi amplasată în holul de acces în Muzeul Judeţean Satu Mare.

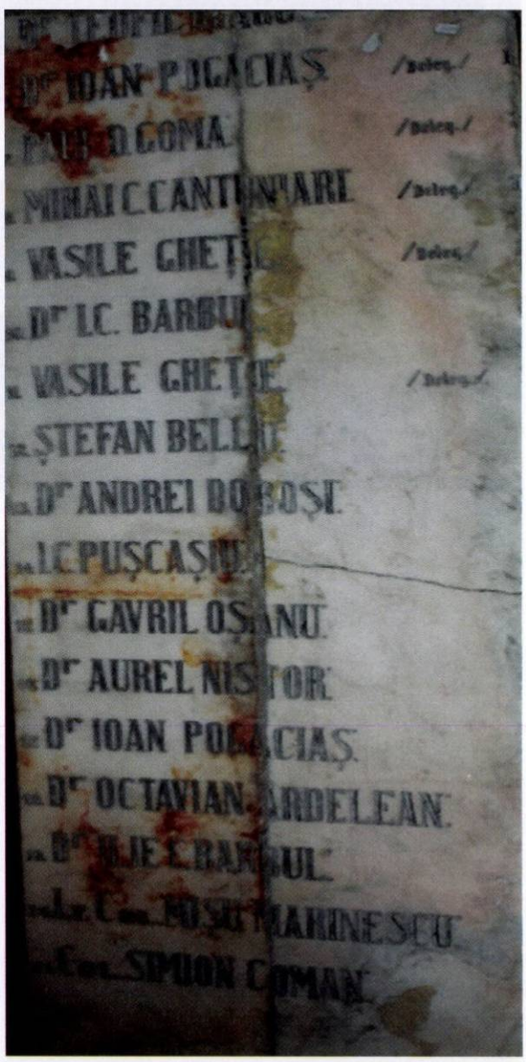

Astăzi, deşi această monumentală clădire este înscrisă în lista monumentelor istorice din municipiul Satu Mare[92], starea sa de conservare, şi mai cu seamă faţada, se află într-o stare avansată de degradare ce necesită intervenţii majore şi rapide pentru a se putea reveni la splendoarea de odinioară a vestitului Palat. Din păcate, clădirea care cândva se bucura de statutul de cea mai impunătoare construcţie civilă din Transilvania interbelică, astăzi tinde să devină o

[92] cod LMI: SM-II-m-B-05230

ruină. Demersurile conducerii Muzeului Județean, de multe ori timide, nu au fost sprijinite îndeajuns de autoritățile județene. Sperăm, ca în cel mai scurt timp posibil, cu sprijinul fondurilor europene, să vedem această clădire reabilitată în totalitate, devenind o carte de vizită pentru orașul și județul Satu Mare.

Claudiu Porumbăcean
Muzeul Județean Satu Mare
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" Arad
Satu Mare, RO
claudiupp@yahoo.com

Paula Virag

Sala festivă.

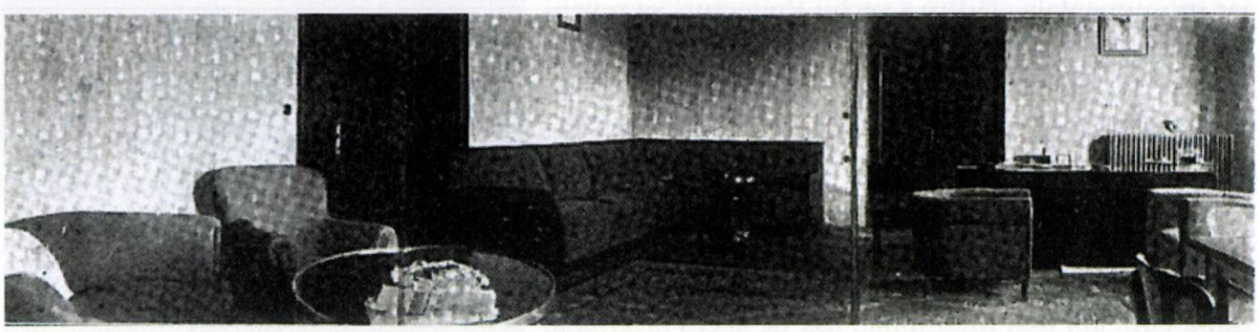

Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
pcvirag@yahoo.com

ACTIVITATEA ORGANIZAŢIEI PARTIDULUI NAŢIONAL ŢĂRĂNESC DIN JUDEŢUL SATU MARE ÎN PERIOADA 1926-1931

Marin POP

Abstract: *(Activity of the national peasant party organization in Satu Mare county during 1926-1931) We continue our study of activity of the National Peasant Party in Satu Mare County, with the period 1926-1931.*
During this period general parliamentary elections took place in 1926, organized and won by the People's Party in power, elections strongly contested by the leaders of the Romanian National Party and partial parliamentary elections.
The major political event of this period is the merger between the National Party and the Peasant Party under the leadership of Iuliu Maniu, which was completed on October 10, 1926.
The party is called to rule in November 1928 and will rule until 1931, when Nicolae Iorga will be called by King Charles II to from the new government.
The first national peasant government (1928-1931) will be serious affected by the great world economic crisis of 1929-1933.

Keywords: *National Peasant Party, National Liberal Party, parliamentary elections, electoral campaign, top politicians.*

Continuăm studiul nostru dedicat activităţii Partidului Naţional şi Naţional Ţărănesc din judeţul Satu Mare[1], cu perioada 1926-1931.

În această perioadă au avut loc alegeri parlamentare generale, în anul 1926, organizate şi câştigate de Partidul Poporului, condus de generalul Alexandru Averescu, partid aflat la putere, alegeri contestate vehement de către liderii Partidului Naţional Român şi alegeri parlamentare parţiale. De asemenea, o serie de congrese, conferinţe şi alte întruniri politice la care a participat şi organizaţia sătmăreană.

La Congresul general al Partidului Naţional din data de 18 aprilie 1926, Iuliu Maniu nu a participat, fiind bolnav, internat într-un sanatoriu din Capitală. Lucrările au fost conduse de Nicolae Iorga. S-a hotărât, printre altele, menţinerea conducerii bicefale a partidului şi să se propună Partidului Ţărănesc un acord de luptă comună şi fuziune. Dacă nu era posibil, se accepta şi varianta unui cartel electoral în alegerile parlamentare[2].

În zilele de 22 şi 23 aprilie 1926 au continuat discuţiile între delegaţii P.N. şi P.Ţ. pentru realizarea unui cartel electoral în alegeri, rămânând ca problema fuziunii să fie discutată după

[1] Vezi, în acest sens, Marin Pop, *Participarea organizaţiei Partidului Naţional Român din judeţul Satu-Mare, la primele două alegeri parlamentare de după Marea Unire (noiembrie 1919 şi iunie 1920)*, în „Satu Mare. Studii şi comunicări". Seria Istorie-Etnografie-Artă, XXV/II, Satu Mare, 2008, pp. 137-147; Idem, *Activitatea organizaţiei Partidului Naţional Român din judeţul Satu Mare în perioada 1920-1926*, în „Satu Mare. Studii şi comunicări". Seria Istorie-Etnografie-Artă, XXXII/II, 2016, pp. 169-182.

[2] Arhivel Naţionle Cluj (în continuare S.J.A.N. Cluj), *fond Valeriu Braniște*, inv. nr. 4, dos. 132, f. 4.

alegerile parlamentare. Acordul a fost semnat şi a fost dat publicităţii un comunicat în care se sublinia că din criză de timp nu se realiza fuziunea celor două partide, ci doar un cartel electoral. Formaţiunea Blocul Naţional-Ţărănesc urma să depună o listă comună pentru ambele partide, în fiecare judeţ. Listele urmau să fie stabilite de comun acord de către organizaţiile judeţene. În caz de neînţelegeri, hotărârea urma să fie luată de o comisie compusă din câte 3 persoane din fiecare partid. Iuliu Maniu şi Ion Mihalache aveau calitatea de a hotărî în ultimă instanţă.

La fel şi Partidul Poporului a încheiat, prin Octavian Goga, un acord electoral cu minorităţile naţionale[3].

Campania electorală a fost marcată de intervenţia masivă a aparatului de stat, în favoarea guvernului averescan, chiar „cinică"[4]. Fruntaşii P.N. au trimis numeroase telegrame de protest conducerii Ministerului de Interne referitor la ilegalităţile săvârşite de reprezentanţii administraţiei locale. De asemenea, presa a publicat o serie de articole referitor la abuzurile administraţiei.

Teroarea electorală fără precedent a dus la vărsare de sânge. Însuşi oficiosul guvernului anunţa uciderea de către jandarmi a ţărănistului Niculaescu. În aceste condiţii, Delegaţia naţional-ţărănistă însărcinată cu conducerea alegerilor, în şedinţa din 14 mai 1926 a hotărât să facă un demers comun la Rege, pe care să-l informeze cu date precise şi din surse autorizate, despre teroarea şi anarhia pe care guvernul a instaurat-o în întreaga ţară. De asemenea, să-l informeze ce situaţie gravă se crease prin amestecul tot mai accentuat al armatei şi jandarmeriei în alegeri. Opoziţia a cerut şi concursul justiţiei. În al doilea rând, delegaţia naţional-ţărănistă a hotărât darea în judecată a generalului Ştefănescu, comandantul Jandarmeriei, pentru ordinul trimis subalternilor de a folosi armele împotriva candidaţilor Opoziţiei[5].

În anul 1922 memoriul lui Iuliu Maniu adresat regelui Ferdinand a fost trimis după alegerile parlamentare şi nu a avut nici un efect. Din această cauză s-a luat decizia trimiterii memoriului amintit mai sus înainte de alegeri, în speranţa că va avea efectul scontat şi se va organiza un scrutin electoral corect, în linişte şi legalitate. Memoriul din anul 1926 a fost înaintat regelui de către Iuliu Maniu şi Ion Mihalache, în numele celor două partide[6].

Alegerile parlamentare s-au soldat cu victoria partidului de guvernământ al generalului Averescu, care a obţinut, la nivel naţional, 52,09% din numărul total de voturi şi 292 de mandate în Adunarea Deputaţilor. Blocul Naţional-Ţărănesc a obţinut 27,7 % şi 69 de mandate. Liberalii au obţinut doar 7,34 % şi 16 mandate. Peste procentul de 2%, care conform noii legi electorale reprezenta pragul de intrare în Parlament, s-a situat doar Liga Apărării Naţio-

---

[3] *Patria* (Cluj), nr. 90, 27 aprilie 1926, p. 1.

[4] Pamfil Şeicaru, *Istoria partidelor naţional, ţărănist şi naţional-ţărănist*, vol I-II, Madrid, 1963, p. 153.

[5] *Patria*, nr. 105, 18 mai 1926, p. 1.

[6] Idem, nr. 107, 20 mai 1926, p. 1; Redăm principalele lui idei: "Pretutindeni numai armata şi jandarmeria duc campania împotriva partidelor noastre, - jandarmeria activă, care face şi ea parte din oastea ţării. Un ordin îndrăzneţ, al dlui general Ştefănescu, comandantul jandarmeriei, ne scoate de sub protecţia legilor, ne interzic circulaţia, propaganda, tipărirea şi răspândirea de manifeste, chiar publicarea listelor la tribunal. Jandarmul este transformat în arbitrul libertăţilor constituţionale şi aplicării legii electorale. Satele şi oraşele sunt izolate şi imobilizate mai greu ca în vreme de război, iar ofiţerii activi sunt întrebuinţaţi în funcţiuni şi propagande politice. Fruntaşii noştri sunt arestaţi, candidaţii sunt stâlciţi în bătăi şi chiar împuşcaţi (...) În astfel de împrejurări lupta electorală e transformată în atac militar (...) Fără, dar, să facem noi apel la simţul de demnitate al corpului ofiţeresc şi să-l îndemnăm să respingă rolul degradator ce I se rezervă, - conştienţi de primejdia ce ameninţă ţara prin amestecul armatei în politică, ne adresăm înţelepciunii M(ajestăţii) V(oastre) de şef suprem al armatei, implorându-Vă de a interzice de urgenţă orice amestec al armatei şi al jandarmeriei în luptele electorale, aşa cum poruncesc Constituţia şi legile ţării".

nal-Creştine (L.A.N.C.), care a obţinut un procent de 4,97% şi 10 mandate[7].

În Ardeal şi Banat au votat 844.193 alegători din care: P.N.- 341.541 voturi; Guvernul (cartelat cu minorităţile) – 389.511; P.N.L – 28.109; cuziştii – 41.834; socialişti – 17.291; comuniştii – 25.903.

Partidul Naţional a obţinut în Ardeal majorităţi absolute în 7 judeţe din 11 ale Blocului Naţional (8 dacă punem în calcul şi judeţul Bihor asupra căruia vom reveni)[8]. În judeţele cu majoritate absolută a P.N. s-au obţinut 21 mandate de deputaţi, iar în celelalte unde şi-a depus liste a luat câte un mandat (10 mandate), exceptând confuzia voită de la Bihor şi înafară de judeţele Trei Scaune, Odorhei şi Ciuc, cu populaţie majoritar maghiară[9].

În judeţul Satu-Mare s-au înregistrat următoarele rezultate: Partidul Poporului - 22.387 voturi; Ţărăniştii - 7.463; Liga antisemită - 5.878; Blocul muncitoresc - 2.092; liberalii - 1.358; socialiştii - 1.239[10].

La Satu-Mare, la Cameră, lista a fost alcătuită de către Partidul Ţărănesc. La Senat candida Alexandru Breban şi Mihail Pop[11].

În acest context, organizaţia Partidului Naţional din Satu-Mare a obţinut doar un mandat de deputat, prin ţărănistul Florea Ion[12].

În concluzie, se poate afirma că alegerile parlamentare din anul 1926 s-au caracterizat prin intervenţia masivă, chiar cinică, după cum sublinia Pamfil Şeicaru, a aparatului de stat. Guvernul trebuia să obţină cu orice preţ şi orice mijloace procentul de 40%, pentru a beneficia de prima electorală, care-i aducea majoritatea în Parlament. Cu toate că partidele de opoziţie au protestat împotriva abuzurilor şi violenţelor, inclusiv liberalii care i-au adus la putere pe averescani, ele au rămas fără nici un rezultat, fiind doar consemnate în documentele de arhivă şi în presa vremii, pentru posteritate. O situaţie aparte era în Ardeal şi Banat, unde P.N. deţinea monopolul politic. Pentru a-l anihila, Partidul Poporului a încheiat un cartel electoral cu minorităţile naţionale, ceea ce a dus la unele situaţii sensibile între populaţia românească, care s-a simţit înjosită.

Conform hotărârii luate de către Delegaţia Permanentă a fost convocat Congresul general al Partidului Naţional în şedinţă extraordinară pentru data de 10 octombrie 1926, orele 11 dimineaţa. La Congres aveau dreptul să participe, conform statutului membrii Delegaţiei Permanente, senatorii şi deputaţii în exerciţiu şi delegaţii aleşi de către comitetele judeţene ale partidului. Conform art. 36 din statut delegaţii erau aleşi de către comitetul judeţean, care era convocat special în acest scop. Fiecare delegaţie judeţeană avea dreptul să trimită, pe lângă parlamentarii aleşi şi un număr de delegaţi egal cu numărul de deputaţi pe care îi avea judeţul respectiv[13].

Congresul Partidului Naţional, desfăşurat la data de 10 octombrie 1926, în sala Transilvania din Bucureşti, a aprobat cu aclamaţii fuziunea, principiile generale şi statutul Partidului Naţional Ţărănesc. Simultan, a avut loc, în sala Amiciţia, tot din capitală, Congresul Partidului Ţărănesc, care a ratificat şi el fuziunea celor două partide. Iuliu Maniu a prezentat un istoric al fuziunii şi a tratativelor, începând cu anul 1918, subliniind necesitatea ei. I. Lugoşianu, secreta-

[7] *Gazeta de Duminecă* (Şimleu Silvaniei), nr. 21-22, 6 iunie 1926; Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Naţional Ţărănesc*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1994, p. 45.

[8] *Patria*, nr. 112, 28 mai 1926, p. 1.

[9] Idem, nr. 117, 3 iunie 1926, p. 1.

[10] *Gazeta de Duminică*, nr. 21-22, 6 iunie 1926, p. 5.

[11] *Patria*, nr. 104, 16 mai 1926, p. 1.

[12] *Gazeta de Duminecă*, nr. 30, 25 iulie 1926; Marcel Ivan, *Evoluţia partidelor noastre în cifre şi grafice. 1919-1932*, Sibiu, 1934, tabelul V.

[13] *Gazeta de Duminecă*, nr. 40-41, 10 octombrie 1926, p. 3.

rul P.N. a dat citire proceselor verbale ale fuziunii și programul de partid, după care supune la vot moțiunea prin care se ratifică fuziunea. Se citește, apoi, scrisoarea lui Nicolae Iorga, în care se pronunță împotriva fuziunii. Scrisoarea a fost primită cu proteste. La fel și organizația P.N. din Dolj s-a pronunțat, tot printr-o scrisoare, împotriva fuziunii. La lucrări sosesc congresiștii țărăniști. Ion Mihalache, Nicolae Lupu și Grigore Iunian sunt aduși pe brațe și „bătuți cu flori". Congresul P.N. a primit cu aclamații și entuziasm fuziunea, după care Iuliu Maniu aduce elogii lui Ion Mihalache și Nicolae Lupu[14].

Iuliu Maniu devine președinte al noului partid, iar Ion Mihalache îl seconda în calitate de vicepreședinte. Astfel, prin realizarea fuziunii lua ființă cel mai mare partid de mase din România, cu o vastă plajă electorală, având în vedere că 80% din populația țării trăia în mediul rural. Totodată, noul partid s-a dovedit capabil să asigure rotativa guvernamentală, alături de P.N.L., celălalt mare partid al României interbelice, care deținea hegemonia politică în țară, datorită lui Ion I. C. Brătianu, marele om politic care se afla în fruntea partidului liberal. Urma o puternică și aspră luptă politică pentru ca noul partid să fie chemat la guvernare, ceea ce s-a întâmplat numai peste doi ani, în noiembrie 1928.

Între timp, în Ardeal și Banat au loc întruniri politice, reorganizări de filiale și Congrese județene, în cadrul acțiunii de realizare a fuziunii și la nivel local a P.N. cu P.Ț.

Pe data de 15 martie 1927, în Sala mare a Teatrului „Ștefan cel Mare" din Baia Mare are loc Congresul județean al organizației județene a P.N.Ț. din județul Satu-Mare. Au participat delegați din întreg județul, reprezentând 197 organizații. Din partea conducerii centrale a fost delegat să participe fruntașul politic Mihai Popovici. El expune situația politică din județ și împrejurările în care fruntașul politic țărănist a depus listele de candidați la alegerile parlamentare din mai 1926. Cu toate că existau unele divergențe între organizațiile celor două partide fuzionate, organizația locală a ratificat cu unanimitate fuziunea P.N. cu P.Ț. și crearea noii organizații P.N.Ț. După adoptarea a două moțiuni, dintre care una era pentru ca Ștefan Cicio Pop să primească mandatul de senator de drept în Parlamentul României, s-a trecut la alegerea noului Comitet județean al P.N.Ț. din Satu-Mare. În funcția de președinte a fost ales fruntașul politic Mihai Popovici. Vicepreședinți au fost aleși Alexandru Breban, protopop în Baia Mare, Mihai Pop, avocat în Satu-Mare și Andrei Doboși, avocat în Satu-Mare. Secretari generali au fost aleși Mircea Augustin, notar public, Ștefan Darabant, avocat, decan, Satu-Mare, Coriolan Bohățiel, avocat în Baia Mare. Membrii de drept în Comitet erau Alexiu Pocol, fost senator și Gavril Oșianu, fost deputat, avocat în Baia Mare[15].

Ideea noului prim-ministru, Alexandru Averescu de a prezida un guvern de uniune națională nu a fost îmbrățișată nici de către ceilalți lideri politici, el fiind nevoit să demisioneze pe data de 4 iunie 1927. În noaptea de 4/5 iunie regele Ferdinand l-a însărcinat cu formarea guvernului pe prințul Barbu Știrbei[16].

Noul premier a luat legătura cu șefii de partide. După discuțiile pe care le-a avut cu Iuliu Maniu, la locuința liderului național-țărănist, în noaptea de 4/5 iunie, noul prim ministru a declarat presei că la 30 de zile după dizolvarea Parlamentului vor fi organizate alegeri parlamentare libere. Partidul condus de Nicolae Iorga, însă, pe data de 5 iunie, a refuzat să intre la guvernare.

În după amiaza zilei de 5 iunie noul guvern are o primă ședință. Se hotărește ca alegerile să aibă loc pe data de 7 iulie 1927, se desființează cenzura presei și sunt repuse în drepturi consiliile comunale dizolvate. Totodată, noul guvern a desființat ministerele pentru provincile istorice.

---

[14] *Patria*, nr. 224, 12 octombrie 1926, p. 1.

[15] Idem, nr. 55, 17 martie 1927, p. 3.

[16] Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 78.

Conducerea P.N.Ţ. a hotărât să intre în noul guvern cu scopul de a controla legalitatea şi libera desfăşurare a alegerilor. În primă fază, au intrat în guvern Mihai Popovici la Finanţe, Pan Halippa la Muncă, Grigore Iunian la Sănătate şi Sever Dan subsecretar de stat la Domenii[17]. În cele din urmă, Sever Dan a fost mutat ca secretar de Stat la Finanţe, Pan Halippa la Lucrări Publice şi Gr. Iunian la Muncă şi Cooperaţie. La preluarea ministerului de Finanţe, fruntaşul P.N.Ţ. Mihai Popovici declara următoarele: „N-am venit la acest departament pentru a aplica un program şi o doctrină economico-financiară. Alegerile vor indica directivele ce vor fi puse în aplicare la acest minister. Până atunci vom munci cu toţii la aplicarea legilor existente şi vom contribui în egală măsură la buna funcţionare a mecanismului de stat". Noul ministru a făcut, apoi, apel la funcţionari, rugându-i să depună aceaşi zel ca şi până atunci, subliniind, totodată, egalitatea de tratament ce trebuie acordată tuturor cetăţenilor, indiferent de culoarea politică sau clasă socială[18].

Prin Înaltul Decret Regal nr. 1.858 din 5 iunie 1927, publicat în Monitorul Oficial din 6 iunie 1927 s-a anunţat dizolvarea Parlamentului şi organizarea de noi alegeri, la data de 7 iulie la Adunarea Deputaţilor şi în zilele de 10-14 iulie, pentru Senat. Noul parlament era convocat la Bucureşti pe data de 27 iulie. Decretul a fost trimis tuturor prefecţilor, care le-au trimis mai departe pretorilor, primarilor oraşelor şi notarilor, care erau rugaţi să facă publice dispoziţiile decretului. De asemenea, erau rugaţi să-şi îndeplinească îndatoririle pe care le aveau în vederea derulării în bune condiţii a campaniei electorale[19].

La ordinul lui Ion I.C. Brătianu, pentru a forţa căderea guvernului condus de cumnatul său Barbu Ştirbei, pe data de 20 iunie 1927, şi-au înaintat demisia miniştrii liberali Ioan I. Lapedatu, I. Inculeţ, Dimitriu, G. Cipăianu, Stelian Popescu, „liberaloizii" C. Argetoianu şi N. Lupu. Înainte cu o oră de demisie, secretariatul P.N.Ţ. a remis lui Ion I. C. Brătianu o scrisoare în care declara ca inacceptabile propunerile de colaborare ale liberalilor. Cercurile apropiate Palatului afirmau că Ion I. C. Brătianu va fi însărcinat cu formarea noului guvern, ceea ce s-a şi întâmplat în seara aceleiaşi zile. Comitetul Central Executiv al P.N.Ţ. hotăreşte schimbarea tacticii electorale, prin îndreptarea luptei împotriva liberalilor[20].

Campania electorală a fost, la fel ca celelalte de până atunci, plină de abuzuri şi amestec al administraţiei locale, îndreptate, în special, asupra candidaţilor P.N.Ţ. În acest sens, Biroul electoral central pentru Ardeal şi Banat al P.N.Ţ. a adresat o circulară organizaţiilor judeţene, în care le ruga să comunice toate abuzurile care se comiteau în campania electorală, telefonic, telegrafic sau prin curier, la sediul P.N.Ţ. din Cluj[21].

Cu toate ingerinţele guvenului liberal, candidaţii P.N.Ţ. au încercat să-şi facă cunoscută oferta electorală. Candidatul P.N.Ţ. Gavril Oşianu, avocat în Baia Mare, trimitea o telegramă ministrului de Interne, în care sublinia că „prefectul preot din Sălaj (este vorba de Ioan Ossian directorul Liceului „Simion Bărnuţiu" din Şimleu Silvaniei, care terminase şi Facultatea de Teologie –n.n.) în mod ilegal" a oprit circulaţia automobilelor şi că l-a escortat afară din judeţ[22].

Deşi au fost opriţi de jandarmi să ia contact cu alegătorii din judeţul Satu Mare şi ameninţaţi cu împuşcarea, fruntaşii politici Alexandru Vaida Voevod au forţat coloanele de jandarmi. Ei au reuşit, cu toate că li s-a interzis, să organizeze o mare adunare electorală la Şomcuta Mare[23].

[17] *Patria*, nr. 97, 7 iunie 1927, p. 1.

[18] Idem, nr. 99, 9 iunie 1927, p. 1; S.J.A.N. Cluj, *fond Valeriu Branişte*, inv. nr. 9, dos. 95, f. 1..

[19] Arhivele Naţionale Bihor (în continuare S.J.A.N. Bihor), *fond Prefectura judeţului Bihor. Prefect-administrative*, dos. 51/1927.

[20] *Patria*, nr. 110, 23 iunie 1927, p. 1.

[21] Idem, nr. 113, 28 iunie 1927, p. 1.

[22] Arhivele Naţionale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), *fond M.A.I.*, dos. 769/1927, f. 12.

[23] *Patria*, nr. 114, 29 iunie 1927, p. 1.

Cu toate ingerințele guvernanților, electoratul românesc din Ardeal și Banat a fost din nou la înălțime, votând cu P.N.Ț., care a obținut majorități absolute în județele Alba, Cluj, Someș, Sălaj, Năsăud, Fărăraș, Caraș, Severin și Satu-Mare. De asemenea, în județele Târnava Mică, Sibiu, Timiș-Torontal și Hunedoara, P.N.Ț. a obținut majoritate relativă. P.N.L. a obținut majoritate absolută doar în județul Maramureș și majoritate relativă în județele Bihor, Arad și Turda[24]. Așadar, după cum se poate observa, P.N.L. a obținut victoria doar în județele din care s-au reclamat și cele mai numeroase ilegalități.

Fruntașii politici ai P.N.Ț., Iuliu Maniu și Alexandru Vaida Voevod au fost, din nou, locomotivele partidului, obținând câte 3 mandate fiecare: Iuliu Maniu la București, Sălaj și Alba; Vaida Voevod la Bihor, Năsăud și Cluj. Tot 3 mandate a obținut și Aurel Vlad: la Caraș, Hunedoara și Sibiu. Mihai Popovici a obținut două mandate: la Satu-Mare și Someș.

În județul Satu Mare, organizația P.N.Ț. a obținut 19.218 voturi, ceea ce reprezenta 45,68% din numărul total de voturi. Cu toate acestea a obținut un singur mandat de deputat, prin Mihai Popovici[25].

Ceilalți deputați aleși în județul Satu-Mare au fost Nicolae Săveanu, Dr. Teofil Dragoș, Dr. Tdopopescu, Dr. Ion Tibli, liberali; Dr. Arpad, șvab[26].

În urma desfășurării campaniei electorale și a abuzurilor guvernului liberal, Biroul Electoral Central pentru Ardeal și Banat al P.N.Ț. cere tuturor președinților organizațiilor județene să înainteze de urgență o situație detaliată asupra modului cum s-au desfășurat alegerile, răspunzând la următoarele probleme: 1) Repartiția secțiilor de votare; 2) Numele magistraților, președinților secțiilor de votare; 3) Numele comandanților forțelor publice (armată, jandarmerie); 4) Toate abuzurile și ilegalitățile, însoțite de dovezi; 5) Rezultatul pe secții de votare; 6) Alte observații în legătură cu desfășurarea alegerilor[27].

Concluzia cea mai edificatoare asupra desfășurării alegerilor parlamentare din iulie 1927 este relevată de C. Argetoianu în memoriile sale. El subliniază că alegerile au dovedit, printre altele, că 15 zile erau suficiente în România pentru un guvern, ca să-și „fabrice" o majoritate „zdrobitoare" în Parlament și că de lungimea campaniei electorale nu profitau decât partidele de opoziție[28].

În toamna anului 1927, conducerea P.N.Ț. a luat hotărârea să înceapă în întreaga țară o vastă campanie de răsturnare a guvernului liberal, apelându-se la sprijinul tuturor categoriilor sociale. În acest scop, s-a anunțat organizarea primului Congres General al partidului de după realizarea fuziunii, pe data de 20 noiembrie, la Alba Iulia, oraș care reprezenta simbolul reîntregirii neamului românesc. Congresul era conceput și ca o mare întrunire de opoziție față de guvernul liberal și la el urmau să participe un număr foarte mare de cetățeni[29].

Comitetul Central Executiv al P.N.Ț., parlamentarii și delegații județeni s-au întrunit pe data de 20 noiembrie la București pentru a protesta împotriva măsurilor „ilegale" ale guvernului, care a interzis organizarea Congresului la Alba Iulia. În rezoluția adoptată, se constata că guvernul, prin introducerea cenzurii și suprimarea dreptului de întrunire, „a tulburat funcționarea regimului constituțional". Că prin politica sa economică și socială, guvernul libe-

[24] Idem, nr. 123, 11 iunie 1927, p. 1.

[25] Marcel Ivan, *Evoluția partidelor noastre în cifre și grafice. 1919-1932*, Sibiu, 1932, tabelul V; Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (în continuare A.C.N.S.A.S.), *fond Documentar*, dos. 10.763, f. 86; *Gazeta de Duminecă*, nr. 28, 17 iulie 1927.

[26] *Gazeta de Duminecă*, nr. 28, 17 iulie 1927, p. 3.

[27] *Patria*, nr. 126, 14 iulie 1927, p. 2.

[28] Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol VIII (1926-1930), Editura Machiavelli, 1997, p. 151.

[29] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 84

ral „paralizează forţele productive ale ţării. Consideră demiterea guvernului „ca o necesitate imperioasă". Pentru îndeplinirea scopului propus, P.N.Ţ. a hotărât să folosească toate mijloacele legale, inclusiv „rezistenţa cetăţenească".

Cu toate că guvernul a luat toate mijloacele pentru a nu se organiza nici o manifestaţie, de pe străzile Capitalei s-au adunat, în plină şedinţă a conducerii, la sediul P.N.Ţ. mii de persoane. Fruntaşii partidului au ieşit la balcon, însă manifestaţia nu a durat mai mult de 10 minute, deoarece a fost împrăştiată de către trupele de jandarmi[30].

În iarna anului 1928 conflictele dintre puterea liberală şi opoziţia naţional-ţărănistă iau amploare. Sub aceste auspicii, pe data de 25 ianuarie, se deschideau lucrările Parlamentului. Ele au fost precedate de o consfătuire a majorităţii. De asemenea, Sfatul parlamentar al P.N.Ţ. a ţinut o consfătuire, hotărând tactica luptei parlamentare şi atitudinea partidului faţă de proiectele de legi ce urmau a fi prezentate de guvern în noua sesiune[31].

Lupta parlamentară a luat accente nemaiîntâlnite până atunci din timpul dezbaterilor Constituţiei din 1923. În şedinţa Camerei din data de 12 februarie 1928 au fost excluşi de la lucrări, pentru 30 de zile, deputaţii P.N.Ţ. Mihai Popovici, Pompiliu Ioaniţescu, Virgil Madgearu, Sever Bocu şi Aurel Dobrescu. Momentul culminat al conflictului politic l-a constituit excluderea fruntaşului politic Alexandru Vaida-Voevod, tot pentru 30 de zile. În urma acestei decizii, Iuliu Maniu declară, de la tribuna Parlamentului, că Vaida-Voevod reprezenta în Cameră, prin trecutul său, întreg Ardealul şi Banatul. Excluderea lui era văzută de fruntaşii politici ai P.N.Ţ. ca un ultragiu adus Ardealului. În semn de solidaritate, toţi parlamentarii ardeleni şi bănăţeni se retrag cu toţii din forul legislativ, pe durata excluderii lui Vaida-Voevod[32].

Pe data de 7 aprilie 1928, conducerea P.N.Ţ. anunţa că adunarea de la Alba Iulia, convocată pe data de 22 aprilie era amânată pentru ziua de 6 mai, pentru organizarea ei în condiţii cât mai bune. Totodată, s-a hotărât organizarea în aceeaşi zi, a altor cinci adunări regionale în celelalte provincii istorice: la Bucureşti, Iaşi, Cernăuţi, Craiova şi Brăila[33].

Cu ocazia organizării adunării de la Alba, unde urma să aibă loc primul Congres general al P.N.Ţ. după fuziunea din octombrie 1926, secretariatul general al partidului a hotărât baterea unei insigne pe care toţi participanţii să o poarte „ca semn de identitate", mai ales în timpul desfăşurării adunării de la Alba Iulia. Participanţii la Congres erau rugaţi să anunţe pentru încartiruire cu 8 zile înainte pe dr. Ioan Pop, deputat de Alba Iulia. Totodată, fiecare participant era anunţat să-şi ceară legitimaţiile, care se găseau la organizaţiile de plasă[34].

Comitetul de încartiruire aflat sub preşedinţia fruntaşului politic Ioan Pop a organizat 6 sectoare în zona oraşului Alba Iulia. Fiecare sector era compus din 10-15 sate. Sectorul Ighiu încartiruia zona munţilor Apuseni, Bihorul şi o parte a Ardealului de Nord. Participanţii erau aşteptaţi să sosească pe parcursul zilei de 5 mai. Intrarea în oraşul Alba Iulia s-a făcut în dimineaţa zilei de 6 mai, la orele 8, prin cele 4 intrări ale oraşului[35].

Ziua de 6 mai 1928 a reprezentat o zi de mare însemnătate istorică pentru P.N.Ţ. Dimineaţa, începând cu ora 7, a fost oficiat un Te-Deum în ambele biserici, greco-catolică şi ortodoxă, după care fruntaşii politici ai P.N.Ţ. şi reprezentanţii presei au asistat la impresionanta intrare în oraşul Alba Iulia a participanţilor. Au început să intre în oraşul Alba Iulia grupurile de participanţi încolonaţi pe câte 8 sau 10 rânduri. Participanţii din toate judeţele au intrat în oraş prin cele 7 porţi ale oraşului şi s-au aşezat în jurul celor 5 tribune de unde s-a vorbit apoi

[30] *Patria*, nr. 140, 23 noiembrie 1927, pp. 1-2.
[31] Idem, nr. 12, 17 ianuarie 1928, p. 1.
[32] *Gazeta de Duminecă*, nr. 7-8, 26 februarie 1928, p. 1; *Patria*, nr. 35, 16 februarie 1928, p. 1 şi 6.
[33] *Patria*, nr. 79, 7 aprilie 1928, p. 1; nr. 89, 25 aprilie 1928, p. 3.
[34] *Gazeta de Duminecă*, nr. 19, 29 aprilie 1928, p. 3.
[35] *Patria*, nr. 96, 4 mai 1928, p. 1; nr. 98, 6 mai 1928, p. 1.

poporului adunat. Acest episod al intrării în oraș al participanților a fost cel mai emoționant și i-a mișcat inclusiv pe „cei mai sceptici ziariști englezi"[36].

De la biserică, președintele P.N.Ț., Iuliu Maniu a mers la tribună unde a primit defilarea tuturor grupurilor, după care delegații congresului au intrat în sala destinată acestui scop. Ei au fost viu ovaționați de către toți participanții. Astfel, la orele 10 sunt deschise lucrările primului Congres al P.N.Ț. de la înființarea lui, în anul 1926. Președintele P.N.Ț., Iuliu Maniu este cel care declară deschise aceste lucrări. Au participat 667 de delegați, 78 de parlamentari și 71 șefi de organizații județene. După aprobarea Rezoluției, delegații Congresului s-au deplasat în piața orașului unde mulțimea aștepta, într-o atmosferă solemnă sosirea conducătorilor[37]. Ea era adunată în fața celor 5 tribune și purta pancarte pe care se puteau observa următoarele inscripții: „Vrem libertate, dreptate și egalitate", „Vrem alegeri libere", „Unitate națională", „Vrem guvern Maniu"[38]. La finalul adunării președintele P.N.Ț. Iuliu Maniu a mulțumit presei din țară și străinătate pentru că au venit la Alba Iulia „să vadă aci năzuințele poporului spre civilizație". De asemenea, el mulțumește poporului prezent la Alba Iulia care, spune el, „a dovedit o mare putere de cohesiune morală"[39].

Evident că guvernul liberal a încercat să minimalizeze importanța acestei mari adunări, dar ea a fost, după cum subliniază reputatul istoric Ioan Scurtu, „cea mai mare acțiune de acest fel organizată vreodată de un partid politic din România; ea a dovedit puternica radicalizare a maselor, dorința lor de a lupta pentru înlăturarea guvernului liberal și a impune realizarea unor reforme democratice"[40].

Dintr-o notă informativă a Inspectoratului de Siguranță din Timișoara reiese că P.N.Ț., la fel ca în toamna anului 1918, intenționa să organizeze adevărate gărzi naționale și că la acțiunea de răsturnare a guvernului se vor alătura și toată muncitorimea, ceea ce îi îngrijora pe liberali: „Suntem informați din surse sigure că Partidul Național-Țărănesc a luat măsuri de a organiza gărzi naționale, care vor fi compuse numai din membri de încredere a partidului și aceste gărzi în special vor fi formate din vânători cari posed permise de port arme, și aceste gărzi vor lucra sub conducerea foștilor ofițeri și subofițeri.

În acest scop se va da o Proclamațiune, către Armată, Popor, Jandarmerie și Justiție, iar în urma acestei proclamațiuni, gărzile vor lua ființă și concomitent cu aceasta se vor ține 72 adunări în diferite puncte ale țării. Concomitent cu acestea măsuri se vor asocia la această acțiune, muncitorimea, care va proclama o grevă generală, la care se vor asocia și ceferiștii"[41].

În întreg Ardealul au loc mari adunări, în cadrul cărora se cerea insistent Regenței să desemneze un guvern P.N.Ț., condus de Iuliu Maniu[42].

În acest context politic tensionat, pe data de 8 noiembrie 1928 Regența l-a însărcinat pe Iuiu Maniu să formeze noul guvern. La ieșirea de la audiența pe care o avusese, din nou, la Palat, Iuliu Maniu, însoțit de patriarhul Miron Cristea, declara că a fost însărcinat cu formarea noului guvern. Totodată, a făcut un apel la liniște și ordine. Miile de persoane prezente în fața Palatului Regal l-au luat pe noul prim ministru pe brațe și au pornit spre locuința lui, unde au continuat manifestațiile de bucurie. În coloanele ziarului „Cuvântul", Nae Ionescu sublinia că plecarea guvernului Brătianu nu însemna numai o schimbare de guvern, „ci o prăbușire de sistem". „O revoluție - spune el - a fost înfăptuită, din fericire pentru noi fără prea mari zd-

[36] *Gazeta de Duminecă*, nr. 21, 13 mai 1928, p. 1.

[37] *Ibidem.*

[38] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 96.

[39] *Gazeta de Duminecă*, nr. 21, 13 mai 1928, p.1.

[40] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 98.

[41] A.C.N.S.A.S., *fond Documentar*, dos. 10.739/vol. 1, f. 6.

[42] *Patria*, nr. 243, 6 noiembrie 1928, p. 5; nr. 244, 7 noiembrie 1928, p. 3 și 5; nr. 245, 8 noiembrie 1928, p. 6.

runcinări". Victoria P.N.Ţ. însemna, în concepţia lui, „un mare act de dreptate", care se făcea „conştiinţei morale a ţării"[43].

Era un moment important din istoria P.N.Ţ., deoarece după aproape 10 ani de lupte politice ale celor două partide, Naţional şi Ţărănesc, care au fuzionat în anul 1926, venea şi rândul lor să guverneze ţara. Iuliu Maniu ajungea în cel mai înalt post pe care îl putea râvni un om politic. Era, de fapt, a doua oară în acest post, dacă socotim că şi în perioada 1919-1920 el a fost primul ministru al Transilvaniei prin funcţia de preşedinte al Consiliului Dirigent, organul conducător executiv provizoriu al provinciei. Totodată, lua sfârşit cea mai aspră campanie opoziţionistă de până atunci, începută în anul 1926. Începea o nouă etapă din istoria P.N.Ţ., aceea de a pune în practică promisiunile făcute electoratului în timpul opoziţiei.

Prin Înaltul Decret Regal 9.781, din data de 10 noiembrie 1928, Iuliu Maniu a fost numit preşedinte al Consiliului de Miniştri şi însărcinat cu formarea guvernului. La orele 12, Iuliu Maniu a prezentat Regenţei lista noul guvern[44], care a depus jurământul în aceeaşi zi, la orele 16, în Sala Tronului. De la Palat, membrii noului guvern s-au deplasat la sediu, unde a avut loc prima şedinţă a Consiliu de miniştri, sub preşedinţia lui Iuliu Maniu. El a caracterizat în câteva cuvinte activitatea pe care şi-o propunea guvernul, „care cată a se desfăşura într-un spirit de desăvârşită legalitate, înlăturând ori ce arbitrar". Tot atunci s-a stabilit data noilor alegeri, „astfel, ca Parlamentul nou ales din voinţa liberă a naţiunii să-şi poată începe activitatea cât mai curând". Pentru Cameră a fost stabilită ziua de 12 decembrie, 15 decembrie pentru Senat şi 17 decembrie pentru Colegiul consiliilor comunale. Corpurile legiuitoare erau convocate pe data de 22 decembrie 1928. S-a trecut, apoi, la discutarea şi rezolvarea problemelor stringente ale ţării. Mihai Popovici, noul ministru de Finanţe a fost însărcinat de către guvern să reînceapă imediat negocierile pentru împrumutul extern, care să ducă la stabilizarea monetară, şi să efectueze lucrările premergătoare ale bugetului, pe anul 1929. Datorită faptului că în anumite zone ale ţării, care au fost bântuite de secetă, exista o lipsă acută de hrană, Ion Mihalache, noul ministru al Agriculturii şi Domeniilor a autorizat să se ia toate măsurile pentru ai ajuta pe cei aflaţi în dificultate.

La finalul şedinţei de a doua zi a guvernului Iuliu Maniu a făcut o declaraţie presei în care a expus programul noului guvern. Acesta prevedea, în mare, legalitatea, realizarea împrumutului extern, ajutorarea populaţiei, rezolvarea problemei minorităţilor printr-o lege organică şi a expus principalele direcţii ale politicii externe. El spune că, „politica externă nu este o politică personală sau de partid, ci este politica Ţării". În finalul declaraţiilor sale, Iuliu Maniu spune că noul guvern urma să dea publicităţii un manifest către ţară în care vor fi expuse

[43] Idem, nr. 246, 10 noiembrie 1928, p. 1 şi 6.

[44] Iuliu Maniu a prezentat Regenţei următoarea listă ministerială: Iuliu Maniu - preşedinte al Consiliului de Miniştri; Alexandru Vaida Voevod - ministru de Interne; George G. Mironescu - ministru de Externe; Mihai Popovici - ministru de Finanţe; Grigore Iunian - ministru de Justiţie; Nicolae Costăchescu - ministrul Instrucţiunii Publice; Aurel Vlad - ministrul Cultelor şi Artelor; generalul Henri Cihoski - ministru de Război; Ion Mihalache - ministrul Agriculturii şi Domeniilor; Virgil Madgearu - ministrul Industriei şi Comerţului; generalul Nicolae Alevra - ministrul Comunicaţiilor; Ion Răducanu - ministrul Muncii, Cooperaţiei şi Asigurării Sociale; Sever Dan - ministrul Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale; Pantelimon Halippa - ministru de Stat (pentru Basarabia) şi ad-interim la Lucrări Publice; Sever Bocu - ministru de Stat (pentru Banat); Voicu Niţescu - ministru de Stat (pentru Ardeal); Teofil Sauciuc-Săveanu - ministru de Stat (pentru Bucovina); Ion Lugoşianu - subsecretar de Stat la Preşedinţia Consiliului de Miniştri; D.R. Ioaniţescu - subsecretar de Stat la Ministerul de Interne; Eduard Mirto - subsecretar de Stat la Ministerul de Interne şi Aurel Dobrescu - subsecretar de Stat la Ministerul Agriculturii şi Domeniilor. *Patria*, nr. 247, 11 noiembrie 1928; Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi - 1859 până în prezent - 1995*, Ed. Machiavelli, Bucureşti, 1995, pp. 95-96; S.J.A.N. Bihor., *fond Prefectura judeţului Bihor. Prefect-administrative*, dos. 15/1928, f 12.

„principiile sale de guvernământ" Mulțumește, apoi, ziariștilor, care au contribuit „la realipirea acestei evoluțiuni politice", asigurându-i, totodată, de faptul că îi va sta tot timpul la dispoziție și că libertatea presei va fi garantată de către noul guvern[45].

Până la data de 14 noiembrie 1928 sunt numiți și au depus jurământul noii prefecți de județe[46], fruntași de seamă ai P.N.Ț. Instalarea lor în funcții au constituit adevărate sărbători locale.

Pe data de 16 noiembrie 1928, în Sala Prefecturii din Satu-Mare a avut loc instalarea prefectului Andrei Doboși. Numirea lui în fruntea județului a fost primită „cu simpatie" chiar și de către adversarii politici[47].

Proaspăt instalați în funcție, prefecții primesc o telegramă din partea lui Alexandru Vaida Voevod, ministrul de Interne, pe data de 19 noiembrie 1928. Începuse campania electorală și ministrul de Interne subliniază că a primit reclamații din unele județe că propaganda electorală a partidelor de Opoziție nu se bucura de deplina libertate. Afirmă că a dispus cercetarea imediată a reclamațiilor „fără a prejudeca asupra temeiniciei unor asemenea reclamațiuni". Ținea, însă, să facă cunoscut prefecților că guvernul național-țărănesc „care a luptat în opoziție, cu atâta îndârjire, pentru principiul deplinei libertăți a alegerilor", avea „cu atât mai vârtos" datoria „de a apăra sincer această libertate, pentru ca ea să ajungă a fi o realitate". Guvernul era hotărât să nu aprobe și să reprime orice violențe sau orice fel de abuzuri în campania electorală, „Chiar numai amenințări, ingerințe și orice restricții cari constituie un atentat la libertatea alegerilor". Îi ruga să ia măsuri stricte pentru garantarea liberei propagande electorale a tuturor partidelor și libertate al alegerilor. Să evite orice „inconveniente și reclamațiuni", făcându-le cunoscut că erau personal răspunzători de menținerea ordinii și liniștii pe tot parcursul campaniei electorale"[48].

În aceeași zi, Consiliul de Miniștri a luat decizia ridicării cenzurii asupra tuturor publicațiilor și a stării de asediu din regiunile în care se afla în vigoare, cu excepția unei fâșii de 10-15 km în zonele de frontieră. Iuliu Maniu lua decizia tot în vederea bunei și corectei desfășurări a campaniei electorale[49].

Conducerea P.N.Ț. a decis să încheie carteluri electorale cu mai multe grupări politice. În primul rând, a încheiat cartel electoral cu Partidul German din România și cu Partidul Social Democrat. Cele două partide au participat în alegeri sub semnul electoral al P.N.Ț. Comitetul Executiv Central al P.N.Ț. a decis să acorde partidului german 12 mandate, iar social-democraților 9 mandate. Pactul electoral se referea exclusiv la campania electorală și nu prevedea nici un angajament de ordin politic după alegeri[50]. De asemenea, P.N.Ț. a încheiat cartel electoral cu Partidul Popular Maghiar din România (dr. Keckermethy Istvan), cu Gruparea gazetarilor independenți[51] și cu evreii[52].

---

[45] *Gazeta de Duminecă*, nr. 47, 28 noiembrie 1928, p. 2-3.

[46] În Ardeal și Banat au fost numiți prefecți de județe următorii fruntași politici ai P.N.Ț.: 1). Ioan Pop - la județul Alba; 2) Iustin Marșieu - Arad; 3) Iosif Maiorescu - Bihor; 4) Aron Suciu - Brașov; 5) Alexandru Bojinca - Caraș; 6) Aurel Stețiu - Ciuc; 7) Adam Popa - Cluj; 8) Nicolae Vlaicu - Făgăraș; 9) Ștefan Rozvan - Hunedoara; 10) Gavril Iuga - Maramureș; 11) Ioan Vescan - Mureș; 12) Vasile Buta - Năsăud; 13) Alexandru Aciu - Sălaj; 14) Andrei Doboși - Satu-Mare; 15) Ionel Mocioni - Severin; 16) Coriolan Ștefan - Sibiu; 17) Victor Munteanu - Someș; 18) Liviu Cigăreanu - Timiș-Torontal; 19) Aurel P. Bănuțiu - Târnava Mare; 20) Zaharia Boilă - Târnava Mică; 21) Nicolae Crăciun - Trei Scaune; 22) Ion Miclea - Turda. *Patria*, nr. 250, 15 noiembrie 1928, p. 1; nr. 251, 16 noiembrie 1928, p. 4.

[47] Idem, nr. 255, 20 noiembrie 1928, p. 4.

[48] A.N.I.C., *fond M.A.I.*, dos. 699/1928, f. 1-2.

[49] *Patria*, nr. 256, 21 noiembrie 1928, p. 1; nr. 257, 22 noiembrie 1928, p. 1.

[50] Idem, nr. 258, 24 noiembrie 1928, p. 1.

[51] I. Scurtu, *op.cit.*, p. 107.

[52] Vezi anexa. Noi am primit documentul și traducerea în limba română prin amabilitatea preotului

Candidaturile P.N.Ţ. pentru Ardeal şi Banat s-au decis la Cluj, de către Biroul electoral al partidului. Candidaturile trebuiau depuse până la 22 noiembrie la Biroul electoral regional din Cluj şi până cel târziu pe 30 noiembrie la Tribunalul judeţelor respective. Din Biroul electoral din Cluj făceau parte, printre alţii, Gheorghe Crişan, secretarul general al organizaţiilor P.N.Ţ. din Ardeal şi Banat, miniştrii Sever Dan, Sever Bocu şi Voicu Niţescu. Chiar Vaida Voevod s-a deplasat personal câteva zile la Cluj cu scopul de a stabili lista definitivă a candidaturilor pentru Ardeal şi Banat, împreună cu fruntaşii politici amintiţi mai sus. Având în vedere şi cartelul electoral, întocmirea listelor de candidare nu s-a dovedit uşoară. Partidul ajunsese la guvernare, iar pretenţiile celor care luptaseră în Opoziţie erau mari. Biroul electoral regional a fost cel care şi-a spus ultimul cuvânt.

Organizaţia P.N.Ţ. Satu Mare venea în faţa electoratului cu următoarea listă de candidaţi: pentru Camera Deputaţilor - Mihai Popovici, fost ministru de Finanţe, Alexandru Breban, Augustin Popa, Victor Marc, Emil Pop; la Senat - Coriolan Bohăţiel[53].

Se pare că lista de candidaţi a suferit o modificare ulterior publicării ei în presă, pe locul 3 intrând Mihail Pop, după cum reiese din rezultatele alegerilor.

Pe data de 30 noiembrie 1928, după stabilirea candidaţilor, conducerea P.N.Ţ. a dat publicităţii manifestul electoral al guvernului pe care-l conducea, în care erau schiţate proiectele de refacere economică a ţării. Se prevedea descentralizarea administrativă, printr-o nouă lege, reorganizarea departamentelor şi a tuturor instituţiilor autonome. De asemenea, independenţa justiţiei, reorganizarea şi înzestrarea armatei, ridicarea morală şi culturală a ţării, ajutorarea invalizilor şi văduvelor de război, ajutorarea şi încurajarea clasei mijlocii, a micilor întreprinzători şi meseriaşi, încurajarea producţiei.

Având în vedere imensul potenţial agricol şi faptul că în acest sector era angrenată majoritatea populaţiei, s-a stabilit că agricultura era ramura economică prioritară în care trebuia investit, catalogând-o ca bază a economiei naţionale. Se preconiza înfiinţarea creditului funciar, în scopul valorificării produselor agricole şi pentru achiziţia maşinilor şi utilajelor moderne atât de necesare gospodăriilor agricole şi modernizării agriculturii. De asemenea, creşterea animalelor, viticultura şi pomicultura urmau să constituie o preocupare specială a guvernului naţional-ţărănesc, datorită rolului lor fundamental într-un regim al proprietăţilor funciare mici şi mijlocii. Urmau să fie puse în valoare terenurile inundabile prin îndiguiri, înfiinţarea de pescării. Se prevedea, de asemenea, exploatarea pădurilor.

În domeniul industrial se prevedeau tarife vamale reduse şi întocmite pe baza unei protecţii a industriei naţionale. Legile economice din anul 1924 urmau să fie revizuite, pentru a se realiza egalitatea de tratament între capitalul românesc şi cel străin.

Alte proiecte prevăzute în programul de guvernare al P.N.Ţ. erau reorganizarea C.F.R., a Poştei, telegrafului, telefoniei şi a porturilor, prin organizarea lor ca întreprinderi autonome.

O importanţă deosebită era acordată stabilizării leului, prin obţinerea unui împrumut extern şi controlului cheltuielilor publice.

Se dorea închegarea unei unităţi sufleteşti a ţării şi adoptarea unei legi a minorităţilor etnice, „potrivit aşezării noastre constituţionale şi vremii în care trăim, tradiţiei şi spiritului de toleranţă a poporului român".

În domeniul politicii externe se prevedea că România trebuia să-şi continue alianţele tradiţionale, subliniindu-se că acest domeniu nu era apanajul partidelor politice, „ci a ţării"[54].

În aceste condiţii, alegerile parlamentare s-au soldat cu victoria categorică a listelor P.N.Ţ. La alegerile pentru Adunarea Deputaţilor din 12 decembrie 1928, din totalul de 2.840.041

Cristian Borz din Bădăcin, Sălaj, satul lui Iuliu Maniu.

[53] *Patria*, nr. 266, 4 decembrie 1928, p. 1; nr. 270, 9 decembrie 1928, p. 12.

[54] Idem, nr. 263, 30 noiembrie 1928, pp. 1-2.

voturi pe țară au fost anulate doar 53.321, ceea ce reprezenta 1,88%, mult mai mic față de alte alegeri. Din totalul voturilor valabil exprimate, P.N.Ț. a obținut 2.208.518 voturi, reprezentând 77,76%. P.N.L. s-a clasat pe locul al doilea cu doar 185.514 voturi, reprezentând 6,53% din numărul total de voturi. Pe locul III s-a clasat Partidul Maghiar din România cu 171.071 voturi, reprezentând 6, 02%. Pe locul IV s-a clasat Partidul Țărănesc condus de N. Lupu, care a obținut 71.196 voturi, reprezentând 2,51 %. A mai trecut pragul electoral doar coaliția Iorga-Averescu, care a obținut 70.654 voturi, reprezentând 2,41%. Blocul Muncitoresc-Țărănesc (comuniștii) au obținut doar 1,35%, iar L.A.N.C. 1,14%.

Beneficiind și de prima electorală, listei P.N.Ț. i-a revenit 348 de mandate în Adunarea Deputaților. Pe locul II la numărul de mandate s-a clasat Partidul Maghiar din România, deoarece a obținut majoritatea absolută în 3 județe (Ciuc, Odorhei și Trei Scaune). De asemenea, a mai obținut câte un mandat aproape în toate județele din Ardeal și Banat (Arad, Bihor, Brașov, Cluj, Mureș, Sălaj, Satu-Mare, Târnava Mică și Turda). În schimb, celelalte partide nu au câștigat nici un mandat de deputat în Ardeal și Banat, ceea ce denotă slaba lor organizare și priză la electorat, atunci când erau în opoziție. P.N.L. a obținut, în celelalte provincii doar 13 mandate, partidul condus de N. Lupu 5 mandate și tot 5 mandate a obținut și coaliția partidelor conduse de N. Iorga și Alexandru Averescu[55].

Organizația P.N.Ț. din județul Satu Mare a obținut un procentaj de 66,96% din numărul total de voturi și astfel a primit 5 mandate de deputat, din cele 6: Mihai Popovici, Alexandru Breban, Mihail Pop, Augustin Popa, Victor Marc[56]. Un mandat de deputat a revenit și Partidului Maghiar, în speță candidatului Paal Arpad[57].

La Senat a primit mandatul fruntașul politic național-țărănist Coriolan Bohățiel[58].

Datorită valului de speranțe într-un trai mai bun și o înțelegere greșită a democrației, în multe localități din țară oamenii au început să-și facă singuri dreptate, încălcând legea. Situația economică devenea din ce în ce mai precară, șomajul era în creștere și în țară bântuia foametea.

La începutul lunii ianuarie 1929, guvernul a luat măsura urgentă prin Comisia centrală de aprovizionare să se trimită, pe lângă cele 10 vagoane trimise deja, încă 50 de vagoane de porumb pentru localitățile sătmărene lovite de foamete. Prefectul județului, Andrei Doboși, s-a implicat cu multă responsabilitate și abnegație în rezolvarea acestei grave probleme[59].

Într-un interviu acordat presei, președintele organizației P.N.Ț. Satu Mare, Mihai Popovici, care îndeplinea funcția de ministrul de Finanțe, explică domeniile unde au fost plasați banii primiți din împrumutul extern realizat la 2 februarie 1929[60].

Un moment deosebit pentru P.N.Ț. din Ardeal și Banat, ca de fapt pentru întreaga țară, l-a constituit organizarea Serbărilor Unirii, pe data de 20 mai 1929. Se sărbătoreau cei 10 ani scurși de la realizarea Marii Uniri de la 1 decembrie 1918, eveniment care desăvârșea procesul de realizarea a statului național unitar român. Serbările nu au avut loc pe data de 1 decembrie 1928 datorită lipsei de timp pentru a le organiza, fiindcă guvernul Maniu venise la putere pe data de 10 noiembrie 1928. În plus, țara era în plină campanie electorală. Așadar, guvernul a luat hotărârea de a amâna alegerile până în luna mai 1929.

[55] Idem, nr. 275, 15 decembrie 1928, p. 8; lista deputaților și supleanții a fost publicată în Monitorul Oficial nr. 2 din 6 ianuarie 1929, pp. 64-75.

[56] Marcel Ivan, Evoluția partidelor politice noastre politice în cifre și grafice. 1919-1932, Sibiu, 1934, tabelul V; Gazeta de Duminecă, nr. 52 din 23 decembrie 1928 și nr. 1 din 1 ianuarie 1929; Patria, nr. 277, 18 decembrie 1928, p. 4.

[57] Gazeta de Duminecă, nr., 52, 23 decembrie 1928, p. 8.

[58] Patria, nr. 277, 18 decembrie 1928, p. 3.

[59] Idem, nr. 17, 24 ianuarie 1929, p. 5.

[60] *Idem, nr. 88, 21 aprilie 1929, p. 1.*

În şedinţa Camerei din data de 13 iulie 1929, Iuliu Maniu anunţă că sesiunea parlamentară se prelungea până la data de 27 iulie[61]. În ultima săptămână a sesiunii au fost adoptate două legi foarte importante, o nouă lege de organizare administrativă şi legea privind organizarea ministerelor. Proiectul de lege administrativă a fost votat de Adunarea deputaţilor în şedinţa din 21 iulie, de Senat la 25 iulie, iar legea privind organizarea ministerelor pe data de 28 iulie.

Publicată pe data de 3 august 1929, legea administrativă menţinea vechile forme de organizare, comuna şi judeţul, care aveau personalitate juridică. Noutatea legii consta în înfiinţarea a 7 unităţi administrative numite directorate. Reşedinţa lor era în Bucureşti, Chişinău, Cernăuţi, Cluj, Craiova, Iaşi şi Timişoara. Ele coordonau şi controlau activitatea serviciilor deconcentrate de pe teritoriul respectiv, cu excepţia celor privind armata, politica externă şi justiţia. Legea tindea spre o extindere a autonomiei locale şi a descentralizării administrative. Legea organizării ministerelor era adoptată în concordanţă cu legea administrativă. Ea prevedea descentralizarea tuturor departamentelor, cu excepţia ministerelor de Justiţie, Război şi Externe. În fruntea Directoratului Transilvaniei, care avea sediul la Cluj, a fost numit fruntaşul politic Aurel Dobrescu, iar în fruntea celui din Banat, care avea sediul la Timişoara, fruntaşul politic Sever Bocu[62].

Pe data de 7 octombrie 1929 deceda regentul Gheorghe Buzdugan, iar pe data de 9 octombrie, la sugestia lui Iuliu Maniu, majoritatea parlamentară a P.N.Ţ. l-a votat ca regent pe Constantin Sărăţeanu[63]. În urma acestei numiri, Opoziţia a început un atac virulent, în special împotriva ministrului de Finanţe Mihai Popovici, care era rudenie apropiată cu Sărăţeanu. În aceste condiţii, fruntaşul politic naţional-ţărănist Mihai Popovici şi-a înaintat demisia din funcţia de ministru, pe data de 15 octombrie. După un scurt interimat al lui Iuliu Maniu, la conducerea Ministerului de Finanţe a fost desemnat Virgil Madgearu, care până atunci îndeplinise funcţia de ministru al Industriei şi Comerţului[64]. Aplicând în practică noua lege de reorganizare a ministerelor, începând cu data de 14 noiembrie 1929 guvernul avea doar 10 ministere, cel mai mic număr din întreaga perioadă interbelică[65].

---

[61] *Idem, nr. 153, 14 iulie 1929, p. 5.*

[62] Idem, nr. 164, 28 iulie 1929, p. 3; I. Scurtu, *op. cit.*, pp. 136-138; În Ardeal şi Banat existau două Directorate. Repartiţia judeţelor pe Directorate a fost publicată în Monitorul Oficial din 7 ianuarie 1930. Directoratul IV, cu sediul la Cluj, avea în componenţă următoarele judeţe: Alba, Braşov, Ciuc, Cluj, Făgăraş, Hunedoara, Maramureş, Mureş, Năsăud, Odorhei, Sălaj, Satu-Mare, Sibiu, Someş, Târnava Mare, Târnava Mică, Trei Scaune şi Turda. Directoratul VII îşi avea sediul la Timişoara şi avea în componenţă următoarele judeţe: Arad, Bihor, Caraş, Severin şi Timiş-Torontal. *Patria*, nr. 8, 13 ianuarie 1930, p. 3.

[63] Vezi, pe larg, printre altele, I. Scurtu, *op.cit.*, pp. 142-145.

[64] *Patria*, nr. 228, 15 octombrie 1929, p. 1; St. Neagoe, *Istoria Guvernelor Rămâniei de la începuturi - 1859 până în prezent - 1995*, Ed. Machiavelli, Buc. 1995, p. 96.

[65] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 38; St. Neagoe, *op. cit.* p. 96; Iată noua componenţă a guvernului Maniu: Iuliu Maniu - preşedinte al Consiliului de Miniştri; Alexandru Vaida Voevod - ministru de Interne; Gheorghe G. Mironescu - ministru de Externe; Virgil Madgearu - ministru de Finanţe; generalul Henri Cihoski - ministrul Armatei; Grigore Iunian - ministrul Justiţiei; Nicolae Costăchescu - ministrul Instrucţiunii Publice şi Cultelor; Pantelimon Halippa - ministrul Lucrărilor Publice şi Comunicaţiilor; Aurel Vlad - ministrul Industriei şi Comerţului; Ion Mihalache - ministrul Agriculturii şi Domeniilor; Ion Răducanu - ministrul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale. Totodată, au fost numiţi trei subsecretari de stat: fruntaşul politic ardelean Iuliu Moldovan, renumit profesor universitar, autorul conceptului de biopolitică, a fost desemnat în funcţia de subsecretar de Stat la Ministerul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale; fruntaşul politic ardelean Valer Moldovan, renumit professor universitar şi bun cunoscător al dreptului bisericesc a fost desemnat în funcţia de subsecretar de Stat la Ministerul Instrucţiunii Publice şi al Cultelor, iar Grigore Gafencu în cea de subsecretar de Stat la Ministerul Lucrărilor Publice şi Comunicaţiilor.

În baza legii privind organizarea administrativă a ţării, adoptată în vara anului 1929, pe data de 5 februarie 1930 au avut loc alegeri la nivelul judeţelor, iar în perioada 9 februarie - 16 martie 1930 la cel al comunelor.

Deşi în campania electorală partidele de Opoziţie susţineau că P.N.Ţ. s-a erodat la guvernare şi criticau măsurile luate de guvernul Maniu, alegerile judeţene din data de 5 februarie 1930 au fost câştigate în mod categoric de listele P.N.Ţ. Din cele 2.364 mandate de consilieri judeţeni, P.N.Ţ. a obţinut 1.933, adică 81,77%, iar opoziţia doar 431 mandate. P.N.L. a obţinut 316 mandate, reprezentând 13,67%, dizidenţa liberală - 7 (0,30%), Partidul Ţărănesc (lupiştii), condus de dr. Nicolae Lupu - 8 (0,34%), averescanii - 9 (0,38%), social-democraţii - 11 (0,47%), Partidul Maghiar - 70 (2,96%), Partidul German - 10 (0,42%). Ziarul „Adevărul" sublinia că P.N.Ţ, a obţinut cel mai mare procentaj faţă de orice alt partid venit până atunci la putere. Conducerea P.N.Ţ. recunoaşte, totuşi, că faţă de alegerile generale voturile acordate liberalilor au crescut. În rest, celelalte partide, înafară de cele etnice, au fost practic inexistente. În campania electorală fruntaşul politic ardelean Octavian Goga, membru marcant al Partidului Poporului sublinia în revista „Ţara Noastră", pe care o patrona, că la alegeri „va vorbi Ardealul". Şi într-adevăr electoratul din Ardeal a vorbit. P.N.Ţ. a obţinut peste 80%.

În judeţul Satu Mare, P.N.Ţ. a obţinut 40.734 voturi, iar P.N.L. doar 4.275[66].

La alegerile comunale din 15 şi 16 martie 1930, când au fost alese consiliile orăşeneşti din toată ţara, P.N.Ţ. a obţinut o nouă victorie categorică. Totuşi, fiind perioadă de criză economică, se remarcă o ascensiune deosebită a grupărilor cu ideologie de stânga, în special a comuniştilor. De exemplu, la alegerile pentru Consiliul municipal din Timişoara, guvernul naţional-ţărănist a obţinut 24 mandate, iar comuniştii 12 mandate[67].

Însă, evenimentul politic al verii anului 1930, care va marca în mod fundamental evoluţia politică ulterioară a ţării şi, inevitabil, a P.N.Ţ., a fost, fără îndoială, reîntoarcerea în ţară a principelui Carol al II-lea şi proclamarea lui ca rege al României.

În aceste condiţii, motivând că nu putea trăda jurământul depus în faţa Regenţei, Iuliu Maniu îşi dă demisia din fruntea guvernului naţional-ţărănesc. Dar, în calitate de preşedinte al P.N.Ţ., a declarat că colegii lui de partid aveau libertatea de acţiune.

Regenţa l-a însărcinat cu formarea noului guvern pe fostul ministru de Externe din cabinetul Maniu, G.G. Mironescu. Printre fruntaşii politici marcanţi ai P.N.Ţ. care nu au acceptat să facă parte din noul guvern s-au numărat Alexandru Vaida Voevod şi Virgil Madgearu[68].

Pe data de 13 iunie 1930, Iuliu Maniu a fost desemnat, din nou, să conducă guvernul. Se remarcă intrarea în guvern a încă unui ardelean, Ghiţă Pop, ca subsecretar de Stat la Instrucţiune Publică şi Culte[69].

---

[66] Idem, nr. 28, 7 februarie, p. 1-2 (Ediţie specială); nr. 29, 8 februarie 1930, p. 1-2; nr. 30, 9 februarie 1930, p. 1; *Gazeta de Duminecă*, nr. 6, 9 februarie 1930, p. 3.

[67] *Patria*, nr. 60, 16 martie 1930, p. 1 şi 4; nr. 61, 17 martie 1930, p. 1-2: Vezi şi *Gazeta de Duminecă*, nr. 12, 23 martie 1930, p. 3; *Viitorul*, nr. 6629, 16 martie 1930, p. 3 şi nr. 6630, 18 martie 1930, p. 3.

[68] *Patria*, 124, 9 iunie 1930, p. 12; Vezi şi St. Neagoe, *op. cit.*, p. 97-98 ; Iată componenţa noului guvern: George G. Mironescu, preşedintele Consiliului de Miniştri şi titular la Externe; Mihai Popovici la Interne; Ion Răducanu, la Finanţe (ad interim); Ion Mihalache, la Agricultură; Pan Halippa, la Lucrări Publice şi Comunicaţie; Ion Lugoşianu, la Instrucţiune Publică şi Culte; Voicu Niţescu, la Justiţie; generalul Nicolae Condeescu, la Armată; Eduard Mirto, la Comerţ şi Industrie; D.R. Ioaniţescu, la Muncă; subsecretari de Stat: N. Polizu- Micşuneşti, la Preşedinţia Consiliului de Miniştri; Constantin Angelescu, la Ministerul de Interne; Gheorghe Crişan, la Finanţe; Valer Moldovan, la Culte; Grigore Gafencu, la Lucări Publice; Iuliu Moldovan, la Sănătate şi Virgil Potârcă, la Agricultură.

[69] *Vestul*, nr. 40, 14 iunie 1930, p. 1; St. Neagoe, *op.cit.*, p. 98-99; Iată componenţa noului guvern Maniu: Iuliu Maniu - preşedinte al Consiliului de Miniştri; Alexandru Vaida Voevod - ministru de Interne; George G. Mironescu - ministru de Externe; Mihai Popovici - ministru de Finanţe; Grigore Iunian -

În faţa Adunării Deputaţilor, Iuliu Maniu a dat citire decretului de numire a sa în funcţia de prim ministru şi, apoi, pe cel în care se prevedea prelungirea sesiunii parlamentare, până la data de 31 iunie 1930[70].

Pe data de 18 septembrie 1930, membri noului cabinet Maniu, Mihai Popovici, titularul de la Finanţe şi subsecretarul de Stat Ghiţă Pop anunţau începerea unui turneu de inspectare a administraţiei, vămilor şi grănicerilor din judeţele Someş, Sălaj, Satu-Mare şi Maramureş. Peste tot li s-au organizat primiri fastuoase, în special în judeţul Someş, fieful electoral al celor doi fruntaşi politici, ajunşi în funcţia de ministru[71].

Din păcate, încă din toamna anului 1930, a început o campanie, în spatele căreia se pare că se afla regele Carol al II-lea, îndreptată împotriva partidelor politice şi formarea unui guvern de „uniune naţională". În acest sens, el s-a folosit de ministrul Industriei şi Comerţului, Mihail Manoilescu, care şi-a dat demisia din această funcţie. Înţelegând substratul acestei mişcări politice, prim ministrul George Mironescu a depus, la data de 4 aprilie 1931, mandatul întregului guvern. Criza politică creată a durat până la data de 18 aprilie, când regele l-a însărcinat cu formarea noului guvern pe marele nostru istoric Nicolae Iorga, care îl susţinea necondiţionat pe rege[72]. Astfel, lua sfârşit prima guvernare naţional-ţărănistă.

În concluzie, se poate afirma că prima guvernare a P.N.Ţ. a fost serios afectată de izbucnirea marii crize economice mondiale. S-au adoptat reforme importante, prevăzute în programul partidului, dar ele nu au fost adaptate noii situaţii de criză. Toate partidele au fost surprinse de izbucnirea crizei, nu numai P.N.Ţ. şi nu aveau un plan de ieşire din această situaţie. La fel, şi P.N.Ţ. s-a adaptat din mers şi s-a bazat prea mult pe ajutorul financiar extern. De asemenea, s-au făcut şi unele greşeli, încă de la începutul guvernării, care sunt surprinse, în mod realist, de Grigore Gafencu, deşi făcea parte şi el din conducerea partidului. Astfel, el reproşează conducerii P.N.Ţ. şi, în special, lui Iuliu Maniu, că a fost lipsit de „hotărâre şi de curaj. A inaugurat, cu mai multă sau puţină pricepere, un regim democratic", dar a lăsat „însă în picioare, neschimbat, netulburat, întregul aparat administrativ de odinioară, nu a dat noului regim o temelie tare şi statornică". Aşadar, el reproşa tocmai constituţionalismul exagerat al lui Iuliu Maniu şi, totodată, nehotărârea sa. Neschimbând un aparat birocratic „învechit în rele, exploatator fără cruţare al privilegiilor sale şi adversar al privilegiilor sale şi adversar instinctiv al oricărei cârmuiri de stânga", în scurt timp, acest lucru s-a întors împotriva lui, deoarece funcţionărimea a început să practice vechile metehne. Totuşi, prin legea administrativă s-a încercat o descentralizare şi o autonomie locală mai ridicată, dar tot cu aceeaşi oameni refractari la nou. Gafencu afirma, vizionar, următoarele: „Nici o străduinţă de a ridica masele spre o viaţă nouă nu va reuşi, atâta vreme cât aparatul nostru administrativ va apăsa, ca o sarcină înăbuşitoare, asupra ţării".

De asemenea, Gafencu reproşează nehotărârea şi încetineala cu care s-a încercat rezolvarea aşteptărilor bazei electorale celei mai importante a partidului, a celor care l-au adus

ministru de Justiţie; Nicolae Costăchescu - ministrul Instrucţiunii Publice şi Cultelor; generalul Nicolae Condeescu - ministrul Armatei; Ion Mihalache - ministrul Agriculturii şi Domeniilor; Virgil Madgearu - ministrul Industriei şi Comerţului; Mihail Manoilescu - ministru de Stat şi ad-interim la Ministerul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale. Subsecretari de Stat: Ion Lugoşianu - la Preşedinţia Consiliului de Miniştri; Grigore Gafencu - la Preşedinţia Consiliului de Miniştri; Constantin Angelescu - la Ministerul de Interne; Pompiliu Ioaniţescu - la Ministerul de Finanţe; Ghiţă Pop - la Ministerul Instrucţiunii Publice şi Cultelor; Virgil Potârcă - la Ministerul Agriculturii şi Domeniilor; Petre Andrei - la Ministerul Agriculturii şi Domeniilor; Gheorghe Crişan - la Ministerul Lucrărilor Publice şi Comunicaţiilor şi Iuliu Moldovan - la Ministerul Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirii Sociale.

[70] *Patria*, nr. 129, 18 iunie 1930, p. 8.

[71] Idem, nr. 199, 20 septembrie 1930, p. 4.

[72] I. Scurtu, *op. cit.*, p. 164.

la putere, adică țărănimea. Se impunea ca o necesitate de ordin primordial creșterea nivelului de trai a țărănimii, care se găsea, din acest punct de vedere, cu un secol în urmă. Ea reprezenta aproape 80% din numărul populației țării. P.N.Ț., subliniază Gafencu, „a încercat s-o dezlege fără grabă, fără violență, fără avânt revoluționar". În aceste condiții, „bunele sale intenții, zădărnicite de împrejurări neprielnice, nu au putut duce la un rezultat mulțumitor. O criză catastrofală a tulburat, adânc și pe neașteptate, desfășurarea lentă a programului economic și financiar național-țărănesc și deznădejdea ce a pricinuit-o la țară a fost atât de amară, încât a întunecat cu desăvârșire mulțumirea ce-ar fi putut-o da progresele de netăgăduit dobândite prin refacerea creditului și așezarea lui pe temelii sănătoase"[73].

O altă cauză care a slăbit regimul național-țărănesc, din punct de vedere politic, a fost cea a neînțelegerilor dintre fruntașii politici, dintre gruparea ardeleană și cea țărănistă din Vechiul Regat. Și aici, diferența dintre cele două grupări, fuzionate în anul 1926 și încă neomogenizate, este surprinsă, în mod realist, de Grigore Gafencu: „Țărăniștii - spune el - aduceau cu ei o ideologie de stânga, călită cu focul unor lupte lungi și aprige de opoziție, un spirit vioi, îndrăzneț, dornic de schimbări și de prefaceri"; fruntașii politici naționali din Ardeal și Banat, „după o *rezistență* seculară, erau fericiți să fi ajuns la putere și să poată gusta din binefacerile ei. Mai puțin aprigi să schimbe și să prefacă toate, ei s-ar mulțumi să-și poată asigura unele autonomii locale și garanția unei administrații mai pricepute, mai binevoitoare, mai descentralizate. Obișnuiți, prin tradiție și creștere politică, să reprezinte întreg românismul de peste munți, fără deosebire, nici culoare politică, Partidul Național cuprindea curente potrivnice, de la o ideologie din cele mai înaintate, vecină cu socialismul lui Flueraș și al muncitorilor din Valea Jiului, până la *conservatorismul social* al lui Aurel Vlad și al multor altora dintre vechii luptători ai cauzei naționale".

Aflat între cele două grupări, Iuliu Maniu a reușit „printr-o uimitoare îndemânare de împăciuire, să dea blocului ardelean o înfățisare de desăvârșită unitate de partid, nu numai în ce privește disciplina de partid, dar și năzuințele și programul său"[74]. Iuliu Maniu reprezenta un simbol pentru ardeleni, care îl urmau ca o armată disciplinată. Ei avansau în cadrul partidului, „cum avansează în aparatul administrativ, funcționarii destoinici". Gruparea ardeleană, rămasă ca ceva distinct și după fuziune, era formată din vechii luptători naționali, la care se adăugau fruntași politici reprezentativi din fiecare județ, „fruntași populari, legați de nevoile și de credințele alegătorilor". Erau mari electori, peste care „nimeni nu putea trece. O pânză deasă de tradiții comune, de amintiri glorioase din vremea asupririi maghiare, de credințe întreținute de clerul de amândouă nuanțele, ortodox și unit, de legături de rudenie, de prietenie, de origină comună" era „țesută", în jurul Partidului Național. De aici rezulta, „o coeziune, o disciplină, o legătură statornică între fruntași și masele populare, o rezistență și o trăinicie a ființei de partid", care nu se întâlnea „în altă parte a vieții noastre publice". Cu toate acestea, subliniază Gafencu, deși „în ținutul lor, ești uimit de cunoștințele lor practice și de îndemânarea strămoșească cu care vorbesc țăranilor", când ajungeau în Parlament, în comisii sau la tribună, marea lor majoritate erau „de o uimitoare nulitate" Puțini dintre ei s-au ridicat la nivelul de unde se poate îmbrățișa cu vedere, viața publică a întregii țări"[75]. Într-adevăr, Gafencu avea dreptate, dar uita să pună în calcul lipsa experienței parlamentare, cu excepția câtorva fruntași politici, printre care se găseau Iuliu Maniu și Vaida Voevod, a ardelenilor, față de Vechiul Regat. Chiar și liderii naționali care au făcut politică înainte de 1918 în imperiul dualist, au fost în veșnică opoziție, exceptând cele câteva luni de guvernare din iarna anului 1919-1920. Din această postură trebuiau mai mult să critice, și să recunoaștem aveau și ce anume, decât să clădească. Un om

[73] Grigore Gafencu, Însemnări politice 1929-1939, Ed. Humanitas, București,1991, pp. 186-188.
[74] *Ibidem*, p. 202.
[75] *Ibidem*, p. 203.

politic crescut în veşnică opoziţie se adaptează mai greu, numai în timp, politicii de construcţie pe care i-o cere preluarea puterii.

Iuliu Maniu a avut sarcina dificilă de a omogeniza cele două grupări politice, care, însă, şi-au dat seama că se puteau completa reciproc. El a fost secondat cu brio de Ion Mihalache. Colaborarea politică dintre cei doi fruntaşi politici poate constitui un model pentru clasa politică.

Aşadar, activitatea organizaţiei P.N.Ţ. din judeţul Satu Mare, la fel ca a celorlalte organizaţii din Ardeal şi Banat s-a caracterizat, în perioada primei guvernări, prin aplecarea mai mare asupra problemelor de administraţie locală şi mai puţin pe teoretizări şi aplicări doctrinare. Erau oameni politici mai pragmatici şi adevăraţi vectori electorali locali, după cum au dovedit-o în toate campaniile locale. Totuşi, fruntaşii politici ardeleni au avut şi contribuţii, uneori esenţiale, în elaborarea şi adoptarea legilor pe care societatea românească le cerea la vremea respectivă. Lucrând împreună cu fruntaşii politici ţărănişti din Vechiul Regat, care erau mai buni teoreticieni, s-au completat reciproc, pentru bunul mers al vieţii de partid şi, în ultimă instanţă, a societăţii româneşti interbelice, aflată în plin proces de modernizare şi democratizare.

ANEXĂ DOCUMENTARĂ

Manifestul electoral al evreilor din judeţul Satu Mare, de susţinere a PNŢ şi Iuliu Maniu în alegerile parlamentare din decembrie 1928:

Manifest

Fraţii noştri evrei,

Alegători din Satu Mare. În zilele următoare ne întoarcem la urne pentru a determina care Guvernul este ales pentru a conduce ţara.

În România Mare este prima dată când un guvern în care fiecare cetăţean are posibilitatea de a-şi exprima opiniile în mod liber. Poporul evreu a primit mesajul cu bucurie că Consiliul Suprem de regenţi numeşte prim-ministru şi preşedinte al Partidului Naţional Ţărănesc pe Iuliu Maniu. La conducerea guvernamentală vom vedea cea mai mare promisiune de a fi trataţi ca cetăţeni egali şi că toate incitarea şi revoltele care au fost până în prezent nu se mai întoarcă. Priviţi fraţi: Când privim înapoi la revoluţia din 1918, trebuie să ne amintim spunând că partidul lui Iuliu Maniu a fost singurul care a luat angajamentul de a ne ajuta şi a dat evreilor mâna dreaptă pentru a ne proteja. Deci, ar trebui şi trebuie să fim recunoscători.

Ar trebui să ne aşteptăm, într-un mod pozitiv, că prin conducerea sistematică a ţării de către guvernul lui Iuliu Maniu, comerţul şi afacerile va exista o situaţie mai confortabilă şi toate categoriile de viaţă vor fi mai bune. Pentru că toţi şi toată lumea va vedea datoria sacră de a vota Partidului Naţional Ţărănesc care are simbolul un cerc. Pentru că este în interesul patriei, ca şi a întregului Israel.

Toată lumea este obligată să-i convingă pe fratele său şi prietenii săi evrei să voteze pentru Partidul Naţional Ţărănesc, numai pentru că este în interesul fiecărui evreu bun.

Fiecare vot va fi reprezentativ pentru evreii din Transilvania de Dr. Iosef Fisher, deci este pozitiv faptul că toată lumea ar aranja permisul de vot la data de 9 a acestei luni şi se va conecta - la fel ca toţi evreii Zibrbirgn (Transilvania) - Partidul Naţional Ţărănesc.

Trăiască Majestatea Sa Regele. Consiliul Suprem de Regent.

Trăiască prim-ministru Iuliu Maniu.

Trăiască capul listei Satu Mare Mihai Popovici. Trăiască primarul oraşului Satu Mare Andrei Doboşi.

Comisia Electorală evreiască Satu Mare

Marin Pop
Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău
Zalău, RO
marinpop07@yahoo.com

אויפרוף!

אַן אונזערע יידישען בריעדער,
וואהלער דער שטאַדט סאָטמאַר אונד קאמיטאט!

אין דען נעכסטען טאגען, ערשיינען וויר וויעדער פאר דען וואהלאורנען אים צו ענטשיידען וועלכע רעגיערונג וויר אן דער שפיטצע דעם לאנדעס דאבען וואללען.

גראָסרומאָגיען האַט יעטצט צום ערסטען מאַל, זאָ איינע רעגיערונג, דיא יעדעם בירגער דיא מאָגליכקייט ביעטעט, זיינע פאָליטישע מיינונג פרייא אַבצוגעבען.

דאַס יידישע פאָלק נאַדם דיא נאַכריכט, דאַסס דאס האָהע רעגענטען־קאָנזיליאום, דען פרעזידענטען דער נאַציאָנאַל־בויערן פאַרטייא

Juliu Maniu

צום מיניסטער פרעזידענטען ערנאַנגט האט, מיט גראָסער פריידע צור קעננטניסס.

אין דיא רעגיערונג MANIU: זעהען וויר דיא גרעסטע גאַראַנטיע, דאַסס וויר אַלס גלייכבערעכטיגטע בירגער בעהאנדעלט, אונד דאסס דיא ביזהער פאָרגעקאממענען העטצעריי־ען אונד אויסטרייטונגען זיך ניכט מעהר ווידערהאָלען ווערדען.

[illegible] 1928 צוריקבליקקען, מיסטען וויר אונס ערינגערן אַ ד מודה זיין, דאַסס צו דיעזער [illegible], איינציג אונד אַלליין, דיא פאָרטייא Juliu Maniu דאס פפליסטגעפיהל בעזאַס, אויף אונס יודען, אידרע רעכטע האנד שיטצענד צו האלטען, וואָפיר וויר אונס יעטצט דאנקבאר פערהאלטען זאָללען אונד מיסטען.

עס איזט אויך מיט בעשטיממטהייט צו ערוואַרטען, דאסס דורך דיא סיסטעמאָטישע לייטונג דעם לאנדעס, דורך דיא רעגיערונג MANIU: אים האנדעל אונד געווערבע, איינע גינסטיגערע סיטואַטיאָן געשאפפען, אונד זיך דיא אללגעמיינען עקסיסטענצען בעסערן ווערדען.

על זה ועל זה! יעדער זאלל עס פיר דיא הייליגסטע פפליכט האלטען זיינע שטיממע דער נאַטיאָנאַל־בויערן פאַרטייא מיט דעם צייכען **ריינג** אבצוגעבען, דענן דאס איזט דאס אינטערעסע דעם פאטערלאנדעס, זאָוויא דעם כלל־ישראל.

יעדער זאָלל בעשטרעבט זיין זיינע יידישען בריעדער אונד פריינדע צו בעוועגען, נור פיר דיא נאַטיאָנאַל־בויערן פאַרטייא זיינע שטיממע אבצוגעבען, דען דאס איזט דאס אינטערעסע איינעס יעדען גוטען יודען, אומזאָעהער, דאמיט יעדע שטיממע, דאצו פערהעלפע, דאסס טראנסילוואניען 2 יידישע דעפוטירטע, מאנדאטע ערהאלטען זאלל, אונד צוואר Dr. Ioan Fischer, CLUJ אונד Dr. Teodor Fischer זאָמיט זאָלל יעדער אונבערינגט זיינע וואהל־לעגיטיג [illegible] ביז צום 9 דיעזעס מאָנאטעס בעהעבען אונד זיך מיט לייב אונד זעעלע – וויא דאס גאנצע יודענטהום זיעבענבירגעגס – דער נאַציאָנאַל־בויערן פאַרטייא אנשליעסען.

האך לעבע זיינע מאיעסטאט דער קעניג, דאס האָהע רעגענטען־קאָנזיליאום!
האך לעבע Juliu Maniu מיניסטער פרעזידענט
האך לעבע Mihai Popovici [illegible] מיניסטער, סאטמארער ליסטען פיהרער!
האך לעבע D. Andrei Doboşi סאטמארער פרעפעקט

יידישע וואהל־קאממיססיאן, סאטומארע.

NOI INFORMATII DESPRE VIAŢA ŞI ACTIVITATEA LUI ARHIM DR. AUGUSTIN PAUL

Viorel CÂMPIAN, Ovidiu T. POP

Abstract: *Arhim. dr. Augustin Paul (1908-1989), who received a PhD in Greek-catholic theology, subsequently became a vicar of the Episcopate of Oradea. The article is dedicated to the 8 years he spent at the „Mihai Eminescu" Highschool (today „Mihai Eminescu" National College), with emphasis on his academic activity and information regarding former classmates and teachers. Another part of the article follows his spiritual evolution as well as the years after retirement, when he reached out to numerous Romanian leaders. He spent the last years of his life in Bocicău, where he later died in 1989.*

Keywords: *The Romanian Church United with Rome, Greek-Catholic, the Orthodox Romanian Church, „Mihai Eminescu" Highschool, Buşag, Bocicău.*

Desfiinţarea Bisericii Române Unită cu Roma, Greco-Catolică, urmată de procesul de „unificare" cu Biserica Ortodoxă Română, a fost unul din momentele dureroase din istoria poporului nostru în secolul al XX-lea. Momente din acele episoade petrecute şi pe plaiurile sătmărene au fost evocate recent în această publicaţie, unul dintre eroii principali fiind vicarul Arhim. dr. Augustin Paul[1].

Fără teama de a greşi se poate afirma despre Arhim. dr. Augustin Paul, care a obţinut un doctorat la Roma – ca greco-catolic, ajuns apoi vicar ortodox al Episcopiei de Oradea, că a fost şi el o personalitate controversată, aşa cum au fost şi acei ani postbelici, când Cortina de Fier a căzut, sau a fost prăvălită asupra Europei. Nu ne-am propus în studiul nostru să lămurim pe de-a-ntregul controversele unei personalităţi complexe cum a fost Arhim. dr. Augustin Paul. Cu siguranţă că pentru aceasta ar fi nevoie de o cercetare foarte aprofundată. Ne-am propus însă să ne abatem paşii, însoţindu-l prin cei 8 ani de şcoală parcurşi la Liceul „Mihail Eminescu", aşa cum se numea în perioada studiilor sale Colegiul Naţional „Mihai Eminescu" din Satu Mare. Pe baza documentelor de arhivă vom mai completa câteva informaţii referitoare la viaţa şi activitatea lui.

Unul dintre cele două volume apărute la Satu Mare în anul 2000, dedicate personalităţilor culturale şi istorice sătmărene, îi alocă un spaţiu generos şi lui Augustin Paul[2], venit pe lume la 15 iunie 1908 în Buşag, după cum mărturiseşte el într-o autocaracterizare din anul 1957, reprodusă la Anexa articolului nostru.

---

[1] Daniela Bălu, *Aspecte ale „unificării" Bisericii Ortodoxe Române cu Biserica Greco-Catolică din judeţul Satu Mare*, în „Satu Mare. Studii şi Comunicări", nr. XXXII/II, 2016, pp. 227-236.

[2] Claudiu Porumbăcean, Bujor Dulgău, *Oameni din Sătmar*, Ed. Solstiţiu, Satu Mare, 2000, pp. 18-19.

S-a născut în familia învățătorului Alexandru Paul, care în 1909 era cantor-învățător la Buşag[3]. În familia acestui învățător şi a Mariei, născută Cherecheşiu, aveau să se nască trei băieți şi trei fete, toți cu frumoase cariere, în afara mezinei, născută cu o infirmitate, după cum va rezulta din autobiografie.

Augustin a urmat şcoala primară la Batarci, acolo unde îl găsim cantor-învățător pe tatăl său, cel puțin din anul 1914[4]. Alexandru Paul a decedat, probabil în 1923, când tânărul Augustin abia absolvise clasele gimnaziale. Din toamna anului 1919 destinul micului Augustin este legat de Liceul „Mihail Eminescu" din Satu Mare, înființat de altfel tot în acea toamnă. Deci Augustin Paul face parte din prima promoție de elevi ai acestui liceu, care au început şi au încheiat studiile gimnaziale şi liceale sub administrație românească.

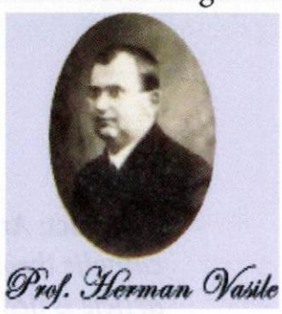
Prof. Herman Vasile

În România Mare, prin hotărârea „Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului şi ținuturilor românești din Ungaria" din 12 august 1919, în 26 de licee românești de stat, au fost numiți directori. La Liceul „Mihail Eminescu" din Sătmar, dr. Vasile Lohan, fost profesor la liceul din Seghedin, dar cu origini în părțile oşenești, la Negrești[5]. Acest prim director al Liceului a fost profesor de limba latină la catedra sătmăreană între anii 1919-1920. S-a născut la Negreşti-Oaş, în 25 decembrie 1876, unde a urmat şi şcoala primară. Studiile gimnaziale şi liceale le-a urmat în cadrul Liceului de Stat din Baia Mare. A început cursurile gimnaziale în anul 1890 şi le-a absolvit în anul 1896, deci într-un an a absolvit două clase. În toamna anului 1896 s-a înscris la Facultatea de Teologie din Budapesta, pe care a absolvit-o în 1900. În toamna acelui an a început cursurile Facultății de Litere şi Filosofie din același oraş, obținând licența în 1902. În 3 ianuarie 1903 a fost numit profesor la Liceul de Stat din Lugoj, funcționând acolo până la sfârşitul anului şcolar 1904. În 1904 a trecut examenul de capacitate. A profesat la Liceul de Stat din Seghedin, din anul şcolar 1904/1905, până în 1919. A fost doctor în Filosofie, titlu obținut la Universitatea din Budapesta în 7 iunie 1907. A predat de-a lungul anilor în special limba maghiară, limba latină, dar şi literatura greacă, filosofia şi geografia. A fost primul director român al Liceului *Mihail Eminescu* din Satu Mare, numit de către Consiliul Dirigent, în 5 iulie 1919. A asigurat începerea în bune condiții a anului şcolar 1919/1920, lucru întâmplat în octombrie 1919. A rămas la conducerea liceului până în 16 mai 1920, revenind după aceea la Lugoj. El deținea şi funcția de vicepreşedinte al Casinei Române, militând pentru dezvoltarea culturii în aceste ținuturi. S-a stins, după o boală grea şi îndelungată, în 2 septembrie 1940[6].

În anul şcolar 1919-1920, Paul Augustin este elev în clasa I A, avându-l ca diriginte pe preotul greco-catolic Vasile Herman. În această clasă erau 44 de elevi. La sfârşitul anului şcolar, este clasificat cu „nota generală": „bine". Între colegii de clasă l-am remarcat pe cel care avea să

[3] *Schematismus Venerabilis Cleri Magno-Varadinensis Graeci-Ritus Catholicorum ad annum Jesu Christi 1909, a restaurata autem sacra cum sancta romana ecclesia unione anno 209*, Oradea [Nagyvárad], 1909, p. 213.

[4] Şematismul Veneratului Cler al Diecezei greco-catolice Române de Gherla pe anul 1914, Gherla, 1914, p. 245.

[5] Ovidiu T. Pop, Aurel Pop, *Colegiul Național „Mihai Eminescu" Satu Mare, Monografie*, Ed. Didactică şi Pedagogică R.A, București, 2017, p. 27.

[6] Viorel Câmpean, *Oameni şi locuri din Sătmar*, vol. III, Ed. Citadela, Satu Mare, 2015, pp. 47-52; Ovidiu T. Pop, Rozalia Cosma, Gheorghe Cosma, *Colegiul Național „Mihai Eminescu"- file de istorie*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2012, p. 171.

ajungă „poetul şesurilor Crasnei", Valentin Strava (pseudonimul lui Gavril Pop)[7].

Vasile Herman, a fost preot greco-catolic, profesor de religie în perioada 1919-1940, traducător. Atât studiile gimnaziale cât şi cele liceale le-a urmat la Liceul de Stat din Baia Mare, obţinând maturitatea în 1912. A urmat teologia la Gherla. A fost redactorul primei foi româneşti, apărute în aceste părţi, după 1918, „Renaşterea", tipărită la Baia Mare. A făcut parte din corpul profesoral de la Liceul „Mihai Eminescu" încă din primul an şcolar sub regim românesc, când, pe lângă catedrele de limba română şi religie, cumula şi funcţiile de secretar al liceului, prefect de studii în internat, fiind totodată şi custodele capelei[8].

Enumerăm numele profesorilor care au predat la clasa I A: Publiu Cotuţiu- ştiinţe naturale, Lucien Demongeot-limba franceză, Vasile Herman,-limba română şi religie, Ambroziu Iluţiu- aritmetică şi muzică, Victor Mureşan- istorie şi caligrafie, Demetriu Pavlu-desen artistic[9].

În anul şcolar 1920-1921, din cele două clase I A şi I B, care aveau 44, respectiv 35 de elevi (fără elevi particulari), se formează o singură clasă, clasa a II-a de liceu, având un efectiv de 60 de elevi. Dirigintele clasei este tot Vasile Herman, iar profesori sunt: Teodor Chirilla-gimnastică, Adrian Demian-muzică şi istorie, Lucien Demongeot-limba franceză, Vasile Herman- limba română, religie şi caligrafie, Silviu Tămaş-geografie, Rudolf Wellmann-limba germană şi desen, Alexandrina Dr. Papp-ştiinţe naturale, Gheorghe Sima-matematică[10].

Alexandrina (Sandrina) Demian, născută Pelle, s-a născut pe data de 28 februarie 1899, în comuna Pomi, judeţul Satu Mare. Şcoala primară o face la Satu Mare, la călugăriţele „Vincentine", în limba maghiară, unde învaţă bine, deşi în momentul în care începe şcoala nu ştia niciun cuvânt în această limbă. După absolvirea celor 4 clase primare, se înscrie la Şcoala Civilă de Fete de 4 ani din Beiuş, judeţul Oradea, singura şcoală de fete din acea perioadă, cu predare în limba română. În perioada 1915–1917, Sandrina îşi continuă studiile la Institutul Pedagogic Romano-Catolic pentru Învaţătoare din Satu Mare, iar în perioada 1917–1918 urmează cursurile Şcolii Pedagogice pentru Învăţători, în cadrul Şcolii Publice Romano-Catolice din Ordinul surorilor franciscane din Sibiu. Specializările sale erau Matematica şi Ştiinţele Naturii (ambele în limba maghiară). În continuare, între 1918–1919, studiază la Şcoala Pedagogică Superioară din Budapesta, de unde se reîntoarce după terminarea Primului Război Mondial. La întoarcerea în ţară, în 1919, i se oferă postul de profesoară de chimie la Liceul „Mihail Eminescu" din Satu Mare. Cei doi ani de activitate la acest liceu au fost singurii în care Sandrina a activat ca profesoară. După căsătoria cu avocatul dr. Mihai Pop, a renunţat la cariera didactică, consacrându-se familiei şi activităţilor sociale[11].

D.Adrian Demian

Adrian Demian, între anii 1919-1920, 1945-1947, a predat muzica. A absolvit *Academia de Muzică şi Artă Dramatică* din Cluj

[7] *Anuarul Liceului „Mihail Eminescu" din Satu-Mare, pe anul şcolar 1919 - 1920*, 1920, p. 13.

[8] Ovidiu T. Pop, *Profesor dr. Eugen Seleş*, Caietele eminescienilor sătmăreni, vol. 7, Satu Mare, 2015, p. 110.

[9] *Anuarul Liceului „Mihail Eminescu" din Satu-Mare, pe anul şcolar 1919 - 1920*, 1920, pp. 8-10.

[10] *Anuarul al II-lea al Liceului de Stat Mihail Eminescu din Satu-Mare, pe anul şcolar 1920 - 1921*, Satu-Mare, 1921, pp. 12-14.

[11] Gheorghe Cosma, Ovidiu T. Pop, *Profesorii de matematică ai Colegiului Naţional „Mihai Eminescu" din Satu Mare*, Tipografia Someşul, Satu Mare, 2009, pp. 66-68.

în 1922 și *Instituto Nazionale di Muzica* din Roma în 1930. A fost profesor și director al Conservatorului de Muzică al Municipiului Satu Mare, din 1 septembrie 1930, președinte și dirijorul Reuniunii de Cântări și Muzică „Vasile Lucaciu" din Satu Mare. A scris: „Curs de Teoria Formelor Muzicale", „Manual de Armonie și Contrapunct". De asemenea, au rămas în urma activității sale numeroase compoziții vocale și instrumentale[12].

În anul al II-lea de gimnaziu Augustin Paul a fost coleg cu viitorii preoți greco-catolici Iosif Pantiș și Vasile Boșca. Cât privește premiile, autorii Anuarului ne informează că: „Pe cei mai buni elevi i-am împărtășit de premii, iar pe cei lipsiți i-am provăzut cu haine". Augustin Paul a primit premiu în cărți. La capitolul *Didactru și burse*, scrie că „Ministerul Instrucțiunii, Secretariatul general din Cluj pentru anul școlar 1920-21 a acordat 60 burse câte de o mie Lei", între aceștia numărându-se și Augustin Paul[13].

În anul școlar 1921-1922, Augustin Paul este în clasa a III-a de liceu, având un efectiv de 59 de elevi; între aceștia: Coriolan Coltău, poet afirmat cu pseudonimul Costa Carei, Coriolan Seucan (preot și profesor) și avocatul de mai târziu Vasile Țânțaș. Este bursier și scutit de didactru. La capitolul *Elevii premiați*, aflăm că Augustin Paul a fost recompensat cu un premiu în valoare de 100 lei și scrie că „Aceste premii s'au dat pentru progres general și distincție în singuraticele studii"[14].

Dirigintele clasei a fost *Gheorghe Paziuc*. Profesor de matematică, a profesat la Liceul *Mihail Eminescu* în perioadele 1921 – 1940/1944 – 1948. Este născut în 27.04.1887, la Lujeni, jud. Cernăuți. A studiat la Liceul de Stat Cernăuți și Liceul de Stat Coțmani. A fost licențiat în Științe la Universitatea din Cernăuți cu examen pedagogic[15].

Profesorii care au predat la această clasă au fost: Gavril Barbul, istoria, Teodor Chirilla, gimnastica, Ioan Conțiu, desen, Adrian Demian, muzica, Lucien Demongeot, limba franceză, Francisc Groza, limba latină, Vasile Herman, religie greco-catolică, Mihail Macavei, limba română, Gheorghe Paziuc, matematică și fizică, Silviu Tămaș, geografie.

Prof. Barbul Gavril

Gavril Barbul, între anii 1919-1940, a fost profesor de istorie și secretar al Departamentului Central Județean ASTRA din Satu Mare. În *Statul personal*, profesorul Barbul Gavril scrie: „În această calitate, am ținut, în fiecare an, multe conferințe la sate și în oraș. Am înființat biblioteci sătești. Am colaborat cu președintele Astrei, la înființarea școlilor țărănești, la care am ținut prelegeri, 2 ore săptămânal." În perioada 1940-1947 a fost profesor de istorie și director la Liceul Institutului Român din Sofia. Un fost elev, academicianul Gabriel Știrbu îl caracteriza astfel: „...rămâne peste vreme una din cele mai frumoase figuri de profesori, care a împodobit galeria învățământului sătmărean"[16].

Ioan Conțiu, este profesor de desen în perioada 1921-1926. Fusese hirotonit și preot greco-catolic. Sub egida ASTRA locală a ținut prelegeri despre pictorul Nicolae Grigorescu. Alături de avocatul Emil Coconeți, lui Ioan Conțiu i se datorează introducerea cercetășiei pe

[12] Ovidiu T. Pop, Rozalia Cosma, Gheorghe Cosma, *op. cit.*, pp. 168-169.

[13] *Anuarul al II-lea al Liceului de Stat Mihail Eminescu din Satu-Mare, pe anul școlar 1920 - 1921*, Satu-Mare, 1921, pp. 35-36.

14 *Anuarul al III-lea al Liceului de Stat „Mihail Eminescu" din Satu-Mare pe anul 1921-22*, Satu-Mare, 1922, pp. 25-26, 37.

[15] Gheorghe Cosma, Ovidiu T. Pop, *op. cit.*, pp. 64-65.

[16] Ovidiu T. Pop, Carmen Bratosin, *Eminescieni-profesori la Liceul Institutului Român din Sofia*, în „Eroii Neamului", Satu Mare, serie nouă, Anul VII, Nr. 4 (25), Decembrie 2015, pp. 60-63.

Prof. Groza Franciso

plaiurile sătmărene. Este descris de către un ziarist interbelic: „[...] figura eminesciană, chipul cercetaşului incorigibil, mort pe altarul sfintei datorii, în timp ce se afla în ţară străină". În semn de preţuire, cohorta cercetăşească din Baia Sprie i-a purtat numele[17].

Francisc Groza, a fost profesor de limba latină şi limba elină între anii 1919-1946. Renumit în urbea noastră ca un veritabil poliglot. În anul 1937, i-a apărut volumul „Gramatica limbii latine" la Editura Librăriei D. Şuta, din Satu Mare. În prefaţa acestui manual, el scrie: „Este indiscutabil, că un text scris într-o limbă străină nu poate fi înţeles pe deplin, numai atunci, când despre fiecare cuvânt cuprins în el vom şti: a) de unde derivă? b) ce înţeles are? c) la ce formă (caz, timp, număr etc.) este? şi d) pentru ce este la această formă? ... Călăuziţi de aceste idei, am compus manualul de faţă". De notat că Francisc Groza era născut în Satu Mare şi a absolvit liceul la instituţia unde avea să predea vreme de câteva decenii, Liceul „Mihai Eminescu"[18].

Mihail Macavei, este născut la 11 septembrie 1893 în comuna Vetiş, judeţul Satu Mare. Fiind şi teolog, a fost scutit de serviciul militar. A funcţionat la Liceul *Mihail Eminescu* din Satu Mare în perioadele 1921-1922 şi 1923-1926. A predat limba română şi limba germană. În anul şcolar 1921-1922 a fost conducătorul societăţii de lectură şi custodele bibliotecii tinerimii[19].

Silviu Tămaş, s-a născut la 1 decembrie 1883, în Andrid, în familia unui preot greco-catolic[20]. A urmat Teologia la Seminarul din Oradea. În timpul Primului Război Mondial a funcţionat în calitate de preot militar, fiind şi vice-rector al Internatului Pavelian din Beiuş. A fost profesor de geografie şi istorie între anii 1919-1940. Documentele din Arhiva Liceului ne informează: „Fost secretar general, apoi vicepreşedinte la Reuniunea de Cântare „Vasile Lucaciu". Membru activ şi casierul Societăţii „Astra". A colaborat la publicaţia naţional-ţărănistă „Satu Mare", semnând uneori *Pedagog*, dar a făcut şi politică, în cadrul formaţiunii iorghiste sătmărene. După Dictatul de la Viena, s-a refugiat în părţile Timişoarei, unde se pare că a şi decedat[21].

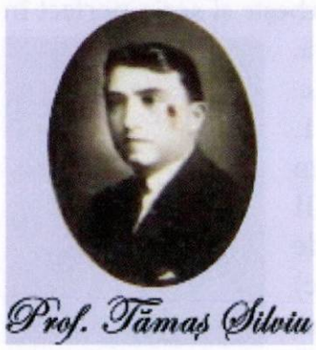
Prof. Tămaș Silviu

În anul şcolar 1922-1923, Paul Augustin este elev în clasa a IV-a de liceu. În această clasă erau 55 de elevi, iar diriginte le era din nou Vasile Herman, între colegi regăsindu-i pe Vasile Ţânţaş şi Coriolan Seucan. Profesorii clasei au fost: Francisc Groza-limba latină, Teodor Chirilla-gimnastica, Lucien Demongeot-limba franceză, Silviu Tămaş-geografie, istorie şi instrucţie civilă, Vasile Herman-limba română şi religie, Ioan Conţiu-desen, Adrian Demia-muzica şi ştiinţe naturale, dr. Vasile Demian-igienă. Cu ordinul Nr. 29837-1922 Dir. Gen. Cluj, Augustin Paul este printre bursieri, primind bursă 1000 lei, el fiind scutit şi de didactru. La

[17] Viorel Câmpean, Ovidiu T., Pop, *Pictorul, profesorul şi omul Ioan Conţiu*, în "Caietele eminescienilor sătmăreni", vol. 5, Satu Mare, 2014.

[18] Viorel Câmpean, Marta Cordea, Ovidiu T. Pop, *Francisc Groza, un intelectual dedicat învăţământului sămărean*, în "Caietele eminescienilor sătmăreni",vol. 2, Satu Mare, 2012.

[19] Ovidiu T. Pop, Carmen Bratosin, *Societatea de lectură de la Liceul Catolic Regesc-Liceul Mihail Eminescu din Satu Mare (1859-1939)*, în "Caietele eminescienilor sătmăreni", vol. 9, Satu Mare, 2016, pp. 66-75.

[20] Viorel Câmpean, *Familia Tămaş, contribuţii documentare*, în „Mărturii culturale", Satu Mare, an I, nr. 4, octombrie-decembrie 2016, pp. 2-6.

[21] Ovidiu T. Pop, Rozalia Cosma, Gheorghe Cosma, *op. cit.*, pp. 179-180.

capitolul *Elevii premiați*, el primește un premiu în bani de 300 lei, pentru progres la limba română și este premiat cu cărți. De asemenea, el s-a numărat printre elevii liceului care au primit uniformă gratuit. Această ultimă clasă de gimnaziu a finalizat-o cu un examen la care a obținut calificativul „cu laudă"[22].

În anul școlar 1923-1924, Augustin Paul a fost în clasa a V-a de liceu, cu un efectiv de 35 de elevi și diriginte Silviu Tămaș. Printre colegi s-au numărat Coriolan Seucan, pictorul Ioan Țânțaș dar și fratele lui Augustin, Eugen Paul. Profesorii clasei au fost: Teodor Chirilla-gimnastică, Ioan Conțiu-desen, Adrian Demian-muzică, Aurel Ghitta-limba germană, Vasile Herman-limba română, Jacquier Henri-limba franceză, Gheorghe Paziuc-matematică, Silviu Tămaș- geografie și istorie, Iuliu Pop-limba latină. Paul Augustin este bursier, având o bursă de 4000 lei anual și 4000 lei pentru internat. La ***Elevii premiați*** este trecut cu un premiu în bani de 500 de lei. A fost scutit de taxe școlare în acest an școlar. În internatul *Casa Învățătorilor*, Paul Augustin a avut reducere la întreținere 1100 lei. I s-a confecționat gratuit uniformă, a primit un ajutor în bani dat de *Casa Școalelor* și a primit 600 lei pentru a putea participa la o excursie. Aceste măsuri de ajutorare au intervenit ca urmare a decesului tatălui său[23].

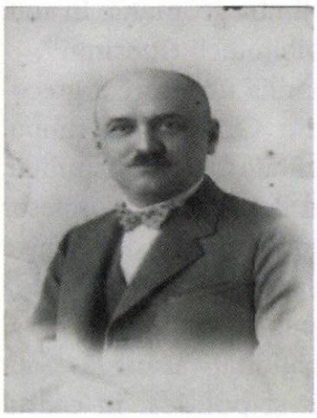

Aurel Ghitta este născut la 16 februarie 1891 în Virtiș, județul Bihor, de religie greco-catolică. A participat la *Primul Război Mondial* ca infanterist: în perioada 1 august 1914-1 noiembrie 1918 în *Armata Austro-Ungară*, iar între 1 iunie 1919-1 octombrie 1919 în Armata României.

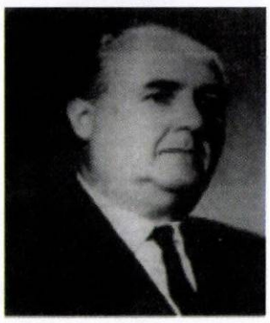

Are gradul de locotenent în rezervă. Vorbește și scrie perfect în limba română, germană, franceză și maghiară. La *Studiile făcute* scrie: „a) Primare: Șc. Primară din Popbicău (Satu-Mare) 1897-1901. b) Secundare: Clasele I-IV liceul evang. din Reghinul săsesc: 1901-1905. – Clasele V-VIII liceul gr. cat. Beiuș. – Tot aici și examenul de maturitate în anul școlar 1908-1909. c) Universitare: Facult. de litere și filozofie a fostei universități maghiare Cluj: 1909-1913. Facultatea de litere a universității din Paris 1920-1921". În anul școlar 1921-1922, profesorul Ghitta este dirigintele clasei a VI-a, prefect de studii în internat și secretarul liceului, iar în anul școlar 1922-1923 este președintele societății de lectură. Profesorul Aurel Ghitta a funcționat la Liceul *Mihail Eminescu* din Satu Mare în perioada 1921-1931[24].

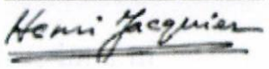

Dr. Jacquier Henri Etienne François, în perioada 1923-1924, profesor de limba franceză. Este doctor în Filologie, obținând titlul magna cum laude la Universitatea din București în 1947. A fost cadru didactic la Facultatea de Litere a Universității clujene, pe care o servește cu mare devotament, dând generații întregi de profesori de limba franceză. Între 1959 și 1968 este șeful Catedrei de filologie romanică a Universității *Babeș-Bolyai* din Cluj-Napoca[25].

---

[22] *Anuarul al IV-lea al Liceului de Stat Mihail Eminescu din Satu-Mare, pe anul școlar 1922 - 1923*, Satu-Mare 1923, pp. 19, 30-31, 60-61, 75-76, 79, 82.

[23] *Anuarul al V-lea al Liceului de Stat Mihail Eminescu din Satu-Mare, pe anul școlar 1923–1924*, Satu-Mare, 1924, pp. 15-17, 35, 55-56, 58, 75-77.

[24] Viorel Câmpean, Ovidiu T. Pop, *Ioan Gh. Oprea și Aurel Ghitta, doi profesori de la Liceul „Mihail Eminescu" din Satu Mare*, în „Satu Mare. Studii și comunicări", seria istorie-etnografie-artă, Satu Mare, XXXII/II, 2016, pp. 141-152; Ovidiu T. Pop, Carmen Bratosin, *Societatea de lectură de la Liceul Catolic Regesc-Liceul Mihail Eminescu din Satu Mare (1859-1939)*, în "Caietele eminescienilor sătmăreni", vol. 9, Satu Mare, 2016, pp. 75-83.

[25] Ovidiu T. Pop, *Profesor dr. Eugen Seleș în* "Caietele eminescienilor sătmăreni", vol. 7, Satu Mare, 2015,

Iuliu Pop, între anii 1923-1940, 1944-1958, a fost profesor de istorie, limba latină şi limba romană. În Statul personal a scris: „În anul 1923 am organizat cursuri gratuite de limbă romană la Liceul „M. Eminescu", pentru funcţionarii oraşului. Apoi în fiecare an am ţinut conferinţe la şcoală, la teatru, am făcut excursii cu elevii liceului, am aranjat serbări la liceu, în oraş, apoi în diferite localităţi ale judeţelor învecinate. Am fost custodele bibliotecii profesorale"[26].

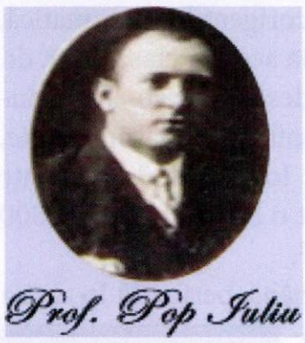
Prof. Pop Iuliu

În anul şcolar 1924-1925, în clasa a VI-a de liceu, au fost 39 de elevi, iar diriginte a fost dr. Terenţiu Olariu. Profesorii care au predat la această clasă au fost: Horea Bottea-limba franceză, Teodor Chirilla, gimnastica, Ioan Conţiu, desen, Adrian Demian, muzica, Herman Vasile-religie, Mihail Macavei-limba română, Mihail Mihaiciuc-limba germană, Olariu Terenţiu-limba latină, Eftimiu Pandrea-limba română, Gheorghe Paziuc-matematică, Iuliu Pop-istorie, Petru Rădulescu-fizică, Iosif Schneider-ştiinţe naturale. De această dată Augustin Paul a primit o bursă anuală de 5000 lei la Internatul *Casa Învăţătorilor*[27].

Dirigintele clasei, *Dr. Terenţiu Olariu*, a fost profesor de limba latină, limba elină în perioada 1924-1933. Este doctor în Drept roman şi filosofia dreptului, titlu obţinut la Universitatea din Budapesta, în 25 iunie 1910[28].

Horea Bottea, traducător din creaţia lui Charles Baudelaire, profesor de drept la Liceul „Mihail Eminescu" Satu Mare în perioada 1924-1925[29].

Eftimiu Pandrea, a fost profesor de limba română şi istorie între anii 1924-1940. Licenţiat în litere şi teologie. A ţinut conferinţe în cadrul Societăţii ASTRA. În Anuarul Liceului „Mihai Eminescu" a publicat lucrarea „Sentimentul moral şi religios în poeziile lui Gr. Alecsandrescu", iar în manuscris a rămas „Situaţia de drept a boierilor din Ţara Oltului".

Prof. Pandrea Eftimiu

După Dictatul de la Viena, s-a transferat la Liceul Românesc din Sofia, unde a activat până în 1946[30].

Dr. Petru Rădulescu, în perioada 1924-1925 este profesor de chimie. Din *Statul personal* aflăm câteva date biografice: „Am servit ca: chimist expert al capitalei şi al Minist. Instr. Publice, ca şef de lucrări, inspector la Minist. Agriculturii, director al Pulberăriei Lăuleţe, chimist principal al Regiei Monop. Statului.", ocupaţie în afară de şcoală: „La laboratorul de higienă al oraşului Satu Mare, unde primesc numai leafa de bază 720 lei lunar.", distincţii: „1. Coroana Română în gradul de ofiţer; 2. Bene Merenti p. învăţământ cl. I; 3.Medalia de aur ca membru al juriului pentru decernarea premiilor ... Expoziţiei... Bucureşti la 1906; 4. Coroana de Fer Austriacă cl. II.". La activitatea extraşcolară scrie: „Teza de doctorat: Despre falsificarea laptelui, Studii asupra podgoriilor româneşti, Studii asupra apelor minerale de la Călimăneşti,

pp. 110-111.

[26] Ovidiu T. Pop, Rozalia Cosma, Gheorghe Cosma, op. cit., p. 174.

[27] *Anuarul al VI-lea al Liceului de Stat Mihail Eminescu din Satu-Mare, pe anul şcolar 1924–1925*, Satu-Mare, pp. 15-17, 39, 79.

[28] Denisa Mădălina Maxim, *Terenţiu Olariu: personalitate a şcolii româneşti interbelice,* în" Caietele eminescienilor sătmăreni", vol. 3, Satu Mare, 2013.

[29] Ovidiu T. Pop, Aurel Pop, *op. cit.*, p. 72.

[30] Ovidiu T. Pop, Carmen Bratosin, *Societatea de lectură de la Liceul Catolic Regesc-Liceul Mihail Eminescu din Satu Mare (1859-1939)*, în „Caietele eminescienilor sătmăreni", vol. 9, Satu Mare, 2016, pp. 88-95.

Studiul tutunurilor"[31].

În anul şcolar 1925-1926, dirigintele clasei a VII-a este tot dr. Terenţiu Olariu şi în această clasă au rămas 37 de elevi. În iunie 1926, Augustin Paul este corigent la matematică, dar în septembrie 1926 este declarat promovat. Profesorii care predau la această clasă sunt: dr. Eugen Seleş-limba română, Teodor Chirilla-gimnastică, Ioan Conţiu-desen, Adrian Demian-muzică, Herman Vasile-religie, dr. Terenţiu Olariu-limba latină şi filosofie, Paul Sabin-istorie, Gheorghe Paziuc-matematică şi fizică, Risser Andrei-limba franceză, Iosif Schneider-ştiinţe naturale, dr. Dumitru Socoliuc-limba germană. Paul Augustin a primit o bursă anuală de 500 lei, la Internatul *Casa Învăţătorilor* şi haine, cumpărate dintr-o colectă[32].

Dr. Eugen Seleş, a fost între anii 1920-1940 profesor de limba română, perioadă în care a ocupat şi funcţia de director al instituţiei. A absolvit Academia Greco-Catolică din Gherla, în 1906, Facultatea de Litere a Universităţii din Cluj, în 1907, devenind licenţiat în litere în 1910, iar în 1913 devine doctor în filosofie, la Cluj. A mai predat la Gherla şi Sighetu Marmaţiei. În Statul personal, scrie astfel despre activitatea sa: „În calitate de preşedinte al „Desp. Astra" din localitate, an de an a organizat cicluri de conferinţe, pe de o parte, cu ajutorul Extensiunii Univ. din Cluj, pe de altă parte, cu concursul profesorilor şi intelectualilor din localitate. În mai multe comune din judeţ a organizat şezători culturale pt. ţărani. A organizat şi a condus 3 şcoale ţărăneşti în cadrele Astrei. A scris articole în ziarele din localitate. A luat parte la organizarea serbărilor naţionale pt. public şi, în repetate rânduri, a ţinut discursuri festive. A organizat o mare adunare antirevizionistă, în Satu Mare. A scris o disertaţie, teză de doctorat, în limba maghiară, despre activitatea poetică a lui M. Gr. Alexandrescu". A decedat în 1953[33].

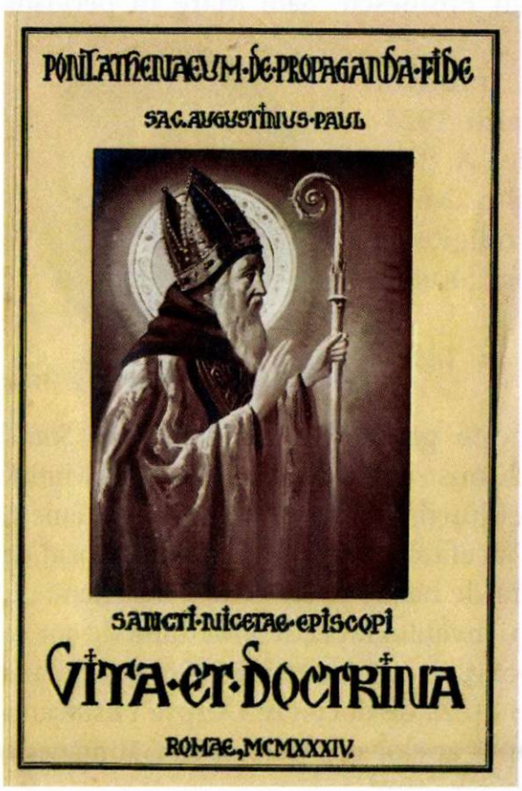

În ultimul an petrecut de Augustin Paul pe băncile Liceului *Mihail Eminescu* din Satu Mare, în clasa a VIII-a, au rămas 25 de elevi. Printre colegi de liceu îi remarcăm pe fratele lui Augustin, Eugen Paul şi pe viitorul preot greco-catolic şi profesor Teofil Băliban. Dirigintele clasei era Mlinarecz Ludovic. Profesorii clasei au fost: dr. Eugen Seleş, limba română, Teodor Chirilla, gimnastica, Adrian Demian, muzica, dr. Vasile Demian, igienă, Francisc Groza, filosofie, Herman Vasile, religie, Mlinarecz Ludovic, limba germană, Paul Sabin, istorie, Gheorghe Paziuc, matematică, Iuliu Pop, drept, Risser Andrei, limba franceză, Iosif Schneider, ştiinţe naturale.

În urma examenului de bacalaureat, sesiunea iunie-iulie 1927, centrul de bacalaureat Liceul *Mihail Eminescu* din Satu Mare, printre cei 15 elevi ai liceului declaraţi maturi, secţia română, este şi Augustin Paul, cu media 6,30. La capitolul *Elevii premiaţi*, aflăm că a primit un premiu în bani de 1000 lei şi a primit ca premiu şi cărţi, iar din paginile rezervate ***Activităţii***

[31] Ovidiu T. Pop, Aurel Pop, *op. cit.*, p. 237.

[32] *Anuarul al VII-lea al Liceului de Stat Mihail Eminescu din Satu-Mare, pe anul şcolar 1925 - 1926*, pp. 19-21, 45, 67, 75.

[33] Ovidiu T. Pop, *Profesor dr. Eugen Seleş*, în "Caietele eminescienilor sătmăreni", vol. 7, Satu Mare.

extraşcolare şi a Societăţii de lectură, aflăm că Augustin Paul s-a remarcat ca recitator[34].

Studiile teologice le-a început la Academia Teologică greco-catolică, din Gherla, în toamna anului 1927. Cu siguranţă că rezultatele bune au făcut să continue aceste studii la Facultatea de Teologie a „Institutului De Propaganda Fide" din Roma. A fost hirotonit ca preot celib la 18 decembrie 1932, în Roma. A continuat studiile în Roma, astfel că în 1934 a obţinut titlul de Doctor în Ştiinţele Teologice, lucrarea susţinută fiind intitulată *Sancti Nicetae Remesianae civitatis episcopi et Romenorum Apostoli: Vita et doctrina*, o lucrare dedicată vieţii şi activităţii Sfântului Nichita Remesianul.

Revenit în ţară, între anii 1934-1936, dr. Augustin Paul a ocupat postul de secretar episcopal şi apoi şi de notar consistorial al Episcopiei Greco-Catolice din Cluj. La începutul anului 1937, a fost trimis în calitate de preot misionar şi paroh la românii greco-catolici din oraşele Farrer şi Sharon, Pa., din Statele Unite ale Americii, din partea Arhiepiscopiei şi Mitropoliei Greco-Catolice din Blaj. A rămas pe continentul nord-american până la sfârşitul anului 1938, când se reîntoarce în ţară pentru un concediu de 2 luni.

Din cauza situaţiei internaţionale, războiul plutea deja în aer, nu a mai revenit în Statele Unite. Infirmitatea surorii sale Valeria, l-a făcut să renunţe şi la funcţiile pe care i le oferise ierarhul greco-catolic de Baia Mare, dr. Alexandru Rusu, acelea de funcţionar la Centrul Eparhial, sau cea de Protopop la Satu Mare. Astfel că a fost numit în parohii aflate în apropiere de Bocicău, unde locuia sora sa. Bocicăul a fost o localitate apropiată familiei, întrucât acolo a funcţionat ca director-învăţător şi fratele său, Victor, tatăl celui care avea să devină un arheolog reputat şi rector al Universităţii „1 Decembrie" din Alba Iulia. Dr. Iuliu Paul, născut de altfel chiar în această localitate oşenească, a urmat un traseu asemănător cu cel al unchiului său, absolvind tot la Liceul „Mihai Eminescu"[35].

Absolvenţii Liceului Mihail Eminescu din Satu-Mare, promoţia 1927

Dr. Augustin Paul a funcţionat mai întâi la Halmeu, apoi la Batarci, iar în cele urmă la Bocicău şi Valea Seacă, unde a slujit până la data de 15 iulie 1955, când a fost numit în postul de Vicar Eparhial al Sfintei Episcopii Ortodoxe Române a Oradiei. De notat că şi vicarul dinaintea sa, dr. Carol Pop era „revenit", deci fusese greco-catolic şi avea doctoratul dobândit la Roma[36].

---

[34] *Anuarul al VIII-lea al Liceului de Stat Mihail Eminescu din Satu-Mare, pe anul şcolar 1926 - 1927*, Satu-Mare, pp. 14-15, 43, 75, 80, 85-86.

[35] Ovidiu T. Pop, Aurel Pop, *op. cit.*, p. 221; o evocare impresionantă a lui dr. Iuliu Paul o găsim într-un volum al fostului său coleg de facultate, Marcel Ştirban, *Din Istoria României, XII. Aniversări. Comemorări. Biobibliografii - Credinţa, demnitatea, prietenia sunt diamantele ce dau tărie şi strălucire vieţii noastre pământene, creştine*, Cluj-Napoca, 2016, pp. 86-93.

[36] S-a născut în 1908 la Ferneziu. A urmat teologia la Gherla, obţinând apoi doctoratul la Colegiul Pontificiu grec din Roma, unde a studiat între 1932-1933. Pe soţia sa o chema Agneta Veronica. A fost hirotonit în 1933. Între 1936-1944 a funcţionat la Gerăuşa. În septembrie 1944 a fost arestat de trupele

În anul 1947, dr. Alexandru Rusu, episcop de Baia Mare, l-a distins pe dr. Augustin Paul cu titlul de „protopop onorific", primind facultatea de a purta brâu roșu. Apoi, în toamna anului 1948, Biserica Greco-Catolică va fi scoasă în afara legii. Într-o scrisoare adresată subprefectului Gheorghe Palcău, declara că demisionează din funcția de paroh-protopop urmând să-și asigure existența „ca și muncitor agricol"[37]. Când a fost numit în funcția de vicar se pare că a devenit și coordonator al Comandamentului de „Unificare". Nu insistăm asupra implicării sale în acel proces care a decurs foarte greu și a lăsat urme –chiar răni! până în zilele noastre, întrucât problema a fost abordată amănunțit în studiul apărut în anul 2016 în această publicație[38]. Dar, ulterior, Arhim. Dr. Augustin Paul va afirma că a „semnat pentru marele act al reîntregirii Bisericii noastre strămoșești, chiar de la început"[39].

Mormântul lui dr. Augustin Paul

A păstrat legături cu credincioșii din Bocicău, astfel că în 13 noiembrie 1960 a fost oficiată sfințirea bisericii din localitate de către Ep. Valerian Zaharia, în prezența a peste 5000 de credincioși[40].

A fost pensionat, oarecum forțat în anul 1970, nefiind agreat de noua conducere a Episcopiei Ortodoxe de Oradea. În 8 aprilie 1970 el se adresează Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Resortul Cultelor, afirmând: „Noi, preoții și credincioșii fostei Biserici greco-catolice a Blajului am sacrificat o Biserică, cu un trecut de 250 de ani și cu merite nepieritoare în slujba întregului popor român, pe care istoria nu le va putea contesta niciodată, și tocmai din acest motiv așteptam ca sacrificiul nostru să fie cântărit și apreciat la dreapta lui valoare. Iar dacă membrii Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române nu ajung cu mintea să înțeleagă aceasta, noi avem firma și neclintita convingere că Înalta Conducere de Stat a înțeles și înțelege și apreciază după cuviință, ca și întotdeauna și în toate problemele, și sacrificiul pe care noi l-am adus în interesul neamului și al Patriei Noastre scumpe"[41].

Arhim. dr. Augustin Paul a decedat la 16 iulie 1989 și a fost înmormântat în curtea bisericii din Bocicău, lăcaș și localitate pe care le-a iubit atât de mult[42].

---

horthyste. Acceptă trecerea la ortodoxie, numărându-se printre cei care au semnat actul din 1 octombrie 1948. A ajuns vicar episcopal al Episcopiei Ortodoxe de Oradea, până în 1952, când vine ca protopop la Satu Mare, slujind vreme de un deceniu. Din 1962 pleacă în aceeași funcție la Baia Mare, funcționând cel puțin până în anul 1973. La Baia Mare este și înmormântat, alături de soția sa.

[37] Muzeul Județean Satu Mare (în continuare MJSM), *Colecția de documente*, Declarație, nr. inv. 65.963, file nenumerotate; Document reprodus de noi în Anexa 2.

[38] Daniela Bălu, *art. cit.*

[39] MJSM, *Colecția de documente*, Autobiografie, nr. inv. 65.963, file nenumerotate; document reprodus în Anexa 1.

[40] http://www.episcopiammsm.ro/oas/bocicau.htm

[41] MJSM, *Colecția de documente*, Către Comitetul Central al Partidului Comunist Român Resortul Cultelor, nr. inv. 65.963.

[42] Fotografie reprodusă din volumul Ovidiu Dacian Molnar, Doina Molnar, Vasile Conioși Mesteșanu, Mariana Popa Bota (coord.), *Tarna Mare: un sat din* ținutul *Tisei Superioare-Monografie*, Ed. Citadela, Satu Mare, 2011, p. 252.

Anexa 1

Autobiografie

Sunt născut la 15 iunie 1908, în satul Buşag, Regiunea Baia Mare, din părinţi români: Alexandru şi Maria, născută Cherecheşiu. Tatăl meu era învăţător, iar mama casnică; oameni săraci, fără nicio avere, în afară de cei şase copii ce-i aveau: trei băieţi şi trei fete.

Cu toată sărăcia lor, părinţii s-au străduit să ne dea tuturora o educaţie îngrijită şi să ne poarte la şcoală. Tatăl meu însă murind prea de timpuriu, abia terminasem a patra clasă de liceu, am fost constrânşi ca fiecare, singuri să ne purtăm de grijă. Învăţam însă cu toţii bine, iar la învăţătura bună adăugându-se şi purtarea noastră tot bună şi exemplară, am reuşit ca fiecare să ne creem un viitor şi un rost în viaţă: Eugen, inginer, azi profesor universitar, la Institutul Universitar Minier din Petroşani; Victor, învăţător director; Augustin, preot, Doctor în Teologie; Emilia, profesoară, azi funcţionară, la orfelinatul din Zsámbék, R.P. Ungară; Maria, profesoară de fizică-matematică, la Liceul din Petroşani; Valeria, fiindcă de mică a fost tot infirmă, cum este şi astăzi, a rămas casnică.

Subsemnatul, studiile primare le-am făcut în satul Batarci, Regiunea Maramureş, între anii 1915-1919, unde tatăl meu era învăţător. Liceul teoretic: opt clase şi bacalaureatul la Liceul de Stat „Mihail Eminescu" din oraşul Satu Mare, între 1919-1927; iar studiile teologice începute la Academia Teologică greco-catolică, din Gherla, în toamna anului 1927, le-am continuat şi terminat la Facultatea de Teologie a „Institutului De Propaganda Fide" din Roma, în primăvara anului 1934, obţinând titlul de Licenţiat şi Doctor în Ştiinţele Teologice. În cursul studiilor, la 18 decembrie 1932, în Roma, am fost hirotonit de preot, fiind necăsătorit.

Reîntors în Patrie, timp de 2 ani, între anii 1934-1936, am ocupat postul de secretar episcopal şi apoi şi de notar consistorial al Episcopiei greco-catolice din Cluj. La începutul anului 1937, din partea Arhiepiscopiei şi Mitropoliei greco-catolice din Blaj, sunt trimis în calitate de preot misionar şi paroh la românii greco-catolici din oraşele Farrer şi Sharon, Pa., din Statele Unite ale Americii de Nord, unde funcţionez până la sfârşitul anului 1938, când mă reîntorc în Patrie pentru un concediu de 2 luni.

Situaţia internaţională din ce în ce tot mai tulbure, mă împiedică însă să revin în Statele Unite. Renunţând astfel la reîntoarcerea în America şi, după ce, din cauza infirmităţii sorei mele Valeria, renunţ şi la îmbierea Prea Sfinţitului Episcop, de pe atunci Dr. Alexandru Rusu, de la Baia Mare, ca să ocup un post la Centrul Eparhial, sau pe acela de Protopop la Satu Mare, sunt numit paroh mai întâi la Halmeu, apoi la Batarci, şi în urmă la Bocicău şi Valea Seacă, unde am funcţionat până la data de 15 iulie 1955, când am fost numit în actualul post de Vicar Eparhial al Sfintei Episcopii Ortodoxe Române a Oradiei.

În anul 1947, din partea Episcopului greco-catolic de Baia Mare, am fost distins cu titlul de „protopop onorific", primind facultatea de a purta brâu roşu, distincţie care nu se conferea decât preoţilor cu merite excepţionale.

Precum reiese din cele înşirate, cu excepţia celor doi ani, în care am deţinut funcţia de secretar şi notar consistorial pe lângă Episcopia greco-catolică de Cluj, toţi ceialalţi ani de preoţie, 24 la număr, i-am petrecut alături şi în mijlocul poporului nostru muncitor şi credincios, pentru ridicarea morală şi culturală a căruia am lucrat cu drag întotdeauna şi înţeleg să lucrez şi de aci înainte.

Am semnat pentru marele act al reîntregirii Bisericii noastre strămoşeşti, chiar de la început.

Oradea, 21 martie 1957

Par. Dr. Paul Augustin,
Vicarul Eparhial al Oradiei

Anexa 2

Domnului Gheorghe Palcău,
Subprefect al Județului Satu Mare

Declarație

Subsemnatul Păr. Dr. Augustin Paul, paroh-protopop greco-catolic român în Bocicău, prin aceasta declar și aduc la cunoștința tuturor că, începând cu această zi am demisionat din calitatea de paroh al parohiei greco-catolice române Valea Seacă și Bocicău, rămânând ca în viitor să-mi asigur existența ca și muncitor agricol, profesiune exercitată de mine și până aci, pe lângă aceea de preot.

Dat în Bocicău, 30 Septemvrie 1948.

P. Dr. Augustin Paul

Viorel Câmpean,
Biblioteca Județeană Satu Mare, Satu Mare, RO
viorel_campean@yahoo.com

Ovidiu T. Pop,
Colegiul Național „Mihai Eminescu" Sat Mare, RO
ovidiutiberiu@yahoo.com

IONIȚĂ G. ANDRON – UN JURNAL DE CĂLĂTORIE DIN PRIMA TINEREȚE

Remus VÂRNAV

Abstract: *(Ioniță G. Andron - A Travel Journal from his first youth) Ioniță G. Andron was born in 1917 in the village of Racsa in Oas Land, as a son of a priest and a teacher. The famous ethnographic area was then dominated by archaic in architecture, clothes, occupations, music and customs, and Andron was fascinated about that world, where he lived until his death in April 1989. And although he had study Theology and the Law, and he supported himself almost exclusively by practising the law, his main interests remained primarily related to the history and ethnography of the area. But his great passion was photography, which was his main research tool; he began taking photos in high school (1934), and by the end of his life he left a collection of nearly 100,000 clichés.*
The document presented is related to the interest of many young students and generations who lived after the Great Union from 1918, to know their country. This is a journal that Andron kept between 21 to 24th of June, 1938, when he traveled by train, by bus and on foot from Cernăuți, where he was a student, to his native Racsa, crossing two historical Romanian districts, Bucovina and Maramures. He would repeat the trip the following summer without taking notes, but accompanied by the camera.

Keywords: *Ioniță G. Andron, Travel Journal, Oas Land, archaic, ethnography, photography*

Fotograf excepțional, etnograf și istoric pasionat toată viața de regiunea natală, inițiator și promotor de proiecte culturale, între care înființarea Muzeului Țării Oașului i se datorează în cea mai mare măsură, Ioniță G. Andron (1917-1989) face parte din acea categorie de intelectuali de provincie din secolul trecut a căror lucrare rămâne încă a fi descoperită și reevaluată. Aproape 100.000 de clișee fotografice[1] realizate majoritatea în Țara Oașului între anii 1930 - 1989, aproximativ 20 de manuscrise, cele mai multe lucrări de etnografie și istorie locală finalizate în vederea unor publicări care s-au dovedit imposibile înainte de 1989, o uriașă corespondență cu personalități importante ale culturii naționale, dar și cu alți intelectuali cu preocupări asemănătoare, precum și sute de pagini cu însemnări din cercetările pe teren, în biblioteci și în arhive formează o moștenire cultural-științifică de excepție[2].

[1] O colecție de fotografii necunoscută în cea mai mare parte. Apreciez că până acum au fost publicate sub 400 de fotografii!

[2] O prezentare a vieții și activității, precum și a arhivei sale scrise în, Ioan George Andron, *Despre Ioniță G. Andron și familia sa*, pp. 35-63; Remus Vârnav, *Arhiva scrisă Ioniță G. Andron (1917-1989). Despre manuscrise, proiecte culturale și corespondență* și *anexa Documente*, pp. 69-136, respectiv pp.139-200, în Remus Vârnav, *„In memoriam Ioniță G. Andron"*, editată de Muzeul Țării Oașului, Negrești-Oaș, 2012.

Vânătoarea și drumețiile montane, etnografia și istoria Țării Oașului au fost pasiunile vieții sale, fotografiatul însoțindu-le pe fiecare și fiind, în același timp, preocuparea sa de căpetenie. Pentru exemplificare, amintesc aici, „*Vânătoare odinioară în Țara Oașului*", un manuscris de 500 de pagini dactilografiate, ilustrat cu 273 de fotografii, precum și cele două studii despre portul popular (din Țara Oașului), însoțite fiecare de aproximativ 100 de imagini.

Cât privește drumețiile montane, arhiva Andron demonstrează o pasiune care l-a stăpânit din prima tinerețe și până în preajma sfârșitului. În 1943, a doua sa carte, apărută la Oradea, se numea „Chemarea munților"[3], iar o alta, scrisă la sfârșitul războiului și rămasă în manuscris are titlul „Glasul apelor de munte". În sfârșit, la maturitate și în ultima parte a vieții a elaborat lucrările „Drumeții în masivul Rodnei" și „Prin Țara Oașului și munții ei" (la aceasta a început să lucreze prin 1970, iar ultima varianta este datată ianuarie 1988, deci cu un an înainte de moarte).

De-a lungul vieții sale Andron a cercetat, parțial, munții Apuseni, munții Maramureșului și, bineînțeles în întregime cei ai Oașului[4], dar marea sa dragoste, descoperită în tinerețe, a rămas până la sfârșit masivul Rodnei. A văzut prima dată, de la distanță, piscurile acestuia la 22 iunie 1938, când se afla într-o excursie temerară făcută cu trenul, cu autobuzul, dar și pe jos în părți ale drumului pe care le-a considerat importante; a pornit la începutul vacanței de vară de la Cernăuți, unde era student la facultatea de drept, și a urmat un traseu prestabilit, trecând prin Gura Humorului, Câmpulung Moldovenesc, Iacobeni, Cârlibaba, pasul Prislop, Borșa, Moisei, Sighetu Marmației, Baia Mare, Racșa.

A ținut un succint jurnal de călătorie, care s-a păstrat în arhiva sa[5]. Sunt 22 de pagini numerotate în stânga sus, plus două file nenumerotate pe care și-a notat „planul escursiei" și concluziile finale; notele zilnice au fost scrise cu creionul pe niște file detașate probabil dintr-un carnet (17 x 10,5 cm), în afară de paginile 7 și 8, care cuprind două scurte texte autografe scrise cu cerneală neagră și semnate de gazdele sale din satul Bucșoaia, preotul paroh Modest Lucan și directorul școlii, Enea Filip. De obicei menționează locul unde a făcut notațiile. Așa cum am menționat, pe prima pagină e „planul escursiei", „întocmit în seara zilei de 20 Iunie 1938 în Cernăuți", iar pe ultima e bilanțul („executat în felul următor"), notat la „Racșa, la 24 Iunie [1]938", adică după sosirea acasă.

Așa cum am menționat jurnalul acesta e foarte sumar, însemnările au fost făcute „pe genunchi („în tren", lângă M[ânăsti]-rea Voroneț, „la Bucșoaia", „în culmea pasului Prislop" sau dimineața înainte de plecarea din Moisei: „mă îmbrac și scriu puțin"). Câteva însemnări au fost reluate și dezvoltate semnificativ în cartea „Chemarea munților", apoi paginile au fost abandonate în arhiva sa, nici măcar spațiile rămase libere n-au mai fost completate.

Și totuși micul jurnal oferă elemente importante cu privire la preocupările lui Andron în perioada studenției cernăuțene. Rămâne viu interesul căpătat încă de la gimnaziul din Satu Mare pentru istoria românilor și în această excursie „de mult pro[i]ectată" notează emoțiile care l-au încercat trecând prin Dumbrava-Roșie sau pe la mânăstirea Voroneț. La fel consemnează întâlnirile cu oamenii simpli ai locurilor, uneori chiar numele acestora, observând asemănarea onomasticii populare din Bucovina și Maramureș cu cea din Țara Oașului(Ion a lui Grigor a lui

---

[3] Ioniță G. Andron, *Chemarea munților*, Tipografia „Grafika" Oradea, 1943.

[4] Reiau aici pasajul dintr-o scrisoare datată 24 ianuarie 1975 către un editor bucureștean pe care încerca să-l convingă să-i editeze manuscrisul „Prin Țara Oașului și munții ei": „Am cutreierat Țara Oașului de nenumărate ori, de-a lungul și de-a latul, și pe orizontală și pe verticală, am călcat fiecare sat, deal, munte și nu există un pisc mai răsărit pe care să nu fi privegheat cel puțin o noapte."

[5] Am avut la dispoziție, la Muzeul Țării Oașului, întreaga arhivă scrisă Ioniță G. Andron, între anii 2008-2012, perioadă în care am conceput și editat cartea „In memoriam Ioniță G. Andron". Am descoperit recent fotocopia acelui jurnal, pe care nu am reușit atunci să-l integrez în descrierea arhivei Andron.

Pascu din Vama, ori maramureşenii Mihaiu Omeşteanului din Bârsana şi Gheorghe' lui Pătru din Berbeşti)[6].

Alte observaţii surprind aspecte de viaţă socială, economică, culturală sau chiar politică, astăzi putând fi considerate adevărate mărci ale epocii: cosaşi în poienile montane, plutaşi urcând spre albia superioară a Bistriţei, pe Prislop două căruţe cu sârmă ghimpată recuperată de pe o fostă linie a frontului, maramureşeni mânând boi spre Rădăuţi sau mergând la coasă în Bucovina, gatere pe valea Borşei şi un şteamp înainte de Baia Sprie. Urmăreşte cu atenţie ştirile la radio Bucureşti şi în presă, astfel că la trecerea prin Bucşoaia ştie despre serbările străjereşti organizate acolo cu un an înainte din dispoziţia regelui Carol al II-lea şi i se prezintă investiţiile realizate cu acea ocazie.

Semnificativă este şi întâlnirea cu Francisc Nistor, pe care îl caută la trecerea prin Sighet şi de care îl apropiau două pasiuni comune, fotografiatul şi excursiile montane. Nu este lipsită de semnificaţie nici însemnarea despre organizarea excursiei pe muntele Pop Ivanu, Andron însuşi se va implica în organizarea turismului montan în Ţara Oaşului[7].

Un comentariu aparte îl merită însemnările despre evrei. Andron remarcă şi notează peste tot prezenţa acestora, uneori cu o tendinţă negativă accentuată: în Frasin şi la Cârlibaba *„sunt mulţi evrei.* Pe valea Borşa *„oamenii sunt foarte săraci, iar evreii îi găseşti într'un număr f[oarte] mare"*. „Între altele îmi spune părintele că în Borşa este[sic] Biserică, popă şi evrei. Are dreptate căci numai evrei am văzut pe tot drumul." „Şi în Moiseiu este plin de evrei. Valea [Vişeului] este foarte frumoasă, cu toate satele aşezate pe ea. Păcat că evreii strică tot aspectul românesc"[8].

Însă pentru Andron marea descoperire a acestui drum rămâne desigur aceea a munţilor Rodnei. Aflat pe culmea pasului Prislop identifică încântat cu harta în mână vârfurile cele mai importante şi tot aici scrie în jurnal: *„Cred că niciodat[ă] nu voiu regreta aşa de mult faptul că n'am la mine aparatul de fotografiat"*. Avea să-l ia cu el în vara următoare, când va repeta traseul acestei excursii şi când va realiza primele imagini pe care le va folosi în cartea „Chemarea munţilor".

Judecând acest jurnal împreună cu celelalte documente care s-au păstrat din aceeaşi perioadă în arhiva sa[9], putem înţelege importanţa perioadei cernăuţene în formarea şi în evoluţia ulterioară a lui Ioniţă G. Andron. Corespondenţa cu geograful Ion Conea şi cu istoricul Constantin Daicoviciu, scrisoarea adresată unui redactor al Enciclopediei României în care remarcăm excepţionala cunoaştere a etnografiei Ţării Oaşului, proiectele tematice de albume[10] dedicate oieritului şi obiceiurilor (datinilor) oşenilor, mărturiile despre practica de perfecţionare în atelierul fotografului Kleinberger din Cernăuţi ne arată un tânăr Andron cu preocupări multiple, în domenii pe care le va urmări şi cerceta toată viaţa.

Textul transcris

Planul escursiei[sic]

Ziua I - Cernăuţi - Gura-Humor.[ului] tren
/21 Iunie [1]938/ Gura-Humor[ului] - Voroneţ/

---

[6] Mai târziu va descrie mecanismul de formare a unor astfel de construcţii lingvistice. A se vedea Ioniţă G. Andron, *Racşa / locuri şi oameni*, Ed. Gutinul, Baia Mare, 2001, pp. 140-142.

[7] *In memoriam...*, nota 2 de la p. 75.

[8] Putem admite o influenţă a propagandei antisemite legionare asupra tânărului de numai 21 de ani în primul an de studenţie la Cernăuţi. Dovadă e şi caracterul de clişee verbale al acestor consemnări. În toată arhiva sa, inclusiv în uriaşa sa corespondenţă nu am mai întâlnit nicăieri exprimate asemenea idei. La „vindecarea" sa va fi contribuit în mod decisiv şi influenţa părinţilor.

[9] Documente prezentate pe larg în cartea *In memoriam...*, pp. 117-118.

[10] *Ibidem*, nota 2, p. 71.

/Marți/Voroneț - Bucșoaia/pe jos
/_____/Dorm la Bucșoaia/
Ziua II - Frasin - Iacobeni - tren
/22 Iunie [1]938 /Iacobeni - Cârlibaba - autobuz
/Miercuri/Cârlibaba - Șesurile - pe jos
Dorm la Șesurile
Ziua III Șesurile - Borșa
/23 Iunie [1]938 /pe jos
/Joi/ Dorm la Borșa
Ziua IV - Borșa - Valea Vișeului /
/24 Iunie [1]938/Val[ea] Vișeului - Sighet/ tren
/Vineri Sighet - Orașul-Nou autobuz
Dorm la Racșa [acasă !]

1. Luni 20 Iunie 1938, Cernăuți

Dimineața la 7½ plec la poștă pentru a trimite o telegramă acasă în caz că nu mi-au sosit banii. Spre marea mea bucurie banii mi-au sosit. Îmi trimite Tătuca 1200 lei. Mă bucur f[oarte] mult de ei. În fine, voi putea face escursia[sic] de mult pro[i]ectată. Mă supără însă f[oarte] mult cele câteva cuvinte ce le scrie Tătuca pe mandat, și anume să merg acasă imediat ce termin și pachet nu-mi trimite. Îmi pare f[oarte] rău dar îi voiu[sic] călca dorința. Cred că n'o să-i pară nici lui rău dacă va auzi ce lucruri frumoase și ce locuri minunate am văzut. Cumpăr o raniță mică pe care imediat ce ajung acasă am să i-o dau scumpului meu frățior Sandrica. Cred că i-o face f[oarte] mare bucurie.

Îmi aranjez așa lucrurile ca să pot pleca mâine dimineața la ora 8' 15" cu personalul până la Dărmănești și de aici tot cu pers[onalul] până la Gura-Humorului.

2. Marți 21 Iunie 1938. Scriu în tren.

Când m'am sculat dimineață la 5 ½, ploua. Am fost foarte necăjit că va ploua toată ziua. La 8 m'am dus la gară. A venit cu mine și Șimi[11]. Nu mai plouă, se însenin̂ează și e cald. În gară îmi cumpăr pâine și slănină, pentru orice eventualitate. Mă despart de Șimi printr-o prietenească strângere de mână, căci e ora 8' 15 și trenul pornește. Suntem numai doui [sic] într'un compartiment de clasa III. Dela [sic] Adâncata rămân singur. Urmăresc drumul pe hartă. Fiecare comună pe care o văd, o găsesc pe hartă așa că-i știu numirea. Mi-a plăcut mult când am trecut prin Dumbrava-Roșie.

Scriu lângă M[ănăsti]-rea Voroneț. [Note adăugate cu altă culoare: *1488. Zidită de Șt.[efan] cel Mare după lupta dela Războieni;*
3. *[...]Mitropolitul Grigore Roșca; Jilțul lui Șt[efan] cel Mare; Morm[ântul] lui Daniil Sihastrul*]
Scriu la Bucșoaia.

Am schimbat trenul la Dărmănești. Am trecut dela Cacica în sus printr'un ținut minunat. Era tot pădure de brazi și fag, trenul urca din greu tras de două locomotive. Când mă dau jos din tren la Gura-Humorului, începe să plouă. Stau puțin, dar deoarece nu ploua tare, o iau către Voroneț. Mă întâlnesc cu un bătrân pe care la despărțire am găsit că-l cheamă Ion a lui Grigor a lui Pascu[12], cojocar din Vama. Îmi arată de pe șosea M[ănăsti]-rea Voroneț și mă îndeamnă să merg la cumnatul său care stă mintenaș deasupra mănăstirii și-i zice Pamfil Mândrilă.

La Voroneț vizitez mănăstirea cu părintele Stuleru Vasile. Îmi explică totul cu ce nu-s la curent. Totul mă atrage, vrând să reținc cât se poate mai mult. Am fost mișcat sufletește

[11] Simion Erdös (n. 22 noiembrie 1916 Târșolț - d. 28 martie 1985 Baia Mare), fiul preotului Vasile Erdös din Târșolț, socotit cel mai bun prieten și ortac de vânătoare. Coleg de liceu și de studenție.
[12] Îi va pomeni numele în cartea „Chemarea munților".

când părintele mi-a descuiat uşa mănăstirii şi am intrat înăuntru. La mormântul lui Daniil Sihastru, la jilţul lui Ştefan cel Mare am stat mult timp, contemplând, ce vremi au trăit acei Domni (Voevozi) şi acei Sihaştrii[sic]. Iscălesc în cartea de iscăliturі şi cumpăr 2 ilustrate cu M[ănăstirea].

Pornesc apoi spre comuna Bucşoaia. Cam la mijlocul drumului stau jos pe ţărmul Moldovei şi mănânc. Trece pe acolo o ţărancă, care ducea lapte. Cer lapte şi-mi dă, dar bani nu vrea să primească.

La Bucşoaia merg la părintele Lucan (Modest) care mă primeşte f[oarte] bine. Îl felicit personal pentru frumoasa cuvântare dela Radio Bucureşti cât şi pe D[omn]-ul dir[ector] al şc[olii] pr[imare] care vine la părintele - pentru reuşita şezătorii.

D[omn]-ul dir[ector] Enea Filip îmi arată şcoala, care are 4 săli de învăţământ, o sală mare [de] festivităţi şi peste tot e ordine şi curăţenie f[oarte] mare D[oamn]-a Filip ne oferă dulceaţă, iar eu mă joc puţin cu copilaşul D[umnea]-lor, Puiul[sic]. Vizitez apoi Primăria unde e şi o sală mărişoară pentru cinema. Aparatele au costat - împreună cu ecranul - 195 de mii de lei. Vizitez apoi cu Dragoş, băiatul D-[omnu]-lui preot Lucan stadionul străjeresc unde au avut loc anul trecut la 2 Iulie serbările străjereşti, fiind de faţă M.S Regele, Măria Sa Marele Voevod Mihai, D[omn]-ul Maior adj[utant] Th. Sidorovici. Merg apoi în com[una] Frasin, f[oarte] aproape[,] sunt mulţi evrei.

Venim acasă. Cinez la părintele Lucan. Dedic câteva fotografii părintelui şi D[omnu]-lui dir[ector] Enea, apoi scriu aceste rânduri şi foarte satisfăcut de ceea ce am văzut azi mă culc.

Dimineaţă Părintele Lucan şi D[omn]-ul dir[ector] Enea Filip îmi scriu ceea ce urmează pe aceste 2 pagini, şi-mi dau câteva fotografii, câte două fiecare, cu dedicaţie.

4. *În dorinţa de a-şi cunoaşte ţara şi în special mândra şi dulcea Bucovină, giuvaerul cu numeroase ctitorii voevodale[sic] - dovezi neîntrecute ale trecutului nostru glorios - d[omnu]-l Ioniţă Gh. Andron, student la Cernăuţi, în trecere spre vatra părintească din ţara Oaşului, opritu-s-a o clipă la casa preotului Modest Lucan din com[una] Bucşoaia. jud.[eţul] Câmpulung, care-i va păstra o plăcută amintire. // Preot M. Lucan*

5. În ziua de 21/ VI [1]938 am avut deosebita plăcere de a primi în vizită la această şcoală „Maior Adj. G. S.[sic] Sidorovici" din Bucşoaia, Jud[eţul] Câmpulung Mold[ovenesc] pe Domnul I. G. Andron student, care din frumosul şi înaltul sentiment naţional de-a cunoaşte frumuseţile scumpei noastre Patrii s'a oprit câteva momente şi în această localitate. Dir[ectorul] şcol[ii] şi com[andant] străjer Enea Filip-

6. Miercuri 22 Iunie 1938. Scris la Bucşoaia

M'am trezit din somn la ora 6 fără un sfert. Mă spăl, [mă] îmbrac, zic rugăciunile şi aştept să se scoale şi părintele. Cerul e acoperit de nori cari am impresia că se vor duce repede căci mi se par f[oarte] subţiri. Aseară barometrul era în spre bine timp frumos.

După ce ne întâlnim cu Părintele îmi scrie aceste câteva cuvinte, precum şi D[omnu] l dir[ector] Enea Filip. Sunt servit cu cafea care-mi va prinde bine. După ce-mi iau rămas bun, plec la gară de unde iau acceleratul până la Iacobeni. Găsesc de la un om că am legătură cu autobuzul imediat, spre Cârlibaba, Borşa.

Regiunea e încântător de frumoasă. Numai brad şi iar brad. Sunt f[oarte] frumoase bisericile din Prisaca, Câmpu-Lung[sic] şi Pojorâta.

La gara Valea-Putnei când porneşte trenul observ pe fostul şef de gară din Oraşul Nou, D[omnu]-l Vinţi. Îl strig dar nu mă aude. Dau un bileţel pentru D[umnea]-lui unui ceferist, rugându-l să i-l predea.

Un tunel lung de trei minute şi apoi se deschide perspectiva către Valea-Bistriţei - Iacobeni. Această localitate are o aşezare f[rumoasă] pe Bistriţa. Trenul [e] pe la jumătatea unui deal cu brazi aşa că te uiţi în jos ca să vezi orăşelul.

Toată regiunea este numai și numai cu lemn de brad, acoperită. Este timp f.[oarte] frumos, cald. Câte un om, în câte o po[i]eniță coseşte. În gară la Iacobeni am mare bucurie căci am legătură imediată către Cârlibaba - Cibou[?][13]. Îmi iau puțină slănină din Iacobeni. Plec cu autobuzul pe Bistriță[sic] în sus. Drumul este minunat și trece chiar pe lângă Bistrița, trecând și peste ea câte odată.

Tot timpul mă uit la dealuri și munți controlând pe hartă cari ar putea fi. Cam în dreptul cătunului Botuș observ la stânga, departe, un pisc foarte înalt. Găsesc dela un trecător e V[âr]f[ul] Omului[?] și îl văd și pe hartă cu cota 1931. La Cârlibaba stăm puțin (cumpăr 1 kg de pâine). Sunt mulți evrei. E așezat pe malul Bistriței, numai în lungime, ca și Iacobeni dealtfel [sic] și altele.

Niște plutași vin cu autobuzul în sus. Întreb de ei dacă e departe Cibou de vârful dealului, îmi spun că e departe. Deoarece intenționez însă să dorm la preotul din satul **11**. Șesuri, întreb tot pe plutași dacă este biserică și preot. Îmi spun că nu sunt [decât] numai câteva case și oameni săraci. Iau atunci hotărârea să nu rămân în cătunul Șesuri ci să merg cu autobuzul mai departe până în vârful dealului, adeca [sic] la trecătoarea Prislop. Drumul începe să urce în serpentine. Părăsim cursul Bistriței din sus de Șesuri unde se coboară plutașii. Mi se deschide o perspectivă splendidă. Un munte acoperit cu nori și în dosuri cu zăpadă se înalță semeț cu câțiva vecini. Este masivul Rodnei. Nu mă pot îndestul bucura că m'am decis să vin pe aici. Îndată sunt în vârful dealului.

7. Scris în culmea pasului Prislop [...] ora 11 25'

Sunt în culmea trecătorii dela Prislop, la cota 1455. Timp splendid. Puțin răcoare și suflă vânt rece dinspre Maramureș. Văd tot masivul munților Rodnei începând cu Ineu-2279, Cisia-2125, V[âr]f[ul] Omului-2135, V[âr]f[ul] Gărgălău-2160, V[âr]f[ul] Puzdrelor-2191, V[âr]f[ul] Repede-2077 și mai în capăt se ridică semeț P[i]etrosul-2305. Toate piscurile sunt în nori. Se mai văd bine piscurile Cerbu-1672, Ciarcănul etc. Voiu îmbuca ceva, apoi o voiu lua-o către Borșa, unde aș dori să ajung azi seară.

Cred că niciodat['] nu voiu regreta așa de mult faptul că n'am la mine aparatul de fotografiat.

8. Pornesc spre Borșa. Când pornesc mă întâlnesc cu 2 căruțe care duc sârmă ghimpată culeasă de pe frontul din răzb[oiul] mondial. Mai jos mă întâlnesc cu 2 Maramureșeni cari mână[?] boi la Rădăuți. Unul e Mihaiu Omeșteanului (Pop M.) (din Bârsana) iar celălalt e Gheorghe' lui Pătru (Șteț Gh.) din Berbești. Le dau ¾ din slănina mea și mai mult de jumătate pâine. Îmi doresc noroc și să „doftorez"[*lecțiune nesigură*] bine.

Îmi rup o ramură de brad (și în vârf [sic] mi-am cules câteva flori pentru Mămuca și sora Gustuca). Mai în jos mă întâlnesc cu un coconaș din Borșa, cu flu[i]erul. Îmi trage o hore[14][sic] și-i dau 2 lei. Vin către Borșa. Pe hartă văd că e la 28 de Km. Cred că pe la ora 4 voiu fi la Preot. Regiunea [e] și pe aici cât se poate de frumoasă. Beau apă din izvorul apei Borșa care apoi cu altele formează Vișeul.

9. P[i]etrosul se vede din ce în ce mai bine. Este tot în nori. Cobor și ajung la vale. Merg pe valea Borșa în jos, mult, până trec la șosea. Pădurea e numai din molift și brad. Merg pe șosea tot pe lângă apă. Din când în când văd câte un om, cari merg la coasă în Bucovina. Câte o fabrică de cherestea întâlnesc pe valea aceasta. Oamenii sunt foarte săraci iar evreii îi găsești într'un număr f[oarte] mare. Trec prin Șesu Poienii[?] este foarte lung. Negoescul cade pe o vale către M[un]-ți, valea Repede îi zice. Întreb dacă e departe Borșa. Îmi spun că mai am vre-o 10 Km. Este tot cald dar vântul e răcoros. Nu fac nici un popas până la părintele Gavril Timiș din **15**. Borșa, unde ajung la ora 3½, deci după 3 ore și jumătate de drum. La părintele sunt tratat

[13] Se referă probabil la cătunul Țibău din comuna Cârlibaba.

[14] *hore*, articulat *horea* - formă regională.

f[oarte] bine cu „pălincă" şi cu mâncare bună şi beau multă apă minerală (cu vin). Părintele este un om în vârstă, de altfel foarte spiritual. O fată de-a D[umnea]-lui e învăţătoare şi lucra la situaţia de fine de an.

Ea m-a primit când am sosit. Între altele îmi spune părintele că în Borşa este [sic] Biserică, popă şi evrei. Are dreptate căci numai evrei am văzut pe tot drumul. La orele 5 plec, mulţumind pentru ospitalitatea de care m'am bucurat. Părintele mă sărută la despărţire.

Pornesc către Moiseiu. Mă întâlnesc cu un om care deşi are mutră şi îmbrăcăminte de vânător îmi spune că e zidar. Eu fac ba[i]e înainte de a ajunge la Moiseiu. El în timpul acesta mănâncă slănina şi pâinea pe cari i le-am oferit eu.

Şi în Moiseiu este plin de evrei. E comună f[oarte] mare. Ajung în dreptul bisericii şi văd stând lângă o cruce pe bancă o Doamnă mai bătrână şi un plut[onier] de jand[armi]. Salut şi întreb pe unde se merge la casa parohială. Îmi spune bătrâna că nu este acasă părintele. Îmi spune D[omn]-ul plut[onier] că [doamna] e mama D[omnu]-lui Părinte. Atunci mă prezint spunând că sunt în trecere spre casă şi că m'a ajuns pe aici seara şi ca băiat de preot tot la preot am tras. Îmi spune atunci că a cunoscut în Gherla în timpul refugiului pe un teolog Andron. Am întrebat eu atunci dacă le-a cântat. Mi-a răspuns că foarte frumos cânta. Atunci i-am spus că eu sunt feciorul acestui Andron.

10. Când a auzit acestea bătrâna preoteasă, văduvă, s'a bucurat mult. Au venit apoi învăţătorul – Văleanu - , D[oam]na .....cu D[omni]şoara .....[15], care a fost colegă de clasă cu Erdös Babi[16]. Au venit apoi dela pescuit D[omni]-şoara Coman, fata bătrânei, cu nepoata sa D[omni]-şoara Alice (Pasucica) şi copilul Mircea de 11 ani, acum a terminat clasa I-A la Sighet.

Tot acum l-am cunoscut pe D[omn]-ul Tomoi[o]agă care cunoaşte bine de azi vară şi pe Tătuca fiind bun prieten cu Emil[17] şi [cu] Duda[18] etc. Le scriem o ilustrată pe M[ănăsti]rea Voroneţ. Mâine vine acasă din Sighet băiatul D[oam]-nei, D[omnu]-l Ion (Coman) (care este dir[ectorul] uzinei electrice din Sighet şi care e însurat cu Iţa Ardelean[19]) pentru a merge la pândă de ţapi. Mă invită să rămân dar nu promit.

11. Vreau să ajung cât mai de vreme acasă, ca să fie mai puţin timp îngrijorat Tătuca şi Mămuca. Îmi spun că sunt şi cocoşi de munte şi [*cuvânt indescifrabil,* ***iezi*** ?] primăvara a împuşcat 3. Povestim până aproape de 12 [noaptea], când se termină transmisiunea la postul de radio Bucureşti. A concertat Grigoraş Dinicu).

Mă culc cu Mircea într'o cameră (este şi el vânător!)

12. Joi 23 Iunie 1938 - Moiseiu

Mă scol din somn la sunetul puternic al unui tunet. Este ora 6 şi jumătate. Mă îmbrac şi scriu puţin. Sunt poftit la dejun. Mănânc, apoi stăm puţin de vorbă. Mă invită să vin la ei ori şi când[sic] căci voiu fi bine primit. Totodată caută să mă capaciteze pentru a merge la vânătoare.- Le mulţumesc frumos dar nu accept. Îmi iau rămas bun mulţumindu-le pentru dragostea cu care m'au primit.

13. Pornesc la gară, trenul îmi pleacă la 8.15'. Stau în vagonul din urmă la geam şi privesc încă la

[15] Nu a mai completat numele.

[16] Erdös Maria (Babi), una dintre fiicele preotului Vasile Erdös din comuna Târşolţ. Originară din Maramureş, familia Erdös a dat mulţi preoţi în Ţara Oaşului în secolele al XIX-lea şi al XX-lea.

[17] Emil Cornea, fiul lui Cornea Zaharia, directorul Băncii „Oşana" din Negreşti, mort foarte tânăr. Memoriei acestuia i-a dedicat Andron prima sa carte, „Privelişti dintr-un colţ de ţară", Oradea, 1942.

[18] Iuliu Andrei Pop, Duda pentru apropiaţi (1915-1996) - fotograf remarcabil al Maramureşului şi Ţării Oaşului. Colecţia sa de clişee fotografice se află la Muzeul Judeţean Satu Mare. A se vedea cartea Claudiu Porumbăcean, Daniela Bălu (coord.), *Centenar Iuliu Andrei Pop*, Ed. Muzeului Sătmărean, Ed. Argonaut, Satu Mare, Cluj Napoca, 2015.

[19] Iţa (Irina) Ardelean, fiica învăţătorului Dumitru Ardelean din Negreşti, sora medicului Octavian Ardelean, om politic sătmărean, prefect al judeţului Satu Mare (1935-1937).

P[i]etrosu și ceilalți confrați ai lui. Ploaia a încetat și acum neguri se ridică din văi, înălțându-se către vârfuri. Valea este foarte frumoasă, cu toate satele așezate pe ea. Păcat că evreii strică tot aspectul românesc. Se perindă comunele Vișeul de Sus, de Mijloc, de Jos, Leordina, Petrova, cu un ținut încântător.

Ajung la Sighet la ora 11. Merg pe la prefectură pe la Nistor Francisc[20]. Îmi spune că Duminică organizează funcționarii din Sighet o excursie pe Pop Ivanu.

Mă hotărăsc să vin pe la Baia-Mare, ca astfel să trec pe lângă Gutin.

Am autobuz C.F.R. la ora 12. Plecăm. Drumul este foarte rău căci pe aci a plouat mult. Se perindă comunele Vad (de aci drumul e mai bun), Berbești,

14. Giulești, Sat-Șugatag (capitala Plasei). Urmează acum 3 comune, una mai frumoasă ca cealaltă, unde se poate vedea chiar și din autobuz din plină viteză specificul Maramureșenesc. (Femei torcând mergând pe uliți și povestind am văzut eri[sic] până la Borșa) Aceste comune sunt Hărnicești (Aici Ardelean Emil?), Deseși și Crăcești unde este preot părintele Rednic Mihai (mare vânător). Biserica din Crăcești nu se vede, căci e după un deal, după cum îmi spune un bătrân cu care schimb câteva cuvinte până pleacă autobuzul.

Gutinul se vede foarte bine și se pare că este foarte aproape. Începe urcușul, serpentinele sunt foarte numeroase. Autobuzul urcă destul de repede. Unde este mai pieziș, mai încet.

15. În vârf este o casă. Dincolo de ea este un canton. Autobuzul se oprește iar călătorii coborâm și bem apă din un izvor ce se găsește în marginea drumului.

Trecem pe lângă un șteamp din sus de Baia Sprie, care urmează imediat aceasta. Apa din jos de șteamp e f[oarte] murdară așa că nu se poate face ba[i]e în ea.

Ajungem în Baia-Mare. Merg în parcul orașului și mânc slănină cu pâine. Înainte de a sosi autobuzul mă întâlnesc cu fostul meu superior și doctor la internatul [liceului] Eminescu din Satu-Mare, Oros Traian. Face cinste cu un țap de bere. E notar în Ilba. De Duminică într-o săpt[ămână] îi este nunta cu sora lui Babici Pityu, feciorul popii din Cărășeuț.

La ora 5½ sunt în O[rașu] Nou. Pe aici a fost rupere de nor. Sosește și Tătuca și Mămuca. Auzind că via ne-a fost spălată tare de apă, aducând jos mult pământ. Îi povestesc Tătuchii excursia. Se bucură mult că am văzut lucruri frumoase.

[Planul excursiei] Executat în felul următor:

Ziua I., 21 Iunie 1938, Marți

Cernăuți (8.15" tren - Gura Humorului 10.42"

Gura-Humorului - Voroneț 5 km pe jos. Vizitez Mănăstirea. Voroneț -Bucșoaia 7 km [pe jos]. În Bucșoaia vizitez tot ce este de vizitat. Dorm la părintele Lucan Modest.

Ziua II. 22 Iunie 1938, Miercuri

7.23" plec[are] Accel[erat] din Frasin la Iacobeni. Iacobeni - Trecătoarea Prislop cu autobuzul. Aici privesc M[un]-ții Rodnei etc. Fix la [ora] 12 pornesc către Borșa, 28 km, unde ajung la 3½. Aici la părintele Timiș mânc. Apoi mai departe tot pe jos, până în Moiseiu unde dorm la părintele Coman.(cunosc pe toți)

Ziua III. 23 Iunie [1]938. Joi

8.15" pl[ecare] tren Moiseiu - sos[ire] Sighet 11. Trec pe la Nistor Francisc la prefectură. La 12 plec cu autobuzul pe la Baia Mare(Pe valea Marei prin toate satele de pe ea, apoi pe sub Gutin1446 m). Dela Baia Mare la Orașul-Nou cu autobuzul și de aici cu Tătuca și Mămuca, cu carul la **Racșa**.

---

[20] Francisc Nistor (1908-1997), etnograf, fotograf, montaniard, arheolog, profesor și cel mai vechi custode onorific din țară (din 1934, al Rezervației Pietrosu' Rodnei). În 1954 a contribuit decisiv la reînființarea muzeului etnografic din Sighetu Marmației. A publicat, singur sau în colaborare, 9 albume de etnografie și artă populară maramureșeană. (Informații în http//teofil-ivanciuc.weebly.com). Andron l-a cunoscut în 1934 și a mărturisit că de la acesta a învățat prima dată cum se urmărește o temă în fotografie.

Aşa am făcut escursia, puţin modificând planul mai dinainte stabilit.
Racşa, la 24 Iunie [1]938.

Ioniţă

Remus VÂRNAV
Negreşti-Oaş
remusvarnav@yahoo.com

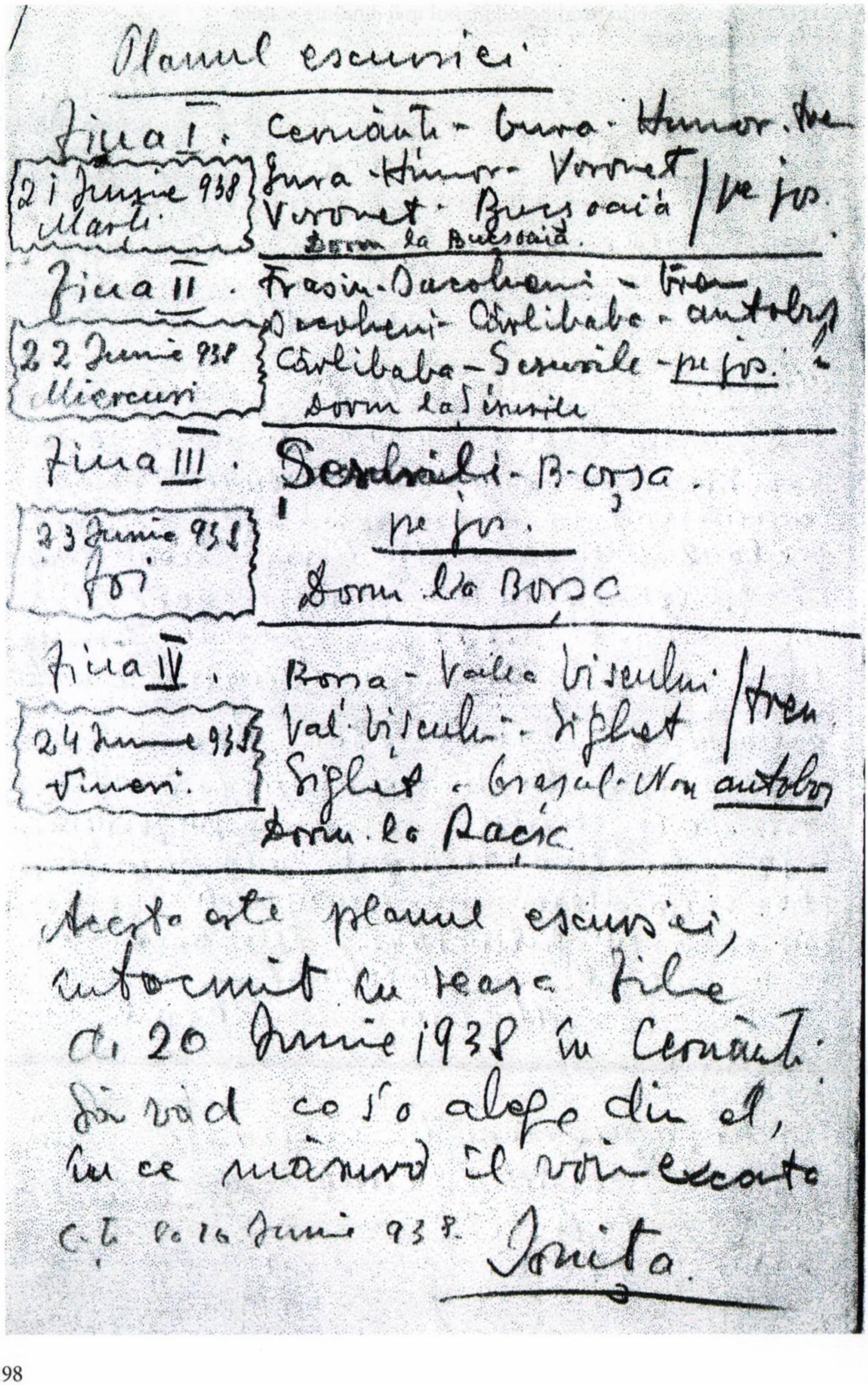
Planul escursiei
Ziua I. Cernăuți – Gura Humor. tren
21 Iunie 938 Marți
Gura Humor – Voroneț
Voroneț – Bucșoaia / pe jos.
Dorm la Bucșoaia.
Ziua II. Frasin – Iacobeni – tren
22 Iunie 938 Miercuri
Iacobeni – Cârlibaba – autobuz
Cârlibaba – Șesurile – pe jos.
Dorm la Șesurile
Ziua III. Șesurile – Borșa.
23 Iunie 938 Joi
pe jos.
Dorm la Borșa
Ziua IV. Borșa – Valea Vișeului / tren
24 Iunie 938 Vineri.
Val. Vișeului – Sighet
Sighet – Orașul Nou autobuz
Dorm la Racic
Aceasta este planul escursiei, întocmit cu seara zilei de 20 Iunie 1938 în Cernăuți.
Să văd ce s'o alege din el, în ce măsură îl voi executa.
C.ți 20 Iunie 938.
Ionița.

1) Luni 20 Iunie 1938, Cernăuți.

Dimineața la 7½ plec la poștă pentru a trimite o telegramă acasă în caz că nu mi-au sosit bani. Spre marea mea bucurie banii mi-au sosit. Îmi trimite tătuca 1200 lei. Mă bucur f. mult de ei. În fine, voi putea face excursia de mult proectată. Mă supără însă f. mult cele câteva cuvinte ce le scrie tătuca pe mandat și anume să merg acasă imediat ce termin și pachet nu-mi trimite. Îmi pare f. rău dar îi voiu călca dorința. Cred că și n'o să-i pară nici lui rău, dacă va auzi ce lucruri frumoase și ce locuri minunate am văzut. Cumpăr o vaniță mică, pe care imediat ce ajung acasă am să i-o dau scumpului meu frățior Sandrică. Cred că i-o face f. mare bucurie.

Îmi aranjez așa lucrurile ca să pot pleca mâine dimin-

2) neața la ora 8"15' cu trenu-
lul până la Dărmănești și de aci
tot cu tren. până la Gura-Humo-
rului

3) Marți 21 Iunie 1938. Scris în tren

Când m'am sculat dimineața la 5½, ploua. Am fost foarte necăjit că va ploua toată ziua. La 8 m'am dus la gară. A venit cu mine și Simi. Nu mai plouă și se înseninează. și e cald. — In gară îmi cumpăr pâine și slănină, pentru orice eventualitate. Mă despart de Simi printr'o prietenească strângere de mână, căci e ora 8:15 și trenul pornește. Suntem numai doi într'un compartiment de clasa III. Dela Adâncata rămân singur. Urmăresc drumul pe hartă. Fiecare comună pe care o văd, o găsesc pe hartă așa că-i știu numirea. Mi-a plăcut mult când am trecut prin Dumbrava-Roșie

scris lângă Ursa-Vornești

1488. Zidită de Ș. cel Mare, după lupta dela Războieni

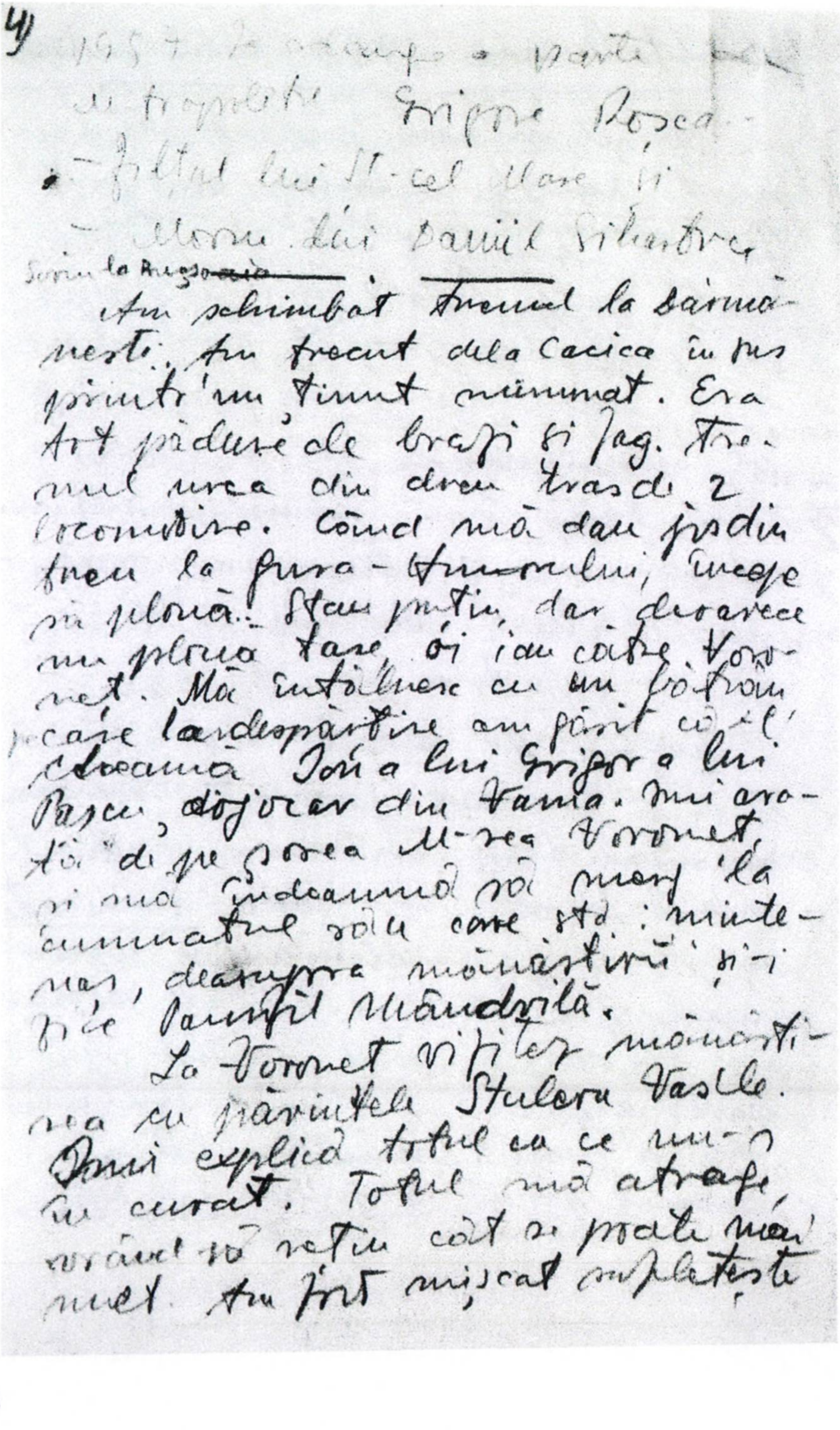

4)

1957 ... ... parte
și ... Grigore Rosca
– fiul lui M.-cel Mare și
– Moșu lui Daniil Sihastru

Scris la Mogoșoaia

Am schimbat trenul la Dărmă-
nești. Am trecut dela Cacica în sus
printr'un ținut minunat. Era
tot pădure de brazi și fag. Tre-
nul urca din greu tras de 2
locomotive. Când mă dau jos din
tren la Gura-Humorului, începe
să plouă. Stau puțin, dar deoarece
nu ploua tare, o iau către Voro-
neț. Mă întâlnesc cu un flăcău
care la despărțire am găsit că-l
cheamă Ion a lui Grigore a lui
Pascu, dogorar din Vama. Mi ara-
tă de pe coasta M-rea Voroneț,
și mă îndeamnă să merg la
cumnatul său care stă: munte-
nas, deasupra mânăstirii și-i
zice Pamfil Măndrilă.

La Voroneț vizitez mânăsti-
rea cu părintele Stulora Vasile.
Îmi explică totul ca ce nu-s
în curat. Totul mă atrage,
vrând să rețin cât se poate mai
mult. Am fost mișcat complet

5. când părintele mi-a descuiat ușa
mănăstirii și am intrat înăuntru.
La mormântul lui Daniil Sihastru,
și în [illegible] lui Ștefan cel Mare
am stat mult timp, contem-
plând ce oameni au trăit acei
Domnii (Voevozi) și acei Sihaștrii.
Iscălesc în cartea de iscălituri și
cumpăr 2 ilustrate cu Mrea.
Pornesc apoi spre [illegible]
Bucșoaia. Cam la mijlocul
drumului stau jos pe țărmul
Moldovei și mănânc. Trece pe
acolo o țărancă care ducea
lapte. Cer lapte și-mi dă, dar
bani nu vrea să primească.-
La Bucșoaia merg la pă-
rintele Lucan (Modest) care
mă primește f. bine. Îl feli-
cit personal pentru frumoasa
cuvântare dela Radio-Bucu-
rești cât și pe D-nul dir. al șc.
pr. care vine la părintele -
pentru reușita șezătorii.-
D-nul dir. Enea Filip îmi arată
școala, care are 4 săli de învă-
țământ, o sală mare festivi-
tăți și peste tot e ordine și
curățenie f. mare.- D-na

6. Filip îmi servește dulceață, iar eu mă joc puțin cu copi-lașul D-lor, [illegible], vizitez apoi Primăria unde e și o sală frumușoară pentru cinema. Apa-ratele au costat – împreună cu ecranul – 195 de mii de lei. Vizitez apoi cu Dragoș, băiatul D-lui preot Lucan, stadionul străjeresc unde au avut loc anul trecut la 7 Iulie serbă-rile străjerești, fiind de față M.S. Regele, Măria Sa Marele Voe-vod Mihai, D-nul Maior adj. Th. Sidorovici. Merg apoi până în com. Frasin, f. [illegible] [illegible].–

Venim acasă. Cinez la păr-intele Lucan. Dedic câteva orig. fotografii părintelui și D-lui dir. Enea, apoi scriu aceste rânduri și foarte satisfăcut de ceeace am văzut azi mă culc.–

~~Dimineața~~

Dimineața părintele Lucan și D-nul dir. Enea Filip îmi scriu ceeace urmează pe aceste 2 pagini, și-mi dau câteva fotografii, câte două fiecare, cu dedicații.

7.)

În dorința de a-și cunoaște
țara și în special mândra
și dulcea Bucovină, giuva-
erul cu numeroase ctitorii
voevodale - dovezi neîntre-
cute ale trecutului nostru
glorios - d-l Ioniță Gh.
Andron, student la Cernăuți,
în trecere spre vatra pă-
rintească din țara Oașului,
opritu-s-a o clipă la
casa preotului Modest
Lucan din com. Buczoaia,
jud. Câmpulung, care-i va
păstra o plăcută amintire.

Prot. M. Lucan

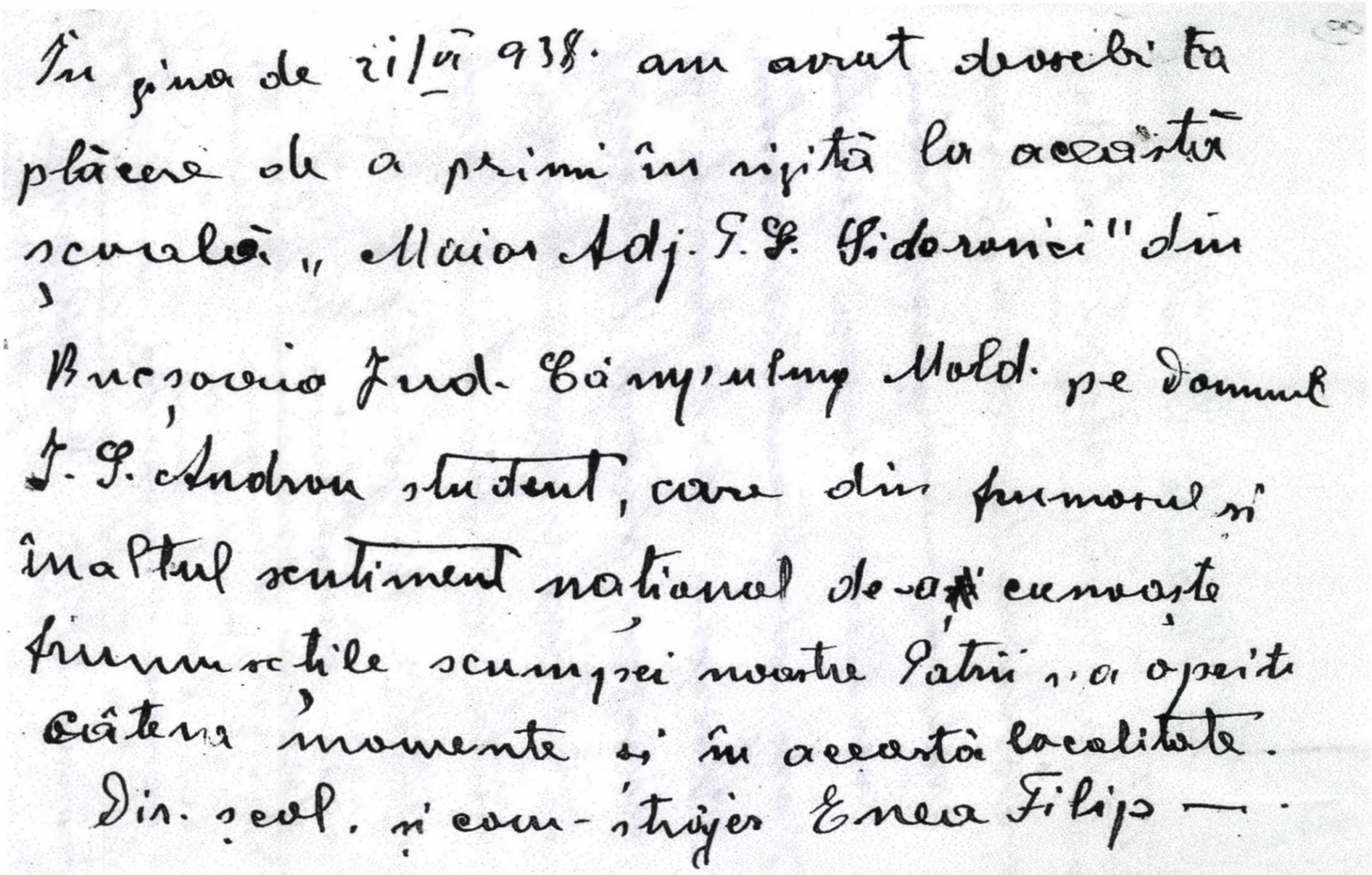

În ziua de 21/VI 938. am avut deosebita
plăcere de a primi în vizită la această
școală „Maior Adj. P. S. Sidorovici" din
Bucșoaia Jud. Câmpulung Mold. pe domnul
I. S. Andron student, care din frumosul și
înaltul sentiment național de-a cunoaște
frumusețile scumpei noastre Patrii s-a oprit
câteva momente și în această localitate.
Dir. școl. și com-strajer Enea Filip —.

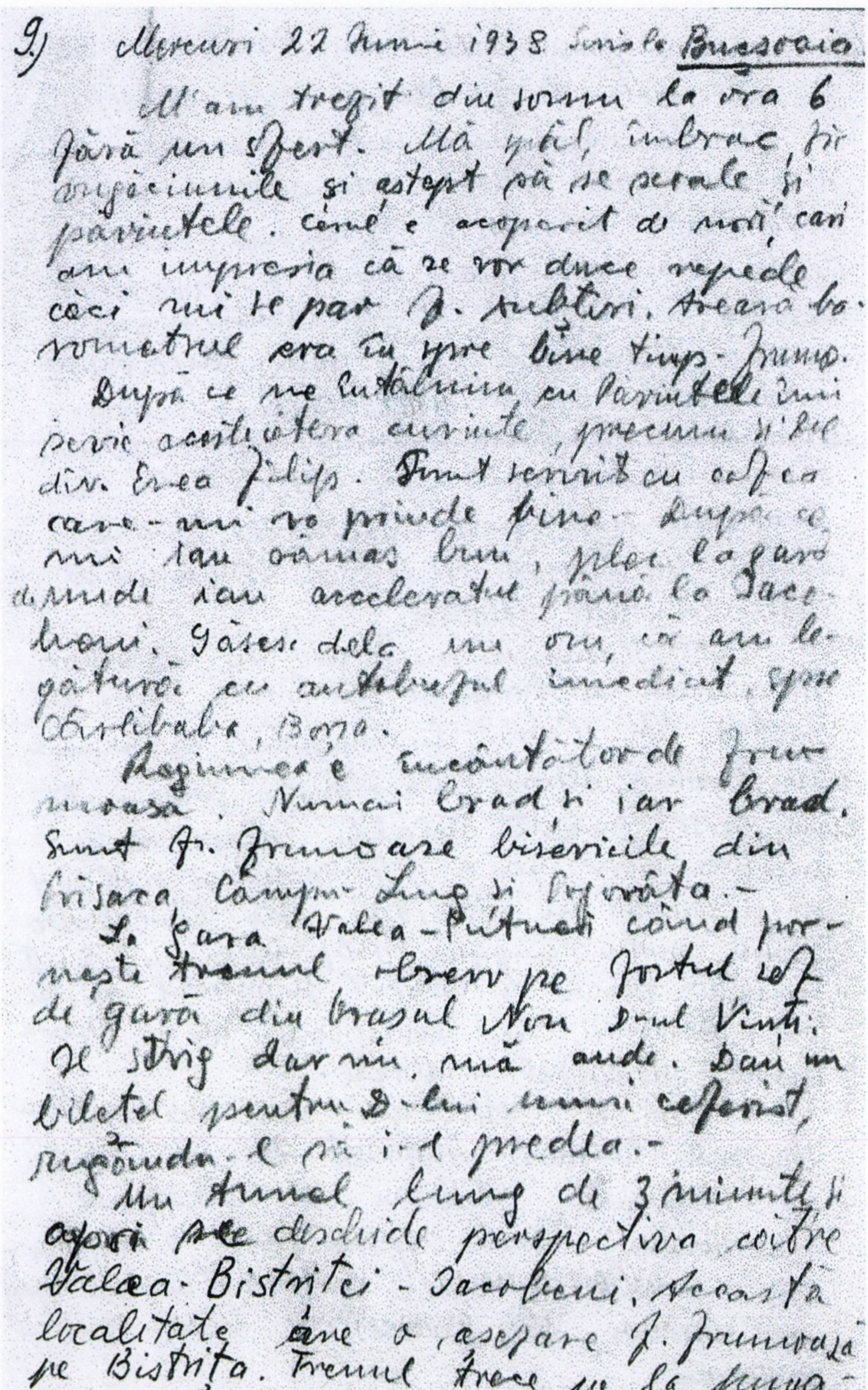

9) Mercuri 22 Iunie 1938. Până la Bucșoaia.

M'am trezit din somn la ora 6 fără un sfert. Mă spăl, îmbrac, fac rugăciunile și aștept să se scoale și părintele. Cerul e acoperit de nori, cari am impresia că se vor duce repede căci mi se par f. subțiri. Trecerea barometrul era cu spre bine timp. Frumos.

După ce ne întâlnim cu Părintele îmi servic acesta cele curente, precum și dela dir. Erea Filip. Sînt servit cu cafea care-mi va prinde bine. După ce mi iau rămas bun, plec la gară de unde iau acceleratul până la Iacobeni. Găsesc dela un om, că am legătură cu autobuzul imediat spre Cârlibaba, Borșa.

Regiunea e încântător de frumoasă. Numai brad și iar brad. Sînt f. frumoase bisericile din Frasin, Câmpu-Lung și Pojorâta.-

La gara Valea-Putnei când pornește trenul observ pe fostul șef de gară din Brașovul Nou Dnul Vinți. Îl strig dar nu mă aude. Dau un biletel pentru D-lui unui ceferist, rugându-l să i-l predea.-

Un tunel lung de 3 minute și apoi se deschide perspectiva către Valea-Bistriței - Iacobeni. Această localitate are o așezare f. frumoasă pe Bistrița. Trenul trece pe la poala-

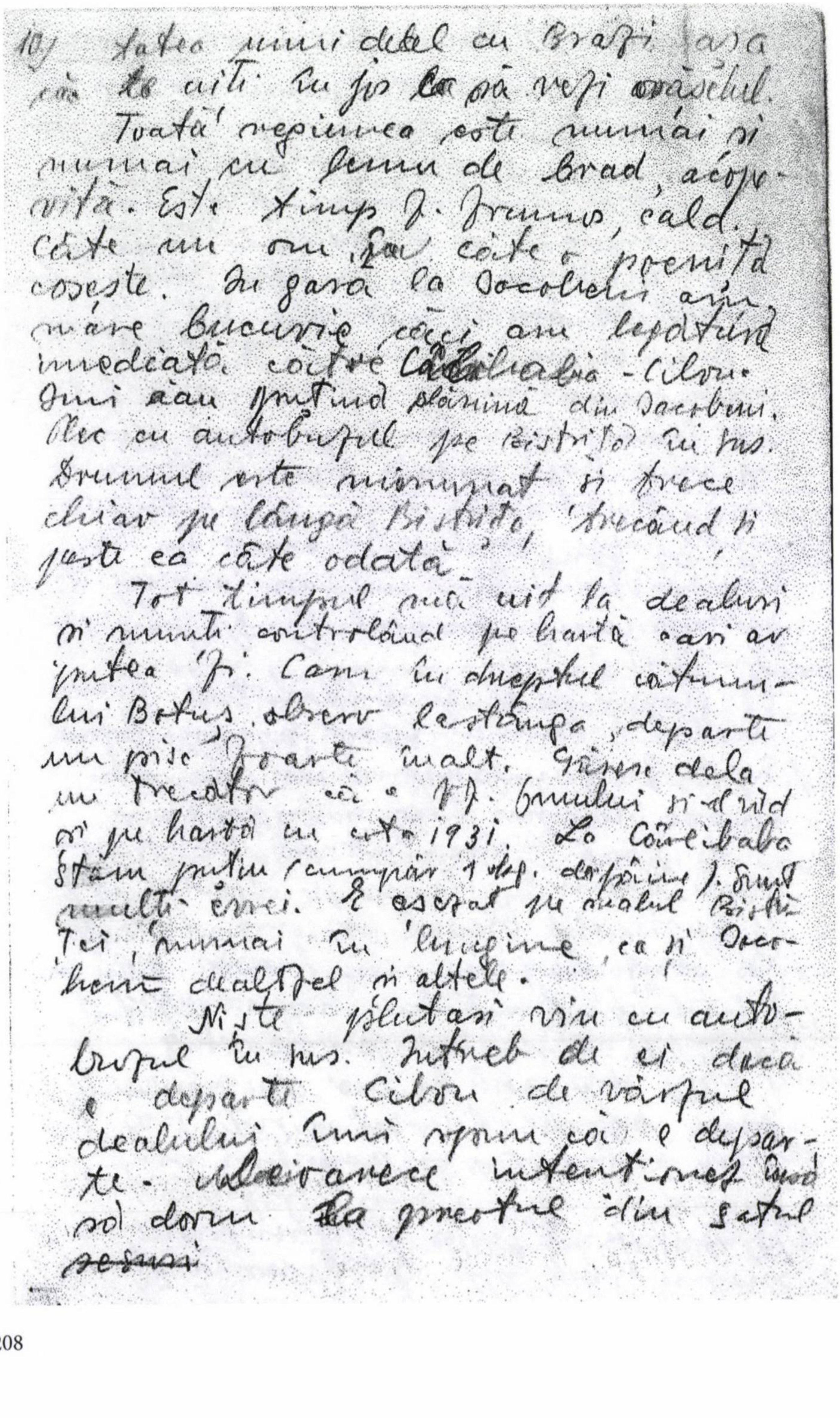

10/ satea mici dealul cu Brazi, gara
cât te uiți în jos ~~ca~~ să vezi orășelul.
Toată regiunea este numai și
numai cu lemn de brad, acope-
rită. Este timp f. frumos, cald.
Câte un om, sau câte o poeniță
cosește. În gara la Socolichi am
mare bucurie căci am legătură
imediată către Cârlibaba - Cibou.
Îmi iau puțină slănină din Iacobeni.
Plec cu autobuzul pe Bistrița în sus.
Drumul este minunat și trece
chiar pe lângă Bistrița, trecând și
peste ea câte odată.
Tot timpul mă uit la dealuri
și munți controlând pe hartă care ar
putea fi. Cam în dreptul cătunu-
lui Botuș, observ la stânga, departe
un pisc foarte înalt. Găsesc dela
un trecător că e Vf. Omului și-l văd
și pe hartă cu cota 1931. La Cârlibaba
stăm puțin (cumpăr 1 kg. de pâine). Sunt
mulți evrei. E așezat pe malul Bistri-
ței, numai în lungime, ca și Iaco-
beni dealtfel și altele.
Niște plutași vin cu auto-
buzul în sus. Întreb de ei dacă
e departe Cibou de vârful
dealului. Îmi spun că e depar-
te. ~~[illegible]~~ intenționez încă
să dorm ~~la~~ preotul din satul
~~vecin~~

ii) Șesuri, întreb ~~flot~~ pe plutași dacă este biserică și preot. Îmi spun că nu sunt numai câteva case și oameni săraci. Iau atunci hotărârea să nu rămân în comuna Șesuri ci să merg cu autobuzul mai departe până în vârful dealului, adecă la trecătoarea Prislop. Drumul începe să urce în serpentine. Părăsim cursul Bistriței din sus de Șesuri unde se coboară plutașii. Mi se deschide o perspectivă splendidă. Un munte acoperit cu nori și cu domuri cu zăpadă se înalță semeț cu câțiva vecini. O serpentină bruscă face să nu mai văd privelișdea, dar reapare îndată. Este masivul Rodnei. Nu mă pot îndestul bucura că m'am decis să vin pe aci. Îndată sunt în vârful dealului.

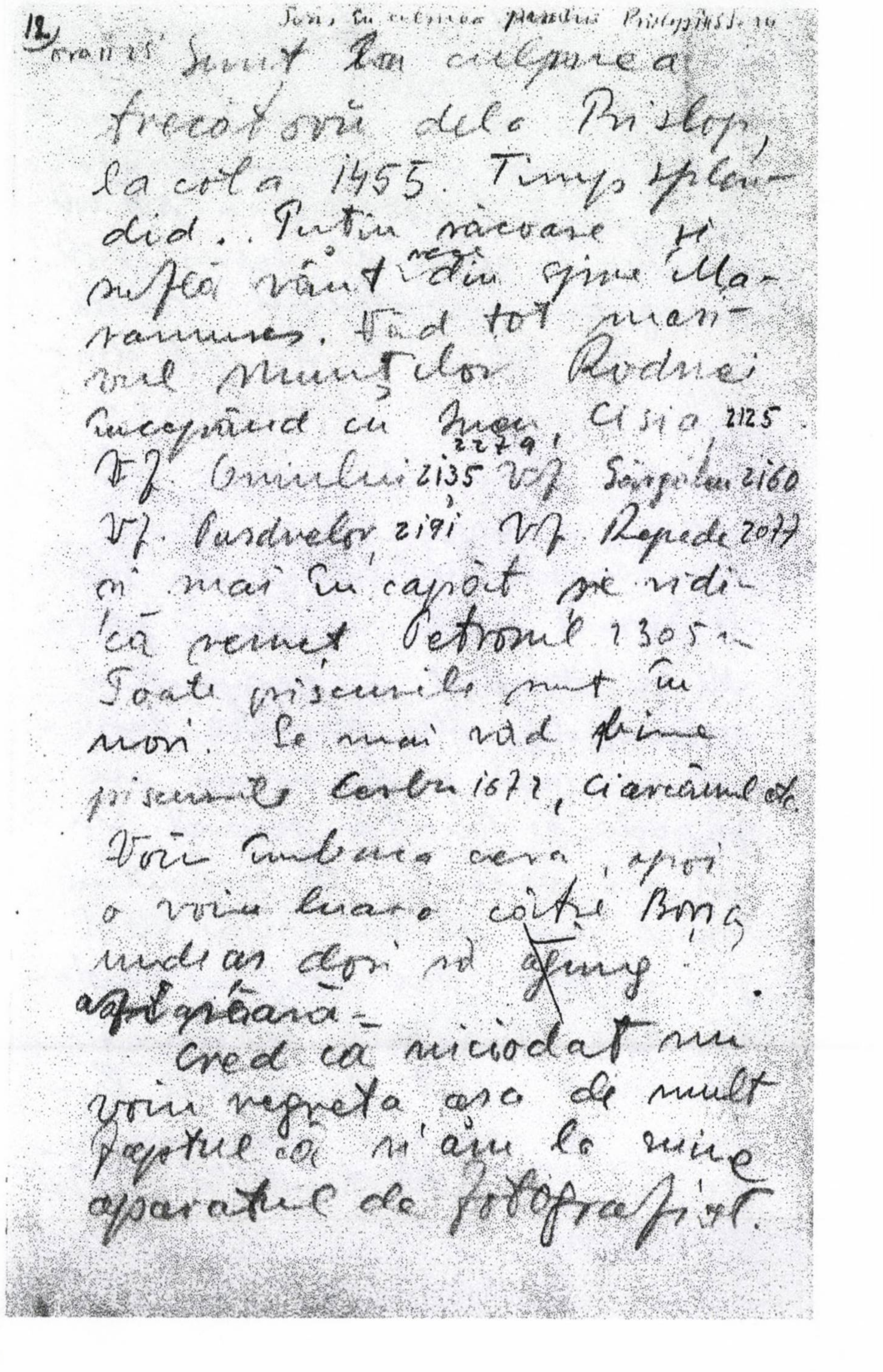

Joi, în culmea pasului Prislop [illegible]

12/ ora 11 1/2 Sunt la culmea trecătorii dela Prislop, la cota 1455. Timp splendid. Puțin răcoare și suflă vânt rece din spre Maramureș. Văd tot masivul Munților Rodnei începând cu Ineu 2279, Cisia 2125 Vf. Omului 2135 Vf. Gărgălău 2160 Vf. Puzdrelor 2191 Vf. Repede 2077 și mai în capăt se ridică semeț Petrosul 2305 –. Toate piscurile sunt în nori. Se mai văd bine piscurile Corbu 1677, Ciarcănul etc. Voi îmbuca aci, apoi o voiu luare către Borșa unde aș dori să ajung [illegible] –

Cred că niciodată nu voiu regreta așa de mult faptul că n'am la mine aparatul de fotografiat.

13 pornesc spre Borşa. Când pornesc
mă întâlnesc cu 2 căsolecari
din sârmă ghimpată culea-
să de pe frontul din răsb.
mondial. Mai jos mă întâlnesc
cu 2 Maramureşeni cari mână
boi la Rădăuţi. Unul e Mihaiu
Cureşteanului (Pop M.) (din Bârsana)
iar celalalt e Gheorghe lui Petru
(Stet Gh.) din Berbeşti. Le dau 3/4 din
slănina mea şi mai mult de
jumătate pâine. Îmi dorese
noroc şi să „dejunez" bine. –
Îmi rup o ramură de brad,
Căci în vârfu mi-am cules câte-
va flori pentru Mămuca şi sora
Gustica. Mai în jos mă întâl-
nesc cu un cocoşaş din Borşa,
cu fluierul. Îmi trage o horă şi-i
dau 2 lei. Vin către Borşa. Pe
hartă văd că e la 28 de km. Cred
că pe la ora 4 voiu fi la Preot. –
Regiunea # şi pe aci cât se
poate de frumoasă. Beau
apoi din izvorul apei Borşa care
apoi cu altele formează Vişeul. –

14/ Petroşanul se vede din ce în
ce mai bine. Este tot
cu mori. Cobor şi ajung
la vale. Merg pe valea
Bozşa în jos, mult până
trec la Bozea.– Pădurea e
numai din stufişti şi brazi
Merg pe şosea tot pe lângă apă.
Din când în când văd
câte un om, cari merg la
coasă în Bricovina.
Câte o fabrică de cherestea
întâlnesc pe valea aceasta.
Oamenii sunt foarte săraci
iar evreii îi găsesc întrun
număr f. mare! Trec prin
Bozşa Poieni– este foarte
lung. Negoescul cade pe
o vale către M-ţii, valea Re-
pede Şi şica. Întreb dacă e
departe Bozşa. Îmi spun că
mai am încă 10 Km. Este tot
cald dar vântul e răcoros.
Nu fac nici un popas până
la părintele Sorrit Timuş din

15 din Borşa, unde ajung la ora
3 1/2 p.m. după 3 ore şi jumătate
de drum. La părintele sunt
tratat f. bine cu „pălincă" şi
cu mâncare bună, şi beau
multă apă minerală (cu vin).
Părintele este un om cu râvnă,
de altfel foarte spiritual [illegible]
faţă de a 2-a lui [illegible]
şi lucra la situaţia de fine de an.
Ea m'a primit când am
venit. Intre altele îmi spune
părintele că în Borşa este
Biserica, popa şi evreii. Pe
dreptate, căci numai evrei
am văzut pe tot drumul.
La orele 5 plec mulţumind
pentru ospitalitatea de care
m'am bucurat. Părintele
mă conduce la despărţire. —
Pornesc către Moisei. [illegible]
cu un om care duce oi, nutreţ
şi îmbrăcăminte de vânător. Îmi
spune că e jidan. Eu fac
baie înainte de a ajunge la
Moisei. El în timpul acesta
mănâncă slănina şi pâinea lui.

16) cari le-am oferit eu.-
În Moișeni este plin cu
evrei. E comună și mare.
Ajung în dreptul bisericii și
văd stând lângă o casă pe
bancă o doamnă mai
bătrână și un plut. de jand.
Salut și întreb pe unde se
merge la casa parohială.
Îmi spune bătrâna că nu
este acasă părintele. Îmi
spune D-ul plut. că e mama
D-lui Părinte. Atunci mă
prezint spunând că sunt
în trecere spre casă și că
m'a ajuns pe aci seara și
ca băiat de preot tot la
preot am tras. Îmi spune
atunci că a cunoscut în Gherla
în timpul refugiului pe un
teolog Andron. Am întrebat
eu atunci dacă l-a cântat.
Mi-a răspuns că foarte, ?
frumos cânta. Atunci i-am
spus că eu sunt feciorul acestui Andron.

17. Când a auzit aceasta
bătrâna preoteasă, văduvă
s-a bucurat mult. Au venit
apoi învăţătorul – Vâlceanu –
D-na cu D-şoara
care a fost colegă de clasă cu
Ardeleanu Bali. Au venit apoi
dela parohie D-na Coman
fata bătrânei cu nepoata
sa D-şoara Alice (Pamelica) şi
copilul Mircea de 11 ani abia deu-
năzi a terminat cl. I. la Sighet.
Tot acum l-am cunoscut şi
D-nul Tomoiaga care cunoaşte
bine de aici rami şi petrecea
fiind bun prieten cu Emil
şi Ludovic. Le servim o ilustra-
tă (şi Mircea Vasnet) Mâine vine
acasă din Sighet băiatul D-nei
lui Ion (Coman) (care este dir.
uzinei electrice din Sighet şi
care e cumnat cu Ita Ardeleanu)
pentru a merge la pândă de
ţapi. Mă invită să rămân
dar nu promit. Vreau să ajung
cât mai de vreme acasă, că

18, să fie mai puțin timp
îngrijorat Tătuca și Mămuca.
Mi spune că sunt și cocoși
de munte și aici primăvară
a împușcat 3. Ascultăm până
aproape de 12, când se ter-
mină transmisiunea la
postul radio București. A
concertat Grigoraș Dinicu.
Mă culc cu Mircea într-o
cameră (este și el vânător.)
~~Dimineața au~~

19.) Joi 23 Iunie 1938. – Moisei

Mă scol din somn la sunetul puternic al unui fluier. Este ora 6 şi jumătate. Mă îmbrac şi scriu puţin. Sunt poftit la dejun. Mâncăm apoi stăm puţin de vorbă. Mă invită să vin la ei ori şi când căci voiu fi bine primit. Totodată, caută să mă capaciteze a rămâne pentru a merge la vânătoare. – Le mulţumesc frumos dar nu accept. Mi-iau rămas bun mulţumindu-le pentru dragostea cu care m'au primit –

Pornesc la gară, trenul îmi pleacă la 8 15. Stau în vagonul din urmă la geam şi privesc încă la Petrom şi ceilalţi confraţi ai lui. Ploaia a încetat şi acum negura

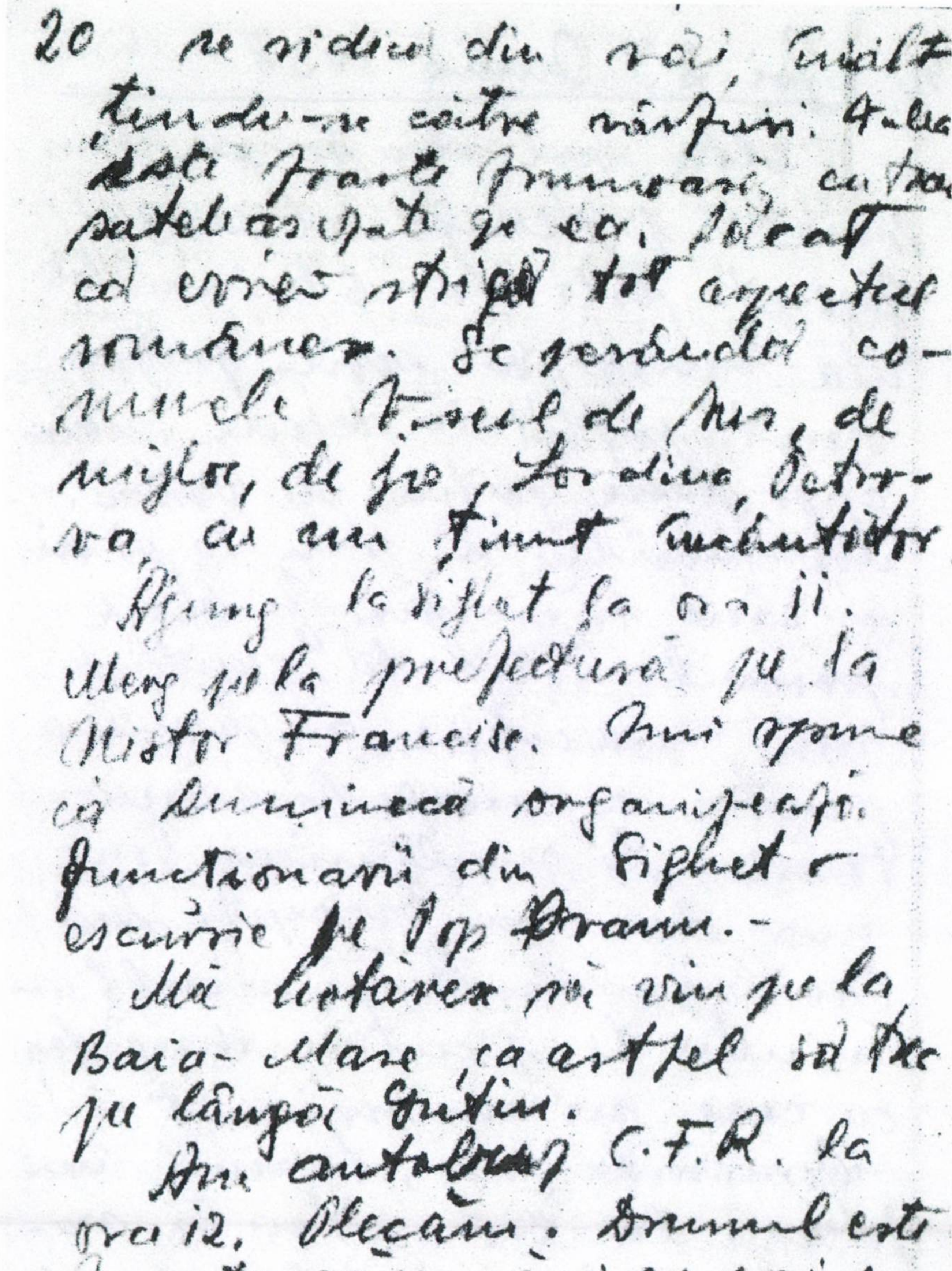
20 se ridică din văi, încet
ținându-se către vârfuri. Valea
este foarte frumoasă, cu toate
satele așezate pe ea. Păcat
că eu nu pot striga tot aspectul
românesc. Se perândează co-
munele Ieudul de Sus, de
mijloc, de jos, Bogdan Vodă, Petro-
va, cu un ținut încântător.
Ajung la Sighet la ora 11.
Merg pe la prefectură pe la
Mistor Francisc. Îmi spune
că Duminecă organizează
funcționarii din Sighet o
excursie pe Pop Ivanu.-
Mă hotărăsc să vin pe la
Baia-Mare ca astfel să trec
pe lângă Gutin.
Am autobuzul C.F.R. la
ora 12. Plecăm. Drumul este
foarte rău căci pe aici a
plouat mult. Se perândea-
ză comunele Vad (de aici dru-
mul e mai bun) Berbești,

21, Giulești Sat-Șugatag (capitala Plasei). Urmează acuma 3 comune, una mai frumoasă ca cealaltă, unde se poate vedea chiar și din autobuz din plină viteză specificul maramureșean. (Femei torcând mergând pe uliți și povestind am văzut eu până la Borșa) Aceste comune sunt Hărnicești (Aci Ardelean Emil)?) Desești și Crăcești unde este protopop părintele Bodnar Mihai (mare vânător) Biserica din Crăcești nu se vede, căci e după un deal după cum îmi spune un bătrân cu care schimb câteva cuvinte până pleacă autobuzul.

Satul se vede foarte bine și se pare că este foarte aproape. Încep urcușul serpentinele sunt foarte numeroase. Autobuzul urcă destul de repede. Unde este mai pieptiș, mai încet.

221/ În vârf este o casă. Dincolo
de ea este un canton. Autobu-
zul se oprește iar călătorii cobo-
râm și bem apă din un izvor
ce se găsește în marginea
drumului.
Trecem pe lângă un șteamp
din sus de Baia Sprie, care ur-
mează imediat aceasta. Apa
din jos de șteamp e f. murdară așa
că nu se poate face baie în ea.
Ajungem în Baia-Mare. Merg
în parcul orașului și mănânc slănină
cu pâine. Înainte de a porni autobu-
zul mă întâlnesc cu fostul meu
superior și doctor la internatul Emi-
nescu din Satu-Mare, Onu Traian. Fac
cunoștință cu un tip de bere. Întreb cu
Ilva. Le duminică într-o săpt. ieri este
nunta cu sora lui Babici Peligrin fe-
cioru popii din Cărănceni?
La ora 5½ sunt în C. Mare. Le aici a fost
superb de mor. Sorentu și Tăietura și
Lăcrimioara, scăpând de via ce a fost
spălată tare de apa, aducând jos mult
pământ. Îi povestesc Tătucului ex-
cursia. Se bucură mult că am vă-
zut lucruri frumoase.

Executat în felul următor.
Ziua I., 21. Iunie 1938. Marţi.
Cernăuţi (8'15 tren - Gura Humorului 10'42
Gura Humor - Voroneţ 5 Km. pe jos. Vizitez
Mănăstirea. Voroneţ - Bucşoaia 7 Km.
În Bucşoaia vizitez tot ce este de văzut. -
Dorm la Părintele Lucan - Modest.

Ziua II. 22 Iunie 938. - Miercuri. -
7'23 plec. Accel. din Frasin la Iaco-
beni. Iacobeni - Săcătoasca Prislop
cu autobuzul. Aici prânz. Mă fac Pădurean.
Fix la 12 pornesc către Borşa unde ajung
la 3 ½. Aici la Părintele Timiş mănc. Apoi
mai departe tot pe jos, până în Moisei
unde dorm la Părintele Corvan.

Ziua III. 23 Iunie 938. Joi. -
8'15 pl. Tr. Moisei - Sighet 11.
trec pe la Mitrop. Francisc la prefectură. -
la 12 plec cu autobuzul pe la Baia Mare
(prin valea Marei prin toate satele de pe ea,
apoi pe sub Gutin 1446.) Dela Baia Mare
la Oraşul-Nou cu autobuzul şi de aci
cu Tătuca şi Mămuca, cu carul la
Racşa.

Aşa am făcut excursia, puţin
îngădăcind planul mai dina-
inte stabilit.
Racşa, la 24 Iunie 938. Puiuţu.

Priveliște din cabana Dragoș Vodă spre Vârful Pietrosu (29 iunie 1939)

Ioniță G. Andron cu colegul Simion Erdos, studenți la drept, în camera lor din Cernăuți din strada Ferdinand nr. 25, studiind harta (28 iunie 1939

Ioniță G. Andron (st), Simion Erdos (dr) prevind spre Vârful Pietrosul (30 iunie 1939)

MORALITATE SAU DIPLOMAŢIE?
PIUS AL XII-LEA, „*TĂCEREA*" PE PERIOADA HOLOCAUSTULUI (1939-1945)

Norbert LŐRINCZ

Abstract: *The morality and diplomacy dilemma was always a problematical issue in the periods of history, that has haunted the period of the Holocaust during the events of the Second World War as well, stirring controversy and unresolved conclusions to certain very sensitive topics such as the one of the Holy See's diplomacy towards Nazi Germany and the war in general and pope Pius the XII's actions during the period of its rule in wartime. The current article will emphasize briefly the visible contrast between Pius XI and his successor Pius XII bringing out the difference between the two pope's mentalities towards diplomacy both vocally and in written forms of encyclicals. The article will also emphasize a bit on the term now we historians known as the „Pius War". The controversial pope during the period of the Second World War and the Holocaust, who for many was a traitor of humanity and for other a „Machiavellian" diplomat who managed to get the best out its difficult situation staying partially neutral towards Nazi Germany in order to save Catholicism there and only mildly criticizing the atrocities of war and the holocaust, being slightly vocal against the decisions that happened during wartimes, that has shaped the course of history as we know it today. Regardless Pius XII remains a controversial figure in history and the period he was pope was one of the most challenging times to be a religious leader, when ideologies such as communism and Nazism were pushing the envelope to diminish the importance of religion and their „moral" authority.*

Keywords: *World War II, Holocaust, Pius XI, Pius XII, Holy See, Vatican, Diplomacy, Conspiracy.*

Cel de al Doilea Război Mondial a fost cel mai devastator război „total" din istoria omenirii. El a spulberat totalmente mitizarea războiului, care scotea în evidenţă doar eroismul şi fapte nobile ale soldatului faţă de ţara natală. Acest război a demonstrat, între altele, că exista doar o singură regulă pentru toţi soldaţii aflaţi pe front, şi anume supravieţuirea. Prima Conflagraţie Mondială a demonstrat impactul tehnologiei utilizate în conflictele militare şi a arătat că vremurile sau schimbat, uciderea în masă devenind mai eficientă şi rapidă, populaţia civilă având din ce în ce mai mult de suferit din cauza războiului. Însă al Doilea Război Mondial a depăşit graniţe anterior inimaginabile de către populaţia contemporană. Civilii au suferit enorm în această perioadă primejdioasă a istoriei. Germania nazistă a lui Adolf Hitler îşi exprimase clar intenţiile sale, odată cu apariţia legilor rasiale, antisemite de la Nürnberg (*Nürnberger Gesetze)* din 15 Setembrie 1935[1].

[1] Nuremberg Laws: http://www1.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%205971.pdf, accesat

Odată cu izbucnirea războiului în 1 septembrie 1939, pentru poporul evreu din Europa va urma o perioadă de înaltă tensiune, o perioadă în care au fost tratați la limita demnității umane. Soarta evreilor din Polonia, dar și a celor care trăiau în Europa, unde s-a răspândit nazismul, a fost stigmatizată, dar drama totală va începe odată cu acceptarea „Soluției Finale" de către conducerea nazistă[2]. În aceste zile întunecate și primejdioase era foarte dificil să iei decizii raționale care să ajute omenirea, să îi ofere o părticică de speranță, de lumină. Astfel, Vaticanul avea să se confrunte cu o perioadă de criză absolută a moralității. În calitate de conducător religios suprem al lumii Occidentale, Papa Pius al XI-lea și succesorul său, Pius al XII-lea au avut probabil o sarcină dificilă, pe care în vremea respectivă nimeni nu și-ar fi dorit să și-o asume. Nu întâmplător cei doi conducători ai Bisericii Catolice, în special Pius al XII-lea, au fost aspru criticați pentru deciziile lor din perioada războiului și a Holocaustului. Pius al XII-lea a fost pus mereu în antiteză cu predecesorul său „Papa Ratti", care era un preot foarte activ atunci când era vorba de apariții publice și discursuri și, desigur, de publicarea enciclicelor. „Papa Pacelli" era mai „tăcut", dar mult mai calculat și un mare expert al diplomației internaționale și al politicii externe. Era tăcut, dar cunoștea foarte bine situația prezentă, deși de multe ori era sceptic în ceea ce privește știrile despre anumite întâmplări ajunse uneori la el sub formă de zvonuri. A luat mereu în calcul consecințele care ar putea apărea în urma unui discurs papal rostit la un momentul nepotrivit, într-o manieră neadecvată. Însă de cele mai multe ori personalitatea papei Pius al XII-lea a fost privită ca un adevărat mister de către contemporanii săi sau de către colegii din Vatican. De multe ori „pasivitatea" sa nu era înțeleasă, generalizând astfel conflicte chiar în rândul urmașilor săi fideli. Mulți îl considerau pe „Papa Pacelli" ca fiind un om de mare înțelepciune și un „jucător precaut" pe scena politică internațională. Alții îl priveau ca pe un trădător al omenirii fiindcă nu ridica cuvântul împotriva genocidului ce se desfășura pe continentul European în timpul războiului.

De multe ori, Papa Pius al XII-lea, era considerat un Om care nu era „nici antisemit", dar nici „un prieten" al Germaniei Naziste a lui Adolf Hitler, deși, în 1933, când s-a semnat Concordatul dintre Sfântul Scaun și Germania Nazistă, el s-a declarat ca fiind un simpatizant al culturii germane și al poporului german[3]. Însă după cum știm lucrurile în viața diplomatică și în cea a politicii externe nu sunt așa de simple, fiecare acțiune trebuind calculată. Orice declarație la locul și momentul nepotrivit putea avea consecințe nefaste pentru Vatican, sau chiar pentru religia creștină și Biserica dintr-un stat beligerant. Pius al XII-lea era foarte bine informat despre aceste capcane primejdioase. Să nu uităm nici faptul că încă în 1939 se cristalizase încet-încet ambiguitatea personalității lui Pius al XII-lea. Pe 12 iunie ambasadorul francez de la Sfântul Scaun, François Charles-Roux, a observat imparțialitatea referitoare la cererile Germaniei adresate Poloniei, subliniind următoarele idei:„ *Sfântul Scaun își poate performa activitățile sale prin două metode, ori pe calea diplomatică, ori prin afirmarea principiilor care stau împotriva teoriilor acum la modă - Papa nu poate rămâne tăcut la aceste momente...*"[4].

Nu este de mirare că după citirea acestei afirmații „Papa Pacelli" va fi aspru criticat de contemporani, iar după decesul său lucrurile vor deveni și mai rele. Să dăm doar un exemplu: după apariția sa, cartea lui John Cornwell intitulată *„Hitler's Pope, The Secret History of Pius XII"* cartea a devenit repede un „best seller", iar Cornwell ziaristul de la New York Times a dobândit multă faimă, exact ce a ce își propuse. Cartea a început să devină din ce în ce mai citită

---

la data de 14.01.2013.

[2] Nuremberg Laws -Final Solutions: http://www1.yadvashem.org/yv/en/holocaust/insights/video/development_final_solution.asp, accesat la data de: 14.01.2013.

[3] Korom Imre, *Az európai zsidóság helyzete XII. Piusz pápa korában*, Ed. Agapé, Szeged, 2007, p. 96.

[4] Frank J. Coppa, *Between Morality and Diplomacy: The Vatican's Silence during the Holocaust, Journal of Church and State*, 2008, p. 541, *EBSCO* accesat la data de 26.11.2012.

şi, desigur, din ce în ce mai aspru criticată. Chiar titlul, „Papa lui Hitler", este considerat ca fiind unul scandalos, atât pentru Vatican, cât şi pentru mulţi oameni care cunosc un pic din istoria vremii lui Pius al XII-lea, considerând acest titlu unul de „senzaţie" care căuta doar ca volumul să fie foarte bine vândut. Este ştiut că lucrările de acest gen de cele mai multe ori nu aduc dovezi clare şi nu reprezintă cu claritate evenimentele istorice din perioada avută în vedere. De aceea deciziile luate trebuie analizate prin prisma unei tendinţe de cauză - efect vizibilă în activitatea sau inactivitatea papei, în seria de enciclice din perioada celui de al Doilea Război Mondial. După părerea noastră, lucrurile din timpul de celui de Al Doilea Război Mondial nu erau chiar aşa uşor de înţeles după cum credea Cornwell atunci când îl numea pe Pius al XII-lea, „Hitler's Pope", amicul lui Hitler şi colaboratorul său din perioada războiului şi a Holocaustului[5]. Aceste acuzaţii ale lui Cornwell sunt prea incorecte din punct de vedere politic şi, uneori, lipsite de argumente istorice, deşi Cornwell încearcă pe parcursul unui întreg capitol să ne convingă că Eugenio Pacelli era amicul lui Hitler. În acest sens, el aduce argumentul cum că şi marii lideri nazişti afirmaseră despre el că este „Un Papă Bun". De multe ori în cuprinsul acestei cărţi simţim că Cornwell foloseşte hiperbole despre relaţia lui Pacelli cu Hitler[6], hiperbole care nu sunt mereu argumentate cu dovezi istorice.

Critica aspră la adresa lui Pius al XII-lea se datora desigur şi faptului că predecesorul său, Pius al XI-lea era un papă cu o personalitate diferită, fiind mult mai direct, mai hotărât, care nu cântărise foarte mult deciziile sale şi care era mult mai vorbăreţ atunci când venea vorba de denunţarea regimurilor totalitare, un bun exemplu fiind faimoasele sale enciclice *Non abbiamo bisogno* din 1931 şi cele două *Mit Brennender Sorge* şi *Divini Redemptoris* din anul 1937. Aşadar, Achile Ratti era mult mai activ şi mai curajos atunci când era vorba să denunţe regimurile totalitare din contemporanitate. Trebuie subliniat şi faptul că Pius al XI-lea era un adevărat rebel faţă de Germania Nazistă, aspect observat şi de Pius al XII-lea care afirma următoarele: „*Yes, Pius XI was so indignant about what was happening in Germany that he once said to me: How can the Holy See continue to keep a Nuncio there? It Conflicts with our honor! (The Holy Father feared that the world would not understand how we could continue diplomatic relations with a regime which treated the Church in such a manner.) So I replied to Him: Your Holiness, what good would that do us? If we withdraw the Nuncio how can we maintain contact with the German bishops?*"[7]

În rândurile de mai sus este evidenţiat clar că Pius al XII-lea era forte bine informat despre ceea ce se întâmplă în Germania, motiv pentru care aborda problematica mult mai tactic. Din citat reiese clar şi diferenţa dintre simţul diplomaţiei al celor doi papi. Nici Pius al XII-lea nu era de acord cu evenimentele desfăşurate, dar el realizează că dacă se rup firele de comunicare cu Nunţiul şi cu episcopii din Germania Nazistă, supravieţuirea religiei catolice din Germania va fi pusă sub semnul întrebării. Ştim foarte bine că regimurile totalitare, cel mai intens nazismul şi stalinismul, aveau tendinţa de a înclina populaţia spre ateism, astfel încât să influenţeze populaţia şi din punct de vedere confesional. Statul dorea un cât mai mare control asupra populaţiei civile pentru a obţine garanţia sprijinului acesteia pe perioada grea a războiului total, aşa cum era cel de Al Doilea Război Mondial, un război de anihilare totală a adversarului. Revenind la scurta noastră comparaţie între cei doi papi, Pius al XI-lea era mai arogant în discursuri şi nu analizase suficient de mult deciziile luate, decizii care ar fi putut avea consecinţe devastatoare faţă de populaţia catolică din Germania, dar şi faţă de populaţia evreiască. Din acest punct de vedere, Pius al XII-lea era mult mai precaut. Ştia foarte bine că retragerea nunţiului apostolic din Germania, ar fi avut consecinţe devastatoare. Acest gest

[5] John Cornwell, *Hitler's Pope, The Secret History of Pius XII,* Ed. Penguin, SUA, 1999 p. 297.
[6] *Ibidem*, p. 218.
[7] Frank J. Coppa, *op. cit.*, p. 550.

i-ar fi subliniat lui Hitler în mod direct că Sfântul Scaun este totalmente împotriva doctrinei sale ideologice și astfel ar fi cauzat o represiune împotriva populației catolice și chiar și a celei de etnie germană, nu doar evreiască. Iar odată cu ruptura căii de comunicație, nimeni nu ar mai fi putut face nimic pentru episcopii din Germania, iar evreii ar fi avut și ei o soartă mai devastatoare, probabil exterminarea completă, fără a mai fi deportați în lagărele de muncă precum Kreblinca sau Auschwitz - Birkenau. E. Pacelli propunea evitarea acestor evenimente conflictuale cu conducerea nazistă. Dar acest lucru era din ce în ce mai greu de realizat fiindcă Pius al XI-lea a dat ordinul de a se publica o enciclică care să fie împotriva antisemitismului din Germania și să critice regimul lui Hitler[8].

Planul era un mare secret doar foarte puține persoane din Vatican fiind familiare cu el. Atât de secretă era ideea lui Pius al XI-lea încât următorul papă, Pius al XII-lea, nici nu a fost informat de planul realizării acestei enciclice. Pentru punerea în aplicare a acestui plan, Papa Pius al XI-lea l-a convocat din SUA pe Jonh La Farge, acesta fiind de acord cu conceperea acestei enciclice, și pe părintele Vladimir Ledochowski. Foarte repede John La Farge a observat seriozitatea problemei pe care Pius al XI-lea i-a încredințat-o spre rezolvare. El a mai apelat la alți doi evrei care să asiste la realizarea acestui plan, mai precis la Gustave Desbuquois, un francez, și la Gustav Gundlach din Germania. Pius al XI-lea aștepta cu nerăbdare apariția enciclicei împotriva antisemitismului. Ea s-ar fi intitulat *Humani Generis Unitas*, adică Unitatea Rasei Umane. Soarta ei este învăluită și ea într-un mister fiindcă enciclica nu va ajunge niciodată să fie rostită oficial de către Papă.

Evenimentele se vor derula destul de rapid. Înfuriat de legea rasială referitoare la evrei, promulgată și de Italia, Papa Ratti vrea ca enciclica să fie finalizată, dorind ca ea să fie cel mai mare simbol al Vaticanului și al său, care să ilustreze cruciada dusă de Sfântul Scaun împotriva regimurilor totalitare. Se pare că documentul ajunsese pe biroul Papei la data de 21 ianuarie 1939, însă nu știm dacă Pius al XI-lea ar fi aflat de acest lucru sau dacă l-ar fi văzut înainte de moartea sa din 10 februarie 1939. Probabil că nu aflase despre el decât atunci când La Farge i-a trimis o scrisoare din SUA subliniind faptul că „nu știe de ce întârzie apariția enciclicei care deja era gata redactată..."[9]. Moartea lui Pius al XI-lea a venit probabil pentru Hitler și complicii săi în cel mai bun moment. Hitler și Mussolini știau că Pius al XI-lea ar fi luat atitudine dacă ar fi rămas în viață pe tot parcursul celui de al Doilea Război Mondial. Conclavul din Martie a decis surprinzător de repede soarta papalității, Eugenio Pacelli (Cardinal Secretar de Stat) fiind numit Papă, alegându-și numele de Pius al XII-lea. Fiind mentorul lui Gasparri, se aștepta foarte mult de la el. Lumea credea că noul papă va urma politica și „mentalitatea" predecesorului său. Istoria a dovedit contrariul. Pius al XII-lea va urma o altă cale și va fi un alt tip de „Vicar al lui Hristos". Papa Pacelli își va asuma responsabilitatea deplină, încercând să mențină un echilibru între stat și biserică pe tot parcursul celui de al Doilea Război Mondial și al Holocaustului, principiile sale fiind legea canonică și diplomația[10].

Din nefericire pentru Pius al XII-lea, Hitler a fost primul conducător de stat care aflase despre rezultatul conclavului și în 5 Martie saluta faptul că Pacelli devenise papă ordonând ziarelor să înceteze publicarea articolelor ostile Vaticanului și Sfântului Scaun. Pacelli era la startul carierei sale de Papă, probabil în cea mai dificilă postură. Devenise Papă, conducătorul moral al milioanelor de credincioși catolici, cu câteva luni înainte de izbucnirea războiului. Din acest punct de vedere era foarte ghinionist fiindcă toată lumea aștepta de la noul „Vicar al lui Hristos" să se manifeste și să ridică vocea împotriva antisemitismului practicat de regimurile totalitare. Dar cine era Pius al XII-lea? De ce se așteptau așa de multe fapte grandioase de la

[8] *Ibidem*, p. 554.
[9] *Ibidem*, p. 556.
[10] *Ibidem*.

el? Situaţia în care se aflase Pius a dat naştere la celebrul citat rostit de mulţi istorici marcând papalitatea sa ca „războiul lui Pius" (The Pius War) din perioada Holocaustului. Orice decizie era greu de luat, nu întâmplător putem remarca faptul că: „*Pius XII he was neither a demon nor an angel, though he reigned as Pope (1939-1958) during arguably the most demonic and certainly most destructively evil period in human history*"[11]. Să fii papă în perioada respectivă era o mare provocare. Aşa cum reiese şi din citat, papa Pius al XII-lea nu era un înger sau vreun demon, dar cert este că şi-a efectuat cariera ca papă în una dintre cele mai dificile perioade ale istoriei contemporane. Desigur sunt multe argumente pro sau contra despre Pius al XII-lea şi despre acţiunile sale din perioada anexării de teritorii precum Moravia şi Boemia, sau din 23 august 1939, când pacea europeană şi mondială a fost ameninţată din ce în ce mai clar. Atunci Papa nu a decis să ridice vocea şi să denunţe agresivitatea şi războiul, ci a optat ca Vaticanul să fie poziţionat într-un eventual conflict adoptând tactica de „neutralitate" până când evenimentele devin mai clare. Trebuie menţionat aici că datorită personalităţii lui Pius al XII-lea se putea aştepta din partea lui să fie critic cu orice informaţie primită despre front sau despre lagărele de muncă sau chiar despre exterminarea evreilor din 1940 odată cu aplicarea Soluţiei Finale de către Germania Nazistă. În 1 septembrie 1939, când a izbucnit războiul împotriva Poloniei unde era o majoritate clară de catolici, Pius al XII-lea şi-a continuat politica de neutralitate a Vaticanului şi nu dorise să se implice în treburile Germaniei referitoare la politica externă. Până la izbucnirea războiului, Pius al XII-lea şi Sfântul Scaun aveau relaţii obişnuite cu Germania Nazistă. Astfel, nu s-a opus nici vocal, nici în scris, aşa cum lumea aştepta sau cum ar fi procedat, probabil, decedatul Pius al XI-lea. Când Joachim von Ribbentrop, ministerul de externe ale Germaniei Naziste, a aflat despre acest gest al papei „Pacelli" a declarat că: „*This is a real Pope - concluzionând - the pope had always had his heart in Germany*"[12]. Aşadar, putem vedea clar din citat că şi Ribbentrop era mulţumit de mentalitatea curentă al Papei şi al Sfântului Scaun. Acest lucru îl aprecia şi Heinrich Himmler, care, la rândul său, privea cu ochi buni deciziile „corecte" ale conducătorului moral al lumii catolice şi a politica de neimplicare în treburile Germaniei Naziste. Mai mult ca sigur Reichul era mulţumit de germanofilia lui Pius al XII-lea, estimând că deciziile lor, atât interne şi externe, vor rămâne fără replici din partea Vaticanului, fără a fi puse de acesta într-o lumină neagră în ochii credincioşilor catolici din Europa.

Oare de ce a procedat Pius în această manieră? Să nu uităm că suntem încă doar în 1939, când „*Blitzkriegul*" german se remarcă printr-o înaintarea rapidă şi eficientă a diviziilor mecanizate şi a infanteriei uşoare şi grele. „Maşina de război germană" era de neoprit, iar condamnarea acestor acţiuni demonice de către Liderul suprem al Moralităţii ar fi rezultat probabil într-un măcel realizat de Waffen SS în rândul catolicilor de pe teritoriul Poloniei. Pius dorea să evite ca conducătorii catolici să cadă atât de repede ca victime ale terorii implementate de statul totalitar german, care treptat devenise înclinat spre îndoctrinarea ateismului în rândul populaţiei. Dacă încercăm să vizualizăm lumea din punctul lui de vedere, îi putem da dreptate în ceea ce priveşte reacţia sa, dar nu trebuie de uitat că, pentru acest gest, majoritatea intelectualilor contemporani l-au considerat pe papă a fi uneori prea „machiavelic", acuzându-l pentru indiferenţa manifestată faţă de invazia Poloniei şi faţă de perioada Holocaustului. Din acest motiv s-a ales cu mulţi duşmani, nu numai din lumea evreilor, dar şi dintre creştini, fie ei protestanţi sau catolici. În mod sigur ei au văzut în papă un „amic al lui Hitler". Prima sa enciclică a fost, de asemenea, dezamăgitoare pentru unii, iar pentru alţii o adevărată tactică în „ambiguitate diplomatică". Este vorba, aici, de enciclica sa din 20 octombrie 1939. Aici Pius denunţă regimul totalitar care îşi exercită politica sa externă asupra Belgiei, un stat mic, paşnic şi de altfel neutru.

[11] Carol Rittner, *The Holocaust and The Christian World - reflections on the past challenges for the future*, Ed. K.U.P.E.R.A.R.D, UK, 2000, p. 130.

[12] Frank J. Coppa, *op. cit.*, p. 558.

Pius al XII-lea folosește termeni generali fiindcă, dacă ar fi interogat de Joachim von Ribbentrop cu privire la „mesajul codificat" al discursului său, el ar putea cu ușurință răspunde că este vorba de invazia Sovietică împotriva Finlandei. Așadar, putem conclude că Pius era un om foarte tactic și nu îi plăcea să își asume riscuri. Însă această neutralitate vine cu un preț, doar foarte puțini intelectuali i-au înțeles deciziile, uneori aparent indiferente, decizii care în acea perioadă cauzaseră probleme complexe de moralitate în rândul credincioșilor. Ne referim aici, mai ales la „tăcerea" Papei legată de Holocaust, sperând că astfel va reuși să salveze vieți dacă Hitler și conducerea SS, Gestapo etc. nu bănuiau că Vaticanul are o misiune „sacră și secretă". Așadar, problemele morale nu încetau să apară, dar Pius a continuat politica sa externă propusă, sperând că astfel va reuși să negocieze cât mai curând o pace cu „Herr Führer"[13]. Era clar și pentru cetățenii Vaticanului, că Pius al XII-lea dorea să își păstreze imparțialitatea cu orice preț. Dorea mult acest lucru și în ochii lumii părea că neglijează și știrile și statisticile despre inumanitatea care se manifestă vis-a-vis de evreii din întreaga Europă. Pius dorea pacea și știa că dacă își asumă public rolul de protector al evreilor, situația lor și speranța unei păci cât mai rapide va fi o iluzie și o speranță idealistă pentru lumea pe care o iubea atât de mult. Mai mult, Papa se temea că dacă devine vocal cu privire la problematica Holocaustului, atunci Germania Nazistă va folosi toate măsurile necesare pentru a deveni și mai violentă împotriva evreilor și va începe sistematic și atacarea creștinismului, punând în pericol episcopiile din Germania și conducătorii religioși. Dacă s-ar fi ajuns aici, Vaticanul nu putea face nimic pentru a proteja acești oameni.

În anul 1940, Subsecretarul de Stat al Vaticanului, Domenico Tardini, a condamnat în scris anexările făcute de germani în dauna Belgiei, Olandei și Luxemburgului, însă Papa a refuzat să promoveze aceste documente în activitatea oficială a Vaticanului. Când Tardini întrebase de ce adoptă această atitudine față de ororile se petrecute în Europa, Papa Pius al XII-lea a făcut referire la tratatul de la Lateran din 1929, încheiat cu statul lui Mussolini, care prevedea ca Sfântul Scaun va rămâne neutru, dacă va apărea vreo dispută temporară între națiuni. Tardini a fost dezamăgit de această replică. Nu trebuie uitat faptul că articolul 24 din tratatul de la Lateran, ultimul paragraf al acestuia, menționează ca papa și Sfântul Scaun au dreptul în orice situație de a-și exercita puterea sa morală și spirituală. Această parte a articolului era interpretată cu drag de către Papa anterior lui Pius al XI-lea[14], Papă pe care mulți l-ar fi dorit să rămână Vicarul al lui Hristos și pe parcursul celui de al Doilea Război Mondial. Gustav Gundlach, germanul evreu, știa și aprecia situația dificilă în care se afla Pius al XII-lea, bombardat de cereri ca să își ridice vocea împotriva antisemitismului, împotriva războiului și împotriva Holocaustului. Pius primea multe scrisori de la evrei care cereau ajutor, cereau să condamne acțiunile naziștilor. Însă papa „Pacelli" era intransigent și nu dorea să discute această chestiune, declarând clar că tactica adoptată în continuare va fi aceea de așteptare și tăcere. În acest moment chiar și persoanele loiale, precum Sora Pasqualina, au început să pună sub semnul întrebării inacțiunea papei împotriva Holocaustului[15]. Într-o discuție privată cu Papa, aceasta l-a întrebat de ce nu acționează cu o enciclică sau nu ține un discurs oficial și nu ridică vocea împotriva măcelului care se petrece în Europa. Precaut, Papa i-a răspuns că este foarte familiar cu situația, dar orice acțiune întreprinsă (de ei, de Vatican) trebuie luată cu grijă și calculat orice fel de risc altfel: „... *the Church and Jews will suffer great retaliation*"[16].

În 1942, Papa s-a aflat într-o dilemă foarte mare, deoarece în acel an încă nu erau semne clare ca Germania ar putea fi oprită, dar totuși existau succese parțiale la El-Alamein

[13] Carol Rittner, *op.cit.*, p. 135.
[14] Frank J. Coppa: *op. cit.*, p. 559.
[15] Carol Rittner, *op.cit.*, p. 135.
[16] *Ibidem*, p. 560.

(cea de-a doua bătălie din 23 octombrie-11 noiembrie) şi începerea luptei de la Stalingrad (23 august 1942-2 februarie 1943) care devenise iadul pe pământ pentru mulţi soldaţi şi civili, arătând primele fisuri în maşina de război germană, care probabil, ar fi putut fi oprită în viitorul apropiat pe Frontul de Est. Sărbătorile de Crăciun se apropiaseră, iar diplomaţii străini refugiaţi în Vatican (exemplul Poloniei, SUA etc.) exercitau din ce în ce mai multă presiune asupra papei ca la transmiterea mesajului său radio să îşi ridice vocea şi să îşi exprime nemulţumirea faţă de germani, faţă de ororile comise împotriva evreilor, polonezilor şi a tuturor naţiunilor aflate sub ocupaţie nazistă. Probabil Harold Tittmann Jr. exercita cea mai multă presiune asupra lui Pius al XII-lea, Tittmann fiind Chargé d' Affaires al Statelor Unite. Mesajul radio a fost însă o dezamăgire. Mulţi spun că discursul rostit a fost în termeni prea generali, vagi şi nu a reieşit clar că era vorba de victimele Holocaustului atunci când se menţionase că unii sunt ucişi sau puşi pe calea anihilări încete doar din cauza etniei, rasei sau din alte motive minore. Deci putem afirma ca Pius nu a fost destul de hotărât nici de această dată, mesajul fiind un eşec în ochii multora. Ambasadorul Britanic a şi comentat că discursul Papei a fost mai mult preocupat de starea de bine a Vaticanului şi a Romei decât să îşi exercite presiunea morală şi să denunţe antisemitismul. În jurnalul său, ambasadorul a notat următoarele: „*The more I think of it the more I am revolted by Hitler's massacre of the Jewish race and... the Vatican's exclusive preoccupation of the effects of the war on Italy and the possibilities of the bombardment of Rome*"[17]. Odată cu debarcarea din Sicilia din 1943, mulţi susţineau că Papa este mai mult interesat ca „Oraşul Etern" să fie salvat şi să nu fie distrus de evrei sau de alte cauze ale războiului crud care ameninţau demnitatea omului, al fiecărui cetăţean indiferent de etnie sau rasă. Acuzaţii veneau şi din partea lui Riccardo, care era înfuriat că Vicarul lui Hristos era tăcut şi în această perioadă întunecată a Holocaustului. Riccardo a afirmat că Pius este un escroc şi un Papă criminal. Aceasta este, însă, o declaraţie dură din partea lui fiindcă Pius, prin culise, a asistat la salvarea multor evrei din Roma (ce-i drept, aceste salvări fiind ţinute în mare secret, fiind şi foarte puţine raportate la numărul semnificativ pe care Vaticanul îl putea face dacă nu adopta această pasivitate în perioada Holocaustului şi a războiului). Mulţi evrei au locuit (metaforic vorbind, desigur) sub „acoperişul" Sfântului Scaun, în clădiri care aveau imunitate diplomatică (câteva exemple casele Seminario Romano şi bazilica San Paolo Fuori le Mura). Dar întrebarea era: ce altceva ar fi putut să facă Pius al XII-lea? Mulţi evrei din Italia au fost salvaţi în urma unor acţiuni sub acoperire ale Vaticanului, dar lumea nu avea de unde să ştie despre acest lucru. Lumea dorea ceva mai mult sprijin moral, însă Pius a înţeles că probabil acest lucru ar fi cauzat şi mai mari probleme, iar Vaticanul ar fi devenit o ţintă pentru Germania Nazistă. Mulţi alţii sunt de părere că Pius al XII-lea era un laş şi se temea de o posibilă invazie germană asupra Vaticanului, după înlăturarea de la putere a lui Mussolini. Iar când aliaţii ocupaseră Roma, în 1944, Pius simţise că politica lui a dat roade, că neutralitatea, imparţialitatea sa a salvat „Oraşul Etern" Roma. Pentru mulţi el a devenit salvatorul Capitalei de la o anihilare completă, justificând, astfel, pasivitatea şi tăcerea lui pe perioada Holocaustului de dorinţa de a ţine naziştii afară din Roma şi Vatican, asigurând integritatea teritorială a acestor oraşe.

Concluzionând, deşi este foarte greu, fiindcă părerile sunt împărţite şi complexe, se poate remarca faptul că pe parcursul pontificatului lui Pius al XII-lea nu s-a denunţat niciodată clar regimul nazist din perioada Holocaustului. Doar după finalizarea războiului Papa l-a numit o perioadă „satanică" din istoria omenirii, însă pentru mulţi aceste declaraţii erau prea târzii. „Crimele" pe care regimul nazist le-a făcut în vremea lui Pius şi-au pus amprenta şi pe personalitatea ambiguă a Papei. Pius nu era un tip de papă „rebel", precum erau marii săi predecesori, Pius al IX-lea sau Pius al XI-lea. Papa „Pacelli" era mai degrabă un Papă mai calculat şi credea în tactica „pas cu pas", adică cu paşii mici, uneori, se pot realiza mai multe, precum Papa Leo al

[17] Frank J. Coppa, *op.cit.*, p. 561.

XIII-lea sau Benedict al XV-lea. Mulți, după moartea papei, în 1958, cereau deschiderea imediată a arhivei sale ca să fie scoase la iveală „secretele cumplite" și „motivele sinistre" ale lui Pius al XII-lea din vremea Holocaustului[18]. Fără să vedem arhivele (în totalitate), putem clarifica un singur lucru despre Pius al XII-lea, și anume că nu era antisemit, că nu dorea exterminarea nimănui, că lui îi era foarte greu să acționeze fără să se gândească la consecințele care vor urma asupra sa și asupra lumii catolice. Nu era nici Papa Lui Hitler, declarație pe care John Cornwell a trebuit să o retragă și să recunoască că era lipsită de argumente istorice clare[19]. Să nu uităm că în momentul când cele 11 state aliate au semnat decretul împotriva exterminării evreilor de către naziști (în 17 decembrie 1942), Pius a refuzat să li se alăture. Dar ne am întrebat oare odată de ce a procedat astfel? Secretarul de stat, cardinalul Luigi Maglione, a dat explicația rațională. Dacă Vaticanul dorea să își mențină neutralitatea și imparțialitatea, atunci el trebuia să condamne și ororile comise de Uniunea Sovietică (de exemplu, masacrul de la Katyn și exterminarea evreilor de către ruși)[20], lucru pe care Pius al XII-lea nu dorea să îl facă, fiindcă acesta ar fi îngrijorat colaborarea între Aliații pe parcursul războiului. Și, după cum știm, colaborarea între Occident și Uniunea Sovietică era, din multe puncte de vedere, destul de controversată și antagonistă. Trebuie menționat și faptul că Papa Ioan Paul al II-lea a deschis o parte din aceste arhive și a început procedura de canonizare a lui Pius al XII-lea. După acest gest al său au apărut și primele critici care îi atrăgeau atenția că face o greșeală, Pius al XII-lea fiind un „om viclean" care nu merită să intre în galeria sfinților[21]. Acest lucru a reaprins scânteile în lumea creștină și vechii „dușmani" ai lui Pius al XII-lea, de exemplu Rolf Hochhuth cu celebrul său „Der Stellvertreter-The Deputy" din 1963, sau, mai actual, cartea lui John Cornwell „Hitler's Pope" au promovat imaginea negativă a Papei Pacelli. Dar Papa Ioan Paul al II-lea știa că Papa Pius al XII-lea era un „Papă de pace" și, astfel, merită canonizarea imediată[22]. De asemenea, dorea ca „Războiul Pius" să se termine odată și pentru totdeauna, aducând în sprijinul său arhivele acestui mare Papă care a luptat pentru pace atunci când lumea era supusă distrugerii totale. Perioada de papalitate a lui Pius al XII-lea a fost una între moralitate și diplomație. Deciziile Papei păreau, de multe ori, ca fiind amorale sau imorale, dacă avem în vedere inactivitatea sa pe parcursul Holocaustului, inactivitate clară în neridicarea vocii asupra acestei problemei. Dar Papalitatea sa era marcată de o diplomație extraordinară, dacă privim deciziile tactice luate ca să păstreze Aliații în aceeași tabără, să asigure înfrângerea lui Hitler (chiar dacă Italia era aliată cu Puterile Axei), și, desigur, să salveze „Orașul Etern", Roma, respectiv continuarea cruciadei pentru pace, pentru o pace cu Germania Nazistă, pe care dorea să o realizeze prin negociere și diplomație, ca un adevărat om de stat. Mulți însă spun că era un complice al lui Adolf Hitler fiindcă în 1940 și-a exprimat gratitudinea față de „Führer" (în 23 iunie, cu ocazia turului de „onoare" la Paris) atunci când Hitler scăpase de o tentativă de asasinare organizată de către rezistența franceză. Dar mulți alții spun că era un bun diplomat și probabil că Pius dorea doar să ilustreze că Vaticanul va continua tactica de neutralitate și nu are nimic de a face cu această tentativă. Arătând îngrijorare față de conducătorului germanilor (Hitler), Sfântul Scaun spera că pentru acest gest onorabil să fie răsplătit cu îmbunătățirea situației catolicilor din Germania[23]. Dar pentru mulți evrei această incapacitate de a nu condamna clar într-o enciclică sau un

[18] Ronald J. Rychlak, *Pope Pius XII: About those archives* , în "Catholic Social Science Review", p. 136-137, *EBSCO,* accesat la data de 26.11.2012.

[19] *Ibidem*, p. 152

[20] Gerald P. Fogarty, *A Pope in Wartime, Why did Pius XII act as he did?*, Ed. America Press Inc., SUA, 2008, p. 14, *JSTOR,* accesat la data de 26.11.2012.

[21] Harry James Cargas, *Holocaust Scholars Write to the Vatican,* Ed. Greenwood, Londra, 1998, p. 97.

[22] Carol Rittner, *op.cit.*, pp. 220-223.

[23] George O. Kent, *Pope Pius XII and Germany: Some Aspects of German-Vatican Relations, 1933-1943,* Oxford University Press, 1964, p. 67, JSTOR, accesat la data de 19.12.2012.

mesaj radio acțiunile lui Hitler rămâne un gest de „indiferență", și un moment negru în istoria vastă a Vaticanului, într-o perioadă extrem de dificilă și imprevizibilă. La fel și Pius al XII-lea rămâne în istorie ca un Papă controversat care ori dorea Pacea Mondială, ori trata cu indiferență antisemitismul și punea interesele raționale în fața celor morale, chiar dacă se aștepta de la el sprijinul moral prin discursurile sale, speranță pentru toți cei care, direct sau indirect aveau de suferit din cauza celui mai distrugător război din istoria omenirii.

Lőrincz Norbert
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
lorinczn9@gmail.com

ASPECTE SOCIO-DEMOGRAFICE PRIVIND POPULAȚIA UCRAINEANĂ DIN NORD-VESTUL ROMÂNIEI (JUDEȚELE MARAMUREȘ ȘI SATU MARE) ÎN SECOLUL XX

Irina Liuba HORVAT

Abstract: *(Socio-demographic aspects of the Ukrainian population in northwestern Romania - Maramures and Satu Mare Counties) This paper presents the demographic evolution of the Ukrainian population in northwest Romania in the 20th century. The historical sources used were the censuses organized by the authorities during this period. There is also the field research done by the Satu Mare County Museum within a project funded by the Ministry of Culture. The conclusion of the research is that in the county of Maramures the Ukrainian population is much more numerous than in Satu Mare County. It keeps its traditions and customs better, although there are a number of factors contributing to their abandonment: mixed marriages, neoprotestantism etc.*

Keywords: *Ukrainian, Maramureș, Satu Mare, ethnic, population.*

În unele dintre localitățile din județul Satu Mare în care, la începutul secolului al XIX-lea, a fost atestată populație slavă, în prezent, nu mai există nici un locuitor ucrainean, în schimb, etnici ucraineni au emigrat din Ucraina și Maramureș, formând noi comunități de tip colonii. În secolele trecute, satele care erau populate parțial de ucraineni sunt următoarele: Bocicău, Tarna Mare, Tarna Mică, Porumbești, Valea Seacă, Turulung, Bercu, Peleș, Lazuri, Halmeu, Botiz, Mesteacăn, Cidreag.

Localitățile în care astăzi nu se mai află etnici ucraineni sunt: Peleș, Turulung, Valea Seacă, Halmeu, Mesteacăn. Satele în care au apărut noi „colonii" în secolul al XX-lea sunt: Micula, Păulian, Decebal, Dacia, Traian, Dumbrava, Ciuperceni, Agriș, Livada, Drăgușeni, Gelu. Cea mai mare comunitate de etnici ucraineni se întâlnește în satul Micula unde trăiesc peste 500 de locuitori.

În trei dintre satele studiate în cadrul cercetării etnografice efectuată de Muzeul Județean Satu Mare și finanțată de Ministerul Culturii și Patrimoniului Cultural, „Minoritatea ucraineană din nord-vestul României" – Micula, Ciuperceni, Dumbrava–, ucrainenii au venit în secolul al XX-lea, după Al Doilea Război Mondial, din sate ucrainene din Maramureș (Poienile de sub Munte, Ruscova, Repedea, Crasna, Rona de Sus), iar în Tarna Mare – cătunul Văgaș, primele familii de ucraineni au venit aproximativ acum 200 de ani din zona Hustului - Ucraina, pentru munci forestiere.

Satu Mare - Studii și Comunicări, nr. XXXIII/II, 2017, p. 235-246.

Tabelul numărul 1 - Numărul populaţiei ucrainene conform recensămintelor organizate în 1930, 1956, 1966, 1977, 1992, 2002:

Judeţe	1930	1956	1966	1977	1992	2002
Maramureş	19.249	25.435	29.060	32.723	36.653	34.027
Satu Mare	3.439	483	905	1.146	1.320	1.556
România	45.875	60.479	54.705	55.510	65.472	61.098

Potrivit datelor din tabelul nr. 1, se observă că, pentru România, cel mai mare număr de ucraineni a fost înregistrat cu ocazia recensământului din 1992, când au fost declaraţi 65.472 de locuitori de etnie ucraineană. La polul opus se încadrează recensământul din 1930, când populaţia ucraineană de pe teritoriul României a fost de 45.875 locuitori. Aceeaşi curbă ascendentă se remarcă şi la nivel regional, pentru judeţul Maramureş, unde cel mai mic număr de ucraineni a fost înregistrat în 1930 (19.249), iar cel mai mare în 1992 (36.653). Se observă că, atât pentru întregul teritoriu al României, cât şi pentru judeţul Maramureş, numărul locuitorilor ucraineni scade în intervalul 1992-2002. Acest lucru se datorează migraţiei muncii în străinătate sau plecării lor în zona Banatului şi a Sătmarului.

Analizând datele din tabel se observă că pe teritoriul judeţului Satu Mare, numărul ucrainenilor a crescut în perioada 1992-2002 cu 236. Mai trebuie menţionat faptul că, în Satu Mare, pe lângă localităţile Micula şi Dacia, Păulean, Traian, şi alte aşezări au început să fie populate de etnici ucraineni. Pentru judeţul Satu Mare, situaţia este total diferită faţă de cea a întregului teritoriu al României şi a judeţului Maramureş, pentru că numărul etnicilor ucraineni scade începând din 1930, când s-au înregistrat 3.439, iar la recensământul din 1956 s-au numărat doar 483. Între 1956 şi 1977, numărul lor creşte cu 663 de persoane, fapt explicabil şi prin stabilirea de noi familii ucrainene din Maramureş, dar şi prin creşterea natalităţii în rândul familiilor ucrainene din cauza aderării lor la culturi neoprotestante (informator Hrăzdac Ana, 70 de ani, Micula).

Ar mai trebui adăugat faptul că există o mare diferenţă între numărul populaţiei ucrainene din Maramureş şi cel din Satu Mare, în primul judeţ fiind mult mai mulţi ucraineni, multe sate fiind enclave, atestate documentar, chiar din secolul XIV.

Tabelul nr. 2 - Componenţa etnică a populaţiei din oraşele judeţului Maramureş şi Satu Mare în urma recensământului populaţiei din 2002.[1]

Localităţi	Numărul populaţiei stabile	Români	Maghiari	Ucraineni	Ruteni	Rromi	Germani	Alţii	Nedeclaraţi
Municipii şi oraşe (total)	268.277 (52,6%)	224.526 (83,7%)	35.815	1.964 (0,73%)	56 (0,02%)	3.636	1.879	388	13
Municipiul Sighetu Marmaţiei	41.219	32.867	6.513	1.225 (2,97%)	10 (0,02%)	448	101	53	2
Municipiul Baia Mare	137.921	114.213	20.459	351 (0,25%)	46 (0,03%)	2.092	475	275	10
Oraş Vişeu de Sus	16.879	14.878	530	274 (1,62)	0	70	1.113	14	0
Oraş Baia Sprie	16.609	12.469	3.441	45(0,27)	0	576	55	22	1

[1] Tabel întocmit conform materialului statistic: Direcţia Judeţeană de Statistică (Baia Mare). Judeţul Maramureş. Recensământul populaţiei şi al locuinţelor (2002). Populaţia stabilă după etnie.

Oraş Seini	10.105	8.083	1.780	33 (0,33%)	0	141	61	7	0
Oraş Borşa	26.984	26.263	522	21 (0,07%)	0	115	49	14	0
Oraş Cavnic	5.205	4.205	911	14 (0,27%)	0	54	18	3	0
Oraş Târgu Lăpuş	13.355	11.548	1.659	1	0	140	7	0	0
Judeţul Maramureş (total)	510.109 (100%)	418.405 (82,02%)	46.291	34.026(6,67%)	56 (0,01%)	8 913	1 954	445	19

Pentru oraşele din judeţul Maramureş, populaţia ucraineană reprezintă doar 0,73%, adică un număr de 1.964 de locuitori. Dintre aceştia, marea majoritate trăiesc în Sighetu Marmaţiei (1.225). Cei mai puţini trăiesc în Târgul Lăpuş, unde, la recensământul din 2002, doar o persoană s-a declarat ca fiind de etnie ucraineană. În reşedinţa de judeţ, oraşul Baia Mare, trăieşte un număr de 351 (0,25%) ucraineni. În ceea ce priveşte populaţia ruteană, au fost înregistrate doar 56 de persoane care şi-au declarat această etnie. Dintre aceştia, 46 trăiesc în Baia Mare şi 10 în Sighetu Marmaţiei.

Aceste date contrazic în mod categoric discursurile pompoase ale liderilor mişcării rusenismului mondial privind existenţa în România a unui număr de 30.000 de rusini[2]. Astfel, Pavel Robert Magoci, în lucrarea „Poporul de nicăieri: istoria în imagini a rutenilor carpatici" identifică pe hartă, într-un mod nejustificat, fără corespondenţă în realitate, teritoriul locuit de rusini în judeţul Maramureş, amintind un număr de aproximativ 34.000 de astfel de persoane (ruteni). Subliniem din nou că recensământul din 2002 a fixat foarte clar - 257 de rusini în toată România[3]. Din rândul acestora, aşa cum observăm în tabele, doar 56 de indivizi corespund ideologiei rusenismului (rutenismului) în judeţul Maramureş şi 19 în judeţul Satu Mare.

Conform opiniei noastre, în această situaţie este dezirabilă o chestionare a populaţiei din Maramureş, precum şi efectuarea unor cercetări etnologice de teren. Cercetarea noastră a confirmat faptul că populaţia satelor s-a identificat ca ucraineană, mai mult decât atât, populaţia spune că nu există identitate rusină (ruteană), „nu ştiu despre ea". Aceaşi situaţie este confirmată şi de recensământul populaţiei din 2002.

Interesant este faptul că din 56 de rusini (ruteni) din întreg judeţul Maramureş, 46 locuiesc în Baia Mare, iar 10 în Sighetu Marmaţiei (vezi Tabelul nr. 2). Din 46 de rusini din Baia Mare, doar 34 declară limba rusină (ruteană) ca maternă, iar din cei 10 din Sighetu Marmaţiei, doar 2 persoane consideră această limbă ca maternă (vezi Tabelul nr. 3). Mai mult, dacă răsfoim publicaţia editată de *Uniunea culturală a rusinilor din România* (preşedinte Gheorghe Firţac) şi studiem limba în care aceasta este redactată, putem constata clar că revista este scrisă în limba ucraineană[4].

Astfel, apare o a doua coliziune – care reprezintă fiasco-ul identităţii rusine (rutene).

---

[2] Magoci Pavlo Robert, *Poporul de nicăieri: Istoria în imagini a rutenilor carpatici*, Ed. lui V. Padeac, Ujgorod, 2007, pp. 8, 11.

[3] Mihai Traistă, Rusinii - decoraţie falsă pe scena politică a Europei Centrale în "Curierul ucrainean", 2007, nr. 7-8, p. 10; Mihai Traistă, *Pseudocongresul rutenilor*, în "Curierul Ucrainean", iulie 2007, seria nouă, nr. 99-100, p. 9.

[4] Vezi ca exemplu: G. Firţak, *Declaraţia politică a uniunii culturale a rutenilor din România*, în "Credinţa Rusină", nr. 5, ianuarie-martie, 2003, p. 3.

Tabelul nr. 3. - componenţa lingvistică a populaţiei oraşelor judeţului Maramureş în urma rezultatelor recensământului din 2002[5]

Populaţia oraşelor	Numărul populaţiei/ Lingvistic	Română	Maghiara	Ucraineana	Ruteana	Rroma	Germana	Altele	Nedeclarata
Municipii şi oraşe (total)	268.277 (52,6%)	228.926 (85,33%)	34.623	1.536 (0,57%)	36 (0,01%)	1.533	1.412	198	13
Municipiul Sighetu Marmaţiei	41.219	33.442	6.415	975 (2,36%)	2 (0,004%)	305	50	28	2
Municipiul Baia Mare	137.921	116.821	19.686	254 (0,18%)	34 (0,02%)	733	241	141	11
Oraş Vişeu de Sus	16.879	15.031	529	232 (1,37%)	0	45	1.035	7	0
Oraş Baia Sprie	16.609	13.059	3.299	39 (0,23%)	0	167	34	11	0
Oraş Seini	10.105	8.175	1.761	6 (0,05%)	0	141	20	2	0
Oraş Borşa	26.984	26.389	445	14 (0,05%)	0	102	26	8	0
Oraş Cavnic	5.205	4.314	868	14 (0,27%)	0	4	4	1	0
Oraş Târgu Lăpuş	13.355	11.695	1.620	2 (0,01%)	0	36	2	0	0
Judeţul Maramureş (total)	510.109 (100%)	425.558 (83,42%)	44.906	33.505 (6,56%)	36 (0,007%)	4.381	1.476	234	13

Tabelul nr. 4 - Dinamica şi numărul populaţiei pe comune ale judeţului Maramureş, în localităţi cu populaţie ucraineană compactă[6].

Comune	1930		1956		1966		1977		1992	
	Toatal:	**Din ei ucraineni**	**Total**	**Din ei ucraineni**	**Toal:**	**Din ei ucraineni**	**Total:**	**Din ei ucraineni9**	**Toatal:**	**Din ei ucraineni**
Bistra	1.922	**1.399**	4.424	**3.950**	5.473	**4.811**	5.062	**4.606**	4.902	**4.402**
Bocicoiu Mare	4.662	**2.177**	3.612	**2.505**	4.035	**2.566**	4.585	**2.826**	4.681	**2.922**
Rona de sus	4.154	**2.385**	4.331	**3.422**	4.773	**3.885**	5.124	**4.346**	4.982	**4.350**
Poienile de sub Munte	5.644	**4.750**	6.298	**6.081**	7.651	**7.086**	8.776	**8.357**	10.561	**10.240**
Repedea	1.743	**1.480**	2.877	**2.843**	3.400	**3.262**	4.074	**3.938**	4.853	**4.762**
Ruscova	3.158	**2.045**	3.164	**2.944**	3.741	**3.500**	4.324	**4.072**	5.183	**4.913**
Remeţi	2.544	**1.385**	2.602	**1.853**	2.741	**1.973**	3.003	**2.280**	3.241	**2.553**
Toate:	23.827	**15.621**	27.308	**23.598**	31.814	**27.083**	35.148	**30.425**	38.403	**34.142**

[5] Tabel întocmit conform datelor statistice: Direcţia Judeţeană de statistică (Baia Mare). Judeţul Maramureş. Recensământul populaţiei şi al locuinţelor (2002). Populaţia stabilă după limbă maternă.

[6] Cureleac Vasile, *Ucrainenii Maramureşului Românesc*, Tipografia LNU „Ivano-Franco", Lvov: 2001, pp. 50, 163.

Cu ocazia recensământului din 1930, pentru comunele din județul Maramureș, au fost înregistrați 15.621 ucraineni, dintr-un total de 23.827 de locuitori. Cel mai mare număr al acestora a fost remarcat în comuna Poienile de sub Munte, și anume 4.750, dintr-o populație totală de 5.644 de locuitori. La Remeți, situația este inversă, adică aici s-a înregistrat cel mai mic număr de ucraineni, și anume 1.385, dintr-o populație totală de 2.544.

La recensământul din 1956, se observă o creștere a populației totale ucrainene din comunele locuite compact, și anume, au fost înregistrați 23.598 de ucraineni, față de 15.621, înregistrați la recensământul precedent. În continuare, Poienile de sub Munte reprezintă comuna cu cel mai mare număr de ucraineni: 6.081, dintr-un total de populație de 6.298 de locuitori. Explicația acestui fapt este simplă: crește natalitatea, familiile fiind mari, de 7-11 copii. Un alt motiv este și faptul că există foarte puține căsătorii mixte din punct de vedere etnic, deoarece este un sat muntos cu populație compactă ucraineană care preferă formarea de familii cu membrii de aceeași etnie. Și în această perioadă, Remeți prezintă cel mai mic număr de ucraineni: 1.853. dintr-un total de 2.602 locuitori. Trebuie remarcat faptul că la Bistra crește foarte mult numărul populației totale și, implicit, al ucrainenilor. Această majorare se datorează creșterii sporului natural al populației care are o evoluție ascendentă datorită dezvoltării economice a comunei.

Nu aceeași este situația pentru comuna Bocicoiu Mare unde se remarcă o scădere drastică a populației totale: de la 4.662 de locuitori, ea a scăzut la 3.612. Contrar acestei evoluții descendente a populației totale, numărul ucrainenilor de aici crește de la 2.177 la 2.505. Acest lucru se explică prin faptul că populația de alte etnii decât cea ucraineană părăsește localitatea, ea fiind înlocuită de ucraineni care se stabilesc aici.

În 1966, se menține aceeași situație ca și la recensămintele anterioare în ceea ce privește localitatea cu cel mai mare număr de ucraineni, și anume Poienile de sub Munte, unde au trăit compact 7.086 ucraineni, dintr-o populație totală de 7.651 de locuitori. La polul opus se situează tot localitatea Remeți cu 2.741 locuitori, dintre care 1.973 sunt ucraineni. Se poate observa că populația totală, dar și cea ucraineană are o evoluție ascendentă pentru intervalul de timp 1956-1966.

Cu ocazia recensământului din 1977 se observă aceeași evoluție de creștere numerică a populației înregistrată la recensământul anterior pentru comunele cu populație ucraineană compactă din județul Maramureș. Poienile de sub Munte se mențin pe primul loc în ceea ce privește numărul populației totale, dar și al populației ucrainene, iar Remeți reprezintă comuna cu cel mai mic număr de etnici ucraineni, dar și de locuitori, în general.

Potrivit datelor adunate în cadrul recensământului din 1992, se remarcă o creștere a numărului total de ucraineni din județul Maramureș, acesta fiind de 34.142, dar și o creștere spectaculoasă a numărului de etnici ucraineni locuitori ai comunelor maramureșene compacte ucrainene. Poienile de sub Munte se mențin pe primul loc cu o populație ucraineană de 10.240 de locuitori, iar Remeți se situează, la fel ca și în anii prcedenți, pe ultimul loc cu un număr de 2.553 de locuitori ucraineni. O explicație ar fi faptul că aici s-au înregistrat multe căsătorii mixte între ucraineni, români și maghiari, generația tânără ucraineană, pierzându-și identitatea etnică și lingvistică. În cazul comunei Bistra numărul total al populației scade cu 160 de locuitori, fenomen remarcat și în cazul populației ucrainene care cunoaște o evoluție descendentă, numărul lor fiind mai mic cu 204 față de recensământul anterior. Acest fapt se poate explica prin migrația muncii din zona rurală în cea urbană, dar și în Banat, Satu Mare sau în Occident. Situația se menține și pentru recensământul din 2002, când au fost înregistrați, în Bistra, doar 4.021 de ucrainieni. Și această diminuare a lor poate fi explicată prin fenomenele prezentate mai sus.

Tabelul nr. 5 - Componenţa etnică a populaţiei rurale din Maramureş conform rezultatelor recensământului populaţiei din 2002.[7]

Comunele judeţului	Numărul populaţiei Limba	Români	Maghiari	**Ucrai-neni**	**Ruteni**	Rromi	Ger-mani	Alţii	Nede-claraţi
Comune (total)	**241.832 (47,4%)**	**193.879 (80,17%)**	**10 476**	**32.062 (13,26%)**	**0**	**5.277**	**75**	**57**	**6**
Repedea	**4.761**	**87**	**7**	**4.650 (97,7%)**	**0**	**15**	**1**	**1**	**0**
Poienile de Sub Munte	**10.033**	**256**	**61**	**9.696 (96,64%)**	**0**	**2**	**8**	**10**	**0**
Ruscova	**4.854**	**161**	**3**	**4.578 (94,3%)**	**0**	**109**	**3**	**0**	**0**
Bistra	**4.423**	**399**	**3**	**4.021 (90,91%)**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
Rona de Sus	**4.698**	**207**	**421**	**4.062 (86,46%)**	**0**	**0**	**5**	**3**	**0**
Remeţi	**3.058**	**399**	**382**	**2.260 (73,9%)**	**0**	**14**	**3**	**0**	**0**
Bocicoiu Mare	**4.468**	**1.447**	**371**	**2.639 (59,06%)**	**0**	**1**	**5**	**5**	**0**
Cămpulung la Tisa	**2.484**	**425**	**1.964**	**23 (0,92%)**	**0**	**67**	**2**	**3**	**0**
Rona de Jos	**2.110**	**2.069**	**2**	**18 (0,85%)**	**0**	**21**	**0**	**0**	**0**
Ocna Sugatag	**4.207**	**3.710**	**403**	**14 (0,33%)**	**0**	**76**	**3**	**1**	**0**
Sarasău	**2.416**	**2.335**	**14**	**12 (0,5%)**	**0**	**52**	**2**	**1**	**0**
Ulmeni	**7.153**	**4.215**	**1.812**	**11 (0,15%)**	**0**	**1.113**	**1**	**1**	**0**
Săpânţa	**3.267**	**3.240**	**2**	**8 (0,24%)**	**0**	**17**	**0**	**0**	**0**
Petrova	**2.693**	**2.658**	**4**	**7 (0,25%)**	**0**	**24**	**0**	**0**	**0**
Leordina	**2.593**	**2.584**	**1**	**7 (0,27%)**	**0**	**0**	**0**	**1**	**0**
Bârsana	**6.352**	**6.342**	**4**	**6 (0,1%)**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
Vadu Izei	**2.856**	**2.849**	**1**	**6 (0,21%)**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
Vişeu de Jos	**5.282**	**2.197**	**2**	**6 (0,11%)**	**0**	**75**	**1**	**1**	**0**
Tăuţii-Măgherăuş	**6.713**	**5.660**	**968**	**4 (0,05%)**	**0**	**70**	**7**	**4**	**0**
Şişeşti	**5.479**	**5.457**	**13**	**4 (0,07%)**	**0**	**0**	**5**	**0**	**0**
Călineşti	**3.410**	**3.404**	**2**	**4 (0,11%)**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
Recea	**5.591**	**5.255**	**253**	**3 (0,05%)**	**0**	**77**	**2**	**1**	**0**

[7] Tabelul a fost intocmit conform datelor statistice: Direcţia Judeţeană de Statistică (Baia Mare). Judeţul Maramureş. Recensământul populaţiei şi al locuinţelor (2002). Populaţia stabila după etnie.

Băiuţ	**2.699**	**1.620**	**1.066**	**2 (0,07%)**	**0**	**1**	**9**	**1**	**0**
Giuleşti	**3.366**	**3.359**	**1**	**2 (0,05%)**	**0**	**4**	**0**	**0**	**0**
Remetea Chioarului	**3.003**	**2.405**	**431**	**2 (0,06%)**	**0**	**164**	**1**	**0**	**0**
Sălsig	**3.176**	**3.025**	**13**	**2 (0,06%)**	**0**	**136**	**0**	**0**	**0**
Săliştea de Sus	**5.196**	**5.185**	**3**	**1**	**0**	**7**	**0**	**0**	**0**
Satulung	**5.409**	**4.555**	**110**	**1**	**0**	**739**	**1**	**1**	**2**
Suciu de Sus	**6.222**	**5.979**	**145**	**1**	**0**	**97**	**0**	**0**	**0**
Şomcuta Mare	**7.708**	**6.810**	**167**	**1**	**0**	**722**	**3**	**5**	**0**
Rozavlea	**6.124**	**6.111**	**0**	**1**	**0**	**11**	**1**	**0**	**0**
Poienile Izei	**1.028**	**1.027**	**0**	**1**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
Moisei	**9.023**	**9.011**	**4**	**1**	**0**	**0**	**7**	**0**	**0**
Grosi	**2.533**	**2.508**	**24**	**1**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
Dumbrăviţa	**4.499**	**4.479**	**8**	**1**	**0**	**11**	**0**	**0**	**0**
Budeşti	**3.470**	**3.466**	**3**	**1**	**0**	**0**	**0**	**0**	**0**
Boiu Mare	**1.276**	**1.274**	**0**	**1**	**0**	**0**	**0**	**1**	**0**
Bogdan Voda	**3.411**	**3.403**	**2**	**1**	**0**	**0**	**0**	**5**	**0**
Băita de Sub Codru	**1.919**	**1.897**	**2**	**1**	**0**	**19**	**0**	**0**	**0**
Ardusat	2.543	2.518	16	**1**	**0**	8	0	0	0
Copalnic-Mănăstur	5.838	5.584	22	**1**	**0**	227	1	1	2
Judeţul Maramureş (total)	**510.109 (100%)**	**418.405 (82,02%)**	46 291	**34.026 (6,67%)**	**56 (0,01%)**	8 913	1 954	445	19

Tabelul numărul 5 prezintă situaţia populaţiei din mediul rural al judeţului Maramureş potrivit recensământului organizat în anul 2002. Este prezentat numărul populaţiei ucrainene atât în satele compact ucrainene, cât şi în satele româneşti. Se observă că pentru satele compact ucrainene, comuna Poienile de sub Munte este locuită de cel mai mare număr de etnici ucraineni (9.696), iar Remeţi reprezintă comuna cu cel mai mic număr de ucraineni (2.260). Cu cât ne îndepărtăm mai mult de zona compact ucraineană, cu atât numărul acestora scade, în multe sate româneşti fiind declaraţi ucraineni doar câte o persoană. Foarte mulţi dintre cei care părăsesc satele compact ucrainene şi se stabilesc în alte regiuni îşi pierd identitatea etnică şi se integrează în mod natural în comunitatea românească sau în cea maghiară. Aceasta şi datorită faptului că îşi schimbă mediul lingvistic. Neavând cu cine comunica în limba maternă, biserica, învăţământul şi relaţiile interumane desfăşurându-se în limba română sau maghiară,

ucrainianul îşi pierde treptat identitatea lingnistică şi cea etnică.

Se observă că, în ceea ce priveşte populaţia ruteană, în mediul rural maramureşean, aceasta este inexistentă. Faptul este explicabil prin aceea că nu se face diferenţă între ucainean şi rutean. Pentru locuitorii satelor, ucrainean şi rutean (rusin) însemnă acelaşi lucru, aşa cum s-a explicat şi în rândurile de mai sus.

Coroborând datele din tabelul nr 2 şi tabelul nr. 5, observăm că în mediul urban maramureşan se declară ruteni doar 56 de persoane, dintre care 46 locuiesc în Baia Mare şi 10 în Sighetul Marmaţiei, iar în mediul rural nici una. Explicaţia acestui fenomen se regăseşte în interpretările de la tabelele nr 2, 3.

Tabelul nr. 6 - Componenţa confesională a populaţiei judeţului Maramureş, conform rezultatelor recensământului populaţiei din 2002[8]

Numărul total al populaţiei		Ortodoxă	Romano-catolică	Greco-catolică	Reformată	Penticostală	Adventistă de ziua a şaptea	Baptista	Altele (altă religie, atei, nedeclarată)
Municipii şi oraşe (total)	268.277	198.260	25.843	14.011	14.920	6.742	757	1.795	5.949
Comune (total)	24.1832	199.439	4.493	14.171	5.888	8.926	2.886	740	5.289
Total	510.109	397.699	30.336	28.182	20.808	15.668	3.643	2.535	11.238

Pentru întreg judeţul Maramureş, în anul 2002, cel mai mare număr al locuitorilor avea confesiunea ortodoxă, urmată de cea romano-catolică şi greco-catolică. În ceea ce priveşte împărţirea pe medii urban sau rural, putem afirma că numărul romano-catolicilor este foarte mare la oraş, spre deosebire de cel al greco-catolicilor care este la sat. Procentul ortodocşilor este relativ acelaşi pentru mediul urban şi cel rural. La cultele neoprotestante se observă faptul că cei mai mulţi aderenţi ai lor sunt în zonele rurale. În acest caz explicaţia constă şi în faptul că mediul urban este mult mai deschis modernizării, culturii şi ştiinţei spre deosebire de cel de la sat care este mai conservator, mai reticent faţă de schimbare şi faţă de modernism.

Tabelul numărul 7 - Componenţa confesională a populaţiei rurale din judeţul Maramureş, conform recensământului populaţiei din 2002[9]

Comunele	Numărul total	Ortodoxă	Romano-catolică	Greco-catolică	Reformată	Penticostală	Baptistă	Adventistă de ziua a şaptea	Alta (alta religie, atei, nedeclarată)
Poienile de Sub Munte	10.033	8.176	62	77	1	1.377	0	318	22
Ruscova	4.854	4.194	2	5	1	550	0	91	11
Repedea	4.761	3.028	1	1	42	1.490	2	155	42
Rona de Sus	4.698	3.427	402	226	11	27	35	9	561

[8] Tabel întocmit conform datelor statistice: Direcţia Judeţeana de Statistică (Baia Mare). Judeţul Maramureş. Recensământul populaţiei şi al locuinţelor (2002). Populaţia stabilă după religie.

[9] Tabel întocmit conform datelor statistice: Direcţia Judeţeana de statistică (Baia Mare). Judeţul Maramureş. Recensământul populaţiei şi al locuinţelor (2002). Populaţia stabilă după religie.

Bocicoiu Mare	4.468	3.430	378	368	14	25	6	21	226
Bistra	4.423	4.160	0	81	1	4	0	75	102
Remeţi	3.058	2.281	249	133	33	31	0	138	193
Câmpulung la Tisa[10]	2.484	555	313	353	1.108	1	1	41	112

Din punct de vedere confesional, potrivit datelor din tabelul de mai sus, majoritatea ucrainenilor din comunele cu populaţie compact ucraineană din judeţul Maramureş este de religie ortodoxă. Urmează apoi confesiunile penticostală şi adventistă. Aşa cum am arătat şi în rândurile de mai sus, foarte mulţi ucraineni maramureşeni au aderat la culturile neoprotestante, în speţă la penticostalism şi adventism. Serviciul religios din cadrul bisericilor neoprotestante se oficiază doar în limba română, motiv pentru care se pierde, treptat, identitatea lingvistică. Nu acelaşi lucru se poate spune despre serviciul religios ortodox care, în aceste localităţi, se desfăşoară în limba ucraineană, contribuind la păstrarea şi transmiterea identităţii etnice şi lingvistice ucrainene.

Un caz aparte al situaţiei confesionale îl întâlnim în localitatea Câmpulung la Tisa, unde există o mare comunitate de greco-catolici (353 persoane). Pe baza intervievării respondenţilor (în cadrul cercetării etnografice de teren) a rezultat că serviciul religios se face în paralel în limbile română, maghiară, ucraineană, iar în mediul lingvistic maghiar se colindă în limba ucraineană[11].

Cercetările etnologice efectuate de către Muzeul Judeţean Satu Mare, precum şi studiul locuitorilor din teritoriul supus cercetării atestă faptul că ucrainenii, trecând la identitatea neoprotestantă, îşi pierd specificul etno-cultural. Are loc trecerea la slujba religoasă în limba română, se pierde tradiţia populară, culturală şi spirituală; „ucrainenii-pocăiţi" se separă de esenţa principală a ucrainităţii din regiune. Ca urmare, „dreiful" identităţii confesionale naşte tendinţe asimilative în mediul ucrainismului local.

Populaţia de confesiune reformată sau romano-catolică nu este de etnie ucraineană, ea fiind maghiară sau germană (în cazul romano-catolicilor). Populaţia ucraineană are doar confesiune ortodoxă, penticostală, adventistă sau greco-catolică.

Pentru judeţul Satu Mare nu vor fi interpretate date comparative pe localităţi pentru recensămintele din 1930, 1956, 1966, 1977 şi 1992 deoarece în această regiune nu există sate compacte de ucraineni, prezenţa acestora în localităţile sătmărene fiind destul de redusă, în această perioadă, ei fiind semnalaţi în Micula, Doba, Botiz, Moftin etc. Sunt veniţi din Maramureş, cu preponderenţă din localităţile Poienile de sub Munte, Repedea, Crasna, Ruscova etc.

Cel mai mare număr al populaţiei ucrainene a fost înregistrat în 1930 (3.439), el scăzând în mod spectaculos până în 2002. Acest lucru se datorează:

- Integrării treptate în masa populaţiei majoritare româneşti;
- Migraţiei muncii înspre Occident;
- Migraţiei spre Ucraina: exemplu - satul Raţ, din zona Tăşnad, în 1936, într-o singură noapte locuitorii au plecat în Slovacia sau în Ucraina.

La recensământul din 2002, pentru judeţul Satu Mare, s-au înregistrat 1.556 de ucraineni, adică 0,42% din totalul întregii populaţii. Dintre aceştia, doar 318 trăiesc în mediul urban, dintre care 271 în oraşul Satu Mare, 24 în Carei, 12 în Negreşti Oaş, 11 în Tăşnad. Majoritatea celor care se declară ucraineni se concentrază în oraşul Satu Mare. Realitatea este puţin diferită

[10] Exemplul comunei Câmpulung la Tisa. Se arată din perspectiva faptului că etnia ucraineană este maghiarizată şi datorită faptului că aici există o identitate confesională greco-catolică.

[11] Cercetarea etnografică de teren, interviu realizat la 17.08 2007: Respondent Bobota Irina (anul naşterii 1935), Câmpulung la Tisa, judeţul Maramureş.

faţă de aceste date, pentru că o mare parte a ucrainenilor se declară români, mai ales cei care sunt membrii ai unor familii mixte. Acest fapt se datorează şi schimbării mediului lingvistic, lipsei învăţământului în limba maternă, a relaţiilor interumane desfăşurate în limba română etc.

Tabelul numărul 8 - Componenţa etnică a populaţiei urbane a judeţului Satu Mare conform recensământului populaţiei din 2002.[12]

Comunele judeţului	Numărul populaţiei stabile	Români	Maghiari	Ucraineni	Ruteni	Rromi	Nemţi	Alţii	Nedeclaraţi
Municipii şi oraşe (total)	161.722	94.487 (58,42)	62.016 (38,34%)	*318* (0,2%)	9	2.4121	1.455	1.002	28
Municipiul Satu Mare	115.142	66.638	45.287	271	8	1.115	1.110	691	22
Municipiul Carei	23.182	9.634	12.596	24	1	385	282	254	6
Oraş Negreşti Oaş	1. 870	13.194	553	12	0	72	13	26	0
Oraş Tăşnad	9.528	5.021	3.580	11	0	840	50	26	0
Judeţul Satu Mare (total)	367.275	216.077 (58,83%)	129.234 (35,18%)	*1.556 (0,42%)*	*28*	13.478	3.827	3.048	36

Tabelul numărul 9 - Componenţa etnică a populaţiei rurale din judeţul Satu Mare conform recensamântului populaţiei din 2002.

Comunele judeţului	Numărul total al populaţiei stabile	Români	Maghiari	Ucraineni	Ruteni	Rromi	Germanii	Alţii	Nedeclaraţi
Comune (total)	205.553	121.590 (59,15%)	67.218 (32,7%)	1.238 (0,6%)	10	11.066	2.372	2.051	8
Andrid	2.681	1.369	1.145	1	0	161	1	4	0
Ardud	6.486	4.025	1.304	10	0	730	288	129	0
Barsau	2.519	2.516	0	2	0	0	1	0	0
Beltiug	3.278	1.234	1.094	18	0	438	280	214	0
Bixad	7.544	7.377	40	2	0	83	3	39	0
Botiz	4.863	2.406	2.236	99	0	105	8	9	0
Craidorolţ	2.188	1.256	692	39	0	188	7	6	0
Crucişor	2.541	2.231	78	1	0	200	31	0	0
Culciu	4.013	1.896	1.997	1	0	108	3	8	0

[12] Datele statistice din arhiva personală a preşedintelui judeţean al Uniunii Ucrainenilor din România – Filiala Satu Mare: dl. Mihai Macioca (Satu Mare). Recensământul populaţiei şi al locuinţelor (2002). Populaţia stabila după etnie.

Doba	2.784	1.838	535	136	6	265	3	1	0
Foieni	1.882	53	1.045	1	0	769	0	14	0
Halmeu	7.314	2.696	4.049	2	0	555	11	1	0
Lazuri	5.362	789	4.297	6	1	253	10	6	0
Livada	7.004	2.409	4.221	41	0	317	5	10	1
Micula	3.783	1.454	1.456	621	2	245	2	3	0
Moftin	4.328	2.484	1.377	80	0	207	75	105	0
Odoreu	4.854	3.365	1 300	3	0	168	14	4	0
Orașu Nou	6.862	4.349	2.370	1	0	136	2	4	0
Păulești	4.359	1.888	2.063	5	0	395	5	3	0
Pișcolt	3.263	2.020	796	4	0	433	3	7	0
Sanislău	5.195	1.885	2.830	4	0	345	56	70	5
Săuca	1.468	745	514	1	0	208	0	0	0
Supur	4.677	2.993	1.340	1	0	328	13	2	0
Tarna Mare	3.718	3.333	169	27	0	166	23	0	0
Terebești	1.578	1.061	101	4	0	376	15	21	0
Tiream	2.358	1.137	694	4	0	190	185	148	0
Turulung	3.845	1.226	2.128	2	0	350	110	29	0
Valea Vinului	2.268	2.213	21	2	0	18	4	10	0
Vama	3.669	2.591	994	1	0	74	6	1	0
Vetiș	4.475	2.183	2.050	115	1	116	4	1	0
Viile Satu Mare	3.242	1.348	1.495	2	0	379	11	7	0
Județul Satu Mare (total)	367.275	216.077 (58,83%)	129.234 (35,18%)	1.556 (0,42%)	28	13 478	3 827	3 048	36

Între localitățile rurale din județul Satu Mare, conform recensământului din 2002, Micula reprezintă comuna cu cel mai mare număr de populație ucraineană, 621 de locuitori ucraineni. O urmează localitatea Doba cu un număr de 136 de etnici ucraineni, Vetiș cu 115, Botiz cu 99, Moftin cu 80. În celelalte localități, numărul ucrainenilor declarați este foarte mic. Acest lucru are aceeași explicație ca și în cazul mediului urban. Ar mai trebui adăugat faptul că în satele și comunele sătmărene, spre deosebire de cele maramureșene, situate în zonă muntoasă, unde agricultura se face doar pe parcele mici, cu o arie de cultură restrânsă, condițiile geografice sunt mult mai prielnice muncilor pământului, aici culturile fiind mult mai diversificate, asigurând condiții de viață mult mai bune. Acesta este și motivul pentru care multe familii de ucraineni din Maramureș au ales să se stabilească în această regiune.

Unul din principalele resorturi contextuale ale „migrației" de după Al Doilea Război Mondial - până în prezent - este *baza economică a nivelului de trai*, raportată la următoarele aspecte: satele ucrainene din Maramureș sunt sate de munte, așezate pe văi înguste, de tip risipit sau răsfirat de vale, cu terenuri agricole insuficiente pentru a asigura resursele de hrană necesare familiilor cu un număr mare de copii (7-11 copii). Fertilitatea terenurilor arabile fiind scăzută, iar acestea insuficiente spre a fi împărțite tuturor copiilor, mulți etnici ucraineni au

preferat zonele fertile din câmpia sătmăreană.

Un alt motiv al migrațiilor a fost, în special în perioada comunistă, *lipsa unor centre industriale apropiate*, singurele posibile locuri de muncă fiind în minele de la Borșa și Baia Borșa, la defrișările forestiere („butinăritul") sau muncile sezoniere la distanțe mari, pentru procurarea cerealelor necesare (în Bărăgan, în special). Astfel, se poate explica preferința pentru sate apropiate de orașul Satu Mare, ca centru urban care putea să le ofere locuri de muncă mai bine plătite și școli pentru educarea copiilor.

Amploarea fenomenului, chiar și în zilele noastre, se explică și prin *crearea unui „pattern" comportamental social*: primii dintre membrii unei familii, așezați în Câmpia Sătmarului, cu rezultate economice imediat vizibile în creșterea nivelului de trai, au fost luați ca „model" pentru noi migrații.

Ca o concluzie a acestei lucrări putem afirma că în zona de nord-vest a României, cel mai mare număr de ucraineni trăiesc în județul Maramureș, majoritatea locuind compact în sate de munte, precum Poienile de sub Munte, Bocicoiu Mare, Rona de Sus, Ruscova etc. Datorită condițiilor socio-economice grele din aceste regiuni, o parte a lor a emigrat în mediul urban maramureșan, Baia Mare, Sighetu Marmației, însă majoritatea celor care au decis să părăsească satele natale s-au orientat spre Banat sau zonele sătmărene. Iată și motivul pentru care în unele așezări din județul Satu Mare, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, numărul locuitorilor ucraineni începe să crească. Această migrație spre alte zone din România, se datorează condițiilor socio-economice mult mai bune pe care le găsesc în regiunile de câmpie, unde se poate practica o agricultură diversificată, pe suprafețe mai mari și unde se găsesc mai ușor locuri de muncă. Ceșterea nivelului de trai pentru cei care s-au așezat în regiunile sătmărene a determinat apariția unui model și a angrenat noi valuri de emigranți ucraineni din zonele muntoase maramureșene.

O altă direcție de emigrare a populației ucrainene din Maramureș o reprezintă Occidentul (Statele Uniunii Europene și SUA). Însă acest fenomen migraționist este doar temporar, în sensul că cei plecați se reîntorc acasă, ei fiind declarați la toate recensămintele organizate în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Dorința lor este de a strânge bani pentru a-și putea îmbunătății condițiile de viață din Maramureș sau Satu Mare.

O altă problemă este aceea a pierderii identității lingvistice și culturale a populației ucrainene, în special a celei din județul Satu Mare, deoarece aici viața lor se desfășoară într-un mediu supus unor puternice influențe venite din partea populației românești și maghiare. În Maramureș, pierderea acestei identități culturale nu este așa de accentuată ca și în zona Sătmarului, pentru că aici ei trăiesc în localități compacte, unde se mai păstrează obiceiurile și tradițiile ucrainene. Totuși și în aceste localități încep să apară influențe ale populației maghiare și românești venite prin intermediul cultelor neoprotestante, căsătoriilor mixte etc. Spre exemplificarea acestor afirmații prezentăm cazul comunei Câmpulung la Tisa unde s-a declarat cu o persoană mai mult vorbitoare de limbă ucraineană (24 de persoane), comparativ cu 23 persoane care s-au declarat vorbitori de limbă ucraineană. În condițiile unui mediu etnic străin identitatea declarată a unei persoane dispare cu totul. Așadar, are loc asimilarea, urmată de procesul de reidentificare (modificarea identității etnice).

Irina Liuba Horvat
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, Ro
hrtvira@mail.com

Etnografie

CERCETAREA CULTURII TRADIȚIONALE -REZULTATE OBȚINUTE PRIN IMPLEMENTAREA PROIECTELOR FINANȚATE DIN FONDURI EUROPENE[1]

Daniela BĂLU

Abstract: *(Research of the traditional culture - results achieved by the implementation of the projects financed from European funds) The research applied by the specialists of Satu Mare County Museum within the projects with European financing, cross - border cooperation, had a multidisciplinary thematic, and therefore the results obtained, whether it be about publications, exhibitions, organization of museums, scientific sessions, symposia etc., have all the multidisciplinary character being also approach interdisciplinary themes which aimed the study of the multiethnic communities by historical, ethnological, anthropological perspective. In the period 2007-2015 were won and implemented 15 cross - border projects being printed over 35 publications of which 25 Guides cultural - historical and micro-monographies, which mirror the results of the traditional culture research from the Romanian-Hungarian - Ukrainian border region.*

One of the major themes of research was: The identification of the traditional and creative contemporary craftsmen of the border area. Supporting of contemporary creation and traditional handicrafts. Encouraging and exposing the new creations. Involvement of the young people in knowing and practicing the handicrafts. The results consisted in organization of the: Trade Fair and of contemporary creators, with international participation, craftsmen from Romania, Ukraine, Hungary; Parade of costumes from border region „HUSKROUA-PARADE"; CBC Party - Culture that unit us with songs, dances, recipes and common traditions from Romania, Ukraine, Hungary.

The field or the archive research have contributed substantially to the development of the documentary - scientific archive which holds Satu Mare County Museum, creating a real database that provides advanced information about the border region Romania - Ukraine - Hungary. Financing of the projects implemented was done through EU programs: PHARE; HURO; HUSKROUA.

Keywords: *traditional culture, results, projects, European funds, Satu Mare County Museum.*

[1] Lucrarea a fost prezentată în cadrul Zilelor Academice Clujene, la Conferința Națională "Academia Română și cercetarea culturii tradiționale", organizată de Institutul Arhiva de Folclor a Academiei Române, filiala Cluj-Napoca, 19-20 mai 2016.

Programele de preaderare a României la Uniunea Europeană, dar mai ales cele ce au demarat după anul 2007, au oferit multiple oportunități de finanțare a activităților culturale, instituțiile românești beneficiind de resurse complementare celor alocate prin bugetele locale sau naționale, deseori insuficiente. În acest context, Muzeul Județean Satu Mare și-a propus o reabordare a managementului proiectelor muzeale, ce a constat în inițierea implicării specialiștilor săi în procesul complex și deloc facil al elaborării și implementării proiectelor finanțate din fonduri europene.

Cu certitudine, poziționarea geografică a județului Satu Mare, aflat la granița cu alte două țări, Ungaria și Ucraina, a facilitat accesarea programelor europene dedicate regiunilor transfrontaliere, ce au ca obiective generale susținerea diversității, mobilității profesionale și sociale, promovarea patrimoniului istoric, cultural, cooperarea între instituții și specialiști, consolidarea coeziunii dintre locuitorii ce trăiesc de o parte și alta a frontierelor.

Aceste programe europene transfrontaliere, numite generic *Cross - border cooperation*, s-au pliat perfect pe structura cercetărilor antropologice moderne din categoria *border identity*, fundamentată pe tipul de identitate specific zonelor de graniță comune cu „țara mamă", țara vecină, zone modificate teritorial de-a lungul secolelor ca urmare a deciziilor politice, cauzând consecințe deseori implacabile în structura exprimării sau, dimpotrivă, a inhibării aculturației sau alterității.

Nu vom realiza în cele ce urmează o teoretizare a metodologiilor de cercetare aplicate sau o analiză sintetică a identității etnice și a formelor sale de manifestare sub caracteristicile *border identity*, vom preciza doar că rezultatele obținute în cadrul cercetărilor de teren aplicate în regiunile transfrontaliere, întreprinse pe parcursul implementării proiectelor europene, atestă faptul că particularitățile multiculturalității și interculturalității, în comunitățile ce conviețuiesc în zonele de frontieră, se propagă sub forma unor realități ce transced nu doar ipotezele de lucru ale cercetătorului, ci chiar și perceptele teoretice asupra caracterului dinamic al identității etnice, în corelație cu paradigma globalizării.

Realitatea de teren, din habitatele cercetate, dovedește că practicile identitar-culturale și modalitatea în care acestea sunt percepute de comunitate, relația dintre ele și sensurile existențiale sunt edificatoare în procesul de manifestare și asumare a identității, aflat într-o raportare firească la alteritate, chiar și granița dintre *noi* și *ceilalți* mutându-se din arealul strict al comunității locale, în arealul atât de larg al Europei. Fenomenul migrațional, frecvent întâlnit în zona de graniță dintre România, Ungaria, Ucraina, a generat mutații nu doar în habitatul tradițional ci și în praxisul identitar - ritual, producând schimbări de mentalitate sau performare, vechile rituri marcatoare ale identității împletindu-se în prezent cu acte ceremoniale spectaculoase sau „de spectacol", importate din noile medii de viață, europene.

Este evidentă o dublă relaționare dintre „tradiția de acasă" și cea „din străinătate", se duc în occident obiceiuri cu roluri de marcă identitară, se preiau de la *ceilalți* acte rituale valorizate pozitiv, un dialog între ritul tradițional, moștenit, și cel experimentat prin conviețuirea cu o nouă comunitate. Putem afirma astfel că, dacă inițial conceptul de *border identity* era referențial pentru imaginea relațiilor interculturale din comunitățile ce trăiesc de o parte și alta a frontierei, consecințele migrației au generat dezvoltarea, extinderea acestei suprafețe de manifestare, prin faptul că actanții săi și-au exportat specificul *border identity* în comunitățile europene unde trăiesc și muncesc.

Particularitățile identitare, în acest amalgam etno-istoric, sunt tot mai dificil de definit, valorile culturii tradiționale disipându-se printre simboluri preluate din culturi alogene, generând frecvent creații sau manifestări supuse "esteticii" kitsch-ului.

Revenind la implementarea proiectelor finanțate din fonduri europene, opțiunea specialiștilor Muzeului Județean Satu Mare a fost cea a aplicării metodologiilor și tematicilor

de cercetare pluridisciplinară, drept consecință și rezultatele obținute, fie că este vorba despre publicații, expoziții, organizări de muzee, sesiuni științifice, colocvii, workshop-uri etc., sunt definite tot de caracteristici pluridisciplinare, fiind abordate și teme interdisciplinare ce au vizat studierea comunităților din perspectivă istorică, etnografică, antropologică. În perioada 2007-2015 au fost câștigate și implementate 15 proiecte transfrontaliere, dintre acestea enumerând în cele ce urmează doar câteva, în special pe acelea care au avut ca obiective cercetarea, conservarea și promovarea culturii tradiționale din zona de graniță româno - maghiaro - ucraineană.

La 30 septembrie 2015 a fost finalizat proiectul *Cooperare instituțională interactivă. Istorie, tradiții și cultură fără frontiere - Interactive institutional cooperation. History, traditions and culture without borders* - HUSKROUA/1101/140, implementat în parteneriat cu Universitatea Națională din Ujgorod, Ucraina. I-au precedat proiectele:

- *Studiu de cercetare și conservare a patrimoniului transfrontalier - Study of research and exploitation of the cross border cultural heritage* – HUSKROUA/0901/072 - implementat în anii 2011-2012, partener „Universitatea de Stat Transcarpatia" din Ujgorod.
- *SAMCULT - Satul în zona Satu Mare - Szabolcs-Szatmár-Bereg.Trecut, prezent și viitor comun* - HURO - 2009-2010, partener Direcția Regională a Muzeelor din Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungaria.
- *Patrimoniul cultural ca potențial științific și educațional în context transfrontalier"*, finanțat în cadrul programului Phare-CBC-2005 România-Ucraina, implementat în anii 2007-2008, partener Universitatea Națională din Ujgorod.
- *Cercetarea și valorificarea transfrontalieră a moștenirii culturale comune din județele Satu Mare și Transcarpatia*, Phare CBC 2004 România-Ucraina, implementat în 2006 – 2007, partener Universitatea Națională din Ujgorod[2].

Considerăm necesar a preciza faptul că între Muzeul Județean Satu Mare și instituții de cultură și învățământ din Ungaria și Ucraina, partenerele noastre în implementarea proiectelor transfrontaliere, există o foarte bună colaborare încă din anul 1992, realitate ce a facilitat încheierea acordurilor de parteneriat, obligatorii în procedurile de accesare a fondurilor europene.

Rezultatele obținute în cercetarea culturii tradiționale, dar și a istoriei comune din regiunea transfrontalieră, se subscriu activităților principale din proiectele europene, menite să promoveze valorile identitare și moștenirea culturală comună din zona de graniță. Valorificarea informațiilor obținute, atât prin cercetările de teren, cât și cele arhivistice, s-a realizat prin tipărirea a peste 35 de publicații (în Editura Muzeului Sătmărean)[3], din care 25 de *Ghiduri cultural - istorice și micromonografii*, marea lor majoritate fiind dedicate localităților din județul Satu Mare, dar și din Ungaria sau Ucraina, această alegere fiind condiționată de caracterul transfrontalier al proiectelor, ce impun ca regulă principiul parteneriatului.

În anul 2015 Muzeul Județean Satu Mare a tipărit primele ghiduri cultural - istorice ale comunităților românești din Ucraina, ce s-au focusat pe evidențierea aspectelor istorice și identitare specifice etnicilor români, astfel că românii din Ucraina, zona Transcarpatiei, au beneficiat de cărți în limba română (atât de dorite!), în care s-a scris istoria lor, fapt interzis atâtea veacuri! Ghidurile cultural - istorice au fost oferite gratuit școlilor, bibliotecilor, ONG-urilor, asociațiilor culturale, instituțiilor publice, parohiilor românești din cele 3 comunități cercetate: Slatina - Solotvino, Apșa de Jos - Dibrova, Biserica Albă - Bila Tserkva. Alături de cele 3 comunități din Ucraina au fost cercetate și 3 comunități din România, județul Satu Mare: Micula, Tășnad, Certeze. Cele 6 localități au fost selectate astfel încât tematica cercetării

[2] Pentru detalii legate de celelalte proiecte europene implementate de Muzeul Județean Satu Mare, vezi www.muzeusm.ro/proiecte/proiecte europene.

[3] Vezi și www.muzeusm.ro/Editura.

relațiilor interculturale să fie aplicată cu precădere în comunități multietnice: români, maghiari, ucraineni, șvabi, unde procentul majorității sau minorității e diferit: comunități cu etnici majoritari români, etnici minoritari români, majoritari/minoritari maghiari, majoritari/ minoritari șvabi, majoritari/minoritari ucraineni, sau majoritari români în localitate dar minoritari la nivel de țară, cum este cazul românilor din Ucraina.

Publicațiile tipărite sunt:

- Viorel Ciubotă, Livia Ardelean, Ion M. Botoș, *Apșa de Jos. Ghid cultural – istoric.*
- Viorel Ciubotă, Livia Ardelean: *Biserica Albă. Ghid cultural - istoric*
- Daniela Bălu, *Slatina (Solotvino). Ghid cultural - istoric*
- Daniela Bălu, *Certeze. Ghid cultural - istoric*
- Diana Kincses, *Micula. Ghid cultural - istoric*
- Diana Kincses, *Tășnad. Ghid cultural - istoric*

Toate cele 6 *ghiduri cultural - istorice* sunt multilingve (română - ucraineană - engleză), fiecare având incluse DVD-uri, oferind astfel conținutul *ghidurilor* și în suport digitizat, informatic, modalitate la care am apelat în special pentru a ne adresa tinerei generații ce preferă această formă de obținere a informațiilor. De altfel, unul din obiectivele propuse a fost acela de a conștientiza cât mai mult tânăra generație despre importanța cunoașterii și promovării valorilor tradiționale, a istoriei și culturii, implicând tinerii în mod direct la redactarea *ghidului cultural - istoric* al localității lor, organizând concursuri cu tema *Locul meu natal,* compunerea câștigătoare fiind publicată în *ghidul* localității respective. Ne-am bucurat de un real succes, noi, echipa de specialiști, fiind cu adevărat surprinși de receptivitatea tinerei generații, de numărul mare de participanți și entuziasmul lor! Cu atât mai dificilă a devenit misiunea noastră, aceea de a selecta compunerea care a fost inclusă în *ghid*[4].

O altă temă de cercetare aplicată în cadrul proiectelor europene a fost "Identificarea patrimoniului cultural transfrontalier în muzeele din Transcarpatia și România", printre rezultatele obținute remarcându-se tipărirea primului *Catalog al muzeelor din regiunea transfrontalieră româno-ucraineană*, în care, tot pentru prima oară, sunt prezentate inclusiv muzeele românilor din Ucraina - Transcarpatia, dintre care se evidențiază Muzeul de Etnografie și Istorie al Românilor din Transcarpatia, aflat în localitatea Apșa de Jos, Muzeul Școlar din Apșa de Jos, Muzeul Școlar din Bouțu Mic, Muzeul Școlar din Apșa de Mijloc sau Muzeul Școlar din Biserica Albă. Aproape în fiecare localitate românească din dreapta Tisei există un mic muzeu, în special etnografic (de cele mai multe ori fiind amenajat în școală, de dascăli care trudesc, în sensul deplin al cuvântului, pentru păstrarea culturii românești), muzeul reprezentând o adevărată marcă identitară a comunității, locul devenit un fel de matcă centralizatoare a specificului identitar, exprimat material prin bunuri moștenite sau culese din casă în casă, valorizate drept simboluri ale culturii tradiționale românești.

Catalogul *Muzee și patrimoniu transfrontalier. Museums and Croos Border heritage,* îi are ca autori pe Daniela Bălu, Irina Liuba Horvat, Oksana Sveyezhentseva, Ivan Vovkanych, și a fost publicat în anul 2012, la Editura Muzeului Sătmărean, în limbile română - engleză - ucraineană, incluzând, de asemenea, un DVD.

Cercetarea patrimoniului cultural material și imaterial a avut ca rezultat și lansarea primului sistem multimedia de prezentare a muzeelor din regiunea transfrontalieră România - Ucraina, *InfoTouch*, ce are inclusă și o bază de date transpuse în ghidaje audio individuale multilingve, de prezentare a patrimoniului imaterial (legende, folclor) din regiunea transfrontalieră România - Ucraina, Transcarpatia.

O activitate foarte importantă implementată în cadrul proiectelor europene a fost

[4] În cadrul proiectului HUSKROUA/1101/140 au fost tipărite 14 publicații. Vezi și www.muzeusm.ro/ Editura/Lista publicațiilor.

„Cercetarea şi protejarea patrimoniului imaterial transfrontalier. Obiceiuri tradiţionale şi contemporane", finalizată cu tipărirea a două volume:

- Daniela Bălu, Irina Liuba Horvat, Yurii Kopynets, Oksana Sveyezhentseva, *Legende şi folclor. Patrimoniu imaterial transfrontalier,* Ed. Muzeului Sătmărean, 2012, multilingv, DVD inclus.
- Daniela Bălu, *Patrimoniu imaterial transfrontalier. Tradiţii şi ritualuri,* vol. II, Ed. Muzeului Sătmărean, 2015, multilingv, DVD inclus.

Limbajul utilizat în aceste cărţi nu este unul strict ştiinţific, ci, datorită publicului ţintă căruia i se adresează proiectele europene, eterogen, este un limbaj accesibil tuturor categoriilor sociale, perceptibil unui mediu cât mai larg de cititori. Prin includerea DVD-ului a fost realizat un alt indicator „output" al proiectului HUSKROUA/110/140, acela de aplicare a „Recomandării Comisiei Europene nr. 2011/711", conform căreia digitizarea patrimoniului cultural reprezintă o prioritate de nivel european.

Rezultatele demersului nostru etnografic de cercetare a patrimoniului imaterial, în România (judeţele Satu Mare şi Maramureş), Ungaria, Ucraina, certifică importante permutări atât sub aspect structural, cât şi spaţial, ce creionează reorientările spe noi habitate, deseori regizate, în care chiar şi actanţii, performerii creaţiei imateriale contemporane, sunt componenţi ai unor formaţii artistice, ansambluri folclorice, care ţes în jurul obiceiului strămoşesc noile modalităţi de exprimare artistică.

Ceea ce putem afirma cu certitudine este evidenta importanţă pe care folclorul a avut-o şi o are în păstrarea identităţii etnice a românilor din Transcarpatia, graniţele spiritualităţii şi sufletului românesc nefiind doborâte de graniţele statale şi mai ales de politica feroce de deznaţionalizare, constatările „de facto" readucându-ne în atenţie aserţiunea doamnei acad. Sabina Ispas: „folclorul este sistemul de sisteme al vieţuirii noastre"[5].

Prin cele două volume dedicate cercetării patrimoniului imaterial, s-a realizat şi valorificarea unui fond patrimonial deţinut de Muzeul Judeţean Satu Mare, colecţia de folclor culeasă de profesorul Popescu - Segarcea Stelian, cel care, în anii studenţiei, a participat la celebrele campanii de cercetare conduse de Dimitrie Gusti şi Constantin Brăiloiu. În perioada 1947 - 1967 Stelian Segarcea se dedică culegerii de folclor din judeţul Satu Mare (în special sudul acestuia, zona etnografică de Câmpie), creaţii folclorice pe care le-a adunat în 14 volume. O parte din această muncă laborioasă este publicată în cele două volume de *Patrimoniu imaterial transfrontalier,* precizate mai sus. Tot în aceste volume a fost valorificată şi o colecţie deosebit de importantă a Muzeului Judeţean Satu Mare, cea de fotografii şi clişee foto - cca. 50.000 - realizate de celebrul artist fotograf Iuliu Pop, căruia i-a fost dedicat volumul omagial *Centenar Iuliu Andrei Pop,* coordonatori Claudiu Porumbăcean, Daniela Bălu, Editura Muzeului Sătmărean, 2015, publicat ca rezultat al proiectului european HUSKROUA/1101/140.

Unul din rezultatele importante, obţinute în cadrul proiectelor finanţate din fonduri europene, a fost şi expoziţia foto - documentară *Împreună fără frontiere* (organizator Brăduţ Popdan) care, prin intermediul imaginilor structurate în 20 de rollup-uri, a prezentat valori ale culturii tradiţionale şi contemporane (obiceiuri, port popular, arhitectură laică şi ecleziastică etc.), specifice celor 6 comunităţi cercetate în România şi Transcarpatia: Tăşnad, Micula, Certeze, Slatina, Biserica Albă, Apşa de Jos. Expoziţia a fost itinerată în anul 2015 la Consulatul General al României de la Cernăuţi, la Muzeul Regional de Etnografie şi Arhitectură Populară din Ivano Frankyvsk, la Muzeul Judeţean Satu Mare şi în localităţile cercetate, bucurându-se de aprecierea publicului vizitator.

O altă valorificare expoziţională a colecţiilor foto - documentare, constituite ca rezultat al implementării proiectelor europene, s-a realizat în cadrul proiectului *SAMCULT - Satul în*

[5] Sabina Ispas, în "Contrafort", 2001, 3-6 (77-80).

zona Satu Mare -Szabolcs-Szatmár-Bereg. Trecut, prezent și viitor comun - HURO/0801/179. Expoziția de fotografii *Povești din Sătmar - oameni, locuri, sentimente,* a fost organizată în anul 2010, cu același prilej lansându-se și Albumul foto - documentar realizat de echipa de implementare a proiectului. Localitățile prezentate au fost cele în care s-au aplicat cercetările de teren, din județul Satu Mare: Viile Satu Mare, Soconzel, Bogdand, Cămărzana, Petrești, iar din Szabolcs-Szatmár-Bereg, Ungaria, localitățile Vállaj, Nyírcsaholy, Szamosszeg, Nagyecsd.
Prin intermediul proiectelor europene cercetarea culturii tradiționale a fost extinsă și spre sfera ocupațională, tematica cercetării vizând "Identificarea creatorilor tradiționali și contemporani din zona transfrontalieră România - Transcarpatia. Susținerea creației contemporane și tradiționale meșteșugărești. Încurajarea și expunerea noilor creații. Implicarea tinerei generații în cunoașterea și practicarea meșteșugurilor". Ca rezultat al acestei cercetări au fost organizate în septembrie 2014, la Satu Mare:

- *Târgul meșterilor și creatorilor contemporani,* cu participare internațională, invitați din România, Ucraina, Ungaria (foto 1-10).
- *Parada costumelor tradiționale și contemporane* – "HUSKROUA - PARADE", cu participare internațională (foto 11-16).
- *CBC Party - Cultura care ne unește,* dansuri, cântece, rețete culinare și tradiții comune din România, Ucraina, Ungaria (foto 17-24).

Manifestările au fost organizate în cadrul proiectului HUSKROUA/1101/140, cu prilejul *Zilelor Cooperării Europene,* bucurându-se de o participare numeroasă, cca. 2.000 de persoane, și un succes deosebit!

Cercetarea a avut ca rezulat și publicarea pliantului informativ *Creația tradițională - creația contemporană - ghidul meșterilor și creatorilor contemporani,* autor Brăduț Popdan, cu text multilingv (română, maghiară, engleză, ucraineană), pentru prima oară fiind prezentați, într-un pliant comun, meșteri populari din regiunea transfrontalieră România, Ucraina, Ungaria.

Dintre numeroasele rezultate obținute ca urmare a implementării proiectelor europene, vom mai enumera doar câteva sesiuni științifice, simpozioane și colocvii ce au avut tematică pluridisciplinară:

- *Satul în zona Satu Mare - Szabolcs-Szatmár-Bereg. Trecut, prezent și viitor comun* – 2010.
- *Patrimoniu cultural transfrontalier* - 2012.
- *Metode de conservare a patrimoniului cultural etnografic* - 2013.
- *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate* - 2014.
- *Implicarea tineretului în cunoașterea și promovarea valorilor transfrontaliere și a cooperării internaționale* - 2014.
- *Probleme și perspective ale cercetării patrimoniului cultural-istoric din Euro-regiunea Carpatică* - 2014.

Cercetările de teren sau cele arhivistice au contribuit în mod substanțial la dezvoltarea **Arhivei documentar - științifice** pe care o deține Muzeul Județean Satu Mare, ca rezultat al implementării proiectelor europene fondurile arhivistice crescând considerabil, nu doar numeric ci mai ales prin importanța informațiilor compulsate în mii de documente, mii de fotografii, înregistări audio - video, constituite într-o veritabilă bază de date ce oferă informații complexe despre regiunea transfrontalieră România - Ucraina - Ungaria, respectiv Bazinul Tisei Superioare.

Nu știm să existe un alt muzeu, în această parte de țară, care să dețină o arhivă atât de bogată. Digitizarea fondului arhivistic este un deziderat, dar și un efort uriaș, care pune la grea încercare specialiștii muzeului! Ținând cont de importanța și particularitățile arhivei

documentare, de profilul patrimoniului cultural mobil şi imobil deţinut de Muzeul Judeţean Satu Mare (colecţii ce însumează cca. 400.000 de bunuri muzeale şi 23 de muzee, case memoriale, gospodării ţărăneşti, situri arheologice), precum şi de faptul că muzeul nostru este singurul muzeu din ţară care a câştigat şi implementat 15 proiecte finanţate din fonduri europene, a existat intenţia înfiinţării unui Institut Naţional de Cercetare a Patrimoniului Transfrontalier, blocată însă de diferite impedimente.

Experienţa implementării celor 15 proiecte transfrontaliere, într-o regiune multietnică, a dovedit că promovarea şi protejarea vestigiilor istorice, a obiceiurilor, tradiţiilor şi potenţialului turistic, cunoaşterea comună a patrimoniului cultural, sunt modalităţi de cooperare şi susţinere reciprocă atât între specialişti, cât mai ales între comunităţile mixte ce trăiesc de o parte şi alta a frontierei, cărora, de-a lungul veacurilor, le-a fost însă restricţionată cooperarea şi mai ales accesul la documentele istorice. Proiectele europene deschid şi potenţează calea colaborării, cunoaşterii reciproce, aprecierii valorilor tradiţionale şi promovării celor contemporane, aducând în actualitate afirmaţia compozitorului Franz Liszt: „Patria mea este Europa".

Daniela Bălu
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
danielamuzeu@yahoo.com

Foto 1-10. HUSKROUA/1101/140 - Satu Mare
Târgul meşterilor şi creatorilor contemporani.

Szalmár Néptánc és
Népművészeti Egyesület
Mátészalka

EUROPEAN COOPERATION DAY
ROMÂNIA
MARAMUREȘ

Profită de
pricepereа ta!

Foto 11-16. „HUSKROUA – PARADE"
Parada costumelor tradiționale și contemporane

MTC

ANSAMBLUL FOLCLORIC
ROMÂNIA
OAȘUL

Foto 17-24. HUSKROUA/1101/140
CBC Party - Cultura care ne unește - dansuri, cântece, rețete culinare și tradiții comune

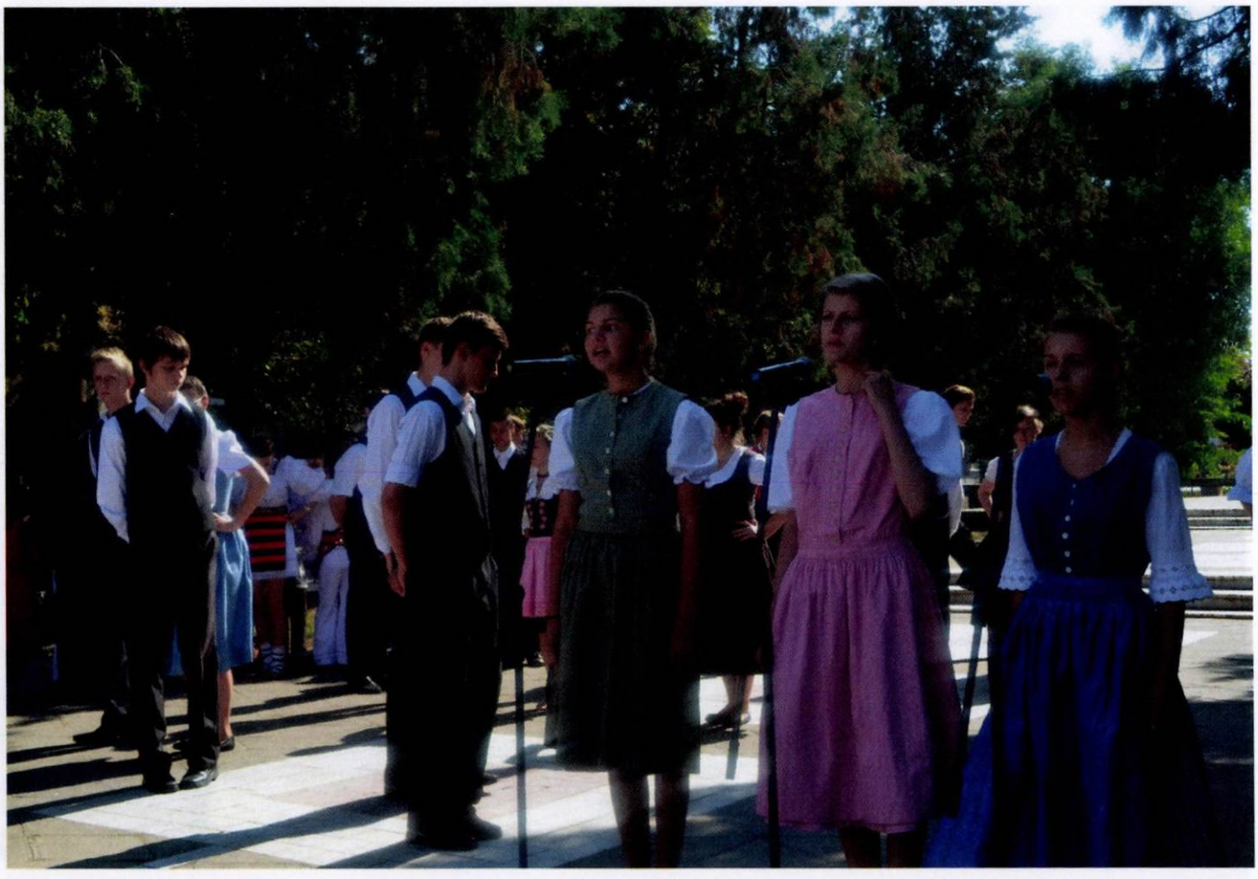

MUZEU

DE-ALE STRIGOILOR...
IMAGINAR MAGIC ŞI MAGIE LICITĂ / ILICITĂ
LA MESEŞENII DE SUS - SĂLAJ

Camelia BURGHELE

Abstract: *The villages surrounding the outlined areas of the Meseş hill region is one of the wealthiest regions when it comes to collective imagination. The memory of the people here is a very productive one: the females proved to be very voluble and sensible interlocutors, especially when they needed to express their opinion about magic and all of its aspects. The folkloric collective imagination is concretely vectored by double magical-ritual praxis: at one pole we can see the white magic elements that bring with itself positivism domestic benefits and the re-stabilization of health and a state of well-being. While on the other side of the things or pole we can witness the elements of an aggressive magic or black magic, with uneasy characteristics towards the human being, invoking severe health damaging problems or even death and binding spells. The villages that this research has covered were able to present us both sides of the above mentioned poles of both white and black magic, as we shall see in this article.*

Keywords: *Meseş, folklore, traditional customs, magic, superstition, collective imagination, traditional villages.*

Activităţi magice ilicite (*strigoii **din vecini*** şi alte duhuri şi pericole)**, dar şi un compendiu de remedii, tot magice.**

<În fiecare sat erau femei care ştieu cota de spăriet, de diuăki, de bubă, de fapt, de potcă, de mălcez...>, iar femeile cu care am vorbit îşi amintesc perfect numele bătrânelor care ştiau lecui şi descânta; erau însă, deopotrivă şi agenţi malefici de tipul strigoilor sau moroilor sau femei care ştiau să ducă laptele de la vaci uzând de metode ilicite.

Deseori, lucrurile sunt de o gravitate maximă, pentru că maleficiile pot fi fatale:

Poţi muri din diuăkiu ala, şi din potcă poţi mori... io n-am apucat, că când o fost alea lucruri io am fost tânără, da am auzit aşe că o morit din potcă[1].

Copiii erau lăsaţi singuri în casă numai sub protecţia unui cuţit care să taie relele, a unei cărţi de rugăciuni care să asigure protecţia divină şi a unei mături sau pene care să împrăştie duhurile necurate; dintre duhurile necurate, Marţolea era un personaj frecvent în zonă:

La ţâţâna uşii să punea on ronghi roşu.

O femeie a rămas mută pentru că o dormit cu capu pe mejie.

Pă o muiere de la noi u-o trăznit, că o lucrat în Marţea dintre tunuri.

Vinerea nu să lucra cu foc, nici la cuptor, că îi oprit iar dacă torceau marţea seara, *le*

[1] Firuţa Oros, Şeredei - Sălaj.

fugărea pă fete Marţolea[2].

O femeie de la noi o ţăsut marţea şi o auzât cetere după aceie, că erau strâgoi[3].

Uneori chiar popa cetea rogociuni pă tărâţe şi atunci vinea iară laptele la vaci, că îl ducea badea Miculae, ducea laptele de la biboli uomu ala.

Spicele de la Rusallii ori mâţişoarele de Florii să aprind când îi vreme rea şi încetează[4]

<Îi puneam la copil la mânuţă fir roşu şi cruciuliţă şi ghioc, să-l ferească de strâgoi şi de diuăki[5]*> dacă ai călcat în urmă rea, te-o purtat strâgoii*[6].

Dar locul privilegiat în imaginarul colectiv, prezenţa care secţionează cel mai frecvent memoria satului aparţine, indubitabil, strigoilor:

Erau strâgoi, o fost şi aci în sat şi duceau laptele.... o mai fost şi alţii, ducea laptele de la orşice, da de la muieri nu o lăsat Dumnezo să-l ducă; era una care ducea şi aici în sat, da o morit. Aşe să năşteau strâgoi câte unu, şi au coadă, da amu, din ce îs doctori, fac oarice, le-o taie coada şi nu prea mai sînt. Altu ştia cota şi întorcea laptele. Să făceau lup şi mâţ.

Da o fost aci una şi u-o pândit vecina când o intrat la ea în poiată şi o văzut când o intrat o gâscă, că gâscă s-o făcut şi u-o văzut când sujea laptele de la vaca ei şi uomu ala o mărs cu sacu şi u-o prins şi u-o băgat în sac şi u-o bătut în sac cu furcoiu şi cu bota şi ea, de câtă zuuă o trebuit şi să facă napoi muiere şi o zâs: - Nu mă omorî, că nu vă strâc altu în veci iosagu! Şi i-o dat drumu, da o şezut muierea aceie în pat, de cât de rău u-o bătut![7].

Poveştile cu strigoi şi despre strigoi sunt din cele mai savuroase:

Să făceau strigoi... la noi să făcea habă la casa noastă ceie veche şi io am vorbit cu on fecior, da s-o uitat o altă fată după el; lunea şi miercurea şi vinerea era habă, că marţea şi joia nu să torcea şi vineau fetele şi vinea şi fecioru ala. Şi m-am tălnit o dată cu el în sat, sara, şi când m-o petrecut până acasă, am văzut că dintr-o dată mi-o apărut în faţă on câne, negru, mare.... şi până când el o vinit în ocol la noi şi cânele o dispărut.

<În ceie sară, în habă, am văzut că după ce mereau fetele din habă, iară venea cânele ala negru; ori atădată, înainte de a vini fetele am auzit dintr-o dată că urla cânele ala negru, nu bătea, ce urla şi să uita după mine. Maică-mea o zâs că aiesta nu-i câne bun, da io am zâs - Doamne fereşte, măicuţă...>

<Şi când o fost odată io am rămas sângură şi mă gătam de habă şi cânele tăt urla... era on cânoc mare şi io m-am băgat iute în casă şi maica i-o spus la o bătrână dân vecini că tăt umbla on câne negru după mine şi bătrâna aceie i-o spus la maica că după ce s-or duce fetele dân habă şi-l celuiască cu pită pă câne şi şi-i zâcă pă nume la câine>.

No, io m-am culcat şi maica o auzât cânele bătând şi lângă şură o văzut ca şi cum ar fi on uom culcat şi io am visat că o vinit o fată la noi şi mi-o cerut o carte veche ce aveam, Floriţa u-o kemat-o; io i-am dat-o şi u-am petrecut pă vale în sus şi când m-am întors am şi văzut cânele înaintea mea, să sară să mă muşte şi cânele o urlat şi io m-am trezât şi am văzut că cânele urla către fereastră şi măicuţa i-o dat o strijeauă de pită şi o zâs - Du-te Floriţă de-aci, că dacă nu te duci, io te spun la tăt satu; că era Floriţa, fata aceie la care îi plăcea de fecioru ala cu care voroveam io...

<Şi după ce i-o dat pita, cânele s-o dus pă on drum către vii şi aşe urla, că s-o trezât tăţi vecinii şi l-o auzât, că l-o fost mai văzută şi altădată vecinii pă lângă ocolu nost>.

No, cânele ala o fost Floriţa.... da io i-am spus la fecioru ala cu care voroveam şi mi-o spus şi el că şi după el umbla cânele ala... da de când i-o dat maica pita şi i-am zâs noi pă nume,

---

[2] Florica Păuşan, Meseşenii de Jos - Sălaj.

[3] Firuţa Oros, Şeredei - Sălaj.

[4] Valera Gudea, Meseşenii de Sus - Sălaj.

[5] Sava Căprar, Fetindia - Sălaj.

[6] Maria Coste, Meseşenii de Jos – Sălaj.

[7] Firuţa Oros, Şeredei – Sălaj.

Floriță, și că o spunem la tăt satu dacă mai vine, no, după aceie nu o mai vinit, da io i-am spus și ei; și de-atunci vorovim una cu alta, da nu sîntem pretene...

Florița asta o avut trii prunci și nici unu nu-i așezat, așe, să fie bine, la casa lui, ori îi bețiv, ori îi paralizat, ori nu-i bine... deși o fost bine ea săraca, da nu i-o mărs bine deloc dacă o fost strâgoaie. Io așe m-am gândit că numa dân cauza asta nu li-i bine la prunci, că mama lor o fost strâgoaie.

Strâgoii așe să fac, ori câne, ori gâscă.... da acuma nu îi mai lasă doctorii, că copiii să nasc într-on fel de sac, că la aciie nu să rumpe apa la mamele lor. O mai fost așe cazuri la noi în sat, o fost și cineva care o morit aici în sat așe, din cauza strigoilor, on fecior pă care l-o mușcat on câne care o fost strâgoi. Mi-o povestit măicuța că așe să zâcea că dacă te mușcă, aceie nu să mai vindecă, că așe o morit și fecioru ala, mușcat de on câne strâgoi.

Zâce că ei au coarne și dau așe dân cap, când intră în beserică, ca și cum nu ar începăa de coarne și dau așe, din cap, și-și facă loc; și io am urmărit după ce am pățit și u-am văzut pă Florița aceie, și dădea așe, din cap, în beserică.

Așe zâcea că să tălnesc între ei și îi vezi dacă îi urmărești; în noaptea Paștilor, până nu îi Învierea, să tălnesc; ei să știu unu pă altu și ei să tălnesc între hotare, între Fetindia și Meseșeni.

O mai fost aici una, o fată mică, de vo 4 ani și sara o mărs mama ei după paie și și-o lăsat fata în casă, da fata, după ce o prins a-ntuneca, o fujit după mă-sa și s-o pierdut și o umblat atunci tăt satu s-o coate pă fată că o dispărut așe, sara, și nu u-o găsit; o fost asta în Vinerea Mare. Și o femeie bătrână o zâs că o visat că fata îi în Pria, da io cred că și aceie o fost on fel de strigoi și s-o dus cineva acolo la Pria și bătrânii nu i-o lăsat să intre în casă, da lor li s-o părut că aud ceva voce de copil și o crezut că îi fata aceie mică.

Băsamă u-o dus pă vârfu Meseșului tăt așe pă margine, că dâncolo o fost a Stârciului, a Agrijului și a Boznii și dincoace o fost a nost, a Meseșenilor și u-o adus așe, pă mejdia pădurii și aici cătă Meseșeni cineva o găsit fata, dar nu s-o văzut nici on fel de urme, nici încolo, nici încoace și fata era moartă și o mărs părinții dup ea; da pă unde u-o dus, tăte lemnele o fost rupte pă la jumătate, cum u-o dus strigoii aciie; am văzut și io lemnele alea rupte pă la jumătate și părinții i-o făcut cruce de lemn acolo unde u-o găsit moartă pă fată și atunci am văzut tăți copacii aciie rătezați, până către Pria, tăte o fost așe, așe u-o dus strâgoii, pă marjinea aceie de pădure. Cred că o morit fata că nu o rezistat cum u-o dus strâgoii...

Așe să zâcea că acolo să întâlnesc, unde să tălnesc mejdie cu mejdie; așe să tălneau tăți strâgoii din tăte satele și atuncea să întâlneau cătă Sânjorz și cătă Paști; în fiecare sat erau oarice strâgoi, fiștecare sat avea strâgoii lui.

Zâcea că moașa îi întreba pă mamă, pă ce să fie, pă dusu laptelui, ori pă lucru, ori pă ce fel de fapte, asta u-o întrebau pă maică până nu spărjeau beșica aceie; o întreba cum vrea să fie pruncu, să fie harnic, sau să aducă laptele pă lângă casă, ori să fie aruncat pă lucru; așe să zâcea că îs pruncii făcuți duminica și în post, că aciiea nu-s bine; zâcea că ei au o coadă, înapoi, erau strâgoi. Aiești duceau laptele de la vaci, o fost și când i-o găsât în poiată pe la oamini; la o vecină i-o vinit într-o marți sara două gâște și când o vrut să le prindă nu o putut nicicum. Erau strâgoi.

Zâcea că numa până la 12 noaptea au putere strâgoii, după aceie nu mai au putere.

Luau mana aiștea, că zâceau că nu-i de-a mere la Sânjorz și în Vinerea Mare până la Șeredei ori în alt sat, că dai în urmă rea, așe să zâcea că te poți întâlni cu strâgoii și te pot duce, că îi purta pă oamini și să zâcea că îi duce Sătana, da de fapt să știea că strâgoii îs sătăniști, ei erau Sătana; da ziua erau oamini normali, cum o fost și Florița aceie, da sara să făcea strâgoaie și era strâgoaie până la 12 noaptea; era greu să îi vezi, că puteau fi oricare, că erau de-aciie. Da amu nu-i mai lasă doctorii, că le taie coada, da dacă le-o taie, pruncii aciie mor și doctorii nu le mai spun la mame, da noi credem că aciie o fost și fie strâgoi, așe s-o crezut p-aicea[8].

[8] Anuța Briscan (lelea Niță), Meseșenii de Sus – Sălaj.

Tot interlocutoarea noastră ne oferă însă şi un veritabil compendiu de demersuri preventive şi activităţi de anihilare a acţiunilor magice ilicite proferate de strigoi şi de alte duhuri necurate; este un adevărat compendiu de sfaturi casnice, în ordinea unei magii domestice cu valabilitate cvasiunanimă pentru satul tradiţional românesc:

Ne putem feri noi de strâgoi; la Rusalii să pune tier la porţi şi la Sânjorz să pune rug sălbatic, rug sfânt, din hotar, ala când pui mâna pă frunză şi-l freci, minoase a parfum şi numa ala-i bun, ala să pune în ferești şi la porţi şi la Sânjorz să punea leuştean, că nu să apropie strâgoii de el; nici dă ruguţ nu să apropiau că zâcea că ala-i rug sfânt; zâcea că atunci când l-o răstănit pă Isus, Maica Sfântă o trecut pântre tufele alea dă rug sfânt şi să spunea că Maica Sfântă o pus mâna pă el, când o mărs la cruce să-l vadă pă Isus şi dacă o pus mâna pă el s-o făcut rug sfânt care înfloreşte frumos şi minoase a parfum.

<Şi la copii să pune la mână fir roşu şi diuăci din ala cum să pune şi în cunună în prime, şi cruciuliţă să lega cu fir roşu la mânuţă; diuăki din ala să punea şi la fete în prime, şi nu să diuată şi să punea sare în păpuc, să nu le poată face nimeni la fete rău, că sarea te fereşte de rău; numa o videam şi io pă măicuţa că îmi pune trii fire de sare în păpuc, şi nu mă diuată nime>.

La vaci şi la ghiboli să punea în corn, să lega lângă cap, să nu să vadă; să punea ai şi sare, că de alea nu să apropie strâgoii, că ei nu mănâncă ai deloc, nu le place cum minoase; aşe să făcea, legătură la vaci.

Să punea busuioc în sân, vara, pă su kimeşe.

Să făceau răstăniri la răscruci de drumuri, între hotară, că mai demult zâcea că care era beteag, să zâcea că-i lovit de vânt, îi făceau chimeşa ciumii şi aceie o coseau într-o zi, dar o făceau şepte ori nouă muieri şi trebuiau să o coasă într-o sângură zi; erau aşe, beteji, care erau loviţi de vânt, paralizaţi şi să tămădeau cu secera vântului, aşe, o creangă lată îi aceie, şi să răsuceşte aşe, şi aceie trăbuie luată în Zuua Crucii şi aceie îi bună de orice leac, şi dacă eşti paralizat, orice îţi face strâgoii te poţi apăra cu secera vântului; pântru oaminii care aveau boala copilului, de pică aşe şi tremură, ca la epilepsie, să făcea cămeşa ciumii şi după ce u-o purta omul, într-o lună de zâle îi trecea la uom. Kimeşa aceie să punea iară altădată în hotar, să păzască roada câmpului, să nu o poată duce strâgoii roada câmpului, a holdelor, să punea într-o botă într-on deal, într-on hotar şi nu să puteau apropia strâgoii dân nici o parte.

<Şi mejdia era loc spurcat, că acolea erau mejdiile, între hotară, că nu să duc srâgoiii pă hotar, ce pă mejdie, pântre două hotară şi acolo să aude cu ceatăra; maica nu mă lăsa să stau pă lângă mejdie când să întuneca, că pă mejdii să auzea zicând cu ceatăra, ori plângând, ori făcând în tăte formele, strâgoii să auzeau. Nu era voie să te culci pă mejdie că ne pot duce strâgoii, să apropie de tine şi eşti mai uşoară de dus, dacă eşti fix pă unde să duc strâgoii.>

Strâgoii aiştea umblă marţea şi vinerea, atunci au sporu mai mare şi atunci erau Marţolea şi Joimăriţa; în prima săptămână din post îi Marţea dintre Tunuri, Miercurea dintre ele şi Vinerea din Alea 12 vineri şi atunci nu să lucră; o fost aici o femeie care o lucrat atunci şi războiu i-o fost în tindă şi noaptea o tăt auzit: - Cât nainte, cât napoi, 90 de lătunoi! şi să auzea cum dă cineva cu brâglele şi dimineaţa i-o fost tăte firele rupte, scoase dân spată, şi tătă pânza era ţăsută aşe, rău, nu o fost bună de nimic şi atunci s-o temut lumea şi nu o mai ţăsut marţea şi vinerea sara, că nici nu ne lăsa mâicuţa pântru strâgoaiele alea[9].

Povestea este fascinantă aşadar: principiul care stă la baza acţiunii strigoilor se poate reduce, în fapt, la un sentiment profund uman: invidia, mai ales între vecini şi vecine; dar, dacă acţiunile strigoilor pot fi atât de devastatoare, nu este mai puţin adevărat că şi remediile împotriva lor sunt dintre cele mai eficiente, oferite ca şi antidot de persoane pricepute din lumea satului, care ştiau să contracareze răul sau chiar să îl prevină.

În această ordine a logicii antidotului ritual popular, la Şeredei am aflat o metodă

[9] Anuţa Briscan (lelea Niţă), Meseşenii de Sus – Sălaj.

inedită de detectare a strigoilor, doar că pentru a te confrunta cu ei, ai nevoie de o mare doză de curaj, demersul fiind unul extrem de periculos:

Strâgoii să duceau la beserică, da dacă la Lăsare de Săc... era grindă şi dacă atunci, înainte de postu mare, atuncea făceau plăcinte tăte femeile, tătă lumea făceau plăcintă cu brânză, şi dacă o puneai pă grindă plăcinta aceie cu brânză de la Lăsatu Săcului, şi în tătă ziua să o întorci după o parte pă alta, astăzi pă o parte, mâine o întorceai pă ceielaltă parte tăt postu şi dacă o duceai la beserică cu tine la Paşti, plăcinta aceie, îi videai pă tăţi strâgoii, că vineau cătă tine strâgoii şi zâceau: - Şi nu mă spui la nime, că dacă mă spui, io te omor;

O fost care o făcut aşe, da io nu am făcut că m-am temut că m-or omorî; da o fost aşe şi îi puteai vedea când te duceai noaptea la Înviere, la Paşti; îi videai, că aveau coarne şi îi vedeai; erau de-a lu năcuratu, că aveau coarne. Da io m-am temut că dacă vine ... şi mă omoară dacă greşesc oarice[10].

Personajele din centrul întâmplărilor cu componentă magică sunt dintre cele mai savuroase:

Oniţa lui Ilie era oarbă şi o cunoşteau oaminii şi merjea la ea şi pântru diuăki şi pântru sclintit mâna şi pântru animale; ea nu o fost oarbă din naştere, ce o făcut în cuptor în Marţea dintre tunuri şi atunci lopata şi drâgla să ţâneau în gura podului şi le-o coborât de acolo şi când o gătat de copt le-o aruncat iară în pod şi când le-o aruncat i-o vinit direct în uăki şi tătă lumea o zâs că de-aia o păţât aşe că o lucrat în Marţea dintre tunuri, că atunci nu să coace, nu să mere la câmp, nu să lucră; şi ea o zâs că nu i s-o arătat să coacă în Marţea dintre tunuri şi de-aia o rămas oarbă.

Aşe era cu Marţea dintre tunuri, Miercurea dintre ele şi Joia Mare, erau alea trii zâle când nu era voie să lucrezi, alea erau zile ţinute[11]

Aşadar, zilele oprite erau ţinute cu sfinţenie: *marţea nu se lucra că te poartă dracu şi umbla Satana şi te lua Marţolea; Marţolea ducea oamini şi îi purta păstă dealuri*[12].

Ceilalţi strigoi, de pe cealaltă pantă a Meseşului - licantropie şi furt de mană, dar şi remedii imbatabile: *adârmocul* şi *clocoticul.*

Licantopia e un fenomen frecvent în satele sălăjene, ca şi, de altfel, în satele româneşti în general:

Zâce că poţi să te întâlneşti cu strâgoi, că să fac lupi ori altceva. Odată, vineam din habă şi când eram aci sus pă deal, şi-am vinit cu muierea după cap şi am auzât on vânt puternic şi strâgând, strâga tare pă sus, şi am strâgat şi io. Am vinit acasă şi i-am spus la maica şi o zâs că - Tulai doamne! nu trăbuie să strâji, că-s strâjile, că-ţi ieu glasu. Că zâce că o fost unu aci şi o strâgat şi dimineaţă o fost sucit de gură, n-o mai putut vorbi[13].

O fost unu în Susani care o zâs că marţea, vinerea şi sâmbăta nu să putea hodini, că să auzea muzica pă vale.

Zâce că strâgoii îşi lasă hanile pă la mejdie de hotar şi să duc, să fac lup, câine; şi o dat cineva păstă hainile alea, le-o luat şi o mărs în ptielea golă acasă. Mereu uaminii noaptea şi ieşea duhu ala necurat şi-i purta tătă noptea, zâcea că o dat în urmă rea[14].

Lelea Mărie de la Cizer, o povestitoare de excepţie, ştie relata o mulţime de întâmplări despre şi cu strigoi sau duhuri necurate dar are şi propriile-i explicaţii în ceea ce priveşte originea strigoilor, metodele de detectare şi chiar şi de contracarare a răului generat de aceştia:

[10] Firuţa Oros, Şeredei – Sălaj.
[11] Sava Căprar, Fetindia - Sălaj.
[12] Sava Căprar, Fetindia - Sălaj.
[13] Avram Lupuţ, Cizer - Sălaj.
[14] Traian Sabău, Cizer - Sălaj.

S-o transformat în lup și când o cântat cocoșu o vrut să-și ieie înapoi hanile. Să făceu lupi, câini, și vineau pân sat la animale, la uamini, la iosaguri. Cineva s-o dus pă acolo și i-o luat hanile și o rămas așe și zâce că ala nu să poate desface, umblă așe. Numa dacă vine la poiata me și trebe să zâci tăte numile: Petre, Ioane, Veronică, că nu știi ce-i femeie, o bărbat, și dacă nimerește numile, să desface și să face napoi om.

O fost în Crasna unu și s-o dus acolo și l-o cunoscut ala ce i-o zâs pă nume când o vinit la iel în ocol și i-o zâs: - Mă, ce să-ți plătesc io țâie că tu m-ai făcut iară om?- Cum te-am putut io face? - Tu știi, când o vinit la tine la poiată on animal și tăt ai zâs acolo o grămadă de nume și mi-ai aflat numile mneu, Gheorghe, și io din ceasu ala m-am făcut om.

Io am văzut că să nasc așe. Când am fost cu fata în spital la Crasna, iera on băiat mnicuț de câteva săptămâni, l-o tăt ferit surorile alea să nu-l vedem. Până la urmă am auzât acolo în spital că pruncu ala n-ar hi cum trebe și am zâs cătă o soră că vreau să văd și io pruncu aiesta. Zâce: - Nu-i voie, că trebe să-l operăm. Am tăt zâs, apoi mi l-o arătat, avea săracu o coduță cât on jejet, plină de păr.

Strâgoii ieu mana di la om, di la iosag, fac rău la uamini, la animale. Să putea ști care îs.

Iera on popă catolic de aicea și mi-o zâs că dacă vrei să știi care-i strâgoi, în zâua de Paști, da numa preoții văd, la aceia le ies coarnile în cap, așe-i știi, da numa poptii. Zâce: - Noi îi vedem, noi știm care-s aceia.

<În fiecare sat sunt strâgoi. Să zâcea că dacă trece de mniază-noapte, să ajută unu pă altu, și atunci nu să mai poate desface>.

O fost on om aci. Am fost o dată-n țarină și avea ghiboli. Muierea lui săpa, și m-am dus la ie să-mi deie, că avea păsulă mândră ieșită, fără pari, că de aceia puneam atunci, și m-am dus să-mi deie și mnie on ptic. Și-l văd pă omu iei că șede culcat su cal. Și întreb: - Da ce-i cu omu tău?

<Și zâce: - Lasă-l în sărăcie, că-l dor spatile. - Da di ce? - Apui, așe-l doare. N-o vrut să-mi spuie. Când o fost beteag rău, că o fost beteag de cancer, atunci u-am întrebat: - Tu, nu mi-ai spus mnică, iaca ce-am auzât de omu tău, tăt satu știe că-i strâgoi. Zâce: -Da, Mărie, nu să spune. O murit amu.>

On vecin avea vacă și o tăt vinit și o dat cu bota la iel în portă. Când o fost la o vreme, n-o mai avut vaca nici on hir de lapte, și o zâs omu aiesta cătă iel: - Mă, de nu-mi aduci laptile napoi la vacă, io viu și-ți dau foc. Io te-am văzut și ț-am dat pace, zâce, în zâlile cutare, la ora cutare, când ai vinit și mi-ai dat cu bota-n poartă. Și i-o vinit laptile napoi la vacă. Sînt mulți, și bărbați și femei.

Aceia să fac strâgoi care-s făcuți, concepuți, sâmbăta sau marța, în sărbători și-n post, aceia ies ori handicapați, ori strâgoi[15].

Caii lui Sântoader și Sânzienele vin să întregească peisajul unui imaginar fantastic populat de prezențe punitive:

Săptămâna întâie în Postu Mare meream în habă și zâcea că umblă caii lui Sântoder. Zâcea că nu știu ce bătrâni o mărs și caiii lui Sântoder, atâta o jucat niște fete, până o murit[16].

Sânzâienile zâce că-s surorile lui Sân Toder, nu-s bune, nici Sân Toaderu, îi cel mai prăpădit din credința noastră; caii lui mereau la fete și le jucau până crăpa inima-n iele, dacă lucrau în zâua ceie. Di la Sfântu Ioan Botezătoru când prevestea că va veni Isus, înconjura plantile, pietrile, tufile și spunea că să aproptie venirea lui Isus. Iel dădea ocol la tăte pă unde merea și la uamini. De aici zâce că s-o făcut o legătură între sânzâiene și Sân Toder[17].

Remediile pentru vindecare / terapie sunt variate, dar conservă principiul rezolvării magice a demersurilor tot magic inițiate și valorifică un soi de manipulare a destinului în spe-

[15] Maria Sabou Ionaș, Cizer – Sălaj.

[16] Avram Lupuț, Cizer - Sălaj.

[17] Florica Criste, Cizer - Sălaj.

ranţa restabilirii ordinii dorite:

Aşe era vorba, că dacă iei un iosag, nu-i mai zâce pă numele ala, că-i poate duce laptele dacă ştie să facă aşe ceva; şi noi când am cumpărat iosag, i-am schimbat numele la vacă ori la ghibol, ce-o fost[18].

Dar prezenţa cea mai pregnantă în seria antidoturilor sau a recuzitei magice cu valoare de prevenţie o au, în toate satele din Sub - Meseş, două elemente redutabile: bucăţica de *adârmoc* şi *mărjaua de clocotic*, două entităţi pe care le cunoaşte şi le foloseşte fiecare femeie din satele din zonă:

La mânuţă s-o pus mărjauă de adârmoc şi clocotic, şi la îmbăiet să punea şi nu să facă bube pă ptiele şi în coade la fete, şi nu să diuake, şi la vaci, şi nu le ieie laptele[19].

Adărmocu ala samănă on pic cu socu, îi on fel de alun, samănă cu tufa de alun, noi chiar avem în capătu gredinii, să avem când ne trebuie, iară clocoticu îi o mărjauă, îi oarice lemn[20].

La pruncii mnici s-o pus mărjauă de adârmoc şi de clocotic. Clocotic să pune la coptii când să îmbăia, să nu facă bube.

Adârmoc să pune în coadă la fete şi la vaci. Adârmocu la frunză samănă cu alunu.

Io am luat la tăţi pruncii câte o mărjauă de clocotic di la o ţâgancă. Nu să dioake pruncii di la ie, nu să prind farmecile pă ei. Am avut pântru tăţi pruncii, io amu am trimis şi la fată, în Portugalie, şi aibă la prunci.

Trebe să pui la ţâţâna uşii postav roşu, la care o născut, că nu să prinde la femei; dacă nu, numa vezi că-i pruncu tăt bobotit, da dacă pui postav roşu la uşe, nu să prinde nimic de prunci.

<Şi fetile când să măritau îşi puneu la gât adârmoc şi clocotic[21].

Dar se mai cunosc şi alte leacuri redutabile pentru copii, unele de sorginte magico-rituală, altele religioase:>

Buricu di la prunc să păstrează. Baji on pai pân iel şi-l laşi să să uşte, şi când îi rău, îl pui de-a moiu şi-i dai apă di pă buricu ala şi-i trece. Cel mai bun leac pântu prunci îi ala. Îi dai la prunc apă după buric, cel mai bun leac pântru prunci îi ala.

Io am avut multe năcazuri, da io ţâi tăte miercurile şi vinerile di păstă an şi-mi ajută Dumnezău şi scap de tăte. Dacă poţi să ţâi, îi tare bine, Dumnezău nu te lasă la duşmani, îţi ajută, nu te lasă la boli grele, la duşmani, la năcaz[22].

La fel ca în celelalte sate din zonă, bolile aruncate magic, se anihilează tot magic, uzându-se de efectele descântecului de boală; lelea Mărie din Cizer ştie un astfel de *descântec de sclintit:*

Să luară,
Să dusără pe-o cărare
Până la podu de aramă.
Când o ajuns, podu s-o clătit
Pticioru lu Măria s-o sclintit.
S-o dăncălit, s-o văietat...
Maica Sfântă o auzât şi o întrebat:
- Ce te plânji, di ce te năcăjeşti?
O, Măicuţă Sfântă,
Bine ai făcut c-ai întrebat
Că ia, de acasă am vinit până aci,

[18] Maria Sabou Ionaş, Cizer - Sălaj.
[19] Floare Ardelean, Cizer -Sălaj.
[20] Florica Criste, Cizer - Sălaj.
[21] Florica Peşcheleu, Cizer - Sălaj.
[22] Maria Sabou Ionaş, Cizer - Sălaj.

Dacă am ajuns, podu s-o clătit,
Pticioru mi s-o sclintit!
- Nu te văieta (numile)
Nu te năcăji,
Că io n-apoi pticioru ţî l-oi tomni
Os cu os, n-apoi cum o fost!
Vână cu vână, carne cu carne!
Pticioru ţi s-a tămădi!
O, Maică Sfântă, ţie îţi mulţumesc
Că m-ai vindecat...[23].

Imaginarul colectiv folcloric, dar şi praxisul magico-ritual decelabil în aproape toate satele româneşti este dublu vectorializat: la un pol se situează magia albă, pozitivă, benefică, domestică, ce are ca finalitate restabilirea sănătăţii şi a stării de bine, la celălalt pol este magia agresivă, violentă, cu repercusiuni negative asupra echilibrului omului obişnuit, cu grave perturbări ale sănătăţii (până chiar la incidenţa morţii) sau a echilibrului de cuplu (vrăji de legat). În mentalul colectiv specific societăţii tradiţionale, originea celor două axe magice este bine stabilită: *Lucrurile rele îs de la Sătama, lucrurile bune îs de la Dumnezo*[24].

Vrăjitoarele au destine tragice, cu moartea grea şi oprobiu pentru întreaga familie:

Da care o făcut aşe, o făcut blăstămuri şi nu le poate mere bine şi blăstămu aiesta să prinde de familie şi blăstămurile astea nu-s în vânt, să lipesc de familie şi poţi mori di ele; blăstămurile rămân acolo dacă nu le dezleji oarecum; o trebuit şi te duci şi faci dăzlegare la popa.

În beserică când vine popa cu darurile, nu-i slobod să te uiţi cătă iel. Zâce că care să uită direct la iel, numa să te fereşti dinaintea ei[25].

Erau femei fără injer care făceau aşe, ale-s strâgoaie, îs învăţate şi fie aşe. În beserică care să uită direct la el, şi te fereşti de ea... şi învaţă una de la alta de fac rău[26].

Am avut o vară şi o fost beteagă rău şi o zâs că dacă ţâne on ou susuoară şasă săptămâni, iesă duh de ala rău, cu ala face ce vrea, face boli, face ruşine, năcaz, ce vrea. I s-o făcut uliu, ala umbla la ie pântre pticiore, îl vede lumea la ie în casă, o vrut să deie după iel. O zâs: - Cu aiesta să n-ai treabă!.

Am fost tânără, şi am mărs la moară. Am mărs la cineva în sat să-l rog să-mi ducă sacii cu caru. Când am trecut valea am văzut on borcan curat în dunga văii. Când viu napoi, aşe o vrut Dumnezo, nu ştiu, sau aşe trebe să să descopere omu, ieu o piatră şi dau în iel; aşe o puşcat de s-o auzât până acasă. Când o fost demineaţa, o vinit noră-mea cu vacile să margă la legheleu şi strâgă pă vecina să mâie şi ei vacile şi o început să blasteme, că o avut 10 litere de lapte şi amu nu mulje numa on borcan de-o litără. No, în borcanu ala îi vinea ei laptile... şi io l-am fost spartă. De multe uări o vedeam sara că stătea în mnijlocu drumului în jerunţi cu o pană de gâscă, pă unde trec marhăle. Lua laptile di la vaci. A iei vacă n-o putea ţâpa în ciurdă, că tătă era umflată de lapte, gata să crepe.

Atunci când fată vaca trebe să iei soartea ceie, pielea ceie unde o fost diţălu, să-l pui su iesle la vacă. La trii zâle trebe să-l iei de acolo, să-l prinzi cu gura, să te dezbraci în pielea goală şi să te întorci, aşe cum mere soarile, pă după vacă, de trii uări, invers ca ceasu. Apoi o iei de acolo şi o îngropi la un izvor: să-i vină laptile la vacă cum vine apa-n izvor. Şi dacă-l duce cineva, la trii zâle vine napoi, nu-l putea duce dacă faci aşe.

U-am văzut pă muierea asta, ieram aici mai sus pă coste, m-am dus să ieu ştedie să fac

[23] Maria Sabou Ionaş, Cizer - Sălaj.
[24] Floare Ardelean, Cizer - Sălaj.
[25] Maria Sabou Ionaş, Cizer - Sălaj.
[26] Florica Criste, Cizer - Sălaj.

ceai. Ia o vinit cu soartea ceie şi on vas. Bărbatu-său trăbuia să vie să facă groapă cu hârleţu. Io am stat şi m-am uitat. O început să sepe şi u-o îngropat.

Avea vacă, avea diţăi, avea cal, şi merea diţălu după car ca şi cum ar mere uomu, nelegat. Io nu putem să-mi bag iosagu-n ocol cu tăria... Ea numa făcea din cap şi vinea după ie iosagurile...

O fost on păcurar aci la noi şi o mărs în Valea Sacă. L-o luat satana şi până aci între nişte salcâmuri l-o dus. Când o cântat cocoşu la zâuă, o văzut inde îi. Poţi scăpa, dacă-ţi faci cruce[27].

Dar cele mai periculoase sunt *vrăjile la mejdie şi la răscruci de drumuri*, dat fiind faptul că în universul magico-malefic al satului tradiţional, acesta era spaţiul cel mai încărcat de valenţe negative, prielnic maleficiilor:

Femeile ţâpa vrăji, făcea neşte moime şi le ţâpa pă mejdie, între cruci de drum, cum să dăspărţească satu. Le ţâpa şi să prindă pă altele, şi erau fetele rău, aveau doreri. Care ştia face rău, şi le ţâpa şi să prindă pă alta. Io treceam de cătă Ban, cătă Cizer, şi dincolo era Sâgu, mejdia, şi acolo şi io am trecut păstă moime din alea; n-am ştiut io, că eram tânără. Şi nu mi-o fost bine... erau femei care le ţâpa după ele şi să prindă pă alte femei. Făceau moime din pănuri, ca o păpuşe, aşe, cum ar fi de-aceie cum pui în gredină, da ace era făcută aşe, micuţă, şi să arunca acolo unde se despărţeşte satu, în cruci de drum.

Aşe mi u-o ţâpat şi mie la capătu ogrezii, acolo pă mejdie; şi pă mejdie am găsit o sută de lei, că io tăt zburam păstă mejia aceie după capre şi mie mi-o aruncat una bani pă mejie şi aşe să zâcea că dacă calci pă bani ori pă urmă rea, să ie pă tine. Alta ţâpa aşe bube: să şterjea cu banii şi zâcea că io nu ţup banii, ce ţup bubele după mine şi să prindea pă tine dacă luai banii; rămâneai cu boală dacă nu te duceai la oaricine şi îţi descânte; aşe era cu banii ţupaţi pă mejdie, că acolo să aruncau bubele şi vraciurile, de să luau pă uom[28].

Să ţâpau lucruri rele la mejdie, că acolo să bat strâgoii, pă acolo lucră necuratu... zâcea cu ceatăra. Vinerea sara nu-i bine să treci pă mejdie, că calci în urmă rea. Nu-i bine să dormi pă mejdie, că rămâi cu durere de cap ori cu ceva boală. De-aceie nu-i bine şi dormi pă mejie, că acolo-i lucru rău şi ce-i rău, să prinde şi rămâne. Şi voarba, şi fapta.

Acolo la răscruce ieste on sptin, acoale la Calea galbână, şi io am văzut acolo o păpuşe din cârpe, iera ţâpată acolo. U-am întrebat pă Nica unchiului, că să pricepea la de-astea, ce-i cu asta şi ie mni-o spus că cine o ţâpat asta acolo îi o femeie care o născut prunci nebotezaţi, că cu moima ceie ea o plătit păcatu ala care l-o făcut şi o ţâpat moima aceie acolo şi pă aceie o lua lucru rău. Moima ceie u-o luat necuratu. Dacă u-o lua cineva, răul să întâmpla.

O femeie de aci o ţâpat bani în hotar, o straiţă plină de bani, când s-o strâcat colectivu şi u-o aflat doi băieţi din vecini şi i-o dus la o vecină la răstănire. Ei u-o aflat şi u-o luat şi o tăt mărs la coperativă şi o tăt băut banii ceia. Şi până la urmă nu s-o ales mnică de iei, numa o tăt băut. Şi la muierea ceie care o avut coperativa, o dat o boală în ie, că să auzea în sat cum urla de durere. Apu ce-o ţâpat, ce n-o ţâpat, nu ştiu, da o fost o jumătate de straiţă de bani. Şi-aşe că farmecile astea îs făcute şi să ţâpă în cruci de drum. Şi la răstănire, cătă lunci, acolo la drumu ala care mere cătă Calea Galbănă, acolo îi răscruce de trii drumuri, acolo o fost astea. Farmicile astea-s foarte gravi, astea-s mai reli ca orice boală şi astea să fac.

Farmicele alea şi vrăjile mari să fac la praznice, alea lucrau cu dracu... da le-a fi deamar. Şi-i bine şi pui on ptic de sare la păpuc şi pui în păpuc la picioru stâng, on ban, şi plăteşti lucru ala rău făcut de dracu, şi nu-l mai facă![29].

Pericolele pândeau deopotrivă animalele, care puteau fi lăsate fără mană, şi oamenii, care puteau *căpăta boli de-alea grozave*, ne povesteşte lelea Mărie:

[27] Maria Sabou Ionaş, Cizer - Sălaj.
[28] Floare Ardelean, Cizer - Sălaj.
[29] Maria Sabou Ionaş, Cizer - Sălaj.

Văsălica o fost slugă la Ileana Lichii și l-o trimis în sat să deie cu bota în tăte vraniţăle și să zâcă: - De aici on ptic, de aici on ptic ... și să-i aducă bota iei. Da el o zâs: - De-aici tăt, de-aici tăt. În ceie zî i-o crăpat vaca și on ciubăr de lapte o curs din ea!.

Io n-am fost numa clasa a V-a și în zâua de Ilie ne-am dus, în zâua de Ilie, pă aici în sus cu ghibolii, eram mulți. Mărgând pă vale-n sus, icea pă sub dolma Văsălichii, nișteșomoștoace roșii, să treacă vacile păstă iele. Da Văsălica Lichii o luat șomoștoacile alea și-o mânat ghibolii înainte. Zâce cătă noi: - Ce să fac io cu astea? Mama m-o fost prevenită: - Dacă găsiți oarice pă pășune, și nu puneți mâna, că ala-i lucru rău, și și nu treacă vacile păstă iele! No, merem colo la Niculeasa, strânjem lemne, facem foc, punem șomoștoacile pă foc. Vine Măria Anii Ilii și-i spunem ce-am aflat. - Tulai Doamne, da trecut-o vacile păstă iele? - N-o trecut. Zâce: - Aveți grijă că dacă le ardeți, mintenaș vine Ileana Lichii și vă suduie de nu vă vedeți. Noi le punem pă foc... o ieșit on fum negru, tăt așe s-o învârtit ca on vârtej și direct cătă casa ei s-o dus, cătă a bătrânii aciie. N-o trecut 20 de minute că vine Ileana pă deasupra, tăt suduind. Între timp o vinit și Iuanea, că o auzât de acasă suduind și o zâs cătă ie: - Îți zâci rugăciunile acasă, nu aci înt-a mneu. Când am vinit acasă, o zâs mama: - Țucu-vă maica, bine ați făcut că le-ați luat, că de nu, când vineați acasă, tăte vacile vineau fără lapte!

Marțea și vinerea nu ne lăsau să trecem p-acolo, pă la mejie, că știeau că acolo îi ceva rău, magă p-acoalea trebuia și merem la coparativă[30].

Cel mai frecvent atac magico-malefic în lumea satului este *luatul laptelui de la vaci*:

Era aci o șură, eram mnică, să adunau tăte caprile, și era o muiere acolo și muljea fiecare iosagu ei. - No, zâce mama cătă mine, când meri acolo și or mulje muierile și una a face cior, cior, cior, când să gată de muls a face tîcî, bîcî, tîcî, bîcî, atunci să țârcotește la sfârșit. - Io cum să zâc? - Tu să zâci: cioro boro-n uala me, țîrcî, bîrcî în altuia. Io așe zâc, stau pă prag, da lelea unchiului strâgă: - Mărie, calci-te nevoile, du-te acasă... da cine te-o învățat pă tine să zâci așe? Da ce vrei, tăt laptile di la caprile noastre să margă la caprile mâne-ta?

<În Ban o fost o vrăjitoare. Am cumpărat o vacă din Ban, o fost bine, Când o fost o dată o vinit Petrișor ala di la care u-am cumpărat, o vinit la noi. Tăt o zâs: - Ce faci, Iambor? Io i-am fost mutată numile, să nu hie Iambor, că așe iera vorba că dacă iei on iosag di la uaricini, nu-i zâce pă nume, că-i poate duce laptile dacă-l știe duce. Noi i-am știmbat numile, nu i-am mai zâs Iambor. N-o apucat să margă di la noi, că numa o apucat să să umfle vaca tătă. Tulai Doamne, ce să facem? No, ne-am dus iute în Ban la ei, am trecut iute dealu și zâce tata cătă Petrișor: - Ce-ai făcut cu vaca? El zâce: - N-am făcut nimnică. - No, dacă n-ai făcut, amu vii la muierea ceie în Ban, la vrăjitoare, da tu nu intri în casă. Merem la ie, îi spusărăm ce-am pățât, cum îi numile la vacă, da nu i-am spus de unde u-am cumpărat. O zâs să merem cătă casă, l-o chemat pă iel și i-o zâs: - Dați-i la vaca ceie laptile napoi, că nu-ți muri bine. Așe o și fost>.

Blăstămu dacă nu-l dezleji, ala să prinde de familie. Ieste on călugăr de aici di la noi în Strâmba și s-o dus cineva di la noi la iel și s-o plâns de blăstămuri. O zâs că dacă nu vă faceți dezlegare, rămâne pă familia vostră și mere până la a șaptea sămânță, da ala rămâne și pă ala care o făcut blăstămu[31].

Așadar, arealul conturat de satele așezate la poalele povârnișurilor Meseșului sunt dintre cele mai bogate în reprezentări ale imaginarului colectiv. Memoria oamenilor este una cât se poate de productivă: femeile s-au dovedit a fi interlocutoare deosebit de sensibile și volubile, mai ales când a fost vorba despre sectoarele teritoriului magico-ritual dar și când ne-au descris portul local sau rețetele culinare tradiționale, iar bărbații au dat dovadă de o mare disponibilitate în relatarea tehnicilor de construcție specifice vechiului sat.

Ni s-a configurat, astfel, un spațiu reclamat, cu adevărat, de povestitorii satului, de acei

[30] Maria Sabou Ionaș, Cizer - Sălaj.

[31] Florica Criste, Cizer - Sălaj.

performeri despre care profesorul Nicolae Panea spunea că exersează, prin actul lor narativ, chiar ospitalitatea: „fiecare performare este echivalentă cu o lectură a arhitextului (...); putem să definim performarea ca un gest de ospitalitate prin intermediul căruia perfomerul își manifestă puterea într-un mod concret și subtil"[32]; mai mult, pentru că performerul își primește, cu ospitalitate, ascultătorul, ca pe un oaspete, în propriul său univers imaginar, împărțind cu el intimitatea unui spațiu al puterii, ospitalitatea devine, în final, „instituția prin care puterea individuală capătă girul colectivității"[33].

Notă: cea mai mare parte a materialului a fost preluată din Camelia Burghele, **SATELE SĂLĂJENE ȘI POVEȘTILE LOR, vol VIII: POVEȘTI ȘI POVESTITORI. Ferestre deschise către memoria satului sălăjean**, Editura Etnologică - Editura Caiete Silvane, București – Zalău, 2016.

Camelia Burghele
Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău
Zalău, RO
cameliaburghele@yahoo.com

[32] Nicolae Panea, *Folclor literar românesc. Pâinea, vinul și sarea. Ospitalitate și moarte*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 2005, p. 152 - 153
[33] Nicolae Panea, *op. cit.*, p. 160

SCURTĂ PREZENTARE A ICOANEI SFINTEI TREIMI DE ANDREI RUBLIOV

„Ceea ce este cuvântul pentru auz, aceea este icoana pentru văz"
Sfântul Ioan Damaschin

Denisa CĂRĂIAN

Abstract: *Undoubtedly one of the most famous and appreciated icons for Christianity is the icon of the Holy Trinity by Andrei Rubliov. It is a true masterpiece, inspiring source for other painters.*
Andrei Rubliov, the greatest painter of icons and frescoes in the Middle Ages, was born approximately in the years 1360-1370. He studied iconography under the guidance of Teofan Grecul and the monk Daniil. He died in 1430. Over the years, Rubliov has painted many icons that are impressive in turn, but the icon of the Holy Trinity is distinguished by emotion transmitted, message and color. The famous Holy Trinity was painted around 1410 for the Holy Trinity Monastery near Moscow.

Keywords: *painter, icons, Andrei Rubliov, the Holy Trinity, Christianity.*

Fără îndoială una din cele mai cunoscute şi apreciate icoane pentru creştinism este icoana Sfintei Treimi de Andrei Rubliov. Icoana pictată de Rubliov este o adevărată capodoperă pentru creştini, reprezintă un izvor de har, de bogăţie spirituală şi sufletească.

Icoana reprezintă o asemănare care înfăţişează originalul. Cuvântul „icoană" este de origine greacă şi semnifică „chip" sau „icoană". Acest cuvânt este folosit în Sfânta Scriptură pentru a exprima faptul că omul este creat după chipul lui Dumnezeu. Icoana este un obiect care prilejuieşte aducerea-aminte de adevăratul Dumnezeu[1].

Pentru Biserică, imaginea este precum cuvântul, un limbaj ce exprimă dogmele şi învăţăturile sale, o teologie inspirată, reprezentată printr-o formă vizuală[2].

Sfintele icoane sunt cinstite de la începutul creştinismului, aşa cum aflăm din scrierile Sfinţilor Părinţi.

Andrei Rubliov, cel mai mare pictor de icoane şi fresce din Evul Mediu, s-a născut, cu aproximaţie, în jurul anilor 1360-1370 şi a intrat încă din copilărie în Mănăstirea Sfintei Treimi, unde a crescut. Ucenicia şi-a făcut-o într-un atelier de icoane din cadrul Mănăstirii Sfintei Treimi, înfiinţată de Sfântul Serghie de Radonej, care era egumenul mănăstirii ce l-a influenţat.

A studiat iconografia sub îndrumarea lui Teofan Grecul şi a monahului Daniil. Andrei Rubliov s-a stins din viaţă în anul 1430.

Pe parcursul anilor Rubliov a pictat multe icoane care la rândul său sunt impresionante însă icoana Sfintei Treimi se remarcă prin emoţia transmisă, prin mesaj şi prin colorit.

Printre icoanele realizate de acesta, se enumera: Înălţarea Domnului, Maica Domnului

[1] Ioan Vlăducă, *Despre sfintele icoane*, Ed. Axa, Botoşani, 2010, p. 7.
[2] Leonid Uspensky, Boris Bobrinskoy, Stephan Bigam, Ioan Bizău, *Ce este icoana?*, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2005, p. 14.

din Vladimir (pictată după modelul din Vladmir), Hristos Mântuitorul, Apostolul Pavel.

Celebra lucrare Sfânta Treime a fost pictată în jurul anului 1410 pentru Mănăstirea Sfânta Treime de lângă Moscova. Icoana fost cunoscută de-a lungul timpului ca *„Treimea Vechiului Testament"* sau *„Ospitalitatea lui Avraam"*. Despre această icoană s-a scris o întreagă literatură mult timp, iar acestei lucrări i s-au atribuit mai multe interpretări, dintre care unele susțin prezența reală a Sfintei Treimi la Stejarul din Mamvri.

Andrei Rubliov, prin lucrarea sa, a dorit să evidențieze unitatea, egalitatea și cele Trei Persoane ale Sfintei Treimi.

Sinodul celor 100 de capete de la Stoglav a aprobat icoana lui Rubliov printr-o autorizație specială, ce exprimă în mod sublim cele Trei Persoane ale Sfintei Treimi[3].

În registrul iconografic, Biserica a preferat icoana Sfintei Treimi, ce reprezintă scena biblică a apariției celor Trei Persoane în fața strămoșului nostru Avraam, aflat lângă Stejarul din Mamvri: *„Domnul i s-a arătat la stejarii lui Mamvri, pe când Avraam* ședea *la ușa cortului în timpul zădufului zilei" (Geneza, 18.1).*

Această scenă este o imagine, o icoană prin care ajunge la noi iubirea inaccesibilă și de nepătruns dintre Sfintele Persoane[4]. Această iubire își are izvorul ultim într-un adânc ce se pierde în inima Tatălui, devine palpabilă, umană, marcată de istorie, de cultură, toate acestea se regăsesc în icoana din Mamvri.

Interpretările iconografice subliniază faptul că la Stejarul din Mamvri și-au făcut prezența nu doar Fiul, ci și Tatăl și Duhul Sfânt.

În icoană sunt reprezentați în prim-plan trei îngeri, îi remarcăm după aripi, aceștia sunt așezați în jurul unei mese. Îngerii au asupra lor toiege subțiri care arată că Dumnezeu a venit între oameni.

Iubirea redată în această icoană reprezintă realitatea neobișnuită care-l unește pe Creator cu creația, icoana cu cel care se împărtășești prin ea, în timp ce sterilitatea și moralitatea lui Avraam și a Sarei se transfigurează prin iubirea oaspetelui primit în fecunditatea și vitalitatea unei nesfârșite zămisliri.

Se trece prin iubire de la moarte la viață: *„Noi* știm că am trecut din moarte la *viață pentru că iubim pe frați. Cine nu iubește pe fratele său rămâne în moarte" (Întâia Epistolă a Sfântului Apostol Ioan, 3:14).*

Prin gestul ospitalității lui Avraam din icoana Sfintei Treimi, tradiția Bisericii vede legătura cu mielul din exodul lui Moise, simbol al eliberării, iar masa lui Avraam devine în icoană și masă euharistică, ceea ce înseamnă că iubirea este un schimb de daruri în care omul îi oferă lui Dumnezeu ceea ce găsește în creație, omul dăruiește pâine și primește în schimb adevărata pâine: *„Eu sunt pâinea vieții, părinții voștri au mâncat mană și au murit"(Ioan 6, 48-49).*

Mielul oferit de Avraam oaspeților devine în această vizită, mielul exodului, mielul eliberării, această imagine este dusă la desăvârșire în mielul pascal: *„A doua zi, Ioan a văzut pe Iisus venind la el* și *i-a zis: „Iată Mielul Lui Dumnezeu care ridică păcatele lumii"(Ioan 1:29).*

În Sfânta Scriptură, se vede cum ospitalitatea este o dimensiune indispensabilă a cunoașterii. Dumnezeu se face oaspete pentru a se face cunoscut și Hristos le recomandă ucenicilor Săi să se facă oaspeți. Hristos, acest Dumnezeu oaspete care mănâncă împreună cu omul, făcându-l astfel pe om comeseanul Său, îi îndeamnă pe ucenici să intre în casă să mănânce cu oamenii ceea ce li se oferă.

În ceea ce privește Stejarul din Mamvri, în Sfânta Scriptură acest stejar este un arbore plin de semnificație. În Vechiul Testament există multe mărturii ale faptului că în Israel, morții erau îngropați sub stejar: *„S-au sculat toți oamenii viteji, au luat trupul lui Saul* și *trupurile fiilor*

[3] Andrei Rubliov și icoana rusă- *Mari pictori*, nr. 48, București, 2001, col. II, p. 16.

[4] Leonid Upensky, Vladimir Lossky - *Călăuziri în lumea icoanei;* Ed. Sophia, București, 2003, p. 215.

lui şi l-au dus la Iabes. Le-au îngropat oasele sub stejar la Iabes şi *au postit* şapte *zile" (1 Cronici, 10:12).*

Icoana din Mamvri înfăţişează adevăratul fruct al arborelui vieţii, sub arbore îl găsim pe Domnul. El are braţul drept mare şi puternic, deoarece este braţul Tatălui, braţul creator cu ajutorul căruia au fost create toate lucrurile. Este braţul cu care Domnul a săvârşit eliberarea din robie, dreapta cu care îi nimiceşte pe duşmani, mai precis pe acel duşman care este moartea, dreapta lui Hristos care-l ţine pe cel rătăcit, pe cel pierdut. Hristos este acel fruct al arborelui ce îţi dă viaţă veşnică dacă-l mănânci. Sub arborele vieţii se găseşte acel fruct al cunoaşterii pe care omul l-a căutat în zadar mâncând din arborele din Eden.

În mijlocul icoanei se află Hristos, îmbrăcat în roşu şi albastru, roşu viu al divinităţii, iar albastrul la fel de viu, al umanităţii. Îngerul din mijloc care este Hristos este întors spre îngerul din dreapta sa care este Tatăl, întrucât *„la început era Cuvântul* şi *Cuvântul era la Dumnezeu" (Sfânta Evanghelie după Ioan, 1:1).*

Fraza cu care începe Evanghelia după Ioan trebuie înţeleasă astfel: *„La început era Cuvântul* şi *Cuvântul era îndreptat spre Dumnezeu".* Cuvântul este Fiul rostit şi zămislit de Tatăl, iar Fiul este o „figură", o imagine, de aceea cuvântul este o imagine, aceea a Fiului, în momentul în care cuvântul va veni să locuiască între noi, va veni ca Fiu, de-o substanţă cu Tatăl, Dumnezeu ca şi El, deci îmbrăcat în roşu, îşi asumă natura umană, se înveşmântează în albastru şi în sălaşul pământesc făcut de mâinile omului este tot imaginea Fiului, trăieşte ca Fiu, întors spre Tatăl. Acesta este fructul arborelui: omul se vede pe sine însuşi mântuit şi primit în Fiul lui Dumnezeu, a mâncat din fructul arborelui pentru că îşi dorea să devină Dumnezeu aşa cum îşi închipuia el divinitatea, iar acum se vede fiu al lui Dumnezeu, însă omul este fiu adoptiv al Dumnezeului adevărat şi nu al unui Dumnezeu imaginar.

În partea stângă a icoanei se află îngerul care-l reprezintă pe Tatăl, înfăşurat în aur. Aurul este lumina fără de asfinţit, fidelitatea lui Dumnezeu. Prin sfinţenia lui Dumnezeu se deschide culoarea albastră pe care o poartă pe piept, este ceea ce îi stă la inima Tatălui: umanitatea. În spatele Tatălui se află casa, care este casa Tatălui unde El ne aşteaptă, Fiul tinzând cu totul spre El, vrea să ne ducă în acea casă unde există multe locaşuri, acolo merge Fiul să pregătească un loc pentru noi: „În casa *Tatălui meu sunt multe locaşuri. Dacă nu ar fi aşa nu v-aş fi spus. Eu mă duc să vă pregătesc un loc,* şi *după ce mă voi duce* şi vă voi pregăti un loc, mă voi întoarce şi vă voi lua cu mine, *ca acolo unde sunt Eu să fiţi* şi *voi" (Sfânta Evanghelie după Ioan, 14, 2:3).*

Dreapta Tatălui face gestul binecuvântării, al trimiterii Duhul Sfânt, care este îngerul din partea dreaptă a icoanei, loc spre care trimite mâna Tatălui. Duhul Sfânt din imagine este acest înger care este cel mai aplecat spre pământ şi care este înfăşurat în albastru şi îmbrăcat în verde auriu. El este Duhul lui Dumnezeu care plutea deasupra apelor în ceasul creaţiei şi care mişcă pe interior toate creaturile. Faptul că este îmbrăcat în albastru arată că Duhul Sfânt îi este dat omului şi sălăşluieşte în inima sa, astfel este acel oaspete care-l face pe om aşa cum este, revărsând în inima sa iubirea Tatălui, ce îl transformă pe om într-o fiinţă după chipul Dumnezeului: „Însă nădejdea aceasta nu înşeală, pentru că dragostea *lui Dumnezeu a fost turnată în inimile noastre prin Duhul Sfânt care ne-a fost dat" (Epistola către Romani a Sfântului Apostol Pavel, 5:5).*

Cei trei îngeri sunt aşezaţi la masa lui Avraam în ordinea în care apar în simbolul de credinţă.

În spatele îngerului Sfântului Duh, este reprezentată o stâncă, de fapt muntele este locul revelaţiei lui Dumnezeu, aici cobora norul în care Dumnezeu a vorbit iar pe munte se lăsa umbra norului revelaţiei lui Dumnezeu. Sfântul Duh este cel care îl comunică pe Dumnezeu, care îl face prezent, care îl indică. Stânca reprezintă stânca din pustiul exodului, piatra din care ţâşneşte apa. Masa în jurul căreia sunt aşezaţi reprezintă şi un tron, este masa euharistică, al-

tarul de jertfă, prin el se dezvăluie semnificaţia cunoaşterii spirituale care constă în a vedea o realitate prezentă în alta până la Tatăl.

Pe masă se află un potir care conţine capul mielului, şi este potirul Paştelui, sărbătoarea eliberării din robia egipteană. În locul mielului sacrificat al lui Israel, vine Hristos, miel şi Paşte, în icoană există şi un alt potir schiţat de cele două figuri laterale: Tatăl şi Duhul în mijlocul cărora se află adevăratul miel, Fiul lui Dumnezeu, Hristos. Aşa cum apa Mării Roşii a spălat robia din Egipt, tot aşa potirul, adică jertfa lui Hristos spală greşita imagine despre Dumnezeu avută de om.

Icoana ne împărtăşeşti aşadar faptul că Dumnezeul nostru este iubire, Dumnezeu nu putea numai să spună: Eu sunt iubire, trebuia să se facă oaspete pentru ca omul să deschidă, şi odată ce e deschis, să poată cunoaşte că în inima Dumnezeului nostru există jertfa iubitoare[5].

Sfântul Serghei, în onoarea şi amintirea căruia Rubilov a pictat icoana Treimii, a dorit să adune întreaga Rusie în jurul numelui lui Dumnezeu pentru ca astfel poporul ei să învingă ura lumii, prin contemplarea Sfintei Treimi[6].

Cunoscuta lucrare a lui Rubliov se găseşte în unul din cele mai mari muzee al lumii la Galeria Tretiakov din Moscova.

Denisa Cărăian
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
caraianmonicadenisa@gmail.com

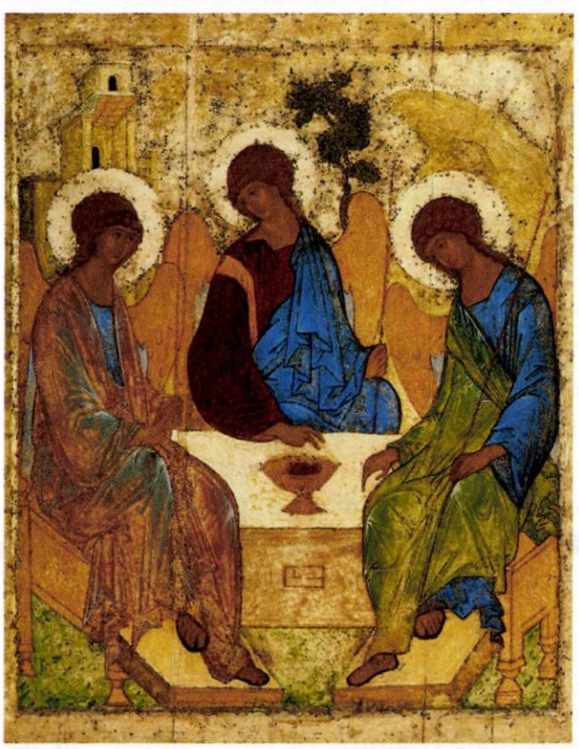

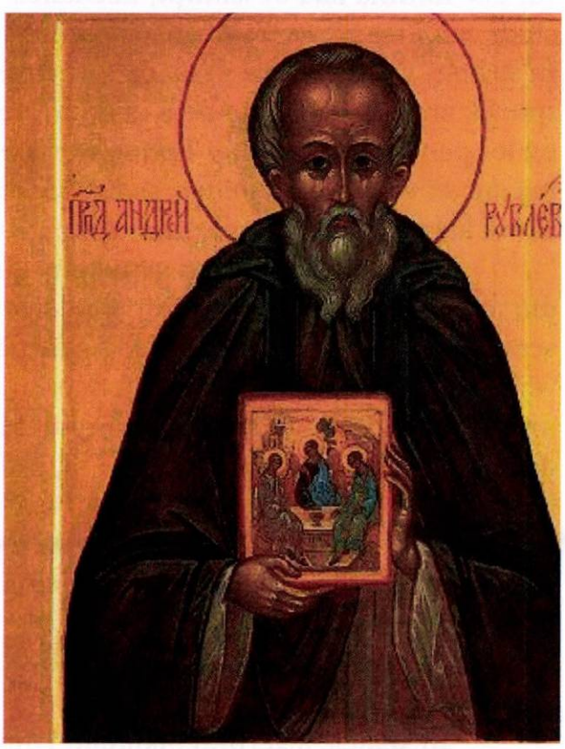

[5] Tomas Spidlik, Marko *Ivan Rupnik- Credinţă şi icoană*; Ed. Dacia, Cluj Napoca, 2002, pp. 23-35.
[6] Henri J. M. Nouwen- *Frumuseţea Domnului, Rugăciunea cu icoane*; Ed. Presa Bună, Iaşi, 2001, p. 23.

EMLÉKÁLLÍTÁS ÉS FELEJTÉS. A „MÁLENKIJ ROBOT" EMLÉKEZETE A SZATMÁRI SVÁBOKNÁL

Levente SZILÁGYI

Abstract: *Commemorative practices and oblivion mechanism. The memory of the deportations of the Satu Mare Swabians) In 1945, a series of violent events took place, bringing the greatest individual and collective trauma in the history of the Satu Mare Swabians. The paper presents the various communication situations in which deportation narratives were drafted and transmitted. I wanted to reveal all the channels in which the commemoration of the deportations (both private and public) took/take place, paying special attention to changes in commemoration forms, as historical phenomena, and also making a comparison between the approaches in the Swabian villages from Romania and Hungary. In commemorating practicesof the deportations I distinguished four levels: individual memory, memory of generations, communicative memory and collective memory, all four having different functions and contexts. Keywords: Satu Mare Swabians, Forced labor of Hungarians in the Soviet Union, collective memory, cultural memory.*

Rezumat: În anul 1945 a avut loc un şir de evenimente violente care a adus cu sine cea *mai mare traumă individuală şi colectivă din istoria şvabilor sătmăreni. Lucrarea prezintă diferitele situaţii de comunicare în care narativele legate de deportare au fost redactate şi transmise. Am vrut să dezvăluim toate canalele în care comemorarea deportărilor (atât cea privată, cât şi cea publică) s-a desfăşurat/se desfăşoară, acordând o atenţie specială modificărilor formelor de comemorare ca fenomen istoric şi făcând o comparaţie între abordările din satele şvăbeşti din România şi cele din Ungaria. În studiile despre practicile de comemorare culturală, societatea este definită ca o comunitate comemorativă. Individul câştigă memoriile prin procesul de socializare, astfel devine membru cu drepturi depline al societăţii. În acest sens, până la sfârşitul perioadei socialiste, comunitatea şvabilor sătmăreni nu era una comemorativă, deoarece tăcerea colectivă cauzată de teama şi grija cauzată de evenimentele de la mijlocul secolului trecut, a împiedicat transferul de cunoştinţe între generaţii, cunoştinţe conţinute de narativele biografice. După schimbarea regimului, fiind lăsate în urmă teama colectivă şi ameninţările reale sau presupuse din partea puterii politice, narativele deportărilor parcă au explodat. Astfel, memoria deportărilor a ajuns să fie un component de bază în identitatea şvabilor sătmăreni. În foarte scurt timp după schimbarea politică, comunităţile şvăbeşti au început domesticarea istoriei – când istoria locală localizează istoria naţională, iar istoria naţională legitimează istoria locală – prin ridicarea diferitelor monumente de comemorare în spaţiile simbolice ale localităţilor. Azi*

Satu Mare - Studii şi Comunicări, nr. XXXIII/II, 2017, p. 285-294.

în fiecare sat șvăbesc putem găsi cel puțin o placă comemorativă, dar putem și asista la evenimente de memorie culturală.
În comemorarea deportărilor am distins patru niveluri: memoria individuală, memoria de generație, memoria comunicativă și memoria colectivă, toate cele patru având funcții și contexte diferite.
Reacția imediată a șvabilor sătmăreni vis-a-vis de deportări era cea a non-amintirii, respectiv renunțarea la factori decisivi ai identității, precum limba și etnicitatea. Asimilarea voluntară datorată experiențelor trăite după război a accelerat un proces aflat deja în curs de desfășurare astfel încât aceasta s-a finalizat înainte de schimbarea de generație. Ca urmare a tăcerii deportaților, memoria deportărilor a trecut în mod extrem de rapid din memoria comunicativă în memoria colectivă. Timp de 20 de ani, cele două forme au funcționat chiar paralel. În mod firesc, majoritatea narativelor despre deportare s-au format ca urmare a evenimentelor de comemorare. În satele din România exigența pentru organizarea evenimentelor de comemorare a apărut mult mai devreme decât în satele din Ungaria, unde au urmat modelele întâlnite în România.

1945 januárjában került sor arra az erőszakos állami beavatkozásra, amely szatmári sváb közösségek történetében a legnagyobb hatású társadalmi és személyes traumát eredményezte. A német származású felnőtt lakosság Szovjetunióba történő deportálása óriási veszteségeket eredményezett. Az olykor öt-hat évig tartó fogságot sokan nem élték túl. A kényszermunka során átélt megaláztatások, az embertelen körülmények, a túlélésért folytatott harc, a helytállás a lokális történelem legfontosabb elemeivé váltak. A deportálás során az akció végrehajtói itt is figyelmen kívül hagyták az etnikai identitás egyéni preferenciáit, mind a magyar, mind a német érzelműeket elszállították. A deportálás és annak etnikai alapja mindkét település lakosainak identitására rányomta a bélyegét.

Tanulmányomban az 1945 januárjában végrehajtott deportálásokat, illetve az erre vonatkozó lokális emlékezést és megemlékezési alakzatokat, valamint az emlékezés formáit vizsgálom a szatmári sváb településeken, különös tekintettel a magyarországi és romániai gyakorlatok közötti kapcsolatokra illetve eltérésekre. Fontos kérdésnek tartom, hogy a második világháborút követően, a németség sorsát érintő következmények kontextusában, hogyan alakult e csoport identitása, milyen stratégiákat választottak, milyen kényszerítő erők hatottak rájuk, továbbá milyen módon dolgozták fel közösségként a deportálásokat. Úgy vélem ugyanis, hogy az 1945. január 3-án elszenvedett elhurcolás, illetve később a kitelepítés fenyegetése közvetlen módon befolyásolta identitástudatukat és etnikai szocializációs stratégiáikat. A kutatás egyik legizgalmasabb kérdése az volt számomra, hogy e települések lakói hogyan viszonyulnak ma a hetven évvel ezelőtti eseményekhez. Előzetes tudásom szerint ugyanis a sváb-német mozgalmak megindulása a rendszerváltást követően – többek közt – éppen az évente megrendezésre kerülő deportálttalálkozókhoz kapcsolódtak. Célom volt továbbá, hogy a trianoni határ által elválasztott szatmári sváb közösségekben lezajló identitásfolyamatokat összehasonlítsam. Feltételeztem, hogy az eltérő államiság eltérő stratégiákat és gyakorlatokat eredményezett.

A kutatás során leginkább a hagyományos néprajzi módszerekre hagyatkoztam, a terepmunkára, ezen belül az interjúkészítésre vagy a résztvevő megfigyelésre – a deportált megemlékezéseken. A kutatás során felhalmozott információk legnagyobb hányadát a terepen elvégzett interjúknak köszönhetem. Az interjúkészítésnek több változatát is alkalmaztam a hétköznapi beszélgetéstől a félig strukturált interjún át a mélyinterjúig. A deportált történetek egyik része az egyéni életpályához, személyes tapasztalatokhoz kötődik, míg a többi a lokális történelem eseményeiről közvetít szubjektív módon. A történetek változatossága és nagy szá-

ma nemcsak azt jelzi, hogy a deportálásokra való emlékezés mélyen beivódott a lokális társadalom mindennapjaiba, hanem – és főként – azt, hogy a deportálásról való beszéd, a deportálással kapcsolatos történetek forgalmazása, azaz a kollektív tudás átadása, mint szocializációs aktus bizonyos csoporton belül általános és elfogadott volt. A deportálást érintő kérdéseim minden esetben, minden személynél azonnali emlékezési attitűdöt generáltak, mindenkinek volt/van saját vagy hallott története az elhurcolásokról.

Keszeg Vilmos nyomán az emlékezést olyan narratív tevékenységnek tartom, mely „az individuális státusokat, lokális közösségek szerkezetét, a közösségek interetnikus és egyéb szociális viszonyait és kapcsolatait, átfogóan az egyénnek egy szociális térhez való viszonyulását magyarázza és legitimálja". A deportálás narratívájának a megismeréséhez a deportáláshoz kapcsolódó narratívumokon át vezetett a vizsgálódás útja. Ezzel a fogalmi különbségtétellel Keszeg Vilmos terminológiai megkülönböztetéséhez szeretnék társulni. „A narratívum terminussal a konkrét – egyszerű vagy komplex, rövid vagy hosszú, orális, írott vagy képi megjelenítésű – történetet, elbeszélést nevezzük meg. A narratíva ezzel szemben a konkrét történetek, elbeszélések, valamint általában az emberi létezés integráló, egy korszakban, egy kultúrában, egy mentalitásban megragadható kerete, kontextusa.. A deportálás narratívájának fölvázolása ma már egyszerű feladatnak tűnhet, hiszen a rendszerváltást követően rengeteg tanulmány, kiadvány, dokumentumkötet, forrásközlés, illetve film, vagy szépirodalmi feldolgozása jelent meg a magyarországi németek meghurcoltatásáról. Az ezredforduló tájékán sorra jelentek meg szatmári sváb településmonográfiák is, ezekben a deportálásoknak rendszerint külön fejezetet szenteltek. Tüzetesebben megvizsgálva e deportálás narratívumokat azonban azt láthatjuk, hogy a megemlékező társadalom számára is aktualitással, jelentéssel bíró módon fogalmazódtak. Az értelmezés és a beemelt történetek szelekciójának eredendően kényszerű szubjektivitása mellett ezekben a kötetekben a deportálás diskurzusát az önigazolás igénye is mélyen átjárja. Elsődlegesen olyan olvasóknak íródtak, akik maguk is részesei voltak az eseményeknek, vagy az emlékezetközösség tagjaként részletesebb tudás birtokosai, vagyis e szövegek döntően az emlékezés segítésének szándékával születtek. Ma viszont, amikor már csak néhány élő emlékezője van az eseményeknek településenként, ezen írások a múltnak egy rögzült változatát, a hagyományt hordozzák.

A deportálásokra való emlékezés formái

Az emlékezetkutatás a társadalmat emlékezetközösségként definiálja. Jan Assmann szerint az emlékekre az egyén a szocializálódása során, kommunikációs folyamatokon keresztül tesz szert, így válik a közösség tagjává. Ebben az értelemben a szatmári svábokat eredendően nem tekinthetjük emlékezetközösségnek, mert a félelem és féltés által generált hallgatás megakadályozta a biografikus narratívumok generációk közötti közvetlen átadását. A rendszerváltást követően azonban azzá váltak. A deportálásokról szóló történetek a politikai rendszer felől érkező vélt és valós nyomás alól kiszabadulva szinte robbanásszerűen kerültek elő. Olyannyira, hogy az újratermelődő sváb identitás egyik alapalakzatává vált. Vállajon például, a 2006-ban induló megemlékezésekkel kezdődően látványosan megindult a történelem háziasítása, a deportálási emlékművet további szobrok és emlékművek követték. A vállaji templom mellett kialakított emlékparkban ma öt emlékmű, illetve szobor áll, ezek közül négy a sváb identitásnak – betelepedési emlékmű, Láng Gyula templomépítő mellszobra, a deportált emlékmű és az „Ulmer Schachtel" makettje –, egy pedig a trianoni határ meghúzásakor Vállaj és Mérk Magyarországon tartásában kulcsszerepet játszó Becsky Sándornak állít emléket. Mérken a római katolikus templom mögött álló művelődési ház falán helyezték el az elhurcoltak neveit felsoroló emléktáblát, de valamennyi sváb településen áll legalább egy emlékmű vagy emléktábla.

A megemlékezési szertartások számának növekedésével, illetve a deportáltak számának

csökkenésével a deportálásra vonatkozó tudás a kommunikatív emlékezetből, mely mindig is inkább nemzedéki emlékezet volt, mára végérvényesen áttevődött a kollektív emlékezetbe. Az emlékezetnek pedig helyszínekre van szüksége, ezt az igényt elégítik ki az emlékművek, szobrok és emléktáblák. A két sváb falu esetében pedig különösen fontosak az emlékezetnek ezen helyei, hiszen nem az emlékezet egyszerű átköltözéséről beszélhetünk velük kapcsolatban, ezek a sváb múlt és identitás elsődleges szimbólumai. Nemcsak helyei az emlékezetnek, hanem tanúságtevői egy közösségnek, az emlékezet előállításának és megjelenítésének a monumentumai, hiszen immáron mindenki számára hozzáférhető nyilvános térben találhatók, és ezeket szimbolikus jelentéstartalommal rendszeresen használják is.

A deportálásokra való emlékezésben négy különböző szintet különböztetek meg: az egyéni emlékezést, a generációs emlékezetet, a kommunikatív emlékezetet és a kollektív emlékezetet, melyek funkcionálisan különülnek el.

Az egyéni emlékezést a kollektív emlékezet szervezésigényével szemben spontán folyamatként szokták értelmezni, amelyben az események felidézése rendszertelenül, esetlegesen történik. Kutatásom során azonban több olyan emlékezési szituációval is találkoztam, amelyben a deportáltak az emlékezést akaratlagosan, szándékosan idézték elő. Ezek az emlékezési szituációk a személyes vallásgyakorlás mintái szerint szerveződtek, és az imádságok regisztere felé hajlanak. A különböző módszerekkel sokszorosított és terjesztett lágerversek olvasását, újraolvasását az emlékezés igénye vezérelte.

A: - Mikor én ezt kaptam, akkor még éltek [a szerző – Sz. L.]. Hazajövetelünk után vagy négy évre. Velük már nem találkoztam, a szülőktől kaptuk.
K: - Tehát ezt nem most tetszett kapni, amikor a megemlékezések voltak?
A: - Nem. Hát ezt én is továbbadtam, és így lett fénymásolva.
K: - Sokszor olvasta A. néni a verset?
A: - Sokszor, nagyon sokszor, és mindig sírtam mellette, mert tudom, hogy hol vótunk, meg azt is tudom, hogy hogy bántak velünk.
(Sz. A. [1927–], Vállaj)

Az azonban, hogy a nyilvános térben semmi nem jelent meg a málenkij robotról, nem jelentette azt, hogy társadalmi amnéziáról kellene beszélnünk, hiszen a nem nyilvános térben – a családban, a rokonsági rendszerben, a baráti körben vagy akár a szomszédságban – a deportálás narratívumai folyamatosan jelen voltak. A termelői Addig míg újra tudtak termelődni ezek a történetek, addig Ennek speciális formáját jelentik a deportáltnaplók, valamint a deportált-folklóralkotások, főként versek. Hazatérésüket követően a deportáltak ezeket különféle módon sokszorosították és terjesztették, fokozatosan az emlékezés eszközeivé váltak. A beszélés, mint cselekvés megalkotja saját társadalmi környezetét, amelyben a választott narratív stratégia által a mesélő egyén egyrészről összhangba hozhatja saját életét a közösség többi tagjával, másrészről az elmesélt történeten keresztül jelentéseket rendel a megélt történethez, és ezeket a jelentéseket közvetíti a környezete felé. A mesélésnek szerves része a hallgatás, egészen pontosan az elhallgatás vagy nem emlékezés. Ez utóbbi terminus jobban kihangsúlyozza a felejtés folyamatának aktív voltát. A felejtés, elhallgatás is kulturális viselkedés, a múltról való reprezentáció használatának szándékos mellőzését jelenti. Minden korszak, minden társadalom rendelkezik egy repertóriummal, amely az elhallgatott történeteket tartalmazza. Az el nem mesélt történetekkel egyrészről közösséget vállalnak a titok ismerőivel, másrészről kizárják, vagy éppenséggel megóvják a titoktól elzárt személyeket. A rendszerváltásig főként ez utóbbi narratív stratégia dominált a deportálásokkal kapcsolatban a szatmári sváb falvakban. Az elhallgatott történetekre jellemző, hogy egyszerre jelenik meg bennük az elhallgatásra és a kimo-

ndásra való belső és külső ösztönzés. A deportált személyek a személyesen és közösen megélt traumák feldolgozásának kényszerétől hajtva saját családi körükben, saját korosztályukon belül folyamatosan fenntartották a deportálásra való emlékezést. Ugyanakkor ezt nem terjesztették ki a fiatalabb generációkra is. Biró A. Zoltán a „beszéléstől való félelem korszakának" nevezte a kommunista időszakot. A sokszorosan megfélemlített szatmári svábok több módszerrel is igyekeztek megvédeni az őket követő generációt. Még a családon belül sem meséltek a szovjet munkatáborokban átélt borzalmakról, a deportáltak leszármazottai egybehangzóan állították, hogy részleteket csak felnőtt korukban meséltek nekik szüleik. Egy másik alkalmazott módszer – a deportálásról egymás között svábul beszéltek – egyszerre táplálkozott a beszélők további retorzióktól való félelméből, illetve a gyerekeik iránti féltésből. A kommunista hatalom hallgatásra kényszerítő nyomása a kommunikatív emlékezetben látszólagos társadalmi amnéziát idézett elő. A lokális múlt társadalmi konstrukciójában fontosabbá vált a különböző események kiszűrése, mint azok felidézése. A német-sváb identitás, a sváb nyelv, a deportálásokról, a kitelepítésekről való beszéd a szervezett felejtéssel leírható rejtett tudás halmazába került. A kommunikatív emlékezetet a deportáltak társadalma saját maga cenzúrázta. Az amnézia látszólagossága abból adódik, hogy bár vertikálisan a generációk között nem vagy csak alig zajlott kommunikáció, horizontálisan a saját korosztályon belül viszont nagyon is.

Egy vállaji deportált a vele készített interjúban úgy emlékezett vissza, hogy gyerekeinek is, és unokáinak is sokat mesélt a Szovjetunióban megélt dolgokról, a deportálás körülményeiről. A fiával készített interjú erősen árnyalja azt a képet, amelyet édesanyja a deportálásról szóló családon belüli beszélgetésekkel kapcsolatban bemutatott. Visszaemlékezése szerint gyerekkorukban csak nagyon keveset meséltek nekik a szülők – az édesapja hadifogoly volt – a deportálásról, illetve a fogságról. A deportálással kapcsolatos visszaemlékezések részletesebbé válása szerinte csak azután következett be, miután édesanyját, jóval a rendszerváltás után, többen is megkeresték – újságírók, kutatók, egyetemisták –, és interjúkat készítettek vele. Véleményem szerint a deportálásról való beszédnek a megerősödése az állami erőszak enyhülésének és a külső érdeklődésnek az együttes következménye. A két emlékezés összevetése nem cáfolja az első narratívumot, csupán megváltoztatja a súlypontokat, és megerősíti azt a meggyőződésemet, hogy az elhallgatás, mint narratív stratégia általános jelenség volt.

Az alábbi interjúrészlet ugyancsak az elhallgatásról szól, de ezúttal az interjúalany interpretációját is megismerhetjük.

P: Mondhatom, úgy nőttem fel, úgy lettem nagykorú, hogy én még a málenkij robotról nem is tudtam. És amikor már nagyobb lettem, akkor kezdtek el mesélni. Apukám kezdte a katonaélményeivel, akkor megtudtuk, hogy valamék nagynéni, rokon vagy szomszéd Oroszországban volt, de ez megint egy olyan, hogy Oroszországban volt. Nekem a keresztanyám volt Oroszországban. Hogy ő honnan tud olyan jól oroszul? Hát mert kinn volt Oroszországban.

K: Így derült ki?

P: Igen. És akkor miért volt ott kinn? Na, és akkor mondták, hogy ez a háborúban történt. Mindig csak annyit mondtak, amennyit nagyon muszáj volt. Mindig megpróbálták a dolgot, hogy majd ha megnősz. Nézze, én már anya voltam, engem akkor tartottak elég érettnek, hogy egyáltalán elmondják.

K: S akkor ez hogy zajlott?

P: Nem anyuék, nekem egy bácsi mesélte, aki elmondta, hogy: Tudod te, É-m? És akkor mondom, hogy igen, tudok róla, és akkor..., elmesélek neked egy történetet, elmondott egyet. És akkor otthon kérdeztem, hogy tényleg ilyenek voltak? És akkor mondták, hogy igen, és akkor a férjemmel is leültünk, hogy te, hallod, teneked is a nagynéned oda volt, és akkor mentünk

hozzájuk, hogy...
K: Ő sem tudta?
P: De, tudta, hogy volt, de: Tessék már mesélni róla. S nahát, ez nagyon szörnyű volt, fiam, azt el kell felejteni, nem kell arról beszélni. A velük egykorúak tudták, de minket mintha meg akartak volna ettől kímélni. Meg akartak kímélni. Tényleg ez volt a szándék. És később, ahogy idősödtünk, akkor tartottak bennünket szerintem elég méltónak arra, hogy megosszák velünk. Úgy gondolták, hogy akkor már fel tudjuk dolgozni? Meg megértjük? Átérezzük?

De melyek voltak az emlékezés helyszínei és szituációi? Hol kerülhetett sor a generációs emlékezésre? Ez volt számomra az egyik legfontosabb megválaszolandó kérdés. Hiszen a válasz rá az elszenvedett traumák feldolgozásában működésbe lépő társadalmi struktúrákba is betekintést enged. Két olyan szituációt említettek, amelyben a deportálásokra való emlékezés félig nyilvános térben zajlott. Az egyik a hagyományos sváb társadalomban működő szokás, a hostubálás intézménye volt. A szomszédolás, a téli időszakhoz kötődő szokás, szocializációs és kommunikációs aktus, a szomszédok és rokonok meglátogatták egymást. A fiatalokat azonban, a már említett módszerekkel, kizárták ebből. A hostubálás szokása a kommunista időszak folyamán megszűnt. A másik emlékezés-/kommunikációs szituáció nagyjából az előbbi elsorvadásával egy időben jelent meg. A téeszen belüli brigádok is emlékezetközösségekké váltak. Minthogy ezeknek a csoportoknak az összeállításában már kevésbé volt érvényesíthető a generációs és bizalmi közösségi szándék, ezért ez a helyszín már átvezet a kommunikatív emlékezet regiszterébe.

A rendszerváltást közvetlenül megelőző és azt követő években a deportáltak mesélni kezdtek. Az addig elhallgatott történetek előkerültek, és rövid időn belül, az ideforduló, kívülről és belülről érkező kutatói tevékenység hatására, összeállt egy deportálásokról szóló narratívum készlet. A kommunikatív emlékezet, a családon, közösségen belül meginduló mesélés a rejtőzködésből való kilépést jelenti, egy generáció fellélegzését. Az elfojtott emlékezet kiszabadulásával felszínre tört az identitástudat.

Az emlékezet a generációk közötti kommunikáció egyik formája, s mint ilyen a kulturális tudás átadásának a módozata is egyben. A kulturális tudás egy közösség által közösen birtokolt tudást jelent, amely egyenlőtlenül oszlik meg a csoport tagjai között, a deportálásokról mindenki tudott, a fiatalabbak azonban legtöbbször mindössze annyit, hogy a településről sokan voltak a Szovjetunióban, azzal viszont, hogy ez pontosan mit jelentett, hosszú ideig csak nagyon kevesek voltak tisztában. Ez változott meg a rendszerváltást követően, előbb lassan, majd fokozatosan kiterebélyesedve bekövetkezett a kulturális tudás átadása. Az interpretatív antropológia a kultúrát eseményként definiálja, a kulturális tudást pedig a gyakorlathoz köti, azaz kulturális jelentés annyiban létezik, amennyiben azt az emberek folyamatosan újraalkotják, újradefiniálják. A deportálásra való emlékezés mindezek tükrében olyan kulturális gyakorlatként értelmezhető, mely az emlékezések alakzatainak módosulása szerint változó módon definiálja újra és újra a lokális sváb kulturális tudást.

A kollektív emlékezet megteremtése a társadalom önlegitimációjának egyik formája, amellyel egyszerre kívánják bizonyítani létjogosultságukat a jelenben és a történeti térben. A kollektív emlékezet megteremtése Vállajon és Mérken már az emlékműállítások előtt megindult, a deportálásról készült szakdolgozatok, cikkek, tanulmányok ennek az építőkockái.

A szatmári svábok deportálásra vonatkozó megemlékezési szertartásait Marinka Melinda „újszerű hagyománynak" nevezi. A megemlékezéseket a társadalmi amnéziából kifejlődő új alakzatként értelmezi a szerző, és az emlékműállítások megkezdésének időszakára datálja megjelenésüket.

A Magyarországon található két szatmári sváb falu nyilvános megemlékezési gyakorlatát vizsgálva nem tekinthetünk el a romániai sváb falvakkal való összehasonlítástól. Mind

a magyar, mind a román oldalon élők identitásában elidegeníthetetlen a közös származás és az azonosságtudat. Ezt a korábbi időszakokban és a napjainkban is fennálló szoros kapcsolatrendszer is megerősíti. A magyarországi szatmári sváb falvak megemlékezési szertartásainak megindulását nagymértékben elősegítette a romániai sváb testvértelepülésekkel fenntartott szoros kapcsolat. Az első szatmári sváb deportáltemlékmű felállítására 1992-ben került sor a romániai Kisdengelegen, míg Vállajon az első nyilvános ünnepségre és emlékműállításra csak 2006-ban. A megemlékezés szervezője, Vállaj polgármestere még 2006-ban is úgy érezte, hogy nagy bátorság kellett ahhoz, hogy a deportálások emlékezetét kivigyék a nyilvános térbe. Ezt a nagy időbeni eltérést leginkább a két magyarországi település háború utáni bezárkózásával – amelyet a kitelepítés fenyegetése itt tovább fokozott – tartom magyarázhatónak. A befelé fordulás következménye a romániai települések gyakorlatától eltérő etnikai stratégiák választása és alkalmazása lett. Ezek közül az egyik leginkább meghatározó az etnikai alapú, Németországot célzó mobilitásban megfigyelhető különbség. A romániai településeken ez meghatározó stratégiává vált az 1960-as évektől, a magyar oldalon viszont szinte teljesen hiányzott. A nehéz körülmények, a könnyebb boldogulás reménye erőteljes kivándorlási hullámot generált Németország irányába a Romániához tartozó szatmári sváb falvakban. Az általános ellátási zavarokkal, félelemmel, kilátástalanságérzettel terhelt romániai környezetből való menekülés lehetőségét vetette fel a romániai németek – „humanista" családegyesítésnek álcázott – tervszerű kitelepítése. A kivándorlásnak két formája volt: egy legális, melynek során egész családok vándoroltak ki, és egy illegális, mely többnyire egyének szökését jelentette. A szökés minden esetben megterhelő volt a családok számára, hiszen egyet jelentett a családról hosszú időre való lemondással. A szökött személyek nem térhettek vissza egészen addig, amíg német állampolgárságot nem nyertek. A későbbiekben a Németországba kivándoroltaknak kulcsszerepük volt a deportálásokra való megemlékezések megindulásában, egyrészről anyagilag támogatták az emlékművek felállítását, másrészről meghatározó szerepet játszottak a sváb-német identitásfolyamatok megindításában és fenntartásában. A romániai településeken lakó svábok a németországi rokonsági hálózaton keresztül a német identitás hordozóinak olyan társadalmi bázisával rendelkeztek, amely a szülőföldön kibontakozó identitásmozgalmakat beindíthatta, míg a vállajiaknál, mérkieknél ez szinte teljesen hiányzott. A romániai sváb településeken a hetvenes és nyolcvanas évek fordulóján kitermelődött egy új, német identitástudat, aminek a legfontosabb hozadéka a fiatalabbak Németországot megcélzó mobilizálása volt. A magyarországi falvakban a német identitás nyilvános felvállalása sokkal később következett be, és irányai is eltérőek voltak a romániaitól, minthogy mozgatórugói és következményei jellemzően nem gazdasági, hanem főként kulturális jellegűek voltak.

A kilencvenes években a politikai változások hatására a szatmári sváb falvakban német identitáson alapuló kulturális és társadalmi kezdeményezések történtek. A román oldalon megjelentek a sváb néptáncegyüttesek, népzenei együttesek, megszervezték az első deportált találkozókat. Később a magyar oldalon fekvő települések is bekapcsolódtak a német és még inkább sváb identitásteremtő mozgalomba. A Vállajon 2001-től minden évben megrendezett strudlifesztivál a kulturális régióépítés legfontosabb eseményévé vált. Míg a strudlifesztivál a sváb eredetű közösségek megmutatkozásának az identitás felvállalásának és reprezentációjának a színtere, a deportálttalálkozók megemlékezési szertartások, a közösség összetartozásának belső igényét elégítik ki, ugyanakkor az etnicitás megjelenítésének is az eszközei. Előbbi az ünnepek, utóbbi a rítusok koreográfiája szerint szerveződik. Míg a fesztivál mindenkinek, addig a találkozó csak az érintetteknek – deportáltak, hozzátartozók és leszármazottak – és a (kötelező) meghívottaknak szól (sváb és német, román és magyar politikai és civil szervezetek képviselői).

A deportáltak találkozói

A romániai deportáltak találkozóira körforgásszerűen, minden évben más-más településen kerül sor. A magyarországi részen csak Vállajon szerveznek nyilvános megemlékezést. A romániai és a vállaji megemlékezések nagyon hasonló módon zajlanak, néhány dologban mégis eltérnek. A vállaji megemlékezésre október 20-án, a Szent Vendel-napi búcsú alkalmával kerül sor, nem pedig januárban, az elhurcolások havában.

Október 20-át pedig azért választottuk, mert ez volt az a dátum, amelyet a málenkij robotosok egy fogadott ünnepnek neveztek el. Egész pontosan ez ünnep volt már annak idején is, mert a vállaji templomban két templombúcsút szoktak tartani: az egyiket pünkösdkor, a Szentlélek, a másikat pedig október 20-án, Szent Vendel-napján, az állatok védőszentjének ünnepén. Akkor tartották a másodikat, és annak idején az utolsó hazaérkező málenkij robotosok azt mondták, hogy amikor már mindenki hazajön, akkor a legközelebbi nagy ünnepen fognak hálát adni azokért, akik hazajöttek, és imádkozni azokért, akik nem. Így maradt ez az október 20-a rajtunk. Amúgy jellemzően mindenhol az elhurcolás napjának környékén, tehát január 3-a és tizenvalahányadika között szokott lenni a határon túli településeken. Mi ezt úgy lecsaptuk, ezt az időpontot, és gyakorlatilag azóta ez egy búcsú is, tehát nagyon sok a résztvevő a határ túloldaláról, mint akár egy Máriapócsra zarándokol át. Több busszal szoktak érkezni, rendesen processzióval meg mindennel.
(Vilmos István polgármester, Vállaj)

A megemlékezés a rendezvénynek otthont adó településen megtartott ünnepi misével kezdődik, melyet többnyire a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye püspöke celebrál, majd a deportáltak emlékművénél kegyeleti eseménnyel folytatódik, ahol a deportálást megidéző beszédek hangzanak el: Romániában a politikai és vallási vezetők, valamint a közösség történetével foglalkozó belső és külső értelmiségiek előadásában német, román és magyar nyelven. Addig, míg a személyes, generációs és kommunikatív emlékezet által termelt narratívumok az egyéni és közösségi szenvedést, a kitartást, a helytállást, azaz a mikrotársadalmi vonatkozásokat domborítják ki, addig a kollektív emlékezet narratívumaiban az események nagy történelmi kontextusban való elhelyezése a domináns.

A vállaji megemlékezéseken, a szervezők szándéka szerint, nem jelennek meg politikai szereplők. A megemlékezés kizárólagos nyelve a magyar, minthogy a német nyelv ismerete a lokális közösségben elhanyagolható.
Az emlékművek szinte kivétel nélkül a települések szakrális tereiben, a temetőben vagy a templom közelében állnak. A koszorúzást követően a szervező polgármesteri hivatalok vendégül látják a szertartás résztvevőit. Erre legtöbbször a helyi kultúrotthonban kerül sor. Az evés-ivás közben további köszöntő és emlékező beszédek hangzanak el, majd a helyi és meghívott sváb zenei együttesek és tánccsoportok lépnek fel.

A vállaji és a romániai megemlékezések közötti legnagyobb különbség a találkozó vallással való viszonyában van. Vállajon egy létező ünnepre, a Szent Vendel-napi búcsúra építették fel a megemlékezést, a hangsúly is a vallási jellegen van. Ezzel szemben a romániai oldalon a megemlékezés öltött vallási jelleget az egyház intenzív részvétele miatt. Persze nem valami külső tényezőként jelenik meg az egyház ezen az eseményen. A római katolikus vallás a szatmári sváboknál a legfontosabb identitásalakzat. Az asszimilációs folyamatban a református magyarsággal szembeni másság tudat alkotóeleme.

A kitelepítés

Vállajon és Mérken a deportálás narratívájának van egy speciális eleme: a kitelepítés. A magyarországi németek kitelepítése, melyre 1946 és 1948 között került sor, a vállaji és mérki svábok identitására mért újabb csapás volt, annak ellenére, hogy a két falut a kitelepítés csupán

fenyegetésként érte el. Mérken és Vállajon is készült ugyan kitelepítési lista, melyen összesen hatszázhatvanhét személy szerepelt, de csak tizennégyet távolítottak el, további harmincegy személy pedig önként távozott. Tehát Vállaj és Mérk sváb lakosságának kitelepítésére végül nem került sor. Ebből az időszakból származik a vállaji és mérki svábok „szalonnamagyarok" gúnyneve. A nevek magyarosításával a svábok a kitelepítést akarták megelőzni. A kitelepítés a gazdálkodásorientált közösség számára a létbizonytalansággal, az értékek totális elvesztésével fenyegetett. A vesztes háború, a deportálások formájában már megtörtént, illetve a kitelepítés formájában készülőben lévő újabb retorziós események az etnikai kötöttségektől, sőt sok esetben annak még a látszatától való menekülési stratégiát is eredményezett. A németséghez tartozás egyszerre olyan negatív stigmává változott, amelytől mindenképpen igyekeztek megszabadulni. A névről való lemondás mellett a német nyelvű könyveik elégetésére is sor került. Nemcsak azok tettek így, akik korábban kedvezményezettjei vagy haszonélvezői voltak a nemzeti alapú megkülönböztetésnek, hanem azok is, akik nyelvükben és identitáspreferenciáikban nem, csupán nevükben hordozták a német származás emlékét. „A megelőző évtizedek névmagyarosítási kampányai nyomán a közvélemény felfogásában a név etnikai karaktere és a névviselő nemzeti hovatartozása között kialakult szoros kapcsolat miatt tarthatta a német hátterűek nem kis hányada a nyilvános önbemutatás „nemzetiesítését" a stigmatizált helyzetből való menekülés egyik lehetséges útjának".

A névváltoztatásra vonatkozó hatósági szabályozás következtében azonban nem akárki választhatott új, magyar nevet, csak azok a személyek, akik nem voltak Volksbund-tagok, és semmilyen párttevékenységet sem folytattak. A szabályozások később változtak, egyre szigorúbbak lettek, egyre több előéleti igazolást kértek a névváltoztatást kérelmezőktől, valamint egyre több politikai szervezet és intézmény formált jogot arra, hogy az érintettek előéletét véleményezze.

A deportálás és a kitelepítés következményei

A szocialista korszakban megszűntek a román kormány németesítési törekvései, de a német nemzeti mozgalom is erejét veszítette. A második világháborút követő, német származáshoz köthető meghurcoltatások nagyon erős negatív élményekkel töltötték fel a német identitástudatot, aminek következtében – a különböző nemzeti mozgalmak és állami érdekek megszűntével – a szatmári svábok, immár saját sorsuk irányítóiként, a magyarsághoz való közeledést választották. Az iskolai oktatás nyelve is a magyar lett mind Magyarországon, mind Romániában. De míg Romániában ez a folyamat jellemzően a közösségek döntése volt, addig Magyarországon a hatalom által szigorúan kontrolláltan és erőszakoltan zajlott. Vállajon botrány kerekedett, amikor egy helyi nyugdíjas tanárnő a hatvanas évek első harmadában németórákat tartott néhány vállaji lánynak. Az ügyről csak a visszaemlékezések szolgálnak információval. A nyelvórák ingyenesek voltak, a visszaemlékező szerint a diákok kezdeményezték. Az órákra az iskolai programon kívül, a tanárnő otthonában került sor. Arról nincsenek adatok, hogy a szülők tudtával zajlottak-e. Néhány alkalom után a dolog kitudódott, azonnali hatállyal megszüntették, a csoportba tartozó diákok szüleit megrótták. Sz. J. szerint – a nővére is tagja volt a csoportnak – csak azért nem lett nagyobb bajuk belőle, mert az iskolaigazgató lánya is részt vett az órákon, így az ügyet elsimították. Ez az esemény, illetőleg az említése jól érzékelteti a német identitástudat nyilvánossá váló legkisebb hajtásaival szembeni hatalmi stratégiát. A hangsúly a nyilvánosságon van, hiszen a származás elidegeníthetetlen módon jelen volt a településen, viszont minden publikus megjelenítését megtiltották. Nem szerveződhettek hagyományőrző csoportok sem.

A szovjet hatalommal való találkozás az első, személyes tragédiákkal terhelt deportálás- és kitelepítésélmény közvetlen következményein túlmenően, agresszívan és a lokális szempon-

tokat figyelmen kívül hagyva módosította a vállaji és mérki sváb közösség fejlődéstörténetét. A megfélemlített és bezárkózó közösségekben a kommunista hatalom szinte társadalmi ellenállás nélkül építette ki új gazdasági és társadalmi rendszerét.

A svábok kormányzati szintű rehabilitációjára és a deportálás narratívájának legalizálására 2007-ben került sor, amikor Szili Katalin, akkori házelnök, az elhurcolások hatvanadik évfordulója alkalmából szervezett konferencián, az Országházban bocsánatot kért. 2013. december 17-én pedig az országgyűlés január 19-ét a magyarországi németek elhurcolásának és elűzetésének emléknapjává nyilvánította.

Összegzés

A kutatás során szerettem volna megismerni azokat a kommunikációs szituációkat, amelyekben a deportálással kapcsolatos narratívumok megfogalmazódtak, továbbadódtak. Szerettem volna megismerni azokat a nyilvános és nem nyilvános csatornákat, amelyeken a deportálásra emlékezés megvalósul(t), különös tekintettel a megemlékezésnek, mint történeti jelenségnek a változásaira. E szándékaimat részben meg tudtam valósítani. Sikerült elkülönítenem azokat a regisztereket, amelyekben a deportálásra való emlékezésre sor került. Fontosnak tartom a kutatás folytatását, hiszen az érintettek nagy száma miatt újabb és újabb emlékezési színterekre derülhet fény. Ahány család, annyi lehetséges emlékezési gyakorlat, mert bár a jelenlegi információk alapján az állapítható meg, hogy a deportáltak elzárták a kommunikációs csatornákat, és a kommunizmus időszakában zárva is tartották azokat, de lehettek kivételek, ebben az esetben pedig a kommunikatív emlékezet vizsgálatát ki kellene terjeszteni a harmadik generációra is.

A deportálásokra a szatmári svábok egyrészről a nem emlékezéssel, másrészről az identitás bizonyos alakzatainak – nyelv és etnicitás – a feladásával reagáltak. A kényszerhelyzet szülte önkéntes asszimiláció egy korábban már megindult folyamatot gyorsított fel hihetetlen módon, annyira, hogy az még a generációváltás előtt végbement. Az elhurcoltak hallgatásának a következménye az lett, hogy a deportálások emlékezete a természetesnél jóval korábban átkerült a kommunikatív emlékezetből a kollektív emlékezet területére. Pontosabban a két gyakorlat mintegy húsz évig párhuzamosan működött. Sőt a kollektív megemlékezések hatására termelődött ki – a kommunikatív emlékezeten keresztül – a deportálás narratívum készletének a legnagyobb hányada. A romániai oldalon, a korábban ismertetett okok miatt, az emlékezés szervezésének igénye sokkal hamarabb felmerült, mint Vállajon vagy Mérken. Az itteni nyilvános megemlékezések a szomszédos romániai minták hatására és mintájára szerveződtek, és a résztvevők jelentős része is onnan érkezik.

Szilágyi LEVENTE
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO,
email@yahoo.com

VITICULTURA CAREIANĂ ŞI TIPOLOGIA BECIURILOR VITICOLE SĂTMĂRENE

Tóth ZOLTAN

Abstract: *(The viticulture of Carei and the typology of wine cellars in Satu Mare County) One of the most renowned viticulture zones in Satu Mare county can be located near the city of Carei at the „Grădina viilor" vineyards. From a geographic viewpoint it is at the crossroads of three major relief forms: the sandy areas of the Nir, the Crasna river fields and the fields of the river Ier. The first signs of Satu Mare viticulture traditions date back till 1237. The vineyard garden form Carei called in Romanian: „Grădina viilor din Carei", was founded by count Károly Sándor in the year 1714.*

Historical documents prove the regions enriched values in production of vine, these documents date back till the XVIII and XIX centuries, also reflecting on the changes that took place in regions natural habitat of producing vine and the heritages of the vineyards are also known from these documents.

From these documents we can observe a permanent tendency that describes the changed that underwent in the vineyard's history, changing owners entering in the hands of local nobles and reflects of the construction of the vineyards cellars in the region that contributed in storing these vines and assisted in the construction of similar vineyard cellars scattered around the county of Satu Mare.

Keywords: *landforms, vine-growing areas, history, architecture, vine cellars.*

Datorită diversificării formelor de relief, a solului pe teritoriul nord-vestic al ţării şi al judeţului Satu Mare una dintre preocupările agricultorilor sătmăreni este cultura viţei de vie. Această preocupare tradiţională este practicată de strămoşii noştri din cele mai vechi timpuri, ceea ce ni se confirmă din nenumăratele documente istorice de-a lungul vremii. Primele însemnări privind cultivarea viţei de vie în judeţul Satu Mare datează din anul 1237.

Privilegiul din 1264, dat oraşului Satu Mare, conferă locuitorilor oraşului dreptul exclusiv de crâşmărit liber al vinului. Dregătorilor şi altor străini de oraş li se interzice accesul în oraş pentru a-şi crâşmări vinul[1]. În privilegiul din 1271, acest drept este confirmat oaspeţilor (hospites) din Satu Mare, arătându-se că „vameşii şi pivnicerii (numiţi cliciarii n.n.) în slujbă în satul Sătmar să nu poată şi să nu le fie îngăduit a-i supăra pe ei (oaspeţii n.n.)"[2]. Rolul culturilor viticole în evul mediu dezvoltat în cadrul economiei feudale este foarte important. Vinul ocupa

[1] Feier György, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, vol. IV/3, Buda, 1843, pp. 206-208; David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. al XVI-lea*, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1968, p. 86.

[2] *Documente privind Istoria României* ... C. Transilvania, vol. II, p. 138. Privilegiul din 1271 şi cele anterioare sunt reconfirmate în privilegiul din 1291. Cf. *Szatmár Vármegye...*, p. 169; Pauler György, *A magyar nemzet története az Árpádok kórában*, Budapest, 1893, vol. I, doc. 39.

un loc de frunte în nomenclatorul de produse al rentei feudale. Acest lucru se poate sesiza din conscripțiile urbariale din 1569 și 1578 ale domeniului Satu Mare[3].

Merită de remarcat una dintre zonele viticole ale județului Satu Mare: Grădina Viilor din Carei se află în partea sud-vestică a județului, la o altitudine de 130-140 m, având o suprafață de 120 de hectare. Din punct de vedere geografic se găsește la întâlnirea a trei regiuni: zona nisipoasă a Nirului, câmpia râului Crasna și câmpia râului Ier.

Un document mai puțin cunoscut, este „Privilegiul, legea și administrarea dealului viilor, date de contele Károly – domnilor proprietari"[4], în anul 1714, în care se arată necesitatea refacerii viilor din jurul orașului Carei, deoarece aceste vii aduc mari beneficii locuitorilor din oraș și castelului grofului Károlyi Sándor. Viile s-au aflat într-o stare deplorabilă mai ales după 1700, probabil datorită războaielor purtate de Francisc Rákóczi în aceste părți, împotriva austriecilor, în perioada 1703-1711. În acest an contele a donat din moșia lui 120 de hectare de pământ în scopul cultivării viței de vie. Din privilegiul dat de el reiese că scopul donației este atenuarea mizeriei poporului rezultată din repetatele războaie petrecute în vremea aceea precum și de creșterea repetată a impozitelor.

Fiecare locuitor al orașului, dar și străinii au putut ocupa parcele. În cazul plantării și cultivării corespunzătoare a viței de vie, timp de zece ani ai fost scutiți de impozite.

Soiurile de vie cultivate în zonă pe parcursul secolelor XVIII-XIX au fost: Malosa albă și neagră, Bakator, Góhér, Erdei, Alföldi, Rajnai Rizling, Furmint, Burgundi, Fehér szőlő și Boros szőlő. În marea majoritate soiurile altoite au fost aduse din județul Bihor, mai ales de la Săcuieni.

Pe parcursul secolelor via din Carei a fost afectată de două calamități. În data de 19 iunie 1865 din cauza unei inundații, o mulțime de case, situate în grădina viilor, s-au prăbușit, iar pivnițele situate la altitudini mai mici au fost umplute cu apă.

În anii 1885-1886 epidemia de filoxeră distruge în totalitate plantațiile de vie din Carei.

În anul 1886 contele Károlyi a pus la dispoziția statului 10 holde de pământ pentru creșterea puieților de soiuri americane în scopul replantării Grădinei Viilor din Carei.

De acum începe dominația soiurilor de producători direcți: Othello, Nova, Konkord și Delaware, acestea fiind rezistente la filoxeră și necesitând relativ puțină îngrijire.

Chiar dacă prin cultivarea acestor soiuri se obține o recoltă considerabilă, se recomandă înlocuirea lor cu soiuri nobile, pentru că vinul lor este de calitate foarte slabă și conține alcool metilic, consumul lor fiind dăunător sănătății.

Actualmente în Carei se cultivă viță de vie pe o suprafață de 120 ha. 70 % din plantații au cca. 50-70 de ani, restul (48 de hectare) sunt plantate recent, având în medie 10-12 ani.

La începutul anilor 1980 s-a început introducerea soiurilor nobile în viile din Carei. La aclimatizarea soiurilor noi trebuie avute în vedere condițiile locale de sol și condițiile microclimatice. O trăsătură specifică a condițiilor microclimatice locale sunt gerurile frecvente de primăvară târzie, mai ales gerurile de mai. De acest fenomen al naturii se leagă o tradiție populară din Carei.

Pe peretele primei case din Grădina Viilor se găsește o pictură cu portretul sfântului Orbán, protectorul Grădinei Viilor din Carei. La 25 mai, de ziua numelui Orbán, dacă sfântul a adus ger, portretul lui este mânjit cu baligă, dacă nu, este împodobit cu flori.

La schimbarea producătorilor direcți cu soiuri nobile sunt avantajate cele hibride față

[3] David Prodan, *op. cit.*, vol. II, p. 360.

[4] „Károlyi Szőllő hegyről adatott Privilegiuma Törvénnye és rendtartása Az Földes Uraknak, Anno 1714". Este un coligat, cuprinzând de privilegiul amintit, procese verbale, acte administrative cu privire la viile din jurul Careiului, datate între anii 1749 și 1805. Se află la Arhivele Naționale din Satu Mare, *Fond de carte veche și manuscrise,* inv. 478.

de cele tradiţionale, pentru că soiurile inter- şi intraspecifice în general nu sunt atât de sensibile, necesită mai puţină îngrijire şi dau recoltă mai bogată decât soiurile tradiţionale cum ar fi: Fetească regală, Muscat otonel, Riesling, Rulandă etc.

La începutul anilor `80 s-au aclimatizat trei soiuri hibride: Zalagyöngye, Lakhegyi mézes şi Bianca.

Luând în considerare condiţiile locale putem spune că alegerile au fost adecvate, aceste soiuri având rezistenţă relativ bună la ger şi fiind rezistente la boli şi dăunători. Soiul Zalagyöngye este sensibil la făinare şi Lakhegyi mézes este puţin sensibil la putregai cenuşiu.

În ultimii 10 ani organizarea anuală a concursurilor de vinuri în Carei precum şi festivalurile de vinuri destinate popularizării vinurilor locale medaliate la concursurile susnumite, au avut un efect ameliorativ asupra viticulturii. Pe de o parte producătorii cu ocazia acestor concursuri pot beneficia de îndrumări ştiinţifice din partea arbitrilor invitaţi, pe de altă parte se pot familiariza cu o gamă mai largă de soiuri de vie prezente pe piaţa naţională şi internaţională.

În categoria soiurilor pentru vin alb, introduse în ultimii 8 ani putem aminti: Aromat de Iaşi, Cserszegi fűszeres, Ezerfürtü, Kunleány, Viktória gyöngye şi Csillám.

La Aromatul de Iaşi şi la Cserszegi fűszeres se poate obţine vin de calitate superioară, în schimb trebuie amintită sensibilitatea primului soi la putregai cenuşiu, iar ceea ce priveşte al doilea, rezistenţa redusă la secetă.

Din celelalte patru soiuri se poate obţine vin de masă, Ezerfürtü fiind sensibil la secetă, în schimb ceilalţi trei prezintă rezistenţă destul de ridicată faţă de toţi factorii de mediu din zonă.

În ceea ce priveşte gama soiurilor pentru vin roşu trebuie amintite: Medina, Amurg şi Herculeş - obţinut la Staţia de Cercetări Viticole Blaj - dau vin de calitate superioară, toate trei având o rezistenţă adecvată la cerinţele locale.

În categoria strugurilor de masă merită să fie amintite soiurile Pölöskei muskotály, Nero, Ozana, Splendid şi Augusztusi muskotály, care dispun de o rezistenţă relativ bună, mai ales soiul Augusztusi muskotály.

Privind proveniența soiurilor sus amintite, în marea majoritate au fost aduse din Ungaria de la Abasár (de lângă Budapesta), iar cele de origine românească au fost aprovizionate de la Ciumbrud (zona Aiud) şi Miniş (zona Arad).

Cu toate că zona Careiului nu asigură condiţii geografice şi climatice adecvate pentru producerea vinurilor de calitate superioară, la concursurile „Viile Sătmărene" în ultimii ani vinurile locale au fost medaliate cu argint şi aur[5].

Viitorul viticulturii Sătmărene depinde de doi factori: posibilităţile economico-financiare şi ambiţiile localnicilor, care - privind rezultatele obţinute în ultimii ani, putem spera că nu se vor istovi.

Vinăritul nu este doar o tradiţie, ci o adevărată credinţă. Oamenii locului spun că vinul nu este o băutură alcoolică oarecare. El are suflet, iar în unduirea lui prin pahare, se poate întrezări o adevărată poveste.

Această poveste se poate savura cu adevărat în cramele şi beciurile existente în apropierea culturilor viticole.

O activitate viticolă presupune, în toate timpurile, existenţa chiar rudimentară a unor teascuri, a unor recipiente, a unor construcţii, deci elemente de stabilitate. Acestea au făcut ca activitatea viticolă să determine şi să dezvolte o activitate meşteşugărească specifică, de care a fost tot timpul strâns legată.

Unul dintre elementele de stabilitate este beciul, un spaţiu de depozitare şi de conservare

[5] Inf. Serli Csilla, Carei, jud. Satu Mare, 2013.

a vinului.

Pe teritoriul județului am observat mai multe tipuri de beciuri construite din diferite materiale.

Cele de suprafață de preferință acoperite cu pământ sau cu trestie ca să mențină o temperatură constantă, cele semi îngropate în pantă, în fața cărora există o încăpere funcțională pentru prelucrarea strugurilor prevăzută cu un teasc, cadă pentru adunarea strugurilor, coșuri, putini, zdrobitori pentru struguri, sărăoaie de dovleac sau sticlă, pâlnii de lemn sau ceramice, furtunuri pentru vin, căni și pahare pentru degustare, lumânări pentru a vedea mai bine culoarea vinului (chiar dacă sunt becuri), laviță, masă, pat și unelte pentru prelucrarea vinului.

Sala presei poate fi și într-o clădire anexă sau șopron pentru presele de mari dimensiuni de tip mamut sau bálványos prés.

O altă tipologie de beciuri este cea îngropată în deal sau sub pământ, care de obicei se construiau din cărămidă, acoperite, cu boltă. Acestea erau prevăzute cu două nișe (geamuri de aerisire) pentru circularea aerului care pe timpul iernii erau acoperite pentru a se păstra o temperatură constantă care în mod ideal trebuia să fie între 8 - 12°C, la fel umiditatea între 60 - 80%.

Tipul de pivniță cu boltă din cărămidă se regăsește sub marea majoritate a caselor din comunele șvăbești și sub casele construite în pantă. Aș aminti câteva localități cu tradiții viticole și tipuri constructive ale beciurilor din județ.

În Grădina Viilor din Carei pivnițele erau de suprafață sau semi îngropate clădite din cărămidă cu boltă având în partea din față un antreu sau sală de presă, învelitoarea era cu pământ sau trestie.

La majoritatea caselor șvăbești de tip vagon cu mai multe camere, construite pentru conviețuirea a două generații într-o casă, există pivnițe de cărămidă cu boltă pentru depozitarea vinului, continuată cu una mai mică pentru zarzavaturi. Aceste beciuri aveau două intrări, una din bucătărie și una din holul unde era scara înspre pod. Aceste pivnițe au două sau trei guri de aerisire.

Aceste tipuri de beciuri se întâlnesc în casele construite la sfârșitul secolului al XIX-lea în localitățile: Foieni, Urziceni, Ciumești, Sanislău, Petrești, Beltiug, Ardud.

În **Tășnad** la vie există pivnițe construite din piatră acoperite cu grinzi de stejar. Pe strada viilor există și pivnițe cu boltă construite din cărămidă.

În localitatea **Pir** există case cu pivnițe în vie, casele sunt construite din piatră, pământ bătut sau văioage. Una dintre pivnițele mari de cărămidă a aparținut familiei Ördők, actualul proprietar dl. Tempfli.

În localitatea **Dobra** datorită solului cu nisip calcificat s-au construit beciuri pentru vii săpate cu dalta și târnăcopul, în formă de boltă. Aceste pivnițe nici nu aveau nevoie de geamuri de aerisire fiindcă acest lucru se întâmpla natural prin porii pereților nisipoși. În această localitate există și pivnițe; semi-îngropate cu boltă construite din cărămidă.

În **Beltiug** există rânduri de pivnițe la vie construite în panta dealului de la marginea comunei clădite din cărămidă cu boltă, cu sală de presă. Una dintre cele mai mari pivnițe a fost construită de contele Károlyi, în comunism preluat de IAS și în ultimii ani salvată, preluată, întregită de viticultorul Brutler cu firma Nachbil, care se străduiește să populeze zona cu vița nobilă.

În **Rătești** situația beciurilor este similară cu a celor construite la Beltiug.

În **Viile Satu Mare** sunt sub casa de la vie cât și sub casa de locuit.

Zona **Ardudului** a fost consemnată între anii 1038 - 1261 cu 18 localități viticole. În Ardud pivnițele vechi erau construite în vie din pământ bătut acoperite cu grinzi, învelite cu pământ, iar în față sala presei fiind acoperită cu trestie.

La **Halmeu** pe lângă beciurile viticole personale s-au construit pivnițele de stat clădite din cărămidă cu boltă și cu ramificații în formă de T.

La **Turulung Vii** pivnițele sunt sub casa de la vie și sub casa de locuit.

La **Orașu Nou** pivnițele sunt din piatră, acoperite cu grinzi atât în vie cât și la casa de locuit, mai ales la casele construite în pantă.

La **Remetea Oaș** beciurile sunt construite din piatră cu grinzi deasupra căreia se află o cameră, bucătărie și terasă. În majoritatea caselor cu beci se află un șemineu.

În majoritatea beciurilor pe ziduri se depune un strat de mucegai, cenușiu sau mucegai nobil care este un factor de conservare a vinurilor din butoaie. Mucegaiul nobil îl regăsim doar în câteva din pivnițele de la Beltiug (Brutler) și Halmeu. Acest mucegai se poate popula prin înmulțire (15 la 20 de ani)[6].

În zonele viticole se creează noi spații de recreere (week-end) unde apar beciurile de beton improprii pentru păstrarea și conservarea produselor viticole.

Tendința noastră este de a promova păstrarea vechilor tipuri de beciuri din cărămidă, piatră, pământ bătut.

Tóth Zoltán
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
tezeu@freemail.hu

[6] Inf. Bencze Zoltán, Halmeu, jud. Satu Mare, 2015.

Conservare-Restaurare

IDENTIFICAREA PIGMENȚILOR ICOANEI PE STICLĂ „SFÂNTUL NICOLAE" PRIN SPECTROMETRIE DE FLUORESCENȚĂ DE RAZE X (XRF)

OLIMPIA Coman-Sipeanu
GHEORGHINA Olariu

Abstract: *The preservation and conservation of our cultural heritage has become today, one of the main concerns, all over the world. In particular there is an increasing need for non-destructive investigations, as sampling from the unique and precious objects of art and archaeology, in order to obtain precious information regarding on dating, source of materials, attribution of an author or artistic current etc. In addition to the conventional analytical procedures, techniques utilising nuclear instruments and methods play increasing role in this field. This paper presents an applications of our portable XRF devices, model Brucker S1 Titan, to analyse a glass icon from Satu Mare County Museum collection with the purpose of dating and assigning the object analysed to a particular area or workshop of iconic craftsmen.*

Keywords: *X-Ray Fluorescent Spectroscopy; Non-destructive analysis; Glass Icons; Pigments analysis.*

Introducere

Studiul de față are ca obiectiv analiza materială și stilistică a icoanei pe sticlă ***Sfântul Nicolae*** aflată în colecția Muzeului Județean Satu Mare cu scopul datării, localizării într-un centru de pictură pe sticlă și atribuirii unui atelier de meșteri iconari.

În general, identificarea icoanelor pe sticlă este dificilă, deoarece majoritatea autorilor nu obișnuiau să le semneze sau să le dateze. În această situație, atribuirea acestora unor anumite centre de pictură sau unor iconari, se face în funcție de particularitățile lor stilistice și de structura lor materială.

Începând din a doua jumatate a secolului al XIX-lea, iconarii au început să semneze și să dateze lucrările, dar din păcate multe icoane nu poartă semnătura autorului și data la care au fost pictate. În această categorie se încadrează și icoana pe sticlă ***Sfântul Nicolae,*** analizată în acest studiu.

Date despre icoana analizată:

Deținător: Muzeul Județean Satu Mare
Nr.inv. 35.063
Dimensiuni: 37,5 x 49 cm
Tehnică: pictură pe sticlă; ramă din lemn de rășinoase, profilată, băițuită și ornamentată

cu șiruri de linii maronii, îmbinată adeziv la 45°, cu pene triunghiulare; capac din lemn de răşinoase, constituit din două planşe dispuse orizontal.
Inscripții: numele personajului: SFÂNTU[L] NECULAE, cu caractere chirilice negre pe fond albastru
Stare de conservare: foarte bună (restaurată).

Descriere iconografică şi stilistică

Sfântul Nicolae este reprezentat frontal, stând pe un tron cu pernă sul şi spătar ornamentat cu elemente de inspirație barocă. În calitate de apărător al dreptei credințe, binecuvântează cu mâna dreaptă, în timp ce cu stânga ține o Evanghelie închisă. Ca episcop al Mirei, el poartă odăjdii arhierești, compuse din felon roşu, tivit la bază cu benzi late albastre şi galbene, mânecuțe albastre, omofor multicolor (verde, alb, roşu, albastru) decorat cu linii orizontale albe, negre, gri, o cruce şi trei rozete. Pe cap poartă mitră, de asemenea multicoloră (roşu, verde, alb, galben). Caracterizat prin trăsături ferme, păr, barbă şi mustăți încărunțite, chipul ierarhului este înconjurat de un nimb auriu conturat cu negru. Figura sa plină de generozitate şi gestul binecuvântării, simplu şi modest, îl transformă într-un veritabil prototip al bunătății.

În registrul superior al compoziției, pe fondul albastru al cerului, figura sfântului este flancată de doi heruvimi, unul cu aripi roşii, celălalt cu aripi verzi.

În registrul inferior, de o parte şi de alta a tronului, fondul icoanei este tratat printr-o suprapunere de benzi roşii, galbene, albastre, albe.

Lucrarea este încadrată stilistic şcolii de iconari de la Şcheii Braşovului, temporal fiind plasată la începutul secolului al XX-lea.

Localizare, atribuire, datare:

Ținând seama de datele stilistice şi tehnice specifice icoanei ***Sfântul Nicolae***, considerăm că aceasta este opera unuia dintre numeroşii iconari anonimi care au activat în centrul de pictură pe sticlă din Şcheii Braşovului în prima parte a secolului al XX-lea.

Din punct de vedere stilistic remarcăm desenul schematic realizat cu linie neagră, fermă; coloritul exacerbat şi lipsit de rafinament, axat pe contrastul culorilor complementare şi pe acordul dintre culorile primare, roşu, galben şi albastru; compoziția suprasaturată de elemente decorative (cerul albastru cu flori punctiforme roşii şi albe; liniile trasate cu roşu garanță pe veşminte sau pe tron, care astăzi sunt abia descifrabile doar în partea inferioară a icoanei din cauza decolorării acestui pigment sub acțiunea luminii; alternanța de benzi orizontale multicolore).

La stilul picturii se adaugă şi tehnica de confecționare, vopsire şi decorare a ramei care este maronie şi ornamentată cu şiruri de linii oblice trasate cu baiț mai închis la culoare imitând furnirul mobilierului Biedermeier la modă în secolul al XIX-lea.

Faptul că icoana este pictată pe sticlă de proveniență industrială ar putea indica faptul că a fost realizată spre sfârşitul secolului al XIX-lea - începutul celui de - al XX-lea, când se renunță la sticla de manufactură în favoarea celei de fabrică, mai netedă, dar mai groasă şi mai verzuie. Sticla acestei icoane prezintă totuşi mici imperfecțiuni - bule de aer şi incluziuni de nisip datorate unor vicii de fabricare. Calitatea inferioară a sticlei atrăgea, desigur, un preț mai mic, însă mai accesibil iconarilor țărani.

Pentru ca analiza icoanei să fie cât mai exactă, am adăugat cercetărilor din punct de vedere tehnic şi stilistic menționate mai sus şi rezultatele investigațiilor științifice.

Investigaţii XRF

Pentru a oferi o examinare ştiinţifică a operelor de patrimoniu sunt preferate metodele neinvazive şi nedistructive, acestea nu necesită prelevarea probelor care, altfel, ar putea afecta negativ starea de conservare a obiectelor. În domeniul patrimoniului cultural, analiza neinvazivă este preferată şi din ce în ce mai răspândită, pentru a interacţiona cât mai puţin posibil cu obiectele de patrimoniu şi pentru a minimiza pe cât posibil orice intervenţie care ar putea provoca deteriorări de orice natură acestora.

Tehnica XRF (radiaţii X de fluorescenţă) este o metodă nedistructivă folosită pentru analiza elementală a materialelor cu ajutorul unei surse de radiaţii X, încă din 1950 fiind utilizată în mod obişnuit pentru analiza solidelor, pulberilor şi lichidelor. Începând cu 1970 această tehnică a fost utilizată şi pentru analiza materialelor de tip film subţire. Principiul metodei constă în iradierea probei cu o radiaţie X intensă şi se obţine emisia unor radiaţii X de fluorescenţă. Aceste radiaţii sunt interceptate de un sistem de detecţie (de energie dispersivă sau de lungime de undă dispersivă) care măsoară poziţia vârfurilor radiaţiei X de fluorescenţă (peak-uri), cu scopul identificării calitative a prezenţei elementelor şi deasemenea măsoară intensitatea peak-urilor în determinările cantitative de compoziţie.

În acest studiu am utilizat metodele imagistice de analiză (stereomicroscop EUROMEX NexiusZoom-Range) şi metode radiologice (spectrometria de fluorescenta de raze X, utilizând un spectrometru portabil, model Brucker S1 TITAN, cu detector SiPIN şi tub de Rh, la parametrii de lucru: tensiune 50kV, intensitate 4.5μA, timp de colectare a datelor 60s).

Analiza stereomicroscopică a sticlei, evidenţiază imperfecţiunile din structura acesteia, anume, prezenţa bulelor de aer (fig.1) şi a particulelor de nisip (fig.2) .

fig 1

fig 2

Analiza pigmenţilor picturali

Zonele în care am făcut determinările sunt marcate pe imaginea din fig.3. Datele obţinute prin spectrometria de fluorescenţă de raze X oferă detalii despre compoziţia chimică a pigmenţilor analizaţi, prezentaţi mai jos:

Culoarea albă, este un amestec de alb de Pb cu alb de Zn, de Ti, carbonat de Ca şi barită ($BaSO_4$), ca material de umplutură. Prezenţa Ti în culoarea albă este un element important pentru datarea acesteia după anul 1921. Datorită dificultăţii obţinerii acestui pigment natural, folosirea lui pe scară largă a început după 1921, când companiile Americane şi Norvegiene au început producerea lui la scară industrială pentru pictură.

File #	K%	Ca%	Ti%	Fe%	Cu%	Zn%	Sn%	Ba%	Pb%
Alb	1.1382	1.8264	1.3204	0.1794	0.0608	0.0558	0.1069	0.1864	3.4276

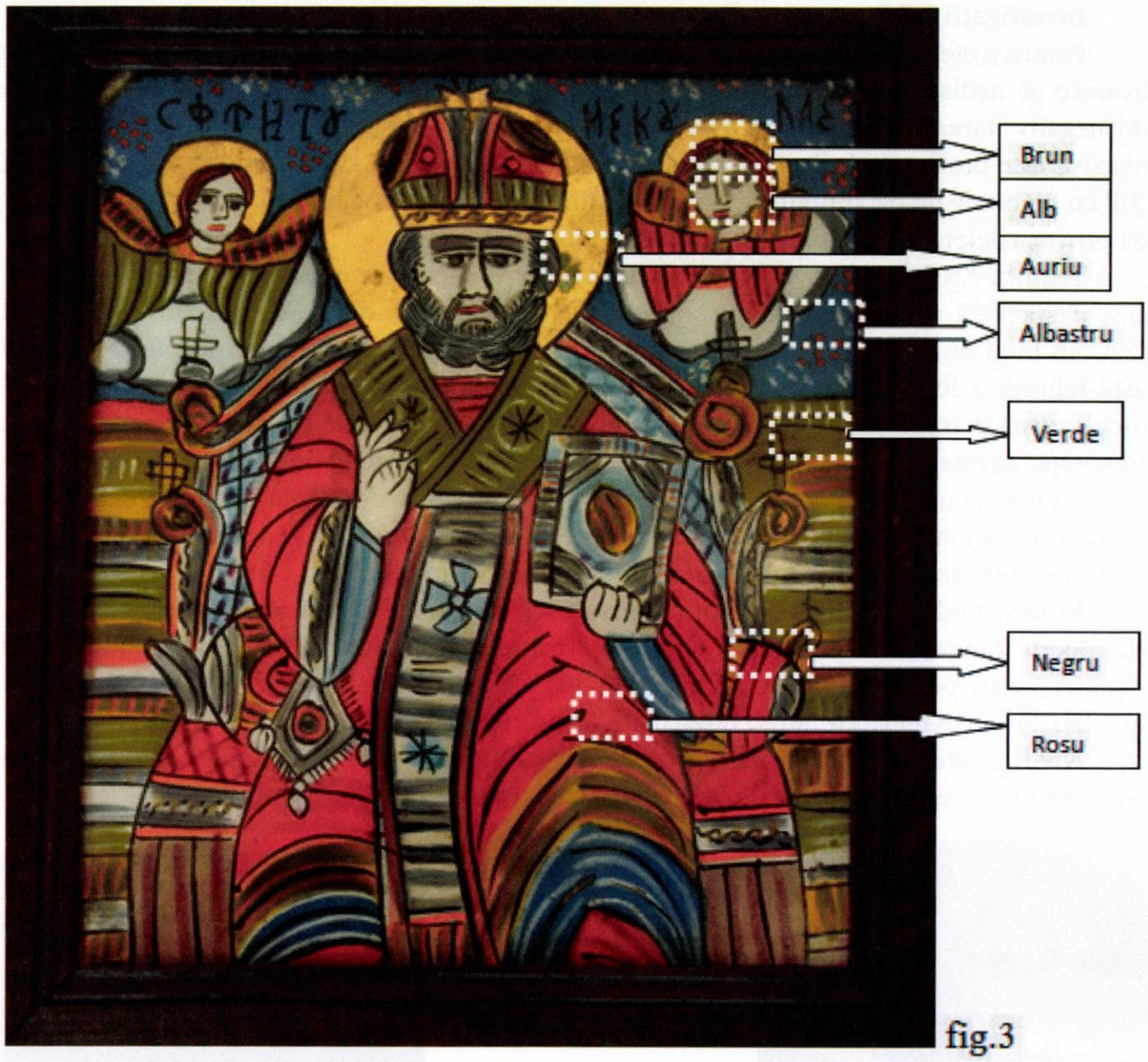
Brun
Alb
Auriu
Albastru
Verde
Negru
Rosu

fig.3

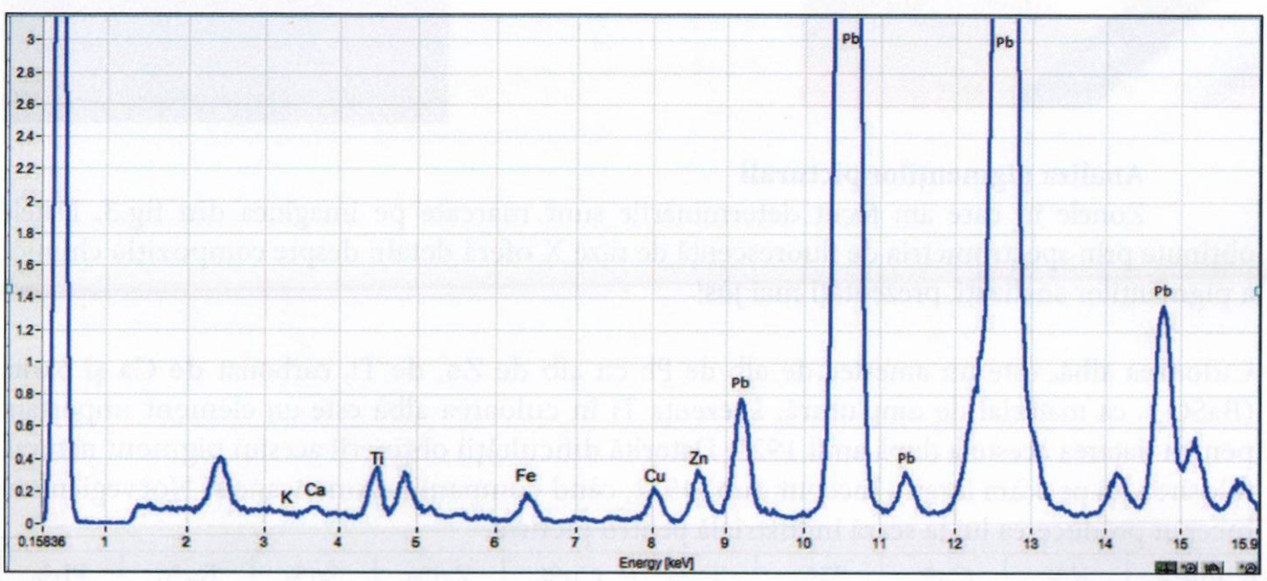
Pb
Pb
Pb
Pb
Pb
Ti
Fe
Cu
Zn
K
Ca
Energy [keV]

fig.4

Culoarea albastră. Deoarece metoda de analiză folosită nu determină decât elementele anorganice a materialelor, în cazul culorii albastre nu se poate afirma cu exactitate dacă este albastru ultramarin sintetic sau un pigment de natură organică. Se cunoaşte faptul că pigmentul ultramarin sintetic a fost unul dintre cei mai cunoscuţi pigmenţi ai secolului al XIX-lea[1].

În studiul efectuat de Dorin Cioran şi Natalia Deac pe un număr de 55 de icoane pe sticlă, din centre artistice cunoscute: Nordul Transilvaniei, Şcheii Braşovului, Făgăraş, Mărginimea Sibiului şi Valea Sebeşului, albastrul cel mai des folosit ca fond a fost ultramarinul (vineţeala)[2].

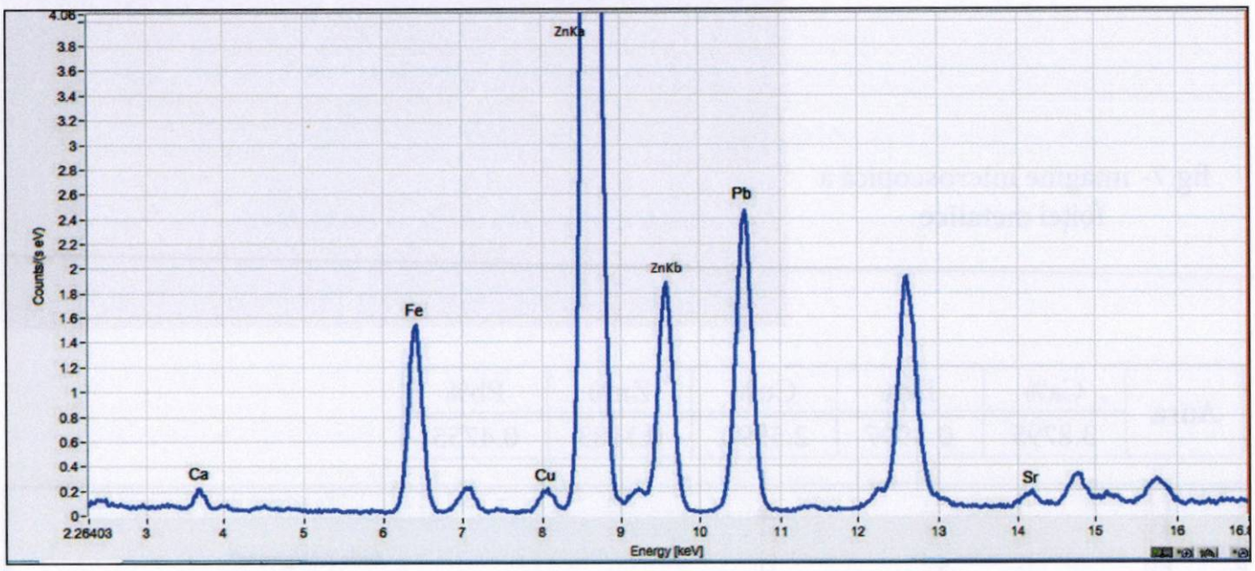

fig.5

Albastru	Ca%	Fe%	Zn%	Sr%	Pb%
	3.5504	0.9673	2.4606	0.006	0.2442

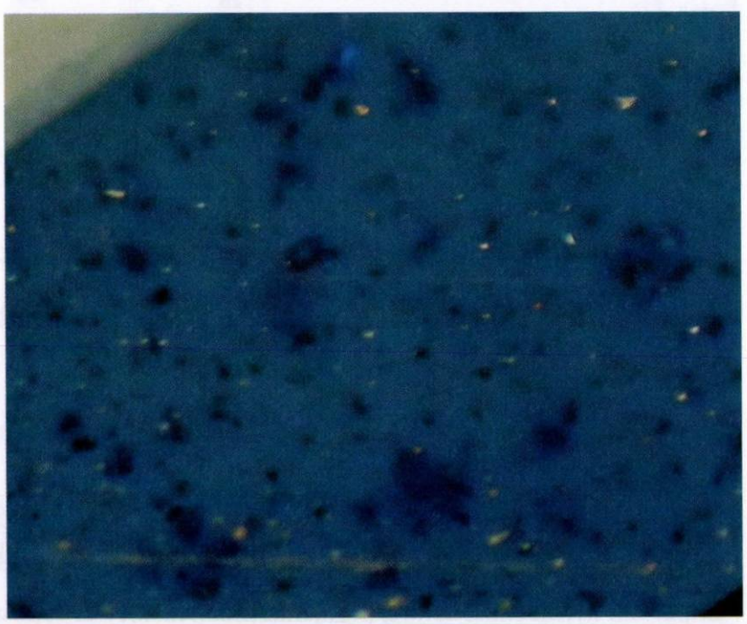

fig. 6- imagine microscopică a pigmentului albastru

Foiţa metalică aurie este un aliaj de Cu-Zn (Schlagmetall).

[1] http://www.webexhibits.org/pigments/indiv/overview/ultramarine.html

[2] Dorin Cioran, Natalia Deac, *Din tainele materiei picturale a icoanelor pe sticlă*, în „Satu Mare. Studii şi Comunicări", XV-XVI, 1998-1999, p. 699.

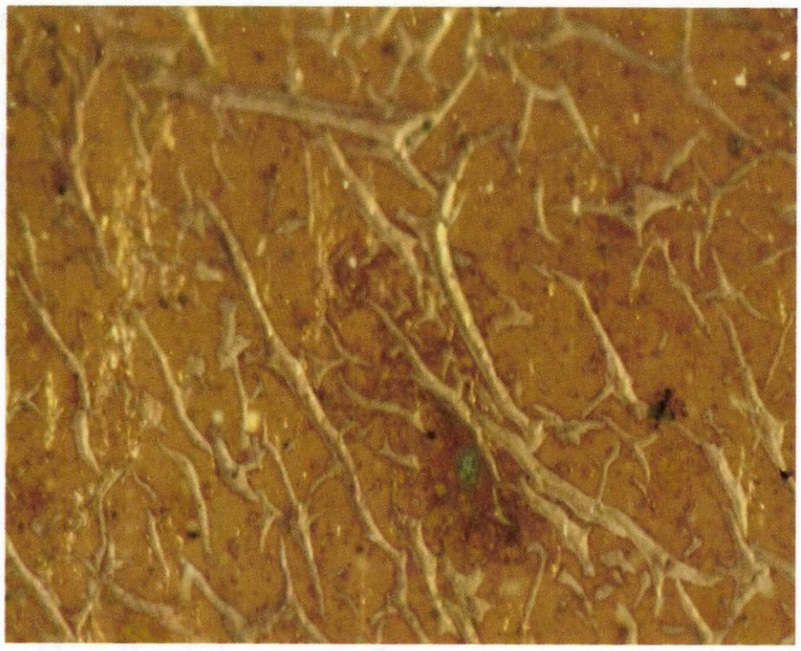

fig.7- imagine microscopică a foiței metalice

Aura	Ca%	Fe%	Cu%	Zn%	Pb%
	3.8795	0.8997	2.5590	0.3183	0.4755

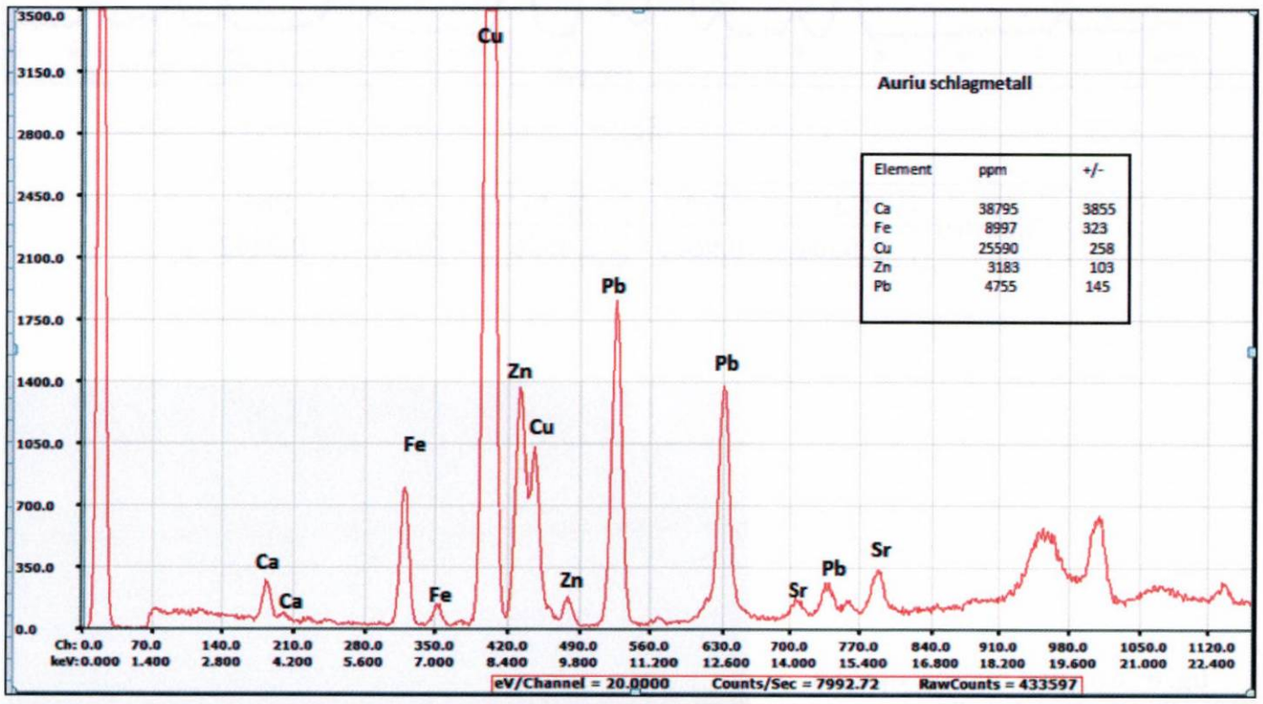

fig.8

Culoarea galbenă este un amestec de galben de Cr[3] (utilizat din 1816 pană în prezent), oxizi galbeni de Co[4], Zn[5], ocru de Fe[6], carbonat de Ca.

Galben	Ca%	Cr%	Fe%	Co%	Zn%	Sr%	Zr%	Pb%
	3.4071	0.6545	0.2157	0.0112	2.114	0.0056	0.0127	0.9381

[3] http://www.webexhibits.org/pigments/indiv/history/cryellow.html
[4] http://www.webexhibits.org/pigments/indiv/history/coyellow.html
[5] http://www.webexhibits.org/pigments/indiv/history/lemonyellow.html
[6] http://www.webexhibits.org/pigments/indiv/history/yellowochre.html

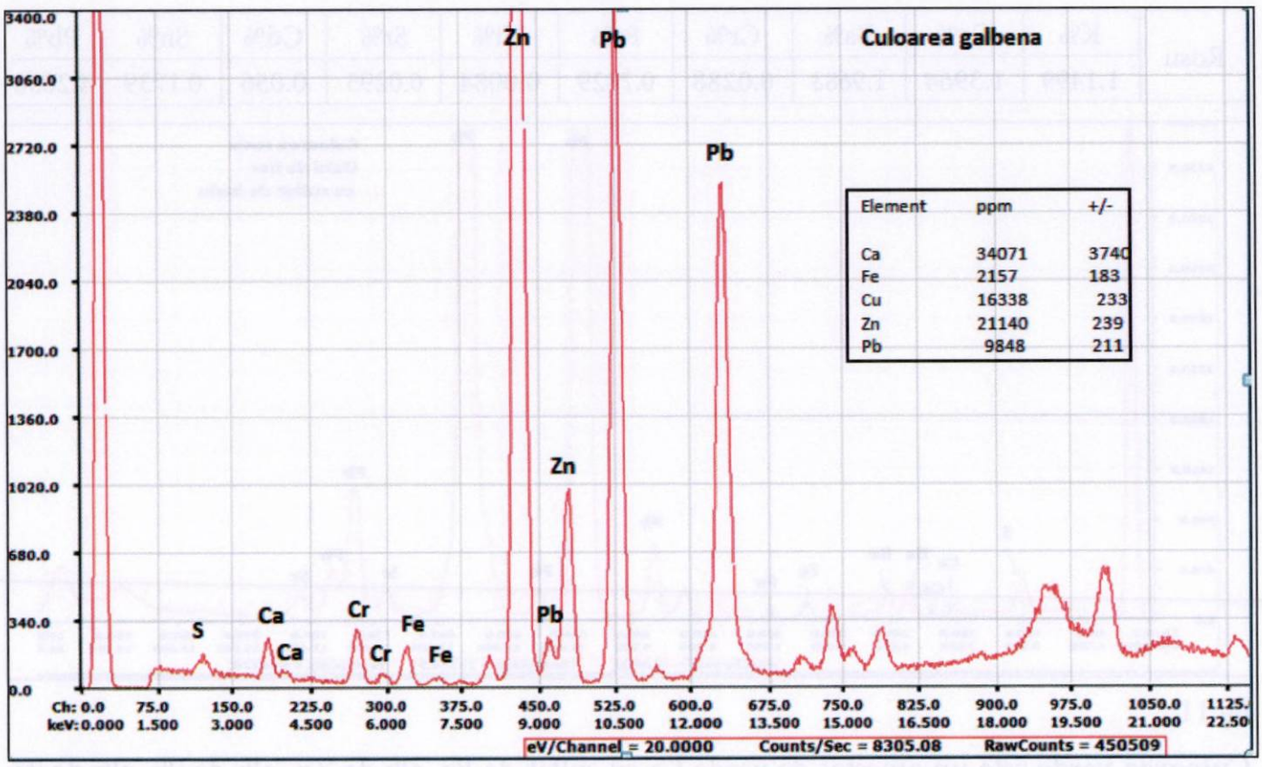

fig. 9

Culoarea maro este un amestec de oxid brun de Fe cu sulfat de Ba, alb de Zn, carbonat de Ca, alb de Pb și galben de Fe.

Maro	K%	Ca%	Ba%	Fe%	Cu%	Zn%	Zr%	Pb%
	1.7368	3.0444	0.2147	1.9606	0.3552	0.3105	0.0134	1.0954

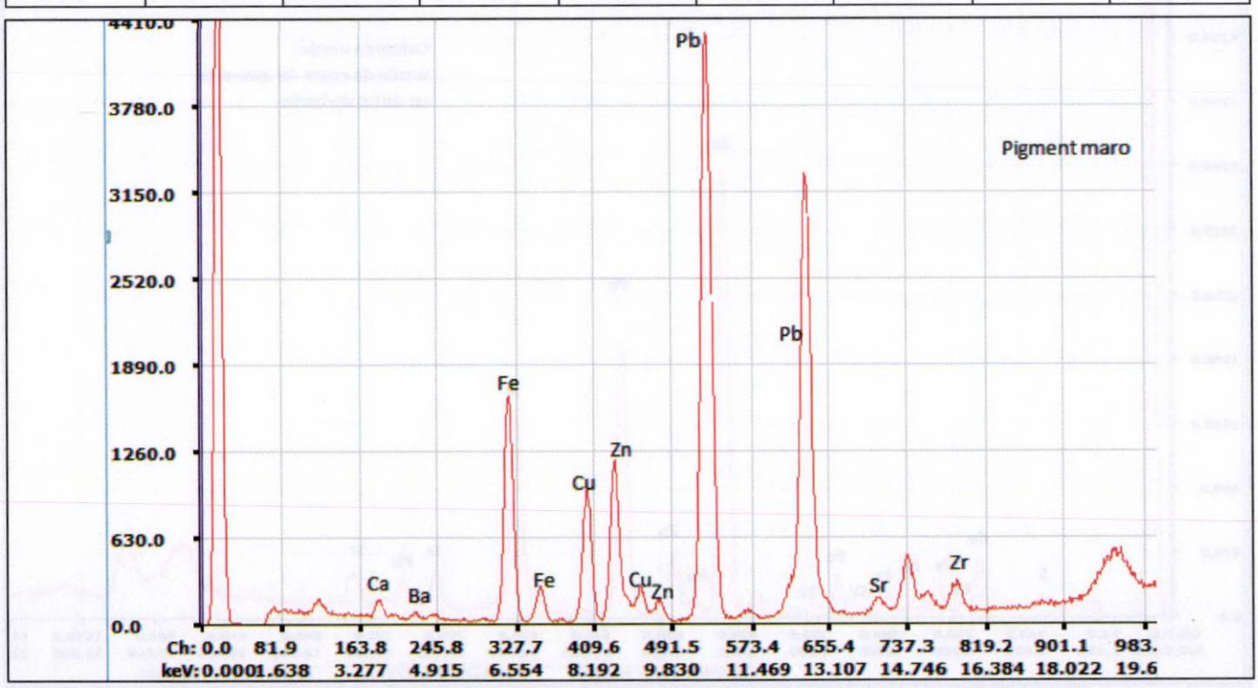

fig.10

Culoarea roșie, oxizi de Fe (roșu ocru) în amestec cu sulfat de Ba și posibil garanță[7] (alizarină) dar nu s-a identificat prin metoda de analiză folosită.

[7] http://www.webexhibits.org/pigments/indiv/history/madder.html

Rosu	K%	Ca%	Ba%	Cr%	Fe%	Ni%	Sr%	Cd%	Sn%	Pb%
	1.1499	1.3964	1.9683	0.0288	0.7829	0.0084	0.0295	0.056	0.1739	4.2058

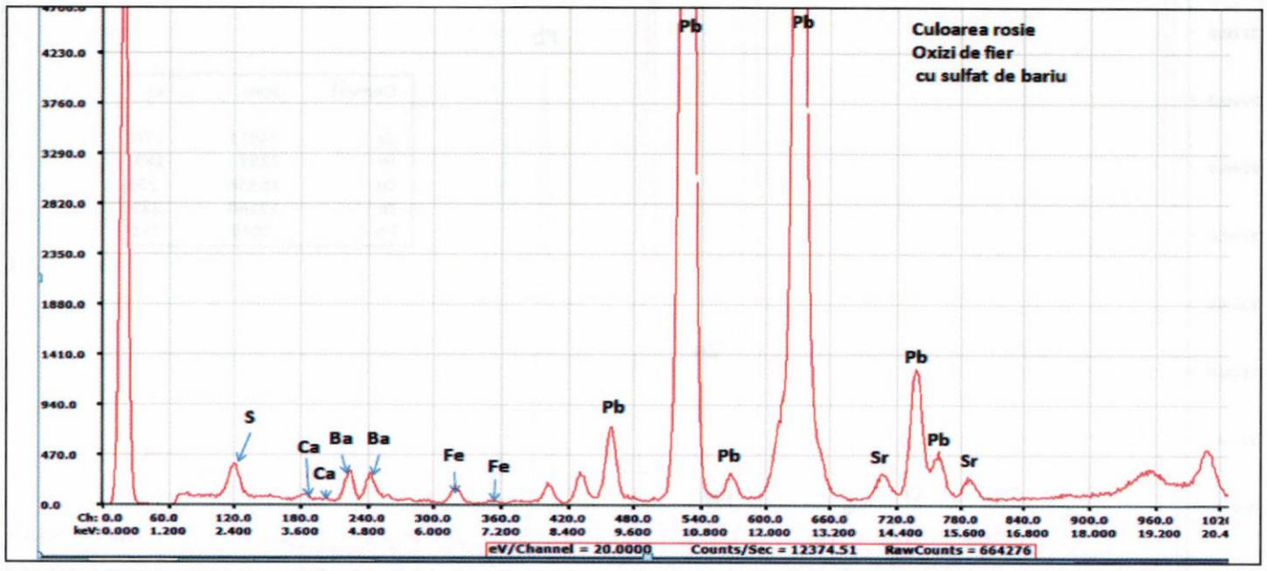

fig.11

Culoarea verde este un amestec de verde Cr cu sulfat de Ba, alb de Zn, alb de Pb, alb de Ti, carbonat de Ca.

Verde	Ca%	Ti%	Cr%	Fe%	Cu%	Zn%	Sr%	Pb%	Ba%
	6.018	1.23	0.2774	0.292	0.0139	0.9653	0.0206	0.9719	0,083

fig.12

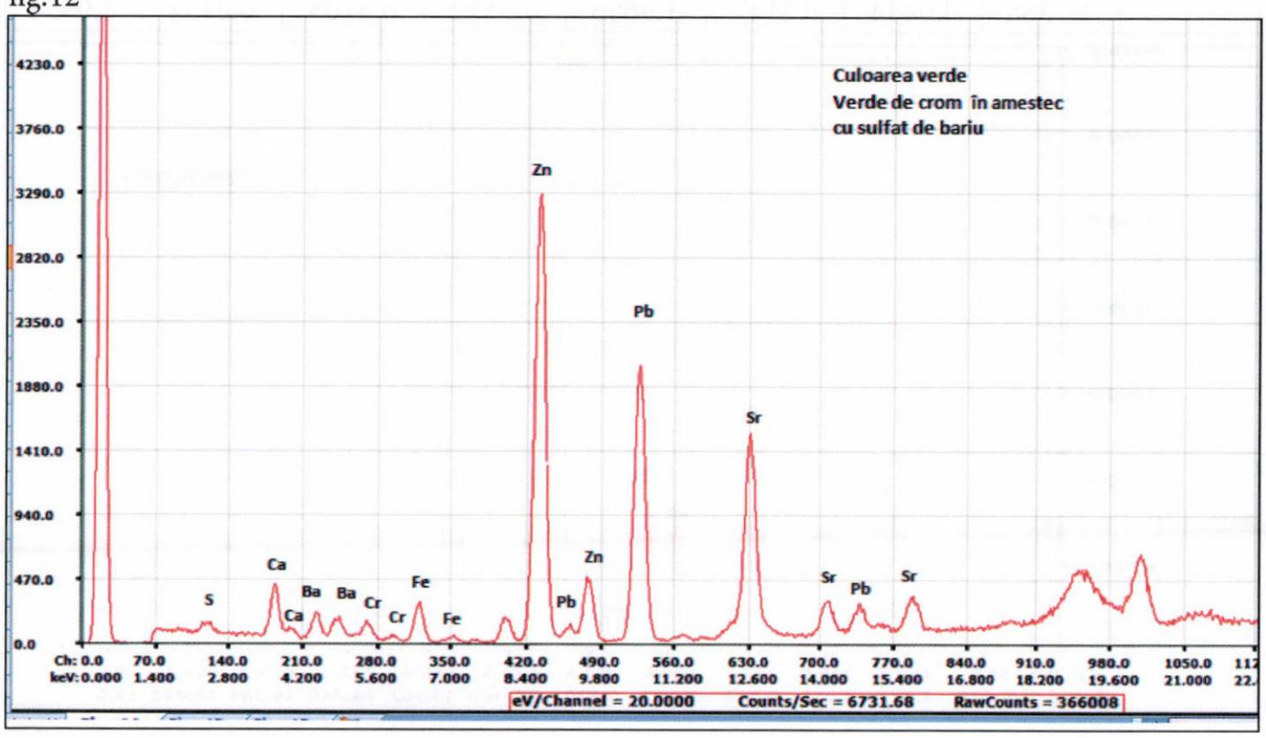

Negru cărbune

Negru	K%	Ca%	Cr%	Fe%	Co%	Zn%	Zr%	Pb%
	1.1978	1.8704	0.1125	0.2182	0.046	13.0748	0.0128	0.3911

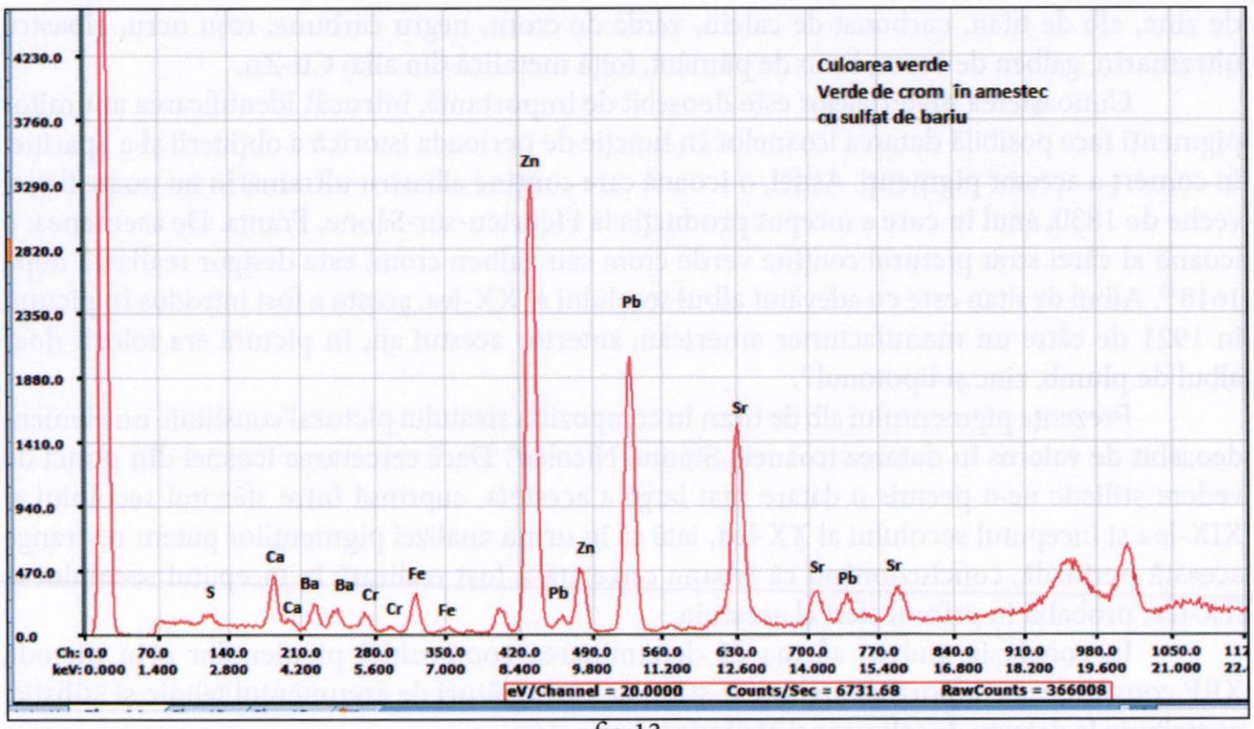

fig.13

Cunoaşterea compoziţiei pigmenţilor, a proporţiei în care aceştia sunt amestecaţi, a lianţilor folosiţi, sunt elemente importante atât pentru determinarea caracteristicilor anumitor centre de pictură, cât şi în procesul restaurării, facilitând alegerea unor materiale de restaurare compatibile cu cele constitutive[8].

Cercetările efectuate în perioada 1980-1984 în laboratoarele de investigaţii ale Muzeului Brukenthal Sibiu (instituţie de cultură care deţinea la acel moment colecţia de icoane pe sticlă care aparţine azi Muzeului ASTRA Sibiu), cu privire la compoziţia pigmenţilor utilizaţi în pictura pe sticlă şi la frecvenţa de apariţie a acestora pe centre de pictură, au relevat că cei mai frecvent utilizaţi au fost: albul (de plumb, carbonat de calciu, de zinc, litopon), roşul (miniu, de plumb, cinabru, de crom, garanţă), galbenul (ocru de fier, galben de zinc, oxid galben de plumb, organic), verdele (pământ verde, de crom, de zinc, de cupru), albastrul (Prusia, ultramarin, azurit), brunul (pământ), negrul (de cărbune), foiţa metalică (cupru, argint, staniu, aluminiu, aliaj cupru-zinc). Compoziţia pigmenţilor dovedeşte că majoritatea pigmenţilor folosiţi sunt anorganici, minerali (oxizi, pământuri, săruri) şi numai o mică parte sunt de natură organică: negrul de cărbune şi lacul de garanţă.

Rezultă, de asemenea, că pigmenţii folosiţi sunt relativ reduşi la număr şi că, în multe cazuri, ei nu sunt utilizaţi în stare pură, ci amestecaţi cu substanţe de umplutură, cel mai des cu barită. În ciuda numărului relativ mic de pigmenţi, totuşi icoanele pe sticlă se caracterizează printr-o bogăţie cromatică deosebită, care rezultă din folosirea amestecurilor, în special cu alb[9].

Aceste concluzii le putem extrage şi din analizele XRF efectuate icoanei ***Sf. Nicolae*** aflată în colecţia Muzeului Judeţean Satu Mare. Pigmenţii utilizaţi sunt: alb de plumb, alb

[8] Olimpia Coman-Sipeanu, *Problematica restaurării icoanelor pe sticlă*, în "Sesiunea internaţională de restaurare", Satu Mare, 1997, pp. 221-229.

[9] Dorin Cioran, Natalia Deac, *Din tainele materiei picturale a icoanelor pe sticlă*, în "Revista Muzeelor", nr. 3 – 4/1999, pp. 58-61. Fizicianul Dorin Cioran şi chimistul Natalia Deac au efectuat investigaţii prin metode microchimice şi spectrometrie de emisie cu excitaţie laser. Este singurul studiu cunoscut de noi în literatura de specialitate din România, care explorează aspectul material al icoanelor pe sticlă bazându-se pe argumentul ştiinţific.

de zinc, alb de titan, carbonat de calciu, verde de crom, negru cărbune, roşu ocru, albastru ultramarin, galben de crom, brun de pământ, foiţă metalică din aliaj Cu-Zn.

Cunoaşterea materialelor este deosebit de importantă, întrucât identificarea anumitor pigmenţi face posibilă datarea icoanelor în funcţie de perioada istorică a obţinerii şi a apariţiei în comerţ a acestor pigmenţi. Astfel, o icoană care conţine albastru ultramarin nu poate fi mai veche de 1830, anul în care a început producţia la Fleurieu-sur-Sâone, Franţa. De asemenea, o icoană al cărei strat pictural conţine verde crom sau galben crom, este desigur realizată după 1618[10]. Albul de titan este cu adevărat albul secolului al XX-lea, acesta a fost introdus în pictură în 1921 de către un manufacturier american, anterior acestui an, în pictură era folosit doar albul de plumb, zinc şi lipotonul[11].

Prezenţa pigmentului alb de titan în compozitia stratului pictural constituie un element deosebit de valoros în datarea icoanei „Sfântul Nicolae". Dacă cercetarea icoanei din punct de vedere stilistic ne-a permis o datare mai largă a acesteia, cuprinsă între sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, iată că în urma analizei pigmenţilor putem restrânge această perioadă, concluzionând că icoana cercetată a fost realizată la începutul secolului al XX-lea, probabil în primul sfert al acestuia.

În concluzie, putem afirma că determinarea compoziţiei pigmenţilor prin metoda XRF constituie un important argument ştiinţific care, alături de argumentul tehnic şi stilistic, contribuie la datarea, localizarea şi atribuirea icoanelor.

fig.14

fig.15

Dr. OLIMPIA Coman-Sipeanu

GHEORGHINA Olariu
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
email@yahoo.com

[10] http://www.webexhibits.org/pigments/indiv/history/cryellow.html
[11] http://www.webexhibits.org/pigments/indiv/history/titaniumwhite.html

Istoria Artei - Istoria Culturii

LUCRAREA „*VIS ŞI ILUZIE*" ANALIZĂ COMPOZIŢIONALĂ

Cristina Oana BUSUIOC

Abstract: *The work "Dream and Illusion" compositional analyses. The attitude of the characters in Gentileschi's Artemisia paintings, merged with images full of symbols from Andrei Tarkovski's films, especially the film Stalker, as well as the interest in the field, led me to the recomposition of an image that is the subject of my art work, at the same time its compositional analysis expresses the message that becomes clearer and started to be a guide to the many interpretations it can get.*

Keywords: *Dream, Illusion, Oniric, Motion, Composition, Vectors, Film, Art, Cinema*

Lucrarea Vis şi iluzie este analiza unei imagini cinematografice, ea este o reinterpretare a secvenţei cinematografice. Ideea receptată şi transmisă, ajutată de imagini ale lucrărilor altor artişti, construiesc o nouă imagine, totul ca în construcţia şi deconstrucţia lui **Jacques Derrida**[1].

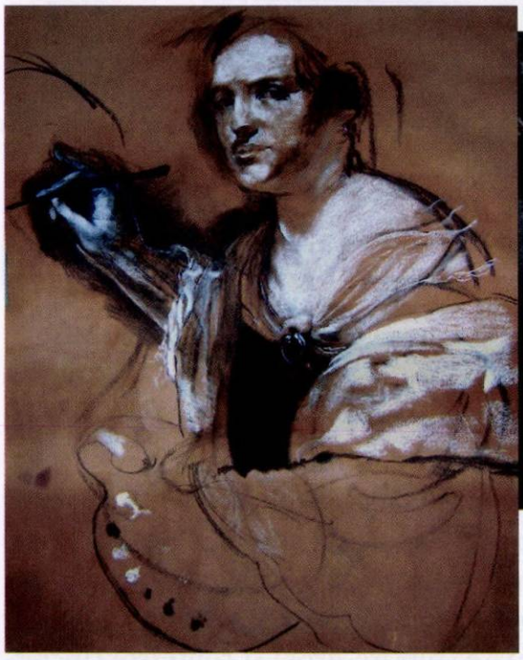

Fig. 1 Studiu, Artemisiei Gentileschi

Fig. 2 Scenă din filmul *Călăuza* a lui Andrei Tarkovki

[1] Jacques Derrida, n. ca Jackie Derrida, 15 iulie 1930 - 8 octombrie 2004, Paris, a fost un filosof francez, fiind considerat părintele deconstrucţiei.

Spunem deseori că imaginaţia este capacitatea de a forma imagini. Ori, ea este mai curând facultatea de a „deforma imaginile oferite de percepţie, este mai ales facultatea de a ne elibera de primele imagini, cea de a schimba imaginile."[2]

Demersul meu artistic se construieşte pe baza preocupărilor mele în ceea ce priveşte zona dedublărilor care însoţesc activitatea arhitectonică a visului şi a trecerii într-o altă dimensiune - timp sau spaţiu.

Lucrarea nu are o formă compoziţională pură deoarece înglobează zone de întrepătrundere a formelor de construcţie.

Mişcarea este exprimată prin semne gestuale proprii, prin semnale indicatoare, mai bine spus. În pictura figurativă, fiinţele, oameni sau animale, schiţează gesturi care fac inteligibile deplasările şi acţiunile lor. Întâlnim în istoria artei dansatoarele lui Degas sau ale lui Toulouse-Lautrec, înălţările la cer ale Fecioarei, *Suzanna şi bătrânii* a lui Tintoretto, toate au în comun gesturi sau expresii care provoacă în mintea spectatorului terminarea mişcării indicate şi în final sugestia că se mişcă.

Fig. 3 *Vis şi iluzie*, Cristina Busuioc-(lucrare de disertaţie)

Din punct de vedere al organizării spaţiului plastic, compoziţia lucrării ***Vis şi iluzie. Explorări artistice*** este deschisă în registrul îndepărtat şi închisă în registrul apropiat.

Centrul de interes stabilit ca fiind personajul şi lumânarea fac intro-ul, respectiv invitaţia spre compoziţia deschisă care se prefigurează în planul din profunzime, plan care comunică o călătorie pe care suntem invitaţi să o parcurgem în afara spaţiului plastic.

Centrul de interes este zona din compoziţia plastică către care se îndreaptă prioritar privirea, aici au loc aglomerări de detalii, modulări liniare (subţire-gros) şi contraste (închis-deschis, cald-rece, mare-mic).

[2] Gaston Bachelard, *Aerul şi visele*, Ed. Univers, Bucureşti, 1997, p. 5.

Alături de proporție **ritmul** definește raportul structural ordonator al echilibrului și al armoniei. Sesizabil prin alternanțele de forme, prin accentuări sau pauze, ritmul este o prezență dinamică. Ritmul semnalizează „un proces, o acțiune prin succesiuni, continuități și discontinuități; presupune coordonări și corelări cantitative și calitative, asigurând dinamica structurală a ansamblului; după o definiție a Antichității grecești – ritmul este o punere într-o ordine determinată de timp"[3]. Paul Klee în Jurnalul său din 1914 notează că o lucrare de artă se desăvârșește "din mers materializând diferite moduri de „a păși", de a cadența - asociind, întretăind, raportând, împotrivind, compensând. Orice organizare „este mișcare, pentru că începe undeva și se termină undeva"[4]. Referitor la compoziția gândită și construită aflăm că fundamental este ca, publicul privitor, să fie îndemnat, prin chiar construcția imaginii, să „reia în conștiința sa mișcarea care a constituit-o și să-i înțeleagă rostul. Această constrângere se exercită numai printr-o structurare specială a mișcării, care prescrie ochilor, drumuri precise într-o succesiune precisă"[5].

Viteza vizuală depinde de dimensiunile obiectului. Cum personajul lucrării mele este în prim-plan și ocupă planul cel mai apropiat, viteza lui de deplasare este mică, atât de mică încât imaginea lui se împarte în cadre sau fragmente care-și schimbă culoarea în funcție de

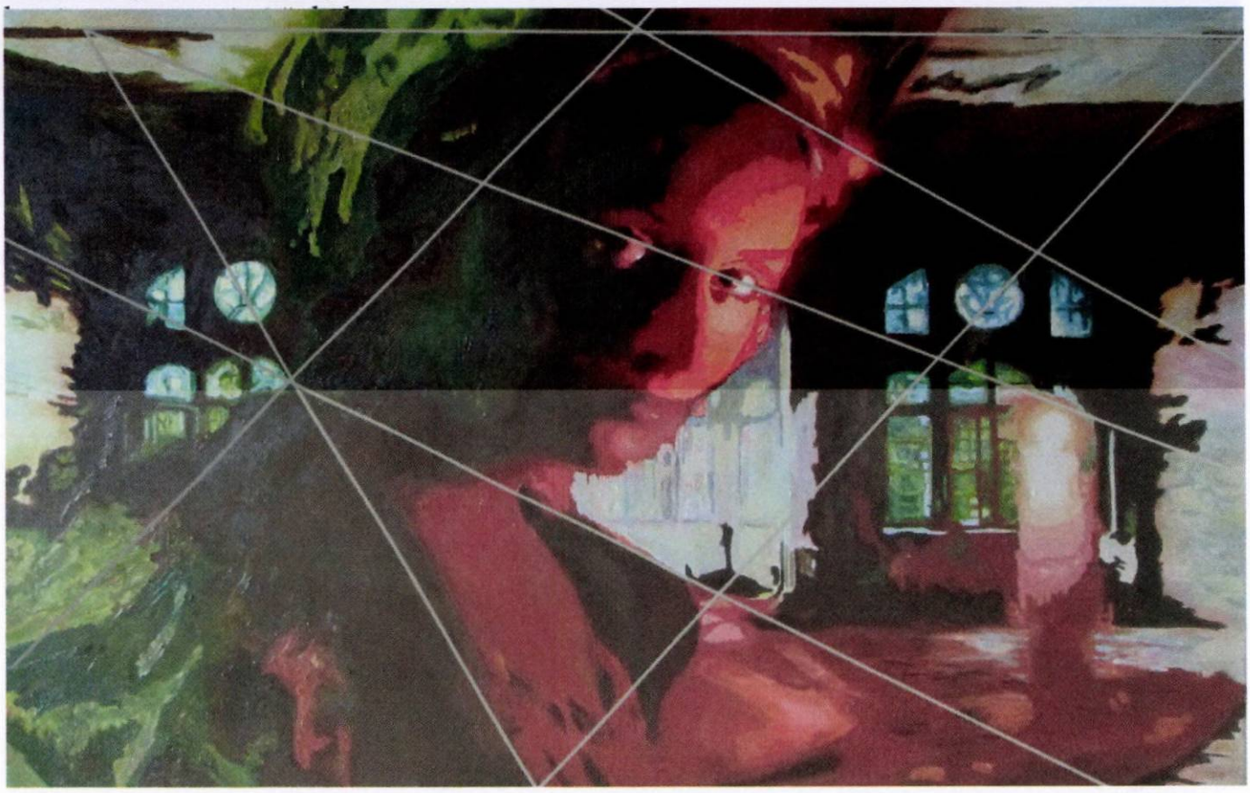

Fig. 4 *Vis și iluzie. Explorări artistice.* Axa de simetrie orizontală

Axa de simetrie orizontală împarte compoziția în două zone care se leagă între ele prin dialogul produs de cele două elemente-centre de interes. Axa de simetrie verticală se suprapune ochiului personajului aflat în umbră iar echilibrul este susținut de repetiția ferestrelor care apar în spatele peronajului.

[3] M. J. Bartoș, *Compoziția în pictură*, Ed. Polirom, București, 2009, p. 113.
[4] Yvonne Hasan, *Paul Klee și pictura modernă*, Ed. Meridiane, București, 1999, p. 441.
[5] *Ibidem*, p.441.

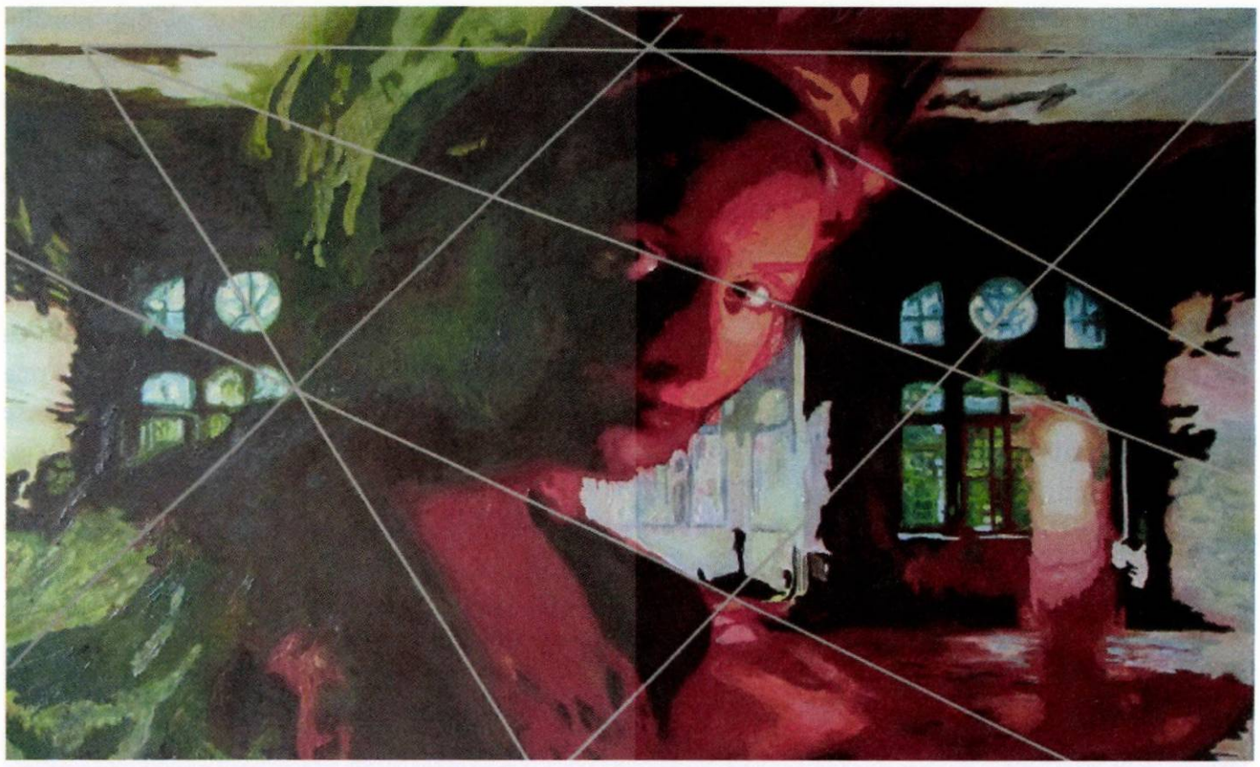

Fig. 5 *Vis şi iluzie. Explorări artistice.* Axa de simetrie verticală

Liniile orizontale şi cele verticale asigură acea stabilitate a compoziţiei care ne invită la un popas spre reflectare, pe când diagonalele asigură tensiuni direcţionate.

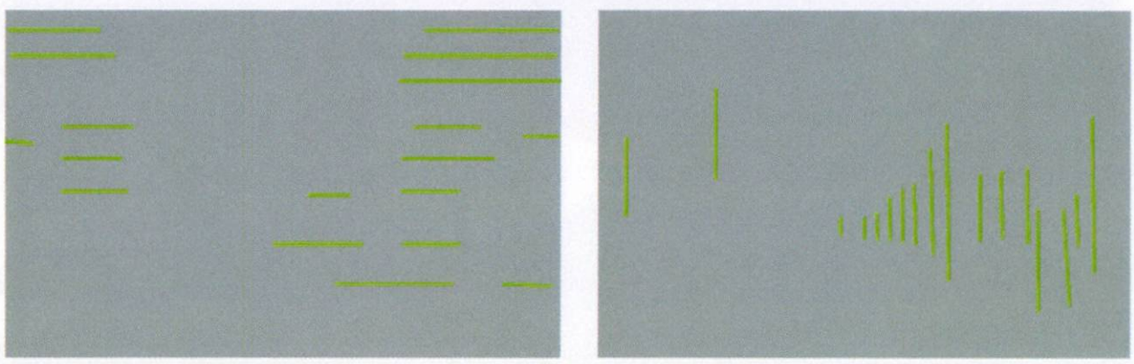

Fig. 6 Vectori orizontali şi verticali - Lucrare de disertaţie

Liniile orizontale ne aduc aminte de libertatea care ne este oferită spre stânga şi dreapta la frizele din Antichitate unde personajele ne invită să le urmăm de-a lungul zidului. Când nu avem de-a face cu o defilare de personaje suntem invitaţi să parcurgem un fir al unei poveşti – povestea de bază care va provoca descătuşarea imaginaţiei noastre şi va da frâu liber dezvoltării ei vizuale în spaţiu.

Friza, ca succesiune de elemente plastice este mai mult ritmată decât compusă. Asemenea muzicii ea rosteşte o succesiune de valori diferite, lente sau rapide, optimi, şaisprezecimi ori note întregi.

Oblicitatea este percepută ca o întindere dinamică spre sau dinspre cadrul spaţial de bază al orizontalei şi verticalei. Dinamicitatea în această compoziţie este subliniată exact de alăturarea de vectori statici (cei orizontali şi cei verticali) şi de vectori dinamici (cei oblici).

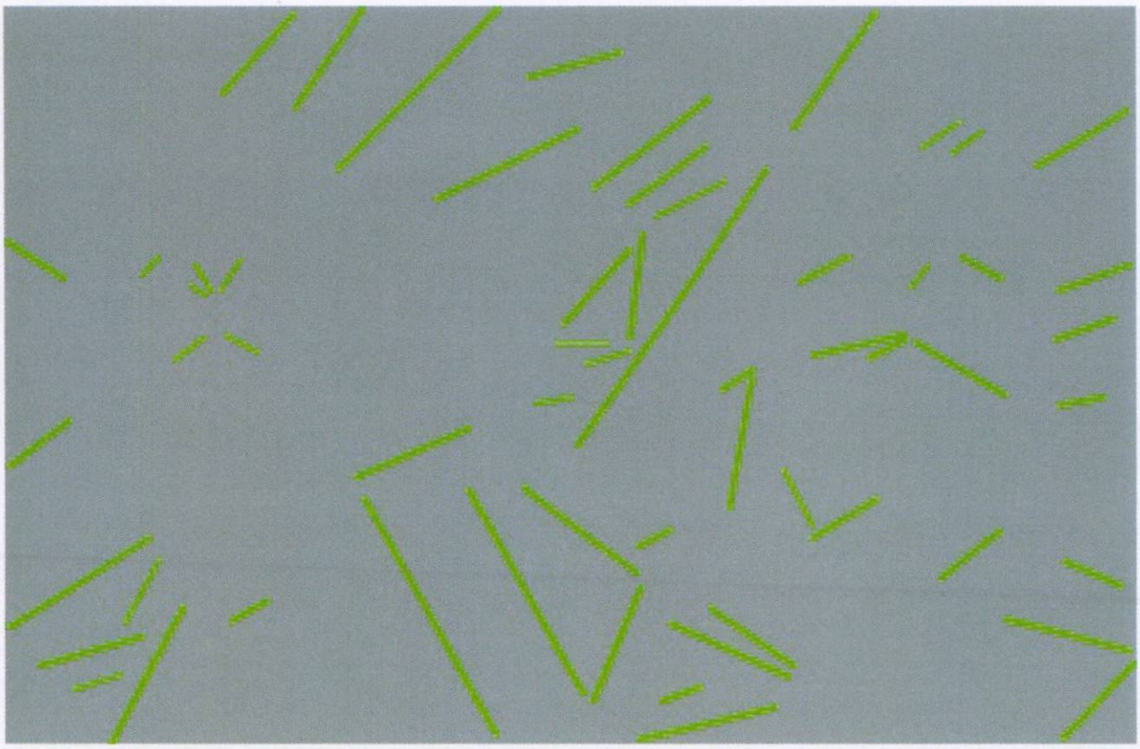

Fig. 7 Vectori oblici - Lucrare de disertație

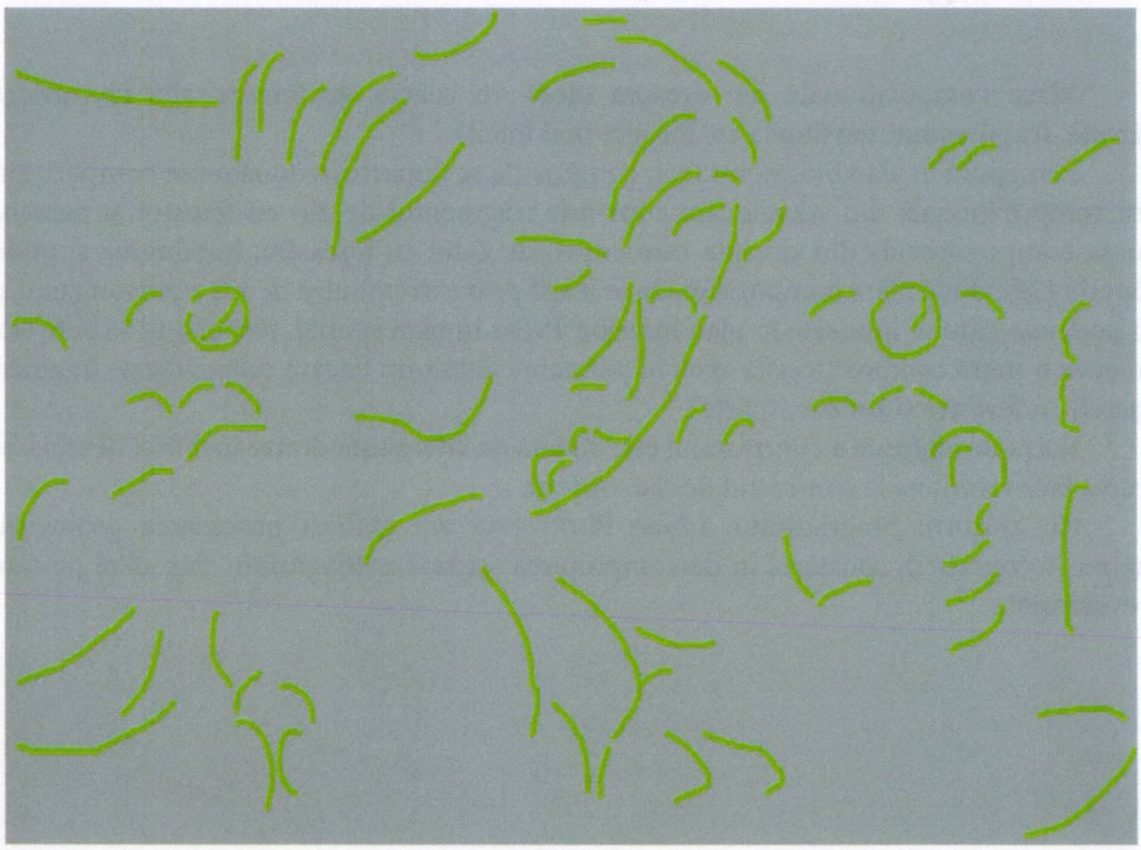

Fig. 8 Vectori curbi - Lucrare de disertație

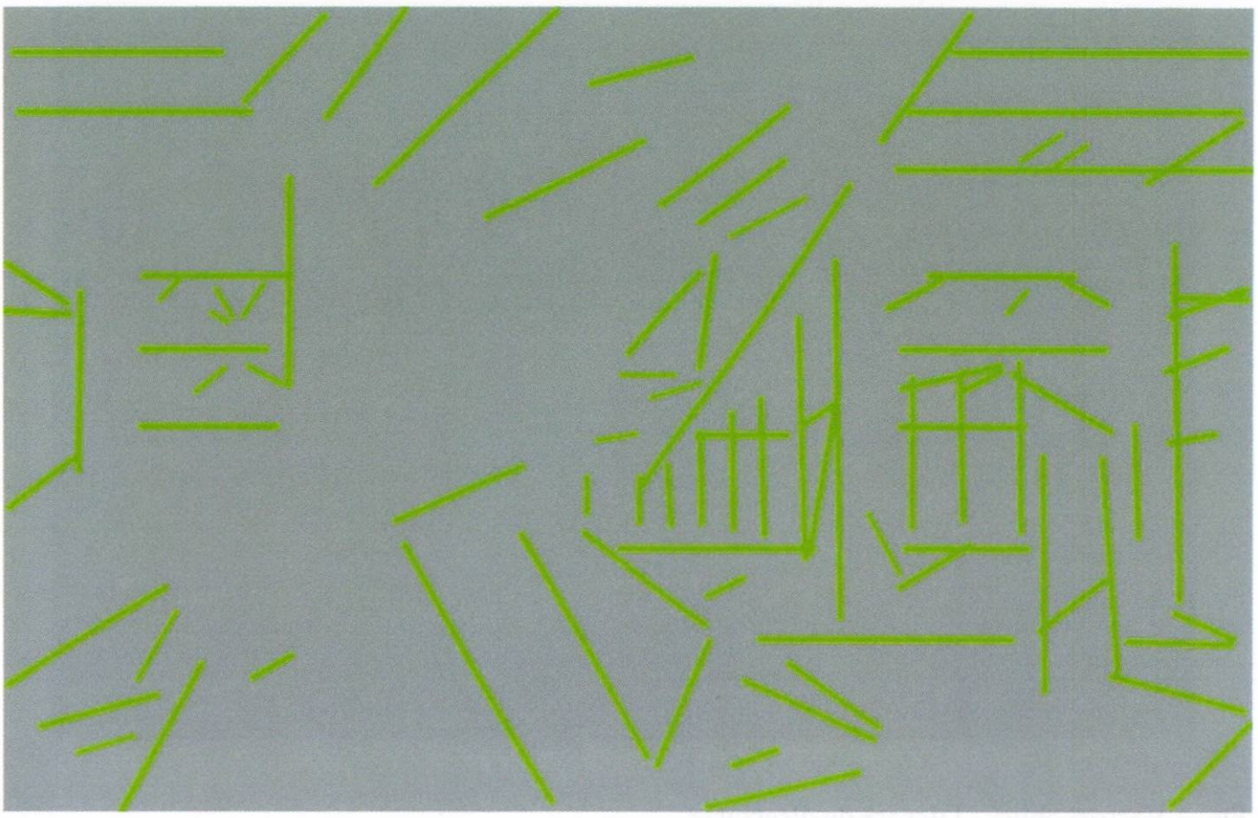

Fig. 9 Vectori drepţi – Lucrare de disertaţie

Masa compoziţională din dreapta oferă un centru de interes, aici lucrurile sunt încărcate, fragmentate, tensiunea are loc aici mai intens.

Percepută în plan bidimensional, compoziţia se împarte în două mase compoziţionale: masa compoziţională din stânga care cuprinde fragmentul de zid cu ferestre şi personajul, şi masa compoziţională din dreapta care cuprinde zidul cu fereastra, lumânarea şi podeaua încăperii. Cele două mase compoziţionale se leagă prin extremitatea de sus a personajului şi jos prin podeaua care se intuieşte în plan inferior. Privit în plan spaţial, personajul în sine este de asemenea o masă compoziţională apoi, în adâncime întâlnim flacăra călăuzitoare, fragmentele de pereţi cu ferestre şi zonele „sparte".

Forţa de expresie a contrastului este redată de alternanţa dintre închis şi deschis, astfel lucrarea face trimitere la contrastul de clar-obscur.

Cu ajutorul programului Adobe Photoshop am realizat procesarea geometrică a imaginii (fotografiei), constând în descompunerea asistată a imaginii în suprafeţe pe care le-am evidenţiat.

Fig. 10 alternanța dintre culori închise și culori deschise - Lucrare de disertație

Așadar, folosind de meniul Select, Color Range, apoi selectând culoarea sau nuanța dorită pe lucrare, reglăm Fuzziness, la urmă zona selectată devine stratul de culoare urmărit.

Griurile colorate fac legătura dintre culorile puternic contrastante. Contrastul cald-rece este produs de opoziția dintre roșu și verde ca și culori dominante.

Culorile închise doresc să sugereze o atmosferă de contemplare, de introspecție, atmosferă care justifică prezența lumânării.

Fig. 11 alternanța dintre culori calde și reci - Lucrare de disertație

Dacă, la modul general, observăm o tendinţă de dominare a contrastului de valoare, în zona centrului de interes la lumina lumânării lucrurile „se colorează" şi domină contrastul de culoare.

Fig. 12 zone de albastru ceruleum - Lucrare de disertaţie

Fig. 13 zone de galben - Lucrare de disertaţie

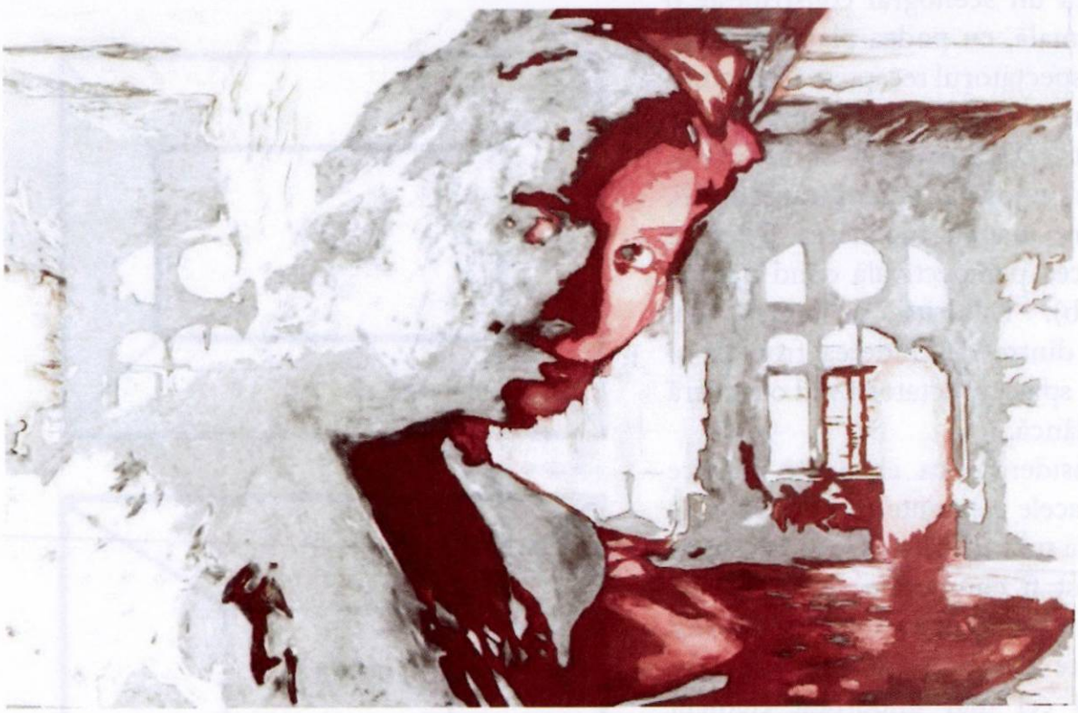

Fig. 14 zone de roşu - Lucrare de disertaţie

Fig. 15 zone de verde - Lucrare de disertaţie

Deformarea este factorul esenţial în perceperea adâncimii, deoarece ea reduce simplitatea şi sporeşte tensiunea în câmp vizual, generând astfel o tendinţă spre simplificare şi destindere. Înşelarea simţurilor în lumea iluziilor vizuale, pe scenă sau în anumite stiluri de arhitectură se face printr-un efect de profunzime.

Dacă un scenograf construieşte o cameră normală, cu podea plană şi pereţi ortogonali, spectatorul receptează imaginea proiectivă a) şi vede camera aproximativ aşa cum este. Dacă podeaua se înclină în sus, plafonul în jos, iar pereţii trapezoidali, converg spre înapoi, înclinarea fizică se îmbină cu cea perspectivală dând naştere proiecţiei b). Datorită diferenţei mai pronunţate dintre deschiderea frontală şi peretele din spate, spectatorii văd o cameră mult mai adâncă.

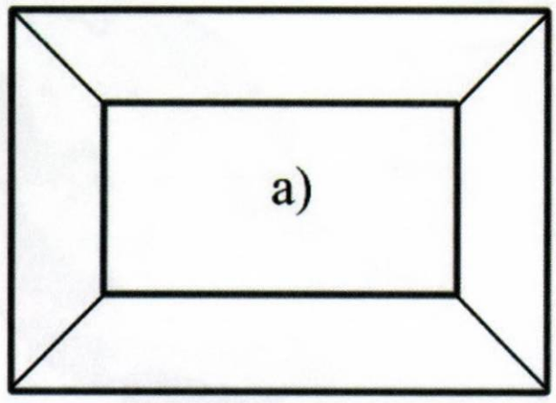

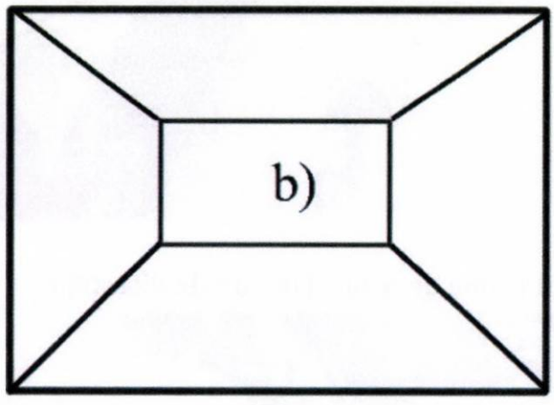

Considerăm ca elemente plastice ale picturii acele elemente componente ale imaginii care sunt menite să sugereze iluzia spaţiului. Pot fi enumerate aici efecte de lumină şi umbră, perspectiva atmosferică şi de culoare şi perspectiva liniară, care este însă şi cel mai important element component tectonic. Pentru o mai bună înţelegere ţin să menţionez că perspectiva atmosferică şi de culoare sunt mijloacele complementare ale perspectivei liniare şi aplicarea lor se bazează pe observaţia că unele culori, în primul rând culoarea roşie şi cea galbenă fac ca altele, în primul rând culoarea albastră să fie în aparenţă mai îndepărtate. Aceste mijloace au fost general folosite în pictura iluzionistă europeană.

Fig. 16 proiecţie perspectivală - Lucrare de disertaţie

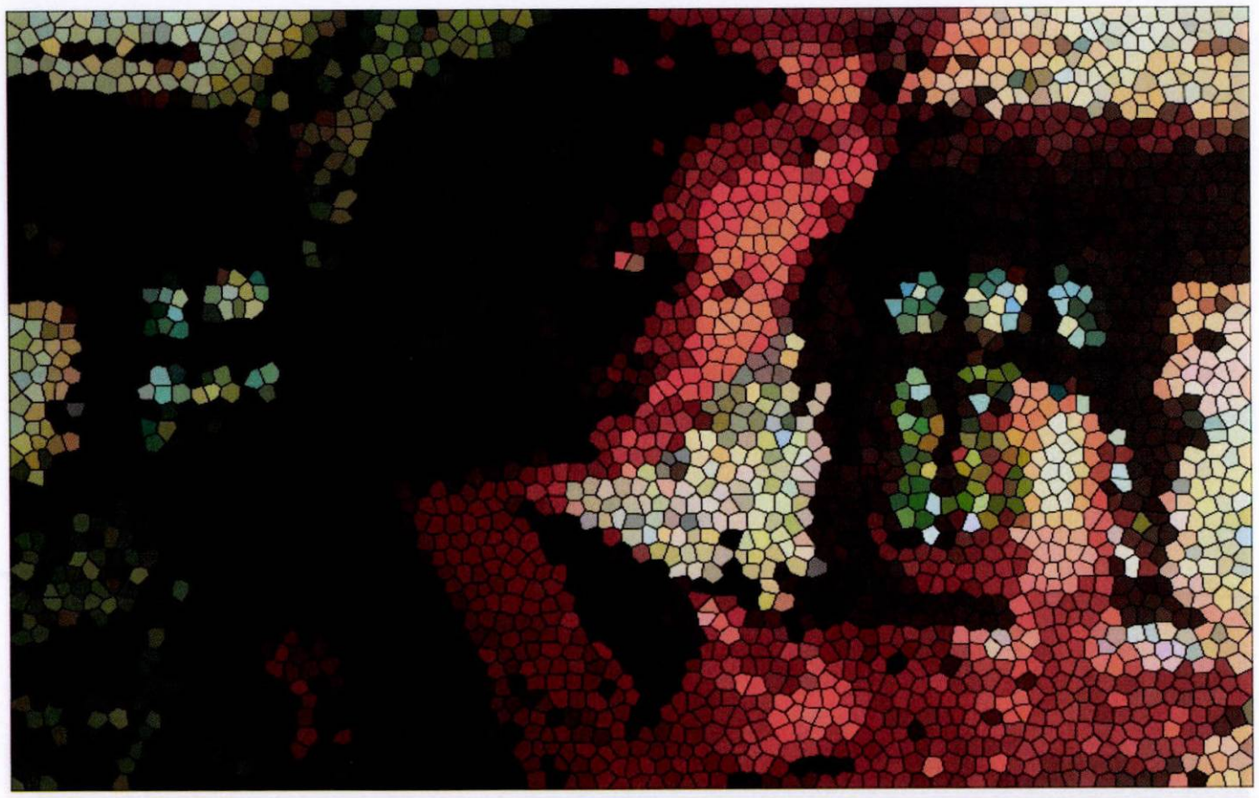

Fig. 17 filtru care imită vitraliul - Lucrare de disertație

Celui care privește lucrarea i se oferă un traseu prestabilit de urmat, care se deplasează de la un element la altul, legându-le laolaltă în virtutea unui semn vizual continuu.

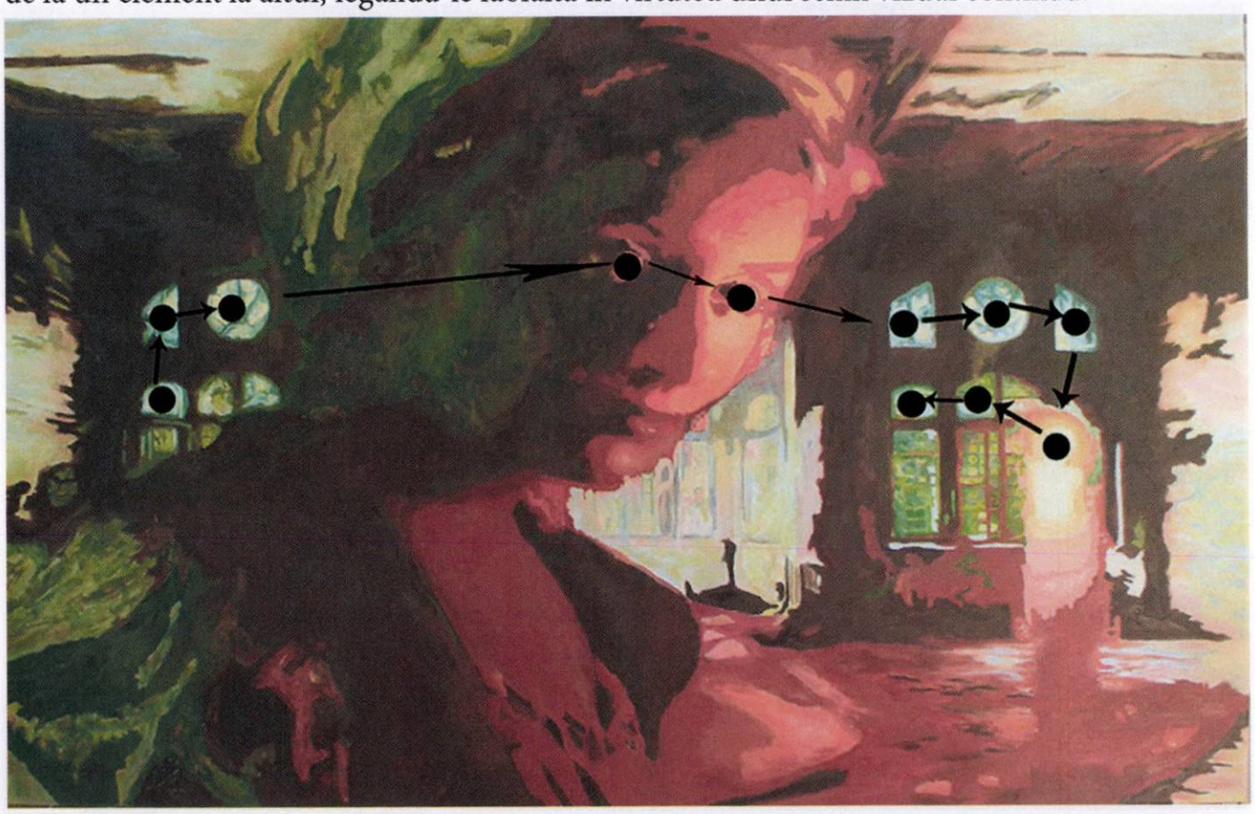

Fig. 18 Mișcare și continuitate - Lucrare de disertație

Fig. 19 diagonale în compoziție - Lucrare de disertație

Fig. 20 zone pe axa timpului - Lucrare de disertație

Diagonala mare, cea care dă direcția de citire a compoziției parcurge silueta personajului și iese din cadrul pictat rupând astfel frontiera dintre spațiul material și cel pe care îl bănuim. Diagonala mică, produce dialogul între privirea personajului și candela (lumânarea), lumânare care din punct de vedere tehnic este doar sugerată, ea putând să ea diferite forme.

Compoziția mai poate fi citită și ca fiind împărțită în trei zone care constituie marcaje pe axa timpului, prima cea a trecutului, a doua a prezentului și cea de a treia cea a viitorului.

Într-o lume în care arta devine din ce în ce mai rafinată, mai reflectată în sensul ei intrinsec și în care surprinderea directă a transcendentului este tot mai puțin vizibilă, simțim nevoia unei aprofundări a vieții lăuntrice.

Fără această reîntoarcere la rădăcina primordială omului nu-i mai rămân decât spiritualitatea sufletului „esențialmente acosmic, sau un moralism de voință care-i interzice atingerea transfigurată a materiei"[6].

Arta dobândește influența dominației lumii prezente, artistul devine un singuratic și caută un soi de „supraobiect"[7] sau suprarealitate, deoarece realitatea ușoară pentru el nu poate fi exprimată în mod direct.

Astfel într-o chemare arhetipală se face o revenire la religia credinței dar nu neaparat ca manifestare a unui credo. Se face o revenire sau o evadare spre Forța ignorată care menține legile universale.

Lucrarea *Vis și iluzie. Explorări artistice* prin mesajul creat de atmosfera, simbolurile sugerate și tehnica de redare face trimitere spre o lume pe care ochii trupului și câteodată chiar ochii spiritului nostru nu pot să o perceapă.

Lucrarea face o invitație spre eliberarea conștiinței noastre către nesfârșit, spre eternitate, chiar dacă promisiunea este doar iluzorie.

Cristina Oana Busuioc
Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
cristinoana@yahoo.comt

[6] Paul Evdochimov, *Arta icoanei. O teologie a frumuseții*, Ed. Meridiane, București, 1993, p. 69.
[7] *Ibidem*, p. 70.

POTENȚAREA ISTORICĂ A ROMÂNILOR ÎN LITERATURA MAGHIARĂ

Felician POP

Abstract: *(Historical potentiation of Romanians in Hungarian literature)The image of the Romanians in the Hungarian literature has undergone a synchronic development in underlining the broad idea of nationhood, consequently leading towards national conscientiousness and aiding in the shaping of identity.*

The search for the „other" the communication with those „others", the identification of similarities and differences are the principle themes of this work. The modern image of Romanians inherit older medieval clichés but all in all, the Romanian image depicted in the mentality of Hungarian authors in one way in 1848 and in a totally different way during Medieval times. In those times the perception resided to primal interpretations, instead of actual values that have characterized their identity, these flawed interpretations of previous times have only become relevant and visible during the modern epoch.

The first signs of Romanian nationalistic manifestations are noted down in the writings of historical journeys, geographic or ethnographic works, scripts realized by travelers, nobles, priests, scholars, or simple functionaries, these groups most of the times have interpreted wrongfully what they have seen, heavily relying on purely empirical judgements. These judgements were therefore influenced by the previously mentioned clichés that were very strong and ever present in the Hungarian culture and society. This mentality of exotic nature in the way they viewed the "other" was influenced by the Occidental world that has played a key factor in this case.

The Hungarian writers and chroniclers have succeeded without a doubt, with their works, some of them quint essential for Hungarian literature and not only, to infiltrate and to understand the Romanian spirit, therefore aiding in the comprehension and empathy towards their world.

Keywords: *literature, image, Romanians, Hungarians, perception*

Convieţuirea vreme de un mileniu în acelaşi spaţiu geografic a făcut ca o bună parte din istoria românilor şi maghiarilor din Transilvania să aibă o serie de elemente comune, nu de puţine ori, însă, contradictorii.

Controversa teoriei continuităţii, a originii unor voievozi (cum ar fi Iancu de Hunedoara, revendicat de ambele tabere), răscoalele de la Bobâlna, cea a lui Gheorghe Doja, dar îndeosebi cea a lui Horia, Cloşca şi Crişan, conflictul din timpul Revoluţiei de la 1848, Unirea de la 1918, Dictatul de la Viena, au constituit, e drept, momente de cumpănă pentru sinuoasele relaţii româno-maghiare, care au alterat pe moment o percepţie corectă asupra celuilalt, o evaluare justă a situaţiei, dar toate acestea nu au fost decât nişte momente, cu siguranţă tensionate,

însă care nu au putut să determine cele două etnii ca să ajungă în istorie, pe poziții ireconciliabile de lungă durată.

Emanciparea românilor ardeleni după Unirea cu Roma de la 1700, a deschis foarte repede perspective de superioară percepție a relațiilor româno-maghiare în Transilvania.

Crearea unei intelectualități solide în jurul valorilor bisericii greco-catolice, deșteptarea conștiinței naționale au determinat o permanentă revalorizare din partea maghiarilor, care constatau că asistă la formarea unei elite intelectuale românești, redutabile.

Istoriografia maghiară din zorii epocii moderne evidenția dubla caracteristică atribuită românilor care sunt văzuți ca fiind reprezentanții unei civilizații supusă atât influențelor Orientului, cât și Occidentului.

Influența bizantină și, pe cale de consecință cea slavă, au constituit tot atâtea semnale de alarmă pentru autoritățile maghiare care considerau biserica ortodoxă română, „schismatică", o oficină mai mult sau mai puțin mascată a propagandei rusești în Imperiul Habsburgic, însă istoria a demonstrat netemeinicia acestui gen de acuzații.

Scriitorii maghiari au prezentat pagini din istoria Transilvaniei în care românii erau factori activi ai procesului istoric. Una dintre lucrările literare ale lui Kós Károly, și anume, **Povestire despre Budai Nagy Antal** este o cronică a răscoalei de la Bobâlna de la 1437.

Iobagii români și maghiari au fraternizat ridicându-se împotriva nedreptăților și vexațiunilor, iar Budai Nagy Antal este conducătorul oștirii nemulțumiților. După înfrângerea răscoalei capii acesteia sunt executați în piața din Mănăștur, fiind trași în țeapă[1].

Autorul descrie că osândiții urlau ungurește și românește, dar comportarea condamnaților a fost una demnă până în clipa morții. Exemplar este și portretul lui Cardoș Iacob, un român viteaz din Șomtelec, care sare în apărarea lui Budai Nagy Antal.

„În fața lui se afla Cardoș Iacob, românul acela cu plete lungi și obraz zâmbăreț din Șomtelec. Era călare, în cap purta o căciulă de miel, pe umeri tundra, la brâu sabia, iar la oblâncul șeii avea legat un topor. În dosul lui se înghesuiau muntenii veniți pe căluți mocănești cu părul zbârlit. Erau cu toții veseli și înarmați. Să fi fost mai bine de 200. Și Iacob Cardoș îi spuse:

Iată-ne, Antal, suntem aici, așa cum ți-am făgăduit. Gata să te urmăm!"[2]

În această povestire românii, dintre care Cardoș Iacob este cu adevărat emblematic, sunt prezentați ca niște oameni iubitori de dreptate și de libertate, neînfricați și loiali. În ciuda trădărilor succesive ale multora, Budai Nagy Antal, va vedea că românii îl urmează până la capăt și sunt gata să moară decât să se încovoaie.

În cărțile sale, Kós Károly consacră portretul românului de la munte, de multe ori cu puteri taumaturgice care se consideră, el însuși, parte organică a naturii și a forțelor acesteia.

Kós Károly, asemeni lui Wass Albert, cu care de altfel, a împărtășit aceleași convingeri culturale, numai dacă ne gândim la principiul transilvanismului, are o viziune epopeică asupra românilor munteni și îi consideră pe aceștia cei mai îndreptățiți stăpâni ai munților.

În romanul **Bătălia pentru coroană**, Varró János descrie evenimentele care au avut loc în Transilvania în anul 1575, anul bătăliei de la Sânpaul în care s-au confruntat principele Transilvaniei Báthory István și Békés István pretendent la scaunul voievodal al Transilvaniei.

Din octombrie 1541, când Buda și teritoriul dintre Dunăre și Tisa au fost transformate în pașalâc turcesc, Transilvania a primit statutul de principat autonom aflat în vasalitate față de sultanul otoman, asemeni celorlalte țări române: Moldova și Țara Românească.

Pretenții teritoriale asupra Ardealului avea și Regatul Ungar, dar și Habsburgii. Astfel, se conturează două tabere, una sprijinită de turci, și cealaltă de Habsburgi. Békés Gábor era susținut de Viena și pătrunde în Transilvania în 1575, atrăgându-i de partea sa pe secuii din

[1] Kós Károly, *Povestire despre Budai Nagy Antal*, Ed. Kriterion, București, 1971, p. 300.
[2] *Ibidem*, p. 314.

Ciuc şi pe locuitorii din zona Mureşului, extrem de nemulţumiţi de birurile pe care familia Báthory le pretindea.

În cealaltă tabără, se afla principele Transilvaniei, Báthory István, susţinut de turci şi de un corp de oaste trimis de voievodul Ţării Româneşti, Alexandru Mircea. De partea voievodului transilvan se aflau şi saşii din sudul Transilvaniei. Acesta este cadrul istoric al bătăliei de la Sânpaul care a avut loc în 9 iulie 1575, în urma căreia voievodul Báthory István iese învingător.

Printre personajele importante ale romanului îl întâlnim pe iobagul Dobre, un român viteaz foarte apreciat de voievod, dar şi misteriosul comandant de oşti, Gheorghe Buzdugan, un susţinător aprig al domnitorului.

Bătălia de la Sânpaul în configuraţia politică a veacului al XVI-lea va avea o importanţă crucială: peste doar cinci luni, voievodul Báthory István va ajunge regele Poloniei, iar Transilvania va fi condusă apoi în numele regelui, de către Báthory Krisztóf şi apoi de fiul acestuia, Zsigmond (Sigismund) de Báthory, contemporanul lui Mihai Viteazul.

De peste munţi, în ajutorul voievodului transilvan, vor veni oştenii munteni conduşi de Constantin Ghica. Acesta venea în fruntea a 500 de oşteni, foarte bine pregătiţi pentru a-l ajuta pe voievodul ardelean.

Oştenii

În oastea voievodului se află şi români ardeleni, iar Dobre, iobag român, ajuns oştean şi apoi hotnogul cetăţii Ieciu, este foarte bine conturat, ca un personaj complex care nu iubeşte armele, dar cu toate acestea, se simte dator din loialitate, să-l sprijine pe domnul ardelean.

Dorul de casă, îl macină tot timpul, iar sentimentul datoriei este de multe ori pus la încercare de grijile care îl apasă şi îl cheamă necontenit, la ai săi, oameni aflaţi în nevoie.

„- La tătuca mă gândesc, István. A rămas sărmanul singur şi fără sprijin. Ce va să se aleagă de el dacă eu nu apuc să mă întorc? Cine să-i poarte de grijă? Soru mea dusă în străini? Cinci prunci are pe cap! Ori Veruncuţa? Ştiu eu că-i bună ca pâinea caldă, dar nu poate să rămână cu dumnealui până la căruntele!"[3]

Varró János scrie pagini emoţionante despre prietenia dintre diacul Filep István, un erou romantic, viteaz şi curat sufleteşte şi hotnogul român Dobre. Românul îl încurajează tot timpul pe tânărul luptător maghiar şi îi împărtăşeşte cele mai ascunse gânduri. Lupta lor pentru neatârnarea Transilvaniei amorsează şi vertebrează această frăţie de arme. Deasupra diferenţelor etnice se află un comandament mult mai important şi anume, libertatea şi neatârnarea pământurilor străbune.

Dar dincolo de rigorile militare, există o forţă umană care dă un anume sens acestei lupte. Cei doi eroi ai cărţii, unul român şi celălalt maghiar sunt croiţi din aceeaşi plămadă, a omului simplu în cazul lui Dobre şi a cărturarului în cel al lui Filep István, care renunţă la condiţia lor socială, mai mult sau mai puţin modestă, pentru a se pune în slujba unui voievod care poate garanta măcar autonomia Transilvaniei, în acele vremuri extrem de tulburi.

Finalul romanului este rezervat descrierii crâncenei bătălii în care viteazul român Dobre îi salvează viaţa diacului István şi intervine chiar şi la salvarea voievodului Báthory István. Recunoscător, voievodul îi oferă românului Dobre, pe care l-a supranumit „Hercule de la Sânpaul", un loc de cinste în armata personală de la Curtea din Alba Iulia, dar românul cumpătat şi plin de bun simţ îi dă voievodului învingător un răspuns exemplar:

„Mulţămesc Măriei Tale, din toată inima, pentru bunătate, dar viaţa de oştean nu-i pentru un om din norod, ca mine. Nu-l pot lăsa de izbelişte pe bietul taica, împovărat de bătrâneţe. Pe lângă toate acestea, va să am nevastă,- mărturisi el, plecă fruntea ruşinat. Şi apoi, nici n-aş putea eu trăi eu printre străini, Mărite Doamne! Setea mea, nu o astâmpără decât apa Mureşului,

[3] Varró János, *Bătălia pentru coroană*, Ed. Kriterion, Bucureşti, 1981, p. 315.

iar soarele nu-i soare decât dacă răsare aici, de după munții de la Cornea și scapătă dincolo de pădurea Secalului, din asta știu că sunt acasă la mine"[4].

Un alt personaj român este bătrânul cneaz Moș Trifon din Idicel, care este convins că Gheorghe Buzdugan - chiar dacă a fost dat dispărut în luptă - nu a putut să moară și că într-o zi acesta se va întoarce printre românii lui:

„Hei, moș Trifoane, brad bătrân, tu porți în sânge legile curate ale firii slobode și ale străbunilor slobozi; tu nu cunoști decât lupta dreaptă; de unde să ai știință despre viclenia și răutatea celor mari și puternici? Cum să bănuiești tu că vitejia și cinstea sunt scut numai împotriva vrăjmașului care lovește fățiș, dar de pun atât de vârtos la cheremul mișeilor deprinși a ucide pe la spate?"[5]

Finalul romanului este învăluit într-o aură de mister, eroul român Gheorghe Buzdugan, cel care a dispărut într-un mod atât de straniu de pe câmpul de luptă, este evocat într-o manieră romantică, ceea ce conferă romanului un final deschis, dar și o simbolistică a nemuririi pe care un viteaz și-o asigură prin măreția și exemplaritatea eroismului său.

„Un singur mormânt lipsea: al lui Gheorghe Buzdugan, al cărui leș n-a mai fost găsit niciodată. Și nimeni nu voia să creadă că Gheorghe Buzdugan e mort. Unii știau fără greș că a trecut munții; se vorbea și despre un păstor care-l întâlnise undeva, în creierul munților: își ducea calul de căpăstru și avea la sold sabie mare.

Păstorul a întrebat:

Încotro, voinice?

La vodă - i-a răspuns Gheorghe. Ca să aduc ajutor neamului meu, oropsit. Cu vremea, tot mai multe legende s-au țesut în jurul făpturii sale. Despre el povesteau ciobanii pe la focuri, despre el cântau fetele adunate seara în clacă, la tors. Toți îl cunoșteau, toți credeau întrânsul, știind că într-o bună zi se va întoarce[6].

Transilvania și „Epoca de Aur"

Acțiunea romanului **Epoca de aur a Transilvaniei** a lui Jókai Mór, are loc în timpul îndelungatei domnii a principelui Transilvaniei, Mihai Apaffi I (1661-1690), petrecându-se în special în munții Apuseni, în localitatea Mărișel, acolo unde scriitorul maghiar a și fost personal.

Domnia lui Mihai Apaffy I, este una brăzdată de evenimente care prefigurează tulburările dintre revoluționarii maghiari, „curuții" și armata habsburgică, „lobonții", din vremea lui Francisc Rákóczi al II – lea.

Locurile sunt încărcate de istorie și de legende. Eroul principal al cărții, Kelemen, descoperă uluit prin munții Apuseni urmele clare ale civilizației romane, inscripții, monumente, temple de marmură în ruină, venerate după secole, de urmașii romanilor și anume, moții.

Jókai va sublinia în mai multe rânduri, originea latină a românilor din Ardeal, care păstrează de aproape două milenii, vestigiile considerate a fi sacre, deși ele într-o viziune creștină sunt păgâne, ale strămoșilor lor.

Este vie încă în conștiința românilor povestea misterioasă a comorilor regelui Decebal pe care mulți o caută și acum, precum și locuri considerate a fi tărâmuri vrăjite, cum este și „Gregyina Drakuluj".

În adâncimile unui crater se află o intrare care duce spre un tărâm stăpânit de o femeie ciudată.

„Ușa de fier s-a deschis încet, și a ieșit cu o siluetă feminină, ducând legat cu un lanț de

[4] *Ibidem*, p. 378.

[5] *Ibidem*, pp. 361-362.

[6] *Ibidem*, p. 383.

aur un grifon îmblânzit. Sânge Moarte avea toate temeiurile să numească această femeie drept înger. O doamnă de o frumusețe răpitoare, îmbrăcată într-o mantie bizantină, părul îi era strâns cu un fes *roșu cu ciucur de aur și un turban alb. Ochii de culoarea fildeșului luminau în întuneric, înfățișarea ei îți tăia răsuflarea când ezoterică, plină de vrajă, când pustietoare de suflete"*[7].

Hotnogul Csáki László plănuiește atacarea „Gregyinei Drakuluj", cu sprijinul a 2.000 de ostași valahi, tocmai pentru a demonstra că locul acesta este unul obișnuit și nu ar trebui să tulbure mințile oamenilor.

„Mai ascultă-i și pe ceilalți. Csáki și-a împărtășit planurile cu Ali Başa care era și el interesat de această poveste și care cu un drum vroia să atace și cetatea Hunedoarei, bazându-se și pe cei 2.000 de oșteni valahi a lui Csaki care se pregăteau să cucerească Grădina Dracului"[8].

După capturarea misterioasei femei și a grifonului ei vrăjit, Grădina Dracului se cutremură și totul este înghițit de pământ.

„Peste un sfert de oră, s-a auzit o groaznică bubuitură venită din sânul munților, care a zguduit pământul, iar Grădina Dracului, ținutul zânelor, s-a prăbușit pentru totdeauna"[9].

Această imagine complexă a românului ardelean care trăiește în creierul munților este mult mai elaborată în romanul „Neamul Varju", a cărui acțiune are loc în Transilvania în cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

Bătrânul Ilie este un vraci vestit care îl va obloji chiar și pe voievodul Rákoczi György și o ajută pe Vitéz Ilona, nevasta lui Varju Gáspár, să aducă pe lume un băiat în condiții vitrege.

„În acea noapte, în coliba lui Moș Ilie, în vreme ce răsunau bubuituri de armă și se auzeau țipete de oameni care se năpusteau unii asupra altora ca să se omoare, Vitez Ilona, nevasta lui Varju Gáspár, născu un băiat ... Gáspár era mort"[10].

Alături de imaginea misterioasă a lui Moș Ilie se profilează cea plină de bunătate a lui Badea Ștefan Chiorul, cel care îi făurește micuțului Jankó, o sanie minunată cum n-a mai avut niciodată vreun copil.

„Dar cât fu ziulica de lungă meșterii cu Ștefan Chioru în fundul ogrăzii. Iar Badea Ștefan, ca orice om de la munte, se pricepea să lucreze lemnul; se vedea treaba că se pricepea mai ales la făcut săniuțe. (...) Și ieși o săniuță pe cinste. Îngustă, cu tălpici lungi din fag, cu legături din corn, cu cruce din mesteacăn și cu fața cu scândură de brad, geluită, și în sfârșit ca o încoronare a tuturor acestora îi țintui șine de fier pe tălpici"[11].

Kós Károly este un neîntrecut narator și un realizator abil al portretelor colective, el descrie un grup de moți care este atacat de către niște oșteni în făgădăul „Zsifra".

La început moții nu reacționează, dar apoi se răzbună și ucid doi oșteni, iar pe ceilalți îi izgonire. Cu toate că în cârciumă a fost o încăierare pe cinste, în final moții nu pleacă fără să plătească totul.

„După asta, moții plătiră cele cuvenite făgădarului, cu bani de aur. Încălecară și o luară în sus drept spre inima codrului... mulți au văzut întâmplarea aceasta cu ochii lor. Adevărul este că moții n-ar fi îndrăznit nici măcar să se uite urât la oșteni, dacă n-ar fi știut ei ceva ... și apoi, de unde aveau ei atâția galbeni"[12].

În fața amenințării armatei voievodului, localnicii români sau maghiari fac front comun, iar meșterul Ștefan va merge la conacul familiei Varju pentru a-i anunța pe stăpânii de acolo că voievodul Rákoczi îl urmărește și vrea să-l ucidă. Meșterul Ștefan a aflat toate acestea

---

[7] Jókai Mór, *Erdélyaranykora, BookmanKiado,* Heiderfaja, 2012, pp 193-194.
[8] *Ibidem,* p. 240.
[9] *Ibidem,* p. 325.
[10] Kós Károly, *Neamul Varju*, Ed. Kriterion, București, 1971, p. 178.
[11] *Ibidem*, p. 195.
[12] *Ibidem*, p. 155.

de la Ion a lui Urs cu care a fost la Săvădisla și care i-a spus toate acestea.

Tot astfel de servicii le face celor din neamul Varju și Maftei, bătrânul vânător de la Mărișel care este gata să-l apere pe Varju János cu ortacii săi.

Moș Ilie, misteriosul vraci cu puteri aproape taumaturgice din Drăgoiasa, se oferă să le ascundă averea celor din neamul Varju din calea prădătorilor chiar cu riscul de a-și pierde viața, doar ca să poată fi de folos prietenilor săi maghiari.

„-Știu eu un loc bun, mormăi Ilie, unde nu o să le găsească nimenea, după cum n-au găsit nici uneltele moșului tău, făurarul de aur.

Ilie spune toate acestea mormăind liniștit, dar auzindu-l cei doi Varju au rămas ca trăsniți. Gáspár auzise și el de povestea asta, dar niciodată n-a vorbit cu tatăl său"[13].

Românii și încercările epidemiilor

Acțiunea romanului **Molima** a lui Szemlér Ferenc are loc la o distanță de 100 de ani de cea descrisă a lui Kós Károly în **Neamul Varju** și prezintă întâmplările prin care trece preotul Szüle István, mai cu seamă pe cele din timpul epidemiei de ciumă care s-a abătut asupra Transilvaniei la 1752.

Acțiunea romanului are loc în Țara Bârsei, în satele românești din jurul cetății Brașovului și descrie viața unor comunități românești și felul în care acestea conviețuiesc cu maghiarii din zonă. Preotul Szüle trebuie să facă față diverselor atacuri pentru că este învinuit că este însurat cu o româncă, dar nici opinia publică și nici măcar forurile ecleziastice superioare nu-l vor putea determina să se despartă de Ileana, fiica piuarului Ioan, din Ștei.

Acest moment de cumpănă al unei cumplite epidemii este pus într-o paralelă simbolică în care ciuma ca pericol mortal este comparată cu obtuzitatea și gândirea intolerantă a unor indivizi care nu suportă niciun fel de melanj etnic.

Preotul Láday cel care îl va urmări ca pe un blestem întreaga viață făcându-l pe bietul preot Szüle să-și piardă rând pe rând toate parohiile, este un personaj antitetic, un bruion al celor extremiste care vor apărea în scrierile din secolele următoare.

Ca timp istoric, ne aflăm într-o perioadă de ofensivă a bisericii luterane care încearcă să-și facă prozeliți chiar și în comunitățile românești.

Chiar dacă unii români acceptă trecerea la luteranism nu sunt în schimb de acord cu renunțarea la limba română și cer ca slujbele să aibă loc doar în limba lor maternă, drept pentru care părintele Szüle István învață rugăciuni și predici întregi în limba română.

Preotul maghiar luteran cu nevastă românca este acuzat apoi că și-a pierdut credincioșii care s-au întors la credința ortodoxă, în timpul ciumei.

Departe de a-i anatemiza pe români, preotul Szüle, aflat în permanent asediu cu superiorii lui bisericești, încearcă să le explice acestora, că dat fiind situația excepțională și anume molima aceasta devastatoare, românii recent convertiți la luteranism, s-au întors la credința lor originară pentru că voiau să fie îngropați în pământ sfințit, și că de fapt, biserica aceea veche cu turlă sclipitoare și cu multe icoane, este cea care îi reprezintă cu adevărat

„Care o rămas umblă numa la beserica aia cu coperișul luciu de o vezi între brazi ... și morții i-or fost îngropat tot acolo în țintirim-fiește-care se ținea a hodini în țărâna sfințită. (...) Bunii mei, da și maica și taica n-or făcut altumintrea, ș-or îmbătrânit, eu de ce să nu fiu pe potriva lor"[14].

Răscoala lui Horea

Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan este surprinsă în nuvela **Lupii**, apărută în volu-

[13] *Ibidem*, p. 160.

[14] Szemlér Ferenc, *Molima*, Ed. Cartea Românească, București, 1974, p. 310.

mul cu același nume a lui Bánffy Miklós[15]. Răscoala moților de la 1784-1785 este prezentată de contele scriitor Bánffy Miklós ca o mișcare de emancipare socială și națională a moților din Munții Apuseni sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan.

Cei trei conducători ai răscoalei au fost rând pe rând trădați chiar de către conaționalii lor, Horea și Cloșca fiind executați prin tragere în roată în vreme ce Crișan s-a spânzurat cu nojițele de la opinci. Construcția nuvelei pornește de la ciudata relație a câinelui de pază cu fratele său din sălbăticie, lupul, pe care ajunge să-l vâneze. Dacă „Lupii" sunt întruchipați de cei trei capi ai răscoalei, câinele este reprezentat de vicleanul Maftei cel cu față de câine care va dirija operațiunile de trădare și capturare a conaționalilor săi.

„Era după-miaza târziu. Dinspre Tosărat, înainta pe valea Someșului, spre piscul Humpleu, o mica ceată cenușie. Mergeau în șir, tăcuți. În frunte, bătrânul Maftei, care avea gaterul din Tosărat, un om scund, cărunt, cu o față de câine. El era călăuza, cel care știa drumul[16].

Vânătoarea are două planuri. Autoritățile îngrozite de creșterea exagerată a numărului de lupi care atacau fără opreliște satele și stânele ciobanilor au pus o recompensă de doi arginți pentru fiecare lup împușcat. În vreme ce pe capetele șefilor răscoalei lui Horea au pus câte 300 de arginți, iar pe a aghiotantului Gavrilă Lung, 100, așa că nu este greu de ghicit de ce capturarea căpeteniilor răscoalei devenise atât de importantă pentru vicleanul Dumitru Maftei, omul cu față de câine, cel care era stăpânul gaterului din Tosărat.

Moartea căpeteniilor răscoalei, în urma trădării, este pusă în paralelism cu uciderea căpeteniei haitei de lupi din pădure:

„Pe cornișa pe care stătuseră aseară, în zăpada bătătorită rămase o baltă mare de sânge. Ici colo câte un smoc de blană risipit. Blană de lup. Câțiva pași mai încolo, rostogolit de propria greutate, zăcea un cap uriaș de lup, un cap smuls. Maxilarul i se înfipsese în zăpadă, botul imens era căscat, de parcă ar mai fi vrut să muște. Ochii sticloși se holbau, inexpresiv, rigizi, în noapte cu clar de lună"[17].

Până la evenimentele legate de revoluția de la 1848-1849, relațiile interetnice româno-maghiare par a fi rămase „în adormire". Sporadicele conflicte nu au degenerat în frustrări prea mari. Deocamdată românul este în viziunea scriitorilor maghiari, un exotic, un prototip arhaic, al unei lumi pierdute, cu o descendență strălucită, dar căzut în mizerie din motive obiective și subiective.

Înainte de 1848

Nu altfel stau lucrurile nici în celebrul roman al lui Jókai Mór, **Sărmanii bogați**[18]. Acțiunea romanului este anterioară revoluției de la 1848-1849, iar cartea a apărut la Pesta, în 1860. Este ultima carte scrisă de un scriitor maghiar cu referință la români, care abordează perioada pre-revoluționară.

Lumea satului românesc de la începutul secolului al XIX lea, în special al celui de munte, este una arhaică, cu reguli seculare, conservatoare și această etanșeitate amorsează un univers spiritual dens dominat de o mistică păgână, de ființe supranaturale, de vrăjitoare și de oameni providențiali.

Jókái abandonează rafinamentul și subtilitatea întâlnite în celelalte romane ale sale, în folosul unui maniheism care vrea să sugereze puternica dihotomie dintre bine și rău, într-o lume a începuturilor. Personajele sunt clar reliefate, ele ori sunt pozitive prin excelență, ori negative până la diabolic și din coliziunea acestor personaje se naște o intrigă interesantă și

[15] Bánffy Miklós, *Lupii*, Cluj, 1942.
[16] Idem, *Lupii*, în „România Literară", nr. 36/2010.
[17] Idem, *op. cit.*
[18] Jókai Mór, *Sărmanii bogați*, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj Napoca, 2015.

acaparatoare care dau substanță acestei cărți.

Față Neagră, un personaj care se pare că a existat în realitate este noaptea un haiduc fioros, iar ziua un înalt și ales curtean. Cartea aceasta i-a adus nu doar un mare succes autorului, ci și două procese intentate de baronul Vasile Nopcea care s-a identificat cu controversatul personaj.

Jókai câștigă cele două procese de calomnie, iar acestea adaugă un nou ingredient unei cărți și așa considerată a fi senzațională. Jókai nu se rezumă doar la a prezenta aventurile și fărădelegile lui Față Neagră, el face prin personajul Todor Ruban, un preot straniu, o radiografie exactă a societății, a lumii românești transilvane de la începutul secolului al XIX-lea.

„Acum stau în locuința asta dărăpănată. Șase zile sap în grădină, dar în cea de-a șaptea i-aș putea învăța pe oameni abecedarul, dacă cârciumile domnului baron, n-ar concura școala și biserica. Domnul Gerzon a oftat cele spuse de preot, căci totul era așa cum spuse-se acesta"[19].

În toate cărțile sale, Jókai Mór își trădează același spirit revoluționar care l-a animat încă de la 1848, când s-a aflat pe baricadele revoluției din martie 1848 de la Pesta și în toate cărțile sale personajele justițiare au un rol mesianic. Lupta între bine și rău se duce necontenit. Răul în permanență agrest, atacă fundamentele umanismului. Personajele pozitive, cum ar fi Iuon cel Tare sau Anița sunt plămădite dintr-o substanță extrem de puternică, trăirile, sentimentele, caracterele sunt intense, definitive și fără compromise.

Iuon cel Tare, în ciuda faptului că este orb, că i-a murit nevasta și copilul este animat de aceeași sete de dreptate: el nu trăiește decât pentru a-l vedea învins pe Față Neagră, considerat un duh al răului și cu cât haiducul pare a fi protejat de o aură supranaturală, cu atât crește și îndârjirea lui Iuon cel Tare.

Anița, soția înșelată a lui Față Neagră trăiește și ea doar pentru a se răzbuna. Justițiarul care va face dreptate, fostul iubit al Henriettei, acum judecătorul Vámhidi Szillárd, îl va executa prin împușcare pe Față Neagră, dar alicele distrug fața haiducului astfel că identitatea lui Față Neagră va rămâne pe vecie ascunsă, final în bună tradiție romantică.

Dacă în lumea administrației, a burgului, a mediului citadin presiunea istoriei este implacabilă, la munte, românii, trăiesc de veacuri într-o simbioză cu natura, cu manifestările acesteia, departe de agitațiile și tribulațiile civilizației.

O idee comună a scriitorilor maghiari care descriu românul de la munte este aceea că atâta vreme cât intruziunile „civilizatoare" nu vor avea efect, lumea aceasta își va putea păstra puterea și puritatea. Jókai nu cade în facila capcană a unui exotism carnavalesc, atunci când descrie universal rural românesc de la munte.

Personajele sale, sunt problematice, ele invocă comandamente morale, cărora li se supun cu sfințenie. Mistica păgână și cea creștină coabitează aici, în sensul completării reciproce. Acolo unde crucea preotului nu poate face nimic intervine incantația și ritualul păgân ca să împlinească menirea personajelor.

Până la Jókai Mór ne aflăm încă în faza receptării românilor ca o comunitate stranie, dar admirabilă, unde spiritul dreptății guvernează prin legi naturale. După eșecul revoluției, din 1849 lucrurile se vor schimba în mod dramatic, iar conflictele interetnice româno-maghiare iscate de neînțelegerile între liderii revoluționari ai celor două națiii vor lăsa în mentalul colectiv trauma pe care evenimentele istorice ulterioare nu au făcut altceva, decât să le adâncească.

Primul Război Mondial

Începutul secolului al XX-lea, mai cu seamă perioada Primului Război Mondial, este subiectul a mai multor romane scrise de scriitorii maghiari în care românii sunt personaje extrem de active.

[19] Idem *Erdélyaranykora* .... pp. 296-297.

Méliusz József, în romanul **Orașul pierdut în ceață**, descrie atmosfera primului război mondial și a perioadei imediat următoare, creând o frescă citadină a unui oraș imperial cum este Timișoara care va trece la sfârșitul războiului prin schimbări esențiale. Autorul analizează efectele acestor transformări istorice asupra oamenilor.

Colonelul Drágoneszku, redevenit imediat după 1918, Dragonescu este un personaj extrem de complex, dar care știe să se adapteze de minune fiecărui regim. În timpul imperiului austro-ungar nu-și abandonează numele românesc, dar îl scrie în grafie maghiară și anume „Drágoneszku", iar după instalarea administrației românești el va reveni cu seninătate la numele său original și la credința ortodoxă.

El își justifică acest cameleonism prin necesitatea asigurării continuității unei administrații profesioniste și loiale puterii oricare ar fi aceasta. Pentru a da o oarecare aură morală acestor situații deturnate el nu se dezice de vechii săi prieteni de origine maghiară, asigurându-le și acestora o continuitate în slujbele pe care le au, ceea ce îi face pe maghiari să-l admire cu recunoștință.

În antiteză cu „funcționarul de elită corect" se află un alt român, misteriosul Valer Cosma care este îngrijit de unguroaica Iluska.

Acesta se ocupă de tot felul de lucruri dubioase pentru cei din jur, poate chiar reacționare în accepțiunea acestora, deoarece în apartamentul său vin tot felul de persoane care aduc colete mari și pleacă de acolo cu mâna goală, iar vecinii bănuiesc că aceste colete ar putea conține manifeste împotriva imperiului austro-ungar, sau poate chiar mai rău, comuniste. Cu toate acestea se pare că nimeni nu l-a denunțat pe colocatarul cu ocupații periculoase, din moment ce acesta nu este cercetat de organele de represiune.

Este un timp istoric pe care Méliusz József îl prezintă cu o anume detașare, dar romanul capătă un caracter ușor romanțios, deoarece această perioadă coincide cu copilăria autorului, acesta fiind născut în 1909.

Copilul este martorul prăbușirii definitive a unei lumi. Autorul nu merge pe linia subiectivizării istoriei și nu face niciun fel de judecăți de valoare în ceea ce privește evenimentele, el se rezumă în a prezenta oameni și fapte, creionând cu migală și tenacitate portrete paradigmatice ale unei lumi silite să se reinventeze foarte repede.

Tot despre această perioadă este vorba și în romanul lui Szenczei László, **Scrum și pajură**. Acțiunea are loc în satul bistrițean, Șieu în ultimii ani ai primului război mondial. Cel mai bizar personaj al cărții este infirmul Niculiță Blendea, întors rănit de pe front care de teama represaliilor din cauza jefuirii conacelor fuge în munți unde se alătură unor lucrători care fabrică mangan. După terminarea războiului acesta se întoarce în sat în fruntea cărbunarilor cu care lucra și se și vede în această lume răsturnată, un fel de nou stăpân, iar simbolistica este cât se poate de evidentă.

Exact la fel se întâmplă și în romanul lui Rodion Markovits, **Câșlegi într-un picior,** unde estropiatul Toma Șchipârnogul ajunge să conducă destinele satului oșenesc, alături de piticul Costan.

Fulminanta ascensiune a acestor figuri carnavalești are loc pe fondul plecării masive a bărbaților apți, pe front. Regulile și cutumele lumii ancestrale sunt date peste cap, iar codul de urme etice și morale este pur și simplu pulverizat de această stranie relație de forțe care se instaurează.

Atât Szenczei János, cât și Rodion Márkovits folosesc aceste personaje tarate pentru a sublinia idea că orice dezechilibru social produce excrescențe situate undeva între tragic și grotesc.

Niculiță Blendea și Toma Șchiopârnogul sunt două repere ale unei lumi care își are chintesența tocmai în infirmitatea fizică, psihică și poate morală a acestor indivizi marginali,

aruncați aproape fără să-și dea seama în vârful unei piramide precare și derizorii.

Lumea românească interbelică

Extrem de sugestiv este și romanul lui Kacsó Sándor, **Pe linie moartă**, a cărui acțiune se desfășoară în al treilea deceniu al secolului al XX-lea. Romanul, apărut în 1930, descrie spiritual maladiv, lipsit de perspectivă, ce frământa elita maghiară din Ardeal, mai ales cea tânără, în anii de după Primul Război Mondial.

Kacsó Sándor încearcă să explice cauzele prăbușirii imperiului austro-ungar și din perspectiva experienței sale politice, destul de precare, autorul avea la apariția romanului doar 26 de ani, descoperă că naționalismul și intoleranța au fost cele care au dus la moartea unui mare imperiu.

„S-a năruit lumea veche și s-a născut una nouă, visată de fiii cei mai demni ai acestor meleaguri. Frământările descrise în romanul meu au dispărut. Sper că el va trezi totuși interes în rândurile cititorilor români"[20].

Acest text va părea în prefața celei de-a doua ediții a romanului apărută în anul 1957 și autorul încearcă să dea o cheie politizată unui roman scris în urmă cu mai bine de un sfert de veac.

Chiar titlul romanului, **Pe linie moartă**, sugerează declinul unei elite autosuficiente, dar lipsite de spirit practic, a unei lumi burgheze care constată că valorile în care a crezut cu sfințenie sunt deja perimate, deranjante și ridicole, dacă nu chiar periculoase.

Eroul romanului este tânărul student, Birtok Beni, un om cu vederi liberale, dar care va cădea victima curajului său fiind denunțat de către conaționalii pe care-i deranja, drept un iredentist extrem de periculos.

Detectivul care-l anchetează, un român care mărturisește că una dintre bunici este unguroaică, înțelege foarte repede că Beni este nevinovat, dar asta nu înseamnă că nu va accepta mita oferită de disperatul tată al tânărului în schimbul eliberării.

Beni constată cu tristețe că atât nobilimea cât și clasa de mijloc se află într-un proces alarmant de dezintegrare și crede că numai maghiarii din mediul rural mai pot salva spiritual moral al ungurului din vechime.

„-Dar masele țărănești sunt intacte.

Să nu vorbim de ele – dădu din mână disprețuitor. Acele mase sunt tot așa de înapoiate și lipite pământului ca și țăranii români. Acelea nu hotărăsc soarta poporului"[21].

Întors acasă în satul lui de la munte, Beni va petrece un timp între lemnarii români.

„-Cine sunt aceia de acolo? arătă Beni spre noii veniți, dorind să intre în vorbă cu bătrânul.

Sunt ciubărari din satul Liba (...)

Și cei din Liba, terminaseră coliba. Au pus foc și s-au culcat în jurul lui. Nu prea discutau, trăgeau din pipe și se uitau la grupul vecin, a cărui voioșie creștea"[22].

În fața nedreptății făcute românilor de inspectorii care îi angajaseră la tăiatul lemnelor, Beni are o reacție violentă și lasă ca un buștean uriaș să se prăvălească peste cei considerați a fi vinovați pentru neplata muncitorilor. Nici Beni nu scapă nevătămat, este rănit grav, dar românii din Liba, îl pun pe o targă să-l ducă în sat și se înțeleg între ei ca să-l apere pe maghiarul Beni, susținând că moartea celor doi s-a datorat unui accident pur și simplu.

Al Doilea Război Mondial

De un real interes pentru scriitorii maghiari din Transilvania s-a bucurat și tratarea perioadei celui de-Al Doilea Război Mondial în special, în romanul **Solstițiul** a lui Szemlér

[20] Kacsó Sándor, *Pe linie moartă*, Ed. Dacia, Cluj, 1970.

[21] *Ibidem*, p. 192.

[22] *Ibidem*, p. 269.

Ferenc şi **Clopot de bord în strada lunii** a lui Majtényi Erik.

Acţiunea romanului **Solstiţiul**, este extrem de limpede precizată temporal, ea cuprinde intervalul august 1942 şi până în 2 februarie 1943.

Acţiunea are loc la Sibiu, iar personajul principal al romanului este tipograful, Ştefan Dumitru, cel care va câştiga în scurt timp o experienţă de viaţă decisivă care îl va poziţiona într-o postură militantă, reactivă. Există două scene importante pe care se derulează întregul epos. Unul, de tip nuclear al cazărmii oraşului şi celălalt de tip concentric al oraşului „civil" cu tumulturile şi convulsiile specifice perioadei.

Ştefan Dumitru surprinde corupţia vieţii ca zone, plasa de interese personale care înghite fără milă interesul obştesc, trădările subalternilor, ieşirile isterice ale doamnei colonel Boldur, care vrea cu orice preţ să-şi facă o rochie la fel de frumoasă ca a doamnei Maria, soţia mareşalului Antonescu, venită special la Sibiu la o casă de modă pentru a-şi completa garderoba.

Se detaşează ca personaj pernicios şi cupid, figura plutonierului Ilarion aflat mereu în stare de ebrietate, dar pus pe rele, întocmind sesizări către Ministerul Apărării legate de ilegalităţile comise de superiorul său, colonelul Boldur.

Este o lume aflată în destrămare, iar victoria sovieticilor asupra naziştilor şi aliaţilor acestora în bătălia de la Stalingrad va da şi titlul romanului **Solstiţiul**. O vreme a schimbării, a amorsării noilor speranţe care se vor dovedi în final a fi deşarte.

Este extrem de interesant că avem aici un roman în care aproape toate personajele sunt de origine română, iar oraşul Sibiu locul desfăşurării acţiunii este unul în care conviețuiau în special saşii şi românii, dar în roman avem un tablou al vieţii româneşti dintr-un oraş în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial. Cadrul istoric este foarte bine conturat, iar personajele se află sub compresia unor evenimente cruciale care vor transforma pentru decenii bune de acolo înainte istoria oraşului, a ţării şi chiar a întregii planete.

Unul dintre puţinele personaje de origine maghiară, Nagy János, care pentru a scăpa de front fuge de oraş şi se automutilează este ajutat de locotenentul Rodianu care încearcă să-l salveze de încorporare, cu riscul de a fi dat afară din armată pentru această imprudentă dovadă de solidaritate umană.

Tot la fel de bine conturat este şi personajul Péter Imre, un arhitect care face planurile casei de vacanţă a colonelului Boldor, asta în schimbul anulării ordinului de chemare pe front. Tânărul este prins în mişcarea de rezistenţă dar nu are tăria morală de a-şi asuma riscuri prea mari.

Acţiunea romanului **Clopot de bord în strada Lunii** se desfăşoară în aceeaşi perioadă istorică, dar acţiunea lui are loc în oraşele Timişoara, Craiova, şi Târgu Jiu. Autorul cărţii, Majtényi Erik, este, de fapt, un martor direct al acestor vremuri, astfel că romanul este mai mult unul memorialistic, pornind de la copilăria edenică, până la o tinereţe zbuciumată, care îi va marca existenţa, mai ales după ce va trece prin experienţa lagărului de la Târgu Jiu, de unde încearcă să evadeze şi până la penitenciarul de la Craiova unde va cunoaşte ororile sistemului concentraţionar.

Eroul îi va cunoaşte aici direct pe viitorii conducători comunişti ai României, Gheorghe Gheorghiu Dej, Grigore Preoteasa, precum şi pe scriitorii Tudor Arghezi, Zaharia Stancu, şi Petru Bellu.

Majtényi analizează cu o mare doză de obiectivitate efectul pe care un eveniment istoric major, în acest caz cel de-Al Doilea Război Mondial îl poate avea asupra oamenilor, a caracterelor, el îşi analizează personajele introspectiv, sesizând mutaţiile din plan psihic şi moral care sunt percepute drept consecinţe ale unui mare traumatism social, cu sechelele lui aferente.

De la jandarmul român, amabil, care-l escortează de la Braşov la Bucureşti în noiem-

brie 1941, și până la neîndurătorul colonel Săvescu, avem o galerie de personaje care - sub presiunea evenimentelor istorice - își remodelează existențele și se transformă din oameni obișnuiți, în pioni ai unui joc nemilos al istoriei.

Interstițiul totalitar a dat și el la rândul său câteva nume importante de scriitori maghiari din România, dar aceștia, în mare parte, au preferat să scrie romane istorice (Kós Károly, Tábery Géza, Majtényi Erik, Meliusz József), cele din obsedantul deceniu, cum ar fi **Neamul Gondoșilor** de Szabó Gyula[23] sunt romane lipsite de valoare estetică și poartă pecetea propagandei comuniste, astfel că ele nu sunt relevante cel puțin din punctul de vedere al demersului nostru.

Lumea comunistă

Mult mai sugestive sunt însă romanele lui Dragomán György, **Regele Alb**[24] și **Rugul**[25] în care autorul descrie lumea comunistă prin ochii unui copil de 11 ani, Dszátá, și cea imediat de după Revoluția de la 1989, prin prisma unei fete de 13 ani, pe nume Emma.

Cu toate că nu au nicio legătură între ele, cele două cărți, cel puțin din punct din punct de vedere temporal, sunt înlănțuite: dacă în **Regele alb** firul epic este întrerupt chiar înainte de revoluție, în **Rugul** avem descrierea lumii din România post-revoluționară.

Chiar dacă personajul Dszátá se suprapune biografic peste datele autorului acesta mărturisește că romanul nu este unul autobiografic, și nu se dorește a fi un roman facil care să acuze și să demaște ororile regimului totalitar comunist. Ceea ce dă consistență cărții **Regele alb** este tocmai această stranie îmbinare între candoarea copilărească al lui Dszátá și lumea întunecată pe care el o descrie. Cartea este de fapt, povestea maturizării forțate a unui copil preadolescent, aflat la vârsta căutărilor și înțelesurilor, lucru pe care îl vom întâlni și în romanul „Rugul", în care, experiențele Emmei vor încerca să dea un sens existenței și ierarhiilor sociale.

Regele alb se aseamănă în pasajele suprarealiste cu **Zona Sinistra** a lui Ádám Bodor și chiar dacă personajul lui Bodor are aproape 50 de ani, experiențele prin care trece, cel puțin în secvențele sale onirice, sunt foarte apropiate de cele ale copilului Dszátá.

Jocurile copilăriei capătă sub presiunea unui regim absurd note de cruzime și tragism, eroul considerându-le însă naturale, iar lupta pentru supraviețuire ori supremație are aceleași reguli ca și în lumea adulților:

„Remus Frunză a scos un șiș, împlântându-l atât de repede în umărul lui Prodan cel Mare, încât acesta n-a apucat să-și scoată și el briceagul, iar când și-a dus mâna la umăr, a scăpat mingea de piele pe care o trimisese văru-su din Iugoslavia, și atunci Romulus Frunză s-a aplecat, a ridicat-o și a decretat că de acum le aparține lor, iar Prodan să zică mulțam că nu l-au împuns în burtă, rana de la umăr e un fleac, pentru că frate-su nu i l-a înfipt prea adânc, cât doar să-l adulmece"[26].

Cartea este structurată pe 18 capitole aproape independente care descriu fiecare câte un episod din copilăria eroului. Romanul este și unul al așteptărilor, al unei speranțe nedefinite, copilul își așteaptă tatăl despre care știe că este plecat într-o misiune secretă, dar de fapt, acesta a fost arestat și dus la canalul Dunăre - Marea Neagră pentru „reeducare prin muncă", deoarece semnase o petiție de revendicări absolut intolerabile, pentru regimul comunist.

Simbolistica întregii cărți este însă concentrată în cel de-al XVIII-lea lea capitol, ultimul, intitulat, „Funeralii". Este vorba aici despre moartea bunicului patern al lui Dszátá, cel care fusese un important activist comunist, secretar de partid, onorat cu titluri și medalii de către regimul pe care l-a slujit cu credință și încrâncenare.

---

[23] Szabó Gyula, *Neamul Gondoșilor*, Ed. Pentru Literatură, București, 1967.

[24] Dragomán György, *Regele alb*, Ed. Polirom, Iași, 2008.

[25] Idem, *Rugul*, Ed. Polirom, Iași, 2015.

[26] Idem, *Regele* p. 129.

Este zugrăvită în acest capitol, imaginea funeraliilor unui regim simbolizat de bătrânul activist aflat pe catafalc. Înmormântarea nu este una obişnuită, există un tovarăş de la partid care se ocupă în mod expres de organizarea funeraliilor. Pentru familie şi tovarăşii de luptă este pregătit un podium, de unde vechii săi camarazi de idealuri comuniste citesc discursuri înflăcărate.

Autorul ştie să dozeze foarte bine toate ingredientele care să dea o notă exotică acestei înhumări carnavaleşti. Senzaţia este una de-a dreptul cinematografică. Secvenţele se desfăşoară ca după un scenariu burlesc, în care tragismul situaţiei este mereu dezamorsat de contextul grotesc dar şi de oficializarea unui ritual care ar trebui să se păstreze în limitele unei minime decenţe.

Dragomán mizează în permanenţă pe forţarea limitelor normalului, el caută mereu să creeze astfel de situaţii care să bulverseze ordinea firească a lucrurilor. El urmăreşte cu o enormă curiozitate felul în care personajele lui, cele predictibile şi conformiste, reacţionează la situaţiile insolite.

Între participanţii la înmormântare circulă zvonul cum că tovarăşul secretar s-ar fi sinucis prin împuşcare, iar Ivon, o bătrână nebună, dă sens acestei sinucideri strigând în gura mare că defunctul a comis acest gest fatal, deoarece a iubit-o toată viaţa numai pe ea, şi la bătrâneţe l-au ajuns remuşcările.

Ivon un personaj decrepit simbolizează în esenţă, regimul comunist ajuns în faza agonică, asemeni bătrânei cu minţile pierdute care-şi revendică rolul de văduvă sentimentală:

„Am văzut că bătrâna, tanti Ivon, îşi croieşte drum spre răposat agitând în mână un buchet de trandafiri roşii şi strigând că nu dă voie, nu îngăduie ca mult iubitul ei iubit să fie îngropat ca fără ca ea să-şi ea rămas bun de la el, şi că ea o să ia loc lângă sicriu pentru că, de drept ea ar trebui să stea acolo lângă trupul pângărit al bietului meu bunic, pentru că, dintotdeauna, ea fusese marele lui amor, iar nu bunica, vrăjitoarea aia bătrână şi rea"[27].

După această altercaţie, bătrâna Ivon este evacuată din cimitir de către miliţieni, dar peroraţiile bătrânei nu fac altceva decât să pregătească adevăratul punct de tensiune al evenimentului.

În toiul ferparelor puternic îmbibate de o mistică doctrinară, pentru că în absenţa unui preot era necesar un astfel de surogat cvasi- hieratic apare fiul celui defunct, tatăl lui Dzsata cu cătuşe la mâini, fiind escortat de cinci gardieni. Momentul provoacă stupoare în rândurile asistenţei, iar discrepanţa dintre bătrânul comunist mort şi tânărul anticomunist în cătuşe, dă întregului tablou o simbolistică evidentă:

„De cel puţin un minut tata stătea nemişcat, şi am crezut că poate nu vede nici asta aşa cum nici pe noi nu ne văzuse, dar atunci a zvâcnit un umăr, a făcut un pas înainte şi, cu mâinile încătuşate, şi atunci am ştiut că totul e conştient că totuşi i-a ajuns până la creier această privelişte, am crezut, pentru un moment, că o să-l ia de mână pe bunicul, dar el a strâns doar marginea sicriului apoi şi-a întors încet capul, uitându-se încet la tatăl lui"[28].

Solemnitatea despărţirii de bravul ilegalist comunist este astfel pulverizată, lucrurile scapă de sub control atunci când mama lui Dzsata se apropie de soţul ei. Un gardian îi barează drumul şi îl pocneşte. Contaminată de flacăra acestui incident, îndurerata văduvă le cere gardienilor să o lase să-şi îmbrăţişeze fiul, lucru care a contribuit şi mai mult la înteţirea scandalului.

Avem o imagine panoramică a unui sfârşit, a unui altfel de sfârşit, nu al unui simplu activist ci al unei lumi care nu-şi mai găseşte rosturile. Trei repere existenţiale operează în această scenă grotescă şi totuşi tragică.

Bunicul activist, aflat în sicriu, care şi-a găsit sfârşitul prin sinucidere cu pieptul plin

[27] *Ibidem*, p. 313.

[28] *Ibidem*, p. 320.

de decorații năclăite de sângele rănii mortale. Apoi urmează fiul - adus în cătușe și aici avem o discrepanță a generațiilor: tatăl, zelos slujitor al unui regim dictatorial și fiul, un protestatar curajos care a plătit cu libertatea, curajul de a articula adevărul.

Tatăl este ucis de obsesia minciunii în care a trăit o viață, iar fiul încătușat, este distrus de obsesia adevărului pe care nu pregetă să-l clameze. Tatăl plătește cu viața minciuna, iar pentru fiu, prețul adevărului este libertatea.

Ideea romancierului este aceea că într-un spațiu concentraționar plătesc toți, atât călăii cât și victimele, uneori aflați într-o succesiune ereditară, menită să ilustreze diferența de atitudine, de asumare conștientă a realității.

Finalul însă este unul bulversant pentru că în această scenă mortuară intră reprezentantul celei de-a treia generații: nepotul călăului care în același timp este fiul victimei. Și acest melanj atavic va avea ca rezultantă o atitudine de frustrare uriașă, acumulată de atâtea generații.

După ce tatăl său este dus cu forța într-o dubă gri, Dszátá, se înarmează cu o rangă și aleargă în urmărirea mașinii. Tovarășul Bherekméri, șeful local al partidului, capătă și el o lovitură de rangă atunci când încearcă să-l oprească pe copil. Haosul provocat de aceste scene nu are aproape niciun efect asupra mulțimii opace și abrutizate, care nu reacționează decât atunci când copilul furios își face loc printre oameni lovind în dreapta în stânga cu ranga.

Este o mulțime informă, inertă, fără nici un fel de conștiință, anemiată de frică, lașitate și teroare care nu se solidarizează nici cu tatăl anticomunist și cu atât mai puțin, cu fiul rebel.

„Dar atunci, din spatele capelei s-a ivit o dubă cenușie și a pornit-o lent pe aleea principală, și atunci am spus în gura mare să stea pe loc și să aștepte, și am început să fug în urma ei, și știam că o să accelereze și atunci, de după gratiile ușii de apoi, am zărit chipul tatei, alb ca varul și am știut atunci că oricât de repede ar merge eu tot o s-o ajung din urmă, da, o s-o ajung, și, ridicând ranga deasupra capului, am luat-o la goană după ea, tot mai repede și mai repede și mai repede"[29].

Un episod interesant este unul cu conotații identitare în care Dzsátá, va trebui să îl înlocuiască în echipa de fotbal al școlii pe un anume Horațiu, dar va trebui să-i preia și identitatea. Pretextul este acela că Horațiu a căzut pe scări accidentându-se, dar de fapt substituirea are drept cauză faptul că Horațiu este un foarte bun jucător, iar echipa școlii a fost „desemnată" să piardă meciul. Eroul participă la războaiele dintre clanuri, frații Remus și Romulus Frunză se bat cu gașca lui Prodan cel Mare pentru întâietate. Totul se desfășoară ca într-un film mafiot, iar câștigătorii, frații Frunză, vor face regulile în jurul blocului și vor încasa, bineînțeles, și taxa de protecție.

Mihaela Butnaru consideră că volumul este *„un roman tăiat, rupt, structurat în episoade ce parcă nu se leagă având însă continuitatea ideii. Aș putea spune că este romanul dramei* ***Regele alb****, viața unui copil într-o perioadă în care peste 20 de ani de la comunism, unii dintre noi tot o regretă.*

Jocul de fotbal, simulările războiului, prietenii din cartier, băieții mai mari și oamenii necunoscuți îți aduc aminte parcă de propria copilărie"[30].

Tot Mihaela Butnaru consideră că *„sugestiv și faptul că personajele sunt cunoscute după poreclă iar tatăl este trimis la canal din cauza semnării unei petiții, iar absența lui i se pare aproape ea însăși un personaj al cărții"*[31].

„Rugul" postcomunismului

Cartea **Rugul** publicată după **Regele alb** se situează și temporal într-o perioadă ulterioară acțiunii din **Regele alb**. De data aceasta avem o perspectivă asupra lumii românești,

[29] *Ibidem*, pp. 323-324.

[30] galben.blogspot.ro/ 2009.02

[31] www.bookblog.ro / literatura-contemporană/ Regele Alb

imediat după Revoluție.

Emma, se află în momentul revoluției într-un orfelinat, ea participă la organizarea unui uriaș rug făcut din cărțile Tovarășului și altor cărți comuniste, operațiune dirijată desigur de fosta comandă de pionieri.

Este un prim rug, cel al despărțirii prin foc de o lume pe care nu o mai dorește nimeni, nici măcar zeloșii ei susținători de mai ieri. Este o încercare de purificare, dar Emma realizează că toată această ardere pe rug se rezumă doar la planul material, pentru că în ceea ce privește conștiința și mentalitățile, lucrurile nu pot fi rezolvate printr-un simplu rug al simbolurilor comuniste.

O altă etapă a vieții ei este aceea când bunica pe care nu o cunoștea o ia din orfelinat. Emma rămăsese orfană după ce amândoi părinții i-au murit într-un accident de mașină. Ea va intra într-o altă lume, adeseori misterioasă în care bunica ei o va iniția în taine ezoterice, dar drumul inițiatic va fi și cel al descoperirii de sine și a forțelor latente cu care este înzestrată.

Și în casa bunicii, motivul bunicului mort este la fel de prezent ca și în **Regele alb**. Lucrurile bătrânului emană o forță misterioasă care o obsedează pe adolescenta Emma. Dacă bunicul lui Dszátá era secretar de partid, cel al Emmei nu este departe nici el, purtând stigmatul de informator al Securității, ceea ce îl face și mai misterios pentru fată, iar exorcizările bunicii au ca scop alungarea răului, a demonului care a otrăvit viețile oamenilor.

Critica de specialitate a etichetat acest roman ca fiind unul „gotic" și oferă o perspectivă inocent - lucidă asupra lumii românești imediat de după revoluție. Eroina rememorează episoade din trecutul ei, de pe atunci de când părinții ei trăiau și ori de câte ori avea noaptea vise urâte, tatăl ei o îndemna *„poți să scapi de coșmaruri, numai desenându-lea"*[32].

Al doilea rug făcut de data aceasta de bunica ei în grădină este unul de esență metafizică, el are drept scop ca din flăcările ce se înalță spre cer să se plămădească *„omul de lut"*, Osul Pământului.

O simbolistică a unui altfel de om nou care se rupe de lumea totalitarismului, dar această rupere înseamnă suferință, ardere, dar în cele din urmă purificarea, a ști și a uita. Iată cele două comandamente cărora Emma trebuie să se supună. După ce află de existența ei, bunica cea cu care părinții ei nu aveau niciun fel de legătură, o scoate din orfelinat dintr-un imbold interior nu legat atât de reîntregirea unei familii oricum spulberate, bătrâna se simte obligată să transmită știința și cunoștințele ei, mai mult sau mai puțin ezoterice, nepoatei sale Emma, ca ultimul vlăstar al unei familii atât de nemilos zdrobite de malaxorul rece și indiferent al istoriei.

La fel ca și în **Regele Alb**, nici în **Rugul,** György Dragomán nu dă sentințe, nu acuză, nu judecă, nu condamnă. El se mărginește doar să prezinte lumea post-comunistă românească prin ochii unei fete aproape adolescente, poate un alter-ego al lui Dszátá din **Regele Alb**.

Absența părinților, lipsa protecției paterne este prezentă în ambele romane, dar Emma este un personaj mult mai aproape de planul transcendental decât Dszátá. Dacă băiatul de 11 ani va avea o călătorie inițiatică singulară, Emma este în permanență condusă de bunica ei, dar și de spiritul, considerat malefic de comunitate, al bunicului său ce planează asupra întâmplărilor și-și face simțită prezența prin lucrurile personale care cândva au dat sens existenței sale.

Al treilea și ultimul rug este unul expiator. După învelișul material al regimului, ars pe rug la orfelinat, după plămădirea din lut a Osului Pământului, prin ardere, rugul final nu va arde nimic concret, ci doar obsesia unei vini transmisă în familie ca un blestem. Ultimul rug este cel al uitării pe care ard informatorii Securității. Și avem aici o ipostaziere a păcatului și a vinii, a modului în care arderea și chiar autodafe-ul pot să absolve o lume, de păcate.

Pe fundalul prăbușirii unei lumi, care a lăsat în memoria colectivă atâtea frustrări și obsesii, Emma va străbate un drum inițiatic în care noua ei știință pune o singură condiție, și

[32] Dragomán György, *Rugul...*, p. 190.

anume uitarea. Dacă tatăl ei o îndemna pe Emma când era mică să-şi deseneze coşmarurile pentru a scăpa de ele, simbolistica este aproape translucidă: prin mărturisire, prin scris, sufletul omului poate să-şi vindece rănile trecutului. Poate să lumineze insondabilele labirinturi ale conştiinţei tumefiate de rigorile astringente a unei lumi brutale şi pernicioase.

Rugul, ca expresie a unei triple combustii succesive, este simbolul definitoriu al cărţii. Chiar autorul spune că „a presărat" în carte o serie de capcane, de simboluri greu de decriptat şi nu cere nicidecum cititorului să dezlege ca într-un joc de cuvinte toate acestea.

Demersul lui este mult mai subtil, el apelează la personaje foarte tinere, nişte copii, pentru a crea un efect tulburător şi anume cel dat de discrepanţa candorii şi ordura stărilor prin care aceşti copii sunt obligaţi să treacă. Este o imagine calmă, parcă am asista la un recviem în care sunetele marşului funerar au sinistre ecouri din părelnicul marş triumfal al unor lumi ce se compun şi se descompun sub bagheta unui mare magician care nu are răbdare să ajungă la sfârşitul tuturor poveştilor.

De-a lungul istoriei, cel puţin în ultimul mileniu, românii şi maghiarii din Transilvania, au împărtăşit acelaşi destin.

Dacă la nivelul elitelor şi "inteligheţiei" ambelor etnii, dihotomiile au fost mai evidente, pătura de jos a populaţiei a rezonat într-un mod absolut particular, la provocările istoriei.

De fapt, marile teme ale operelor autorilor maghiari referitoare la români, pornesc de la o temă istorică importantă, romanele de epocă, mai cu seamă cele apărute din prima jumătate a veacului trecut, reprezintă o oglindă fidelă a unui trecut comun, luminat de multe exemple de un cald umanism.

Felician Pop
Muzeul Judeţean Satu Mare
Satu Mare, RO
telefelician@yahoo.com

FERNAND BRAUDEL DESPRE „PERSPECTIVA ISTORICĂ"

Sándor KERESKÉNYI

ABSTRACT: (*Fernand Braudel on „historical perspective"). Fernand Braudel (1902-1985) has been considered one of the most important historians of the previous 60 years. His reputation stems in part from his writings, but even more from this success in making of the Annales School, the most valorous engine of historical research in France. As the dominant leader of French historiography, he exerted enormous influence on historical writings in the entire world. Braudel's scholarship focused on three main projects: 1; the Mediterranean (1923-49, then 1949-66), 2; Civilization and Capitalism (1955-79) and 3; the Identity of France (1970-85). His significant contribution for theory of history was the three tiered view of time. It consisted of very long, practically immobile environmental time (so called* long duree*), the medium time of economies, societies and cultures, and the short time of discrete events (the subject of* histoire evenimentielle*). The geographical structuralism of Braudel minimized the importance of political and military power in human affairs, but maximized the influence of any interstructural processuality. Braudel marked his imprint on a whole generation of French historians. Among his disciples are Maurice Aymard, Pierre Chaunu, Georges Duby, Marc Ferro, François Furet, Jacques le Goff, Emmanuel Leroy-Ladurie, Jacques Revel, Alberto Tenenti, also excellent teachers, they agree that "historical perspective" is an efficient pedagogical approach, and that enables the young turn from* vita contemplativa *to* vita activa.

KEYWORDS: *axiology, geographical structuralism, historical perspective, ideology, time.*

Fernand Braudel (1902-1985), fără doar şi poate, este, şi probabil va rămâne, cel mai recunoscut istoric al secolului trecut[1]. Desigur, în limitele raţionalităţii schimbătoare a unui asemenea enunţ (mai întotdeauna arbitrar şi gratuit), având şi un pronunţat conţinut ideologic, deci conţinând o doză mare de subiectivism propriu al unor „afinităţi elective". Cert este însă că istoricul francez s-a impus treptat în cadrul „breslei", şi mai apoi ca un corifeu al pedagogiei, şi, nu în ultimul rând, ca un teoretician influent, nu numai în ţara sa, dar şi în întreaga lume civilizată.

În cele ce urmează, vom arunca o privire succintă asupra uneia dintre noţiunile de bază ale teoriei istorice braudeliene. Vom analiza semantica orizontului valoric al noţiunii de

[1] Bogdan Murgescu, *Prefaţă* în Fernand Braudel, „Dinamica capitalismului", Ed. Corint, Bucureşti, 2002. pp. 5-13.

„perspectivă istorică", procesul lui de elaborare, importanţa sa metodologică, precum şi rolul său în teoretizarea experienţei timpului istoric în cadrul pedagogiei braudeliene. Această analiză se va baza pe iniţiativele de semantică antropologică ale lui Frank R. Ankersmit[2] şi pe sugestiile „conceptualismului" ale lui Reinhart Koselleck, totdată pe folosirea unor elemente hermeneutice, elaborate de Paul Ricoeur şi Hayden White[3].

Fenomenul braudelian

Braudel a exercitat o influenţă rar întâlnită asupra contemporanilor, nu numai prin scrierile sale, dar şi prin activitatea sa sau modul său de viaţă. Marele istoric a avut un început de carieră destul de greu, dar partea a doua a vieţii sale a devenit treptat un marş triumfal, iar receptarea operelor sale s-a dovedit a fi una de excepţie. La şaizeci de ani, deci încă din anii 1960, Braudel era deja „un clasic în viaţă", autorul unor capodopere, conducătorul Şcolii Annales (deci recunoscutul urmaş al lui Marc Bloch şi Lucien Febvre), şi astfel îndrumătorul unor istorici de seamă, nu numai francezi, dar şi englezi, germani, italieni şi spanioli[4].

În Franţa poseda din plin preţuirea şi simpatia elitei ştiinţifice, primind în fiecare an omagii culturale şi politice (duse uneori până la exaltare), fiind venerat ca o personalitate publică de mare autoritate intelectuală. În ţările francofone (Belgia, Italia, Portugalia, România, Spania, dar şi în fosta Iugoslavie, Polonia sau fosta URSS) au fost editate operele sale principale, încă din anii 1970. În spaţiul cultural anglo-saxon (datorită eforturilor depuse de Daniel Bell şi Immanuel Wallerstein) a devenit un idol de vogă, ajungând în centrul unor dezbateri academice nu numai în Africa franceză sau Brazilia, dar chiar şi în Japonia îndepărtată.

Desigur, acest cult (amplificat până la exaltare) al omului şi a operei sale era, de multe ori, lipsit de moderaţie, sinceritate şi de preţuire adevărată. Braudel avea mulţi adversari, chiar şi în ţara sa sau în RFG (unde era considerat un „orgolios francez", care „ironizează eroismul culturii teutonice"), iar în RDG era văzut ca un „pseudo-liberal şiret, prefăcut în socialistul de serviciu". În Polonia a fost dus un „război al interpretărilor": Adam Schaff şi Jerzy Topolski subliniau cu mândrie simpatia braudeliană pentru teoria marxistă a formelor de producţie, în acelaşi timp tot ei l-au persecutat pe Bronislaw Geremek, Witold Kula sau Krzysztof Pomian, împreună cu alţi reprezentanţi ai „şcolii franceze", din cauza „antimarxismului" lor[5].

Receptarea românească a operelor braudeliene era afabilă, binevoitoare, uneori plină de admiraţie sinceră. În Republica Socialistă România, Braudel a fost considerat un apărător înflăcărat al cauzei neo-latinităţii, apărând operele sale principale: în 1985-86 - *Mediterana şi lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*; în 1984 - *Structurile cotidianului*, în 1985 - *Jocurile schimbului*, în 1989 -*Timpul lumii* (acestea trei din urmă ca părţi ale sintezei *Civilisation materielle, economie et capitalisme, XV-XVIIIe siècle*); în 1994 - *Gramatica civilizaţiilor*, în 1995 - *Identitatea Franţei*, în 2002 - *Dinamica capitalismului*, în 2005 - *Studii istorice* (cuprinzând, mai ales, studiile teoretice ale maestrului).

Adrian Riza scria despre istoricul francez studii subtile şi voluminoase, iar Alexandru Zub îl evoca foarte des în scrierile sale cu caracter teoretic. După 1990, Bogdan Murgescu a început să-şi publice studii importante de istorie economică, folosind diferite modele teoretico-metodologice elaborate de maestrul francez.[6] Dacă în anii 1980 receptarea românească a

[2] Frank R. Ankersmit, *Meaning, Truth, and Reference in Historical Representation*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2012.

[3] Hayden White, *Figural Realism: Studies in the Mimesis Effect*, John's Hopkins University Press, Baltimore, 1999.

[4] Bogdan Murgescu (red.), *O lecţie de istorie cu Fernand Braudel*, Ed. Corint, Bucureşti, 2002.

[5] Jerzy Topolski, *Metodologia Istoriei*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1987, pp. 9-11.

[6] Bogdan Murgescu, *A fi istoric* în *anul 2000,* Ed. ALL Educaţional, Bucureşti, 2000, p. 129.

operei braudeliene a avut un mare potenţial subversionist, devenind o formă a mult evocatei „rezistenţe prin cultură", din timpul sfârşitului sumbru al „epocii Ceauşescu", în anii 1990, o nouă generaţie a istoricilor şi-a început cariera sub egida „structuralismului geografic" braudelian, profesând o istorie a economiei de factură postmodernistă şi cu un orizont axiologic de tip universalist. Între timp şi moştenirea teoretico-metodologică a lui Braudel a devenit un „bun comun" în rândul tinerilor istorici români, în primul rând acele idei, care se referă la abordarea timpului istoric, deci la durata lungă, medie şi scurtă. Utilizarea diferitelor tipuri de hărţi - spaţializarea timpului istoric - este la modă şi în zilele noastre.

Marele filozof francez contemporan, Paul Ricoeur, făcând o analiză fenomenologică succintă a noţiunii de *longue dureé*, consideră că reprezentarea concretă a acesteia (de exemplu, în sinteza despre lumea Mediteranei) se face, de fapt, prin naraţiune, în ciuda proastei păreri pe care o avea Braudel despre faptele şi evenimentele povestite ca atare. Desigur, Ricoeur socoteşte, că aspectul pe care istoricul a fost cel mai interesat să-l accentueze în uriaşa sa monografie, nu a fost cel despre Filip al II-lea sau chiar despre Mediterana, ci o teză legată de schimbarea socială, sau, aşa cum a menţionat însuşi autorul, de natura timpului. Ricoeur (ca şi White, dealtfel) crede, că segmentarea timpului la Braudel nu este altceva, decât un refugiu epistemologic, pitoresc, poetic şi în primul rând, artizanal. Dezideologizarea istoriei, propusă de un Braudel erudit, dar prea entuziast, ar fi numai o iniţiativă semi-ştiinţifică, demnă de o soartă mai bună, dar fatalmente hărăzită eşecului[7].

Oferta ideologică şi oferta ştiinţifică

Experienţa vastă (bazată pe o documentare impresionantă) a istoricului îl ajută pe Fernand Braudel să confere un sens evoluţiilor vremii în care trăia, fără a cădea pradă explicaţiilor facile, care atunci ca şi acum, erau vehiculate de o cultură comună extrem de ideologizată şi de vulnerabilă la superficialitatea intelectuală. Concepţia lipsită de complezenţă, de iluzii ca şi de resentimente cu privire la capitalism, este o parte constitutivă a acestei atitudini. La fel de categorică este şi respingerea pretenţiei socialismului de a reprezenta o alternativă superioară în raport cu capitalismul.

Braudel nu credea însă nici în supremaţia istorică a unei pieţe aşa-zise libere, independente. Sublinia cu tărie, că nu numai socialismul de stat este un fenomen totalizator, dar şi capitalismul, care, *ab orgine,* este universalist şi râvneşte la o putere economică desăvârşită. Astfel Braudel se apropia foarte mult de Wallerstein, care îl critica vehement pe Ludwig von Mises sau August von Hayek, din cauza concepţiei lor „naive şi optimiste", referitoare la "capitalismul de piaţă". După Braudel nu piaţa este elementul principal (şi de principiu) al capitalismului, ci aceea „forţă obscură", care încearcă nemilos şi fără contenire, subjugarea pieţii[8].

Astfel, asigurarea „liberei concurenţe", este, de fapt, un paravan inventat de adevăraţii capitalişti, al căror scop final este sufocarea oricărei concurenţe. Adevăraţii capitalişti susţin ideea eficienţei economice, pentru că şi-au dat seama, că ea este un izvor nesecat al legitimării „capitalismului de piaţă", deci a capitalismului real, antiuman şi chiar antieconomic. Totuşi, Braudel socoate, că capitalismul adevăraţilor capitalişti este o realitate hotărâtoare (nu însă şi singură) a istoriei economice. Adepţii socialismului de stat, ori din cauza unui conformism ideologic, ori din simplă stupiditate, nu realizează că aşa-numitul „progres social" nu este altceva, decât „perspectiva istorică" (înşelătoare) oferită de „adevăraţii capitalişti".

Totuşi „perspectiva istorică" la Braudel nu este o parte integrantă şi organică a teoriei braudeliene a timpului istoric. Ideea principală a acestei teorii din urmă era aceea, că schimbările istorice au loc cu viteze diferite. Braudel distinge trei astfel de viteze şi le dedică câte o parte

[7] Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, Ed. Amarcord, Timişoara, 2001, pp. 254-256.
[8] Fernand Braudel, *Dinamica...*, pp. 86-88.

a cărții sale despre Mediterană. Prima ar fi epoca „geoistoriei", a relației dintre mediu și om, o istorie a cărei scurgere este aproape imperceptibilă, a repetiției constante, a ciclurilor mereu recurente. (Aceasta este *istoria structurilor* mari, latente și hotărâtoare). A doua viteză este mai rapidă și perceptibilă, este viteza sistemelor culturale, economice și sociale. (Această *histoire conjoncturelle* leagă istoria structurilor mari prin istoria unor structuri mai mici, "civilizațio-nale", cu o flexibilitate crescândă.) A treia viteză este a evenimentelor și indivizilor aflați într-o mișcare permanentă, de o determinare aleatorie și superficială. (Această *istorie evenimențială* constituie, de fapt, tematica istoriei ideologizate, narative tradiționale.)

Dacă teoria timpului istoric la Braudel este evident structuralistă, atunci noțiunea de „perspectivă istorică" pare a fi bazată pe o teorie ciclică a istoriei. În *Mediterana și lumea mediterană în epoca lui Filip al II-lea* apare (în contrast cu perioada renașterii) o burghezie "în retragere". Negustorii epocii descrise (este vorba despre epoca barocului și a contrareformei) „neglijează" comerțul, achiziționând terenuri, comportându-se ca nobilii, mergând până la a-și cumpăra străvechi titluri nobiliare. Dacă în timpul renașterii domina „perspectiva istorică" a „speculanților", atunci în timpul epocii descrise de istoric apare aceea a „rentierilor"[9].

Astfel „perspectiva istorică" pare strâns legată de istoria evenimențială, fiind un fel de *Lebensanschauung* moștenit de la Wilhelm Dilthey. N-am greși însă, dacă am vrea s-o legăm direct de o „înțelegere" (Verstehen) a obiectivării spiritului, de vreo „empatie" (Einfühlung) sau „compătimire" (Nachfühlen), caracteristică filozofiei vieții. Ar fi mai nimerit să vorbim despre o tradiție a „interpretării" (Auslegung) sau chiar de „hermeneutică". Koselleck presupune că „perspectiva istorică" a lui Braudel, ca orizont de valori, formează o punte între *tradiție* și *utopie,* desemnând o relație delicată dintre trecutul (fondator) și viitorul (ca prognoză). După istoricul german, „perspectiva istorică" se conturează totdeauna datorită unei amenințări (de obicei inconștiente) și dă curs nașterii unei etici a responsabilității[10].

Perspectiva lui Braudel asupra istoriei poate fi criticată din mai multe motive. Peter Burke crede, că „autorul a mers prea departe cu respingerea evenimentelor și a capacităților de a submina structurile". După Burke, Braudel chiar consideră, că indivizii sunt prizonierii destinului, iar încercările lor de a influența cursul evenimentelor, devin din ce în ce mai zadarnice. Ca și Ricoeur, Burke insistă (inspirat și de Hayden White) asupra momentului „dezideologizării eșuate", arătând, că istoriografia, să fie ea cea mai documentată, se bazează pe selectarea faptelor, conform unui set de valori. Opțiunile ideologice ale istoricului sunt inevitabile, chiar indispensabile, iar înlăturarea lor duce la un pozitivism plat, cvasi-obiectiv și pseudo-științific. (Acest lucru ar fi valabil și atunci, când separăm, metodologic, perspectiva istoricului de „perspectiva istorică" în general.)

Astfel, după Burke, Braudel a rămas atât o sursă de inspirație pentru urmași, cât și una de contestare în ceea ce privește modelul său de schimbare socială. Această evaluare sumară trădează însă o tendință de simplificare: a identificării teoriei istorice cu metodologia cercetătorului[11]. Într-adevăr, „perspectiva istorică", elaborată de Braudel, este una eminamente determinist-structuralistă, dar nu în sensul ideologic, ci științific. Această perspectivă, folosirea ei, nu este un refugiu moral sau intelectual, un azil teoretico-metodologic, eventual un ciomag ornamentat discret dar indubitabil pentru pedagogia istoriei. Este un instrument științific, funcțiile căruia se fundamentează pe documente ale căror obiectivitate este copleșitoare și impozantă, dar, *ab ovo*, ambiguă, chiar ambivalentă, asemenea unei "siguranțe" oferite de o

[9] Idem, *Mediterana* și *lumea mediteraneană* în *epoca lui Filip al II-lea*, Ed. Meridiane, București, 1985-86. Vol. 4, pp. 156-164.

[10] Reinhart Koselleck, *Conceptele* și *istoriile lor. Semantica* și *pragmatica limbajului social-politic*, Ed. ART, București, 2009, pp. 230-232.

[11] Peter Burke, *Istorie* și *teorie socială*, Ed. Humanitas, București, 1999, pp. 181-185.

capcană bine amenajată[12].

Elaborarea unei noţiuni ambigue

Nu numai pentru combatanţii, dar şi pentru exegeţii lui Braudel, esenţa noţiunii „perspectivei istorice" se dovedeşte a fi (în ultima instanţă) o imagine oarecum ştearsă a patriei proprii a istoricului. Peter Burke, unul dintre cronicarii cei mai avizaţi al Şcolii Annales, subliniază cu ironie: la Braudel, de cele mai multe ori, Franţa apare ca un *landscape* ponosit şi prăfuit, care ar trebui restaurat minuţios, dar după propriile metode ale maestrului. Desigur, şi la marele istoric, există uneori o Franţă grandioasă şi strălucitoare, al cărui peisaj luminos este populat de culisele unor serbări galante, o Franţă glorioasă, de onoare, o Franţă atotputernică a discursurilor patriotarde. Această „frumoasă închipuire" este însă eclipsată, aproape imediat, de umbrele Franţei cotidiene de dintotdeauna, ale Franţei rurale, agricole sau a oraşelor mici cu pieţe asediate de săraci, deci de o Franţă dezintelectualizată, ba chiar a foametei de toate zilele, o Franţă „simplă şi catolică", bântuită de crimele impietăţii, cauzate de frica zilei de mâine.

La Braudel este vorba, deci, despre o imagine a Franţei, care trădează nu orgoliul istoric, ci responsabilitatea istorică. Istoricul este dominat de un copleşitor sentiment de solidaritate faţă de o ţară cu un trecut „înspăimântător de mare", dar care este legat, foarte firav, de un viitor plin de incertitudini. Cum s-a format această imagine al sufletului tremurător, suferind de palpitaţii nesfârşite, purtându-şi certitudinile şi confianţa latentă prea onest, aproape deprimat? Cum s-a format această imagine, uneori chiar alarmantă, avertizatoare, şi ce s-a întâmplat (în viziunea lui Braudel) cu ţara celei mai mari naţiuni europene?[13]

Trebuie spus de la bun început, că această imagine, aproape sinistră, nu este o elevaţiune freudiană din copilăria petrecută la Luméville-en-Ormois, în vecinătatea Flandriei istorice, cu câmpiile sale mânoase şi bine lucrate sau cu castelele, la bastioanele cărora (şi atunci) s-a fluturat mândrul tricolor francez. Imaginea unei Franţe, în curs de disoluţie morală şi intelectuală, s-a format, mai degrabă, la Paris, în Alger, la Rio de Janeiro şi mai ales în timpul lungului prizonierat german.

La Paris, în timpul anilor de liceu şi ai studenţiei, tânărul Braudel deja s-a confruntat cu ideologizarea excesivă a problemelor sociale şi culturale din Franţa interbelică. În perioada petrecută din Algeria trebuia să suporte eşecul vizibil al unei mari încercări seculare: imposibilitatea insuflării valorilor culturale franceze acelora, care aparţin comunităţilor musulmane. În Brazilia devine martorul unui alt mare eşec, a europenizării (sau a modernizării) celui mai mare stat sud-american. (Braudel, referitor la situaţia socială şi culturală din Brazilia, vorbeşte despre triumful latinizării, dar şi despre colapsul catolicizării adevărate a băştinaşilor amero-indieni, în concordanţă cu cele expuse mai târziu de compatriotul său, marele antropolog structuralist, Claude Lévi-Strauss.)

Cea mai mare influenţă asupra formării viziunii braudeliene despre istorie şi naţiune, patrie şi lume, despre realitate istorică, a exercitat însă prizonieratul german[14]. În această perioadă de cinci ani, prizonierul se simţea nevoit să reevalueze întru totul concepţia sa despre istorie. Trebuia să-şi dea răspuns la mai multe întrebări delicate, ridicate de situaţia Franţei, de propria sa soartă. (Uneori se afla într-o stare psihică prea zbuciumată, alteori căzând într-o depresie adâncă, găsea imposibilă continuarea unei vieţi, care atârnă atât de mult de mila altora.) Răspunsurile la marile întrebări ridicate de condiţiile prizonieratului, se găsesc pe paginile elaborate în timpul sechestrării sale, ale căror circumstanţe îi permiteau totuşi şi o delimitare

[12] Fernand Braudel, *Mediterana...*, vol. 5, pp.479-481.

[13] Maurice Aymard, Éclaircissements, Ed. Seuil, Paris, 1988, pp. 76-81.

[14] Peter Schöttler, *Fernand Braudel, prisonnier en allemagne: face à longue durée et au temps présent*, în „Sozial.Geschichte Online" 10 (2013) S. 7-25 (http://www.stiftung-sozialgeschichte.de

oarecare de culisele teatrului de război. Apoi scriind zi de zi câte o părticică din *Mediterana* (o carte strălucită a adevăratului cosmopolitism, scrisă însă de un francez adevărat), el elaborează conceptul de *longue dureé*, cel mai preţios element teoretic al "perspectivei istorice" postmoderniste.

Pedagogia istoriei ca eliberare

Conform unui articol publicat în 1983, Braudel, ca profesor de liceu, a cerut întotdeauna, alături de clasele terminale, o clasă de a VI-a, adică copiii de la 10 la 12 ani. Considerând, că o asemenea clasă este un public delicios, care se minunează cu spontaneitate, în faţa căruia poţi face să defileze istoria aşa cum ai face-o cu o lanternă magică. În asemenea cazuri, naraţiunea uşoară poate să se deschidă de la sine în spectacole, peisaje, vederi de ansamblu. Atunci poţi să-i ceri cunoaşterea datelor esenţiale, să situezi în timp oamenii eminenţi, să-i pui în locul care li se cuvine.

„Marea problemă este, ca pe parcurs, să-l faci să descopere perspectiva, realitatea timpului trăit, direcţiile şi semnificaţiile, pe care le implică, succesiunile, care marcându-l, îl jalonează şi îi dă o primă înfăţişare, ce poate fi recunoscută,"[15] scrie Braudel. La prima vedere „perspectiva istorică" nu este altceva, decât „realitatea timpului trăit" (deci *experienţa timpului istoric*), implicând şi aspecte semi-obiective sau subiective ("direcţii" şi "semnificaţii"). Dacă privim mai atent, însă, această „descoperire" a elevilor este, de fapt, raţionalizarea unei posibilităţi de a-şi schimba optica lor legată de istorie: descoperirea posibilităţii (sau chiar a responsabilităţii) de a se întoarce dinspre o stare de pasivitate spre o atitudine de activitate, de auto-angajare.

Această schimbare de atitudine, această întoarcere dinspre *vita contemplativa* spre *vita activa*, acest reviriment moral şi intelectual, această turnură conformaţională, poate cauza o revoluţie a gândirii privind percepţia istorică. Este mare nevoie de asemenea „revelaţii", pentru că *percepţia istorică* a omului de rând este strâns legată de empirismul cotidian. Acest empirism nu cunoaşte nici o stratificare a timpului istoric, ba chiar şi istoria însăşi este o *metaforă* (desigur oarecum „ceremonială", solemnă) inspirată de nostalgiile hrănite de exigenţele exasperate ale banalităţii cotidiene.

Fluxul istoriei se înfăţişează în chipul cotidianului. Acesta ne conduce vieţile fără ca noi măcar să o ştim: *obişnuinţa* (mai mult, rutina), miile de gesturi, care apar şi dispar singure şi în privinţa cărora nimeni nu are nici o putere de decizie, care de fapt, există dincolo de deplina noastră percepţie. „Cred, că mai mult de jumătate din ceea ce înseamnă umanitate, este învăluită în cotidian. Nenumărate gesturi moştenite, acumulate în dezordine, repetate la nesfârşit, ne ajută să trăim, ne încarcerează, decid pentru noi de-a lungul întregii noastre existenţe. Sunt imbolduri, pulsiuni, modele, modalităţi sau convenţii de a acţiona, care uneori mai des decât am putea bănui, îşi au originea în negura timpului. Atât de vechi, dar încă plin de viaţă, trecutul multisecular se revarsă asupra timpului prezent, aşa cum Amazonul îşi aruncă în Atlantic imensa masă a apelor sale tulburi"[16].

Orizontul de valori şi "perspectiva istorică"

„Les valeurs sont donc les axes à la fois du devenir et du savoir historiques" - şi acest fapt, la rândul lui, este foarte îmbucurător, chiar încurajator - mai ales, dacă dăm la o parte şi avertizările lui Max Weber, care milita pentru o ştiinţă socială eliberată total de imperiul valorilor. Weber a sugerat, că valoarea (ca apanaj al subiectivităţii contemplative) nu-l poate înlocui niciodată pe adevăr ca forma supremă a obiectivităţii şi raţionalităţii ştiinţifice. Conştient de

[15] Fernand Braudel, *Gramatica civilizaţiilor*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1994. Vol. I, p. 23.
[16] Idem, *Dinamica*..., pp. 19-20.

acesta, Braudel pune două întrebări foarte delicate istoricilor: Există oare (între dorința de *explicație* și nevoia de *predicție*) o adevărată perspectivă a evoluției umane? Este această perspectivă infinită sau limitată?

Răspunsurile date sunt însă destul de evazive. În primul rând apare ideea, că pentru orice fel de istoriografie, problema esențială este și va rămâne timpul istoric. „*Pour l'historien, tout commence, tout finit, par le temps, un temps mathématique et démiurge, dont il serait facile de sourire, temps comme extérieur aux hommes, qui les pousse, les contraint, emporte leurs temps particuliers aux couleurs diverses: le temps impérieux du monde*"[17].

Apoi apare o configurație mai complexă: cea a actorului istoric și a autorului istoriei ca narațiune. Actorul este făptuitorul evenimentului descris ca obiectivitate, iar autorul este subiectul, care scrie istoria. Acest subiect (urmărind propria sa („perspectivă istorică") determină „perspectiva istorică" a actorului istoric, bazându-se pe prezumția, că orizontul de valori al amândurora ar fi foarte asemănător. Această *presupusă similitudine* se va realiza printr-un procedeu de atribuire indubitabil subiectiv, uneori chiar samavolnic, caracterizat de un arbitraj autoritar. Autoritatea auctorială a istoriografului este alimentată totdeauna de vădite elemente „valorificatoare", în sens ideologic.

Ideea caracterului ideologic al conștiinței istoricului (distincția dintre conținutul propriu-zis al conștiinței și conștiința de sine) furnizează o perspectivă metodologică foarte importantă. Istoricul, încercând să determine „elementul istoriografic cel mai important" (deci „ceea ce s-a petrecut în mintea actorului istoric" pe care îl analizează), pare că posedă un fel de acces direct (făcând abstracție aici, desigur, de posibilitățile de documentare ale acestui "acces") la conștiința de sine a acestuia, în special, așa cum este ea comunicată celorlalți. (Istoricul poate să determine ce credea actorul, că îi determină opțiunea. Această relație complexă dintre *actor* și *autor* sugerează faptul, că „a scrie" și „a face" istoria, este pentru istoriograf, unul și același lucru.

Braudel observă, că având o mare responsabilitate morală și intelectuală, istoricul ar trebui să se detașeze cât mai mult de valorile sale personale sau ale colectivității, pe care o reprezintă. „*Mais, comme Raymond Aron attire notre attention, ce détachement total nous est difficilement accesible. Avec les mêmes données, écrivait le grand théoricien, on compose des vues d'ensemble assez différentes. A notre sens, le détachement, se serait-ce que partiel, s'impose d'une maniére inéluctable. L'historien doit se débarrasser le plus possible de son optique personnelle, voire de ses propres valeurs, et approcher, le plus possible, les valeurs de l'époque don't il traite. C'est cela l'honnêteté historique, c'est cela la démarche scientifique de l'historien. Ceci dit, l'objectivité absolue, le rejet du présent, de ses exigences, des traits propres à chaque savant sont presque impossibles, ils ne constituent qu'un but, qu'il convient de poursuivre*"[18].

Concluzionând, putem spune, că „perspectiva istorică" este o formă cognitivă a realității istorice, eficientă pedagogic și mobilizatoare civic și intelectual. Această formă, ca și celelalte forme ale gândirii noastre, oglindește năzuința omului de a scăpa, pe cât se poate, de incertitudinile subiectivismului, și eterna sa stăruință de a fi părtaș la cele eterne, incontestabile, obiective[19].

Cealaltă Europă

Totuși, măsura unică, care validează orice fapt istoric, și care deși este întotdeauna la îndemâna (fără a fi o prezență forțată, impusă blajin sau violent), este Europa. Europa lui Braudel este o Europă a unităților de măsură, deci a constelațiilor valorice, a conexiunilor benigne

[17] Idem, *Histoire et sociologie*. în „Écrits sur l'histoire", Ed. Flammarion, Paris, 1969, pp. 97-122.
[18] Idem, *L'histoire des civilizations: le passé explique le présent*, în „Écrits...", pp. 255-314.
[19] Idem, *Timpul lumii*, Ed. Meridiane, București, 1989. Vol. II, p. 357.

ale economiei şi a prăbuşirilor unor politici prea autocrate. Desigur, arta şi spiritul formează „o unitate strălucită", dar unitatea reală şi solidă este asigurată de economiile independente ale continentului. Iar dacă o unitate este instrumentată politic, atunci aceasta ulterior se va dovedi una aleatorie.

Europenii, însă, şi-au pierdut, cel puţin vremelnic, perspectiva istorică. "Este îngrijorător să constatăm, că Europa, idealul cultural, ce trebuia promovat, se află pe ultimul loc pe lista programelor de lucru" - scrie istoricul la începutul anilor 1960. „Nu există nici o preocupare în ce priveşte mistica sau ideologia. Nici apele înşelător domolite ale Revoluţiei sau socialismului, sau apele vii ale credinţei religioase nu-i servesc îndeajuns. Or, Europa nu va exista, dacă nu se va sprijini pe aceste vechi forţe, care au făcut-o, care muncesc încă profund, într-un cuvânt, dacă vor fi neglijate toate umanismele ei vii"[20].

Europa, fiind adevărata perspectivă istorică, întruchipează însă într-un ideal, luat în derâdere din ce în ce mai mult, trebuie salvată. Istoricul nu-şi tăinuie îngrijorarea: Europa ca perspectivă ori se va sprijini pe acele forme vechi ale umanismului său cotidian, pe care le-a moştenit, ori fatalmente, într-o zi sau alta, ele o vor răzbuna. Europa etno-culturală (deci a naţiunilor libere, egale şi fraterne) e un program frumos, dare care rămâne a fi formulat activ şi conştiincios, în deplinătatea consecinţelor facerii sale.

Braudel, încă din anii 1970, zăreşte conturarea a două Europe, alarmant de diferite. Vede o Europă a calculelor înguste, care nu va fi gata niciodată să-şi folosească ponderea pentru soluţionarea subdezvoltării mondiale, deşi ştie foarte bine, că de asta depinde viaţa tuturor în lume, cu destine indisolubil legate. Vede şi o altă Europă, mai inventivă, factor de bunăstare pacificatoare, umanistă şi creştină, dar care este prizoniera unor iluzii consumeriste, a unei naivităţi a supremaţiilor, întreţinută arbitrar şi fariseic.

După Braudel, problema principală este şi acum, ca întotdeauna: Ce trebuie dat oamenilor? Hrană, siguranţă, linişte, bucurie? Pâine sau carte, credinţă sau realitate? Această raţiune este însă deja depăşită, în primul rând, din cauză, că nu se poate construi o conştiinţă colectivă pe cifre, care reflectă doar interesele consumatorilor de tot felul[21]. Trebuie mai mult, mai profund, mai adevărat. Trebuie o perspectivă, dătătoare de speranţă şi mobilizatoare, referitoare la realitatea istorică a trecutului, şi totodată, la posibilitatea socială a viitorului. Trebuie ceva, care leagă fundamental şi iniţiator, trecutul de viitor, în chip organic, credibil şi durabil.

[20] Idem, *Gramatica...*, vol. II, p. 106.

[21] *Ibidem*. p. 114.

ISSN 2067-6948
editura muzeului sătmărean